

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org

ספר ע"י חיים תשע"ה

שאלות ותשובות אבני חן

מרבני משפחת "חן" לדורותיהם

ונספח אליו קונטרס
תשואות חן

הכולל:

א. סקירה וראשי פרקים מאבות המשפחה
ב. מכתבים, תקנות ונספחים



יוצא לאור על ידי
הוצאת ספרים "קה"ת

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שבעים ושלוש לבריאה

SEFER SHAALOS U'TSHUVOS

AVNEI CHEIN

Copyright © 2013

by

Eliezer Laine

(eliezer.laine@gmail.com)

Published by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY

770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213

(718) 774-4000 / FAX (718) 774-2718

editor@kehot.com

ORDERS DEPARTMENT

291 Kingston Avenue / Brooklyn, New York 11213

(718) 778-0226 / FAX (718) 778-4148

www.kehot.com

All rights reserved, including the right to reproduce this book or portions thereof, in any form, without prior permission, in writing, from the publisher, except by a reviewer who wishes to quote brief passages.

The Kehot logo is a trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch.

עימוד ועיצוב ע"י שמואל יואל בן חיה שרה, אליעזר זיסמאן בן פיגא גיטל

ISBN 978-0-8266-5222-5

Printed in the United States of America

פתח דבר

פעמים רבות דיבר כ"ק אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע אודות הדפסת חידושי תורה של החסידים הראשונים ותלמידי רבותינו נשיאינו, ועד שבקובץ „יגדיל תורה” הורה¹ להכניס גם מחידושי התורה שלהם. כמו כן יצאו לאור בהוצאת „קה"ת" מחידושיהם של כמה מהחסידים הראשונים, תלמידי רבותינו נשיאינו במשך הדורות.

בהמשך לזה, הננו מוציאים לאור בזה את הספר „שו"ת אבני חן" לרבני משפחת חן לדורותיהם, ונספח לזה קונטרס „תשואות חן", הכולל: א) סקירה וראשי פרקים מאבות המשפחה². ב) מכתבים, תקנות ונספחים.

הספר נלקט והוכן לדפוס ע"י נכדם הרה"ת ר' אלתר אליעזר שי' ליין, נין ונכד להר' משה לייב ליין שו"ב דנעוול, בן הרב פרץ חן אב"ד טשערניגאוו.

הוצאת ספרים „קה"ת"

יום הבהיר כ"ח סיון, תשע"ג

יום בו הגיע³ כ"ק אדמו"ר זי"ע והרבנית ע"ה ז"ל — „איש וביתו" — לארצות הברית ברוקלין, נ.י.

(1) ההוראה נדפסה בפתח דבר לקובץ „יגדיל תורה" נ.י. ה'תשל"ז חוברת ראשונה.
(2) והם רבני וחכמי המשפחה בתקופת „הראשונים" בספרד שנודעו בשם משפחתם, גרסיאן-חן, וכן רבני וחכמי המשפחה בתקופת „האחרונים" שנודעו בשם משפחתם, חן-לבית שאלתיאל.
(3) בשנת ה'תש"א.

תוכן ענינים

VII.....	הקדמה
IX.....	מבוא
XVI.....	מפתחות

ספר שו"ת אבני חן

ב.....	צילום גוכת"י מוהר"ר פרץ חן, אבד"ק טשערניגאוו
ג.....	סימן א יצא קול שהיא פרוצה, מה דין בתה לכהן הרב פרץ חן
ד.....	סימן ב גוי מסיח לפי תומו בפני ערכאות ושלא בפני ישראל הרב פרץ חן
ה.....	סימן ג בענין הנ"ל הרב דוד צבי חן
ו.....	סימן ד קצב שמסר לשוחט עגל תוך ז' ימים בחזקת בן שמונה ימים הרב מאיר חן
ז.....	סימן ה קצב שמסר לשוחט עגל תוך ז' ימים בחזקת בן שמונה ימים הרב פרץ חן
ח.....	סימן ו טעה הסופר והניח פרשיות דרש"י בבתים דר"ת ופרשיות דר"ת בבתים דרש"י הרב מאיר חן
ט.....	סימן ז מקוה הסמוכה לנהר ויש סדק מתחת לגשר הרב מאיר חן
י.....	צילום גוכת"י מוהר"ר מאיר חן, מו"ץ דבאצייקעוו וטאראפעץ
יא.....	סימן ח הרוצה ליתן מתנת חוב לאחד מבניו הרב מאיר חן
יב.....	סימן ט טבח שמכר בשר בלא ניקור הרב דוד צבי חן
יג.....	צילום גוכת"י מוהר"ר דוד צבי הירש חן, אבד"ק טשערניגאוו
יד.....	סימן י בעל חי שנאסר בשחיטה אם בטל באלף הרב שלמה מנחם מענדל חן
טו.....	סימן יא מי שזינתה תחת בעלה, אם יש להתיר להבעל לישא אחרת עלי' הרב שלמה מנחם מענדל חן
טז.....	צילום גוכת"י מוהר"ר מנחם מענדל חן, רב בניעזין
טז.....	סימן יב עיבוד לשמה הרב שלמה מנחם מענדל חן

סימן יג שאלה בעסק עגונה הרב שלמה מנחם מענדל חן קצו
סימן יד שמות בגיטין אם אם הוא מן התורה או מדרבנן
הרב גרשון חן. רמב

קונטרס תשואות חן

חלק ראשון - הנשיאים

פרק ראשון משפחת שאלתיאל בספרד רנט
פרק שני משפחת גרסיאן-חן בספרד רסד
פרק שלישי תשובות משפחת גרסיאן-חן רעז
פרק רביעי הרב שאלתיאל חן רצב
פרק חמישי משפחת שאלתיאל-חן בקנדיאה ושאר ארצות . . . רצט
פרק שישי משפחת ר' אלחנן חן מסמיליאן שיג

חלק שני - מפני כתבם

סימן א שטרי מכירת חן הרב מאיר חן שיט
סימן ב מינוי שד"ר לשיבת [תורת אמת"ב] עיר הקודש
חברון הרב מנחם מענדל חן שכד
סימן ג סמיכה לרב גרשון חן הרב מנחם מענדל חן. שכו
צילום גוכת"י מוהר"ר יהושע ליין, רב בביעשינקאוויץ שכח
סימן ד סמיכה למשפיע הרב שאול ברוק הרב יהושע ליין . . . שכט
סימן ה אמירת תהלים והתועדות בשבת מברכים,
גודל כח התועדות, קטע מסיפור מאדה"ז, פ"ש
בשלום הקרובים (בבריה"מ) כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע . . . שלא
סימן ו פניני יהושע. שלד

הקדמה

בשבח והודי' לה' יתברך, הנני מוציא לאור, את הספר 'שאלות ותשובות אבני חן', המכיל שאלות ותשובות בהלכה מאת חשובי הרבנים למשפחת חן החב"דית:

הרב פרץ חן (ששנה זו בכ"ו אייר, ספירת יסוד שביסוד, הוא מאה ושלשים שנה לפטירתו); ובניו: הרב מאיר חן והרב חיים דוד צבי הירש חן; נכדו: הרב שלמה מנחם מענדל חן (בן הרד"ץ); ונינו: הרב גרשון חן (נכד ר' אברהם אהרן בן הרב פרץ). בתוספת הערות וצייונים שנערכו ע"י הרה"ח ר' יוסף יצחק שי' קעלער.

אל הספר מצורף קונטרס 'תשואות חן' הנחלק לב' חלקים, ובו נושאים ומסמכים מרתקים הקשורים לתולדות משפחת חן (וליינן) החב"דית ושורשיה - משפחת חן-גראסיאן-שאלתיאל, בספרד והעיר קנדיאה שבאי כריתים והגאונים בעל הסדרי טהרה ובעל פנים מאירות.

בחלק א - נושאים הקשורים לגזע משפחת חן בדורות הקודמים:

- (א) פרקים בתולדות משפחת שאלתיאל.
- (ב) תשובות הרב בונסיניור גראציאן, ור' יצחק בר משה חן (ור' חסדאי קרשקש והמגיד משנה).
- (ג) תולדות הרב שאלתיאל חן, רב באלקוליעא ובברצלונה.
- (ד) תקנות קנדיאה - עליהם חתומים חשובי הרבנים לבית חן.
- (ה) תולדות הסדרי טהרה והפנים מאירות. אליהם מתייחסים בני משפחת חן.
- (ו) תולדות ר' אלחנן חן מסמיליאן אביו של הרב פרץ חן ואבי משפחת חן החב"דית.

בחלק ב - מסמכים חשובים הקשורים למשפחת חן החב"דית:

- (א) שטרי מכירת חמץ שנערכו ע"י הרב מאיר חן, בנו בכורו של הרב פרץ.
- (ב) מכתב הרמ"מ חן אל אדמו"ר הרי"צ, אודות מינוי שד"ר לשיבת תורת אמת בעיה"ק חברון.
- (ג) סמיכה שנתן הרמ"מ חן להרב גרשון חן.
- (ד) סמיכה שנתן הרב יהושע ליינן להרב שאול ברוק בביעשינקאוויץ.
- (ה) אגרת כ"ק אדמו"ר הרי"צ אודות הצעת הרב חיים דוד ליינן בדבר אמירת תהלים בשבת מברכין.
- (ו) לקט מפתגמיו ואמרותיו "פנינים" של סבי הרה"ג ורה"ח הרב יהושע ליינן הי"ד, מרשימות תלמידו הרה"ח ר' שלום דובער נוטיק ז"ל.

בקשתי נתונה לכל מי שיש לו תשובות ותעודות היסטוריות נוספות מהרבנים לבית חן, למסור לידי על מנת להדפיס בשו"ת אבני חן, חלק שני, שיצא לאור אי"ה בתקופה הבעל"ט.

. . .

עם צאת הספר, בראש ובראשונה, עלי לשבח ולהודות בפה מלא שירה ותשבחות את אחי הרב יוסף יצחק שי' ורעייתו העומדת לימינו בכל דבר שבקדושה מרת רבקה נעמי, ובנם הרה"ת ר' שלום דובער שי', מנהלי דפוס The Print House, שהיו לי לעזר רב בכלל ובהדפסת ספר זה ברוב פאר והדר בפרט.

ברכת יישר כח מעומקא דליבא לידידי: מנהל ספריית אגודת חסידי חב"ד, הרה"ת ר' שלום דובער שי' לוי, ולספרן הרה"ת ר' יצחק וילהלם שי'; שפתחו בפני את אוצרות הספרייה והמציאו לי חומר רב ערך. ולידידי הרה"ת ר' יהושע שי' מונדשיין שעודדני מאד לקבץ את מעט המחזיק את המרובה מכתבי השו"ת של רבני משפחת חן המפוארה לדורותיהם, שנשארו לפליטה ולהוציאם לאור תחת קורת גג אחת, ונתן לפרסם חלק מצילומי כתבי היד שברשותו (ובהם רשימת הגב' שושנה זהבי בת הרב שלמה מנחם מענדל חן, ורשימת הר' דוד צבי הילמאן ועוד חומר רב ערך אודות משפחה זו, שיודפסו בעזר"ה בספר "אבני חן - תולדות משפחת חן", שיראה אור בקרוב), ותודה מיוחדת שלוחה בזה להרה"ת יוסף יצחק שי' קעלער עורך ספר זה.

הספר מוקדש לרעייתי היקרה מרת חיה דבורה לאה שתחי', מנהלת בבית רבקה המרכזית, והמחנכת הדגולה שמגדלת את ילדינו היקרים שי' באהבה, במסירות ובהשקעה ובשנים הרבות בהם יגיתי בחקר גזע משפחת חן-ליין, עודדה וסייעה בכל דרך ובנפש חפצה.

אלתר אליעזר בן הרב שלום דובער ע"ה ליינ

אור ליום ו' עש"ק פרשת קרח, כ"ט סיון ה'תשע"ג
מאתים שנה להסתלקות כ"ק אדמו"ר הזקן
ברוקלין נ.י.

מבוא

בספר שלפנינו מקבץ תשובות הלכתיות מאת הרבנים למשפחת חן החב"דית; ספר זה יוצא לאור ע"פ הוראת הרבי להדפיס חידושי תורה מאת רבותינו ותלמידיהם.

היה זה בשלהי שנת תשל"ו, כאשר הורה כ"ק אדמו"ר זי"ע נשיא דורנו: "לייסד מכון מיוחד, לריכוז חידושי תורה - בחלק הנגלה - מאת רבותינו נשיאנו ותלמידיהם, הן אותם הנמצאים לע"ע בכת", והן אותם שכבר נדפסו - אלא שמפוזרים המה בספרים שונים. וכן הערות שקו"ט ומ"מ לדבריהם ולהדפיסם בקובץ מיוחד המיועד לכך - שיצא לאור מזמן לזמן. הופעת קובצים אלו, תעורר בודאי את לומדי התורה ומחבבי' [...] להתמסר יותר ללימוד דברי רבותינו - בחלק הנגלה, וכן להשתתף בכתבת הערות שקו"ט וכה"ג".

ובהתאם להוראה זו, התחילו להוציא לאור מזמן לזמן שני קבצים בשם יגדיל תורה, האחד בירושלים והשני בניו יורק ובהם נקבצו חידושי רבותינו ותלמידיהם, והיינו חשובי חסידי חב"ד בדורות הקודמים ובדורנו אנו.

בהמשך לזה, הננו מוציאים לאור בזה את הספר "שאלות ותשובות אבני חן" המכיל שאלות ותשובות בהלכה מאת הרב פרץ חן; ובניו: הרב מאיר חן, והרב חיים דוד צבי הירש חן; נכדו: הרב שלמה מנחם מענדל חן (בן הרד"ץ); ובניו: הרב גרשון חן (נכד ר' אברהם אהרן בן הרב פרץ).

התשובות המודפסות בזה, חלקם פורסמו במהלך השנים, אך ישנם תשובות שעמל רב הושקע באיתור כתבי היד המקוריים, ותשובות אלו מתפרסמות כאן לראשונה, כאשר על פיענוח כתבי היד מופקד מי שידיו רב לו בתחום זה, הרה"ת יוסף יצחק שי' קעלער. ומלבד פיענוח ועריכה, עיטר את הספר כולו בהערות, ציונים ומראי מקומות, הפותחים צוהר להבנת הנושאים העמוקים הנידונים בתשובות ההלכתיות של רבני חן.

• • •

- התשובה הראשונה שהגיעה לידינו מהרב פרץ חן, נכתבה בתחלת נשיאותו של כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, ונדפסה לראשונה בקובץ יגדיל תורה נ"י. מגוף כתב ידו המונח בספריית אגודת חסידי חב"ד בוך 231.
- התשובה השניה שהגיעה לידינו מהרב פרץ אודות עגונה (הגביית עדות נכתבה ביום כ' מרחשון תרט"ז בנעוויל) נדפסה מצילום כתב ידו (המונח בספריית מנצ'סטר) בקובץ יגדיל תורה ירושלים. ושם נדפס גם פלפול מבנו

1. ההוראה נדפסה בפתח דבר לקובץ יגדיל תורה נ"י. חוברת ראשונה.

הרד"ץ בענין הנ"ל [ונחלק לכמה אותיות ונוספו בו קיצורים, וחסר סיום אות א ותחלת אות ב. וחסר גם כן בסופן].

- התשובה השלישית שהגיעה לידינו מהרב פרץ נשלחה לבנו הרב מאיר בשנת תרל"ו, ונדפסה מצילום גוף כתב ידו בקובץ חידושי תורה מבית חיינו ח"ג שיצא לאור בשנת תשס"ב ע' 40 ואילך, והוגה כאן על פי צילום מגוף הכתב יד שנשלח ע"י הרה"ח ר' יהושע מונדשיין שי'.
- שאלת הרב מאיר חן (המכילה תשובה שכתב בדין קצב שמסר לשוחט עגל תוך ז' ימים בחזקת בן שמונה ימים בשנת תרל"ה, ותשובת הרב יוסף חיים בן הר" צבי הירש מטשאניק מיום ג' י"ט סיון תרל"ה², והשגתו של הרב מאיר חן על תשובת הרב מטשאניק; ושאלה בענין אמירת קדיש על אב ואם ושייכותה לכיבוד אב ואם) שנכתבה לכ"ק אדמו"ר מהרי"נ מנעזין בחורף תרל"ו, נדפסו בקובץ אהלי שם חוברת ח ע' לב ואילך.
- יתר התשובות שכתב הרב מאיר חן מתפרסמות בזה לראשונה מצילום גוף הכתב יד המונח אצל הרה"ח ר' אלתר אליעזר שי' ליינ (ואחת התשובות מתפרסמת בזה לראשונה מצילום גוף הכתב יד שנשלח ע"י הר"י שי' מונדשיין).
- תשובת הרד"צ בענין העגונה (שהוא תשובה על השאלה שנשאל אביו הרב פרץ חן בשנת תרט"ז) נדפסה לראשונה בקובץ יגדיל תורה - ירושלים (מצילום כתב ידו המונח בספריית מנצ'סטר).
- תשובת הרד"צ בענין טבח שמכר בשר בלא ניקור נדפסה לראשונה בקובץ יגדיל תורה נ.י. בצירוף פקסימיליא מגוף כתב יד הרד"צ.
- אחת מתשובות הרב מענדל חן נכתבה על ידו בשנת תרס"ב עבור 'הפליס'³, וחזרה ונדפסה משם בקובץ יגדיל תורה נ.י., ותשובה אחת שלו מקיץ עת"ר נדפסה בשערי תורה⁴; ותשובה אחת נדפסה ב'הנאמן' והוגהה מחדש על פי צילום גוף כתב ידו. ושתי תשובות שכתב לאביו הרד"צ בהיתר עגונות מחורף עת"ר נדפסו בספר מגדל עז וגם בספר הזכרון - שיל"ה.

2. תשובת הרב מטשאניק נדפסה בקובץ חידושי תורה מבית חיינו הנ"ל ע' 39 בכותרת: תשובות הגה"ח הרב פרץ חן ע"ה. מכתב א', ולא הבחינו שמכתב א' הוא תשובת הרב מטשאניק (שנעתקה רובה בשאלת הרב מאיר חן מכ"ק אדמו"ר המהרי"ן, שנדפסה כבר באהלי שם), והוגהה כאן על פי צילום גוף כתב ידו שנשלחה ע"י הר"י שי' מונדשיין.

3. יצא לאור ע"י הרב עקיבא רבינוביץ מפאלטווא. תשובה זו נדפסו בגליון חודש אייר תרסב (בתור מענה לשאלה שפירסם שם הרב החסיד ר' דוב נחמן הורוויץ מ"ץ דוויטעפסק).

4. שיצא לאור בווארשא, חלק ה קונטרס ט סימן סט דף עג ואילך בכותרת: 'תשובה זו הגיע לידינו ע"י גיסו הרב הק' מ' דובער נ"י מבענדער בהרב הגאון המפורסם ר' יהונתן אבעלמאן ז"ל'.

תשובות אלו הם מעט מזעיר מריבוי התשובות שנכתבו ע"י הרבנים לבית חן:
הרב פרץ חן, הרב מאיר חן, הרד"צ חן⁵, הרב מענדל חן⁶, והרב גרשון חן.

תשובות אחדות מהרב פרץ חן עדיין נמצאים בארכיון פרטי, בחיבור שאלות ותשובות כתב יד הרב דוד ארי' לייב באקלייטשיק רבה של בערעזנע (חותנו של הר"ר אברהם שמואל וולטשוק, חותנו של הרב שניאור זלמן גרליק רבה של כפר חב"ד) שהיה מראשוני התמימים שלמדו בליובאוויטש כשנפתחה הישיבה בט"ו אלול תרנ"ז): סי' עב וסי' פב וסי' פג (שהן תשובות הרב פרץ על שאלות המחבר בסי' פ וסי' פא) וסי' פו (שנכתב אחרי שחזר המחבר והעיר בסי' פד וסי' פה על תשובות הרב פרץ) [ובסימן ב ישנו תשובה בענין שו"ב שהועד עליו שלבש כלאים 'כתבתי בזה להרה"ג ר"פ ז"ל והסכים לדעת', ובהעתקה כתוב: 'יום ג' דסליחות מיפק שתא דתרל"ב לפ"ק פ"ק בערעזנע.. אחרי כותבי זאת הצעתי דברי אלו לפני הרה"ג מוהר"פ שי' מטשערניאהו, והסכים לדברי'. ובסימן פז בענין עדות קידושין כתב: 'וסיפר לי א' שנזדקק הרה"ג ר"פ ז"ל לגבות עדות מהעדים.. אמנם בדבר האשה לא שמעתי דעת הרה"ג הנ"ל', ובסימן צו באשה שנשטתית כתב: 'ואספתי בכתב ע"י הפאצט היתר מכמה רבנים להתירו... ומסרתי הכל לידי הרה"ג ר"פ ז"ל דטשערניאהו.. והר"פ ז"ל עשה מעשה כפי דעת רוב הרבנים'.

ובכתב-עת 'כבוד הלבנון' ראש חודש אדר תרכ"ט נדפס מכתב ר' דוד טעבלי איש אפרתי (מהארדאק דוויטעפסק⁷) לשאר בשרו ר' מנחם מענדל איש וויטקינד ובו מזכיר מה שאמר לו ידיד נפשו 'הרב הגדול כו' אברהם חזאנאו נ"י אבד"ק הארדאק 'בשם הרה"ג החסיד מו"ה פרץ חן שי' (שהיה אבד"ק נעוויל ועתה בק"ק טשערניגאו, מה ששמע אומרים עליו לאמר לענין סוכה אשר גגה סובב על צירים' (ויעוין שם בארוכה מה שהשיג על הוראת הרב פרץ חן), ונעתק באור ישראל חוברת לז' ע' כה. וכבר השיב ר' יהודה ליב בורגעס על השגתו של ר' דוד טעבלי והראה המקור להוראת הרב פרץ חן מהמחצית השקל על אורח חיים סימן

5. ובספריית אגודת חסידי חב"ד מונחים כמה ביכלאך מהרד"צ, המכילים ביאורים ודרושים בדא"ח, וגם כמה תשובות בהלכה; ועוד חזון למועד.

הערת המו"ל: שמו המלא של הרד"צ הוא הרב חיים דוד צבי, ואולם בספר זה הדפסנו השמות כפי שחתמו, בכל תשובה כפי דרכם.

6. ובספר נחלת יעקב (ווילנא תרצ"ה) ע' 22 מביא ווארט מר' חיים בריסקער 'מפי הרב הצדיק ר' מנדיל חן אב"ד דנעזין זצ"ל, אשר אמר לי בשם הגאון הנ"ל'.

הערת המו"ל: שמו המלא של הרמ"מ הוא הרב שלמה מנחם מענדל (השם שלמה נוסף לו מחמת חולי), ואולם בספר זה הדפסנו השמות כפי שחתמו, בכל תשובה כפי דרכם.

7. להבדיל מהארדאק דמינסק (שם כיהן ברבנות בזמן נשיאות אדמו"ר הריי"ץ אחד מחסידי סלאנים: הרב יוסף דב קסטלניץ. ובשנת תרפ"ה כשנודע לו ע"י מכתבי עת דהייבסקים שבפאלאצק נמצא ישיבת תומכי תמימים שמחנכים שם לתורה ויראת שמים, שלח את בנו יהושע תנחום לישיבה. בשנת תרפ"ט עבר לריגא בדרכו לארה"ב (שם שינו את שם משפחתו ל'קאסטעל'). וברשימות כ"ק אדמו"ר זי"ע מחנוכה תרפ"ט ('חוברת ג') ופורים תרפ"ט ישנו העתק המכתבים ל'הרב מהארדאק' דמינסק)

תר"מ (בהערותיו על המ"א שם ס"ק ט) ב'כבוד הלבנון', ו' מרחשון תר"ל [נעתק באור ישראל שם ע' כז]. והמשיכו הרבנים הנ"ל לשאת ולתת בכך בגליונות י"ח כסלו ור"ח שבט תר"ל [נעתקו באור ישראל שם ע' כז-כח].

תשובות אחדות שנכתבו להרד"צ נדפסו בתוך ספר שערי דעה להרב חיים יהודה לייב ליטוין מסאסניצא (הסמוכה לטשערניגאוו) ושו"ת דברי טעם להרב ארי' לייב האפט ושו"ת תורת חסד להרב שניאור זלמן פראדקין רבה של לובלין (שעלה בשנת תרנ"ב לארץ הקודש, ונפטר בה בשנת תרס"ב)⁸. ותשובה אחת שנכתבה להרד"צ בתשובות אליעזר (שו"ת בעניני מקואות) להרב אליעזר ארלאזאראוו, נמצאת בספריית ירושלים מחלקת הכתבי יד מספר 5200. כמו כן בחיבורו של הרב דוד ארי' ליב באקלייטשיק מבערעזנע סי' יג יש תשובה שכתב להר"ר דוד צבי מטשערנהאוו שי'. וכמו כן יש שם תשובה שנכתבה בשנת תרמ"ג שכותב בו: 'והנה החסיד המפורסם ר' דוד צבי מטשערנהאוו שי'⁹ אחרי רואו כל מ"ש בד' הל"ש¹⁰ הנ"ל, העירני לעיין בזה בראשונים, לומר כי לפי דברי הראשונים יש להקל בענין הזה. וזה אשר כתבתי לו...'¹¹.

ובספר עץ חיים לאברהם יואל אבעלסאן סימן יט בשוה"ג נדפסה הערת הרב שלמה מנחם מענדל חן בכנסת חכמי ישראל קונטרס יג סימן רפ: במחברתו דמר "כנסת חכמי ישראל" בקונטרס "אהלי שם" ח"ב סי' י"ט חקר מעכתר"ה בדבר אשה שהעיד לה אחד שמת בעלה והתירוה ב"ד ונשאת לשני ומת אי איכא בזה איסור קטלנית... ויפלא בעיני מאד חקירת מעכתר"ה הלא תלמוד ערוך [יבמות כו.] "קס"ד מיתה אמיתה וכו' נימא מתני' דלא כרבי דאמר בתרי זימני הוי חזקה" יעו"ש. והלא במיתה דאיירי לעיל מיניה במתניתין כ"ה סוע"א "מת הרגתיו וכו'

8. ובתורת חסד ח"ב סימן כ' נדפסה תשובה אודות האשה בתיה בת ר' זלמן מטשערניגאוו שהתאלמנה ולא היו לבני הזוג ילדים, ולנפטר היה אח אחד מומר שהיה גם כן חרש ואילם, ומלבד אח זה לא היו עוד אחים, והנה לפי דין התורה חייבת האשה להתייבם או לקבל חליצה מהאח המומר, אך כיון שהוא מומר וגם חרש ואילם, אינו יכול לקיים את המצוה, ואילו האשה היתה צעירה וחפצה מאד להנשא. בעל התורת חסד חשש להתירה, ומאידך גיסא ריחם עליה שהרי היא צעירה ותהיה עגונה לנצח; וכתב תשובה מפורט (המכילה י"ג פרקים), וסיכם שמכיון שהורו רבנים להתירה לכתחילה אף שאינו נמנה עמהם מכל מקום אם נשאת לא תצא ומותרת לבעלה. ובספר 'הגאון מלובלין' ע' 91 נמסר מפי ר' ברוך נאה בשם אביו הרב חיים נאה כי הרד"צ סיפר שהוא עצמו היה השואל שביקש את היתר הרב מלובלין, ומעשה שהיה כך היה: שלא כרגיל לא השיבו הרב מלובלין על שאלתו. לאחר שכתב קיבל מענה כי על דבר מסובך כזה אין למהר ולהשיב, כעבור שלשה חדשים נסעה האשה לאיזה רב שהתירוה להנשא, ורק אחר כך הגיעה תשובת התורת חסד שלכתחילה לא תנשא אבל אם נשאת מותרת לבעלה.

ובשו"ת שערי דעה ח"ב סימן רס"ד נדפסה תשובה ששלח להרד"צ בשאלה זו.

9. על התיבות הללו הודבק נייר, כדרכו במקרים שהוא חולק על הרב הזה, ונכתב עליו: והנה רב אחד מפורסם.

10. = הלבושי שרד.

11. המידע אודות חיבורו של (ותשובות) הרב מבערעזנע נמסר ע"י ר"י שי' מונדשיין, ותודתניו נתונה לו.

לא ישא את אשתו" היינו בהעדאת ע"א דבתרי לא שייך חשדא כברי"ף שם. ואם כן אי נימא דלא שייך בזה דין קטלנית, מאי פריך הש"ס בזה הלא אף לרבי ליכא איסורא בזה כמובן. וכן כיון עמי בדברי אלה מר אחי השנון ראי"ל¹² נ"ו.

ובתחלת נשיאותו של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ביום ג' כ"ג אדר תרח"ם הריץ שאלה לכבוד ידידי עוז הרה"ג המפורסם ווח"ס נכבד ומרומם כ"ש י"א כו' דוד צבי הירש שי', הוא הרד"צ חן רבה של טשערניגאוו 'היות שבא אלי איזה שאלה בעניני נדה¹³ ואין בידי להחליט הדבר, ולזאת הנני כותבה לכבוד מעל', וגודל בקשתי לעיין בזה היטב ולהשיב לי דברים ברורים לאמיתתה של תורה¹⁴ [מהדורא בתרא נכתבה ביום ג' לחודש ניסן תרח"ם¹⁵, ובהערות לאג"ק כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ח"א כ, שיער הרשד"ב שי' לוין שאפשר שנכתבה להרב משולם זלמן ניימארק רבה של נעוויל¹⁶].

. . .

כנספח לשו"ת, נוסף קונטרס 'תשואות חן' שנחלק לב' חלקים:

בחלק א נושאים הקשורים לגזע משפחת חן בדורות הקודמים:

ז) פרקים בתולדות משפחת שאלתיאל שכיהן כ'נשיא' בברצלוונה שבספרד. שאלתיאל מתייחס להריש גלותא דוד בן זכאי שהביא את רב סעדיה גאון לבבל ומינה אותו לגאון בסורא. שאלתיאל הנשיא, היה בנו של רב יחזקיהו שהיה ראש ישיבת גאון יעקב בפומבדיתא (ממלא מקומו של רב האי גאון).

12. הרב אברהם יהודה [לייב] חן. נולד בשנת תרמ"א לאביו הרד"צ.

13. בענין בדיקה קודם תשמיש ואחר תשמיש.

14. נדפס באגרות קודש כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ח"א ע' לד ואילך סימן כ [ובשו"ת תורת שלום (קה"ת, תשע"ג) ע' עא ואילך סימן מן].

15. נדפס שם ע' מב ואילך סימן כא [שו"ת תורת שלום ע' עז ואילך סימן מז].

16. היה רבה של הארקי עד שנת תרכ"א. ולערך בשנת תרכ"ב עבר לסטאראדוב וכיהן ברבנות שם עד שנת תרמ"ו (בשנת תרמ"א נאסר בסטאראדוב, יחד עם 80 יהודים, אשר ישבו במאסר משך שתי שנים, תרמ"א-ג). אחרי פטירת הרב זלמן אוסטרובנער בוויטעבסק (בשנת תרמ"ו לערך), מינו על מקומו את הרב ניימארק לרבה של וויטעבסק (מבית הגנזים ע' קמג-קמה. ושם נסמן); ובשנת תרמ"ח נתמנה לרבה של נעוויל.

תשובתו של הרב משולם זלמן ניימארק לכ"ק אדמו"ר הרש"ב מאור ליום ד' ט' ניסן תרמ"ט (שנכתבה בנעוויל), נדפסה מצילום (לא כ"כ ברור של) כתב ידו ביגדיל תורה נ"י. חוברת מד (תשרי מ"ח ה'תשמ"ב) ע' לט ואילך [וחזרה ונדפסה בשו"ת תורת שלום סוף סימן מז (אחרי שהוגהה מגוף כתב ידו)] בתוספת הקדמה ארוכה 'אשר לא השבתי על מכ' כת"ר תיכף בקיץ העבר. אבל כך הי' סיבת הדברים, בימים אחדים בקבלת מכ' עם הקונט' הי' השריפות הנוראות דפה ר"ל, אשר מאז היו הספרים מטולטלים מזוית לזוית. ובמוצאי ט"ב נסעתי לדרכי לריגא וליבאווע לעזרת העיר. ובאתי מדרכי ער"ה העבר.. (עייין שם בארוכה) [יגדיל תורה שם ע' לו ואילך (מצילום לא ברור של הכתב יד). וחזרה ונדפסה בשו"ת הנ"ל שם ע' פח ואילך (אחרי שהוגהה מגוף כתב ידו)].

בין צאצאיו נמנים הרב יהודה בר ברזילי הברצלוני מחבר ספר העתים
ופירוש על ספר יצירה, והרבנים למשפחת חן (מתוכם כמה שחתמו על
החרם שהטיל הרשב"א בשנת ה'ס"ה על אלה שילמדו פילוסופיא לפני מלאת
להם עשרים וחמש שנים).

(ח) תשובות הרב בונסיניור גראציאן, ואשתרוק וידאל גראציאן, ור' יצחק בר
משה חן (והרב חסדאי קרשקש והמגיד משנה) נגד מסירה למלכות על
יהודים שרוצים להעתיק מעיר אחת לעיר אחרת בתוך מלכות ספרד.

(ט) תולדות הרב שאלתיאל חן - כיהן כרב באלקוליעא ובברצלונה. ומכיל גם
תשובה אחת שנחתמה ע"י רבני ברצלונה, שהוא חתום עליה בכתב יד.

(י) תקנות הרבנים חן בקנדיאה שבאי כרתים (משנת ה'רס"ד עד שנת ה'שד"מ).
התקנות שנתקנו בקנדיה מתחלת אלף הששי עד שנת ה'ר"פ נאספו לפונדק
אחד ביוזמת הרב עמנואל חן - לבית שאלתיאל בשנת ה'רפ"א, ועליה נוספו
שאר התקנות עד שנת ה'שד"מ.

(יא) תולדות בעל הסדרי טהרה, הרב אלחנן אשכנזי והפנים מאירות הרב מאיר
אייזנשטאט.

(יב) תולדות ר' אלחנן חן מסמיליאן אביו של הרב פרץ חן ואבי משפחת חן
החב"דית.

בחלק ב מסמכים חשובים הקשורים למשפחת חן החב"דית:

(א) שטרי מכירת חמץ שנערכו ע"י הרב מאיר חן (מתקופת רבנותו בטאראפעץ).

(ב) מכתב הרמ"מ חן לכ"ק אדמו"ר הריי"צ אודות מינוי שד"ר לשיבת תורת
אמת בעיה"ק חברון.

(ג) סמיכה שנתן הרמ"מ חן להרב גרשון חן באלול תער"ב בניעזין.

(ד) סמיכה שנתן הרב יהושע לייך (נכד הר' משה לייך שו"ב מנעוויל בנו של
הרב פרץ חן והסבא של המלקט והמו"ל) להרב שאול ברוק בשנת תרפ"ב
בביעשינקאוויץ.

(ה) מכתב כ"ק אדמו"ר הריי"צ משנת תרצ"ה אודות הצעת הרב חיים דוד לייך
בדבר אמירת כל התהלים בשבת מברכים.

(ו) לקוטים מפתגמיו ואמרותיו "פנינים" של הרה"ג והרה"ח הרב יהושע לייך
הי"ד, מרשימות תלמידו הרה"ח ר' שלום דובער נוטיק ז"ל¹⁷.

• • •

17. לקט מהפנינים על המשניות ותלמוד בבלי. הפנינים במילואם כפי שנרשמו ע"י הרשד"ב
נאטיק, נמצאים בספר "אבני חן - תולדות משפחת חן", שיראה אור בקרוב.

ונסיים בברכת כ"ק אדמו"ר זי"ע נשיא דורנו (בשיחת ח"י אלול תשל"ו, בה הורה להדפיס חידושי תורה מרבתינו ותלמידיהם):

"ויהי רצון אז ס'זאל זיין דער יגדיל תורה ויאדיר אין די ענינים, און יגדיל תורה ויאדיר בכל מקום וואו מ'לערנט תורת ה', ובפרט נאך אז מ'לערנט דאס אין אן אופן פון דחילו ורחימו, וואס דעמאלט איז פרחא לעילא - ווי ער זאגט אין תקוני זהר¹⁸. וועט דאס זיין די הכנה, אז בקרוב ממש זאל מען לערנען תורתו של משיח - מפיו של משיח - וואס דאס איז דער ענין פון "ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין"¹⁹. און דאס וועט זיין די הכנה קרובה, אז דורך דעם יפוצו מעינותיך חוצה - סיי אין נגלה און סיי אין חסידות, ומתוך שמחה וטוב לבב, וועט זיין דער יפוצו מעינותיך חוצה - וואס דער רמב"ם זאגט בסיום ספרו²⁰, אז ס'וועט זיין "ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים" - ובקרוב ממש [ובתרגום חופשי ללה"ק: ויהי רצון שיהיה יגדיל תורה ויאדיר בענינים, ויגדיל תורה ויאדיר בכל מקום שלומדים תורת ה'. ובפרט אחרי שלומדים זאת באופן של דחילו ורחימו שאז זה פרחא לעילא - כמו שנאמר בתיקוני זוהר. שזה יהיה הכנה שבקרוב ממש נלמד תורתו של משיח - מפיו של משיח - שזהו הענין של 'ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין' ושזה יהיה הכנה קרובה שעל ידי יפוצו מעינותיך חוצה הן בנגלה והן בחסידות ומתוך שמחה וטוב לבב שיהיה יפוצו מעינותיך חוצה - כמו שהרמב"ם אומר בסיום ספרו שיהיה 'ומלאה הארץ דיעה את ה' כמים לים מכסים ובקרוב ממש]".

כ"ח סיון ה'תשע"ג, ברוקלין נ.י.

18. תיקון י .

19. פרש"י שה"ש א. ב. .

20. הלכות מלכים סוף פרק י"ב.

מפתחות (*) לשו"ת אבני חן

סימן א
הרב פרץ חן

(אב"ד בייעשינקאוויץ, נעוויל וטשערניגאוו)

יצא קול שהיא פרוצה, מה דין בתה לכהן.

אשה שהיתה דרה בכפר עם בעלה ויצא עליה קול שהיא פרוצה בזנות עם גוי ואח"כ ילדה שם בת, ואחר כך דרו בכפר אחר, ואח"כ קבעו דירתם בעירו, ויצא עליה קול שזינתה עם יהודי, ואחרי דרישה חקירה מהאשה והנחשד הודו שעשו עבירה בהיותה עדיין בכפר השני, ואז אמרה האשה שבכפר הראשון זינתה עם גוי; אם הבת כשרה לכהונה, והאם היא כשרה לישראל.

השיב שמוותרת לישראל. ביאור הרמב"ם פט"ו מהלכות איסורי ביאה דאם היתה פרוצה ביותר אף לבניה חוששין, ופירוש המשנה למלך דחוששין להם משום זנות ולא משום ממזירות. ואי הא דבענין ביוחסין תרי רובי היינו דוקא לכהונה ולא ליוחסין דכל ישראל. החילוק בין פנוי שנתעברה מזנות - דאפילו לא הוחזק אפילו ממזר אחד חיישין דילמא אזלא היה לגביה והוי הולד ספק ממזר, לנשואה שיש לה בעל רק שהיא פרוצה ביותר - דליכא למיחש לממזר אלא ברוב ישראל. ביאור מהו פרוצה ביותר, אם דוקא שהיא כ"כ פרוצה עד שלפי הקול ברור לפי דעת בני אדם שרוב בעילות מאחרים. ביאור אם סבירא ליה לרבא בדיימי מגוי ולא מישראל דבתר גוי שוינן ליה. דעת בעל הלכות גדולות דלישראל לכל הפחות אפילו בפרוצה ביותר אמרינן רוב בעילות אחר בעל. לדעת הרש"ל והדרישה והט"ז (אבן העזר סימן ז) דבספק ספיקא דוקא לכהונה עשו מעלה, אם מהני לישראל חד רובא. ולפי זה יש לומר בנידון דידן דהוי ספק ספיקא להיתר: חדא - שמא מבעלה נתעברה, ואם תמצי לומר: מאחרים - שמא מגוי.

סימן ב
הרב פרץ חן

גוי מסיח לפי תומו בפני ערכאות ושלא בפני ישראל.

רוצח שנתפס על ידי הממשלה על כמה רציחות, ובמשך הזמן שחקרו ודרשו

(*) י"ד סימנים בשו"ת שלפנינו, והם סודרו לפי סדר כתיבתם, תוך חלוקה במידת האפשר לפי כותבי התשובות, ויוצאים מן הכלל הן מספר תשובות בנושא אחד מאישים שונים, ואז צורפו אלו לאלו.

אותו השופטים, שאלו ממנו אודות י"א נפשות אחרות שנרצחו והודה בכולם, ובתוך הנרצחים גם דוד (בן ר' יהודה לייב) בעלה של מרת שאסיע (שנראה לאחרונה בשנת תרי"ג, ולפני זה היה מחזיק בית הריחיים "וואלקווע" הסמוך לטומאה של לוזיא), וסיפר פרטי המעשה איך היה ובאיזה מקום (שרצח את דוד שהיה מחזיק הריחיים הסמוך ללוזיא); אי חשיב מסיח לפי תומו.

אות ב

כל שאינו רוצה לומר דבריו ברצון וכוונה (אלא שהוכרח לזה ע"י הממשלה) לא נקרא: מתכוין להעיד

אף אם מסיח לפי תומו נאמן לעדות, ולא דאנן סהדי; מכל מקום כיון דבמשנה לא אמר דאינו נאמן אלא במתכוין - אף דסבירא ליה לרבי יוחנן וקיימא לן כוותיה דאפילו במתכוין להעיד גם כן אינו נאמן, הודאת רוצח ע"י הכרח מהמושלים לא מקרי מתכוין כלל, דלא מקרי מתכוין אלא האומר דבריו ברצון וכוונה, אבל כל שאינו רוצה לומר כלל, איך יהי' נקרא מתכוין לומר כיון דליכא חשש דלמא משקר דלמה ישקר לומר היפוך ממה שמכריחין אותו שיאמר האמת למה יאמר להיפוך ולחייב ראשו למלך לשקר; וכיון שלא מיקרי מתכוין, ומסתברא דקושטא קאמר יותר ממסיח לפי תומו - אין ספק דמותר, ומסיח לפי תומו לאו דוקא, ולכן לא אמרו במשנה דעכו"ם נאמן במסיח לפי תומו דוקא.

אות ג

בדין מסיח לפי תומו במתכוין אבל אין מתכוין לעדות ולהתיר

הודאת הרוצח כיון שאינו מתכוין להעיד אלא אומר ומעיד על עצמו מפני המכריחים לומר האמת ובודאי קושטא שלא יתחייב ראשו למלך בשקר מיקרי מסיח לפי תומו ממש, דפירוש מסיח לפי תומו היינו שיאמר דבריו להגיד אמיתות הדבר ולא מתכוין לשקר, וכשאומר כמספר דבריו מסתמא להגיד אמיתות הדבר מתכוין, וכל שכן כשיודע וניכר דקושטא קאמר דהוי מסיח לפי תומו.

אות ד

בטעם נאמנות ערכאות

המהרי"ק כתב דסמכינן אערכאות נכרים משום חזקה דלא מרעי נפשייהו (ואפילו לענין ערוה החמורה להתיר אשת איש לעלמא הוה סמכינן על חזקה זו אי לאו דלאו בני כריתות ניהו). דאם ידוע שמת אין צריך לעדים כלל. וכן כתב הרשב"א שמה שהכשירו לאו מדינא דעדות הכשירו אלא משום דחזקה לא משקרי ולא מרעי נפשייהו. דלדעת רש"י וסייעתו מוכרח דסברא זו דלא מרעי נפשייהו סמכינן עליה אפילו דהוא אמת. ואף להר"ן אפשר כל שאין מכחיש מוציאין מחזקת ממון ואיסור מן התורה על ידי סברא דלא מרעי נפשייהו.

סימן ג
הרב דוד צבי חן
אב"ד טשערניגאוו
בענין הנ"ל.

אות א

נאמנות עד אחד באשה אי דאורייתא.

בנאמנות עד אחד באשה, שיטת רש"י ותוספות דהוי מדרבנן; שיטת הרא"ה והריטב"א דהוי מדאורייתא. ראי' מסיפרי לדעת הרא"ה והריטב"א. דעת רש"י (במסכת שבת פרק חבית) דאפקעינהו רבנן לקידושי מיני', היינו באם דבריה אינו אמת ורק אם לא יתברר הענין אח"כ (על ידי שבא בעלה). לשיטת התוספות אין עד אחד נאמן מן התורה אף דעבידי לאיגלווי, מכיון דאינו ודאי שיתברר הדבר.

אות ב

מסיח לפי תומו בעדות אשה אי נאמן מן התורה.

לפי דעת הרא"ה והריטב"א גם מסיח לפי תומו נאמן בעדות אשה מן התורה, וכן נראה דעת הרמב"ן; מדברי הרמב"ם (בסוף הלכות גירושין) נראה דעד אחד כשר נאמן בעדות אשה מן התורה, רק מה שהאמינו שפחה ועד מפי עד זהו קולא שהקילו חכמים באשה משום עיגונא דאיתתא. הרמב"ם והרמב"ן אזלי לשיטתייהו אי גוי נאמן לומר ביצה זו של עוף פלוני וטהור הוא, להרמב"ם אין נאמן, ולהרמב"ן נאמן. לכאורה ראייה מהא דנאמן כהן לומר בכור זה נתן לי במומו אף דכהן חשוד לדבר זה, אך יש לדחות דשאני ישראל חשוד דלגבי עדות אחרת כשר הוא מה שאין כן בעד פסול. ראיות לרמב"ם מפלוגתא דרבי ורבן שמעון בן גמליאל בתוספתא דדמאי (פרק ה, ה): 'נכרי שהיה מוכר פירות בשוק, ואמר: מאיש פלוני נכרי לקחתים' אי נאמן להחמיר או דברי הנכרי לא מעלין ולא מורדין', והרא"ש ורבינו ירוחם גורסים 'מאיש פלוני לקחתים', הוכחה מירושלמי סוף פרק ו דדמאי דנכרי נאמן במילתא דעבידא לגלווי, ביאור הירושלמי דמאי פרק ג הלכה ד. ביאור הרא"ש במועד קטן (פרק ג סי' עט) דמחלוקת דרבי ורשב"ג הוא בנאמנות מסיח לפי תומו. לפי הרמב"ם איך סמכינן אקפילא ארמאה בטעימת איסורא והסכימו הפוסקים דמסיח לפי תומו נאמן אפילו אינו קפילא. אי גוי מסיח לפי תומו נאמן באיסורים דרבנן (שלא בעדות אשה). במילתא דעבידא לאיגלווי נמי אין כל הענינים שוים (עכ"פ לדעת הרמב"ם), והך מילתא דעבידא לאיגלווי דקפילא שאני שיוכל להטעימו לכל אדם. דעת הרי"ף ביבמות (פרק ד ופרק יג) נראה שאין קרוב או אשה נאמנים אפילו במילתא דעבידא לאיגלווי כשבאים להעיד, הרא"ש ביבמות סותם דבריו כהרי"ף, ואם כן צריך עיון: איך פוסק הרא"ש בפרק גט פשוט דלהיכר איש ואשה נאמן אפילו קרוב משום דמילתא

דעבידי לאיגלווי הוא? ונראה דגם זה אינו דומה למילתא דעבידי לאיגלווי דעלמא, דבהכרת שמות האיש והאשה בקל יוכל לברר.

אות ג

ביאור שיטת הראשונים דמסיח לפי תומו בעדות אשה דאורייתא.

ביאור הראב"ה בגוי דאמר: טבע חסא, ואמר רב נחמן: 'האלהים! אכלו כוורי לחסא' (יבמות קכא, ב) - דמשום הכי אשתבע, דאפילו בדיני נפשות אזלינן בתר רובא. אך לכאורה אי הנאמנות היא מדאורייתא למה אין האחים נכנסין לנחלה על פי העד אחד שמעיד שמת בעל האשה (יבמות קטז, ב), ומכאן ראי' לפסק הרמ"א (חושן משפט סוף סימן למ"ד) דבממון אף במילתא דעבידא לגלווי אין עד אחד נאמן. לדברי הרא"ה והריטב"א (שעד אחד נאמן בעדות אשה מדאורייתא) ניחא מימרא דרב פפא בשבועות לב, ב: 'הכל מודים בעד מיתה דחייב' (ולא קשיא קושיית התוספות שם דף לא, א מאידך מימרא דרב פפא 'משחק בקוביא מדאורייתא חזי ורבנן הוא דפסלוה'); ומיושב קושיית הרשב"א בחידושו ריש גיטין. מוכיח מירושלמי סוטה פ"ו ה"ב 'אמר לו רבי עקיבא: והיכן מצינו עד אחד באשת איש כלום' ואם איתא דעד אחד נאמן מדאורייתא מאי קאמר: היכן מצינו! ויש לדחות. מפרש דברי הירושלמי. מגיה בירושלמי שם: 'מתניתא משהודה רבי טרפון לרבי עקיבא.. חזר רבי טרפון להיות שונה כדברי רבי עקיבא'. בירושלמי סוף יבמות דפונקית נאמנת משום שעשו אותה כחיה (מיילדת) שהיא נאמנת על אתר. ועיקרן של דברים כהרא"ה והריטב"א דהנאמנות בעדות אשה היא מן התורה דהכתוב מסרו לחכמים לדעת איזהו דבר מפורסם וניכרין דברי אמת שיהא חשוב כעדות. ולפי זה יש ליישב הסתירה מרמב"ם סוף הלכות גירושין דעד אחד באשה נאמן מדאורייתא לפרק ה מהלכות עדות שהוא מדבריהם.

אות ד

משיב על ידי שאלה במסיח לפי תומו, וביאור סוגיא דפונדקית בסוף יבמות.

המהרי"ק בתשובה (שורש קכ"א) התיר העגונה על פי הודאת הרוצח לפני השופט. בתרומת הדשן דאם גוי שואל את הגוי והגיד הגוי מקרי מסיח לפי תומו (ובלבד ששאלו אותו שלא פני ישראל) [והחלקת מחוקק והבית שמואל מחלקים בין דין זה לתשובת הר"ן סימן ג' כל ששואלין לגוי אחד על פלוני היכן הוא והוא משיב: מת - אין זה מסיח לפי תומו], על דרך שבקפילא ארמאה אע"פ ששואלין אותו כל שאינו יודע שצריכין לו לדבר איסור והיתר הוי מסיח לפי תומו. אך זהו לפי שיטת הרמב"ן הרא"ה והריטב"א, דבעדות אשה גם כן הנאמנות משום דעבידא לאיגלווי. אבל לרש"י והתוספות דבעדות אשה לא הוי כל כך עבידי לאיגלווי שמהאי טעמא נאמן גם לגוי, יש לומר, דלא האמינו כאן רק למסיח לפי תומו שמסיח מעצמו בלתי שום שאלה,

משא"כ כששואלין אותו ומשיב אין לנו אומדנא שהשיב אמת.

ונראה דהא מילתא למאן דאמר ד(הא דתנן בסוף מסכת יבמות שבנכרי אם היה מתכוין אין עדותו עדות היינו דוקא בנתכוין להתיר אבל) בנתכוין להעיד עדותו עדות אי לדידיה מהני משיב על ידי שאלה תליא בפירוש הירושלמי בסוף יבמות: 'איזהו מתכוין? רבי יוחנן אמר: כל שמזכירין לו אשה, רבי שמעון בן לקיש אמר: כל ששואלים אותו ומשיב', לכאורה דעת רבי יוחנן בירושלמי הוא שנתכוין להתיר ודעת ריש לקיש בירושלמי הוא שנתכוין להעיד (והוא ההיפך מדעתם בתלמוד בבלי), אבל המרדכי והגהות מיימוניות פירשו בירושלמי דרבי יוחנן מחמיר טפי דאפילו אין שואלין לו אלא מזכירין לפניו שם האשה לא הוי מסיח לפי תומו.

ביאור ארוך בפלוגתת רבי עקיבא ורבנן בפונדקית ששאלו אצלה: איה חברינו, והוציאה להם מקלו ותרמילו ואמרה להם: מת וקברתיו; אי ילפינן מינה שמשיאין את האשה על פי אשה. ביאור הפלוגתא לפי שיטת רש"י ורבינו עובדי' מברטנורא (דלרבי עקיבא על הסימנים סמכו ועדיפי ממסיח לפי תומו דעלמא, ולרבנן הוי הפונדקית כמסיח לפי תומו דעלמא), ולדלא כמו שהמהרי"ק למד בדברי רש"י. ביאור הפלוגתא על פי שיטת המהרי"ק. מקשה כמה שאלות על המהרי"ק. פירוש ג' בפלוגתת רבי עקיבא ורבנן.

אות ה

נאמנות ערכאות בעדות אשה.

המהרי"ק כתב (שם) דחזקה דלא מרעו אנפשייהו בערכאות עדיף ממסיח לפי תומו ונאמנים אפילו במקום שצריך עדים, ואפילו לענין ערוה היו נאמנים אם היו בני כריתה. לכאורה יש להקשות על ראיית המהרי"ק מהא דערכאות נאמנים לענין ממון - דאפשר דבממון תקנו להאמין וכמו שכתבו התוספות בגיטין דף ט' אבל באיסור לא תקנו להאמין, ומצינו כן לגבי דרישה וחקירה דבעדות אשה קודם שהיו משיאין על פי אשה כו' היו צריכים דרישה וחקירה ובממון תקינו דאין צריך דרישה וחקירה, ויש לחלק. וראיית המהרי"ק מגיטין דף י' ע"ב דהגמרא אומרת 'לאו בני כריתה נינהו' ואינה אומרת: לאו בני עדות - יש לתרץ; ומפרש דברי הגמרא שם. דעת המהרי"ק דנאמנות ערכאות היא מדאורייתא מטעם חזקה דלא מרעי נפשייהו, וצריך להבין: והרי בעדות אשה יש ב' חזקות לחומרא: חזקת חיים וחזקת אשת איש! ונראה שכנגד החזקת אשת איש ישנה חזקה דאשה דייקא ומינסבא, וחזקת חיים לא שייך כאן דהרי נמצא אחד הרוג ורק אין ידוע מי הוא. לכאורה יש להוכיח דערכאות לא מהימני בעדות אשה מקושיית הגמרא גיטין דף כ"ח ע"ב אהא דתניא: שמע מקומנטריסין של גויים: איש פלוני מת אל ישאו את אשתו 'אמאי אל ישאו את אשתו? הא קיימא לן דכל מסיח לפי תומו הימוני מהימני ליה!' (ולא הקשו מהא דחזקה דלא מרעו אנפשייהו), ונראה דשם איירי בעדות

בעל פה ובעדות בעל פה הערכאות מרעי נפשיהו, אך להמרדכי דגם בעדות בעל פה איכא חזקה דלא מרעי נפשיהו קשיא. מאריך לבאר הסוגיא דשמע מקומנטריסין [ומתרץ בזה מה שמקשים לכאורה על הרמב"ם - דסובר דגוי מסיח לפי תומו צריך לומר קברתיו - מסוגיא זו], דאיירי דשמע הקומנטריסין משיחין ביניהם לבין עצמן, וליכא קושיא על המהרי"ק. אך יש לדון דלכאורה בערכאות שמעידין על מיתה ליכא החזקה דלא מרעי נפשיהו, דבשלמא בשטרי מכר הענין יכול להתברר ויתגלה קלונם, מה שאין כן בעדותם על מיתה אפילו אם יתברר ששקר הדבר הם יאמרו שהרוצח הודה. ברמב"ם סוף הלכות גירושין כתב: 'מצאו כתוב בשטר: מת איש פלוני כו' ונודע שזה כתב ישראל - הרי זה תנשא אשתו'. ויש בזה ג' פירושים: פירוש הרב המגיד 'שלא הוכשר הגוי אלא במסיח לפי תומו אבל לא כתבו', והבית יוסף בבדק הבית תמה עליו דאם היה הכתביה מסיח לפי תומו למה יגרע, והלבוש תירץ: פירוש הרשב"א דכתב גוי החסרון מטעם קיום שטרות; פירוש הנראה מהבית יוסף דיש לחוש שאינו מסיח לפי תומו, ובפרט דהרמב"ם סבירא לי' דצריך להיות קישור דברים וכל זה מחשש שמא מתכוין להעיד - ובכתב אי אפשר לעמוד על זה, הוכחה לפירוש זה ממה שכתב הר"ן בכתובות (דף כ"ד ע"ב) דמי שכתב בשטר 'אני פלוני כהן חתמתי עד' מהימן לתרומה דרבנן דלא גרע ממסיח לפי תומו.

אות ו

הזכרת שם הנהרג.

בהזכיר שמו ושם עירו ולא הזכיר שם אביו נחלקו הפוסקים, נראה דבמזכיר שם אומנתו של הנהרג מועיל אפילו בלא הזכיר שם אביו, כמה פרטים בנידון השאלה.

אות ז

במסיח לפי תומו אי בעינן שיאמר קברתיו.

דעת הרמב"ם דמסיח לפי תומו צריך לומר: קברתיו. דעת הרמ"א דבמזכיר שמו אין צריך לומר קברתיו וכן כתב הר"ן, ובזה אתי שפיר כל העובדות בגמרא דלא מוזכר קברתיו; והכי מוכרח לומר גם בדעת הרמב"ם. דעת הריטב"א דאפילו במזכיר שמו צריך לומר קברתיו, וכל הני גמרות מיירי שהיה מכריז דשכיב פלוני. ראייה להריטב"א מתשובת הרמב"ם, ודחיה על זה. המהרי"ט מחלק דהרמב"ם לא הצריך קברתיו אלא כשהגוי לפנינו שאפשר לברר אבל היכא דלא אפשר לא חיישינן, ומביא ראייה מגמרא, המשנה למלך דוחה ראיית המהרי"ט, ומקשה על המשנה למלך. בבית שמואל מביא ב' שיטות בדברי הרמב"ם, הרב יוסף שאגיש מחלק דדוקא כשהיה בשעת המיתה או ההריגה חיישינן שיאמר בדדמי וצריך לומר: קברתיו, והרא"ם מחלק בין אם יצא עמו או סבר שמת, הבית שמואל מקשה על זה, ונראה

שהר"י שאגיש והרא"ם גם כן סוברים כהר"ן.

אות ח

בביאור הגמרא דצורבא מרבנן אם איתא דסליק קלא אית לי, ובטעם שהחמירו רבנן במים שאין להם סוף.

בפסקי מהרי"א סימן קל"ט מוכח דבמסיה לפי תומו בצירוף אומדנא דמוכח טובא שזה כמה שנים שנשתקע שמו ואבד זכרו ואילו היה חי היה נודע ונשמע לנו, אם ניסת לא תצא. וכהאי גוונא אמר הגמרא לגבי מים שאין להם סוף (יבמות דף קכ"א ע"א): צורבא מרבנן אם איתא דסליק קלא אית ליה, כל זה לכאורה רק לפי פירוש התוספות שם דסברא זו היא דין רוב, ואם כן שייך זה אצלינו באיסור תורה; אבל להסברא דהוי מיעוט הוי רק אומדנא בעלמא (ובמים שאין להם סוף התירו בכהאי גוונא משום דשם כל החשש הוא למיעוט); והרמב"ם לכאורה סובר כהסברא הב'. בתשובת רדב"ז דוחה הך אומדנא דמהרי"א מגמרא יבמות דף קט"ו ע"ב, מיישב את המהרי"א. לכאורה סברת המהרי"א דגוי שמשיב ע"י שאלה לא גרע ממים שאין להם סוף היא רק לשיטת הרא"ה והריטב"א דגוי מסיח לפי תומו נאמן מן התורה ולא כרש"י ותוספות. יש להסתפק במשיב על ידי שאלה שזה חסרון במסיה לפי תומו אם היא חזקת אישת איש, במשנה למלך דן בזה לגבי עדות ה' נשים.

סימן ד

הרב מאיר חן

מו"ץ דבאצייקעוו, וטאראפעץ

קצב שמסר לשוחט עגל תוך ז' ימים בחזקת בן שמונה ימים.

לפירוש הב' בש"ך יורה דעה סימן קי"ט ס"ק י"ב החשוד לדבר הקל אינו חשוד לדבר החמור בעונש אף אם הוא קל בעיני הבריות, ולפי זה בנידון דידן אפשר מהראוי להתירו אחר זמן חודש או ב' חדשים בקצבות בגסות או דקות הנראים זקנים.

תשובת הרב יוסף חיים בן ר' צבי הירש מטשאסניק
בענין הנ"ל.

הקצב עבר בזדון ואינו חושש לאיסור, ואין להאמינו על זה שיהיה מוכר לאחרים. ואם ישנם בני בית התלויים בו לפרנסה, נצרך להחמיר עליו בהעברת חודש או יותר, ויתוודה מה עשה ויקבל דברי חבירות.

תשובה שני' מהרב מאיר חן
בענין הנ"ל.

קצב שניכר הדבר שבמזיד עבר על איסור דרבנן אין לו תקנה כי אם שילך ויוציא טרפה לעצמו בדבר חשוב. והיכא דאפשר שסמך הקצב על דברי

הערל, בחזקה שמוחזק לו שאינם מוכרים תוך ב' שבועות: לאחר זמן העברת חודש או ב' חדשים - בקבלת דברי חבירות אחר כך, באפשר לצדד להחזירו אף לעגלים הרכים.

אמירת קדיש על אב ואם ושייכותה לכיבוד אב ואם.

אמא צותה את בנה לפני פטירתה שלא ילך על הגבול כדי שיוכל לומר קדיש אחריה, ועכשיו הוא צריך לפרנסה. אי אמרינן דכיון שאין לה שום הנאה ממה שהינו מרויח, אינו מחויב להפסיד רווח; או דמחוייב להפסיד רווחו אף היכא שאין בזה שום כיבוד לאב או לאם כי אם בכדי לשמשו.

סימן ה

הרב פרץ חן

קצב שמסר לשוחט עגל תוך ז' ימים בחזקת בן שמונה ימים.

הא שימכור גוי קודם ז' ימים - זה לא נתברר לו מעולם, על כן אף שנחשד על זה לא נחשד על כל איסורין; ואף על זה לא מקרי מזיד גמור, כיון שתולה ומקיל ונדמה לו שהוא מותר גמור, ואינו צריך אלא להזהירו בתוקף ויקבל עליו דברי חבירות. ביאור דעת הרמב"ם (בהלכות תלמוד תורה והלכות עדות) וגירסתו בהא דאמרינן בפרק זה בורר (סנהדרין כה, א): 'הוא טבחה דנפיק טריפתא מתחת ידיה, פסליה רב נחמן ואעבריה', וכוונת הרמב"ם במה שכתב בהלכות עדות פ"ב ה"ט: 'וכן טבחה שהוא בודק לעצמו ומוכר לאחרים ויצא טריפות מתחת ידו, הרי הוא בכלל אוכלי טריפות שהם פסולים לעדות'. לפי דעת הרמב"ם והרא"ש דלפי חומר האיסור החמירו בתשובתו, בוודאי אין ללמוד דין מי שעבר על איסור דרבנן ממי שעבר על איסור דאורייתא (דלא כהפרי חדש). ולכן בהעברת הקצב ובזיונות שהיו לו עד הנה, מותר להחזירו לכשרותו על ידי קבלת דברי חבירות בפני ג'.
איסור שחיטת עגל תוך ז' ימים לדעת אדמו"ר הזקן בשו"ת סי' יא, הוי דרבנן.

סימן ו

הרב מאיר חן

טעה הסופר והניח פרשיות דרש"י בבתים דר"ת ופרשיות דרש"י בבתים

סופר שטעה והניח פרשיות דרש"י בבתים דר"ת ופרשיות דר"ת בבתים דרש"י, והחזיק בעל התפילין כך והניחם כן כמה שנים, עד שנתן לבודקים. והסופר שבדקם החליף והחזיר פרשיות דרש"י לבתים דרש"י ודר"ת לבתים דר"ת.

מתחילה לא טוב עשה הסופר הזה, אבל מכיון שהסופר הבודק לא התיישב

איך לעשות ועשה פרשיות דרש"י בבתים דר"ת ובעל התפילין הניחם והתפלל בהם מונחים - ישאר כך, כי אין לשנות לא הפרשיות ולא הבתים.

סימן ז

הרב מאיר חן

מקוה הסמוכה לנהר ויש סדק מתחת לגשר.

אין לחוש פן יחסר מ' סאה דמים כשרים מצד תערובתן עם השאובין אשר יחסרו כל יום. חומרת הרמ"א (יורה דעה סימן ר"א סעיף נ') הוא רק שלא לטבול במים הנזחלין, ולא החמיר שלא לטבול במים שמתחת לנקב; ולמעלה על הגשר לא שייך שם זחילה כלל.

סימן ח

הרב מאיר חן

הרוצה ליתן מתנת חוב לאחד מבניו.

מי שרוצה ליתן לאחד מבניו מתנה מה שיש לו איזה חוב אחד על איש בטוח שמחוייב לסלק לו איזה מאות רובל כסף לשנה, ושיסלק כן כמה וכמה שנים; יוכל להניח חצי העזבון בתור ירושה, וחציו בתור מתנה (מלבד דמי החוב הנ"ל שיתן לאחד מבניו), ובתנאי שהמערער על נתינת החוב לאחד מבניו תהיה המתנה לו בטלה.

את החוב של הבטוח הנ"ל, צריך להקנות לאחד מבניו או ע"י מסירת השטר או במעמד שלשתן; אבל לפי דעת רבינו חננאל ור"י דרבי יוחנן בן ברוקא דאמר דיכול להוריש בן בין הבנים שיורש הכל היינו אפילו בבריא, לכאורה יכול להנחיל אף מלוה שיש לו ביד אחרים בתורת ירושה.

שקו"ט בדברי הנתיבות (סי' רפ"א ס"ק ג) שכל מה שאינו יכול להקנות אינו יכול להנחיל. אימיה דרב עמרם חסידא דהוה לה מלוגא דשטרי ואמרה: להוי לעמרם ברי, ואמרינן (בבא בתרא קנא, א) דקנה רב עמרם מטעם מתנת שכיב מרע - למה לא אמרינן דזוכה בו משום ירושה. וי"ל דאימיה דרב עמרם אמרה בפירוש בלשון מתנה. אם יכול אדם להנחיל לבניו דבר שלא בא לעולם.

סימן ט

הרב דוד צבי חן

אב"ד טשערניגאוו

טבח שמכר בשר בלא ניקור.

זה שעבר ומכר לכתחלה בלא ניקור, אי אפשר לסמוך עליו כלל. והגם

שאינ לחוש שימכור טרפות בפועל ממש, אבל על פנים הרי יש כמה חלבים דאורייתא שתחת ידו. פירוש רש"י חולין דף צ"ג ע"א בסוגיית טבח שנמצא חלב אחריו.

סימן י

הרב שלמה מנחם מענדל חן

אב"ד ניעזין

בעל חי שנאסר בשחיטה אם בטל באלף.

הרמב"ם כתב (בהלכות מאכלות אסורות פט"ז) דצפור מצורע השחטה אינה בטלה משום דכל בעלי חיים חשובין הם ואינן בטל, ובמקום אחר (בהלכות טומאת צרעת פי"א) כתב דרק משעת שחיטתה נאסרה.

יחקור בהא דאמר רב אשי (זבחים עג, א): 'בעלי חיים חשיבי ולא בטלי': הלא לאוכלם חיים גם בלי תערובת בעלי חיים אחרים אסור, וכשישחטו הלא כבר חדלו מהיות עוד בעלי חיים! ומוכיח דבעלי חיים שנתערבו בבעלי חיים שאסור לשחטם לא נתבטלו מאיסור שחיטה שלהם, ולכן יש לומר דאף בעל חי שבעודנו חי היתר הוא אולם כשישחט יאסר בהנאה כציפור מצורע דידן שנתערב בבעלי חיים המותרים בהנאה לכשישחטו גם כן שייך הדין דבעלי חיים לא בטלי. ומוכיח כן מהא דמימרא דרב אשי 'בעלי חיים לא בטלי' בא לבאר את המשנה דזבחים שנתערב בהם שור הנסקל ימותו כולן, ולדעת רבינו תם שור הנסקל אינו נאסר מחיים.

סימן יא

הרב שלמה מנחם מענדל חן

מי שזינתה תחת בעלה, אם יש להתיר להבעל לישא אחרת עלי'.

אשה שמפורסמת לזונה והעידו עליה שני עדים שראו בפעמים שונות ממנה התנהגויות מכוערות עם נכרים, אם יש להתיר להבעל לישא אחרת עלי' בלא היתר מאה רבנים.

(א) יבאר דעת רוב הראשונים דלאסור אשה על בעלה צריך עדות ברורה, אבל לדעת רש"י והשאלתות ומהר"ם מרוטנבורק ברגלים לדבר אלימי תליא מילתא. וביאור המהר"ם דברגלים לדבר של הצטרפות הקינוי וסתירה והגדת העד - מולידים בהצטרפותם יחד אומדנא והוכחה ברורה שזנתה ונאסרת ממילא ע"י האומדנא. ויש אומרים דלרש"י והשאלתות בעינן תריוויהו: קלא דלא פסיק ועדי כיעור, ולפי זה יש לומר דבעינן באמת עדים ותורת עדות, רק שיחדשו דאף כשהעדות לא הי' על מעשה הזנות בפועל רק על כיעור

לבד, אז באם יש צירוף קלא דלא פסיק לזה מסייע זה להוכיח שנבעלה בעת מעשה הכיעור, ועדי הכיעור הויין כעדי ביאה בזה; ואם כן בנידון דידן מכיון שבעת המעשה שמעידין עליו בודאי לא זינתה, יתכן שאף לרש"י אין לאסור את האשה. אבל מרש"י גיטין (דף צ' ע"ב) שהרוחצת עם בני אדם רגלים לדבר שזינתה ואסורה לבעל, מוכח דאף שהאומדנא אינו על הרגע שמעידין עליו, רק שבכלל מוכיח ומגלה שונה היא, גם בזה נאסרת על בעלה; ואם כן לדעת רש"י לכאורה בנידון דידן היא נאסרת על בעלה.

(ב) יביא תשובת הרגוצ'ובי בנידון דידן: דלאסור אשה על בעלה צריך ב' עדים ודרישה וחקירה, ולנו דליכא סמוכים אין כח לדון על פי אומדנא אף באומדנא טובה. והקשה על זה: הרי הדין שנפסק ברמב"ם שלפעמים פוסקין על פי אומדנא מיוסד על עובדא דרבא ובת רב חסדא, שאז כבר חדלו מלהיות סמוכים בבבל. ומה שכתב הרמב"ם בפרק כ"ד מהלכות סנהדרין ד'משרבו בתי דינין שאינן הגונין, ואפילו יהיו הגונים במעשיהם - אינם חכמים כראוי ובעלי בינה, הסכימו רוב בתי דיני ישראל שלא יהפכו שבועה אלא בראיה ברורה.. וכן אין מוציאים מן היתומים אלא בראיה ברורה לא בדעת הדיין ולא באומדן המת או הטוען' מקורו בתקנת גאון שהובא ברי"ף לכתובות, והיינו דוקא לענין להוציא מיד המוחזק או לחייב שבועה את הפטור ממנה על פי עיקר הדין, אבל לא לענין מילתא דאיסורא (דאף בתי הדינין דהאינדא שאינם הגונים די צרכם בכחם לפסוק להחמיר על פי האומדנא).

יבאר דבקנס הבית דין מחדשים את חיוב הקנס, מה שאין כן בממון הבית דין רק מבררים את החיוב הממוני, וכן לאסור אשה על בעלה - בית דין רק מבררים את האיסור ולא מחדשים אותה. ויוכל להיות דלרש"י בנידון דידן היא נאסרת על בעלה.

סימן יב
הרב שלמה מנחם מענדל חן

עיבוד לשמה.

סופר סת"ם שקרה עורות מהקצב והשווה עמו שיעבד את העורות הישנים (שחשש פן יש בהם נקבים שאין הדיו עובר עליהם) לשמן כדין תורה, ואחרי כן יבחנו על ידי כתיבה לראות אם יש בהם נקבים (והעור שלא יוכשר על פי דין לכתוב עליו סת"ם, יהיה אצלו לתקן בתים לתפילין); אם נפסלו לכתובת סת"ם עליהם על ידי שנעשה בהם פעולת נסיון ובחינה אם ראויים הם לכתובת סת"ם עליהם או לא (כהא דאמרינן במנחות דף מב לענין תכלת: טעימה פסולה).

תשובה:

(א) אין מקום לפסול העורות מלכתוב עליהם סת"ם. הא דפסלינן במנחות

מב, ב לציצית המוך שנצבע בהתכלת שבקליפת ביצה, היינו משום שצביעת המוך בתכלת היה רק לשם נסיון אם דם החלזון והסממנין שנתבשלו הוא טוב עבור צביעת חוטי התכלת של הצמר, ולא לשם מצות ציצית של חמוך.

(ב) קלף המעובד לשם סת"ם, יכול לעשות ממנו בתים.

(ג) גם אם בשעת העיבוד לא ברור לו להסופר שכתב זה כשר לספר תורה, עדיין נקרא העיבוד לשמה, אע"ג דקיימא לן דבדאורייתא אין ברירה. יחלק בין זה לשני גיטין שנתערבו דאי בעינן נתינה לשמה אין כאן תקנתא דנותן שניהם לזה ושניהם לזה: א) דבשני גיטין שנתערבו הרי בכל גט אפשר שנכתבה לשם אשה אחרת, ב) שבגיטין שנתערבו אי בעינן נתינה לשמה אין כאן עדות שנמסרה לשמה, משא"כ בסת"מ צריך רק שיהיה העיבוד לשמה ולא שיהיה עדות על העיבוד לשמה.

מה שחידש הר"י בתוספות גיטין דף כ"ד ע"ב דאפילו מאן דסבר בעלמא דיש ברירה מודה לענין לשמה דגט דאין ברירה, היינו משום דבקרא דגט כתיב 'וכתב לה' ומשמע ד"לה" - "לשמה" בעינן בשעת וכתב; אבל בסת"ם שמא אף כשיתברר אח"כ שהעיבוד היה לשמה מהני.

ובענין כתיבת הספר תורה לשמה, יתכן דלהרמב"ן במלחמות במסכת סוכה (בסוגיא דסוכה ישנה) שכתב דהא דבעינן כתיבה בספר תורה לשמה ילפינן מקרא דועתה כתבו לכם את השירה הזאת - בעינן שהבירור יהא מעיקרא בשעת הכתיבה לכולי עלמא (מה שאין כן בעיבוד הסת"מ לשמה, גם להרמב"ן לא בעינן שהבירור יהא מעיקרא בשעת העיבוד, אלא אם כן אמרינן דאין ברירה).

סימן יג

הרב שלמה מנחם מענדל חן

שאלה בעסק עגונה.

אחד (ששאל באביב עדר"ת אודות בית הרחיים החדש של זאראחאוויץ, והראו לו, ונערה אחת הסתכלה בפניו היטב) נמצא (ביום המחרת בבקר) בנהר ערך רבע וויארסט או פחות מאחורי בית הרחיים, ואחורי בית הרחיים נמצא על שפת הנהר ממש, בגדים ומכתבים. בהבגדים היה פספורט שלו ומכתבים לביתו (וגם שמו נרשם על הבגדים). ואנשי החברה קדישא ראו אותו היטב. ובערך שבועיים אחר הקברו הביאו התמונה פאטאגראפית שלו, והעידו אנשים שזה התמונה הוא מהאיש הנטבע.

תשובה

א) היתר הכרה פאטאגראפית. ב) לשינויא קמא בפרק יש בכור: בעדות אשה בעינן דוקא פרצוף פנים עם החוטם (אע"פ שבכל התורה כולה, בכל מקום

דבעינין לעינן דיני התורה הכרה סגי בהכרת פדחת). ג) לשינויא בתרא שם, אין הכרח דבתחלת העדות החמירו רבנן בעיגונא דאיתתא. אדה"ז פסק בתשובה סימן כ"ח כשינויא בתרא. דעת האור זרוע. ד) גדר 'תחלת העדות'. ה) לפי תשובת אדה"ז גם הכרה פוטוגרפית מועיל בעדות אשה. ו-ז) הכרה שע"י טביעת עין והכרה שע"י סימן. ח) תמונה פאטאגראפית הוי סימן מובהק. ט) בנידון דידן, ישנם גם אומדנות המוכיחות שהנאבד דידן מת רחמנא ליצלן. י) מתשובת רב צמח גאון מוכח דגם במי שנטבע במים שאין להם סוף לא מהני הכרת סימנים. יא) מתשובת הרא"ש מוכח דבאיסורא דרבנן מהני סימנין אף אי סימנין דרבנן. יב) במים שאין להם סוף הקילו יותר מכל איסורי אישות דרבנן. מספקא לן דלמא הלכה דסימנין דאורייתא. בספיקא דדינא לא אזלינן בתר חזקה. יג) ראיית אנשי החברה קדישא את המת היה איזה משך זמן נכון לאחר שהעלוהו מן הנהר ולא מהני, אך ראיית האשה שראתה אותו בערך שעה או פחות לאחר שנשאו אותו מהנהר ומהני. יד) א] הטור סבר שמי שלא ראה הטביעה מעיד אף בשהה זמן רב אחר שהועלה מן המים. ב] רבינו תם סובר דבכל גופו שלם מעידין אף לאחר כמה ימים (וסבר הרמ"א בדעתו דאפילו בנפל למים ואשתהי מהני כל גופו שלם). ג] הרמב"ם סבר שבלא נתפח לא בעינן חזיוה בשעת'י. ד] הנימוקי יוסף כתב דהא דבלא חזיוה בשעתיה אין מעידין הוא דוקא כשהיה ג' ימים במים. טו-טז) החשש שאומר בדדמי הוא רק כשראה העד שנטבע. טו"ב) הסימן מהבגדים. אי חיישינן לשאלה. דעת המהרי"ט דלשאלת כל בגדיו לא חיישינן. שיטת האחרונים דפספורט הוא בכלל דברים דלא משיילי אינשי. ח"י) הבגדים שנמצאו על שפת הנהר. י"ט) קרחה הפוסלת בכהן אם יש ראייה לחשוב אותה לסימן.

מכתב ב:

בדין לא חיישינן לשאלת כל בגדיו: א) לגניבה לא חיישינן (אפילו לפי החלקת מחוקק דלאבדה ומכירה חיישינן). ב) נמצא ארנקי סמוך להמת (ומכירים בטביעת עין או ע"י סימן מובהק ביותר שהארנקי הוא של בעל האשה), אינו דומה לנמצא פירות סמוך לכלי. ג) הבגדים נמצאו על שפת הנהר, וגוף-מת הוציאו מן המים לא הרחק ממקום הבגדים. בנדון דידן אין סברא לומר שהבגדים נפלו מן הנטבע.

שלשה סוגי הכרות בהחפצים ובאדם: א] הכרה ע"י טביעת עין. ב] הכרה ע"י סימן. ג] הכרת הפרצוף באדם. בעדות אשה לא מהני טביעת עין רק הכרת פרצוף האדם.

שמות בגיטין אם הוא מן התורה או מדרבנן.

גדר הפסול בחסרון השמות: אם הוא מן התורה, ואם הוא מטעם חסרון בלשמה, או שבלי השמות אין כאן סיפור דברים של כריתות; או שהוא רק מדרבנן. יבאר הגמרא בגיטין (דף יט ע"ב): 'הא בעינן שמו ושמה שם עירו ושם עירה, וליכא'. דעת האור זרוע (בשם רבינו שמחה) שהוא פסול דאורייתא, משום דהוי חסרון בה'וכתב לה - לשמה'; דעת הרמב"ן והר"ן דהוא משום שצריך ספירת דברים של כריתות, ומשמע דדעת הרמב"ן דהוי פסול דאורייתא, וכן מפורש ברמב"ן. במרדכי בשם רבינו יואל הלוי דאליבא דרבי אלעזר דאמר עדי מסירה כרתי, אפילו לא הזכיר שם האיש והאשה בגט כשר רק שיהא כתוב כהלכתו. משמעות הרמב"ם שחסרון השמות שאינו ניכר ענין הכתב שגירשה והסירה מקנינה. הלחם משנה סבר דלהרמב"ם הפסול אם לא נכתב השמות הוא רק מדרבנן, והמכתם מאליהו סובר דדעת הרמב"ם דהוי פסול מדאורייתא. מתשובת הרשב"א דגם בקידושי שטר על ידי האב צריך לכתוב שם האשה מוכח דחסרון השמות בגיטין פסול מדאורייתא. דעת הרא"ז שאם לא כתב שמו ושמה כל עיקר הרי זה גט בטל מן התורה. התורת גיטין רוצה לחלק בין לא כתב שם האיש דפסול ללא כתב שם האשה די"ל דאינו פסול בדיעבד (ומסיק דלדעת הרמב"ן דאם לא כתב את השם הוי חסרון בסיפור דברים, אין הבדל בין לא כתב שם האיש ללא כתב שם האשה). ובערוך השולחן רוצה לחלק בין יש לו רק אשה אחת ליש לו הרבה נשים. הא דאמר רבא 'זאת אומרת: שני יוסף בן שמעון הדריים בעיר אחת מוציאין שטר חוב על אחרים' ואוקים ליה אביי כרבי אלעזר בעדי מסירה. אם צריכים לכתוב שם אביו ושם אביה בגט.



שאלות ותשובות
אבני חן

סימן א

יצא קול שהיא פרוצה מה דין בתה לכהן

הרב פריץ חן

אב"ד בייעשינקאוויץ ונעוויל (ובסוף ימיו במשערניגאוו) ¹

לאדמו"ר שי.

נשאלתי על אשה אחת שהיתה דרה בכפר עם בעלה כמה שנים, וילדה שמה בת בכפר הנ"ל, ובהיותה עדיין בכפר הנ"ל יצא עליה קול שהיא פרוצה ביותר בזנות עם עכו"ם, ואחר כך דרו בכפר אחר ואח"כ קבעו דירתם בעירו, ויצא עליה קול שזינתה עם יהודי; ואחר הדרישה וחקירה היטב משניהם יצא הדבר לאור על פי הודאת שניהם שכיוונו דכריהם שעשו עבירה בהיותה עדיין בכפר וזה היה בכפר השני אחר לידת הבת שנולדה בכפר הראשון (והקול שיצא עליה שהיא פרוצה כנ"ל היה קודם הלידה בכפר הא'). ובעת החקירה

הרב נתן הלוי הורביץ מ"ץ דפאלאצק לכ"ק אדמו"ר הצ"צ מאור ליום ג', ח' תשרי תקצ"ז: 'ידידינו הרב המופל' מו"ה פריץ מ"ץ דק' בייעשינקאוויץ' (נעתק במבית הגנויים ע' קג). בשנת תקצ"ז כיהן עדיין כרבה של בייעשינקאוויץ [על פי מכתב הרב מנחם צבי הירש ב"ר משה מ"ץ דק' ראמען מיום ג' ז"ה [=י"ב] אדר תקצוא"ו לכ"ק אדמו"ר הצ"צ שדפס ב'מבית הגנויים' ע' קמ (הוגה ע"פ פקסימיליא מגוף כתב ידו שדפס שם ע' קמא): 'בנסעי ממחננו ק' עם מכתב כ"ק שי' מליצה לידידינו הרב וכו' מו"ה פריץ מ"ץ דבייעשינקאוויץ, הייתי בק' הנ"ל כל משך היריד, ונשא ונתן אתי בהלכות רבות שונות, הן בדיני או"ה [...], ונתן לי סמיכה הוגנת, ומאד התאמץ הרב הנ"ל להמציא לפני איזהו מקומן של שבחים], ובזמן נשיאות כ"ק אדמו"ר הצ"צ נתמנה לרב דנעוויל על פי הוראת כ"ק אדמו"ר הצ"צ (ולקמן סימן ב ישנו גביית עדות מנעוויל בשנת תרט"ז אודות עגונה, בצירוף תשובת הרב פריץ (ובסימן ג נדפס תשובת בנו הרד"צ בענין הנ"ל)), ובסוף ימיו של כ"ק אדמו"ר הצ"צ נתמנה הרב פריץ לרבה של טשערניגאוו על פי הוראת כ"ק אדמו"ר הצ"צ. [צור מחצבתה של משפחת חן הוא ממדינת אשכנז, משערים: כי המשפחה הזאת גזעה מהרבנים ר' זרחיה ור' שלמה ור' מכיר חן הנזכרים בתשובת הרשב"א ח"א סימן טטו בהחרם שעשו חכמי פרויניציא על לימוד חכמת יונית (אהלי שם, פינסק תרע"ב ע' 128). וראה בארוכה ב'תשואות חן' שבסוף ספר זה, ובספר 'אבני חן' – תולדות משפחת חן', שיראה אור בקרוב].

1. תשובה זו שנמצאת בבוך נומר ג' (ספריית אגו"ח מספר 231) קי, א ואילך [פקסימיליא בדף הקודם], בחתימה: "דברי עבדו הנאמן פריץ", ובתחלתה נכתב בכתב ידו של ר' פריץ "לאדמו"ר שי" (ועל התיבות: אדמו"ר שי' (ומקום פנוי שלאחריו) נכתב (בקולמוס כ"ק אדמו"ר הצ"צ): "כבוד הרב המאה"ג המפורסם"; נכתבה ע"י אחד מחסידיו אדמו"ר האמצעי והצ"צ המפורסמים – מוהר"ר פריץ חן לכ"ק אדמו"ר הצמח צדק [ועד"ז בשאלת הרב נתן הלוי הורביץ מ"ץ דפאלאצק מכ"ק אדמו"ר הצמח צדק מט"ו תמוז תקצ"ט חותם 'עבדו הנאמן המצפה לתשובה, נתן בן חיענא הלוי הורוויץ מפאלאצק' (נדפס בקובץ יגדיל תורה נ"י. חוברת מב ע' רעט). גם במכתב שאלה משנת תק"צ כתב בחתימה (פקסימיליא נדפס ב'מבית הגנויים' ע' קכד): 'אלה דברי עבדו נאמן באהבתו מצפה לת"ה [=לתשובתו הרמתה]', וכ"ק אדמו"ר הצ"צ העביר קולמוס על: (א) תיבת 'עבדו' (ונכתב 'אהובי'), (ב) שם אמו 'חיענא' מהחתימה 'עתן בן חיענא הלוי פאלאצק', (ג) התיבות 'מאור עינינו' בההפניה שבראש השאלה: 'לכבוד מורינו מאור עינינו ידיד נפשינו הרב שי' כקש"ת מו"ה מנחם מענדל נ"י וזרח עד בלי ירח'. נדפסה ביגדיל תורה נ"י. חוברת מג ע' שמח ואילך (סימן פח).

הרב פריץ חן נולד לאביו ר' אלחנן חן מסמיליאן בשנת תקנ"ז. נתמנה לרב בבייעשינקאוויץ בשנת תקע"ט על פי הוראת אדמו"ר האמצעי [נזכר גם בשאלת

ודרישה הנ"ל אף שלא שאלו אותה על זנות שעם העכו"ם אמרה מעצמה שזינתה עם העכו"ם ואמרה שזה היה בידיעת בעלה, ועל יהודי אמרה שזה הי' פעם אחת בכפר השני, וההודאה הי' כ"א על א'; וזה כמה שנים שהאשה הנ"ל יצאתה מן כו'. והבת הנ"ל נשתדכה כעת לכהן.

והנה לכאורה לפי דעת הרמב"ם בפרק ט"ו מהלכות איסורי ביאה² והשולחן ערוך³ סימן ד' סעיף ט"ו שכתוב וזה לשונם: אשת איש שיצא עליה קול כו'⁴ והכל מרננים כו'⁵ ואם היתה פרוצה יותר מדאי כו'⁶ – משמע דאף בפרוצה ביותר שהחשש על בניה הוא רק ע"י קול כמו שכתבו: אשת איש שהכל מרננים עלי' – שאין עלי' אלא קול, ועיין במגיד משנה שכתב שפסק התיקו⁷ לחומרא (אף שהוא איסור דרבנן) דאיכא מאן דאמר דסבירא ליה להחמיר ולחוש ודאי על בני'⁸ עד כאן, משמע מדבריו דבפרוצה ביותר ס"ל הרמב"ם כיון דאיכא למימר דכולי עלמא מודו לשמואל⁹ הכי עדיף לכן פסק לחומרא, ושמואל מיירי בריון לבד¹⁰.

ודין זה הוא בגמרא סוטה דף כז'¹¹: בעי רב עמרם: היתה פרוצה ביותר – מהו? אליבא דמאן דאמר: אין אשה מתעברת אלא סמוך לווסתה לא תיבעי לך כו' דודאי חוששין לבני'¹² (משמע דזה ברור אף לבעל האיבעיא

2. ה"כ.

3. אבן העזר.

4. שהיא מזנה תחת בעלה.

5. אחריה – אין חוששין לבניה.. שרוב בעילות אצל הבעל; ומותר לישא בתה לכתחלה, אבל היא עצמה חוששין לה משום זונה.

6. אף לבניה חוששין.

7. דאהא דאמרינן בסוטה (כו, א) 'זהלכתא: ישא אדם בת דומה (נטענת ונדברת בפי כל על ניאופיה), ואל ישא דומה; דתני רב תחליפא בר מערבא קמיה דרבי אבהו: אשה מזנה – בניה כשרין, רוב בעילות אחר הבעל (הלכך בת דומה כיון דכשרה היא – טוב לו שישאנה שתהא תחתיו בחזקת היתר) גרסינן התם: 'בעי רב עמרם: היתה פרוצה ביותר (דאיכא למיחש דרוב בעילותיה משל אחרים) – מהו (שיהו בניה כשרים)?', ועלתה בתיקו.

8. ולשון המגיד משנה שם 'ופסק רבינו לחומרא וכן עיקר דאמרינן התם דאיכא למאן דאמר דודאי חוששין לבני' (לשיטת רש"י שהשאלה היא אם בני' כשרים, וכן משמע מפשטות לשון הרמב"ם כמבואר בט"ז אבן העזר סימן ד ס"ק ח ובהג"ה (דלא כהב"ש שם ס"ק כה דלהרמב"ם איירי אם כשרים לכהונה)).

9. דאמר בסוטה (כו, סע"ב – כז, רע"א) 'ישא אדם

דומה ואל ישא בת דומה, שזו באה מטיפה כשרה וזו באה מטיפה פסולה (שמא מנכרי או ממזור).

10. אבל בשו"ת צמה צדק אבן העזר סימן שיח אות ה כתב (על דברי הרב המגיד שכן עיקר דאמרינן התם דאיכא למאן דאמר דודאי חוששין): 'ורוצה לומר: דאמרינן שם (כו, א) דלמאן דאמר: אין אשה מתעברת אלא סמוך לווסתה – לא תיבעי לך דלא ידע בה ולא מנטר לה ורצונו לומר דלפי זה ודאי חוששין, כי תיבעי לך – אליבא מאן דאמר: אין אשה מתעברת אלא סמוך לטבילתה; וכיון שגם מאן דאמר זה נשאר בתיקו ולמאן דאמר הראשון ודאי חוששין לה, על כן העיקר דחוששין לה. זהו כוונת המגיד' (ועד"ז שם סימן יג אות ו: 'רצה לומר: דכיון דלמ"ד אין אשה מתעברת אלא סמוך לווסתה אמרינן דודאי חוששין ולמ"ד סמוך לטבילתה הוי ספק, אם כן אנן דלא קים לך כמאן מהנך מאן דאמר הלכתא – נקטינן לחומרא; דהא דצד החומרא קרוב יותר, וצד הקולא לא יבא אלא אחר ב' ספיקות דהיינו: אם תמצוי לומר דקיימא לך כמאן דאמר סמוך לטבילתה ואם תמצוי לומר דמצוי מינטר לה').

11. ע"א.

12. לשיטת רש"י שהשאלה היא אם יהו בניה כשרים, וכן משמע מפשטות לשון הרמב"ם כמבואר בט"ז אבן העזר סימן ד ס"ק ח ובהג"ה.

דכפרוזה לא אמרינן רוב בעילות אחר הבעל, וכיון שאינו יודע זמן ווסתה ולא ידע למנטרה ממילא חיישינן לבניי), כי תבעי לך – אליבא דמאן דאמר: אין אשה מתעברת אלא סמוך לטבילתה, מאי? כיון דידע בה נטורי מנטר לה או דילמא כו' (מזה גם כן משמע דלא מיבעי לי' כי אם משום דמנטר לה, אבל הא לא מספקא ליה דודאי רוב בעילות אינן אחר הבעל כפרוזה ביותר. מזה קשיא לפירוש בעל הלכות גדולות טובא שפסק שרוב בעילות אחר הבעל אפילו כפרוזה ביותר¹³). ולכאורה נראה דמיירי בקול בעלמא שפרוזה ביותר, דקאי על דומה דפליגי בה שמואל ורבי יוחנן¹⁴ שפירשו¹⁵ שהכל מרננין עליה.

ולכאורה צריך לכאר הפלוגתא דסבר שמואל בדומה מותר וכת דומה אסר לישא, והא שמואל סבירא ליה בארוסה שבא הארוס עליה ודיימא מאחרים דלא הוי אלא שתוקי¹⁶, והיינו בדוקי¹⁷ כפי הסכמת הרי"ף¹⁸ והרמב"ם¹⁹ והרא"ש²⁰! ואף אם נאמר דהכא מיירי בלא בדקו²¹ (וכן כתב

17. כדאוקימנא לה בקידושין עה, א (באוקימתא אחרית) להך דשמואל 'מאי שתוקי – בדוקי! שבדוקין את אמו, ואומרת: לכשר נבעלתי – נאמנתי'.

18. סוף פרק אלמנה לכהן גדול (במסכת יבמות): 'האי שמעתא קא הוינן בה בפרק עשרה יוחסין ואסיקנא הכי: .. ושתוקי דאמר שמואל – בדוקי הוא, דבדוקין לה לאימיה ואי אמרה: לכשר נבעלתי דהוא ארוס – נאמנתי. והלכתא בהא כשמואל דקם ליה כאבא שאול, דתנן: אבא שאול היה קורא לשתוקי בדוקי, ואמרינן: מאי בדוקי דבדוקין ליה לאימיה ואי אמרה לכשר נבעלתי נאמנתי ואף על גב דרוב פסולין אצלה; ואמר רבא: הלכה כאבא שאול, הילכך הלכתא כשמואל דקאי כותיה. אבל ודאי אי בדוקין לה ואמרה דלא ידענא, הולד ספק ממזר הוי; ובהא לא פליגי שמואל'.

19. וזה לשון הרמב"ם הלכות איסורי ביאה פט"ז הי"ז: 'ארוסה שנתעברה והיא בבית אביה – הרי הולד בחזקת ממזר ואסור בבת ישראל ואסור בממזרת, ואם נבדקה אמו ואמרה: מארוסי נתעברתי – נאמנתי והולד כשר'. ושם הי"ח: 'היו העם מרננים אחריה והיא ארוסה עם ארוסה ועם אנשים אחרים, אף על פי שבא עליה ארוסה בבית חמיו – הרי זה ספק ממזר, כשם שהפקירה עצמה לארוסה הפקירה לאחרים. ואם נבדקה ואמרה: עובר זה מארוסי – הרי זה כשר'.

20. יבמות פרק שביעי סימן ז' ועוד יש שם לשון שלישי דמפרש מאי שתוקי בדוקי שבדוקין את אמו.. וגם בפרק עשרה יוחסין פוסק רבא כאבא שאול שהיה קורא לשתוקי בדוקי'.

21. כמו שכתבו בתוספות סוטה כז, א ד"ה רוב בעילות אחר הבעל: 'האי דקאמר הכא: אל ישא בת דומה – כגון דליתא לדומה קמן דנישייליה'.

13. הובא ברא"ש פרק יש נוחלין סימן כא (אהא דגרסינן התם (בבא בתרא קכו, ב): 'תניא יכיר- יכירנו לאחרים, מכאן אמר רבי יהודה: נאמן אדם לומר זה בני בכור, וכשם שנאמן לומר זה בני בכור כך נאמן לומר: זה בני בן גרושה או בן חלוצה; וחכמים אומרים: אינו נאמן'): 'כתב בעל הלכות גדולות: הלכה כרבי יהודה. ודוקא היכא דאיכא בכור, כשעושה קטן בכור – א"כ פסיל ליה גדול, ומיגו דהימניה רחמנא לאב לענין בכורה כדכתיב: יכיר – יכירנו לאחרים הימניה נמי לעשות הגדול ממזר; אבל האומר בני זה ממזר ולא לענין בכורה – לא מהימן לשוויה ממזר, ואפילו אשתו פרוצה ביותר, דרוב בעילות אחר הבעל'.

14. בסוטה (כו, סע"ב – כז, רע"א) דשמואל אמר 'ישא אדם דומה ואל ישא בת דומה' ורבי יוחנן אמר 'ישא אדם בת דומה ואל ישא דומה, שזו עומדת בחזקת כשרות וזו אינה עומדת בחזקת כשרות.. והלכתא: ישא אדם בת דומה ואל ישא דומה, דתני רב תחליפא בר מערבא קמיה דרבי אבהו: אשה מזנה – בניה כשרין, רוב בעילות אחר הבעל' [אבל בירושלמי סוטה פ"א ה"ז גרסינן: 'שמואל אמר: פורשים מן המזנה ואין פורשין מבתה, ואתייה כיי דמר רבי יוחנן: אשת איש שזינתה – הוולדות לבעל, מפני שרוב בעילות מן הבעל'. ובתוספתא יבמות פרק יב תניא: 'האשה שיצא עליה שם רע – כל ולדות כשרין, מפני שבחזקת הבעל'.

15. הרמב"ם והשולחן ערוך.

16. דגרסינן ביבמות דף סט ע"ב: 'איתמר: הבא על ארוסתו בבית חמיו – רב אמר: הולד ממזר, ושמואל אמר: הולד שתוקי. אמר רבא: מסתברא מילתיה דרב – דדיימא מעלמא' ופירוש רש"י 'שחשודה מאחרים'.

הרמב"ם דין זה בלא בדקו), מ"מ לאיכא דאמרי דסבירא ליה לרבא דלא מסתברא מילתא דרב אלא בלא בא עליה הארוס אבל בבא ארוס עליה אף בדימא מאחרים בתר ידיה שדינן לי' וכל שכן בבעל, וכל שכן לשמואל. וכן הקשו התוספות בסוטה שם²².

ולכאורה על כרחך צריך לומר דלא אמר שמואל אלא למיחש בעלמא, וכשיש לפניו לישא את דומה ובת דומה ישא דומה ולא בת דומה; אבל לא לאסורא ולמיחש בחשש ספק ממזר. וכן נראה קצת לשונו שאמר: ואל ישא בת דומה, ולא אמר שחוששין לבתה; ועוד שאם חשש מחשש ממזירות והוה ליה ספק ממזרת, אם כן אף בכנים זכרים הוה ליה למיחש ולאסור לבא בקהל, והוה ליה למימר: חיישינן לבני! אלא אף לשמואל לא הוי אלא חשש בעלמא ולא לאוסרם לבא בקהל (ולפי זה אפשר דאף האיבעיא בפרוצה ביותר לא הוי אלא על מיחוש בעלמא, ולא לחוש גם בספק), דבאמת אמרינן רוב בעילות אחר הבעל, אלא דהוי חשש בעלמא דלמא לא הוי רוב בעילות מבעל, ויש לחוש לזה להרחיק מזה לבד (אבל זה אינו, דא"כ איך מביא ראי' מרב תחליפא לרבי יוחנן! וצריך לומר הא דלא הוי אלא חשש משום דליכא אלא קול בעלמא אבל כשזינתה בוודאי לא אמרינן רוב בעילות אחר הבעל לשמואל כדלקמן) או לכהונה²³, ופירוש דברי הגמרא מה שהקשו על זה לכאורה²⁴ – יתבאר בסמוך; וכן פירש מהרי"ו בתשובה פ"ח דלא הוי אלא חשש בעלמא²⁵ או לכהונה אף להרמב"ם²⁶ והמרדכי²⁷. וגם רש"י מפרש דלאמה חוששין משום זונה לרבי יוחנן²⁸, ואף לישראל מיירי, דעל כרחך לא הוי אלא חשש בעלמא.

אך לשון הרמב"ם שכתב²⁹ תיכף אחר דין פרוצה הנ"ל דין דספק ממזר אף שמן התורה מותר אסור מדברי סופרים – משמע דהוי בפרוצה ספק ממזר ולא חשש בעלמא! אך לפי זה נשאר קושיית התוספות לאיכא דאמרי דרבא כנ"ל.

26. שכתב בפרק טו מהלכות איסורי ביאה הלכה כ' ז'אם היתה פרוצה יותר מדאי – אף לבניה חוששין. ובשו"ת מהרי"ו סי' כד גרס בהרמב"ם (והמרדכי?) 'אף לבתה חוששין' כדלקמן.

27. בפרק אלמנה לכהן גדול, במסכת יבמות סוף רמז סז (שהעתיק לשון הרמב"ם פרק טו מהלכות איסורי ביאה הנ"ל).

28. וז"ל רש"י בד"ה וזו אינה עומדת בחזקת כשרות (סוטה כז, א) 'שמזנה תחתיו, ונאסרת עליו; והוא אינו רואה ואינו מגרשה, ובא עליה באיסור' (אבל 'הבת עומדת בחזקת כשרות ומותר לבעלה, ולטיפה פסולה לא חיישינן דרוב בעילות אחר הבעל ומבעלה נתעברה' (רש"י שם ד"ה 'נשזו')).

29. שם הלכה כא' דין תורה שספק ממזר מותר לבוא

22. 'איכא למתמה ללישנא בתרא דאמר בפרק אלמנה (יבמות סט, ב): בבא עליה דכולי עלמא לא פליגי דבתר ידיה שדינן – והא הכא דבעלה קבוע אצלה כל שעה לא שדי ליה שמואל בתריה דבעל, בתר ארוס לא כל שכן! עיין שם בארוכה.

23. כמבואר בבית שמואל אבן העזר סימן ד ס"ק כה דלהרמב"ם איירי אם כשרים לכהונה.

24. בט"ז אבן העזר סימן ד ס"ק ח ובהג"ה.

25. דאם לא הוי חששא בעלמא, הוה לי' להרמב"ם למימר: 'הרי זה ספק ממזר', כדנקט הרמב"ם לעיל מיני' (ה"ח) 'ביהו העם מרגנים אחריה והיא ארוסה עם ארוסה ועם אנשים אחרים' (אע"פ שבא עלי' ארוסה בבית חמיו) [תשובת המהרי"ו הנ"ל, נעתק בשו"ת צמח צדק אבן העזר סי' שיח אות ה].

והנה הרי"ף³⁰ והרא"ש³¹ לא הביאו אלא האיכא דאמרי הנ"ל, והשמיטו מדברי רבא³²: מסתברא מלתי דרב דלא דיימא מיני ודיימא מאחרים אבל דיימא מיני אע"ג דדיימא מעלמא – בתר דידה שדינן לי, ולא כתבו אלא: איכא דאמרי: בבא עלי כולי עלמא לא פליגי דבתר דירי שדינן בו³³. ולכאורה על כרחך צריך לומר דסבירא להו דלא אמר רבא: בדדיימא מדידי אף שדיימא מאחרים – בתר דירי שדינן לה, לא דשדינן לי לגמרי בתר דירי – אלא דבזה מודה רב לשמואל דהיא נאמנת והוי בדוקי, וכן משמע קצת לישנא דרבא דאמר: מסתברא מלתי דרב, משמע דמסתברא במה דפליגי עם שמואל – דלא פליגי אלא בכהאי גוונא אבל בדדיימא מיני גם כן לא הוי פליגי אלא הוי מודה דהוי בדוקי; על כן לדידן דפסקינן הלכתא כשמואל בזה דאף בלא דיימא לא מיני ולא מאחרים או אפילו דיימא מאחרים ולא מיני לא הוי כי אם בדוקי – ליכא נפקותא כלל בין דיימא מיני ומאחרים ובין לא דיימא מיני כלל.

וְלִפִּי זה יתיישבו דברי הרמב"ם ג"כ בפרק ט"ו הלכה י"ח: היו ה[עם] מרננים אחרי' והיא ארוסה עם הארוס ועם אנשים אחרים – אע"פ שבא עלי הארוס בבית חמיו הרי זה ספק ממזר, כשם שהפקירה עצמה לארוס הפקירה לאחרים, ולכאורה הוא כלישנא קמא דרבא דאף בבא עלי הארוס לא שדינן בתרי, וכן כתב הרב המגיד שהוא דעת הרמב"ם כלישנא קמא לחומרא; אך זה דחוק גם כן שיהי פוסק כלישנא קמא, ובפרט שהוא היפך דעת הרי"ף והרא"ש שפסקו כאיכא דאמרי, ובפרט באיסור דרבנן. אבל לפי הנ"ל דהא דאמר רבא: שדינן בתריה לא הוי אלא דהוי בדוקי אף לרב, ופלוגתא דאביי ורבא כי אם אליבא דרב, אבל לשמואל ליכא שום נפקותא בפלוגתתם, ובדיימא מעלמא לבד מיירי מלתא דרב ושמואל, ובדיימא מיניה ומעלמא כולי עלמא מודים דהוי בדוקי, והרי פסק הרמב"ם כלישנא בתרא וכרי"ף והרא"ש, אבל בדדיימא מיני לבד או בלא דיימא כלל לא מיירי כלל, ולכן לא כתבו הרמב"ם ג"כ (אבל בדיקה צריך).

וְלִפִּי זה יתיישב קושיית תוספות בסוטה הנ"ל, דאף הכא לא אמר שמואל: אל ישא בת דומה אלא בלא בדיקה; אבל ע"י בדיקה מודה דמותר לישא ונאמנת, רק לא מיירי הכא בזה כלל).

אך לפי כל הנ"ל, הא דאמר שמואל כאן: אל ישא בת דומה – הוי ספק ממש וחשש ממזירות. והא דאמר שמואל: אל ישא בת דומה – ולא אמר סתם: חוששין לבני, [משום] דצריך לומר שלא ישא דומה דלא כרבי יוחנן – סיים

32. ביבמות סט, סע"ב – ע, רע"א (לפי האיכא דאמרי).
 בקהל.. אבל חכמים עשו מעלה ביוחסין ואסרו גם הספקות לבוא בקהל'.

33. וכבר העיר על כך בקרבן נתנאל שם אות ק: 'וצ"ע אמאי לא חילק רבינו אם דיימא מיניה ולא דיימא מעלמא דבכהאי גוונא הולד כשר, עיין שם בארוכה.

30. ביבמות סוף פרק אלמנה לכהן גדול.
 31. פרק ז דיבמות סימן ז (קרוכ לסופו).

גם כן: ואל ישא את בת דומה, אבל באמת חוששין לבני' גם כן משום חשש ממזירות אף לזכרים גם כן; ואינו מותר כי אם ע"י בדיקה, אבל בלא בדיקה אסורה בין לרב בין לשמואל אפילו לרבא. והא דמביא רבא³⁴ ראי' מילדה תאכל³⁵, מיירי גם כן באמרה³⁶ שמכהן ילדה ובדיימא מאחרים גם כן³⁷. אך הרמב"ם כתב הדין³⁸ בבא עליה כהן ובלא דיימא מאחרים והיינו כלישנא קמא³⁹ לכאורה (דלא כנ"ל). ואפשר לדחות: דדין זה דילדה תאכל כפי שפירש רבא המשנה⁴⁰ לא הוי רבותא כלל במתניתין אלא דהלכתא כאבא שאול, וכיון שפסק הרמב"ם כאבא שאול דנאמנת⁴¹ שוב לא צריך להביא דין זה; אבל בבא עלי' כהן ובלא דיימא מאחרים הוי רבותא דמותר אף בלא אמרה, אף שלא דיימא מאחרים כלל מ"מ הוי אמינא כמו שהפקירה עצמה לגבי זה הפקירה עצמה לאחרים ג"כ ומאחרים נתעברה – ואתא לאשמועין דלא חיישין לזה ואינו צריך לדיבורה כלל. והא דאמר רבא בגמרא⁴² דבלא דיימא מעלמא לא הוי רבותא, ועל כרחק בלא אמרה גם כן לא הוי רבותא דאם לא כן הוי לי' לאוקמי' הכי כמו ללישנא קמא – היינו דעדיין לא ידעין דמתניתין דהתם⁴³ כאבא שאול, הוי בדדיימא מעלמא רבותא טפי אפילו ע"י אמירה מלא דיימא מעלמא אפילו בלא אמירה לרבא; אבל לפי שמבואר ברמב"ם פסק ארוך דהלכה כאבא שאול כנ"ל דנאמנת, אז בזה דדיימא מיני' ומאחרים לא הוי רבותא כלל דהיא נאמנת, ובלא דיימא הוי רבותא דלא כאביי ללישנא קמא.

רק שלכאורה מדברי משנה למלך שכתב על הא שכתב הרמב"ם⁴⁴ שחוששין משום זונה דלא הוי אלא לכהונה ולא לישראל⁴⁵, ואף דבאשת איש מיירי,

34. בלישנא בתרא.

35. דגרסינן ביבמות (ע, א): 'אמר רבא: מנא אמינא לה, דקתני (במתניתין): ילדה (אנוסה ומפותה בת ישראל מכהן) תאכל (בתרומה), משום בנה דמחזקינן לי' בכהן) היכי דמי (שהמפותה אוכלת בתרומה משום בנה)? אילימא דדיימא מיניה (שמרננים שהיא מצויה עמו תדיר ונבעלה לו פעמים הרבה) ולא דיימא מעלמא – צריכה למימר דתיכול! אלא לאו – דדיימא נמי מעלמא, ומה התם דלהאי איסורא ולהאי איסורא – בתריה ידיה שדינן ליה, הכא דלהאי איסורא ולהאי היתירא (שלאחרים יש איסור לבא עליה ולהארוס יש היתר) – לא כל שכן (שנאמר שהארוס בא עלי')!'

36. הבת ישראל שנתפתתה.

37. להלישנא בתרא (משא"כ להלישנא קמא דאוקים למתניתין בדדיימא מיניה ולא דיימא מעלמא, איירי בלא אמרה).

38. בהלכות תרומות פ"ח הלכה יד: 'מי שנשאת לכהן שוטה או שאנס אותה או שפתה אותה כהן וילדה, אוכלת בשביל בנה. ואף על פי שהדבר ספק הואיל

ובלא קדושין היא שמא מאחר נתעברה, הרי הולד בחזקת זה שבא עליה; והוא: שלא יצא לה קול עם אחר, אלא הכל מרננין אחריה בזה הכהן'.

39. דבלישנא קמא (יבמות סט, ב): 'אמר רבא.. דקתני: ילדה תאכל. היכי דמי? אילימא דדיימא מעלמא – ילדה אמאי תאכל? אלא לאו – מיניה דיימא ולא דיימא מעלמא'.

40. בלישנא בתרא.

41. בהלכות איסורי ביאה פט"ו הי"א: 'פנויה שנתעברה מזנות – אמרו לה: מהו העובר הזה או הילוד הזה? אם אמרה בן כשר הוא ולישראל נבעלתי – הרי זו נאמנת והבן כשר, ואף על פי שרוב העיר שזנתה בה פסולים'.

42. בלישנא בתרא (יבמות ע, א): 'אילימא דדיימא מיניה ולא דיימא מעלמא צריכה למימר דתיכול! (הכי גריס רש"י, וכן נדפס בדפוסים שלנו בתלמוד בבלי).

43. בפרק עשרה יוחסין במסכת קידושין (עד, ב).

44. הלכות איסורי ביאה פט"ו ה"כ.

45. ד'ממה שכתב רבינו והטור: חוששין לה משום

וממה נפשך נחוש שזינתה מאחר שאף לבעלה ישראל אסורה ועל כרחך צריך לומר דמעלה עשו בכהונה, וא"כ לכאורה כל שכן בפרוצה ביותר אפשר דלא בעי⁴⁶ אלא לכהונה⁴⁷. אע"ג דצריך לומר דלא אמרינן בפרוצה ביותר: רוב בעילות מבעל כו', מ"מ לא הוי גם כן כי אם חשש בעלמא ולכהונה, דלא הוי דממה נפשך כו'; דלכהונה איכא למיחש שמא לא הוי רוב בעילות אחר הבעל להצטרף לספק זונה ולהוי ספק ספיקא לאוסרה אבל לא לישראל וכנ"ל בחשש זונה לאמה.

ובזה נתיישב מה שכתב הרא"ש בפרק יש נוחלין⁴⁸ בשם בעל הלכות גדולות בפרוצה ביותר: רוב בעילות⁴⁹, שלכאורה הוא נגד הגמרא הנ"ל; ועל כרחך הוא מפרש דלכהונה דוקא הוא דלא אמרינן רוב בעילות אחר הבעל ולא לישראל, וזהו דעת מהרי"ו בתשובה⁵⁰ (ויתיישב בזה דבריו. דלכאורה קשיא לדבריו איך אפשר לפרש הסוגי' לכהונה, דעיקר האבעיא אם מנטרה בעלה שלא תתעבר ועל כן אם אשה אינה מתעברת אלא סמוך לווסתה לא מבעיא ליה, אבל אם אמרינן דאפשר למנטרה מותרת אף לכהונה, ואמאי? הא זינתה ואסורה לכהונה! וכנ"ל אתא שפיר דאם אפשר למנטרה לא הוי אלא חדא ספקי ומותרת אף לכהונה).

אך מלשון הרמב"ם הנ"ל לא משמע כן. ואף שמהרי"ו כתב להיפך משמעות הרמב"ם, זהו לפי שבנוסחתו היה כתוב: חוששין לבתה כו', אבל לפי נוסחתינו: חוששין לבני ברמב"ם. וכן משמעות סידור לשון הרמב"ם תיכף אחר דין זה דין דספק ממזר, משמע דסבירא ליה דבפרוצה הוי ספק ממזר (וכן נראה מדברי התוספות דנשאר בקושי' מדברי רבא הנ"ל משמואל על שמואל כנ"ל).

תניא יכיר - יכירנו לאחרים, מכאן אמר רבי יהודה: נאמן אדם לומר זה בני בכור, וכשם שנאמן לומר זה בני בכור כך נאמן לומר: זה בני בן גרושה או בן חלוצה; וחכמים אומרים: אינו נאמן.

49. וזהו לשון הרא"ש שם: 'כתב בעל הלכות גדולות: הלכה כרבי יהודה. ודוקא היכא דאיכא בכור, כשעושה קטן בכור - א"כ פסיל ליה גדול, ומיגו דהימניה רחמנא לאב לענין בכורה כדכתיב: יכיר - יכירנו לאחרים הימניה נמי לעשות הגדול ממזר; אבל האומר בני זה ממזר ולא לענין בכורה - לא מהימן לשווייה ממזר, ואפילו אשתו פרוצה ביותר, דרוב בעילות אחר הבעל.

50. סימן פ"ח. וראה ג"כ דרכי משה על טור אבן העזר סימן ד אות ד בשם תשובת מהרי"ו סימן כד: 'דהואיל וחוששין לה משום זונה א"כ אם היה בעלה כהן חוששין לזרעה משום חללים, דבזה לא מהני מה שאומרים רוב בעילות אחר הבעל.

זונה - משמע דלגבי כהן איירי דוקא, דזונה לישראל מישראל שריא'.

46. רב עמרם בסוטה (כז, א).

47. אלא דמלשון המשנה למלך (הלכות איסור ביאה שם) משמע דלא בא רק להבהיר מה שכתב הרמב"ם והטור: 'אשת איש שיצא עליה קול שהיא מזונה תחת בעלה והכל מרננין אחריה .. חוששין לה משום זונה' דהכוונה שאסורה לכהן (מכיון שכהן אסור בזונה), אבל מה שכתב הרמב"ם שאין חוששין לבניה' כיון שרוב בעילות אצל הבעל - הרי כבר פירט הרמב"ם שאין חוששין לבניה 'שמא ממזרים הם' (ועל דרך זה מה שכתב הרמב"ם בסוף ההלכה: 'ואם היתה פרוצה יותר מדאי - אף לבניה חוששין' ודאי מוסב על מה שכתב ברישא דהלכה זו: 'שמא ממזרים הם').

48. סימן כא. אהא דגרסינן התם (בבא בתרא קכז, ב):

אך זה אפשר לומר: דהחשש הוא דוקא ברוב ישראל, אז חוששין לבני משום ממזרות כיון דלא אמרינן רוב בעילות כו'; אבל אם החשש הוא מרוב דגוים אף שרוב בעילות יהי מאחר היינו מגוי, הא כבר איפסקא הילכתא דגוי הבא על בת ישראל הולד כשר⁵¹ (דלא כתוספות יבמות דף כ"ג⁵² ד"ה קסבר⁵³), ובכל התורה אזלינן בתר רובא, וכל שכן הכא דאף ספק ממזר גמור לא הוי רק איסור דרבנן (וכשרה לישראל לכל הפחות).

אך לכאורה לפי רוב הפוסקים⁵⁴ איפסקא הילכתא דמעלה עשו ביוחסין וצריך תרי רובי דוקא, אבל בחד רובא חיישינן כמו שמבואר בסוף פרק קמא דכתובות⁵⁵! והיה אפשר לומר דזהו דוקא לכהונה אבל ליוחסין דכל ישראל לא עשו מעלה זו, וכן פירש רש"י: ביוחסין – בכהונה⁵⁶, וכן פירש רש"י: **חדא**⁵⁷

בני אדם כשרין עוברת לשם (דהשתא איכא רוב סיעה ורוב העיר). וכדרכי ינאי, דאמר רבי ינאי: נבעלת בקרונות – כשרה לכהונה. בקרונות (משמע: על הקרון) סלקא דעתך? אלא: נבעלה בשעת קרונות (שהשירות באות לעיר) – כשרה לכהונה; אבל פירש אחד מציפורי ובעל (דידיעין ודאי דמן העיר היה אע"פ שציפורי עיר שרובה משיאין לכהונה) – הולד שתוקי (דבחד רובא לא מכשר). כי הא דכי אתא רב דימי אמר זעירי אמר רבי חנינא, ואמרי לה: אמר זעירי אמר רבי חנינא (שלא הזכיר רב דימי כאן): הולכין אחר רוב העיר, ואין הולכין אחר רוב סיעה. – כלפי לייא? ! הני נידיי (רוב סיעה נידיי ויש להלך בהן אחר הרוב) והני (של עיר) קביעי וקיימי (ואמרינן לקמן: כל קבוע כמחצה על מחצה דמי, ואפילו אין שם אלא אחד פסולה)! – אלא הולכין אחר רוב העיר והוא דאיכא רוב סיעה בהדה, ואין הולכין אחר רוב העיר גרידתא ולא אחר רוב סיעה גרידתא. מאי טעמא? .. מעלה עשו ביוחסין (דבעינן תרי רובי) [ובירושלמי כתובות פרק א הלכה י גרסינן: 'רב יהודה בשם רב: {ב} הן קרונה של ציפורין (=במעייין של ציפורי) הוה עובדא. רבי ירמיה רבי חמא בר עוקבא תריהון אמרי בשם רבי חנינה בשם רבי ינאי: מודה רבי יהושע באנוסה (ואתי רבי יוסי שאמר משם רבי יוחנן בן גורי כרבי יהושע). רבי חזקיה רבי אבהו בשם רבי יוחנן: מודה רבי יהושע באנוסה. רב חייה בר אשי אמר בשם רב: הלכה כרבי יוסי שאמר משם רבי יוחנן בן גורי. רבי זעירא בעא קומי רבי יסא היך עבדין עובדא? אמר ליה: כרבי יוסי שאמר בשם רבי יוחנן בן גורי. אמר רבי אילא בשם רבי ינאי: תוכה שבציפורין בעל. רבא בשם רבי ינאי: ראו אותו פורש מציפורין ובוועל – חזקה שפוסל, ששם בעל'].

56. כתובות יג, סע"א ד"ה ביוחסין.

57. הא דתנן (כתובות יג, א) 'ראוה (לפנויה שהיא) מדברת עם אחד, ואמרו לה: מה טיבו של איש זה? – איש פלוני וכהן הוא. רבן גמליאל ורבי אליעזר

51. רמב"ם הלכות איסורי ביאה פט"ו ה"ג: 'גוי ועבד הבא על בת ישראל – הולד כשר, בין פנויה בין באשת איש'.

52. ע"א.

53. שכתבו בד"ה קסבר רבינא גוי ועבד הבא על בת ישראל – הולד כשר 'כן גירסת הקונטרס, וכן כתוב ברוב ספרים כאן; אבל בקידושין בסוף פרק האומר ברוב ספרים כתוב: הולד ממזר, וכן גורס התם. וכן נראה עיקר לר"י עיין שם בארוכה.

54. רמב"ם הלכות איסורי ביאה פ"ח ה"ג: 'פנויה שראוה שנבעלה לאחד והלך לו, ואמרו לה: מי הוא זה שבא עליך? ואמרה: אדם כשר – הרי זו נאמנת. ולא עוד אלא אפילו ראוה מעוברת ואמרו לה: ממי נתעברת? ואמרה: מאדם כשר – הרי זו נאמנת, ותהיה מותרת לכהן. במה דברים אמורים? בשיהיה המקום שנבעלה בו פרשת דרכים או בקרונות שבשדות שהכל עוברין שם, והיו רוב העוברים שם כשרים ורוב העיר שפרשו אלו העוברים ממנה כשרים; שהחכמים עשו מעלה ביוחסין והצריכו שני רובות. אבל אם היו רוב העוברים פוסלים אותה, כגון גוים או ממזרים וכיוצא בהם, אף על פי שרוב המקום שבאו ממנה כשרים; או שהיו רוב אנשי המקום פסולין, אף על פי שרוב העוברים שם כשרים – חוששין לה שמא למי שפוסל אותה נבעלה ולא תנשא לכהן לכתחלה; ואם נשאת לא תצא'.

55. דף יד סע"ב ואילך (על הא דתנן שם דף יד ע"ב: 'אמר רבי יוסי: מעשה בתינוקת שירדה למלאות מים מן העיץ (מן המעיין), ונאנסה; אמר רבי יוחנן בן גורי: אם רוב אנשי העיר משיאין לכהונה (שרוב העיר כשירין להישא בנותיהן ואלמנותיהן לכהונה, שאין רוב בני העיר מן הפוסלין אשה לכהונה בביאתן) – הרי זו תנשא לכהונה!') 'הכי אמר רב יהודה אמר רב: בקרונה של ציפורי היה מעשה (ביום השוק, שסיעות ושירות ממקום אחד באות שם). וכדרכי אמי, דאמר רבי אמי: והוא שהיתה סיעה של

להכשיר בה 58 וחדא 59 להכשיר בבתה – אם העובר הוי נקבה תנשא לכהונה 60 וכו'. ועל כרחך לכאורה צריך לפרש כן, דאם לא כן הוי ליה לגמרא כתובות די"ג ע"א לומר: חדא להכשיר בבני' – דהא הספק הוא שמא בא עלי' ממזר ג"כ כמו שכתב 61: ראוה מדברת – בפנוי', ומשום חששא דפסולין לנתין וממזר כו' 62, ואמרו: חדא להכשיר בבתה (ולא אמרו: בכני'), על כרחך בנקבה ולכהונה מיירי דוקא.

ולכאורה קשיא: למה באמת לא אמר הגמרא: בכניה – דהוי הכל בכלל, הן משום חשש ממזרות לישראל והן לכהונה, אלא צריך לומר דעל בני' משום חשש ממזרות לא הוי פליג רבי יהושע 63 כלל, דאף רבי יהושע לא פליג אלא משום דמעלה עשו ביוחסין ולא עשו המעלה אלא לכהונה, לכן הוכרח לומר: להכשיר בתה לכהונה אתא לאשמועינן. ואף שרבי יהושע פריך לרבי אליעזר משבוי' כמבואר בגמרא שם ע"ב במה שהשיבו רבי יהושע ורבי אליעזר 64, ובשבוי' אסור לישראל! היינו ברוב פסולין אצלה, דאז ודאי לרבי יהושע שאינה נאמנת – אף לישראל חוששין; אבל ברוב כשרים אצלה, דאינה אסורה לרבי יהושע אלא משום מעלה עשו ביוחסין, כמו שאיתא בגמרא שם דף ט"ו 65: אף על פי שדלתות כו' מעלה עשו ביוחסין 66 כו', ואליבא דרבי

ואמרו: 'לא מפיה אנו חיין, אלא הרי זו בחזקת בעולה לנתין ולממזר, עד שתביא ראיה לדבריה'.

64. דתניא (תוספתא כתובות פרק א, ו; כתובות יג, ב): 'אמר להן רבי יהושע: אי אתם מודים בשבוי' שיש לה עדים שנשבית, והיא אומרת: טהורה אני – שאינה נאמנת? אמרו לו: לא, אם אמרת בשבוייה שיש לה עדים, תאמר בזו שאין לה עדים! אמר להן: מה עדות גדולה מזו, שהרי כריסה בין שיניה! אמרו לו: מפני שהגויים חשודין על העריות. אמר להם: והלא אמרו אין אפטרופוס לעריות!'

65. ע"א.

66. דאהא דאמרינן דלרבי יהושע בעינן תרי רובי, פרכינן: 'ומי בעינן תרי רובי? והתניא (בירושלמי שקלים פרק ז הלכה ב): תשע חנויות, כולן מוכרות בשר שחוטה, ואחת מוכרת בשר נבלה, (נתחלפו לו – חושש. ובתוספתא דמאי פ"ד, ז: כל העיר מוכרין בשר שחוטה ואחד מוכר בשר נבילה), ולקח מאחת מהן ואינו יודע מאיזה מהן לקח – ספקין אסור (דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי); [ותניא עלה בתוספתא שם: 'במה דברים אמורים? בזמן שלקח ואינו יודע מאיזה מהן לקח, אבל הלוקח מן השוק הולכין אחר הרוב'. ולשון הירושלמי (שקלים שם, וירושלמי כתובות פרק א הלכה י'): [ובנמצא (בשר הנמצא בשוק, ולא ידעינן מאיזה פירש) – הלך אחר הרוב (הואיל והבא לפנינו לא במקום קביעות לקחה וכבר פירשה על ידי אחר, וכל דפריש מרובא

אומרים: נאמנת', ופירש רב אסי (כתובות שם): מאי מדברת – נבעלה (והכי גרסינן בירושלמי שם פ"א ה"ח: 'מהו מדברת – נבעלה').

58. שהיא כשרה להינשא לכהונה. דרב אסי סבר כרבי יוחנן שהמכשיר בה מכשיר אף בבתה שהיא כשרה להינשא לכהונה; והא דתניא 'במה דברים אמורים בעדות אשה גופה, אבל בוולד – הכל מודין שהוא שתוקי' (ירושלמי כתובות פ"א ה"ט; תוספתא כתובות פרק א, ו; כתובות יג, ב), אוקים לה רבי יוחנן (בירושלמי ובגמרא שם) בשתוקי כהן (שאפשר אפילו למנות אותו לכהן גדול) 'כגון סיעה של כהנים עוברת ופירש אחד מהן ובעל – הרי מצינו שתוקי כהן גדול' (ירושלמי שם, ועד"ז בכתובות יג, ב בשם שמואל).

59. הא דתנן (כתובות יג, א) 'היתה מעוברת, ואמרו לה: מה טיבו של עובר זה? – מאיש פלוני וכהן הוא. רבן גמליאל ורבי אליעזר אומרים: נאמנת' ופירש רב אסי (כתובות שם): מאי מדברת – נבעלה.

60. 'לרבן גמליאל' (רש"י שם יג, א ד"ה בבתה).

61. רש"י על המשנה (כתובות שם) 'ראוה מדברת עם אחד, ואמרו לה: מה טיבו של איש זה? – איש פלוני וכהן הוא'.

62. וכיון שנבעלה לפסול – פסלה מן הכהונה (רש"י שם ד"ה מדברת).

63. דפליג במתניתין על רבן גמליאל ורבי אליעזר,

יהושע מיירי התם כפי פירוש רוב הפוסקים⁶⁷ (דלא כרז"ה⁶⁸), וכל שלא אסרו כי אם משום מעלה בכהונה דוקא עשו וכו'. ולכן הוצרכו לומר: חדא בבתה כו'; וכן בסמוך⁶⁹ בפלוגתא דרבי יוחנן ורבי אלעזר: בבתה פליגי⁷⁰, ולא אמר

ובירושלמי כתובות פ"א ה"ט גרסינן (על הא דתנן במתניתין: 'היתה מעוברת, אמרו לה: מה טיבו של עובר זה? – מאיש פלוני וכהן הוא; רבן גמליאל ורבי אליעזר אומרים: נאמנת, ורבי יהושע אומר: לא מפיה אנו חייין אלא הרי זו בחזקת מעוברת מנתין וממזר עד שתביא ראייה לדבריה'): 'אמר רבי לעזר: הכל מודין שהולד שתוקי (ופסול לכהונה; דאיהי אית לה חזקה דכשרות, בתה לית לה חזקה דכשרות); ותני כן: במה דברים אמורים? בעדות אשה גופה, אבל בוולד – הכל מודין שהוא שתוקי. אמר ליה רבי יוחנן: שתוקי סתם! מצינו שתוקי כהן גדול. היך עבידא? סיעה של כהנים עוברת ופירש אחד מהן ובעל, הרי מצינו שתוקי כהן גדול. אמר ליה רבי לעזר: הרי אלמנת עיסה היא כשירה בתה פסולה! אמר ליה: כדברי מי שהוא מכשיר בה מכשיר בבתה' (וגרסינן עלה: 'אמר רבי יעקב בר אחא: לא אמר אלא: כדברי מי שהוא מכשיר, הא מכלל דאית חורן פוסל; מני מכשיר? רבי מאיר, מני פוסל? רבנן. דתני: אי זו היא עיסה כשירה? כל שאין בה לא חלל ולא ממזר ולא נתין, רבי מאיר אומר: כל שאין בה אחת מכל אלו – בתה כשרה לכהונה; אבל משפחה שנשתקע בה פסול – רבי מאיר אומר: בודק עד ארבע אימהות ומשיא, וחכמים אומרים: בודק לעולם. רבי ירמיה בשם רבי זעירא לא אמר כן, אלא: רבי לעזר שאל לרבי יוחנן: אלמנת עיסה מה היא? אמר ליה: כשרה, בתה מה היא? אמר ליה: כדברי מי שהוא מכשיר בה מכשיר בבתה. הוון בעי מימר: על דעתיה דרבי לעזר – שתוקי פסול, על דעתיה דרבי יוחנן – שתוקי כשר; אף רבי יוחנן אית ליה: שתוקי פסול, בשיטתו השיבו (רבי יוחנן לרבי אלעזר): בשיטתך שאת אומר (שהכל מודים בוולד שהוא שתוקי, והנך מסתייע מהא דתני כן [רבי חייא]: 'במה דברים אמורים? בעדות אשה גופה, אבל בוולד הכל מודין שהוא שתוקי'; אין זה ראייה, ד'אף שתוקי סתם (דלא תני בהדיא שהוא שתוקי פסול) מצינו שתוקי כהן גדול, היך עבידא? סיעה של כהנים עוברת ופירש אחד מהן ובעל, הרי מצינו שתוקי כהן גדול. מילתא דרבי זירא אמר: שתוקי (דתני בהך ברייתא, הוא שתוקי) כשר, (ד'רבי זעירא בעא קומי רבי יוסי: אף לענין משפחה כן (=אם בא כשר לישא אשה, האם היא נאמנת לומר שהיא כשרה לכהונה)? אמר ליה [רבי יוסי]: כן אמר רבי שמעון בן לקיש: תמן (בקיודשין פרק עשרה יוחסין) תנינן (הנושא אשה כהנת צריך לבדוק ארבעה אמהות) לענין משפחה, לפיכך אינה נאמנת), ברם הכא (דפליגי רבן גמליאל ורבי אליעזר ארבי יהושע אמרי שהיא נאמנת לומר: מאיש פלוני וכהן) לענין קדשי הגבול (להאכיל את בנה

פריש!) וכי תימא בשאין דלתות מדינה נעולות, דקא אתי לה רובא מעלמא (וכגון שרוב סיעת טבחי ישראל כשרים באו לכאן, שאיכא תרי רובי, או שרוב טבחי כל המדינה ישראל, דאיכא תרי רובי: רוב העיר ורוב המדינה דנייד) – והא אמר רבי זירא: אף על פי שדלתות מדינה נעולות!, ומשנינן: 'מעלה עשו ביוחסין' [אבל בירושלמי כתובות פרק א הלכה י גרסינן: 'היתה ציפורין נעולה (וליכא רובא מעלמא) – רבי יוסי (בר זביר) אומר: עד שיוכיח (שאם רוב העיר משיאין לכהונה הרי זו תינשא לכהונה)'. ואמרין התם: 'חייילה דרבי יוסי (בר זביר) שהיתה ציפורי נעולה אם רוב העיר משיאין לכהונה הרי זו תינשא לכהונה) מהא דאמר רבי זעירא (בירושלמי דמאי פ"ג ה"ד): רבי ייסא בשם רבי יוחנן [אמר]: [חבר המוליך חייטין לטחון] (שם האומן בלשון משנה (רש"י גיטין סא, ב), ובלשון מקרא (שופטים טז, כא): טוחן) ו] נתחלפה קופתו אצל הטחון, אם הוחזק עם הארץ להיות טוחן שם אותו היום חושש (שמא נתחלפה קופתו עם קופת עם הארץ, וצריך לעשר המאי) ואם לאו אינו חושש. מה בינה ולסירקית (דחייטין?) לא כן תני: סירקית (שיירת ישמעאלים שמביאין חטים למכור) שהיא מסתפקת יום אחד מן האיסור (שראינו שלקחה יום אחד ממקום החייב לעשר) – נעשה אותו היום הוכיח לכל הימים, וחייבין לעשר הלוקחים מהן משם ואילך; והכא אמרין דדוקא אם הוחזק עם הארץ להיות טוחן באותו יום – חושש, אבל אם הוחזק עם הארץ להיות טוחן ביום אחר – אינו חושש! סירקית איפשר לה שלא להסתפק (מיים זה ואילך ממקום שאינו חייב לעשר אלא ממקום שחייב לעשר), וכא אני אומר: לא הוחזק עם הארץ להיות טוחן שם באותו היום וחושש! (אלא ודאי אינו חושש אם לא הוחזק עם הארץ להיות טוחן שם באותו היום); וכא אני אומר: לא ירד הפסול אלא למלאות שם באותו היום וחושש! עיין שם בארוכה].

67. דגם לרבי יהושע (דאמר: לא מפיה אנו חייין) הולכין אחר הרוב לגבי כשרות הוולד, והא דבעינן הכא תרי רובי היינו לענין כהונה משום ד'מעלה עשו ביוחסין' (ולא נחלקו רבן גמליאל ורבי יהושע בכשרות הוולד).

68. שכתב בספר המאור: דרבי יוסי דאמר כרבי יהושע דפסילי בחד רובא ומכשר בתרי רובי, מכלל דרבן גמליאל בחד רובא נמי מכשר היכא דלא טעין וברטעין אפילו ברוב פסולין (עיין שם בארוכה).

69. כתובות יג, ב.

70. דגרסינן: 'אמר רבי יוחנן: לדברי המכשיר בה – מכשיר בבתה, לדברי הפוסל בה – פוסל בבתה; ורבי אלעזר אומר: לדברי המכשיר בה – פוסל בבתה'.

סתם: בכני' – ויהי הכל בכלל; וכן בקדושין⁷¹ גבי אבא שאול כו'⁷² חדא⁷³ להכשיר בה וחדא⁷⁴ להכשיר בבתה, לא אשתמיט בחד דוכתא לומר: להכשיר בכני', ועל כרחך היינו כנ"ל.

אך לכאורה מוכח מדברי הגמרא (קדושין דע"ג⁷⁵): אלו הן שתוקי כו'⁷⁶ – אמר רבא: דבר תורה שתוקי כשר, מאי טעמא? רוב כשרין אצלה⁷⁷ ומיעוט פסולין⁷⁸ אצלה, ואי אזלי אינהו לגבה⁷⁹ – כל דפריש מרובא פריש⁸⁰. מאי אמרת⁸¹, דילמא אזלה איהי לגבייהו – הוה ליה קבוע, וכל קבוע כמחצה על מחצה כו'⁸² ומעלה עשו ביוחסין. ולכאורה מזה הטעם גופי' אמרו בכתובות סוגיא הנ"ל⁸³ דצריך תרי רובי ומשום מעלה שעשו ביוחסין, ועל כרחך אף לישראל עשו מעלה זו, דבלא זה לא חיישינן כלל דילמא אזלא איהי לגבייהו⁸⁴; דאם לא כן מאי הקשו⁸⁵ מט' חנויות⁸⁶, הא הכא חיישינן דילמא אזלא איהי כו' והתם⁸⁷ פירש ונמצא בשוק, מזה משמע קצת דלא חיישינן לזה רק משום מעלה⁸⁸ כדמסיק. ולפי זה גם הכא דמסיק דחיישינן דלמא אזלא איהי לגבייהו ומעלה⁸⁹, מוכח דאף לישראל צריך תרי רובי (אדרבה: משמע קצת אפילו אי בריר לן דלא אזלא איהי לגבייהו הדין שוה ולא פליגי רבנן, משום דאפילו באזלא איהי לגבייהו מותר מן התורה⁹⁰ רק שחכמים אסרו משום מעלה, על כן

77. דכיון דמכירים את אמו דפנויה היא – רוב העולם כשרים אצלה, שאין הרוב ממזרים וקרובים שהולד מהם ממזר, ואף נכרי אם בא עליה – אין הולד ממזר (פירוש רש"י שם).

78. כגון ממזרין וקרובין (פירוש רש"י שם).

79. ואם בבעילה זו הלך הבעל אצלה, דהשתא נד ליה ממקום קביעתו, ואין לדונו בתורת קבוע שהוא נדון כמחצה על מחצה (פירוש רש"י שם).

80. והולד כשר (פירוש רש"י שם).

81. מאיזה טעם תבוא לפוסלו (פירוש רש"י שם).

82. אין זה אלא ספק, והתורה אמרה: ממזר ודאי הוא דלא יבא, הא ממזר ספק – יבא (פירוש רש"י שם).

83. דף טו ע"א.

84. דספק ממזר יבא בקהל ה'.

85. בכתובות שם (דף טו ע"א) אהא דאמרינן דבעינן תרי רובי.

86. מוכרות בשר שחוטה ואחת מוכרת בשר נבלה ולקח מאחת מהן ואינו יודע מאי זה מהן לקח – ספיקו אסור, ובנמצא הלך אחר הרוב.

87. בט' חנויות.

88. עשו ביוחסין.

89. עשו ביוחסין.

90. דאין זה אלא ספק, והתורה אמרה: ממזר ודאי הוא דלא יבא, הא ממזר ספק – יבא (קידושין עג, א).

בקדשי הגבול דהיינו תרומות ומעשרות] וכדגרסינן לקמן פ"ב ה"ז: 'רבי חייא (בר אבא) בשם רבי יוחנן: מתניתא (בפרק ב דכתובות, דתנן: שני אנשים.. שהן מעדין זה את זה (שהם כהנים) הרי אלו נאמנין) לענין קדשי הגבול, אבל לענין משפחה ולקדשי המזבח צריך שני עדים' עיין שם]; מילתא דרבי שמואל בר יצחק (אמר: דהך דתני [רבי חייא]: 'אבל בוולד הכל מודים שהוא שתוקי' כוונתו ל) שתוקי פסול, (ד) רבי שמואל בר רב יצחק בעא: מעתה אין שתוקי כרבן גמליאל וכרבי אליעזר (דאמרי: נאמנת), אלא כרבי יהושע (דאמר: לא מפיא אנו חייין)! חזר (רבי שמואל בר רב יצחק) ואמר: יש שתוקי כרבן גמליאל וכרבי אליעזר – בשותקת, ואפילו תימר במדברת – באומרת: איני יודעת' (כהא דתנן בפרק עשרה יוחסין: אבא שאול היה קורא לשתוקי בדוקי, וגרסינן עלה (קידושין ער, א): 'שבודקין את אמו, ואומרת: לכשר נבעלתי – נאמנת.. כרבן גמליאל' עיין שם בארוכה).

71. עד, א.

72. היה קורא לשתוקי בדוקי.

73. הא דאמר רבי יהודה אמר שמואל: הלכה כרבן גמליאל (שאמר: 'היתה מעוברת, ואמרו לה: מה טיבו של עובר זה? ואמרה להם: מאיש פלוני, וכהן הוא – נאמנת'.

74. הא דאבא שאול היה קורא לשתוקי בדוקי 'שבודקין את אמו, ואומרת לכשר נבעלתי – נאמנת'.

75. ע"א.

76. כל שמכיר את אמו ואינו מכיר את אביו.

אפילו בריר לן דלא אזלא מ"מ אסור משום מעלה כו', וצריך תרי רובי אף לישראל מפני חשש ממזרות; דחד טעמא הוא לחוש משום מעלה אף במקום שאיננו צריך לחוש, ובחד רוב היה לו להכשיר כמו בכל התורה ולא לחוש כלל דילמא אזלי אינהו לגבה, רק משום מעלה לא אזלינן בחד רובא אלא צריך תרי רובי וחיישינן דילמא אזלא אינהו לגבה כו' (וכל זה הוא לפי המפרשים דלא צריך כי אם רוב העיר ורוב סיעה, אף דרוב זה לא הוי רוב גמור, ואיכא לספוקי דילמא אזלא אינהו לגבה מ"מ מצטרף לתרי רובי⁹¹; אבל לדעת הרמב"ם דצריך ב' רובי העיר ג"כ דליכא לספוקי דילמא אזלי אינהו לגבה⁹², א"כ שפיר מקשה מט' חנויות אף על הא דלא מהני רוב העיר).

אך הי' אפשר לומר דלא הקשו בכתובות מט' חנויות אלא על רוב סיעה ולא על רוב העיר, משום דברוב העיר איכא למיחש דילמא אזלא אינהו לגבייהו והוי ספק גמור וחיישינן מדרבנן ולא דמי כלל לט' חנויות, אבל רוב סיעה דמו לגמרי לט' חנויות; ואף שאמרו בגמרא טעמא על דגזרו על רוב סיעה אטו רוב העיר, זה לא מסתבר להו לגזור בכאן יותר מבט' חנויות כמו שלא גזרו על פירש אטו שמא יקח מן הקבוע, ועל זה מתרץ משום מעלה עשו ביוחסין על כן גזרו בכאן דוקא אטו רוב העיר ולא גזרו בט' חנויות שמא יקח מן הקבוע, ומעלה אפשר דלכהונה דוקא.

ואפשר דהא דאמר רבא⁹³: מעלה עשו אף לישראל ולחשש ממזרות, לא אמר אלא במקום דאיכא למיחש שמא אזלא אינהו לגבייהו דאיכא ספק גמור ולא הוי אלא פלגא על כן חיישינן מדרבנן; אבל במקום דאיכא רוב גמור אפילו בחד רובא אזלינן בתריה. ולפי זה יתיישב הא דאמרו בראוהו מדברת חדא בכתה, אפשר דמיירי בלא אזלא אינהו לגבייהו דהא מפורש בכרייתא⁹⁴ דאזלא לסתר או לחורבה ולא דאזלא אינהו לגבייהו לביתם על כן הוצרך לומר בכתה דוקא אבל בכניה אף רבי יהושע מודה. אכן במקום דאיכא לספוקי שמא אזלא אינהו לגבייהו, אף בבני' מחלוקתם.

דמהני תרי רובי הוא רק בשיהיה המקום שנבעלה בו פרשת דרכים או בקרנות שבשדות (כמו שכתב הרמב"ם שם הי"ד).

93. בקידושין עג, א.

94. בכתובות (דף יג סע"א – רע"ב): 'ראוה שנכנסה לסתר או לחורבה ואמרו לה: מה טיבו של איש זה – כהן הוא וכן אחי אבא הוא, רבן גמליאל ורבי אליעזר אומרים: נאמנת, רבי יהושע אומר: לא מפיה אנו חייין אלא הרי זו בחזקת בעולה לנתין ולמזור עד שתביא ראיה לדבריה'.

91. כמו שכתב בטור אבן העזר סימן ו בסופו: 'ונראה דאפילו נתעברה בעיר, אם הלך הבועל אליה – תנשא לכתחילה כיון דאיכא רוב העיר ורוב סיעות כשרים, אלא אם כן הלכה היא אליו; וסתמא נמי שאין ידוע מי הלך למי, נראה דתנשא לכתחלה'.

92. שהרי בהלכות איסורי ביאה פי"ח הט"ו כתב הרמב"ם: 'ראוה שנבעלה בעיר או נתעברה בעיר, אפילו לא היה שוכן שם אלא גוי אחד או חלל אחד ועבר וכיוצא בהם – הרי זו לא תנשא לכתחלה לכהן, שכל הקבוע כמחצה על מחצה הוא; ואם נשאת – לא תצא, הואיל והיא אומרת: לכשר נבעלתי, וכל הדין

אך קשיא: הא דאמרו: חדא להכשיר בכתה כו' על היתה מעוברת אמרו, דמשמע דלא ידעינן איך ומה נתהווה מעוברת⁹⁵ [דאם לא כן⁹⁶ הוי להמשנה לומר: ואם נתעברה], ואפשר דאזלי אינהו לגבה מ"מ אמרו דדוקא בכתה מחלוקת ולכהונה. ואם נאמר דדוקא לכהונה (ומלשון בכתה כנ"ל) אבל לישראל לא חיישינן אף לרבי יהושע דסבירא ל"י דלא מפיה אנו חיינן, א"כ אף בלא דיבורה הדין כן, וכל שכן לרבנן גמליאל דהלכתא כוותי' דסבירא ל"י ג"כ דלא צריך אז לדיבורה; וזה אי אפשר דהיינו הא דרבא בקדושין [דף] ע"ג דהוי שתוקי והוי ספק ממזר. ואם כן על כרחך צריך לומר דמה שאמר בכתה מחלוקת – לרבנותא אמר דאפילו לכהונה כשירה לכהן גדול⁹⁷, אבל מ"מ מחלקותם אף לישראל משום חשש ממזרות, ובלא דיבורה לכולי עלמא הוי חשש ממזרות וכדרבא הנ"ל דהוי ספק ממזר⁹⁸.

ואפשר לדחוק לומר דהיתה מעוברת קאי על ראוה מדברת עם אחד ונתעברה ממנו וידעינן דלא אזלא לגבי', ולכן הוצרך לומר: להכשיר בתה. אך א"כ מאי מקשה בגמרא קידושין שם⁹⁹: **אבא שאול מאי אתא לאשמועינן?** הא טובא קא משמע לן דנאמנת אפילו במקום דלא ידעינן אם אזלא איהי לגבי'! אך באמת אין זה קושיא, דלרבנן גמליאל דאפילו ברוב פסולין נאמנת תו לא הוי רבותא טפי בספק שמא אזלא איהי לגבי' דאז הוי ספק גמור ואיכא חשש ממזרות מדרבנן משום מעלה עשו כדרבא, וע"כ צריך לומר דהא דרבנן גמליאל לא מכשיר כי אם ברוב כשרים ואתא אבא שאול לומר שאפילו ברוב פסולין כשר וכל שכן בספק שמא אזלא איהי לגבייהו ונלפי זה הי' אפשר לומר דיתיישב לכאורה מנא לן מאבא שאול דאפילו ברוב פסולין אצלה מכשירו, היינו כיון דלא ידעינן איך נתעברה? ואפשר דאזלא איהי לגבי' לא הוי רוב כשרים אצלה ואפילו הכי מכשיר; אך זה אינו דמכל מקום לא הוי אלא ספק וספק ממזר כשר מדינא, אבל ברוב פסולין לכאורה מן התורה פסול דאזלינן בתר רובא והוי כמו ממזר וודאי מנא לן דמהני? ועל כרחך צריך לומר: מדסתם הדבר ואמר דקורא לשתוקי בדוקי משמע שכל שתוקי אפילו מארוסה כדפירש רש"י].

95. דהסיפא 'היתה מעוברת' אינו המשך להרישא 'ראוה מדברת עם אחד' שאם היתה מעוברת ממנו, אלא מילתא באנפי נפשה קאמר: ראוה שהיתה מעוברת כו'.
96. אלא דהסיפא 'היתה מעוברת' היא המשך להרישא 'ראוה מדברת עם אחד'.
97. שלדברי רבי יוחנן בירושלמי כתובות פ"א ה"ט 'כגון סיעה של כהנים עוברת ופירש אחד מהן ובעל – הרי מצינו שתוקי כהן גדול'.
98. וכמפורש בירושלמי שם: 'רבי שמואל בר רב יצחק בעא: מעתה אין שתוקי כרבן גמליאל ורכי

99. א. עד, א.

99. א. עד, א.

אך לכאורה אי אפשר לומר כן דקאי היתה מעוברת על ראוה כו', דמכל מקום מנא לן דנתעברה מביאה זו – שמא הלכה אח"כ לגבי' ונתעברה; אבל זה אינו, דזה סברת אב"י דסבירא ל"י¹⁰⁰: מדאפקרא את עצמה לארוסה אפקרה את עצמה לכולי עלמא, אבל לרבא לא אמרינן כן כל שלא דיימא מעלמא. וכן פסק הרמב"ם אפילו באדם אחר שאינו ארוסה, כמו שרבא גופא הוכיח כן מילדה תאכל כו'.

העו"ה, מכל הנ"ל: הן אם נאמר דהא דאמר בבתה – הוא לרבותא ולא דוקא לכהונה, ואפשר לפי זה דצריך תרי רובי אפילו במעלה ביוחסין דישראל, והן דנאמר דקאי היתה מעוברת על ראוה מדברת כנ"ל; מ"מ מיירי במקום דלא חיישינן דלמא אזלא איהי לגבי', אבל במקום דחיישינן דלמא אזלא איהי לגבי' דכגון זה הוי ספק גמור וחיישינן אפילו לישראל דמעלה כזו עשו אפילו בישראל לכולי עלמא כדאמר רבא מפורש [אדרבה משמע קצת מדברי רבא דאפילו רוב גמור לא מהני משום מעלה, ולפי זה צריך תרי רובי אפילו לישראל; ועל כרחק צריך לומר דבתה לאו דוקא. אך לא נמצא בשום מקום דצריך תרי רובי לישראל, ואף הרמב"ם לא העתיק דין דתרי רובי רק לכהונה].

וא"כ בנידון דידן אף שדרה בכפר של עכו"ם איכא למיחש שמא אזלא איהי לעיר לבית ישראל והוה מחצה על מחצה, ובפרט דמספקא ל"י להגמרא בסוטה¹⁰¹ דילמא נשמטת מאצלו פתאום כפירוש רש"י¹⁰² - ממילא אזלא איהי לגבי'. והי' אפשר לומר דלא הוי פליגי אלא בדאתחזק ממזר בעיר אפילו ממזר אחד הוא דפליגי, אבל כשלא הוחזק אפילו ממזר אחד ליכא למיחש דילמא אזלא איהי לגבי ממזר והוי קבוע כיון שלא הוחזק כלל; על כן בנידון דידן אף שהוחזקו כמה ישראל בעיר מכל מקום לא הוחזקו בעיר איש חשודין על אשת איש, וליכא לספוקי דלמא אזלא איהי לגבי' – דרוב ישראל אינם פרוצים, ולא הוחזקו אז כלל אפילו אחד שיהי' פרוץ באשת איש. ואף שאח"כ הי' הודאה ממנה שעשתה עבירה עם ישראל מהעיר, מ"מ זה הי' אחר כמה שנים ואפשר שאז נתקלקל; אבל בעת שיש להסתפק על הולד, אפשר שהי' אז כשר ולא שייך להסתפק כלל דלמא אזלא איהי לגבי'.

רק מלשון הרמב"ם שכתב¹⁰³: פנוי' שנתעברה כו'¹⁰⁴ אם לא נבדקה עד שמתה כו'¹⁰⁵ הרי זה ספק ממזר¹⁰⁶, ולא התנה שיהא לכל הפחות ממזר אחד בעיר

אם אמרה: בן כשר הוא ולישראל נבעלתי – הרי זו נאמנת והבן כשר, ואף על פי שרוב העיר שזנתה בה פסולים.

105. או שאמרה: לפלוני הממזר נבעלתי או לפלוני הנתיק, אפילו אותו פלוני מודה שהוא ממנו (רמב"ם שם פט"ו הי"ב).

106. כשם שזנתה עם זה שהודה לה, כך זנתה עם

100. ביבמות סט, ב.

101. כו, א.

102. בד"ה 'או דלמא כיון דפרוצה היא ביותר - לא' מצי מינטר לה, שנשמטת מאצלו פתאום.

103. בהלכות איסורי ביאה פט"ו הי"א.

104. מזנות, אמרו לה: מהו העובר הזה או הילוד הזה?

כמו שהתנה בפרק י"ח הלכה ט"ו; ואף שקאי על הלכה שלפניו: אפילו ברוב פסולין אצלה כו'¹⁰⁷, מ"מ רוב פסולין וודאי לא בעינן ואפילו במיעוט פסולין ג"כ הוי ספק ממזר רק אפילו ברוב פסולין הוי ג"כ ספק, והוה ליה להתנות דלכל הפחות יהי' פסול אחד בעיר! אלא על כרחך אפילו בלא הוחזק כלל פסול מכל מקום כיון דלא ידעינן היכן נתעברה באיזה מקום ובאיזה עיר חיישינן לממזר, דודודאי איכא בעלמא ממזר אחד ושמא אזלא איהי לגבי'. דדוקא בפרק י"ח דנתעברה בעיר צריך שיהי' עכו"ם או עבד אחד בעיר, דכפי הנראה דאם יש אחד בעיר אפילו רוב העוברים בעיר הם ג"כ ישראלים לא הוי תרי רובי אף שיש רוב העיר ורוב סיעה ישראלי' מ"מ לא מקרי תרי רובי; דלהרמב"ם צריכים תרי רובי גמורים שלא יהי' אחד מהם קבוע, ולכן התנה שיהי' עבד או כו' אחד קבוע בעיר, דמיירי שרוב העוברים בעיר ג"כ יהודים על כן אם לא הי' קבוע בעיר עבד או נכרי כו' הוי תרי רובי וכיון שקבוע בעיר עבד או נכרי אף ברוב סיעה יהודים לא תנשא לכתחלה אם לא ידעינן באיזה מקום נתעברה אפילו לא הוחזק בעיר פסול אפילו אחד חיישינן דילמא אזלא לגביהו בעיר זו או בעיר אחרת, וכן משמע ממתניתין שכל שאינו מכיר את אבא הוי שתוקי, וא"כ בנידון דידן ג"כ איכא למיחש לשמא אזלא איהי לגבי', דודאי איכא בישראל ג"כ פרוץ אחד בעיר זו או בעיר אחרת.

אך אפשר לומר דדוקא בפנוי' שנתעברה ולא ידעינן איך ומה נתעברה אם אזלא איהי לגבי' או להיפך הוי ספק ואסרו אף מפני חשש ממזירות, אבל כל שיש לה בעל ורוב בעילות אחר הבעל רק מפני שהיא פרוצה ביותר חיישינן שמא מאחר נתעברה וכוודאי לא בכל פעם אזלא איהי לגבי' אלא חיישינן שמא הי' זה ג"כ – לכן נגד זה וודאי רוב בעילות אחר הבעל; וליכא למיחש לממזר אלא ברוב ישראל, אבל ברוב עכו"ם שאין מהם ממזר ליכא למיחש כלל לזה דנגד זה שמא אזלא איהי לגבי' בוודאי רוב בעילות אחר הבעל.

ואף שיש לדחות זה: [ד]כל שלא אמרינן בפרוצה ביותר רוב בעילות אחרי הבעל אלא אמרינן מאחרים נתעברה, הוי כמו ברור שמאחרים נתעברה ואיך ומה הוי ספק אם אזלא איהי לגבי' והוי קבוע ומחצה על מחצה וחשש ממזירות ג"כ; אבל מפשטא דמתניתין נראה דכל שיש לה בעל לא הוי שתוקי, דאמרינן: איזהו שתוקי? כל שמכיר את אמו ואינו מכיר את אביו¹⁰⁸, והיינו פנוי' שנתעברה, אבל כל שיש לה בעל – תלינן בבעלה ומכיר את אביו מקרי ולא מקרי שתוקי וכן פירשו כל המפרשים על פנוי' דוקא.

אחר, וזה הוא הנקרא: שתוקי, שמכיר את אמו ואינו

108. ריש פרק עשרה יוחסין (קידושין פרק ד משנה

מכיר את אביו ודאי (רמב"ם שם).

107. הלכות איסורי ביאה פט"ו הי"א: 'ואף על פי (א).

ולכאורה מטעם הנ"ל לענ"ד נראה שיש לעיין מה נקרא פרוצה ביותר. אם נאמר: כל שיצא עלי' קול שהיא פרוצה לשחק וליחד עם אחרים נקרא פרוצה ביותר, ואיכא למיחש שמא לא יהיו רוב בעילות מבעל. או דוקא שיצא עלי' קול שהיא כ"כ פרוצה אשר עד שלפי הקול ברור לפי דעת בני אדם שרוב בעילות מאחרים (לפי הנ"ל דאף בקול נקראת פרוצה ביותר וחוששין לבניה, אבל לפי הנראה לא נאסרו בניה בזה כפי מה שית'), רק שהגמרא¹⁰⁹ מספקא לי' שמא בעת שמתעברת מנטר לה¹¹⁰, וכמ"ש מפשטא דגמרא; אבל כל שאין הקול כ"כ, אמרינן אפילו בפרוצה ביותר: רוב בעילות אחרי הבעל. ואף שרש"י כתב: היתה פרוצה ביותר. דאיכא למיחש דרוב בעילותי' מאחרים כו', משמע קצת: כל דאיכא למיחש חיישינן; מ"מ אפשר לומר בדבריו ג"כ שהיא פרוצה ביותר כ"כ עד דאיכא למיחש אבל שאינה פרוצה כ"כ לא חיישינן כלל אף שהיא פרוצה ביותר. ולכן כתב הרמב"ם: **ואם היא פרוצה יותר מדי** – הוסיף מילת 'מדי' לומר שלפי דעת בני אדם ברור שרוב בעילות מאחרים. ואם כן בנידון דידן ובפרט במעשה שהי' זה כמה שנים קרוב ל"ט שנה אי אפשר שיהיו עדים על זה שהי' קלא דלא פסיק לפרוצה כזה שיהיו רוב בעילותי' מאחרים.

ועוד הי' אפשר לצדד בכאן: כמו דסבירא ליה לרבא בדימא מיני' ולא דיימא מעלמא בתר דידי' שדינן לי' אף שהיא אסורה לי' כנזכר לעיל בפרק אלמנה לכהן גדול, א"כ כיון שהקול דלא פסיק לא הוי כי אם על נכרים ולא דיימא אז אלא מעכו"ם ולא מישראל – בתר עכו"ם שוינן לי' [ודוחק לחלק בין פרוצה לכמה בני אדם לפרוצה לאדם אחד; ובפרט שאפשר לומר מפני שהיו בניה ממזרים מישראל על כן אפשר שלא היתה אז פרוצה לישראל].

ועוד דבגוף הדין נראה לכאורה כבעל הלכות גדולות שהביא הרא"ש¹¹¹ והגהות מרדכי דלישראל לכל הפחות אפילו בפרוצה ביותר אמרינן: רוב בעילות אחר הבעל. דלכאורה צריך להבין למה השמיטו לגמרי הרי"ף והרא"ש דין זה דמבואר בגמרא סוטה¹¹² הנ"ל (אדרבה מביא¹¹³ דעת בעל הלכות גדולות להיפוך!) וצריך לכאורה לעיין הא דאמר שמואל¹¹⁴: אל ישא בת דומה¹¹⁵, ולא אמרינן רוב בעילות אחר הבעל (ובפרט לדעת התוספות שם דמיירי בקלא

109. סוטה כז, א.

110. אליבא דמאן דאמר: אין אשה מתעברת אלא סמוך לטבילתה.

111. בבבא בתרא פרק יש נוחלין (סימן כא). אהא דגרסינן התם (בבא בתרא קכז, ב): 'תניא יכיר- יכירנו לאחרים, מכאן אמר רבי יהודה: נאמן אדם לומר זה בני בכור, וכשם שנאמן לומר זה בני בכור כך נאמן לומר: זה בני בן גרושה או בן חלוצה; וחכמים ואומרים: אינו נאמן'.

112. דף כז ע"א (דבעי התם רב עמרם אם בהיתה פרוצה ביותר נמי אמרינן ד'בניה כשרין, רוב בעילות אחר הבעל' או לא).

113. הרא"ש בבבא בתרא פרק יש נוחלין (הנ"ל).

114. בתלמוד בבלי סוטה כז, א.

115. אבל בתלמוד ירושלמי סוטה פרק א הלכה ז גרסינן: 'שמואל אמר: פורשין מן המזונה, ואין פורשין מבתה; ואתייא כיי דמר רבי יוחנן: אשת איש שוינתה – הוולדות לבעל, מפני שרוב בעילות אחר הבעל'.

דפסק¹¹⁶), ואפילו בדמיא לבד חיישינן לבני' – הא אמרינן דלא חיישינן כלל לקלא דאחר נישואין¹¹⁷ ! ואף רב אמר: דוקא בעידי טומאה מפקינן מבעל כל שיש לה בנים¹¹⁸ – כדי שלא להחזיק את הקול – ועבדינן להו ממזרים¹¹⁹; וללישנא דאיבעית אימא¹²⁰ אפילו בלא בנים כל שכן בבנים, ובבנים אפילו רבי מודה דלא מוציאין אפילו בקלא דלא פסיק ומטעם הנ"ל, ועיין שם ברי"ף ורא"ש ותוספות דלכולי עלמא בשיש לה בנים לא מפקינן כי אים בעדי טומאה ומטעם הנ"ל. ואף להשאלתות בעינן עדי כיעור ולא וקלא דלא פסיק ביש לו בנים, ולהרי"ף והרא"ש והרמב"ם דוקא עדי טומאה וכפשטא דברייתא דביש לו בנים לא תצא כי אם בעדי טומאה כדמפרש שם בגמרא. ואיך אפשר דסבירא ליה לשמואל להיפוך: אפילו במקום שלא חיישינן לדומה וממילא הוא מותר לנטען – יהי' הבת אסורה? היפך הברייתא דאפילו במקום שהיו מוציאין אותה מן הנטען, אם יש לה בנים מן הראשון אנו מוציאין כדי שלא להחזיק את הקול ועבדינן להו ממזרים!

ואין לומר: דהתם אם יש להבעל בנים שנולדו קודם שיצא הקול עלי' שזינתה – ולבנים אלו חיישינן, אבל בנים שנולדו אחר כך לא חיישינן כלל – אדרבה הם באמת בספק ממזירות; דלשון רש"י 'ועבדינן להו ממזרים' משמע דבבנים שנולדו אחר הקול מיירי, ולא מסתברא כלל שיהי' חשש ממזירות בקול לבד בלא עדים כלל. ועל כרחק צריך לומר דשמואל עצה טובה קא משמע לן שישא דומה ואל ישא בת דומה, אבל לא שיהי' ח"ו בת דומה ספק ממזר להיות פסול לבוא בקהל, זה לא עלה דעתו כלל; ולכן אמר: ישא ואל ישא, ולא אמר: דומה מותרת ובת דומה אסורה, ועל כרחק לחשש בעלמא נולפי הנ"ל צריך לומר: דשמואל לא פליג אהא דתנא רב תחליפא: דאשה מזנה בניה כשרים, דאף לשמואל בניה כשרים. ואם כן לכאורה קשיא: מאי מייתי גמרא ראי' מהא דתנא רב תחליפא, דהלכתא כרבי יוחנן; הא בהא דבניה כשרים, סבירא ליה אף שמואל

שכנסה - כגון שבאו עדים על קול הראשון, שראוה שזינתה עמו'. ומותבינן לה מהא דתנא: 'במה דברים אמורים (דאם כנס הנטען יוציא) – כשאין לה בנים (מן הראשון), אבל יש לה בנים (מן הראשון) – לא תצא; ואם באו עדי טומאה – אפילו יש לה כמה בנים תצא (אלמא אין לה בנים – בלא עדים נמי מפקינן)!. ומשנינן: 'רב מוקי לה למתניתין ביש לה בנים (ומשום הכי אמר רב: ובעדים).'

119. רש"י יבמות כד, ד"ה אבל יש לה בנים לא תצא: דכי מפקי לה – קא מחזקינן לקלא קמא, ועבדינן להו ממזרים'.

120. ביבמות שם דבלא בנים לא נפקא בלא עדים, והני מתניתא דאמרי נפקא, רבי אמרינהו דמפיק אשה מבעלה בקול כל דהו (רש"י יבמות שם ד"ה ואי בעית אימא).

116. וזהו לשון התוספות (סוטה כז, א ד"ה רוב בעילות אחר הבעל): 'לא איירי אלא בקלא דפסק, דפסקינן כרב (יבמות כה, א) דלא תצא, דרוב בעילות אחר הבעל'.

117. דרב דאמר בסוף פרק אלמנה ביבמות (סט, ב): הבא על ארוסתו בבית חמיו – הולד ממזר, ומוקי בגמרא בדדימא מיני' ומעלמא, ולא שדינן לה בתר דידי; דוקא ארוס שאין מצוי אצלה, אבל בבעל שכנסה – מודי (תוספות סוטה שם).

118. דאהא דתנן ביבמות (כד, ב) 'הנטען על אשת איש והוציאוה (בית דין מתחת בעלה בשביל זה שאסרה עליו, והלך זה ונשאה), אע"פ שכנס יוציא (דמדאורייתא נמי אסורה לבעל)' גרסינן: 'אמר רב: ובעדים' ופירש רש"י 'הא דתנן: יוציא זה החשוד

כן כנ"ל! ונראה: כיון דתנא רב תחליפא במזנה וודאי דבניה כשרים, על כרחך בדומה שאינו אלא קול בוודאי מותר לישא את בת דומה; אבל לשמואל על כרחך לא סבירא ליה: רוב בעילות אחר הבעל, ובמזנה וודאי פליג על רב תחליפא וסבירא ליה דאין בניה כשרים ולכן חשש שמא הוא פסול אפילו בדומה לבד, אבל לפסול משום קול בעלמא לא סבירא ליה לשמואל גם כן. ואם כן אפשר דאף האיבעיא בפרוצה ביותר לא הוי אלא לחשש בעלמא; דהא לכאורה קאי פרוצה על דומה שיצא עלי' קול שהיא פרוצה ביותר בלא עדים כנ"ל מלשון הרמב"ם¹²¹, ועל כן לא מסתברא כלל שיהי' ספק ממזר ע"י קול לבד מכ"ש הנ"ל שאין מוציאים ביש לו בנים; אלא על כרחך לחשש בעלמא, וכדעת מהרי"ו.

ועל כן לא הביאו דין זה הרי"ף וגם הרא"ש, וזה דעת בעל הלכות גדולות כנ"ל. **ואם** נאמר שהאיבעי' בפרוצה ביותר לדינא מיבעי לי', על כרחך על אשה מזנה קאי ולא על דומה – מטעם הנ"ל שהיא פרוצה בזנות ביותר, על כן חיישינן לבניה ג"כ כל שהיא פרוצה כל כך שרוב בעילות אצלה אינה מבעלה, ולא מספקא לגמרא כי אם משום דמנטרא לה סמוך לטבילתה; ועל כן עכשיו שהחמירו חז"ל¹²² לישוב שבעה נקיים לכל רואה, אינו ידוע אימתי סמוך לטבילתה, א"כ הוי כמו סמוך לווסתה דליכא למיבעי מידי ומילתא דפשיטא דאז חוששין לבני', על כן לא הביאו זה הדין הרי"ף והרא"ש. וגם בעל הלכות גדולות לא כתב כי אם בפרוצה ביותר, היינו שדומה שהיא פרוצה ביותר, ואם כן מסתברא שזינתה, מ"מ רוב הבעילות אחרי הבעל. אבל הגמרא מיירי שהיא זונה ופרוצה בזנות כל כך שברור שרוב בעילות אינו מהבעל.

אך כל זה לא משמע כן מלשון הרמב"ם, דמשמע מפורש דלא הוי פרוצה כי אם מפני קול; מכל מקום אפשר שפירשו לחשש בעלמא (ואף שמבואר לעיל שלא משמע כן מסידור לשון הרמב"ם, שתיכף לדין זה סידר דין דספק ממזר; יותר עדיף לפרש כן משתקשה עליו לחוש חשש ממזר בקול בעלמא, ומגמרא הנ"ל, או לכהונה, ולפי הנ"ל נראה גירסת מהרי"ו ברמב"ם: 'חוששין לבתה', ולגירסא שלנו על כרחך אף להרמב"ם הוי הפירוש אם פרוצה ביותר היינו בזנות).

וכיון שהרי"ף והרא"ש ובעל הלכות גדולות סבירא להו דבקול לא חיישינן כלל לבניה, וכן נראה לכאורה מהגמרא; וברמב"ם ובמרדכי לפי גירסת מהרי"ו נראה גם כן דלא הוי אלא חשש בעלמא, ובפרט בכאן שיש כמה צדדים להיתר כנ"ל, נראה שהיא מותרת לכל הפחות לישראל.

ועוד: כיון דשאלו אותה אם עשתה עד הנה שום עבירה עם איזה ישראל, והשיבה שלא עשתה כי אם פעם זה הי' ראשון שהיו בכפר הידוע ואח"כ

121. בהלכות איסורי ביאה פט"ו ה"כ: 'ואם היא 122. ברכות לא, א. פרוצה יותר מדי, אף לבניה חוששין'.

תבעו אותה עוד ישראלים ולא הי' המקום גורם, רק עם נכרים זינתה וידע גם הבעל מזה; אפשר דזה הי' פעם ראשון לפי דבריהם שכיוונו בלי ידיעת אחד מזולתו, וזה הי' אחר לידת הבת הנ"ל, וכגון זה נקרא אמירה. כמו לרבי יהודה אם אמר: בני זה בכור על בנו הקטן, מקרי אמירה לענין שבנו הגדול יהיה ממזר, אף כאן מה שאמרה שלא זינתה עד אותו הפעם עם יהודים אחרים מקרי אמירה לענין הבת הנ"ל שנוולדה מקודם, לכן וודאי לא נולדה מישראל אחר לפי דיבורה. וברמב"ם מבואר אם אמרה שזה הולד הוא מעכו"ם נאמנת ולא הוי ממזר. אבל לענין כהונה דאף מעכו"ם הוי פגום לדעת הרא"ש ודעימי צ"ע.

ולכאורה י"ל דבנידון דידן כיון דאמרינן רוב בעילות אחרי הבעל מותר אף לכהונה, אף אם נאמר דלהרמב"ם אף בקול בעלמא דהוי פרוצה ביותר וחוששין לבניה לכהונה מ"מ לכל הפחות סבירה ליה דשוה הדין בעכו"ם הבא על בת ישראל דלא הוי הולד פגום אפילו לכהונה. ולהרא"ש ולהגהות מרדכי דסבירא להו דהוי הולד פגום לכהונה¹²³, סבירא להו דאמרינן רוב בעילות מהבעל כבעל הלכות גדולות; והמרדכי שהביא דעת הרמב"ם בפרוצה, הביא ג"כ שם דהוי הולד כשר ולא הוי אפילו פגום. אם כן כל הפוסקים שוין דכשר אף לכהונה, הרא"ש והרי"ף ובעל הלכות גדולות והרמב"ם והמרדכי; וכיון דספק ממזר לא אסרו אלא משום מעלה עשו ביוחסין¹²⁴, מצטרפים כהאי גוונא אף אינן מתירים מחד טעמא. וצריך עיון לכהונה. אבל לישראל, ובפרט אם חס ושלום איכא עוד חשש שחס ושלום תצא מן כו'; על כן אינן להחמיר כלל, ומפני שמעלה עשו ביוחסין. וכן לאוסרה איכא חשש הנ"ל, לבד שתשאר עגונה; על כן הוכרחתי לצדד צדדין להתירה. ולתשובתו כו' אני מצפה.

אח"כ מצאתי עוד היתר לזה:

הנה נתבאר לעיל שיש לספק: אם לישראל עשו מעלה ביוחסין להצריך תרי רובי, או דלישראל בחד סגי. ומצאתי לכאורה שזה תלוי בפלוגתא שבין הבית יוסף ובין המהרש"ל¹²⁵ ודעימי¹²⁶ הדרישה¹²⁶ והט"ז¹²⁷ לענין ספק ספיקא; דלהבית יוסף דסבירא ליה דספק ספיקא לא מהני אפילו לישראל ומעלה עשו אפילו בישראל, כמו כן לענין תרי רובי מעלה עשו אפילו לישראל¹²⁸ (ועייין

123. וכן נפסק בטור אבן העזר סימן ז.

124. קידושין עג, א: 'אמר רבא: דבר תורה.. ממזר ספק יבא [בקהל ה'].. אלא מעלה עשו ביוחסין'.

125. על טור אבן העזר סוף סימן ז שהקשה על הנדפס בהטור שם ד'אפילו ישראל שנתערב בה ספק איסור שאסור לישראל כגון ממזרת ונתינה אסור לישא ממנה, ואם נשא הוי הולד ספק ממזר' דהלא ספק ספיקא הוא (ולכן הגיה בהטור 'שנתערב בה איסור').

126. על טור אבן העזר סוף סימן ז ס"ק מא (שהעתיק את הגהת המהרש"ל הנ"ל).

127. אבן העזר סימן ז ס"ק טז שהעתיק את הגהת המהרש"ל הנ"ל וכתב שכן עיקר ('דלא כיש דוחקים ליישב הגמרא שלפנינו בדברים שאינן').

128. וזה לשון הבית יוסף על טור אבן העזר סוף סימן ו (ד"ה ולענין מה שכתב הרמב"ם): 'ומשמע להרמב"ם [פ"י"ח מהכות איסורי ביאה הט"ז] דאפילו ברוב אחד

בתוספות כתובות דף י"ד¹²⁹ ד"ה אלמנת [עיסה] שכתבו: 'וואע"ג] דבעלמא מקילין בספק ספיקא, הכא מעלה עשו ביוחסין; כי היכי דמצריך¹³⁰ תרי רובי [להכשיר] משום מעלה עשו [ביוחסין], משמע דשוין הם). ולמהרש"ל ודרישה וט"ז דסבירא להו דבספק ספיקא¹³¹ דוקא לכהונה עשו מעלה, וכנראה מדברי רבן גמליאל¹³²: 'אבל מה נעשה¹³³ שהכהנים שומעים לכם לרחק אבל לא לקרב', והר"ן כתב וז"ל¹³⁴: שהכהנים עשו סלסול בעצמם, משמע דוקא כהנים אבל לא ישראלים, כמו כן מעלה דתרי רובי דוקא לכהנים ולא לישראל, אבל לישראל מהני אפילו חד רובא כמו בכל התורה, וכנ"ל מדברי התוספות¹³⁵ נראה דדינם שוה.

אך מדברי הרמב"ם¹³⁶ פרק י"ח הלכה י"ו משמע מפורש דבחד רובא לכהונה אפילו בדיעבד תצא¹³⁷, שכתב: 'נהיתה¹³⁸ אלמת או חרשת או שאמרה: איני יודעת למי נבעלתי, או שהיתה קטנה שאינה מכרת בין כשר לפסול – הרי זו ספק זונה], ואם נשאת לכהן תצא, אלא אם כן היו שני הרובין המצויין אצלה כשרים'¹³⁹, ובספק ספיקא פסק דבדיעבד אם נישאת לא תצא¹⁴⁰, אלמא סבירא לי' דעדיף ספק ספיקא מחד רובא; על כן אפשר דוקא בספק ספיקא סבירא לי' להמהרש"ל וסייעתו דבישראל לא עשו מעלה זו ומהני לישראל, אבל חד רובא אפילו בישראל לא מהני. ויצא להרמב"ם זה דבספק ספיקא משמע מלשון רבן

138. זאת שנבעלה בעיר.

139. כגון שנבעלה בפרשת דרכים ורוב העוברים שם כשרים ורוב עיר שפרשו אלו ממנה כשרים. וכתב הכסף משנה (הלכות איסורי ביאה פ"ח הט"ו) דהיינו כגירסת רש"י (כתובות טו, א ד"ה גזרה אטו רוב העיר) דאהא דפרכינן (אהא דמוקמינן להא דזעירי אמר רבי חנינא: הולכין אחר רוב העיר (להכשיר) והוא דאיכא רוב סיעה בהדה ואין הולכין אחר רוב העיר גרידתא ולא אחר רוב סיעה גרידתא, מאי טעמא (אחר רוב סיעה לא) – גזרה רוב סיעה אטו רוב העיר דקביעי: 'ורוב העיר נמי, אי דקא עקרי (אנשי העיר מביתם ו)אזלי אינהו לגבה – (הוה נייד, וקיימא לן): כל דפריש מרובא פריש! משנינן: 'איכא דקא אזלה איהי לגביהו (יש שהולכת היא אצלם) דהוה ליה קבוע, ואמר רבי זירא: כל קבוע כמחצה על מחצה דמי, הלכך אפילו ברוב כשרים, או רוב העיר או רוב סיעה – פסול כרבי יהושע. ומשום תרי רובי אכשרה דליכא למיגזור מידי.

140. ולשון הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה פ"ט הכ"ג: 'משפחה שנתערב ספק חלל – כל אלמנה מאותה משפחה אסורה לכהן לכתלה; ואם נשאת – לא תצא, מפני שהם שתי ספקות: שמא זו אלמנת אותו חלל שמא אינה אלמנתו; ואם נאמר שהיא אלמנתו, שמא חלל הוא שמא אינו חלל'.

כשרים תצא עד דאיכא תרי רובי, ומשמע מדקדוק לשונו דאפילו בדאיכא תרי רובי נמי לכתחלה לא תנשא משום מעלה דיוחסין, דלא עדיף אינה טוענת [לכשר נבעלתי] בתרי רובי מטוענת [לכשר נבעלתי] בחד רובא'.

129. ע"א.

130. בגמרא כתובות (טו, א).

131. כגון אלמנת עיסה.

132. לרבי יהושע ורבי יהודה בן בתירא כשהעירו על אלמנת עיסה שהיא כשרה לכהונה (שהעיסה כשרה לטמא ולטהר לרחק ולקרב): 'קבלנו עדותכם' (עדיות פרק ח משנה ג. הובא בגמרא כתובות יד, א).

133. 'שגזר רבי יוחנן בן זכאי שלא להושיב בתי דינין על' אלמנת עיסה להתירה לכהונה.

134. סוף פרק קמא דכתובות (ד"ה תנן בפרק קמא דעדיות ומיייתי לה הכא בגמרא): 'ופסק בה הרמב"ם ז"ל בפרק י"ט מהלכות איסורי ביאה: דלא תנשא, ואם נשאת לא תצא; והיינו כרבן גמליאל, דכיון דתרי ספיקי איכא – מדינא כשירה, אלא שהכהנים נהגו בו סלסול'.

135. כתובות דף יד ע"א ד"ה אלמנת עיסה.

136. הלכות איסורי ביאה.

137. אם נבעלה בעיר (שהוא קבוע והוי כמחצה על מחצה), והיתה אלמת או חרשת או שאמרה: איני יודעת למי נבעלתי, או שהיתה קטנה שאינה מכרת בין כשר לפסול.

גמליאל שהדין כמו שהעידו רבי יהושע [ורבי יהודה בן בתירא] רק שהכהנים אינם שומעים, על כרחך אינו אלא שעשו סילסול בעצמם שלא כדין, על כן מסתברא לי' שלא לחוש לזה כי אם לכתחלה אבל לא בדיעבד; אבל בתרי רובא אמרו בגמרא¹⁴¹ שגזרו רוב סיעה אטו רוב העיר, משמע דהוי גזירה גמורה מדרכנן ואסור אפילו בדיעבד, ואם כן אין להוכיח מספק ספיקא על חד רובא – דספק ספיקא עדיף מחד רובא.

ולפי זה בנידון דידן הוי ספק ספיקא להיתר: **חדא** – שמא מבעלה נתעברה, **ואם תמצי לומר: מאחרים** – שמא מעכו"ם; **ובפרט** שדין זה בפרוצה ביותר לחוש לאחרים הוא רק מספק.

ואף שרש"י כתב¹⁴²: 'איכא למיחש שמא רוב בעילות מאחרים', ולפי זה אפשר דספק שמא מהבעל – לא הוי ספק כלל ולא מצטרף לספק ספיקא! אך לכאורה קשה: מי הכריחו לרש"י לפרש כן דמספקי שמא רוב בעילות מאחרים, דלמא לא מספקי כלל דלא הוי רוב בעילות מהבעל (רק לפי מה שנתבאר לעיל דהפרוצה ביותר היינו שהיא כל כך פרוצה עד שרוב בעילות אחר אחרים רק דמספקי דלמא מנטרי, וכיון שלא נאמר סברא זו דמנטרא – ממילא הוי רוב בעילות מאחרים. ואם תקשה: נפרש גם בפרוצה ביותר שהיא כל כך פרוצה עד דלא אמרינן רוב בעילות אחר הבעל, ולא שרוב בעילות מאחרים – כיון דבעלה בא עלי' בוודאי בתמידין כדרך כל הארץ ובזנות אף שיש עדי טומאה והיא פרוצה ביותר, מ"מ הא שהיא זונה כל כך עד שלא נאמר רוב בעילות אחר הבעל הוא באומדנא, על כן הוי שדינן לי' אחר הבעל, על כרחך צריך לפרש דהיא פרוצה ביותר כל כך עד שרוב בעילות אמרינן מאחרים).

ואפשר שהכריחו לרש"י לפרש כן ממאמר רבא: בדיימא מיני' ומעלמא – בתר דידי' שדינן לי', על כרחך כאן אם ספק שווה – בתר דידי' שדינן לי'; על כן הוצרך רש"י לפרש דהספק שמא רוב בעילות מאחרים (אבל להרי"ף דלא שדינן לי' בתר דידי' אלא אם כן אמרה – אפשר בזה לפרש כפשוטו: דילמא אינו רוב בעילות אחר הבעל).

אך מ"מ כיון שלהגמרא הוי ספק אם נאמר רוב בעילות המעוברות או לא – הוי ספק גמור, ושמא מעכו"ם הוי ספק גמור, הוי ספק ספיקא; וכל שכן דיש פוסקין ספק זה לקולא.

על כן נראה לפי עניות דעתי שלישראל מותרת, וליכא בזה שום פקפוק.

הוכפלה בקשתי להשיבני על ידי הנוכחי ידידי המופלג, דעתו הקדושה.
דברי עבדו הנאמן,

פריץ

142. במסכת סוטה (כו, א) ד"ה היתה פרוצה ביותר.

141. כתובות (טו, א).

סימן ב

נכרי מסיח לפי תומו בפני ערכאות ושלא בפני ישראל

הרב פריץ חן¹

גביית עדים

בא לפנינו בית דין מו"ה אהרן זאב ואמר לפנינו בתורת עדות (בר"ח) [ובחרם חמור]: שבתנוכה הבא עלינו לטובה יהיה ג' שנים כאשר הי' אצל הנאכד ר' דוד בעל האשה שאסיע, והי' אצלם בחנוכה הנ"ל שנת תרי"ג עד (ר"ח ה אדר) [כ"ח באדר] דשנת הנ"ל, והיו דרים ר' דוד הנ"ל עם אשתו שאסיע הנ"ל בכפר צערטורע רחוק מבית הריחיים ערך 11 וויארשט היינו מבית הריחיים הסמוך לפאפאשט לוזיא (שהדאחד [=הכנסה כספית] מהריחיים שייך להכומר של לוזיא), כי נדחה מהריחיים הנ"ל קודם ראש השנה דשנת הנ"ל, והיה מחזיק הריחיים הנ"ל מקודם ערך ג' שנים ויותר, והריחיים הנ"ל הם שייכים לבית תיפלתם שקורין לוגיא ואין עוד ריחיים שיהי' שייך הפריחאד [=התוצרת] להבית תיפלות הנ"ל (ושיהי' סמוך ללוזיא הנ"ל), כי אם ריחיים שהחזיק ר' דוד הנ"ל; ואחר שנדחה ר' דוד הנ"ל מבית הריחיים הנ"ל, מתחלה היה מחזיק את הריחיים הנ"ל האדון בעצמו את הפריחאד, ואחר כך החזיק ערל אחד רחוק מהמקום, ולא החזיק שום יהודי את הריחיים הנ"ל אחר ר' דוד הנ"ל. – כל הנ"ל הגיד לפנינו בית דין ר' אהרן זאב הנ"ל בתורת עדות ובחרם חמור ביום הנ"ל פ' חיי שרה שנת תר"ט זיי"ן פה נעוויל.

נאום

נאום

מאנצעסטער (תצלומו נמצא במכון לתצלומי כתבי יד בבית הספרים האוניברסיטאי, ותצלום נוסף נמצא בספריית אגו"ח), ונדפס ביגדיל תורה ירושלים חוברת ח ע' 60 [620] – 61 [621].

תשובת הרב פריץ נדפס ע"פ תצלום כתב יד הנ"ל ביגדיל תורה ירושלים חוברת ח ע' 48 [608] ואילך, ונחלקה על ידו לד' יתדות (תחלת התשובה וסוף היתד הא' והתחלת היתד הב' לא הגיעה לידינו לע"ע).

ותשובת הרד"צ בנידון הנ"ל נמצא בכתב יד הנ"ל, ונחלק על ידו לח' אותיות. נדפס ע"פ תצלום הכתב יד ביגדיל תורה ירושלים חוברת ז ע' 25 [495] ואילך, והמשך התשובה נדפס שם חוברת ח ע' 15 ואילך.

ונדפסו כאן בתוספת הערות.

1. השאלה [אודות רוצח שנתפס על ידי הממשלה על כמה רציחות, ובמשך הזמן שחקרו ודרשו אותו השופטים, שאלו ממנו אודות י"א נפשות אחרות שנרצחו והודה בכולם, ובתוך הנרצחים גם דוד (בן ר' יהודה ליב) בעלה של מרת שאסיע (שנראה לאחרונה בשנת תרי"ג במקום מגוריו בכפר צערטורע, ולפני זה היה מחזיק בית הריחיים "וואלקווע" הסמוך לטומאה של לוזיא), וסיפר פרטי המעשה איך היה ובאיזה מקום (שרצח את דוד שהיה מחזיק הריחיים הסמוך ללוזיא); אם נאמן ואפשר להשיא את אשתו], נשאלה ע"י ר' מאיר (בר' ארי' ליב) צייטלין מאת הרב פריץ חן כשכיהן ברבנות נעוויל בשנת תרט"ז.

גביית העדות משנת תרט"ז נמצאת בכתב יד

גביית עדים

בא לפנינו חתומים מטה הרבני מו"ה פייוויש במ' חיים ואמר לפנינו בתורת עדות ובחרם חמור איך שר' דוד הנ"ל שנאבד בעל של האשה מרת שאסי' והוא בן מו"ה יהודה ליב; והיה דודו, שהיה אחי אביו. והיה ר' פייוויש הנ"ל אצל ר' דוד הנ"ל בבית הרחיים הסמוך לפאפאשט לוזיא זה ערך שלשה שנים ולא יותר מד', ודודו ר' דוד הנ"ל החזיק את הרחיים הנ"ל בעיר הנ"ל, ולא היה עוד רחיים השייכים לפאפאשט לוזיא כי אם זה הרחיים שהיה ר' דוד מחזיק, והחזיק את הרחיים הנ"ל מכמה שנים וגרשו אותו, ואחר כך החזיק עוד פעם והיה אצלו כנ"ל כשהחזיק עוד הפעם השני בחג הפסח, ואח"כ כשבא לביתו שמע שנדחה דודו הנ"ל ממקומו ואחר שנדחה לא היה מחזיק שום יהודי עוד את הרחיים הנ"ל, וידוע לו זה ברור כי מתחלה עד שתקן את הרחיים (כי נתקלקל) החזיק האדון בעצמו ואחר כך החזיק ערל.

כא זה העיד בפנינו בית דין ר' פייוויש במו"ה חיים, ביום ה' כ' ימים בחודש מרחשוון שנת תרטזיי"ן פ"ק נעוויל...

נאום

ונאום

העתק מכתב

גב אני הכותב באתי להעיד: שמו של בעל האשה הנ"ל שנשמע בכאן שנהרג הוא דוד, ושמו של אביו לא ידוע לי, ושמו של בית הריחיים שהי' דירתו שם קודם הריגתו ידוע לי והוא נקרא וואלקווע, רק יותר מחצי שנה קודם הריגתו נדחה מבית הריחיים הנ"ל, ודירתו היתה בכפר סמוך לבית הריחיים הנ"ל ערך כ' וויארשט, רק שהי' נקרא בפראטאכאל על שם בית הריחיים הנ"ל מחמת שדירתו היתה בבית רחיים כמה שנים. והמותר חקירות ודרישות יהיה ידוע לכם כשתכתבו איגרת לק' אילינא קרוב לק' וויאליד ושם נמצא חתנו של האיש הנ"ל ששלח אותו ושמו ר' ישראל אושאצער ואפשר... האיש ששלח אותו הוא גם כן שם, וגם יש שכנים של ר' דוד הנהרג הנ"ל וידוע להם יותר ממני.

ובקשתי לרומעכ"ת למהר בזה כל מה דאפשר, כידוע גודל הצער של האשה ובני ביתה וגם הצער מאיש יהודי... שנתת לה ומחזיק אותה עם בני ביתה על שולחנו מחמת בטחוננו שמהרה יהי' לה היתר.

כן דברי מאיר ב"מ ארי' ליב צייטלין.

וגם שני העדים הנ"ל אמרו שנקרא הבית הריחיים הנ"ל וואלקווע.

הי' הודאת הרוצח ע"י חקירות ודרישות מהמושלים, ואמר שהרג את פלוני וסיפר פרטי המעשה באיזה מקום ואיך הרגו, מה דינו אם נחשב למסיח לפי תומו אם לאו, אף שכבר נתנו בזה גדולי עולם אך למעשה מוכרח כל מורה לחוות דעתו בזה להלכה.

מודה שיש להסתפק בזה: אף שבוודאי הדעת נותן דקושטא קאמר והודה, דאם לא הרגו לא הי' מחייב את נפשו למלך, אלא וודאי האמת שהרגו וראה שאי אפשר לו להמלט מפני החקירות שמובן האמת על כן הודה על פי הכרח שהרגו, ויותר יש להאמינו בכהאי גוונא ממסיח לפי תומו, דהא עכו"ם אינו נאמן אף לאסור במסיח לפי תומו ולא אמרינן דקושטא קאמר, אבל בכהאי גוונא מסתברא טפי דקושטא קאמר, מכל מקום כיון דאמרו במשנה² דאינו בר ישראל במתכוין אין עדותו עדות³, ומפרש רבי יוחנן⁴: כל שמתכוין להעיד מקרי מתכוין ואין עדותו עדות, וכן אמר רבי שמעון בן לקיש בירושלמי⁵: כל ששואלים אותו והוא משיב הוי מתכוין, וכן מקשה בגמרא שלנו⁶: והא אי' חברנו קאמרינן לה! – ואם כן הוי מתכוין ואין עדותו עדות; ואם כן בנידון דידן דהוי תשובתו על ידי שאלה הוא הוי מתכוין, וכל שמתכוין לא האמינו לו חכמים. ואף דמסתברא דקושטא קאמר מכל מקום הוי דבר שבערוה ואין להתיר אלא בשני עדים, ולא במה שהדעת נותן שהוא אמת, ואף שהאמינו במסיח לפי תומו אף שבמסיח לפי תומו אין הדעת נותן כל כך שאומר אמת כמו בנדון זה, מכל מקום כיון שהאמינו אותו חכמים הוי הגדתו כהגדת שני עדים (ולכן אמר עולא⁷: כל מקום שהאמינו חכמים לעד אחד הוי כשנים ואין אחד נאמן להכחישו כשהתירו אותה על ידי האחד, אבל אם באו לבית דין בכת אחת הוי כחד לגבי חד ואינו נאמן, ובוודאי אין שום סברא לחלק בין באו בכת אחת לזה אחר זה לענין קושטא במילתא אלא מכל מקום כיון שהאמינוהו חכמים הוי כשנים כמו כן במסיח לפי תומו האמינוהו חכמים כשנים). אבל במתכוין לא האמינוהו והגדתו לאו כלום אף שהדעת נותן דקושטא קאמר מכל מקום על מה שהדעת נותן אין להתיר אשת איש לעלמא. ולפי זה בנידון דידן אינו נאמן.

2. יבמות (קכא, ב).

3. דתנן התם: 'רבי יהודה בן בבא אומר: בישראל – אף על פי שהוא מתכוין; ובבבאי אם היה מתכוין – אין עדותו עדות.'

4. בגמרא יבמות (שם).

5. יבמות פט"ז ה"ה.

6. אהא דאקשינן בגמרא (יבמות קכב, ב) אמתניתין דפונדקית (שאמרו לו חכמים לרבי עקיבא (דאמר: אין משיאין את האשה על פי אשה): 'מעשה בבני לוי שהלכו לצוער עיר התמרים, וחלה אחד מהם בדרך והניחוהו בפונדק, ובחזירתן אמרו לפונדקית: איז

חברנו? נומית להם: מת וקברתיו, והשיאו את אשתו, ואמר להם רבי עקיבא: 'לכשתהא הפונדקית נאמנת': 'מאי גריעותא דפונדקית?', ומשינן: 'אמר רב כהנא: פונדקית נכרית היתה ומסיחה לפי תומה היתה: זה מקלו, וזה תרמילו, וזה קבר שקברתיו בו; וכן תני אבא בריה דרב מניומי בר חייא: פונדקית נכרית היתה, ומסיחה לפי תומה היתה: זה מקלו, וזה תרמילו, וזה קבר שקברתיו בו.'

[ועד"ז בירושלמי יבמות פט"ז הלכה ט: 'אמר רבי שמואל בר סוסרטא: עשו אותה כגוי מסיח לתומרו].

7. יבמות פח, ב; קיז, ב. כתובות כב, ב. סוטה לא, ב; מז, ב.

או נידון אותו במסיח לפי תומו דכל שכן דבכהאי גוונא האמינו אותו חכמים, כיון שהדעת נותן שאומר קושטא יותר ממסיח לפי תומו, ואם במסיח לפי תומו האמינו חכמים כל שכן בכהאי גוונא.

הנה טעם מסיח לפי תומו נראה ממה שכתב רש"י במשנה דף קכ"ב וזה לשונו⁸: כשתהא הפונדקית נאמנת, כלומר לכשימצא דבר זה אמת שהאמינו את הפונדקית, שהרי לא עליה סמכו, אלא לפי תומה הסיחה, פירוש דאין הטעם דגוי נאמן במסיח לפי תומו משום עדות להאמינו כתרי ואם כן יש ללמוד מזה דאשה נאמנת, אלא משום דקושטא הוא דכן הוא דמת סמכו חכמים על זה ואזלי בכהאי גוונא בטר שהדעת נותן שמת, ואם כן כל שכן בכהאי גוונא.

אך לכאורה היה אפשר לפרש: הא רב פליג עלי' וס"ל...⁹

היכא דמרעי נפשיהו ומרתת וסמכינן על טעמא דמרתת לבד ולא מרעי נפשיהו, ואפילו באיסור דאורייתא אם יש עוד הוכחה שאומר אמת סמכינן על טעמא דמרתת ולא מרעי נפשיהו כמו בציצית¹⁰ או בצום וכהאי גוונא, דכיון דיש הוכחה שדבריו אמת סמכינן אף על עכו"ם, אף דמרתת לבד לא סמכינן. כמו כן יש לומר בנידון דידן דיש עוד דבר, דסמכינן על עכו"ם דלא מרעי נפשיהו בצירוף אשה דוקא. ואף אם כוונת מהרי"ק¹¹ דבעדות אשה לא מציינו דיהא עכו"ם נאמן בלא מסיח לפי תומו; איכא למימר דכהאי גוונא דעדיף ממסיח לפי תומו לא צריכא לאשמועין והוי בכלל מסיח לפי תומו, ומתניתין לא אתא לאשמועין אלא דלא נטעי לומר דחכמים לא האמינו את העכו"ם אלא במסיח לפי תומו אבל כשלא אומר לפי תומו לא האמינו חכמים, ועל כן אף שהדעת נותן שאומר אמת יותר ממסיח לפי תומו – אינו נאמן כיון דלא האמינו חכמים, לכן אמרו דאינו כן דלא אזלינן כלל בטר אומד הדעת בעדות אשה אלא במתכוין הוא דלא האמינו חכמים וכל דאינו אומר במתכוין נאמן, אם כן כל שכן דנאמן היכא דמסתברא טפי שאמר אמת ממסיח לפי תומו והוי בכלל מסיח לפי תומו ועדיף טפי, ותו לא הוצרכו לאשמועין כל זה דכל שכן הוא.

ומה שמתרץ מהרי"ק על הא דמודיק ר' מתתיהו ממתניתין דסמכו על המעשה דפונדקית דצריך מסיח לפי תומו, מלבד שאין זה תירוץ, אדרבא באותו

8. אהא דתנן בסוף מסכת יבמות (קכב, א) [אהא דאמר רבי עקיבא שאין משיאין את האשה לא על פי אשה ולא על פי קרובים]: 'אמרו לו: מעשה בני לוי שהלכו לצוער עיר התמרים, וחלה אחד מהם בדרך והניחוהו בפונדק, ובחזירתן אמרו לפונדקית: איז חבירינו? נומית להם: מת וקברתיו, והשיאו את אשתו. אמרו לו: לא תהא כהנת כפונדקית?! אמר להם: כשתהא הפונדקית נאמנת – הפונדקית הוציאה להן מקלו ומנעלו ותרמילו וספר תורה שהיה בידו.

9. חסר סוף היתד האי' ותחלת היתד הבי'.
10. דאמרינן במנחות מג, א: ש'הלוקח טלית מצוייצת מן השוק... מן הנכרי מן התגר – כשרה', ופירש רש"י 'מן הנכרי אם תגר הוא – כשרה, דלא מרע נפשיה וזבין לה מישראל וכשרה', ובנימוקי יוסף הלכות ציצית כתב: 'מן הנכרי מן התגר, מן התגר הקבוע ומוחזק ליקח מישראל ולמכור [– כשרה], דחזקה לא מרע נפשיה להפסיד סחורות ליקח [שלא] מן המומחה'.
11. שרש קכ"א.

משנה מבואר לפי שיטתו של מהרי"ק לרבנן אינו צריך מסיח לפי תומו, דברי ר' מתתיהו דכל שאינו מתכוין ממש ואינו רוצה כלל לומר דנאמן כל שמוכח מדבריו שאומר אמת, ומסיח לפי תומו לאו דוקא.

[קיצור:]

(ב) **דאף** אם מסיח לפי תומו נאמן לעדות, ולא דאנן סהדי; מכל מקום כיון דבמשנה לא אמר דאינו נאמן אלא במתכוין – אף דסבירא ליה לרבי יוחנן וקיימא לן כוותיה דאפילו במתכוין להעיד גם כן אינו נאמן, הודאת רוצח ע"י הכרח מהמושלים לא מקרי מתכוין כלל, דלא מקרי מתכוין אלא האומר דבריו ברצון וכוונה, אבל כל שאינו רוצה לומר כלל, איך יהי נקרא מתכוין לומר כיון דליכא חשש דלמא משקר דלמה ישקר לומר היפוך ממה שמכריחין אותו שיאמר האמת למה יאמר להיפוך ולחייב ראשו למלך לשקר; וכיון שלא מיקרי מתכוין, ומסתברא דקושטא קאמר יותר ממסיח לפי תומו – אין ספק דמותר, ומסיח לפי תומו לאו דוקא, ולכן לא אמרו במשנה דעכו"ם נאמן במסיח לפי תומו דוקא.

[ג]

בדין מסיח לפי תומו במתכוין אבל אין מתכוין לעדות ולהתיר

ואף מהרי"ק דפליג על ר' מתתיהו וסבירא ליה דלא התירו כי אם במסיח לפי תומו דווקא, מכל מקום סבירא ליה זה מקרי מסיח לפי תומו ממש; דלא מקרי מתכוין אלא או כריש לקיש דמתכוין להתיר או כרבי יוחנן דמתכוין להעיד, דמסיח לפי תומו לא הוי הפירוש דמספר הדבר שלא בכוונה כלל כי אם במספר איזה מעשה, – אלא הפירוש מסיח אמיתות הדבר כמו לפי תומו ולא לשקר בשביל איזה כוונה אף שבכוונה אמר דבריו נאמן. דבין לריש לקיש דפירש מתכוין דמתניתין הינו מתכוין להתיר ובין לרבי יוחנן דמתכוין דמתניתין היינו מתכוין להעיד, אבל אינו מתכוין לא להתיר ולא להעיד נאמן אליבא דכולי עלמא. דאף רבי יוחנן לא אמר: כל במתכוין אינו נאמן, פירוש כל שהגיד בשביל איזה כוונה בעולם אינו נאמן, דאינו נאמן אלא במסיח לפי תומו בלא שום כוונה כלל אלא כמספר. אלא אמר רבי יוחנן: במתכוין להעיד דוקא אינו נאמן, אבל כל שאינו מתכוין אף להעיד מקרי מסיח לפי תומו, דפירוש כנ"ל שאינו מתכוין להעיד שנחוש דלמא משקר, אלא אומר הדבר לפי תומו להגיד אמיתות הדבר, ועל כן כל שאומר מפני אימות המושלים המכריחים אותו לומר האמת ובוודאי קושטא קאמר שלא יתחייב ראשו למלך ולומר שקר חינם היפוך מכוונת המכריחים אותו – מקרי שפיר מסיח לפי תומו להגיד אמיתות הדבר¹².

12. מיוסד על לשון מהרי"ק שם 'דאנן סהדי דאם הי' יכול לכפור ולהשמט לומר שלא הרגו, שהיה עושה

ואף דבגמרא כגון מאן איכא בי חיזאי כו' ¹³ מסיח לפי תומו נקטו, ואשמועינן דאף בכהאי גוונא מקרי מסיח לפי תומו, דלא נימא דאף זה מקרי כוונתו להעיד דאם לא כן למה מספר נידון זה וניחוש דלמא משקר ולפי שידע שהלך בעלה למדינת הים ואי אפשר לה להנשא כו' ¹⁴ כמו שכתב בהגהות מיימוניות ¹⁵, על כן אשמועינן דאף בכהאי גוונא נאמן; אבל ודאי במקום דידעינן למה מוכרח לומר אמיתת הדבר דמקרי לפי תומו ונאמן.

זה נראה בכוונת מהרי"ק וזה לשונו: אמנם נראה לפי עניינת דעתי דבכל מקום שהדבר מוכח שאין הגוי מתכוין לא להתיר ולא להעיד, דודאי מיקרי מסיח לפי תומו [דלאו דוקא כשמסיח לפי תומו כמספר דברים שלא לשום כוונה כלל הוא דמקרי לפי תומו, אלא כל שאינו מתכוין להעיד גם כן מקרי לפי תומו], ושריא איתתא, כדמשמע התם בהדיא דעד כאן לא פליג רבי יוחנן עלה דריש לקיש אלא במתכוין להעיד [פירוש כנ"ל דלא אמר רבי יוחנן כל מתכוין אינו נאמן מפני שאומר לאיזה כוונה שיהי', אלא אומר: מתכוין להעיד אינו נאמן, משמע דסבירא ליה כריש לקיש דלא כל מתכוין אינו נאמן, אלא דפליג עלי' דלאו דווקא מתכוין להתיר אפילו מתכוין להעיד גם כן אינו נאמן]; אבל באין מתכוין אפילו להעיד מודה הוא לריש לקיש דאפילו במתכוין לאיזה דבר גם כן נאמין [ליה] ¹⁶. והא דפריך תלמודא: והא איה חברינו קא אמרי לה [פירוש: לפי הנ"ל דאינו צריך שיהי' כמספר דברים דוקא, אלא מתכוין להעיד דוקא הוא דאינו נאמן] – אבל אם אינו מתכוין להעיד אף דאינו כמספר דברים אמרינן דהוי מסיח לפי תומו לומר אמיתות הדברים; אם כן מאי פריך, אף דהשיבה על שאלה ואינו כמספר דברים לפי תומו, כיון שאינו צריך כלל שיהיה כמספר דברים דוקא! היינו משום דפשיטא ליה לתלמודא דכל ששואלין אותו והוא משיב יש לומר שמתכוין להעיד ומשקר ¹⁷, אבל היכא דפשיטא לן שאינו מתכוין להעיד (אלא אמר דבריו לפי אמיתות הענין נאמן) אף שאינו מספר דבריו כי הכא דאנן סהדי דאם הי' יכול לכפור כו' ¹⁸, ומדהודה בכך ודאי קושטא קאמר ואין לך מסיח לפי תומו גדול מזה ¹⁹. דפירוש מסיח לפי תומו היינו שאינו אומר במתכוין

15. בתשובות דשייכי להלכות אישות [וספר נשים] סימן ט (תשובת המהר"ם מרוטנבורג).

16. דאפילו במתכוין לאיזה דבר גם כן נאמין [ליה]. ולשון מהרי"ק 'דאיתתא שריא'.

17. כלומר: וחישינן שמא משקר.

18. ולהשמט לומר שלא הרגו (אנן סהדי) שהיה עושה, דפשיטא שאם לא היה אמת שהרגו לא היה מודה שהרגו כדי לחייב את ראשו למלכות.

19. עד כאן לשון מהרי"ק שם.

[כך]; דפשיטא שאם לא היה אמת שהרגו לא היה מודה שהרגו כדי לחייב את ראשו למלכות, ומדהודה בכך ודאי קושטא קאמר ואין לך מסיח לפי תומו גדול מזה'.

13. דבגמרא יבמות קכא, ב אמרינן: 'היכי משכחת לה? במסיח לפי תומו. כי ההוא דהוה קאמר ואזיל: מאן איכא בי חיזאי, מאן איכא בי חיזאי? שכיב חיזאי! [= כמו אותו נכרי שהיה אומר והולך: 'מי נמצא בביתו של חיזאי, מי נמצא בביתו של חיזאי, רצוני לספר שמת חיזאי!']'.

14. עד שמת, אומר כן כדי לקלקלה.

לשקר אלא לפי תומו לומר אמיתת הענין, ולכן דווקא מתכוין להעיד אינו נאמן דחיישינן דמתכוין לשקר אבל במוכח שאומר אמיתת הדברים, לפי תומו מיקרי.

והנה הסה"ת היה מדקדק מדברי רבי יוחנן גם כן²⁰, אך דחה פירוש זה מן הירושלמי דאמר ריש לקיש כל ששואלין אותה והוא משיב כו' וכן מגמרא דילן הנ"ל דפריך 'והא: איה חברינו קא אמרי לה', משמע דאינו דוקא מתכוין להעיד אלא כל שמשיב על שאלה ממילא אומר דבריו בכוונה ולא כמספר בעלמא מיקרי מתכוין ולא מיקרי מסיח לפי תומו (ולא סבירא ליה כהתירוץ שכתבו מהרי"ק דבכהאי גוונא מתכוין להעיד מיקרי). אך מכל מקום בפירוש מסיח לפי תומו סבירא ליה כמהרי"ק דלאו דוקא באומר כמספר דברים דאם כן אף אם אמר דבריו על פי שאלת גוי גם כן אינו נאמן, אלא כל שאומר דבריו באופן שניכר שאומר לפי תומו להגיד אמיתת הדברים נאמן; רק דיש לחלק: אם אומר דבריו על שאלה, אם כן אומר במתכוין לשום דבר חיישינן שמא מתכוין לאיזה דבר לשקר, על כן דוקא במשיב לישראל אז איכא למיחש לזה, אבל כשמשיב לעכו"ם מכל מקום מתקרי לפי תומו דאין מקום לתלות שמתכוין לאיזה שקר [מיקרי בכלל] מסיח לפי תומו להגיד אמיתות הדברים.

אם כן כל שכן בנידון דידן דמוכח דקושטא קאמר דהוי בכלל מסיח לפי תומו אף דמשיב על שאלה מכל מקום כיון דניכר שאומר אמיתת הדבר.

ואף דאמרו: כל ששואל ומשיב אינו נאמן, היינו דמשיב מפני ששואלין ולא לאמר האמת; אבל אם מוכח שכוונתו לומר האמת – היינו מסיח לפי תומו לומר אמיתות הדבר, ולא נפקא מינה במאי שאומר דבריו על שאלה כל שניכרים הדברים שכוונתו לומר האמת מקרי מסיח לפי תומו כהמהרי"ק, [דאם לא כן] אפילו בשאלו עכו"ם לא יהי' נאמן – ואין לדחות דכל ששואלין אותו והוא משיב על ישראל קאמר, [ד]הא במשנה אמרו: במתכוין אינו נאמן, ופירוש מתכוין הוא כששואלין אותו והוא משיב על השאלה מקרי מתכוין. וליכא לחלק בין ישראל לעכו"ם, אלא ודאי כנ"ל כל שמשיב על השאלה ומתכוין חיישינן שמא [משקר, אבל לא] כשאינו מתכוין לשום דבר אלא לומר אמיתת הדברים.

ובספר שארית יהודה²¹ פלפל למה לא מקרי עדות מה שמודה על עצמו שהוא הרגו (ואם כן מקרי מתכוין להעיד לדעת, והיכן רמז מהרי"ק בדבריו הטעם) [עיי' שם²²]. אבל נראה דאף להמהרי"ק מקרי עדות מה שמודה שהרגו

20. שכתב הרא"ש סוף פרק קמא דמכות (סימן יג) בשם הרשב"ד.. דאדם לגבי עצמו לא מקרי עד פסול, דבמקיימי דבר דיבר הכתוב ולא בעושי דבר.. ואם כן אף אנו נאמר כן.. דהא דאמרין בגוי מתכוין להעיד פסול היינו להעיד על הנהרג, שהוא כמקיים דבר אם

20. דאפילו במתכוין לאיזה דבר גם כן נאמין ליה, כל שלא נתכוין להעיד.

21. (להמהרי"ל) חלק אבן העזר סימן ו.

22. בהוצאת קה"ת תשס"ט ע' שלו-שלו [ד'ליכא למימר בהודאת הרוצח דמתכוין להעיד. והוא על פי מה

רוצה לומר דלא מיקרי מתכוין, וכנ"ל בהיתד הב' דכל שאינו אומר ברצון אלא מכריחים אותו לומר לא מיקרי מתכוין, כיון שאינו אומר בכוונה וברצון, ודבריו שלא לפי כוונתו כי אם על פי כוונת המכריחים – איך יהי' נקרא מתכוין?! ועל זה אין צריך שום ראי' ואינו מביא שום ראי' על זה. רק דעיקר שקלי' וטרי' של מהרי"ק בפירוש מסיח לפי תומו: מה מיקרי לפי תומו, ואם מסיח לפי תומו דוקא, או כמו שאמרו במשנה דמתכוין דוקא אינו נאמן, אבל דלא מקרי מתכוין אין צריך שום ראי' עיין שם, וכל שאינו נקרא מתכוין כל כרחך לא מקרי מתכוין להעיד; ומסיק: דרבי יוחנן אמר: מתכוין להעיד אינו נאמן, ולא: כל שמעיד אינו נאמן, דבין מתכוין ובין לא מתכוין הוא דאיכא לאפלוגי, דאם מתכוין איכא למיחוש שמא אומר שקר בכוונתו, אבל בלא מתכוין אף שמקרי עדות אין טעם לומר דאינו נאמן, ולא האריך אלא בפירוש מסיח לפי תומו, וסבירא ליה דאף במעיד ומשיב על שאלה מיקרי מסיח לפי תומו.

[קיצור:]

(ג) **דהודאת** הרוצח כיון שאינו מתכוין להעיד אלא אומר ומעיד על עצמו מפני המכריחים לומר האמת ובודאי קושטא שלא יתחייב ראשו למלך בשקר מיקרי מסיח לפי תומו ממש, דפירוש מסיח לפי תומו היינו שיאמר דבריו להגיד אמיתות הדבר ולא מתכוין לשקר, וכשאומר כמספר דבריו מסתמא להגיד אמיתות הדבר מתכוין, וכל שכן כשיודע וניכר דקושטא קאמר דהוי מסיח לפי תומו.

[ד]

בטעם נאמנות ערכאות

ועוד כתב במהרי"ק טעם דנאמן הרוצח שהוא הרגו מפני דלא מרע נפשו, וסבירא לי' דמהני טעם זה להוצאה מחזקת אשת איש בלא טעם אחר, וזה לשונו: ועוד דאפשר לומר דערף האי מגוי מסיח לפי תומו ויש להתיר אפילו בלא טעמא דאשה דייקא ומינסבא וגם בלא טעמא דמשום עיגונא אקילו [בה] דהא אפילו אחזקה שצריך עדות נמור כגון להוציא ממון מחזקתו דבעינן שני עדים סמכו אחזקה דלא מרעי נפשיהו²³, ואפילו לענין ערוה החמורה להתיר אשת איש לעלמא הוה סמכינן על חזקה זו אי לאו דלאו בני כריתות

שנאמן על עצמו נאמן גם על הנהרג, כיון דלא שייך גביה לומר: פלגינן דיבורא' עיין שם בארוכה].
23. גבי שטרות העולים בערכאות של גוים בשטרי מכר אף בלא טעמא דדינא דמלכותא דינא, כדמוכח בהדיא בפרק קמא דגיטין (י, ב) [שו"ת מהרי"ק שם].
דאמרינן בגיטין שם 'בשלמא מכר (מוכר הדבר ששטרי

חי או מת, אבל מה שמעיד על עצמו שהוא הרגו אין זה מכוין להעיד, כיון שאינו המקיים הדבר אלא הוא העושה הדבר. ואף על גב דממילא מעיד על הנהרג, אמרינן דעיקר כוונתו היתה על עצמו דפלגינן כוונתו. ואף על גב דגוי נאמן על עצמו, ולא שייך ביה למימר פלגינן דיבורי', מכל מקום.. אדרבה יש לומר: מתוך

נינהו²⁴, אבל אם לא סמכינן עליהו כלל דקושטא קאמרי בגטין וכהאי גוונא, טפי הוי ליה להקשות קושיא זו דליכא עדים כלל שאינן נאמנים כלל להצריך לפוסלן כלל מפני גזירת הכתוב; ומדמקשה על רבי שמעון: והא לאו בני כריתות נינהו, ולא מקשה: והא ליכא עדות כלל – ואף דהתוספות כתבו דהוא הדין דהוה מצי למיפרך: הא לאו בני עדות נינהו, היינו אם הא דפסול לעדות הוא משום גזירת הכתוב דנאמנות יש להם וקושטא קא מסהדי, אם כן קשיא דלאו בני עדות נינהו לא עדיף מקושיא דלאו בני כריתות נינהו, דהוי הטעם בשניהם מפני גזירת הכתוב; ומדמקשה: הא לאו בני כריתות נינהו, משמע אם לאו משום גזירת הכתוב הוי אמרינן דקושטא קאמרי וסמכינן על עדותן אפילו להוצאה מחזקת איסור ערוה. וכן נראה מהא דמתרין²⁵: תני: חוץ מכגיטי נשים²⁶, דבשניהם הוי הטעם דאף דקושטא קאמר ומכל מקום לא הוי גט ומתנה דשטרא חספא בעלמא, אבל אם בגיטי נשים פסול אף משום דלא סמכינן עליהו ודילמא משקרי – לא הוי תני: חוץ מכגיטי נשים²⁷. והא דכתב²⁸: אפילו לענין ערוה החמורה – משמע דערוה חמור מממון, ולכאורה ממון חמור דקיימא לן כשמואל דלא אזלינן בממון בתר רובא ובאיסורין אזלינן בתר רובא אפילו בחזקת אשת איש, וכמו שכתבו התוספות בפרק קמא דבבא מציעא דף כ' ²⁹, ואף שכתבן התוספות דמדרבנן החמירו באשת איש יותר³⁰ מכל מקום דברי מהרי"ק צריך לפרש מדאורייתא חמור אשת איש! ונראה דודאי איסור חמור ממון רק דחזקת ממון אלים הרבה, לכן להוצאה מחזקת ממון לא אזלינן בתר רובא אבל חזקת איסור לא אלים כל כך ואזלינן בתר רובא, אף דלכאורה מכל מקום איך כתב³¹: דאף באיסור ערוה החמור הוי סמכינן עליה? הא דמוציאין ממון מחזקתו רבותא טפי כנ"ל מטעם דאלים חזקתו, כיון דמייירי מתניתין³² דהבעל מכחיש כמו בשטר מכר, [?] הבעל מכחיש לאו משום חזקה לבר איסורא

– הבדלה, לשום ספר כריתות. דכיון דלא שייכי בתורת גיטין וקדושין – אין נעשין עדים בדבר, דכתיב "וכתב... ונתן" – מי שישנו בנתניה ישנו בכתיבה.

25. בגמרא גיטין שם: ואי בעית אימא.

26. כל שטרות שהן כגיטי נשים, שעל ידי השטר הדבר נגמר, דהיינו נמי שטר מתנה (פירוש רש"י שם).

27. שאף בשטרי מכר לא היה להם נאמנות.

28. המהרי"ק.

29. ע"ב (ד"ה איסורא מממונא).

30. וזה לשון התוספות: 'ויש לומר דמכל מקום באשת איש החמירו, דמים שאין להם סוף לא תנשא לכתחלה אע"פ שרובם מתים' עיין שם בארוכה.

31. המהרי"ק.

32. דשטרות העולים בערכאות של גוים.

מכר העולים בערכאות של גוים כשרים אף על פי שחותמיהם גוים, שכן) מצי יהיב זוזי קמייהו הוא דקנה, ושטרא רא"י בעלמא הוא, דאי לא יהיב זוזי קמייהו, לא הוה מרעי נפשיהו וכתבין ליה שטרא. אלא מתנה במאי קא קני – לאו בהאי שטרא? והאי שטרא חספא בעלמא הוא! ואהא משנינן: 'אמר שמואל: דינא דמלכותא דינא' (הרי דהא דשטרי מכר כשרים מובן בלא טעמא דדינא דמלכותא דינא, משום דלא הוה מרעו נפשיהו).

24. הכי גרסינן בגמרא גיטין שם (דמקשינן אהא דאמר רבי שמעון דאף גיטי נשים ושחרורי עבדים העולים בערכאות של גוים כשרים) והא לאו בני כריתות נינהו! (ובשו"ת מהרי"ק דפוס ראשון: דלאו בני כריתות נינהו (והכי גרסינן בכתבי יד של הגמרא שם. וזהו גירסת רש"י ותוספות שם). ופירש רש"י 'כריתות

ואז בודאי איסור חמיר, ולא כתבו התוספות דממון חמור אלא בגט שנפל מן השליח ולא ידעין הגט שנמצא אם הוא הגט שנשלח על ידו³³ ואין כאן הכחשה כלל וליכא אלא חזקה, אז חזקת ממון אלים טפי כנ"ל דלא אזלינן בתר רובא; אבל בעצם איסור חמור, ולכן כשהבעל מכחיש איסור חמור ומכל מקום הוי אמרינן דמגורשת ומהני להכחיש הבעל. כל שכן וקל וחומר דאיכא למימר הכא דאי לאו דקושטא קאמר דהרגו לא הוה מרע נפשיה להתחייב בנפשו, דהא פשיטא דאין לך ריעותא לנפשיה גדולה מזו. עד כאן לשונו³⁴.

ופליג על זה בספר שארית יהודה וזה לשונו³⁵: אמת דמה שכתב מהרי"ק הטעם דבחזקה זו דלא מרע נפשיה וקושטא קאמר מהני להתיר אפילו בלא טעמא דאשה דייקא ומינסבא ובלא טעמא דמשום עיגונא אקילו [בה רבנן] כו'³⁶ [והביא ראייה משטרות העולין בערכאות של גוים דכשרים] משום דבני עדות נינהו (איהו סבר דהראי' דמייתי מהרי"ק הוא משום דלא מקשה בגמרא: הא לאו בני עדות נינהו וגזירות הכתוב, אלא על כרחך בני עדות נינהו וכדעת ספר החכמה³⁷ ורבינו יקיר³⁸ בממון כן וסבירא לי' אפילו באיסורין כן; אבל כבר נתבאר דמייתי ראי' מדמקשה דלא יהא נאמן מגזירת הכתוב, דעדיפא הוה ליה להקשות דאי למיחוש דמשקרי וליכא עדות כלל הוה ליה להקשות הא ליכא עדות כלל. ואף דהתוספות כתבו דהוה מצי למפרך: הא לאו בני עדות נינהו, מכל מקום על כרחך לא הוי אפשר להקשות: הא ליכא עדים כלל – דקושיא זו עדיף טפי, ומדלא מקשה כן על כרחך סמכינן באמת עלייהו אף בכהאי גוונא דקושטא קא מסהדי, אבל אף למהרי"ק דלאו בני עדות נינהו, אך בעל כרחך סוף כל סוף הם פסולים לעדות וליכא לאכשורי אפילו בנידון דידן להוציא

34. של המהרי"ק.

35. של המהרי"ל בשארית יהודה (הוצאת קה"ת תשס"ט ע' שלב).

36. דחזקה זו מהניא אפילו בדבר שצריך עדות.

37. נעתק במדרכי גיטין שם (נעתק בהגהות אשר"י פרק קמא דגיטין י, ב): 'וא"ת: אם כן (דגוים לא מרעי נפשיהו) משה ואהרן אמאי לא מהימני? הא ודאי לא מרעי נפשיהו! ויש לומר: דגוים אינן פסולין מן התורה אלא מטעם שהם גזלנים והני דידעין בהו דלא מרעי נפשיהו מהימני'.

38. נעתק במדרכי שם: 'מורי רבינו יקיר ז"ל היה אומר דגוים המוחזקים שאינם שקרנים כשרים להעיד כדאיתא פרק קמא דגיטין: כל השטרות העולים בערכאות של גוים כשרים אפילו שחזתמיהם גוים; אבל משה ואהרן מן התורה פסולין הן משום קורבה' (והמדרכי נעתק בהגהת אשר"י שם, ושם כתב 'מורי רבינו יקיר, וכן נעתק בב"י חושן משפט סימן לד' רבינו יקר').

33. כדגרסינן בבבא מציעא כ, סע"א-רע"ב: 'ההוא גיטא דאישתכח בי דינא דרב הונא דהוה כתוב ביה (שהגט נכתב): בשוירי מתא דעל רכיס נהרא, אמר רב הונא: (דמכיון שנפל) חיישינן לשני שוירי (אף על פי שבשוירי הידוע לנו אין בה שני יוסף בן שמעון, שמא יש שוירי אחרת שיש שם יוסף בן שמעון, ושם נכתב, ומשליח אחר נפל), ולאורתא בעי לה רב הונא מרבה, ופשט ליה רבה מהא דתנן בבבא מציעא פרק א: 'וכל מעשה בית דין – הרי זה יחזיר', דכיון דלא הוחזקו שני יוסף בן שמעון בעיר אחת, לעיר אחרת שאינה ידועה לנו לא חיישינן. ואמר ליה רב עמרם לרבה: 'היכי פשיט מר איסורא מממונא?' שהרי מה שנאמר במשנה הוא בשטרות של ממון, וכאן מדובר בגט שיש בו חשש לאיסור חמור! והקשו התוספות: 'טפי אנן מחמירין בממונא! דהא אין הולכים בממון אחר הרוב, ובאיסורא אזלינן בתר רובא אפילו היכא דאיכא חזקה דאיסורא כנגד הרוב, ולא חיישינן שמא במקום נקב קא שחיט'.

מחזקת אשת איש בעדותן – אם לא מטעם דייקא ומינסבא יתבאר בסמוך); הפריז על המדה, ונמשך אחר דעת רש"י, שכתבו התוספות [פרק ה ד] **בבא קמא** דף פ"ח³⁹ בשמו כו'⁴⁰, אבל דעת התוספות (שלפנינו, שאפשר שלא היו לפני מהרי"ק) והר"ן פרק קמא דגיטין ומסקנת המרדכי שם והתוספות פרק ה ד**בבא קמא** דפסולים הם, משום דלא מקרו אחיו ברית יהודית (אבל באמת כן דעת הרמב"ם⁴¹ דגוי פסול כל שכן מעבד דלאו בני אחוה נינהו) וכמו שכתב לעיל המרדכי) וכן כתב הסמ"ג דממעטינן גוי משום דלאו אחיך הוא – וכבר תמה הבית יוסף⁴² על רבינו יקיר איך אפשר לומר כלל דגוי אינו פסול לעדות אם אינו משקר דודאי אינו אחיו וכמו שכתבו התוספות בבבא קמא דף פ"ח – ואיך אפשר דאישתמיטתי למהרי"ק כל הפוסקים, וכל שכן דאיך לומר דסבירא ליה כרבינו יקיר נגד כל הפוסקים הנ"ל, או סבירא ליה אף למהרי"ק דעכו"ם פסול לעדות אפילו עכו"ם המוחזקים שאינם שקרים מפני שאינו אחיו כו' מ"מ סבירא ליה דשטרות העולים בערכאות שלהם כשרים מדין תורה כנראה מדברי רש"י, דלא כהתוספות דסבירא להו דדעת רש"י דעכו"ם כשר לעדות מפני זה אבל זה אינו ויתבאר בסמוך). ולא אמרו בגמרא: חזקה דלא מרע נפשיה מהני אלא בדבר שאין צריך עדות אלא לברר האמת כו'⁴³, ואם כן בעדות אשה דמדאורייתא בעינן עדות גמורה לאו בני עדות נינהו מן התורה אי לאו משום שאשה דייקא ומינסבא ומשום עגונא אקילו [בה רבנן]. עד כאן לשונו.

ו ידענא מה קאמר דבודאי אף בעדות אשה וממון אין צריך עדות אלא לברר האמת. ועדים שלא לברר האמת הם עדי גיטין – שנתן לפנייהם הגט, או

מקפידין על השטרות שבערכאותיהם אם נפסלין]. וכתב יודברי רבינו יקיר דברים תמוהים הם, ומתניתין היא בפרק קמא דבבא קמא (יד, ב): על פי עדים בני חורין ובני ברית, ואמרינן בגמרא (טו, א): בני חורין – למעוטי עבדים, ובני ברית למעוטי גוים. ובפרק החובל כתבו התוספות דגוי פסול לעדות מדכתיב: עד שקר העד שקר ענה באחיו – וגוי לאו אחיו הוא, ועבד דפסול לעדות יליף לה התם בגמרא'.

43. כגון תכלת מן התגר (דאמרינן במנחות מג, א: 'מן הנכרי מן התגר כשרה', ופירש הנימוקי יוסף בהלכות ציצית: 'דחזקה לא מרע נפשיה), וטענימת קפילא (דאמרינן בחולין צו, א: ד'סמכינן אקפילא ארמאה', ובתוספות שם ד"ה סמכינן כתבו: 'כיון דקפילא הוא לא משקר שלא יפסיד אומנתו') למאן דאמר דסגי בקפילא לחוד ואפילו במקום דאתחזק איסורא (כמו שכתב בשו"ת הריב"ש סימן תל"ג: 'אגוין אומן [נאמן] באומנתו דלא מרע נפשיה דומיא דקפילא ארמאה, וזה נאמן אפילו בלא מסיח לפי תומנו'); אבל במילי דצריך עדות מן התורה, גזירת הכתוב הוא דבעינן עדים כשרים דוקא ואחיו בדיני יהדות.

39. ע"א ד"ה יהא עבד כשר לעדות: 'ורש"י פירש בפרק קמא דגיטין (דף ט ע"ב ד"ה כשרין וכו') ובד"ה פסולא דרבנן) גבי שטרות העולין בערכאות של נכרים כשרים לעדות מן התורה'.

40. וכן כתב המרדכי (גטין סימן שכד), והגהות אשרי פרק קמא דגיטין (סי' י) בשם ספר החכמה.

41. הלכות עדות פרק ט הלכה ד: 'העבדים פסולין לעדות מן התורה, שנאמר ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו, מכלל שאחיו כמוהו: מה אחיו בן ברית אף העד בן ברית, קל וחומר לגוי: אם עבדים שהם במקצת מצות – פסולין, הגוים – לא כל שכן'.

42. חושן משפט סימן לד, שהביא קושיית המרדכי (גיטין שם) על רבינו יקיר (נעתק גם בהגהת אשר"י שם): 'ולא נהירא לי להכשיר גוי לעדות כיון שאינו בכלל אחיך, ולא עדיף מעבד' [ובמרדכי (והגהת אשר"י) שם נוסף: 'והכא [בשטרות העולין בערכאות של גוים] נראה שתקנת חכמים הוא שתיקנו בשטרות העולים בערכאות של גוים שיהיו כשרים, לפי שהגוים

עדי קדושין שקדשה בפניהם, או עדי שטר מתנה ושטר קדושין, דאף אם האמת כן שגירש את אשתו או קידש בלא עדים לא הוי קדושין וגט כלל, וכן שטר מתנה אף שכתב השטר ונותן להמקבל מתנה לא קנה בשטר זה וכן אם קידש בשטר כזה; אבל בעדות אשה אם אמת הדבר שמת אישה אינה אשת איש ומותרת, וכן בממון כל שקיבל הלוה מן המלוה אפילו בלא עדים כלל, וכן במכר קרקע לחברו אפילו בלא עדים כלל וקיבל מעות קנה או שקנה הקרקע על ידי אחד מן שאר הקנינים קנה אפילו בינו לבין עצמו, ובכגון זה אמרו: לא אברי סהדי אלא לשקרי ולא באו עדים אלא לברר האמת ולכן אם האמת ידוע אין צריך עדים, ועל כן אמרו: האומר לא לויתי ובאו עדים שלוה, ואחר כך אמר שפרעו – הוחזק כפרן לאותו ממון וצריך לשלם ומוציאין ממון בלא עדים כלל אלא באומד הדעת, וכל הוחזק כפרן דמוציאין ממון בלא עדים מטעם שכל שהאמת ידוע על פי אומד הדעת חזק וברור אין צריך עדים. ועל כן כתב הרמב"ם בפכ"ד מהלכות סנהדרין, והביאו הטור בחושן משפט סימן ט"ו: 'אם כן למה הצריכה תורה שני עדים? שבזמן שיבואו לפני הדיין שני עדים – ידון על פיהם אף על פי שאינו יודע אם העידו באמת או בשקר', אבל לא דצריך דוקא עדים דלא אברי סהדי אלא לשקרי, ולכן כל שידוע האמת לא אזלינן בתר עדים כלל בכהאי גוונא – וכן באשה בודאי אין צריכים להעדים אלא לברר האמת אם מת, אבל אם שידוע שמת אין צריך לעדים כלל.

וְלִבְנֵי כתב אדמו"ר נ"ע⁴⁴ על מה שכתבו התוספות ריש פרק י דיבמות⁴⁵ הטעם⁴⁶ משום שדומה הדבר הגון להאמין ולא חשיב עוקר דבר מדין תורה מאחר שיש קצת טעם כו': 'ורוצה לומר קצת טעם, דאילו היה טעם גמור הוי שרי מדאורייתא ואין צריך לתקנת חכמים משום עיגונא דוקא' עד כאן לשונו, הרי מבואר דאף בעדות אשה אם יש טעם הגון אשר ראוי להאמין שמת אין צריך עדים כלל, דהעדים לא באו אלא לברר האמת. ולכן בעד ממון אפילו עד אחד מעיד על מנה שבניסן ואחד מעיד על מנה שבתשרי והתובע תבע שני המנים מצטרפים אע"פ שעל מנה שמעיד זה אינו מעיד זה מכל מקום כיון ששניהם מעידים שחייב מנה ממה נפשך, אם כן האמת שמגיע ממון, וכל שנתברר שהאמת כן – מוציאים ממון; אבל בדיני נפשות אינן מצטרפין כהאי גוונא מטעם הנ"ל. וגדולה מזו אפילו העדים יכולים להעיד באומד הדעת שחב לו אפילו לא ראו כמו שכתבו הטור ושולחן ערוך⁴⁷ סימן צ' והוא גמרא ערוכה⁴⁸. והא דכתב

44. ונאמן עד אחד בכך מן התורה, אלא מתקנת חכמים הוא דנאמן; אין זה עקירת דבר מן התורה.

47. חושן משפט.

48. במסכת שבועות דף מו (סע"א-רע"ב): 'ראוהו שהטמין כלים תחת כנפיו ויצא ואמר: לקוחין הן בידי

44. בשאלות ותשובות שבסוף שו"ע אדה"ז סימן כח אות יט.

45. פח, א ד"ה מתוך חומר שהחמרת עליה בסופה.

46. דאע"פ דלית לן למימר אנן סהדי דדייקא ומינסבא

הר"ן⁴⁹ דגזירת הכתוב היא דגוים אינם נאמנים, היינו כמו שכתב הרמב"ם אם אינו ידוע לנו האמת בכגון זה אמרה תורה דסמכינן על העדים אז צריך דוקא שני עדים כשרים על פי דין תורה, אבל גוים אפילו מוחזקים בכשרות אינם נאמנים לזה, דהא גופא גזירת הכתוב להאמין לשנים ולא לחוש שמא משקרים, על כן לא האמינה תורה אלא לבני ברית ולא לגוים – שאינו אחיו, ולא לקרובים, ולא לעדים הקרובים זה לזה – דהוי כחד, וכל שצריכים לעדים שיבררו האמת – אין עד אחד נאמן, וזה גזירה אפילו משה אינו נאמן לענין זה; והיינו סברת הר"ן דסבירא ליה דמשום דלא מרעי נפשיהו, דאמרי האמת, והוי כמוחזקין לנו שלא יעידו שקר, אבל מכל מקום אין ידוע לנו האמת כי אם על פי עדותן ולעדות הם פסולים מגזירת הכתוב מטעם דאינו אחיו.

אבל מהרי"ק סבירא ליה לדעת רש"י דהטעם דהשטרות העולים בערכאות כשרים לאו משום עדות כלל דלאו בני עדות נינהו אלא שידוע לנו על פי האמת, ולא עליה קא סמכינן אלא כיון דלא מרעי נפשיהו בודאי נתן המעות ואנן סהדי שנתן מעות וקנה הקרקע אצלו, וכן כתב הרשב"א בתשובה סימן תתקפ"ב וזה לשונו: שהרי מה שהכשירו לאו מדינא דעדות הכשירו אלא משום דחזקה לא משקרי [ולא מרעי נפשיהו], עד כאן לשונו. וכענין זה כתב רש"י בסוף יבמות ד"ה לכשתהא כפונדקית כו' וזה לשונו: **לכשימצא דבר זה אמת שהאמינו את הפונדקית. שהרי לא עליה סמכו, אלא לפי תומה הסיחה, עד כאן לשונו; ולכן אין ללמוד מזה**⁵⁰ **דהאשה נאמנת לעדות דלא לעד האמינהו. כמו כן הא דשטרות העולים בערכאות של גוים כשרים לאו משום עדות נאמנות אלא משום חזקה דלא מרעי נפשיהו, וגדולה חזקה כזו דסמכינן עליה אף להוצאה מחזקת ממון בחזקה כזו, וכן בסימן תתקפ"ב [ב] כתב ג"כ [הרשב"א] שהערכי בעצמו נאמן ואין צריכים להיות שנים דלאו משום עדות נאמנים אלא הטעם כנ"ל שנתברר לנו שכן הוא אמת**⁵¹. אבל עד אחד בישראל כיון שאומר בתורת

(ובעל הבית אומר: השאלתים לו) אינו נאמן' (ופירש רש"י: אפילו בשבועה). ובירושלמי שבועות פרק שביעי הלכה ב: 'ראוהו (עדים) זורק צרורות (לתוך ביתו של חברו) ונמצאו שם כלים שבורין – נוטל (בעל הבית) בלא שבועה (שברור הדבר שמחמת זריקתו נשברו הכלים).'

49. בסוגיא דהשטרות העולין בערכאות של גוים (אהא דאמרינן בגמרא (גיטין י, ב): בשלמא שטר מכר דארעא לאו בהאי שטרא מקניא אלא בוזוי, מכי יהיב האי גברא זווי לישראל חבריה קמיייהו דדיינין גוים הוא דקנה לארעא – דקרקע נקנה בכסף או בשטר, והאי שטר ראייה בעלמא הוא שלא יאמר לא מכרתיה ולא קבלתי מעות, ובהא מילתא אינהו מהימני דאי לא דיהיב זווי קמיייהו כיון דערכאות נינהו לא הוו מרעי נפשיהו

וכתבי ליה שטרא): 'ונראה לי דלאו מדינא אמרינן הכי, כיון דגוי פסול לעדות – כי לא מרעי נפשיהו מאי הוי? אטו משה ואהרן מי לא מהימני ואפילו הכי רחמנא פסלינהו (ראה בבא בתרא קנט, א) ! אלא ודאי הכי קאמרי: בשלמא מכר איכא למימר דתקנתא דרבנן הוא כיון דקים לן דקושטא קאמרי דאי לאו הכי לא הוו מרעי נפשיהו, אלא מתנה דעל ידי השטר הוא קונה אותה – שהוא כותב לו: שדי נתונה לך, ובלא שום חליפין וקנין הוא קונה אותה במסירת השטר, היכי מקניא? דהא האי שטרא חספא בעלמא הוא!'

50. לדעת רבי עקיבא.

51. ובשו"ת הרשב"א (שנדפס לראשונה בוויניציאה רע"ט כותרת: 'תשובות הרמב"ן') סימן עד (שהשיב

עדות כל שאומר כן בבית דין הוי עד ועד אחד אינו נאמן אפילו משה רבינו עליו השלום שכבר כתיב לא יקום עד אחד כו', אבל עכו"ם לאו בני עדות נינהו ואינם נאמנים אלא בכהאי גוונא דברור לנו מדבריהם שהאמת כן, על כן אפילו על פי אחד כל שנתברר שהאמת כן מוציאים מן המוחזק דלא אברי סהדי אלא לשקרא. אבל הר"ן סבירא לי' דאף דלא מרע נפשיה לא עדיף מעד ישראל, דחזקה דאינו משקר והאמינוהו לעד משום חזקה זו, וכן כל גוי המוחזק לנו שלא יאמר שקר – הוי כערכאות וכדעת רבינו יקיר הנ"ל, ולכן למד מזה רבינו יקיר דגוים המוחזקים שאינם שקרנים כשרים לעדות, דסבירא ליה דטעם דלא מרעי נפשיהו לא הוי אלא דמוחזקים להעיד אמת והוי כמו עד ישראל; אבל הר"ן אף דסבירא ליה גם כן כנ"ל, אך סבירא ליה דעכו"ם פסולים לעדות מפני שאינו אחיו, ועל כן אי אפשר לומר שיהיו כשרים לעדות, ועל כרחך צריך לומר דהוי תקנה וכמו שכתב המרדכי. אבל דעת רש"י וכן נראה דעת הרשב"א וכן נראה דעת הרא"ש דלאו משום עדות נאמנים הערכאות דלאו בני עדות נינהו, אלא דלאו עלייהו קא סמכינן אלא מדלא מרעי נפשיהו – נתברר לנו שכן הוא האמת. ואף דיהי' איך שיהי' פליג על זה הר"ן וסבירא ליה דלא מוציאים ממון מטעם דלא מרעי נפשיהו – מכל מקום מביא רא"י שפיר משם משום דלדעת רש"י וסייעתיה ופשטיה דש"ס הכי משמע, בסברא דלא מרעי נפשיהו מוציאים מן התורה מחזקת ממון וחזקת אשת איש כו'; ואף דהר"ן פליג וסבירא ליה דטעם דלא מרעי נפשיהו אמרינן דמה שמעדין הוא בחזקת שאומרים אמת, מכל מקום הם פסולים לעדות מגזירת הכתוב מפני שאינו אחיו, מכל מקום אף להר"ן הוא עדיף ממסיח לפי תומו דפסול לעדות דאורייתא, משום דלא הוי כלל מן התורה בחזקה זו דאומר אמת. ואם כן מוכרח מסוגיא זו דן שטרות העולים בערכאות של גוים], דלכל הפחות עם צירוף דאשה דייקא ומינסבא הם נאמנים דלא גרע ממסיח לפי תומו, וכיון דלכל הפחות מהני בנידון דידן לכולי עלמא בסברא דאשה דייקא

וכן כתב בחדושי הריטב"א גיטין י, ב ד"ה כל השטרות העולים בערכאות של נכרים: 'פירוש ערכאות הוא מלשון עורכי הדינים, שדרכם היה שבמקום שהיו קבועים שם שופטים ודיינים היו סופרים קבועים שם, ואותן שטרות אע"פ שחותמים גוים כשרים, כלומר כשרים לגמרי ואפילו לגבות ממשעבדי, דקלא אית להו, ולשיקרא ליכא למיחש דלא מרעי נפשיהו וכדאיתא בגמרא. ולא דוקא חותמים גוים, אלא הוא הדין אם היה דרכם שלא לחתום עדים כלל אלא הערכי לבדו הוא שחותם בהם, ומשום הכי משום שם הערכי סמכינן; וכמו שדרכם היום שכל נאמנותם אינו משום העדים, אלא משום הערכי דלא מרע נפשיה', עיין שם בארוכה.

אל החכם הגדול ר' אהרן הלוי) כתב: 'מסתברא לי דערכאות סתם שנינו לא שנא חד ולא שנא תרי. ואילו היה אחד מהם פסול ושנים דוקא או יותר כשרים, לא היתה הגמרא שותקת מכיוצא בדבר זה. ועוד: שערכאות לא מדין עדות הוכשרו, אלא דחזקה לא משקרי ולא מרעי נפשיהו, וכל שהלכו חכמים בדברים אלו על סמך האמת לא חלקו בין אחד לשנים. שכשהכשירו בעדות אשה פסולי עדות, אפילו אשה אחת ואפילו עבד ושפחה ואפילו גוי אחד מסיח לפי תומו הכשירו, דבעדות כשרה הוא דהצריכו שנים, הא בדבר שסמכו בו על אמתת הנהוג [וה]נראה – אפילו עד אחד כשר, עיין שם בארוכה.

[ומינסבא], ולא מנע מלכתוב דמהני אפילו בלא אשה דייקא [ומינסבא] אלא לדעת רש"י וסייעתו ולא אליבא דכולי עלמא, דהר"ן פליג על זה.

ועוד אף לדעת הר"ן סבירא ליה למהרי"ק מוכח מן הסוגיא הנ"ל דמוציאין על ידי סברא דלא מרע נפשיה מן חזקת ממון מן התורה – דלכאורה כיון דמגזירת הכתוב אין עדות גוי כלום על כן אין מוציאין מחזקתו על ידי העדות של הגוי, והקרקע נשאר בחזקת מוכר; ואף דלא מרעי נפשיהו ובחזקת דקושטא קא אמרי מכל מקום אין מוציאין בחזקה זו מחזקת ממון – ונשאר הקרקע בחזקת המוכר כמקדם – דדוקא ע"י עדים כשרים מוציאין מחזקתו אבל לא על ידי דבר אחר כלל – וסבירא ליה למהרי"ק דאם כן אין לחלק בין מכר למתנה כיון דאף במכר נשאר הקרקע בחזקת המוכר, ואף על פי כן תקנו חכמים להכשיר את השטר ולהוציא הקרקע מן המוכר, אם כן מאי שנא גבי מתנה שלא תקנו כן אף שצריך שיהא נחתם השטר בעדים בני ברית דוקא ואם לאו לא קנה, והוי הקרקע של הנותן מכל מקום הוה להו לתקן שיהיה של המקבל מפני התנקה, כמו גבי מכר דהוי גם כן של המוכר ומוציאין מידו קרקע שלו ונותנים להקונה כמו כן הוה להו לתקן גבי מתנה גם כן. אלא צריך לומר דסבירא ליה להר"ן דבמכר כיון דקושטא קא מסהדי ונתן מעות יצא הקרקע מחזקת המוכר והוי בחזקת הקונה דבודאי נתן המעות בעד הקרקע וקנה את הקרקע, ועל ידי חזקה זו דלא מרעי נפשיהו מוציאין מחזקת ממון – אבל דוקא בדליכא מאן דמכחיש, אבל לכוף את האמת – מגזירת הכתוב דצריך דוקא שני עדים כשרים בני ברית דווקא ואין הולכים בזה אחר אמיתת הדברים – ולכן כתב הרמב"ם⁵² דלא הצריכה תורה שני עדים אלא שאם באו בפני הדיין ידון על ידו אף על פי שאינו יודע אם העידו אמת, אבל אם אנו יודעים האמת בלא עדים אין צריך עדים כלל – ואזלינן בתר אמיתת הדברים; והיינו דוקא במקום שאין מכחיש האמת כמו להוציאה מהיתומים שאין יכולים להכחיש שאין יודעים כלל ואין להיתומים טענה על ממון אלא מפני החזקה, בכהאי גוונא מוציאין מחזקת ממון על פי אומדן הדעת שהיא אמיתת הדברים ומוציאין מחזקת ממון על פי אומדן הדעת, וכמו כן על ידי דלא מרעי נפשיהו יודעים האמת שנתן מעות ומוציאין מחזקת ממון כמו על ידי עדים, אבל כל זה בלא מכחיש אבל כשיש מאן דמכחיש את האמת, מגזירת הכתוב אין לכוף את המכחיש כי אם על ידי שני עדים דוקא. ולפי זה שפיר יש לחלק בין מכר למתנה: דבמכר על ידי דלא מרעי נפשיהו הקרקע בחזקת הקונה ובודאי נתן המעות, ואמיתות הדברים שהוא של הקונה רק גאין לכוף את המכחיש האמת לכן תקנו חכמים ליזיל בתר האמת (וכן צריך לומר [דהא] דבהחזקת כפרן מוציאין מן המוחזק אפילו בדאיכא

52. בפכ"ד מהלכות סנהדרין סוף הלכה א.

מכחיש את האמת אפילו בדאיכא מכחיש את האמת ואזלינן בתר אמיתות הדברים, הוא מתקנת חכמים דבהאי גוונא ליזיל בתר האמת), אבל במתנה דאף אם האמת כן מכל מקום הקרקע הוא של הנותן, לא תקנו כלל להוציא ממון מזה וליתן לזה.

ואם כן צריך לומר למהרי"ק ממש כמו הר"ן דלא כתב אלא דעל ידי סברא זו דלא מרעי נפשייהו מוציאינן מחזקת ממון אף דצריך שני עדים להוציאה מחזקת ממון כנ"ל ברמב"ם, מכל מקום אלים חזקת דלא מרעי נפשייהו להוציאה מחזקת ממון, כמו כן מוציאינן מן התורה על ידי סברא זו מחזקת אשת איש; אבל דוקא במקום שאין מכחיש, אם יש מכחיש מודה מהרי"ק שאין מוציאינן כי אם בשני עדים כשרים דוקא ובני ברית דוקא מפני גזירות הכתוב. והא דמקשה: הא לאו בני כריתות נינהו, ולא מקשה: הא לאו בני עדות נינהו! אפשר דהוא הדין דהוי מצי להקשות כן כמו שכתבו התוספות⁵³; אבל להקשות: הא ליכא עדים! ליכא להקשות [ד]כיון דלא מרעי נפשייהו קושטא קאמר, רק דלאנן בני] עדות נינהו – מגזירת הכתוב – כמו [דלאו] בני כריתות [נינהו].

אך דאם כן [ש]אינו מוציא מחזקת אשת איש כי אם באין מכחיש, אם כן למה אמר⁵⁴ דאיסור חמור? אדרבה: חזקת ממון חמור, וכנ"ל דבממון אין הולכים אחר הרוב ובאיסור הולכים אחר הרוב!⁵⁵ (ומכל מקום אינו קושיא, דלרש"י מוכרח דאפילו במכחיש נאמן באשת איש החמור כנ"ל, ואף להר"ן לכל הפחות מוכרח דבממון מוציאים מחזקת ממון על ידי סברא דלא מרעי נפשייהו אם כן מוכרח לכל הפחות לכולי עלמא דסמכינן על סברא דלא מרעי נפשייהו אפילו בלא טעמא דאשה דייקא ומינסבא לא מנע לכתוב אפילו באיסור ערוה החמור דהוי כי אם לדעת רש"י).

העו"ה דלדעת רש"י וסייעתו מוכרח דסברא זו דלא מרעי נפשייהו סמכינן עליה אפילו דהוא אמת. ואף להר"ן אפשר כל שאין מכחיש מוציאינן מחזקת ממון ואיסור מן התורה על ידי סברא דלא מרעי נפשייהו. אבל לדעת רבינו יקיר דסבירא ליה דכשרים עכו"ם לעדות דלא פסול אלא מקל וחומר דגזלן ואשה אם כן אין לפסול אלא עכו"ם דלא מוחזק להעיד אמת כמו גזלן; אבל עכו"ם דמוחזק לן דאינו משקר אין לפסול, אם כן בלא מרעי נפשייהו דודאי קושטא קא מסהדי כשרים הם לעדות, מכל מקום אינו נאמן בלא [טעמא ד]אשה דייקא [ומינסבא], דלא הוי אלא עד אחד ולא עדיף מעד אחד ישראל. אם כן

53. גיטין שם ד"ה והא לאו בני כריתתה נינהו.

54. רב עמרם לרבה בבבא מציעא כ, ב: 'היכי פשיט מר איסורא מממונא?'

איסורא מממונא): 'וא"ת: טפי אנן מחמירין בממונא דהא אין אנו הולכים בממון אחר הרוב, ובאיסורא אזלינן בתר רובא אפילו היכא דאיכא חזקה דאיסורא כנגד הרוב!'

55. והיא קושיית התוספות בבבא מציעא שם (ד"ה

אי אפשר לומר דדעת מהרי"ק כרבינו יקר, דאם כן הוי צריכים שני עדים דוקא!
אלא ודאי כנ"ל לדעת רש"י ואפשר אף להר"ן, מוציאים מחזקתו על ידי אומדנא
דהאמת כן הוא בין בממון בין באיסוריין.

העו"ה מזה: דסברא זו דלא מרעי נפשייהו מוציאים מחזקת ממון וכן מחזקת
אשת איש, כל שכן במקום דאיכא סברא דאשה דייקא [ומינסבא],
דמוציאין. אחר כל זה נראה לי: כיון דמהרי"ק ומשאת בנימין⁵⁶ [כתבון] וכן
הסכים בספר שארית יהודה דסמכינן על הודאת הרוצח, וכן נתבאר מכמה
טעמים שיכולים לסמוך עליו, על כן נראה דסמכינן על זה. ואף הבית יוסף⁵⁷
הביא סברות מהרי"ק בלי שום פליג, ואף שלא כתב דינו בשולחן ערוך – משום
דבמקומו היו מאנסין ביסורים ומכריחים להודות; אבל במקומות האלו שאין
מאנסין להודות, רק מפני החקירות והדרישות אם האמת כן הוא מוכרח
להודות, פשיטא דנאמן דלא מרעי נפשיה להודות לשקר.

56. סימן ס"ח.

57. אבן העזר סימן י"ז.

סימן ג בענין הנ"ל

הרב דוד צבי חן¹

על דבר השאלה בהודאת הרוצח על ידי חקירות ודרישות מהמושלים ואמר שהרג את פלוני וסיפר פרטי המעשה איך היה ובאיזה מקום, אי חשיב מסיח לפי תומו או לא. והאחרונים נחלקו בזה: דמהרי"ק (שורש קכ"א) פסק להקל.. ומהרי"ב ומהרש"ך סבירא להו להחמיר, הובאו בבית שמואל (סימן י"ז ס"ק מ"ט)², ולפי מה שכתב הרמ"א בסעיף ט"ו, בכל מקום דאיכא פלוגתא בדינים אלו אזלינן לחומרא, עיין שם בחלקת מחוקק ובט"ז מה שכתב על זה, ובנדון דידן יש עוד ריעותות, על כן ההכרח לבאר שורש הדברים בנידון דידן ובנאמנות מסיח לפי תומו בעגונה אם עיקר נאמנות רק משום האומדנא דלפי תומו לא ישקר או בצירוף דבמילתא דעבידא לאיגלווי לא משקרי כו'.

[8]

נאמנות עד אחד באשה אי מדאורייתא

בעיקרא דמילתא דמסקינן ביבמות (דף פ"ח ע"א) הטעם דעד אחד נאמן באשה מתוך חומר כו' ומשום עיגונא אקילו רבנן, כתבו התוספות דמן התורה אינו נאמן, רק מתקנת חכמים, ולא חשיב עוקר דבר מן התורה בדבר שיש קצת טעם וסמך כו'. וכן כתבו התוספות בנזיר (דף מ"ג: סוף ד"ה והאי). אך הרא"ה והריטב"א (הובא בנמוקי יוסף ביבמות שם) כתבו דקים להו לרבנן דאמילתא דעביד לגלווי ומשום דדייקא ומינסבא כו' ודאי קושטא קמסהיד ואנן סהדי

מֵהֶרֶב נָחֵם שִׁמְרִי שְׁשׁוֹנְקִין ע' 263, נִיצוּצֵי אֹר (לר' אברהם וויינגארטן), ועוד. השאיר אחריו הרבה כתבים בנגלה ובחסידות [וראה אודותיו בארוכה בספר "אבני חן – תולדות משפחת חן", שיראה אור בקרוב].

2. עיין תשובת משאת בנימין סימן ס"ח: לפעמים מתירים אפילו לכתחלה אם מוכח שאמר אמת, כגון רוצח שהודה בלא עינוי שרצח לזה, מוכח דאמר אמת דאם לא כן למה יתחייב את עצמו בחנם, בשלמא מה שאמר בעת העינוי יש לומר מחמת יסורים אומר כן. ובתשובת רש"ך ס"א סי' נ"ו החמיר בזה, וכתב: הרב מהרי"ב פסק גם כן לחומרא, וחולק על המהרי"ק שורש קכ"א שהקיל בזה.

1. תשובת הרד"צ בנידון הנ"ל נדפסה ע"פ תצלום הכתב יד ביגדיל תורה ירושלים חוברת ז ע' 25 [495] ואילך, והמשך התשובה נדפס שם חוברת ח ע' 15 ואילך, ונדפסו כאן בתוספת הערות.

הגאון החסיד הרב חיים דוד צבי הירש חן היה בנו של הרב פרץ חן, 'נולד תר"ו, ונתמנה לרב בעיר הפלכית צערניגאוו (פלך ניעזין) בשנת תרל"ה' (אהלי שם, פינסק תער"ב ע' 159). היה מחסידיו של אדמו"ר מהר"ש ואדמו"ר הרש"ב. שמו הלך לפניו כעילוי בנגלה עובד משכיל בחסידות, אדמו"ר הרש"ב הוכירו וחיבבו מאד, והחסידים כינו אותו: הרד"צ. אודות העזרה שלו לתלמידי התמימים להשתחרר מהצבא, ראה: זכרונותי

במילתא ופירסום כזה נחשב בכל מקום כעדות גמורה מדאורייתא והכתוב מסרו לחכמים לדעת איזה דבר מפורסם וניכרין [דברי אמת שיהא חשוב כעדות]³, והא דאמרינן משום עיגונא אקילו רבנן הכי קאמר: חכמים שהם מחמירים בכל מקום הקילו בזה [לחשבו פרסום ולדונו כעדות ברור כל זמן שלא באו עליו עדי הכחשה] כו' ועדות עד אחד שנאמן באשה מדאורייתא, עד כאן לשונו⁴.

וסעך לדבריהם מהסיפרי⁵ הובא בסמ"ג⁶ ובספר יראים⁷ דאיתא שם: לא יקום עד אחד באיש כו' [אין לי אלא לעדות איש, לעדות אשה מנין? תלמוד לומר: לכל עון ולכל חטאת בכל חטא אשר יחטא. אם סופינו לרבות אשה, מה תלמוד לומר: איש? לעון אינו קם] אבל קם הוא באשה להשיאה כו' עיין שם; דלהסוברים דעד אחד נאמן רק מדרבנן, צריך לומר דהך דסיפרי אסמכתא היא (ולהגירסא שלפנינו בסיפרי שם: דברי רבי יהושע, קשה: דהא בשילהי יבמות (דף קכ"ב) אמר רבי יהושע גופיה דאין משיאין על פי עד אחד – ומזה מוכרח דהך סיפרי אינה אסמכתא אלא דרשה גמורה, ומודה רבי יהושע דמדאורייתא עד אחד נאמן רק דחכמים מחמירים בכל מקום כו' דהא הגמרא מצריך טעם במה שלא החמירו כאן חכמים, ורבי יהושע לית ליה הך טעמא ולא קשה מידי; אך בסמ"ג הועתק הגירסא בסיפרי: דברי רבי יהודה⁸).

ועוד יש שיטה אחרת בזה, בפירוש רש"י בשבת פרק חבית (דף קמ"ה רע"ב) דהקילו משום עיגונא דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקעינהו רבנן לקדושין מיני, עד כאן לשון רש"י. והנימוקי יוסף ביבמות שם כתב דאי אפשר לומר מטעם אפקעינהו לקדושין דאם כן היכי אמרינן לקמן דאחיה של ראשון חולץ מן התורה ואחיה של שני חולץ מדרבנן, איפכא הוה ל' למימר, עד כאן לשונו⁹, והכי נמי קשה מהא דהולד ממזר מדאורייתא, והכי נמי קשה מהא דחייבת בקרבן כדאמרינן ביבמות (דף צ"ב ע"א): אמר זעירי ליתא למתניתין¹⁰ מדתני בי מדרשא¹¹ כו' עיין שם.

3. עד כאן כתב הריטב"א שם בשם הרא"ה.

4. של הנימוקי יוסף שהעתיק מהריטב"א.

5. על הפסוק בפרשת שופטים (דברים יט, טו): 'לא יקום עד אחד באיש.. לכל עון ולכל חטאת בכל חטא אשר יחטא'.

6. מצות לא תעשה ריג.

7. סימן רה (ובקיצור ספר יראים עם הגהות הרב בנימין ב"ר אברהם הרופא (נדפס לראשונה בוויניציאה ה'שכ"ו) סימן רמד).

8. וכן הועתק בספר יראים שם (וקיצור ספר יראים שם). וכן הוא הגירסא בילקוט שמעוני שם.

9. של הנימוקי יוסף שהעתיק מהריטב"א.

10. דתנן: 'האשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו או אמרו לה מת בעלך.. ניסת על פי בית דין [ואחר כך בא בעלה] תצא ופטורה מן הקרבן'.

11. דתני בי מדרשא: הוורו בית דין ששקעה חמה (בשבת והתירו לעשות מלאכה) ולבסוף זרחה – אין זו הוראה (לסמוך עליה ולפטור יחיד שעשה על פיהם, או אם עשו צבור על פיהם אין מביאין פר כשאר העלם דבר אלא כל אחד כשבה או שעירה; שאין זה העלם דבר) אלא טעות (כסבורים שבא בעולם דבר שלא בא, דהא לכולי עלמא גליא השתא דטעות הואי. והכא נמי דמתניתין טעות היא כסבורים שמת והנה בא בעלה והכל רואים, אלא אעד סמוך).

וְלִישָׁב פירוש רש"י יש לומר כמו שכתוב בחידושי הרשב"א לגיטין (דף ל"ג ע"א) בגט שביטלו דאמרין גם כן דאפקיענהו לקדושין מיני, וכתב שם הרשב"א בשם ר"ת דהפקעת הקדושין הוא על תנאי אם גמר בלבו לבטלו, ובאם לאו יהי' ההיתר מגין גט, ומשום הכי נמי אינו יכול לטהר הממזרים בכך דלא הפקיעו חכמים הקדושין אלא לתקנה ולתועלת אבל להפסד ולקלקול לא הפקיעום כו' דזו תקלה היא כו' עד כאן דבריו. והכא נמי יש לומר הכא לפירוש רש"י דעיקר הטעם שהאמינו עד אחד באשה מהטעמים דאמר דעבידא לגלויי ודדייקא ומינסבא, רק שלא לעקור דברי תורה שמדאורייתא אינו נאמן משום הכי אפקיענהו לקדושין באם שדברי' אינם אמת, ואם עדותו אמת ההיתר משום מיתת בעל ולא הפקיעו כלל הקדושין ומשום הכי צריכה חליצה, וכל זה באם שלא יתברר הענין; אבל אם אחר כך בא בעלה דאמר הגמרא דהוי כהורו בית דין ששקעה חמה ולבסוף זרחה, בכהאי גונא ודאי לא הפקיעו הקדושין ולא טהרו הממזרים וכנ"ל.

על כל פנים מבואר דלרש"י ולהתוספות עד אחד נאמן באשה רק מדרבנן, ולהרא"ה והריטב"א נאמן מן התורה – ואין לדקדק מלשון הגמרא בכתובות (דף כ"ב:) עד אחד אומר מת הימנוהו רבנן כו' דביבמות (דף פ"ח) משמע להיפק, ובכמה מקומות מובא כהך לישנא בלא דיוק, והריטב"א שסובר דעד אחד באשה מדאורייתא הוא עצמו לפעמים נקט כהך לישנא.

ולכאורה קשה על דברי התוספות, דהא בדבר שבערוה היכא דלא איתחזק איסורא פליגי הפוסקים אי עד אחד נאמן, עיין בר"ן וברי"ף פרק התקבל סוף סוגיא דשליש¹² גבי האומר לשלוחו כו' אסור בכל הנשים שבעולם כו'¹³, שחולק בזה עם הרמב"ן, עיין שם; ובר"ן פרק ג דקידושין גבי קידשתי את בתי ואיני יודע למי קידשתי כו'. ותלוי בחילופי גירסאות. ועיין ברמב"ן וברשב"א ביבמות וברי"ש גיטין, והמהרי"ק (בשורש ע"ב) מסיק בדעת התוספות דסבירא להו דעד אחד נאמן בדבר שבערוה בלא איתחזק איסורא, עיין שם. – ואם כן לפי מה שכתבו התוספות ביבמות (דף פ"ח¹⁴) ובכתובות (דף כ"ב¹⁵)

וכתב הר"ן בשם התוספות דקנסא בעלמא הוא דקנסין ליה שצוה לקדש סתם ולא חש על עצמו שלא יבא לידי תקלה, אבל מן הדין מותר בכל הנשים שאין זו חזקה גמורה דאינה בירו להתקדש שמא לא תתרצה, ועוד דאזלינן בתר רובא; ואפילו הכי שפיר דייק דחזקה שליח עושה שליחותו, דאי לא – לא היה ראוי לקנסו כאן עיין שם בארוכה.

14. ע"ב ד"ה והבא עליה באשם תלוי קאי בשם ר"י דמה שאשה דייקא ומינסבא מרעא ליה לחזקה.

15. ע"ב בשם ר"ת.

12. גט שנתון ביד שלישי, 'בעל אומר: לגירושין נתתיו לשליש למוסרו לה, ושלש אומר: לגירושין, והיא אומרת: נתן לי ואבר' (ואין כאן עדי מסירה), ד'אמר רבי יוחנן: הוה דבר שבערוה, ואין דבר שבערוה פחות משנים' (גיטין סד, א).

13. דאקשינן בגמרא שם: 'ולימא: (כיון דבעל נאמן דמסריה להאי על מנת לגרשה, נימא: חזקה (שה)שליח עושה שליחותו, דאמר רבי יצחק: האומר לשלוחו: צא וקדש לי אשה סתם, ומת שלוחו – אסור בכל הנשים שבעולם, חזקה שליח עושה שליחותו!'

ובבבא בתרא (דף ל"ב¹⁶) דחזקה דאשה דייקא ומינסבא מרעה לה לחזקה אשת איש, אם כן כיון דאיתרע חזקה אשת איש, הוה ל"י דבר שבערוה בלא חזקה איסור ולמה אין עד אחד נאמן מן התורה. וצריך לומר דמכל מקום שייך איתחזק איסורא אף על גב דליכא חזקה ממש, כעין מה שכתבו התוספות בכריתות דף י"ז רע"ב בספק דבין השמשות¹⁷ הוי כחתיכה כב' חתיכות עיין שם.

ואין להקשות דאמאי אין עד אחד נאמן הכא מן התורה, כיון דאמרינן דהוי מילתא דעבידא לאגלויי, ובמלתא דעבידא לגלויי עד אחד נאמן מן התורה והתוספות עמדו בזה בבכורות (דל"ו ע"ב ד"ה והילכתא) עיין שם, דיש לומר דדוקא במילתא שבוודאי עבידא לאיגלויי ובידינו לברר הדבר תיכף אם אמת העיד בכהאי גוונא עד אחד נאמן מן התורה, מה שאין כן הכא דרק אפשר הוא שיתברר הדבר ואינו בודאי, ואף אם יתברר יכול להיות לעתים רחוקים, ולאוי בידינו הוא לברר (ובזה ניחא מה שכתב הרמ"א בחושן משפט (סוף סימן למ"ד) דבממון אין עד אחד נאמן אף במילתא דעבידא לאיגלויי עיין שם בסמ"ע, ולכאורה ההיפך מבואר ברמב"ם (פרק ד מהלכות יבום הלכה ל"א)¹⁸ ובגמרא דגיטין (דף י"ט¹⁹) בשטרי פרסאה כו'²⁰ [וצריך עיון בזה]. ולקמן מבואר זה יותר היטיב. ואף מדרבנן לא הימננהו לעד אחד בעגונה מטעם מילתא דעבידא לגלויי לחוד, רק בצירוף משום דדייקא ומינסבא, כמו שכתבו התוספות ביבמות (דף צ"ג ע"ב ד"ה עד אחד), ובבכורות דף ל"ו: שם. ובדברי הרמב"ם דעתו בזה אי עד אחד נאמן באשה מן התורה או מדרבנן כבר נתווכחו בזה הריב"ש²¹ והרשב"ץ²² יעויין בדבריהם שדברי הרמב"ם סותרים קצת ממה שכתב בסוף הלכות גירושין²³ עיין שם, למה שכתב בפרק ה מהלכות עדות הלכה ב' עיין שם, ויש בזה אריכות דברים, ואין כאן מקומו, ואין כוונתי כאן כי אם לבאר בפירושו נאמנות מסיח לפי תומו.

16. ע"א (ד"ה אנן מסקינן ל"י) בשם ר"ת.

17. דספק אם יום או לילה, וגם איקבע איסורא שעשה מלאכה בבין השמשות קרוב למוצאי שבת דאיקבע איסורא כל היום (תוספות כריתות שם ד"ה מדסיפא בשתי חתיכות רישא נמי בשתי חתיכות).

18. 'ואפילו אשה או עבד או קטן שהוא מכיר ונבון, נאמנין לומר: זה פלוני אחי פלוני וזו היא יבמתו, וחולצין על פיהם. שזה דבר העשוי להגלות הוא, אפשר לידע אמתת הדבר שלא מפיהם, כענין שביארנו בסוף הלכות גירושין'.

19. ע"ב.

20. דרב [כהנא] כי הוה אתי לקמיה שטרא פרסאה דעבדאי בערכאות של גוים מקרי להו לשני גוים זה שלא בפני זה במסיח לפי תומו ומגבי ביה ממשעבדי.

21. בשו"ת ריב"ש סימן קנ"ה.

22. בשו"ת תשב"ץ ח"א סימן פ"ב (ועיין שם סימן פ"ג).

23. פי"ג הכ"ט: 'אל יקשה בעיניך שהתירו חכמים הערוה החמורה בעדות אשה או עבד או שפחה או גוי המסיח לפי תומו ועד מפי עד ומפי הכתב ובלא דרישה וחקירה, כמו שבארנו – שלא הקפידה תורה על העדת שני עדים ושאר משפטי העדות, אלא בדבר שאין אתה יכול לעמוד על בוריו אלא מפי העדים ובעדותם, כגון שהעידו שזה הרג את זה, או הלוח את זה; אבל דבר שאפשר לעמוד על בוריו שלא מפי העד הזה, ואין העד יכול להשטט אם אין הדבר אמת, כגון זה שהעיד שמת פלוני – לא הקפידה תורה עליו, שדבר רחוק הוא שיעיד בו העד בשקר, לפיכך הקלו חכמים בדבר זה והאמינו בו עד אחד מפי שפחה ומן הכתב ובלא דרישה וחקירה, כדי שלא תשארנה בנות ישראל עגונות.'

[כ]

מסיח לפי תומו בעדות אשה אי נאמן מן התורה, הרמב"ם והרמב"ן לשיטתייהו

ונבוא לבאר בדין נאמנות מסיח לפי תומו בעז"ה.

והנה לפי דעת הרא"ה והריטב"א דסכירא להו דנאמנות עד אחד כאן מן התורה, בודאי הם סוברים גם כן דנאמנות מסיח לפי תומו וכל פסולי עדות כאן גם כן מן התורה; דאם לא כן לא הועילו כלום בדבריהם. שכל עיקר שהכריחם לומר דעד אחד נאמן באשה מן התורה היינו משום הקושיא דהאיך חכמים יכולים לעקור דבר מהתורה, ותירוץ התוספות על זה לא ניחא להו כמבואר בנמוקי יוסף ובריטב"א עיין שם; והשתא אם נימא דאף לדבריהם אין נאמן מן התורה רק עד כשר, ופסולי עדות הימנוהו מדרבנן – אם כן עדיין קושייתם במקומה עומדת! ועל כרחך דבאמת סוברים דגם פסולי עדות ומסיח לפי תומו נאמנים מן התורה, כיון דהוי מילתא דעבידא לגלויי ודייקא ומינסבא.

ונראה שכן דעת הרמב"ן דמסיח לפי תומו נאמן בעדות אשה מן התורה משום דבמלתא דעבידא לגלויי אף מסיח לפי תומו נאמן מן התורה, דהרא"ש במועד קטן פרק אלו מגלחין (סימן ל"ב) כתב וזה לשונו: כתב הרמב"ן דמתאבלים על פי עד אחד ועד מפי עד ונכרי מסיח לפי תומו, דמילתא דעבידא לאיגלווי הוא ולא משקרי ב' אינשי בדאמר גבי קידוש החודש דעד אחד מהימן: מאי טעמא? כל מילתא דעבידא לגלויי לא משקרי ב' אינשי כדאיתא בראש השנה (דף כ"ב²⁴), והכי נמי אמרינן פרק האשה רבה²⁵ גבי עד אחד ביבמה לשוק²⁶ כו', עד כאן לשונו. ומבואר מדבריו דמסיח לפי תומו נאמן גם כן משום דהוי מילתא דעבידא לגלויי ומדמה לי' להא דעד אחד נאמן בקידוש החודש, והתם ודאי דמדאורייתא נאמן. ואף דלפי מה שנתבאר לעיל לחלק דבעדות מיתה לא הוי כל כך מילתא דעבידא לגלויי, שאין בדינו לברר הדבר בשעת מעשה, ולא דמי להך דקידוש החודש דשם יכולים לברר תיכף; מכל מקום הרמב"ן מדמה הענינים להדדי. ועיקר לדין: זה שכתב [הרמב"ן] דמתאבלים על פי מסיח לפי תומו, אם נימא דרק מדרבנן הימנוהו בעדות אשה ומשום עגונה הקילו, אם כן אמאי מסתבר ליה להרמב"ן שיהי' נאמן לענין אבילות מהאי טעמא? אף די

26. בעד אחד שאומר לאשה: מת יבמך, או שאמר לאשה שמתו בעלה ובנה ואומר לה: מת בעלך ואח"כ מת בנך. וביבמות דף צד ע"א מסיק רבא דעד אחד נאמן ביבמה, והכי פסקו רבוותא (רמב"ם פ"ג מהלכות יבום וחליצה ה"ה).

24. ע"ב: 'כי אתא עולא, אמר: קדשוה לירחא במערבא. אמר רב כהנא: לא מיבעיא עולא דגברא רבה הוא, דמהימן; אלא אפילו איניש דעלמא – נמי מהימן. מאי טעמא? כל מילתא דעבידא לאגלווי – לא משקרי בה אינשי.'

25. יבמות צג, סע"ב.

לומר דזהו ממילא אחר דרבנן הימנוהו בעדות אשה יש להאמינו לענין אבילות גם כן – דאם לא כן הוא כתרתי דסתרתי בחד מילתא, וכעין זה כתב הרא"ש שם בסוף דבריו בשם הר"מ [מרוטנבורג]; מכל מקום אין זה כוונת הרמב"ן, שכתב בהדיא בדבריו דנאמן לענין אבילות מסברא דעבידא לגלויי ומדמי לה לקידוש החודש. וכן כתב עוד הרמב"ן במלחמות פט"ו ביבמות²⁷ וזה לשונו: הא איפשיטא דטעמא דעד אחד נאמן משום דבמילתא דעבידא לאיגלויי לא משקר כו' כדאמרין במסכת ראש השנה בקידוש החדש דחד מהימן מאי טעמא כל מילתא דעבידא לאיגלויי לא משקרי [בה אינשי], ואף על גב דהתם עבידא לאיגלויי טפי הא לא מספקא לן בגמרא דודאי הכא נמי עבידא לאיגלויי הוא כו', עד כאן לשון הרמב"ן, ולקמן יבואר דטעמא דדייקא ומינסבא היינו דעל ידי זה הוי טפי עבידא לגלויי, והנכון שהוא גם כן סבירא ליה כדעת הרא"ה והריטב"א הנ"ל דמסיח לפי תומו גם כן נאמן כאן מן התורה. ומלבד זאת מצאתי בתשב"ץ (ח"א סימן פ"ב) שכתב דרך פשיטות דהרמב"ן סובר דמסיח לפי תומו נאמן בעדות אשה מן התורה, ואם כן הרמב"ן לטעמי, ואתי שפיר.

אך מדברי הרמב"ם סוף הלכות גירושין מבואר מפשטן של דברים: דעד אחד כשר נאמן באשה מן התורה, משום דבמילתא דעבידא לגלויי לא משקרי אינשי; רק מה שהאמינו שפחה ועד מפי עד זהו קולא שהקילו חכמים, ואין נאמנותם משום מילתא דעבידא לגלויי.

ועלה על דעתי לומר דהרמב"ם והרמב"ן לטעמייהו אזלי, דבעיקר מה שאמרו בגמרא בכמה דוכתא הא דמילתא דעבידא לגלויי לא משקרי אינשי, יש להסתפק אם גם בגוי שייך זה או לא. ולכאורה הדבר מפורש בגמרא דחולין פרק אלו טריפות (דף ס"ג ע"ב): לוקחין ביצים מן הגוים כו' ודילמא דעוף טמא נינהו? אמר אבוה דשמואל: באומר של עוף פלוני טהור, עיין שם בפירוש רש"י²⁸, הרי דאף עכו"ם מהימן בזה דמירתת לשקר במילתא דעבידי לגלויי. אך הרמב"ם שם (פרק ג מהלכות מאכלות אסורות הי"ח) פסק דאף באומר של עוף פלוני טהור, ישראל נאמן אבל לא גוי²⁹, וכמו שביאר שם הרב המגיד עיין שם³⁰; וכתב שם: 'אבל הרמב"ן ז"ל כתב דכל שאמר: של עוף פלוני, וטהור

27. בסוגיא דעד אחד במלחמה.

28. 'ואנו יודעים שאותו עוף טהור הוא, ודבר שאנו יכולין להבחין ולהביא ביצי אותו עוף לראות אם דומין לאלו – לא משקר'.

29. וזה לשון הרמב"ם שם 'שואל לצייד הישראלי שמוכרה, אם אמר לו: של עוף פלוני הוא, ועוף טהור הוא – סומך עליו'.

30. במגיד משנה (על מה שכתב הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות שם הלכה יט: 'לפיכך אין לוקחין

ביצים מן הגוים אלא אם היה מכיר אותן ויש לו בהן טביעות עין שהן ביצי עוף פלוני טהור, ואין חוששין להן שמה הן ביצי טרפה...') נראה מדברי רבינו בביאור: שאף על פי שאמר לו הגוי: מעוף פלוני, וטהור הוא – אינו סומך עליו אלא אם כן הוא עצמו מכירה. ומה ששנינו בברייתא: לוקחין ביצים בכל מקום ואין חוששין לא משום נבילות ולא משום טריפות, ואוקימנא לה באומר של עוף פלוני וטהור הוא, דוקא בישראל שאינו מוחזק בכשרות; אבל בגוי

הוא – אפלווי גוי נאמן דלא מרע נפשי' כל היכא דלא מצי לאישתמוטי³¹. הרי דהרמב"ם והרמב"ן פליגי בזה אי יש להאמין לגוי במילתא דעבידא לגלויי, וראיתי בבית יוסף ביורה דעה סימן פ"ו הביא גם כן בזה מחלוקת רמב"ם ורמב"ן עיין שם. וכתב שם בשם מהר"י בן חביב שלדעת הרמב"ם אף ישראל חשוד דינו כגוי ואינו נאמן בזה עיין שם³², ואין להקשות עליו מהא דאמר ביבמות (דף ל"ט ע"ב): 'והילכתא גלויי מילתא בעלמא הוא'³³, ואפילו קרוב ואפילו אשה³⁴, דיש לחלק בין גלויי מילתא ובין מילתא דעבידא לגלויי.

וְלִכְאוּרָה מוכח כדברינו מדברי הרמב"ם בהלכות קידוש החדש (פרק ג הלכה י"ד) בהא דעד אחד נאמן בקידוש החודש (כדאיתא בראש השנה דף כ"ב) כתב שם הרמב"ם וזה לשונו 'שדבר זה דבר העשוי להגלות, ועד אחד כשר נאמן עליו' עד כאן לשונו, הרי שהצריך עד אחד כשר והוא במילתא דעבידא לאיגלויי; אלא דלא משמע כן בירושלמי דראש השנה שם³⁵, דאמר עלה דמהאי טעמא אמר עד אחד נולד איש פלוני בשבת מלין אותו על פיו בשבת כו' רבי אימי מל על פי אשה³⁶, הרי דאף אשה מהימנא במילתא דעבידא לאיגלויי, ויש לחלק.

חשוד' כתב הבית יוסף 'ועל מה שכתב רבינו ונראה שאין לחלק בין גוי לישראל חשוד, כתב מהר"י' חביב ז"ל: הלשון הזה מסופק אם בא לחלוק על דברי הרמב"ם או לפרש כוונתו... כיון שיראה מלשונו שאין כוונתו באמרו שואל לצייד ישראל על המוחזק בכשרות אם כן מה לי שיהא גוי מה לי שיהא ישראל חשוד' עיין שם שהאריך 'דיש אמצעי בין ישראל מוחזק בכשרות לישראל חשוד, והוא מי שלא ראינו שיצא מתחת ידו שום דבר שיהיה חשוד, וגם לא הוחזק בכשרות כמו חבר שנאמר עליו ודאי כל מעשיו בכשרות, ועל זה אמר הרמב"ם: שואל לצייד ישראל – כיון שאינו ודאי חשוד; אבל אם הוא ודאי חשוד מודה הרמב"ם שדינו כגוי'.

33. שהחולץ הוא אחי המת מאביו.

34. מהני להעיד בזה (ולא בעינין עדים כשרים דוקא).

35. פרק ב הלכה א.

36. ולשון הירושלמי בראש השנה שם [נעתק גם ברבינו חננאל בסוף מסכת שבת בקונטרס אחרון (נדפס ברבינו חננאל מהדורת וואגשאל)]: 'רבי אימי מל על פי נשים, דאמרין: שמשא הוות על סוסיתא' [כלומר: ועדיין היה שבת] (וכן נעתק באור זרוע ח"א סי' ש"מ וח"ב סי' ק"ג), [נמצא גם כן בירושלמי יומא פרק ג הלכה א, ושם נדפס: 'רבי אמי מטלטל על פום נשייא דאמרן שמשא הוות על סוסיתא'].

לא סגי אלא במכירן, לפי שאין עדות כלל לגוי ואפילו מסיח לפי תומו אלא בעדות אשה. ומכל מקום במכירן אין לחוש לנבלות ולטרופות כמו ששינוי בברייתא, וטעמא משום דהווי להו מיעוט דמיעוט'. וכן כתב בלחם משנה שהרמב"ם גרס בברייתא 'לוקחין ביצים בכל מקום' ולא גרס 'מן הגוים' [ובבית יוסף יורה דעה סימן פ"ו כתב: 'ואין ספק שהרמב"ם והראב"ד] לא היו גורסין בגמרא: לוקחים ביצים מן הגוים בכל מקום כמו שהוא בנוסחא דידן, אלא 'לוקחים ביצים בכל מקום' גרסי, וכך היא גירסת הר"ף והרא"ש (חולין שם) [וכן בתוספתא חולין פ"ג, ח תניא: 'לוקחין ביצים מכל מקום' ולא גרס 'מן הגוים'] [ועיין מה שהקשה בלחם משנה שם דמהמשך הסוגיא בדף ס"ד ע"א 'וכהאי גוונא מי זבנינן מינייהו' מוכח לכאורה דאיירי בלקנות מן הגוים].

31. 'וזהו שאמרו [בגמרא חולין סד, א]: [אין מוכרין ביצת טרפה לגוי אלא אם כן טרופה בקערה, לפיכך] אין לוקחים מהן ביצים טרופות [בקערה], הא שלימות לוקחין, והיינו בכהאי גוונא דאמר: של עוף פלוני וטהור הוא' (מגיד משנה שם).

32. שעל מה שכתב בטור יורה דעה שם 'והרמב"ם כתב דאפילו כי אמר משל עוף פלוני וטהור הוא לא מהני אלא לקנות מישראל, אבל מגוי אין קונין אלא אם כן מכירין אותן.. ונראה שאין לחלק בין גוי לישראל

אך לכאורה קשה מגמרא דבכורות (דף ל"ו ע"א) דנאמן הכהן לומר בכור זה נתן לי ישראל במומו³⁷, מאי טעמא? כל מילתא דעבידי לגלויי כו', ומסייע ל' הגמרא³⁸ ממתניתין דדמאי (פ"ד מ"ה) דהאומר למי שאינו נאמן על המעשר קח לי מאיש פלוני הרי זה נאמן³⁹, והתם הכהנים חשודים לאותו דבר ומכל מקום נאמן במילתא דעבידי לגלויי. מיהו יש לחלק בין חשוד לאותו דבר שלשאר דברים הוא עד כשר, מה שאין כן בעד פסול; אי נמי יש לומר דבאיסורין דרבנן מודה הרמב"ם דאף חשוד נאמן במסיח לפי תומו דעבידא לגלויי, כמו דמסיח לפי תומו נאמן באיסורא דרבנן מה שאין כן בדאורייתא, - והתם במתניתין דמאי הוא מדרבנן, וכן בכור אחר שכבר הטילו בו מום אסור רק מדרבנן (אלא דלפי זה קשה על מה שכתב בפירוש המשנה להרמב"ם במתניתין דדמאי דשייכי גם לענין טומאה, עיין שם⁴⁰ - ויש לומר על פי דברי מהר"י בן חביב הנ"ל דיש אמצע בין נאמן לחשוד כו', ומכל מקום קשה דאם כן היכי מסייע מזה הגמרא בבכורות להא דנאמן כהן לומר כו'). ואדרבה לפי דברי הרמב"ם ניחא הא דפליגי שם אמוראי אי הכהן נאמן במילתא דעבידא לגלויי⁴¹, ולא מייתי כלל הברייתא דראש השנה הנ"ל דעד אחד נאמן בקידוש החודש, וכן מוכח גם כן במתניתין ריש פרק ג דיומא⁴² כמו שכתב שם התוספות יום טוב בשם הירושלמי⁴³, אלא דהנ"ל בעד כשר מיירי להרמב"ם.

וי"ש רא"י להרמב"ם דגוי אינו נאמן במילתא דעבידא לגלויי, מהא דקיימא לן בגר שאמר נתגיירתי בבית דין של פלוני אינו נאמן⁴⁴, ועדים שאמרו:

לגידול, וגידול למדה לרב יהודה), והכי אמרתי ליה: נאמן ישראל לומר בכור זה נתתי לכהן במומו' (שם ע"ב).

42. דתנן התם: 'אמר להם הממונה, צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה; אם הגיע, הוואה אומר: בראאי'.

43. 'ועד אחד נאמן במילתא דעבידי לגלויי. ירושלמי. ולשון הירושלמי שם פ"ג ה"א: 'ועד אחד נאמן? שנייא היא הכא שאין את יכול לעמוד עליו' (ומפרש הפני משה: 'ומשני: שנייא היא הכא, וכי הדבר היא שאין את יכול לעמוד עליו - בתמיה, ובמילתא דעבידא לגלויי מהימן').

44. רי"ף בפרק רביעי דיבמות: 'והיכא דאתא גוי ואמר: כבר נתגיירתי וטבילתי בבית דינו של פלוני לא מהימן עד דמייתי סהדי' (נעתק ברא"ש שם סימן לד). ומיוסד על הא דתנו רבנן בתורת כהנים על הפסוק בפרשת קדושים (ויקרא יט, לג): 'וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו' - 'בא ואמר לו: גר אני, יכול יקבלנו? תלמוד לומר: אתך - במוחזק לך; את שבאו עדים מניין? תלמוד לומר: וכי יגור, הובא ביבמות מו, סע"ב (ובפירוש רש"י): 'תנו רבנן: מי שבא ואמר: גר אני, יכול נקבלנו (לא נצריכנו הטפת דם ברית וטבילה)? תלמוד לומר:

37. ופירש רש"י: 'נאמן הכהן לומר לחכם: בכור זה נתן לי ישראל במום זה שבו'.

38. בכורות שם רע"ב.

39. ודחינן לה בגמרא שם: 'התם כיון דאית ליה תובע מירתת', ופירש רש"י: 'כלומר: מהא לא תסייעיה, דהתם מירתת שליח, כיון דחזי דקפיד משלח להזכיר שם האיש סבר: ודאי יתבענו; אבל גבי בכור לא מירתת האי כהן, דסבר: מי יטרח לחפש אחר דברי ולישאל לאותו ישראל אם נתנו לי במומו'.

40. שעל המשנה במסכת דמאי (פ"ד מ"ה): 'האומר למי שאינו נאמן על המעשרות: קח לי ממי שהוא נאמן וממי שהוא מעשר - אינו נאמן, מאיש פלוני נאמן - הרי זה נאמן' כתב הרמב"ם: 'מה שאמר נאמן אינו רוצה לומר נאמן על המעשרות.. אבל פירוש נאמן הוא איש נאמן על טומאה וטהרה שאינו מאכיל איסור ולא טמא'.

41. דאהא דאמר רב יהודה אמר רב: נאמן הכהן לומר בכור זה נתן לי ישראל במומו (בכורות לו, א), 'אמר רבי ירמיה בר אבא: מנא ליה ליהודה הא, אנא בגידול קבעתיה וגידול קבע בדידיה (כלומר: אני למדתיה

שמענו שנתגייר בבית דין של פלוני נאמנים, משום דעבידי לגלויי וכדמוכח ביבמות (דמ"ז ע"א) וכמו שכתבו שם להדיא הרי"ף והרא"ש.

אך לכאורה נפלאתי: דדבר זה דפליגי הרמב"ם והרמב"ן אי גוי נאמן במילתא דעבידא לגלויי באומר מפלוני וכנ"ל, כבר מצינו בזה מחלוקת תנאים; ורבי ורבין שמעון בן גמליאל פליגי בזה בתוספתא דדמאי (פרק ה משנה ה), ורישא דברייתא מייתי הגמרא שילהי יבמות: 'נכרי שהיה מוכר פירות בשוק, ואמר: פירות הללו של ערלה הן כו' לא אמר כלום', ובתוספתא מסיים שם בסיפא: 'אבל אם אמר לו: ..מאיש פלוני נכרי לקחתים – נאמן להחמיר, דברי רבי; רבין שמעון בן גמליאל אומר: אינו נאמן, שדברי הנכרי לא מעלין ולא מורדיין, ומשמע דאף רבי לא אמר דנאמן רק להחמיר, אם כן מוכח דנכרי אינו נאמן במילתא דעבידא לגלויי (ומה דאיתא בתוספתא לפנינו הגירסא: 'מאיש פלוני כו' משלי הבאתים', הוא טעות ולא גרסינן לה כמבואר מדברי הרא"ש שנעתיק בסמוך, ובירושלמי נמי לא גרס לה⁴⁵).

אך לכאורה יש לומר בפשיטות: כיון דבתוספתא קתני 'מאיש פלוני נכרי לקחתים', אם כן יש לומר דאם אמר הנכרי: מפלוני ישראל – היה הנכרי נאמן לדברי הכל, דבאיש פלוני נכרי יש לומר שמא קנוניא עשו ביניהם או דבלאו הכי נכרי מחברו לא מרתתי. אבל לא משמע כן מהא דפסק בשולחן ערוך יורה דעה סוף סימן רצ"ד⁴⁶: 'נכרי שהיה מוכר פירות כו' אינו נאמן, ואפילו אמר מאיש פלוני לקחתים', ומקורו מדברי רבינו ירוחם⁴⁷, והרבינו ירוחם שם כתב שזה פשוט בתוספתא הנ"ל, מוכח דגרסינן בתוספתא: מאיש פלוני סתם ולא מאיש פלוני גוי. וכן מבואר מדברי הרא"ש סוף פרק קמא דקדושין⁴⁸ גבי הא

נתגיירתי בבית דינו של פלוני והטבילוני – אינו נאמן לבא בקהל עד שיביא עדים.

45. אבל בשנויי נוסחאות לירושלמי שם צויין שבירושלמי כתב יד רומי נוסף אחרי 'מנכרי פלוני הבאתים' – 'מתוך כרמי הבאתים', והיינו כגירסתנו בתוספתא. וגם באור זרוע ח"ב (הלכות יום טוב) סימן שלב נעתק התוספתא: 'אבל אם אמר: מאיש פלוני לקחתים, משלי הבאתים – נאמן להחמיר, דברי רבי... (כלומר: שאם אמר הנכרי: 'מנכרי פלוני הבאתים' או שאמר הנכרי 'מתוך כרמי הבאתים', באנו למחלוקת רבי ובר פלוגתא דיליה; שרבי אומר שנאמן להחמיר (שאם ידוע שפירות נכרי פלוני או כרמו הן פירות ערלה או נטע רבעי, הרי פירות אלו בחזקת פירות ערלה או נטע רבעי), ובר פלוגתא דיליה אומר: דברי הנכרי לא מעלין ולא מורדיין).

46. סעיף כח.

47. נתיב כא ח"ב (הובא בבית יוסף סוף סימן רצד).

48. סימן סב.

אתך – במוחזק לך; בא ועדיו עמו מנין (שנאמן)? תלמוד לומר: וכי יגור (מכל מקום); ובדף מז, רע"א פריך: כיון דעדיו עמו פשיטא ומי בעי קרא, ומשני רב ששת: 'דאמרי: שמענו שנתגייר בבית דין של פלוני, מהו דתימא לא ניהמנייהו – קא משמע לך, ומינה שמעינן דרישא באמר הגר נתגיירתי וטבלתי בבית דין של פלוני' ולא מהימן עד דמייתי סהדי נורבי יהודה סבר בתורת כהנים שם דבארץ צריך להביא ראיה ובחוצה לארץ אינו צריך להביא ראיה, ומייתינן לה ביבמות מז, א (ובמסכת גרים פרק רביעי הלכה ג תני לה איפכא: 'חביבה ארץ ישראל שמכשרת גרים. היה בארץ ישראל ואמר: גר אני, מקבלים אותו מיד; ובחוצה לארץ אין מקבלין אותו אלא אם כן היו עדיו עמו'); ובברייתא דבגמרא אמרינן דחכמים פליגי וסבירא להו דבין בארץ ובין בחוץ לארץ צריך להביא ראיה, ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: בין בארץ בין בחוץ לארץ צריך להביא ראיה. והכי פסק הרי"ף והרא"ש]. וכן פסק הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה פ"ג ה"ז: 'בא ואמר:

דערלה נוהגת בשל נכרי, וז"ל: ורבינו תם 'הביא ראייה מההיא דשלהי יבמות: נכרי שהיה מוכר פירות בשוק ואמר פירות הללו של ערלה הם כו' שלהשביח מקחו אמר כן, אלמא דערלה נוהגת בשל נכרי; ואין לומר דמיירי שלקחו מישראל – מדקתני בסיפא דהך מתניתא: 'אבל אם אמר מאיש פלוני לקחתים נאמן להחמיר דברי רבי' מכלל דרישא איירי כשגדלו בשלו, עד כאן לשון הרא"ש. מבואר דגירסתו בתוספתא: מאיש פלוני לקחתים, ולא: 'מאיש פלוני נכרי'. אך לכאורה מוכח דהגירסא בתוספתא: מאיש פלוני נכרי דוקא, מהא דאיתא בירושלמי סוף פרק ו דדמאי⁴⁹ דמייתי הך תוספתא⁵⁰, ואמר עלה התם: רבי יודן בעי: הדא דתימא כותי כגוי, דאתפלגון: כותי אינו כגוי כו'⁵¹, ופירש המפרש שם דהיינו מדתני בתוספתא: מאיש פלוני גוי לקחתים מאיש פלוני כותי⁵² שמע מינה כותי כגוי, הרי מבואר מהירושלמי דאם אמר הנכרי מפלוני ישראל היה נאמן, דאי נימא דאפילו הכי אינו נאמן, דגוי משקר אף במילתא דעבידא לגלויי, אם כן מנא לך דכותי כגוי, הא אף אם אמר: מישראל פלוני – נמי דינא הכי! ולפי זה מוכח מהירושלמי דגוי נאמן במילתא דעבידא לגלויי.

אך יש להוכיח בהיפך מהא דאיתא בירושלמי פרק ג דדמאי ה"ד אמתניתין דהמולך חיטים לטוחן כותי או לטוחן עם הארץ כו'⁵³: מהו שיהא נאמן לומר נטלתיו והנחתי אחרים מתוקנים תחתיהם כו' רבי יונה בעי: מה גן קיימין⁵⁴ כו' אם באומר: פלוני עישר לי – אפילו כותי יהא נאמן (משום דהוי מילתא דעבידא לגלויי), אמר רבי בא: תיפתר כמאן דאמר: כותי הרי הוא כגוי כו'.

49. הלכה ה.

50. וזה לשון הירושלמי שם: 'תני: נכרי שהיה צווח ואומר: בואו וטלו לכם ממני פירות, ערלה הן, נטע רבעי הן – אינו נאמן. אם אמר מנכרי פלוני הבאתים – נאמן להחמיר, דברי רבי; וחכמים אומרים: דברי הנכרי לא מעלין ולא מורדין. רבי יודן בעי: היה צווח לפי תומו!'

51. בירושלמי שם: 'דאיתפלגון: כותי אינו כגוי, דברי רבי; רבן שמעון בן גמליאל אומר: כותי כגוי לכל דבר, אבל ראה בתורתן של ראשונים שם דבכתב יד רומי גרסינן: 'דאיתפלגון: כותי כגוי, דברי רבי; רבן שמעון בן גמליאל אומר: כותי כישראל לכל דבר' [והכי גרסינן לה בירושלמי דמאי פרק ג הלכה ד (ובירושלמי ברכות פרק ז סוף הלכה א גרסינן: 'אמר רבי אבא: תיפתר כמאן דאמר כותי כגוי, דברי רבי; רבן שמעון בן גמליאל אומר: כותי כישראל לכל דבר. ובחרדים שם הגיה דצריך להיות: 'תיפתר כמאן דאמר כותי [כישראל, דאיתפלגון: כותי] כגוי, דברי רבי; רבן שמעון בן גמליאל אומר: כותי כישראל לכל דבר'] (וראה גם בשינויי נוסחאות לירושלמי דמאי פ"ו ה"ח דגם

בדפוס וויניציאה (שם) נדפס ברישא 'כותי כגוי, דברי רבי, אלא שגם בסיפא נדפס: 'רבן שמעון בן גמליאל אומר: כותי כגוי לכל דבר', והכי תניא בתוספתא תרומות פרק ד, יב (בסופו); יג (בסופו): 'הכותי כנכרי, דברי רבי; רבן שמעון בן גמליאל אומר: כותי כישראל'.

52. ולשון התוספתא (דמאי פ"ה, ה): 'אבל אם אמר לו מאיש פלוני כותי לקחתים, מאיש פלוני נכרי לקחתים, משלי הבאתים – נאמן להחמיר, דברי רבי'.

53. בחזקתן למעשרות ולשביעית; לטוחן נכרי – דמאי'.

54. בהא דאמרינן שבעם הארץ 'אם את מאמינו שנטל תאמינו שנתן, אם אין את מאמינו שנטל אל תאמינו שנתן' (כן הוא בדפוס וויניציאה. אבל בדפוסים חדשים הגיהו בסיפא: 'אם אין את מאמינו שנתן אל תאמינו שנטל', ועד"ז תניא בתוספתא דמאי פרק ד, יד: 'המפקיד פירות אצל עם הארץ.. אמר לו: נטלתים והנחתי לך ישנים תחתיהן מתוקנין תחתיהן, אם אתה מאמינו שנטל האמינו שנתן ואם אי אתה מאמינו שנתן אל תאמינו שנטל', אבל 'כותי, את מאמינו שנתן ואין את מאמינו שנטל'.

ופירש המפרש דעם הארץ שאמר: פלוני עישר לי נאמן דמסתפי לשקר, אבל גוי אינו נאמן כו'; הרי דגוי אינו נאמן במילתא דעבידא לגלויי. ויש לדחות דבגוי לעולם יש חשש איחלופי, אם כן לא עדיף כשאומר פלוני עישר לי מאם נותן פירות מעושרים לגוי דחוששין לאיחלופי (דבזה לא שייך עבידי לגלויי), והוא הדין בכותי למאן דאמר דהוי כגויים. ואף דהשמעתתא דירושלמי קאי אהא דאמר רבי אבהו: כותים נאמנים על הפקדון⁵⁵ כו', ועל זה בעי: מהו שיהא נאמן לומר נטלתי כו' ופשיט דכותי אינו מאמינו שנתן כו', ועל זה אמר רבי יונה כנ"ל, ואם כן הכל קאי כמאן דאמר: כותי נאמן על פקדון! היינו כשלא נטל; מה שאין כן בשאומר נטלתי והנחתי אחרים מתוקנים דבאה הנאמנות משום מיגו, ובגוי לא אמרינן מיגו כו' כנודע. ובתוספתא סוף פרק ד דדמאי תניא דכותי גם כן נאמן לומר: נטלתי והנחתי מתוקנים תחתיהם⁵⁶, והיינו כמאן דאמר כותי כישראל, ונאמן במיגו כמו עם הארץ.

אמנם מה שהוכחתי מהירושלמי דסוף פרק ו דדמאי הנ"ל דגוי נאמן במילתא דעבידי לגלויי גם כן יש לדחות קצת, דהא דנקט: מפלוני גוי, דאם אמר: מפלוני ישראל – היה צריך לשאלו מיהת אם הוא בפנינו וכדאמרו ריש פסחים (דף ד' 57): למאי נפקא מינה⁵⁸? לישייליה⁵⁹! כו' 60.

אך באמת הרא"ש במועד קטן (פרק ג סימן ע"ט⁶¹) הביא דפלוגתת רבי ורשב"ג הוא בנאמנות מסיח לפי תומו, וכן כתבו כמה פוסקים⁶². ולכאורה הא

55. דגרסינן: 'רבי טירפא סמוקה בשם רבי אבהו: כותים נאמנים על הפקדון' (ופרכינן: 'ולא מתניתין היא: [המפקיד פירותיו] אצל הכותי [ואצל עם הארץ – בחזקתן למעשרות ולשביעית; אצל הגוי – כפירותיו, רבי שמעון אומר: – דמאי] ומשינן: 'מתניתין עד שלא נחשדו, אתא מימר לך: אפילו משנחשדו').

56. דבתוספתא דמאי פרק ד, טו תניא: 'המפקיד פירות אצל כותי.. אמר לו: נטלתי והנחתי לך ישנים תחתיהן ומתוקנין, הרי זה אינו חושש להם משום מעשרות ומשום שביעית'.

57. ע"א.

58. אם המשכיר בית לחברו בארבעה עשר בניסן חזקתו בדוק (מחמץ) או אין חזקתו בדוק.

59. להאי משכיר אם בדקו אם לאו.

60. ומשינן כגון דליתיה להאי (משכיר) למישייליה, ומבעי לן לאטרוחי להאי שוכר לבדוק מספק (ולכן נפקא מינה אם חזקתו בדוק אם לאו).

61. בדפוסים הראשונים של פסקי הרא"ש [שנסמנו כל הפרקים דמסכת מועד קטן ברצף אחד], אבל בדפוסים האחרונים [שבהם פסקי כל פרק מתחיל מסימן א] נסמן בסימן לב.

62. שבאור זרוע ח"ב סימן תכח (בהלכות אבילות) כתב: 'מעשה אחד שבאה גויה וספרה לפי תומה לראובן שמתה אחותו, ושאלני בחור אחד אם הוא אבל על פי גויה, ועניתיו כי נראה בעיני שאינו אבל, דאף על גב דמסיח לפי תומו כשר לענין עדות אשה, היינו משום דדייקא ומינסבה, ואחר כך אמרתי שנאמן הגוי להחמיר דאמרינן סוף פרק בתרא דיבמות: גוי שהיה מוכר פירות בשוק, ואמר: פירות הללו של ערלה הן של עזיקה הן של נטע רבעי הן – לא אמר כלום שלא נתכוין זה אלא להשביח מקחו, משמע: אבל בלא האי טעמא נאמן, אם כן הכי נמי הכא שהגויה זאת ספרה לפי תומה ואין לה שום ריוח בדבר פשיטא דנאמנת היא וחייל עליה אבילות. וכן הורה מורי רבינו אליעזר בן מורי רבינו יואל הלוי זכר צדיקים לברכה שצריך לנהוג אבילות, ושאלתי את פיו: מאיזה טעם הורה? וענני: משום דתניא בדמאי ריש פרק הלוקח פירות ממי שאינו נאמן על המעשרות: גוי שהיה צווח ואומר: קחו לכם פירות שדה זו פירות ערלה פירות רבעי הן, אינו נאמן מפני שהוא כמשבח מקחו; אבל מאיש פלוני לקחתים – נאמן להחמיר, דברי רבי, רבן שמעון בן גמליאל אומר: אינו נאמן שדברי הגוי לא מעלין ולא מורידין. והיא אותה ברייתא עצמה דמייתי לה ביבמות,

פלוגתייהו רק משום מילתא דעבידי לגלויי דשם אין הגוי מסיח לפי תומו כלל רק להשביח מקחו כו'. והיה אפשר לומר דדווקא ברישא דתוספתא דהגוי אומר: פירות הללו ערלה הם כו' בזה יש לומר: להשביח מקחו כו', אבל סיפא מיירי שהגוי אינו אומר כלל דערלה הם רק אומר מאיש פלוני, וידוע שפירות פלוני ערלה הם, ובכהאי גוונא לא אמרינן שאומר להשביח מקחו ויש לו דין מסיח לפי תומו, ומשום הכי נאמן להחמיר לרבי (דגם רבי סבירא ליה דמשום מילתא דעבידי לאיגלויי אין נאמנות גוי רק משום מסיח לפי תומו); אבל לא משמע כפירוש זה מדברי הרבינו ירוחם והשולחן ערוך הנ"ל, וגם פירוש זה דוחק קצת.

וי"ש לומר דודאי אין לומר דבמילתא דעבידי לגלויי יהיה גוי נאמן כמו ישראל רק במסיח לפי תומו היכא דיש לומר שלהשביח מקחו אומר כן, בזה אם הוא מילתא דעבידי לגלויי דמכל מקום האומדנא דמירתת לשקר משוי ל"י כמו מסיח לפי תומו גמור, כמו שכתבו הפוסקים באינו מסיח לפי תומו גמור מכל מקום בצירוף אומדנות הוה ליה כמסיח לפי תומו גמור. וכן כתב הט"ז ביורה דעה סימן שט"ז ס"ק ד' דלא אמרינן בגוי שאומר להשביח מקחו היכא שיש סברא מנגדת לזה כו', ומשום הכי שפיר הביאו הפוסקים פלוגתא דרבי ורבן שמעון בן גמליאל לענין מסיח לפי תומו (והש"ך ביורה דעה סימן קכ"ז ס"ק

דהיא גופא דייקא ומנסבה כדאמרינן: מתוך חומר שהחמרת עליה בסופה הקלת עליה בתחילתה, אבל בכל האיסורין שבתורה אע"פ שעד אחד נאמן בהן הגוי אינו נאמן אפילו מסיח לפי תומו. ומביא רא"י מהא דמסקינן ביבמות [דף מז ע"א] דאמר רב נחמן בר יצחק: הכי קאמר ליה [רבי יהודה לגוי שבא אליו ואמר לו: נתגיירת ביני לבין עצמי]: לדבריך גוי אתה כו' עיין שם בארוכה. ובהלכות שמחות למהר"ם מרוטנבורק נעתק במדרכי מועד קטן רמז תתקכ"ב כתב: 'ומיהו זוכרני כשהייתי תינוק והייתי בוורצבורק בהציקותי מים על ידי הרב רבינו יצחק מוויין באה אלינו נכרית אחת אמרה להרב רבינו יוסף אחיו של הרב רבינו יונתן שנפטר אחותו, ושאלו לראבי"ה כדת מה לעשות, והשיב לו שהיה לו להתאבל; והביא לו ראיה מהא דאמרינן בתוספתא דדמאי ומייתי לה בסוף מסכת יבמות: גוי שהיה מוכר פירות בשוק ואמר: של ערלה הן של עזקה הן של רבעי הן – לא אמר כלום, לא נתכוון אלא להשביח מקחו, ומסיק עלה: דברי רבי, רבן שמעון בן גמליאל אומר: נאמן הגוי להחמיר אבל לא להקל, וקיימא לן הלכה כרבי מחברו ולא מרבו ורשב"ג אביו הוה ורבו היוה, ומתוך כך היה רוצה לומר אבי העזרי דנאמן נמי לענין אבילות, ועיין שם בארוכה דעת המהר"ם מרוטנבורק שנחלק על אבי העזרי.

ונראה לרבי דהלכה כרבי שנאמן להחמיר [וכתב לה הרא"ש במועד קטן פרק ג שם (בשינויים קלים): 'ורבינו אבי העזרי הביא ראיה דנכרי מסיח לפי תומו נאמן לענין אבילות מההיא דתניא בתוספתא דדמאי ומייתי לה בשילהי מסכת יבמות: נכרי שהיה מוכר פירות בשוק ואמר של ערלה הן של עזקה הן של נטע רבעי הן לא אמר כלום לא נתכוין זה אלא להשביח מקחו; ומסיים בתוספתא: דברי רבן שמעון בן גמליאל, רבי אומר: נאמן הנכרי להחמיר אבל לא להקל. וקיימא לן הלכה כרבי מחברו עיין שם בארוכה].

ובאור זרוע שם מוסיף: 'ואני יצחק בר משה המחבר מוסיף: דודאי הלכה כרבי כדמוכח סוגיא דיבמות. ומיהו מתוך ההיא דתוספתא נראה בעיני שלא חלה עליו אבילות על פי הגוי; דעד כאן לא פליג אלא לענין שאר איסורין, אבל לענין אבילות אפילו רבי מודה שדברי הגוי אינם כלום; כדאמר רב אשי [בכורות מג, א] דאפילו רבי עקיבא דפליג לענין בכור מודה לענין אבילות דיום שלשים כיום שלפניו [דאמר שמואל: הלכה כדברי המיקל באבל].

ורבינו ישע"י די טראני השיב להאור זרוע [ח"א סימן תשנ"ד אות ב]: 'דבר זה אינו נראה בעיני כלל שיהא הגוי נאמן בעדותו בין להקל בין להחמיר, ולא האמינוהו חכמים אלא במסיח לפי תומו ובעדות אשה משום טעמא

כ' סתם דבריו⁶³), ולפי זה מתוספתא זו ראי' דגוי אינו נאמן במילתא דעבידי לגלויי, וכן דברי הרמב"ם הנ"ל.

וְלִהְרַמְבַּ"ן צריך לומר דדווקא באומר מאיש פלוני אין גוי נאמן דאף אם יכחישנו הפלוני לא מירתת כל כך, מה שאין כן בדבר שעומד להתברר לעין כל כמו בביצים באומר מעוף פלוני, ולהרמב"ן הוא הדין לעדות אשה וכו"ל.

וְעַדִּיין צריך לבאר דלפי מה שכתבנו דלהרמב"ם אין גוי נאמן במילתא דעבידי לגלויי, אם כן הא דסמכינן אקפילא ארמאה בטעימת איסורא כדאיתא בחולין (דף צ"ז) והסכימו הפוסקים דמסיח לפי תומו נאמן אפילו אינו קפילא, והש"ך והפרי מגדים ריש הלכות תערובות [סימן צ"ח ס"ק ב'] כתבו הטעם משום דזהו מילתא דעבידי לגלויי עיין שם שהאריכו בדיבוריהם, ואם כן לפי דעת הרמב"ם דגוי אינו נאמן במילתא דעבידי לגלויי מאי איכא למימר, ואף שהרמב"ם סבירא ליה כהסוברים דטעם כעיקר דרכנן כידוע, ומבואר בש"ך שם דלדידהו ניחא בפשיטות דמסיח לפי תומו נאמן באיסורי דרבנן (ובפרי מגדים שם כתב כך בפשיטות בדברי הרמב"ם), הוא תמוה, דהרמב"ם שם בדין נאמנות הגוי בטעימה (בפרק ט"ו מהלכות מאכלות אסורות הלכה למ"ד) כתב שם בהדיא גם בשר בחלב⁶⁴, ובבשר בחלב לכולי עלמא טעם כעיקר דאורייתא, ועל כרחק הטעם משום דעבידי לגלויי וקשה על דברי הרמב"ם הנ"ל.

ובעיקר מה שפשוט להש"ך שם דמסיח לפי תומו נאמן באיסורין דרבנן מגמרא דבבא קמא (דף קי"ד ע"ב)⁶⁵ – וכן כתב הש"ך סוף סימן קל"ו – הא מבואר איפכא בתשובת הריב"ש (סימן תל"ג) ובתשובת הרא"ש

בתוספתא דנאמן להחמיר ולא להקל וקיימא לן הלכה כרבי מחברו (מיהו במרדכי פרק אלו מגלחין ובהגהות מיימוניות פרק ו מהלכות אבל הביאו התוספתא: דברי רבי, רשב"ג אומר נאמן הגוי להחמיר כו' מיהו מבואר שם בדבריהם דקיימא לן כרשב"ג דנאמן הגוי כו' עיין שם...), אלא ודאי כדכתב הרא"ש פרק אלו מגלחין בשם מהר"מ דעד כאן לא פליג רבי אלא כיון דפירות שלו הן אבל בעלמא מודה לרשב"ג, וכן מוכח התם בהרא"ש דלרשב"ג סבירא ליה דבעלמא אינו נאמן אפילו בלא טעמא דלא נתכוין אלא להשביח מקחו.

64. 'ואם היה בשר בחלב... שנתבשל עם הירק וכיוצא בהן – טועם אותם הגוי וסומכין על פיו'.

65. 'אמר רב אשי: אין מסיח לפי תומו כשר אלא לעדות אשה בלבד, אמר ליה רבינא לרב אשי: ולא? והרי נחיל של דבורים מסיח לפי תומו הוא (שלידת רבי יוחנן בן ברוקה נאמנת אשה וקטן בנחיל של דבורים שיצאו משרה בעליהם והיו הבעלין מרדפין אחריהן ואשה וקטן מסיחין

63. 'ולענין עדות הגוים כתבו הפוסקים בכמה דוכתי דאין הגוי נאמן לא לאיסור ולא להיתר.. ונראה דאפילו אין לו הנאה בעדותו אינו נאמן להעיד בשל אחרים. ואע"ג דהסמ"ג לאוין קל"ז .. כתב בשם רב האי גאון שאין סמוכין על דבריו של גוי לא לאיסור ולא להיתר, לאיסור מדאמרינן פרק אחרון דיבמות: גוי שהיה מוכר פירות בשוק ואמר: פירות אלו של ערלה הן של עזקה הן לא אמר כלום לא נתכוין זה אלא להשביח מקחו כו' עכ"ל לאו למימרא דדוקא היכא דיש לו הנאה בעדותו כגון התם דמתכוין להשביח מקחו הא בעלמא נאמן לאסור, דהא כללא כ"ל דלעולם אין סומכין על גוי; אלא האי טעמא דלא נתכוין אלא להשביח מקחו הוא לאו דוקא אלא הוא הדין בכל מקום שיש למצא שום אמתלא.. וכן משמע בש"ס פרק בתרא דיבמות, אי נמי דוקא התם צריך להאי טעמא כיון דהפירות שלו הן.. שוב מצאתי כן בתשובות הרשב"א סי' קי"ח להדיא עיין שם. והשתא אתי שפיר הא דמיייתי ראייה מהך דיבמות הם דברי רשב"ג, ורבי הא פליג עליה

(כלל י"ח סימן ט') דמוכח להדיא דסבירא ליה דאפילו באיסורים דרבנן אין מסיח לפי תומו נאמן בכל התורה מלבד עדות אשה (ומה שכתב בדרכי משה בטור אורח חיים סימן תקי"ג ס"ק ד' 66 צריך עיון); וההיא דפרק הגוזל (דף קי"ד הנ"ל) דמסיח לפי תומו נאמן באיסורי דרבנן, שם מיירי באשה וקטן מסיח לפי תומו משא"כ גוי, וכן בהא דאמר התם דבשבו"י נאמן, סובר הרא"ש גם כן 67 דדוקא קטן מסיח לפי תומו ולא גוי (הובא ברמ"א באבן העזר ריש סימן ז' 68). מיהו הש"ך אזיל בשיטת המרדכי דסבירא ליה דמסיח לפי תומו נאמן באיסורי דרבנן, וכן פסק התורת חטאת 69 הובא במג"א סי' תקי"ג 70; אבל להפוסקים הנ"ל על כרחך צריך לומר בטעימת קפילא דהמסיח לפי תומו נאמן משום מילתא דעבידי לגלויי, וכנ"ל.

וְלַיִשָּׁב דברי הרמב"ם צריך לומר דודאי במילתא דעבידי לגלויי נמי אין כל הענינים שוים, דההיא דגיטין (דף י"ט): בשטרא פרסאה, דרב פפא 71 מקרי להו לשני גוים זה שלא בפני זה במסיח לפי תומו ומגבי ב"י ממשיעבדי, על כרחך דשם הוי עתידי לגלויי טובא שאין הבירור מאיש פרטי דהרי בידו להקרותו לכל מי שיודע לקרותו, ויתברר לו תיכף מכל קורא 72, והכי נמי הך

לפי תומם ואומרים: מכאן יצא נחיל זה! שאני נחיל של דבורים, דקנין דרבנן הוא'.

66. על מה שכתב הבית יוסף (על טור אורח חיים סי' תקי"ג): 'וכתב עוד [במרדכי פרק קמא דביצה (סימן תרמא)] שאם החנוני גוי מסיח לפי תומו דנולדה [ביצה] קודם יום טוב נראה דשרי, הואיל ואין הגוי משביח מקחו.. ואף על פי שכתב הרא"ש בתשובה כלל י"ח (סי' ט) דאין גוי מסיח לפי תומו נאמן אלא בעדות אשה בלבד, וכן כתבו גם כן הרשב"א (בשו"ת הרשב"א ח"א סי' קיח, ועיין בתשובות הרשב"א המיוחסות להרמב"ן סימן קכח) והריב"ש בתשובה (סימן תלג); כיון דמידי דרבנן הוא, הסומך על המרדכי לא הפסיד', כתב בדרכי משה שם: 'ואפשר דבאיסור דרבנן אפילו הרא"ש והריב"ש והרשב"א מודו דנאמן, ולא אמרו דאינו נאמן אלא בדבר דאורייתא דומיא דעדות אשה'.

ומקור דברי המרדכי באור זרוע ח"ב (הלכות יום טוב) סימן שלב (אודות הלוקח ביצים מן הגוי ביום טוב): 'והיכא שהגוי מסיח לפי תומו ואמר שנולדו קודם יום טוב ואינו יודע בטיב ישראל – זה היה מעשה בשפחת ישראל שלקחה ביצים מן הגוי ביום טוב, ושוב שאלו הגוי והיה מסיח לפי תומו: שבוע קודם יום טוב קנאם, ולא היה יודע בעניני ישראל כלום, ושאלו למורי רבינו אבי העזרי והתיר מדתניא בתוספתא דמאי בפ"ד ומייתי לה בסוף מסכת יבמות: גוי שהיה מוכר פירות בשוק ואמר: פירות הללו של ערלה הם, של עזקה הם, של נטע רבעי הם – לא אמר

כלום, דלא נתכוין זה אלא להשביח מקחו. ואם אנו תולין להקל שלא להאמינו משום שנתכוין להשביח מקחו ק"ו היכא שמשנה מקחו דודאי יותר טובים אותן ביצים שנולדו מחדש מאותן שנולדו מאתמול או קודם לכן. וסיפא דההיא הכי מיתניא בתוספתא: אבל אם אמר: מאיש פלוני לקחתים – נאמן להחמיר, דברי רבי, רבן שמעון בן גמליאל אומר: [אינו] נאמן שדברי הגוי לא מעלין ולא מורידין, מיהו היכא דתלינן שמכוין להשביח מקחו לכולי עלמא נאמן. וכל שכן בגינוי מקחו שמות; והוא שאינו יודע בטיב ישראל להתכוין כדי שיקחו מקחו ממנו, אבל אם יודע שביצה שנולדה ביום טוב איסור לא סמכינן עליה'.

67. בשו"ת הרא"ש כלל ל"ב סימן ה' (הובא בבית יוסף ודרכי משה אבן העזר סימן ז).

68. סעיף ב.

69. כלל ל"ב.

70. ס"ק יב. וכן כתב בשו"ע אדה"ז או"ח סי' תקי"ג סעיף טו: 'בכל איסורי דברי סופרים סומכין על נכרי מסיח לפי תומו, כמו שנתבאר ביורה דעה סימן ס"ט', וראה רמ"א יורה דעה סימן ס"ט סעיף י, ובט"ז שם ס"ק כד, ובש"ך שם ס"ק מב.

71. כי הוה אתי לקמיה שטרא פרסאה דעביד בערכאות של גוים.

72. וכן כתב בשו"ת הריב"ש סימן קנה: 'שאיין כל מילתא דעבידא לאיגלווי בגדר אחד. יש דבר שאמרו בו מילתא דעבידא לאיגלווי שהוא דבר מפורסם לכל

מילתא דעבידי לגלויי דטעימת קפילא להא דמיא, שיוכל להטעימו לכל אדם וכל הטועם יכרר האמת, ולא דמי זה לכל מילתא דעבידי לגלויי דעלמא.

ונחזור למה שכתבנו לעיל שדעת הרמב"ם דאף במילתא דעבידי לגלויי אין נאמן רק עד כשר ולא עד פסול. ונראה שכן דעת הרי"ף גם כן לפי מה שכתב הבית יוסף באבן העזר ריש סימן קנ"ז גבי הא דאשתמודענא דאחיה דמיתנא הוא ⁷³ דנאמן אפילו קרוב ואפילו אשה ⁷⁴, והביא בבית יוסף דברי הריב"ש ⁷⁵ שכתב שנראה לו מלשון הרי"ף ⁷⁶ שאין אשה וקרוב נאמנים לומר שזה אחיה של פלוני כשמעידין כן בשעת מעשה אלא אם אמרו כן קודם מעשה שאין מעידין לא על ממון ולא על איסור הוחזק על פיהם, ועיין בהרי"ף פרק החולץ שנראה להדיא כן מדבריו.

וכן מוכח נמי מגמרא דנדה (דף מ"ח ⁷⁷) גבי בדיקת ב' שערות, דתנו רבנן: כל הנבדקות נבדקות על פי נשים כו' רבי יהודה אומר כו' ⁷⁸ תוך הפרק ⁷⁹ אין נשים בודקות אותם כו' ⁸⁰ רבי שמעון אומר כו' ⁸¹ ונאמנת אשה להחמיר אבל לא להקל כו' ומוכח בגמרא שם דבין לרבי יהודה ובין לרבי שמעון בלאו חזקה דרבא ⁸² ודאי אינה נאמנת להקל. ובחידושי הרמב"ן שם כתב דלתנא קמא דברייתא נאמנת אשה אף תוך הפרק בין להקל כו' משום דהוי מילתא דעבידי לגלויי, ומדמי לה להא דיבמות באשתמודענא דאחיה דמיתנא כו', והכא עדיפי טפי דמילתא קמן הוא לגלויי, ומסיים שם הרמב"ן דהלכה כתנא קמא; אבל

גברא או עילוה דהך איתתא בין לענין איסורא בין לענין ממונא כו'.

77. ע"ב.

78. לפני הפרק (קודם עונת נדרים, שאפילו הביאה – שומא נינהו וקטנה היא; נשים בודקות אותן, דבין אמרו: איתנהו בין אמרו: ליתנהו – בקטנה מחזקינן לה, ולא עליוהו סמכינן. ובדיקתן להכי מהניא, דאי משתכח בה הני גופייהו לאחר הפרק אמרינן: שומא נינהו) ולאחר הפרק – נשים בודקות אותן (דאי אמרו: איתנהו – מהימני וחלצה, דהא אורחא הוא למיהוי לה; ואי אמרי: ליתנהו – לא ממאנת דחיישינן שמא נשרו, הילכך אנשים לא סמכינן).

79. דמסתמא לאו גדולה היא, ואי משתכחי – מחזקינן לה בגדולה.

80. שאין נשים כדאי לסמוך עלייהו להתיר ספיקות על פיהן ולומר גדולה היא שתחלוץ, וסבירא ליה לרבי יהודה: הביאה שתי שערות תוך הפרק סימן הוא כלאחר הפרק, הלכך לא מהימנינן לה.

81. אף תוך הפרק נשים בודקות אותן.

82. דאמר רבא: קטנה שהגיעה לכלל שנותיה – אינה צריכה בדיקה, חזקה הביאה סימנים.

ועתיד ליגלות בודאי בקרוב, כההיא דקדשו בית דין את החדש. וכן שטרא פרסאה דמקרינן ליה לשני גוים זה שלא בפני זה ומגבינן ביה מבני חרי, לפי שזה דבר שלא ישקר בו, מפני שרבים יודעים הלשון ההוא ובידינו לחקור עליו.

73. נודע לנו שאחי המת מאביו הוא (נוסח השטר חליצה שתיקן רב יהודה ביבמות דף לט ע"ב).

74. 'אשתמודענהו, פליגי בה רב אחא ורבינא, חד אמר: בעדים, וחד אמר: אפילו קרוב אפילו אשה; והלכתא: גלויי מילתא בעלמא הוא ואפילו קרוב ואפילו אשה' (יבמות שם).

75. בשו"ת הריב"ש סימן קפ"ב.

76. שכתב בפרק החולץ: וכיון דקיימא לן דאשתמודענהו להדין פלניא גלויי מילתא בעלמא הוא ואפילו קרוב ואפילו אשה מהימני, דלאו אמילתא דאיסורא קמסהדי ולאו אממונא מסהדי אלא מילתא בעלמא הוא דמגלו דהדין ניהו גברא פלן והא ניהי איתתא פלניתא; וכיון דמודעי ליה הכי הרי איתחזק גביה דההוא סהדא מפומא דהאי קרוב או מפומא דהאי איתתא דהאי ניהו פלניא והא ניהי פלניתא, הילכך שרי ליה לטהדא למיסמך אפומייהו ולמיסהד עלויה דההוא

בר"ף פ"ג דיבמות פוסק בהדיא דבלא חזקה דרבא לא מהימנינן נשים בבדיקות שערות⁸³, והיינו דהרי"ף לטעמיה גבי אשתמודענא דאחזה דמיתנא שאם מעידים בשעת מעשה אינן נאמנין כנ"ל, והכא בשעת מעשה הוא משום הכי לא מהימני בלא סיוע החזקה.

אך לכאורה קשה על דברי הרא"ש, דביבמות פרק החולץ⁸⁴ גבי אשתמודענא סתם דבריו כהרי"ף, וכן בנדה פרק בא סימן (סימן ג) פסק הרא"ש שאינה נאמנת בלאו חזקה דרבא, ובגמרא דבבא בתרא (דף קס"ז ע"ב) בההוא תברא דהוה חתים עלה רב ירמיה בר אבא⁸⁵ כו' ובגר ליה קלא⁸⁶, כתב על זה הרא"ש

(לשון פירוש מגנצא מיסוד רבינו גרשום מאור הגולה בבא בתרא שם. נעתק במישורים לרבינו ירוחם נתיב ב חלק ב (כפי שהובא בבית יוסף חושן משפט סימן כ"ט)) ופירש בשטה מקובצת (בשם הראב"ד?) 'לא היה מכירה אלא לקולה שהיתה שכנתו, ועתה כששמע קולה ונדמה לו לקול הראשון שיהיה שומע ממנה, אמר: בודאי זו היא שכנתו, והראשונים התעו אותי והביאו לי אשה אחרת במקומך ואמרו לי דבגר קליך וסמכתי עליהם'.

אמר אביי אף על גב דאמרו רבנן: כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד – צורבא מרבנן לאו אורחיה למידק (ולהכיר בנשים כל כך, והגדה קמייאת שאמר שזוהי אותה האשה לאו כלום היא ולא מיקרי חוזר ומגיד במה שאמר לבסוף שלא היתה זו שכנתו שקיבלה את הכתובה, דכיון דאמר: השתא נתברר לי שהטעו אותי אלה שאמרו לי – סמכינן עליה ומהימנינן ליה. ספר התרומות שם בשם הראב"ד (וכן נעתק בשם הראב"ד בשטה מקובצת)) [נתבאר בארוכה בפרישה על הטור חושן משפט סימן מ"ט, ושם ציין שכן פירש הנימוקי יוסף בשם הרשב"א והריטב"א, וכן משמע גם בבית הבחירה לרבינו מנחם בן שלמה המאירי (אבל בפירוש מגנצא מיסוד רגמ"ה (שנעתק במישורים לרבינו ירוחם שם כפי שהובא בבית יוסף חושן משפט שם) גרס ופירש שכש'אתאי לקמיה דרבא בר חנן' ו'אמרה ליה לאו אנא הוא. לא אני חתמתי על שוברי, שמא אשה אחרת היתה ששמה כשמי', 'אמר' רבה בר חנן 'לתלמידיו: אנא נמי אמרי דלא איהי היא – שאני מכירה', ו'אמרו ליה: ודאי היא היא שחתמתי על שוברי אלא מיקש הוא דקשא ובגר לה קלא...', ואמר אביי: אף על גב דאמרו רבנן: 'כיון שהגיד. שלא היא ואיני מכירה: אינו חוזר ומגיד. אפילו הכי במזכירין אותו ונוכר חוזר ומגיד, שצורבא מרבנן לאו אורחיה למידק, להסתכל באשה כדי שיכירה יפה, ויכול לסמוך על אחרים שמכירין'. ועד"ז פירש הרשב"ם שכשלאחר זמן אתאי ההיא איתאי לקמיה לתבוע כתובה ואמרה לו: לאו אנא הוא, אמר לה: אף אנא אמרי להו לשהדי החתומים עמי על השובר שאינך אותה האשה שחתמנו על שוברי והדין עמה, והם השיבו לי שטעיתי במה שנשתנה והוחלף קולה, והדין עמם וכבר התקבלת כתובתך', ואמר אביי דצורבא מרבנן לאו דריכה למידק

83. וזה לשון הרי"ף סוף פרק י"ג דיבמות [שהביא שמה הסוגיא דמסכת נדה פרק בא סימן]: 'האי חזקה דרבא הלכה היא, וליכא לדחוייה; דהא קא מותבינן מינה תיובתא לדרבי יהודה, ופריק: כי אמר רבא חזקה למיאון אבל לחליצה בעיא בדיקה, ואי לאו הלכה היא – לא הוה מותבינן מינה תיובתא. ועוד דהא קיימא לן דרבי יהודה ורבי שמעון הלכה כרבי יהודה, וכיון דרבי יהודה אית ליה חזקה דרבא ממילא שמעינן דחזקה דרבא הלכה היא', עיין שם בארוכה.

84. סימן יז.

85. הכי גרסינן בגמרא שם, והכי גריס בפירוש רשב"ם שם. אבל בר"ף נדפס: דהוה חתים עליה רבה בר חנן (וכן נעתק בפירוש מגנצא מיסוד רבינו גרשום מאור הגולה: 'אתאי לקמיה דרבא בר חנן, אמרה: לאו אנא הוא',) וברא"ש נדפס: דהוה חתים עליה רבא בר חנן (ובבית יוסף חושן משפט סימן כט בשם מישורים לרבינו ירוחם נתיב ב חלק ב נדפס: רבא בר חנין).

86. ההוא שובר של כתובת אשה שהוציא הבעל על אשתו שהיה חתום עליו רב ירמיה בר אבא (לגירסת הרשב"ם (ועל פיו הגיה המהרש"ל את הגמרא בחכמת שלמה, וכן נדפס בדפוסים שעל פי הגהות המהרש"ל), ולגירסת הרי"ף ורגמ"ה וספר התרומות לרבינו שמואל הסרדי (שער ל"ג חלק ג) ודפוסים ראשונים של תלמוד בבלי (ותלמוד בבלי כתב יד המבורג ורומי): רבה בר חנן [ולגירסת הרא"ש (ותלמוד בבלי כתב יד פלארענץ): רבא בר חנן]), לאחר זמן באה האשה שעל שמה הוציאו את השובר (לפניו לתבוע את כתובתה), ואמרה לו: לאו אנא הואי (מעולם לא חתמתי על שוברי, שמא אשה אחרת היתה ששמה כשמי, אבל אני לא התקבלתי כתובתי עדיין); אמר לה: אף אנא אמרי להו לתלמידים שהיו שם בשעת חתימתי על השובר שאינך אותה האשה שאני מכיר את קולך, והם השיבו לי בשעת החתימה שטעיתי ובאמת את אותה האשה, ומה שהקול של האשה שקבלה דמי הכתובה שונה מקולך שאני מכיר הוא 'בשביל שהזקינה נתחלפה קולה מכמות שהיתה בימי בחורותיה ומשום הכי אין אתה מכיר אותה'

שם⁸⁷ וזה לשונו: ושמעינן מינה דלהיכר איש ואשה סומכין על פי עד אחד, ואפילו אשה או קרוב דמילתא דעבידי לאיגלווי הוא, מידי דהוה ביבמות (דף ל"ט ע"ב) להכיר שהוא אחיו מן האב דסגי על פי קרוב דמילתא דעבידי לאיגלווי הוא, עד כאן לשונו⁸⁸. וכן פסק בשולחן ערוך חושן משפט סימן מ"ט⁸⁹ ובאבן העזר סימן ק"כ⁹⁰, ולפי הנ"ל אם כן גם בהיכר איש ואשה לא יהיו נאמנים כשמעידין בשעת מעשה אלא אם כן אמרו קודם מעשה, וכנ"ל. אמנם הרי שם אף לענין ממון נאמנים משום מילתא דעבידי לגלווי, וכבר כתבתי לעיל מדברי הרמ"א בחושן משפט סוף סימן למ"ד שפסק דבממון אין חילוק בין מילתא דעבידי לגלווי או לא, עיין שם. ועל כרחך צריך לחלק כמו שכתבתי לעיל בדברי הרמב"ם דסבירא ליה דעכו"ם אינו נאמן במילתא דעבידי לגלווי, דהיינו דוקא דעבידי לגלווי רק מאיש פרטי, אבל בשטרא פרסאה דמגבינן ב"י ממשעבדי על פי מסיח לפי תומו, משום דשם יתברר לו האמת מכל קורא השטר שבידו להקרותו לכל (וזה עדיף אף מההיא דביצים באומר מעוף פלוני דגם אין הבירור כל כך בידו, וגם העכו"ם מצי לאשתמוטי בכמה גווני מה שאין כן בזה), וכן בטעימת קפילא ארמאה כנ"ל, והכי נמי בהכרת שמות האיש והאשה דבעינן שיוחזק שמו בעיר למ"ד יום, אם כן בקל יוכל לברר שמו מכל אנשי העיר, ומה שכתב הרא"ש לדמות לההיא דיבמות באשתמודעא כו', היינו דכל שכן כאן דעדיף יותר.

ובענין זה דמילתא דעבידי לגלווי היה נראה לי דהא דבמילתא דעבידי לגלווי לא משקרי אינשי הוא בתורת חזקה, ולפי זה יש חילוק בין אם יש כנגד זה חזקה המנגדת דהוי חזקה כנגד חזקה, ובזה הי' מיושב איזה סתירות שעוררנו בענין זה, וכאן אין ראוי להאריך יותר.

למימר דלאו איהי היא' (נעתק בשינויים בשיטה מקובצת ובשינויים קלים בחידושי הר"ן בשם הראב"ד)).
ובפירושו הראב"ד שם (נעתק בספר התרומות שם):
'שמעינן מינה דהאי שיהיו מכירין דאמרין במתניתין (בבא בתרא קסז, א: 'כותבין גט לאיש אע"פ שאין אשתו עמו, והשובר לאשה אע"פ שאין בעלה עמה, ובלבד שיהא מכירין') אפילו אפומא דאתתא ואפומא דקרובים סמכינן, כדאמרין בענין חליצה (יבמות לט, ב): ואשתמודענא דאחיה מאבוה הוא, דמהימן אפילו מפי אשה; דאי מפי עדים בעינן, כיון דאמרי ליה סהדי: איהי היא — היכי מצי למיהדר? ואף על גב דאמר להו: לאו איהי היא, ולא מקבלינן מיניה השתא מידי.'

89. סעיף ב.

90. סעיף ג.

יולהכיר בנשים כל כך, והגדה קמייא שאמר דלאו איהי היא לאו כלום היא ולא מיקרי חוזר ומגיד במה שאמר לבסוף: את היא אלא שגשתנה קולך, דכיון דאמר: השתא דקדקתי יפה סמכינן עליה ומהימנינן ליה' (נעתק בספר התרומות שם)).

87. פרק גט פשוט סימן יז.

88. ומקורו בפירושו הרשב"א: 'מהא דאמרין: אנא הוא דאמרי להו, ואמרו לי: איהי היא אלא דבגר ליה קלא, שמעינן דלהכרת שם איש ושם אשה — אפילו על אשה ועל קרוב ואפילו על עד אחד סומכין דמלתא דעבידא לגלווי היא, ודומיא דאשתמודענא דהאי אחוהי דמן אבוהי דמיתנא הוא דאמרין ביבמות (לט, ב) דאפילו על פי קרוב — דמילתא דעבידא לאיגלווי היא. ותדע שאילו אין סומכין כאן אלא על פי עדים, היאך אמרו כאן דצורבא מרבנן לא דק, הא דק על פי עדים ותו לא מהימן

ואין להקשות: לפי דברי הרמב"ן דעיקר הנאמנות בעדות אשה משום מלתא דעבידי לגלויי, אם כן אמאי תלי זה הגמרא בהא דאשה דייקא ומינסבא ומתוך חומר כו', תיפוק ליה משום דעבידא לגלויי לחודי' – זה אינו, דזה ודאי אי לאו דדייקא ומינסבא לא הוי כל כך עבידי לגלויי ורק על ידי דייקא דידה עומד להתברר יותר, וכדאיתא בככורות (דל"ו): התם כיון דאית ליה תובע מירתת⁹¹ כו', ואין להאריך.

[ג]

ביאור שיטת הראשונים דמסיח לפי תומו בעדות אשה מדאורייתא ונחזור לדברינו, דלהרמב"ן והרא"ה והריטב"א הא דמסיח לפי תומו נאמן בעדות אשה הוא מדאורייתא. וכן משמע מהא דיבמות (דקכ"א): בגוי דאמר: טבע חסא, ואמר רב נחמן: האלהים! אכלו כוורי לחסא; והקשה באביאסף (הובא בתשובת מיימונית בהלכות אישות סימן י"א): דהיכי אישתבע רב נחמן הכי, דהא אשתו אסורה⁹², אלמא מספקינן אי מית אי לא! ותירץ: דכיון דרובם אינן ניצולים רק דמשום חומר דעריות אסור, משום הכי שפיר אישתבע, דאפילו בדיני נפשות אזלינן בתר רובא. וזהו נכון אם מדאורייתא נאמן הגוי שטבע חסא ורק אשתו אסורה לינשא מדרבנן, משום הכי לענין שבועה אזיל בתר רובא; אבל אם נימא דמסיח לפי תומו אינו נאמן כלל מן התורה רק דרבנן הקילו בעגונה והם אסרו במים שאין להם סוף, אם כן היאך הותר ליטבע על זה, ואזל במים שאין להם סוף בתר דאורייתא, ובנאמנות מסיח לפי תומו בתר דרבנן! ואין זה סברא כלל (ובפרט להסברא דאפקעינהו רבנן לקידושין, מה שייכות על זה ליטבע שמת).

אך לכאורה קשה: אי נימא דרבנן לא הקילו כלל על דין תורה וכל הנאמנים בעדות אשה הוי זה מן התורה, אם כן תיקשי הא דתנן במתניתין פט"ו דיבמות (דקי"ז⁹³): אמרו להם בית הלל: מצינו שאין האחים נכנסין לנחלה על פיה⁹⁴, ופירש רש"י: דרחמנא אמר: על פי שנים עדים, ולגבי נישואין דידה הקילו רבנן משום עיגונא, עד כאן לשוננו. והתוספות כתבו⁹⁵ דבעד אחד נמי אין

92. שהרי טבע במים שאין להם סוף.

93. רע"א.

94. של האשה שאמרה: מת בעלי.

וכן כתב הרמב"ם בפרק ז מהלכות נחלות הלכה א: אין היורשין נוחלין עד שיביאו ראיה ברורה שמת מורישן, אבל אם שמעו בו שמת או שבאו גוים מסיחין לפי תומן, אף על פי שמשויאין את אשתו על פיהם ונוטלת כתובתה – אין היורשין נוחלין על פיהם.

95. בדף קטז ע"ב ד"ה שאין האחין נכנסין לנחלה על פיה.

91. ופירש רש"י: 'כלומר: מהא (ממתניתין דדמאי פ"ד מ"ה) דהאומר למי שאינו נאמן על המעשר קח לי מאיש פלוני הרי זה נאמן) לא תסייעיה (לרב יהודה דאמר: נאמן הכהן לומר בכור זה נתן לי ישראל במומו), דהתם (במתניתין דדמאי) מירתת שליח, כיון דחזי דקפיד משלח להזכיר שם האיש סבר: ודאי יתבענו; אבל גבי בכור לא מירתת האי כהן, דסבר: מי יטרה לחפש אחר דברי ולישאל לאותו ישראל אם נתנו לי במומו.'

האחים נכנסין לנחלה, וכן מבואר בגמרא בכתובות (דף ק"ז.): בשמעו בו שמת כו' 96 – ובשלמא אי נימא דדוקא עד אחד כשר נאמן מן התורה מה שאין כן עד פסול ועד מפי עד 97, יש לפרש הגמרא כשמעו בו שמת בעד מפי עד, אבל לפי מה שכתבתי דהנ"ל נאמנים בעדות אשה מדאורייתא מטעם דעבידי לגלויי אם כן אמאי אין האחים נכנסין לנחלה.

ויש לומר דמכאן ראי' לפסק הרמ"א בחושן משפט סוף סימן למ"ד הנ"ל דבממון אף במילתא דעבידי לגלויי אין עד אחד נאמן 98, וכמו דאין הולכין בממון אחר הרוב הכי נמי חזקה זו דבמילתא דעבידא לגלויי לא משקרי אינשי לא עדיף לן מרובא דאזלינן בתרי' באיסורא, ואי אמרת דבר שבערוה ילפינן דבר דבר מממון – היינו רק לענין מה שאין עד אחד נאמן, ועל פי שני עדים יקום דבר, [בדבר] הצריך עדות גמור, אבל זה פשוט בגמרא (ריש גיטיין)

שהאשה נשאת בעד אחד של מיתת בעלה, יורשיו מיהא אין יורדין לנכסיו לנחלה אלא על פי שני עדים; ומה שאמרו באחרון של יבמות: מצינו שאין האחים נכנסין לנחלה על פיה, הוא הדין על פי עד אחד, כמו שיתבאר במקומו' [וכן כתב המאירי ביבמות קטז, סע"ב-ק"ז רע"א על המשנה הנ"ל].

97. כמו שכתב הרשב"ץ בשו"ת תשב"ץ ח"א סי' פב שאין כוונת הרמב"ם בהלכות נחלות כשכתב 'אבל אם שמעו בו שמת או שבאו גוים מסיחין לפי תומן.. אין היורשין נוחלין על פיהם' אלא בעד מפי מעד או מפי שפחה או בגוי מסיח לפי תומו שהוא עדות מדרבנן מחמת קולא לעגונות, אבל בעד אחד כשר יורדין לנחלה על פיו מפני שהוא דבר העשוי להגלות. והא דאמר רב פפא בכתובות שם 'בשמעו בו שמת בעד אחד.. בניו דאי בעו למיחת לנחלה בעד אחד לא מצו נחתי, מזוני נמי לא יהבינן להו' (הכי גרסי הרשב"ץ והריב"ש והריטב"א בגמרא הנ"ל), פירש הרשב"ץ שם שרוצה לומר בעד אחד שאומר שמעו ואינו מעיד שראה (אבל בשו"ת הריב"ש סימן קנה הקשה עליו 'שאם כן, מה לי עד אחד? אפילו שנים שמעדין על פי השמיעה אינו כלום לענין נחלה'). ובחידושי הריטב"א בכתובות שם ד"ה בשמעו בו שמת (נעתק בשיטה מקובצת שם) כתב: 'ששמעו בו שמת, ושמעו קול זה בעד אחד, ואיהו משתריא בעד מפי עד לאנסובי, והבנים לא נחתי לנחלה ואפילו בעד אחד נמי'.

98. ומקורו משו"ת הריב"ש סימן קנה וסימן קפא [אלא דהריב"ש אזיל לשיטתיה דסבר שנאמנות עד אחד להתיר אשה לעלמא אינו אלא מדרבנן משום עיגונא, והכא איירינן לשיטת הרמב"ן הרא"ה והריטב"א שנאמנות עד אחד להתיר אשה לעלמא הוא מן התורה].

[עיי' בתוספות שם דמכל מקום תקשי אדמסיק בפרק המפקיד (בבא מציעא לח, ב) דבשמעו בו בשבוי שנשבה שמת כולי עלמא לא פליגי דמורדין קרובין לנכסיו, 'כי פליגי (רב ושמואל אם מורדין קרובין לנכסיו או אין מורדין) בשלא שמעו בו שמת' פירוש בשני עדים אלא בעד אחד, דאי לא שמעו בו כלל פשיטא דאין מורדין ואם כן היכי קאמר שמואל התם: מורדין! ומתרי: 'דהכא מיירי לירד ולמכור, והתם מיירי לאכול; ולפי זה יש לפרש ששמעו בו שמת היינו בעד אחד ולאכול, דאי בשני עדים אפילו לירד ולמכור'. ובתוספות כתובות שם ד"ה בששמעו כתבו (בשם הר"י) ד'שמעו בו שמת' [דאמרין בפרק המפקיד (בבא מציעא לח, ב) דבשמעו בו בשבוי שמת כולי עלמא (הן רב והן שמואל) לא פליגי דמורדין קרוב לנכסיו] היינו בעד אחד, דאי ביש עדים, מאי חידוש הוא? הלא הם יורשים אותו!].

והא דתניא בכתובות שם 'בית דין יורדין לנכסיו ומפרנסין לאשתו אבל לא בניו ובנותיו' ומוקמינן לה בשמעו בו שמת בעד אחד, וקאמר: 'בניו ובנותיו דאי בעו למיחת לנכסים בעד אחד לא מצו נחתי – מזוני נמי לא יהבינן להו'; מפרש בתוספות שם דהיינו למכור, אבל בפירות הגדלים בשדה אכלי להו שפיר].

96. ובגמרא כתובות שם אמר רב פפא דהא דתניא 'מי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות – בית דין יורדין לנכסיו ומפרנסין לאשתו אבל לא בניו ובנותיו.. איירי כשמעו בו שמת בעד אחד, 'היא דאי בעית אינסובי בעד אחד מצי מינסבא – מזוני נמי יהבינן לה, בניו ובנותיו דאי בעו למיחת לנכסיו בעד אחד לא מצו נחתי – מזוני נמי לא יהבינן להו'. וכן הוכיח בשו"ת הריב"ש סימן קנה מגמרא הנ"ל שאין יורדין לנחלה על פי עד אחד. וכן כתב המאירי בכתובות שם: 'אע"פ

ובכמה מקומות, דדבר שבערוה אזלינן בתר רובא, אף על גב שבממון אין הולכין אחר הרוב, דלענין זה לא ילפינן דבר דבר, ולא גמר הך גזירה שוה רק לענין עדים. וכן כתב הריטב"א שילהי יבמות⁹⁹ בהא דבעדי נשים אין צריך דרישה וחקירה, דלא שייך למילף דבר דבר כי אם במה דכתיב בהדיא בקרא על פי שני עדים יקום דבר – והכי נמי במילתא דעבידי לגלויי אין לדמות דבר שבערוה לממון. ורק בכהאי גוונא דשטרא פרסאה הנ"ל דעבידי לגלויי טובא, מהני גם בממון כמו שכתבו התוספות בכמה דוכתי שיש חזקה דאלימא טובא אף להוציא ממון, ועיין מהרי"ק שורש ע"ב.

ואדרבה פשוט לשון הגמרא מורה כדברי הרמב"ן ורא"ה וריטב"א הנ"ל, בהא דאמר שם (דף קי"ז): אמר רב חסדא: נתייבמה – יבמה נכנס לנחלה כו'¹⁰⁰ אנו לא נדרש מדרש תורה – יקום על שם אחיו אמר רחמנא, והרי קם! על כן משמע דהנאמנות מדאורייתא. ויש לעיין קצת.

ול'הפוסקים הנ"ל ניחא בפשוט בגמרא דשבועות (דף ל"א ע"א) דרב פפא אמר: [דהא דתנן¹⁰¹: 'שבועת העדות.. אינה נוהגת אלא בראוין להעיד בפני בית דין', היינו] לאפוקי מלך¹⁰² אבל משחק בקוביא מדאורייתא חזי¹⁰³ ורבנן הוא דפסלוה¹⁰⁴, וכתבו התוספות: **ואף על גב דאמר לקמן¹⁰⁵: הכל מודים בעד מיתה דחייב¹⁰⁶ – משום דרבנן אכשרוה¹⁰⁷ ואולינן בתר דרבנן, בתר תרווייהו אזלינן לחייבו כו'** עיין שם בתוספות¹⁰⁸. והסברא דחוקה טובא, דבממה נפשך אם אמרינן היכא דמדרבנן מועלת עדותו חייב כיון דיש כאן הפסד ממון במה שלא העיד [אם כן בעד מיתה יהיה פטור בלא העיד] מאחר שלא יהי' שום תועלת בעדותו; אבל להפוסקים דעד מיתה נאמן מדאורייתא אתי שפיר בפשיטות ולא קשה מידי.

106. דתנא קמא ורבי אלעזר ברבי שמעון (שנחלקו (בשבועות לב, א) במשביע עד אחד וכפר, אם חייב העד בקרבן העדות או פטור) מודים בעד אחד היודע באשה שמת בעלה והשביעתו שיעיד בה כדי שתטול כתובתה מן היורשים וכפר, שחייב העד בקרבן העדות (אם לא אמר לה שמת וגם לא לבית דין), שהרי מפסידה כתובתה.

107. = שחכמים התיירוה להינשא על פי עד אחד.

108. דהתם (בעד אחד היודע באשה שמת בעלה): כיון דמדרבנן מועלת עדותו, הרי יש כאן הפסד ממון במה שלא העיד; והכא (במשחק בקוביא): אע"ג דמדרבנן לא מהני עדותו מידי, כיון דמדאורייתא מהני מיחייב.

99. דף קכב ע"ב ד"ה במאי קא מפלגי.

100. (זכה בנחלת אחיו) על פיה.

101. שם דף ל ע"א.

102. דתנן בסנהדרין (יח, א): 'המלך לא דן ולא דנין אותו', דמדאורייתא לא חזי, דכתיב: שום תשים עליך מלך – שתהא אימתו עליך.

103. שלא פסלה תורה אלא עד חמס שנוטל בחזקה, כמו: ויגזלו את כל אשר יעבור דבעלי שכם (שופטים ט).

104. דגורו ביה ועשוהו גזלן מדבריהם ואמרו: אסמכתא היא ולא קניא; וכיון דמדאורייתא חזי, חיילא עליה שבועה.

105. שבועות לב, ב (מימרא דרב פפא).

וְלִדְבָרֵיהֶם מְיוֹשֵׁב גַם כֵּן קוֹשִׁיית הַרְשֵׁב"א בְּחִידוּשָׁיו רִישׁ גִּיטִין¹⁰⁹, מֵהָא דְבִיבְמוֹת מְשֻׁנֵי: מְשׁוּם עֵיגוּנָא אֶקִּילוּ בְּה רַבְנָן וְלִמָּה לֹא מְשֻׁנֵי הַתָּם כֵּן¹¹⁰, וְלִפִּי דַעַת הַנ"ל לֹא קֶשֶׁה מִיַּד¹¹¹.

אך לְכַאוּרָה יֵשׁ לְהוֹכִיחַ דַּעַד אֶחָד בְּאִשָּׁה אֵינּוּ נֹאמָן מִדְּאֹרִייתָא מֵהָא דְאִיתָא בִירוּשְׁלָמִי בְּמַסְכַּת סוּטָה (פֶּרֶק ו' הַלְכָה ב) אֲמַתְנִיתִין דְּאָמַר עַד אֶחָד אֵנִי

הַלּוּיִן נִרְוִי' (עֵינִן שֵׁם בְּאֵרוּכָה).

וּבִירוּשְׁלָמִי יִבְמוֹת פִּטְוִי ה"א אֶקְשִׁינָן אֲמַתְנִיתִין ה'אִשָּׁה שֶׁהִלְכָה הִיא וּבַעֲלָה לְמַדִּינַת הַיָּם; שְׁלוֹם בֵּינוּ וּבֵינָה וְשְׁלוֹם בְּעוֹלָם – בָּאָה וְאָמְרָה: מַת בַּעֲלָה – תִּינְשָׂא' – "כִּמְהָ דַּתָּא אָמַר (בְּפֶרֶק שְׁנֵי דְכְּתוּבוֹת מְשֻׁנָּה ה): [הָאִשָּׁה שֶׁאָמְרָה: אִשְׁתּ אִישׁ הֵייתִי וְגֵרוּשָׁה אֲנִי – נֹאמְנָת;] אִם יֵשׁ עֵדִים שֶׁהִיא אִשְׁתּ אִישׁ וְהִיא אֹמְרָת: גֵּרוּשָׁה אֲנִי – אֵינָה נֹאמְנָת – וְאָמַר אֶף הֵכָא כֵּן! ומְשֻׁנֵּינָן: 'שְׁנִיָּא הִיא בְּעַדִּי מִיתָה מֵאַחַר שֶׁאִם יָבוֹא [הַבַּעַל] הוּא מְכַחֵשׁ – הוּי מִלְתָּא דְעֵבִידָא לְאִיגְלוּי, וְזוּהָ אֵינִן חֵלִים דִּינִי עֲדוֹת שְׁבַתוֹרָה דְדוּקָא עַל פִּי שְׁנַיִם עֵדִים יִקְוּ דְבַר נְיִשׁ לְבָאָר לְפִי זֶה מַחְלוּקָתָא רַבִּי עֲקִיבָא וְחַכְמַיִם בְּסוּף פֶּרֶק טז דִּיבְמוֹת (קוּדֵם שֶׁהוֹחֲזֵקוּ לְהִיּוֹת מְשֻׁנֵּינָן אֶפִּילוּ עַל פִּי אִשָּׁה, עֵבֶד וְשַׁפְחָה), שְׂרַבִּי עֲקִיבָא סוּבַר: דְּדוּקָא מִהַדִּין ד'עַל פִּי שְׁנַיִם עֵדִים יִקְוּ דְבַר יֵצֵא מִלְתָּא דְעֵבִידִי לְאִיגְלוּי – שְׁבִמִּלְתָּא דְעֵבִידָא לְאִיגְלוּי מִסְפִּיק אֶפִּילוּ עַד אֶחָד, אֲבָל עֵדִינִן הוּי הַגְּדָה זֶה דְמַת בַּעֲלָה גָדַר שֶׁל עֲדוֹת וּבַעֲיִנִּין עַד כֶּשֶׁר דוּקָא, וְחַכְמַיִם דְּפִלְגִי עֲלֵיו סוּבְרִים שֶׁיֵּצֵא לְגַמְרֵי מְגַדֵּר עֲדוֹת, וְלֵהֲכִי לֹא בַעֲיִנִּין שִׁיחִיָּה מִפִּי עַד כֶּשֶׁר].

וּבַתְלִמוּד בְּבָלִי יִבְמוֹת פַּח, א גְּרַסִּינָן: 'אָמַר רַבִּי זִירָא: מִתּוֹךְ חוֹמֵר שֶׁהַחֲמֵרָת עֲלֶיהָ בְּסוּפָה הַקְּלַת עֲלֶיהָ בְּתַחֲלָה', (וְרָאָה לְעִיל אוֹתָא א פִּירוּשׁ הַרִיטְב"א בִּיבְמוֹת (פֶּרֶק עֲשִׂירִי) בְּשֵׁם מוֹרוֹ הֶרֶב [רַבִּינוּ אֶהָרֵן הַלּוּי מְבַרְצִלוֹנָה] 'הַכִּס"ז ז"ל' (שְׁנַעְתָּק בְּנִימוּקֵי יוֹסֵף שֵׁם)).

וּבִירוּשְׁלָמִי גִיטִין פֶּרֶק א הַלְכָה א גְּרַסִּינָן: 'וְקִשְׂיָא: אֵילוּ הַמְבִיא שֶׁטֶר מִתְנָה מִמְדִּינַת הַיָּם, שְׁמַא חֲשׁ לּוֹמַר: בְּפִנֵּי נִכְתָּב וּבְפִנֵּי נַחְתָּם? רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לױי אָמַר: שְׁנִיָּא הִיא (=גַּט אִשָּׁה) שֶׁאֵינָן בְּקִיָּאִין בְּדִיקוּקֵי גִיטִין. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: קָל הִקִּילוּ עֲלֶיהָ שְׁלֹא תֵהָא יוֹשְׁבַת עֵגוּנָה' (וְהָךְ דְּרַבִּי יוֹחָנָן הֵייוּנָה אֵל דְּגְרַסִּינָן בְּגִיטִין דָּף ג ע"א: 'מְשׁוּם עֵיגוּנָא אֶקִּילוּ בְּה רַבְנָן'), וּמְקִשְׁיָנָן אֲרַבִּי יוֹחָנָן: 'וְהֵייוּנָה קָל? אֵינּוּ אֵלָּא חוֹמֵר! שְׁאֵילוּ אָמַר לֵה: בְּפִנֵּי נִכְתָּב וּבְפִנֵּי נַחְתָּם – אֶף אֵת אֵינִן מִתִּירָה לְהִינְשָׂא' (וְהוּא עַל דֶּרֶךְ הָא דְמְקִשְׁיָנָן בְּגִיטִין שֵׁם: 'הָאִי קוּלָּא הִיא? חוֹמְרָא הִיא!'), וּמְשֻׁנֵּינָן: 'אָמַר רַבִּי יוֹסֵי (בַּר זְבִיד): חוֹמֵר שֶׁהַחֲמֵרָת עֲלֶיהָ מִתְחַלָּה שִׁיחָא צִרְיָן לּוֹמַר: בְּפִנֵּי נִכְתָּב וּבְפִנֵּי נַחְתָּם – הִקְלַתָּה עֲלֶיהָ בְּסוּף, שֶׁאִם כֹּא (הַבַּעַל) וְעִירְעַר עֲרָרוּ בְּטַל'.

109. [דָּף ב ע"ב] ד"ה וְאֵינִן דְּבַר שְׁבַעֲרוּהָ, אֵהָא דְאֶקְשִׁינָן הַתָּם אֵהָא דְאָמַר רַבָּה דְהָא דְתַנֵּן בְּרִישׁ מַסְכַּת גִּיטִין 'הַמְבִיא גַט מִמְדִּינַת הַיָּם [אֶע"פ שֶׁהִיא בְּתוֹךְ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אֲבָל לֹא כְּשׁוּהָ עוֹלִי בַבֶּל], צִרְיָן [הַשְּׁלִיחַ הַמְבִיא,וּ, שֶׁהַבַּעַל עֲשָׂא שְׁלִיחַ לְהוֹלְכָה] שִׁיֹּאמַר: בְּפִנֵּי נִכְתָּב וּבְפִנֵּי נַחְתָּם' הֵייוּנָה לְפִי שֶׁאֵינִן בְּקִיָּאִין [שְׁצִרְיָן לְכַתּוּב הַגֵּט] לְשִׁמָּה 'לִיבְעֵי תֵרִי, מִיַּדִּי דְהוּא אַכֵּל עֲדוּת שְׁבַתוֹרָה!', וּמְשֻׁנֵּינָן: 'עַד אֶחָד נֹאמָן בְּאִיסוּרִין, וּמְקִשְׁיָנָן: 'אֵימֹר דְּאִמְרִינָן: עַד אֶחָד נֹאמָן בְּאִיסוּרִין – כְּגוֹן חֲתִיכָה סֶפֶק שֶׁל חֵלֶב סֶפֶק שֶׁל שׁוּמֵן דְּלֹא אִיתְחַזַּק אִיסוּרָא, אֲבָל הֵכָא דְאִיתְחַזַּק אִיסוּרָא דְאִשְׁתּ אִישׁ – הוּי דְבַר שְׁבַעֲרוּהָ, וְאֵינִן דְּבַר שְׁבַעֲרוּהָ פַחוֹת מְשֻׁנִּים!'.
110. וְלַפּוּם רִיחָטָא קוֹשִׂיא זֶה שֶׁל הַרְשֵׁב"א צִרְיָכָה עֵינִן: שֶׁהִרִי בְּאֵמַת מְשֻׁנֵּינָן בְּמַסְכַּת גִּיטִין (דָּף ג ע"א): 'מְשׁוּם עֵיגוּנָא אֶקִּילוּ בְּה רַבְנָן! (וְעֵינִן בְּתוּסְפוֹת גִּיטִין שֵׁם (ד"ה 'הָאִי קוּלָּא הוּא? חוֹמְרָא הוּא!') מֵה שֶׁהִקְשׁוּ: מְדוּעַ הֵכָא בְּגִיטִין אֶקְשִׁינָן עַל הָאִי תִירוּצָא 'הָאִי קוּלָּא הִיא? חוֹמְרָא הִיא!', וּבִיבְמוֹת לֹא אֶקְשִׁינָן הַכִּי) וְיֵשׁ לּוֹמַר כּוּוֹנַת הַרְשֵׁב"א דְהֵכָא בְּגִיטִין הַקְּדִימוּ (לְשִׁיטַת רַבָּה דְהֵייוּנָה מְשׁוּם דְּאֵינִן בְּקִיָּאִין לְשִׁמָּה) אֵת הַהִסְבֵּר 'רוּב בְּקִיָּאִין הֵן (וְאֶפִּילוּ לְרַבִּי מֵאִיר דְּחִיִּישׁ לְמִיעוּטָא, סַתֵּם סְפָרֵי דִיִּינִי מִיגְמַר גְּמִירָה), וּרַבְנָן הוּא דְאֶצְרוּךְ, וְהֵכָא לְהַתִּירוּךְ 'מְשׁוּם עֵיגוּנָא אֶקִּילוּ בְּה רַבְנָן' [וְלְשִׁיטַת רַבָּה שְׁטַעַם הַתְּקַנָּה דְצִרְיָן שִׁיֹּאמַר: בְּפִנֵּי נִכְתָּב וּבְפִנֵּי נַחְתָּם הוּא לְפִי שֶׁאֵינִן עֵדִים מְצוּיִין לְקִיָּמוּ, הַקְּדִימוּ בְּהַגְמָרָא אֵת הַהִסְבֵּר 'בְּדִין הוּא דְבִקְיוּם שְׁטָרוֹת נְמִי לֹא לִיבְעֵי, כְּדִרִישׁ לְקִישׁ. דְּאָמַר רִישׁ לְקִישׁ: עֵדִים הַחֲתוּמִין עַל הַשְּׁטָר – נַעֲשׂוּ כְּמִי שֶׁנַּחֲקָרָה עֲדוּתָן בְּבֵית דִּין (דְּלֹא חֲצִיף אֵינִשׁ לְיוֹפִי), וּרַבְנָן הוּא דְאֶצְרוּךְ; וְהֵכָא לְהַתִּירוּךְ 'מְשׁוּם עֵיגוּנָא אֶקִּילוּ בְּה רַבְנָן'; מִשְׁא"כ בִּיבְמוֹת (פַּח, א) גְּבִי עֲדוּת אִשָּׁה אִמְרִינָן בְּסַתְמָא: 'מְשׁוּם עֵיגוּנָא אֶקִּילוּ בְּה רַבְנָן, וְלִמָּה לֹא הוֹקְשָׁה לְנוּ בִיבְמוֹת אֵיךְ אֶפְשֵׁר דְּמְשׁוּם עֵיגוּנָא אֶקִּילוּ בְּה רַבְנָן כְּשִׁמְנָן הַתּוֹרָה אִיתְחַזַּק אִיסוּרָא.

111. וְכִמוּ שֶׁכְּתוּב בְּחִידוּשֵׁי הַרִיטְב"א גִיטִין שֵׁם ד"ה עַד אֶחָד נֹאמָן בְּאִיסוּרִין: 'וְאֵי קִשְׂיָא לָן: וְאִם אִיתָא דְבַדְבַר שְׁבַעֲרוּהָ אֵינָה פַחוֹת מְשֻׁנִּים, אִם כֵּן הִיאֵךְ מְשֻׁנֵּינָן אִשָּׁה שְׁמַת בַּעֲלָה עַל פִּי עַד אֶחָד וְאֶפִּילוּ בְּנִכְרֵי מְשֻׁנֵּינָן לְפִי תוּמוֹ נֹאמָן?! וְתַרְצוּ בְּשֵׁם הַרְשֵׁב"א: דְּבַדְבַר שֶׁהוּא מְשׁוּם עֲרוּהָ בַעֲיִנִּין ב' וְאֵינִן עַד אֶחָד נֹאמָן, אֲבָל הַתָּם אֵינּוּ אֵלָּא גִילּוּי מִלְתָּא כְּעַלְמָא... מִפִּי רַבִּינוּ [אֶהָרֵן

ראייתה שנשמאת כו' 112 נאמנין אף לפוסלה מכתובתה 113, ואמר עלה: מתניתא משהורה רבי עקיבא לרבי טרפון 114, דתני: רבי טרפון אומר: עד אחד נאמן לטמאותה ואינו נאמן להפסידה כתובתה, ורבי עקיבא אומר: כשם שנאמן לטמאותה כך נאמן להפסידה כתובתה, אמר לו רבי טרפון: היכן מצינו עד אחד בממון כלום, אמר לו רבי עקיבא: והיכן מצינו עד אחד באשת איש כלום, אלא כשם כו' 115, חזר רבי עקיבא להיות שונה כרבי טרפון. ואם איתא דעד אחד נאמן מדאורייתא בעדות אשה שמת בעלה, אם כן מאי קאמר 116: היכן מצינו עד אחד באשת איש כלום? 117 הא מצינו עד אחד באשת איש וגם עד אחד בממון דבעדות אשה תינשא ותיטול כתובתה שחזרו בית הלל להורות כבית שמאי 118! אלא ודאי דעד אחד בעדות עגונה נאמן רק מדרכנן, והתם רק היכן מצינו מדאורייתא. אך פשוט דיש לדחות: דלעולם עד אחד בעגונה מדאורייתא, רק דהיינו משום דהוי מילתא דעבידא לאיגלווי, ובמילתא דעבידא לאיגלווי לא שייך למימר: היכן מצינו עד אחד כו', דגם בממון מצינו שעד אחד נאמן במילתא דעבידא לאיגלווי טובא וכמו שכתבתי לעיל; רק במילתא דלא עבידא לאיגלווי שצריך עדות גמור, בזה פריך: היכן מצינו כו'.

והא דפשוט לרבי עקיבא דכשם שנאמן לטמאותה כך נאמן להפסיד כתובתה, אף דגבי עדות מיתה אמרו בית הלל: תינשא ולא תיטול כתובתה, והא דאחר כך חזרו בית הלל להורות כבית שמאי הוא רק משום מדרש כתובה 119, וגבי סוטה לא שייך זה, הנה לשינוי קמא דהתוספות ביבמות (דף קי"ז ע"א ד"ה וחזרו) 120 באמת לא חזרו בית הלל אלא מטעם קל וחומר 121 יעויין שם. ובלאו

117. ומאי קאמר רבי טרפון לרבי עקיבא: היכן מצינו עד אחד בממון כלום?

118. יבמות פרק טו משנה ג.

119. ש'אמרו להם בית שמאי: והלא מספר כתובתה נלמוד, שהוא כתוב לה: שאם תנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, ואז 'חזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי' (יבמות שם).

120. על מה שהקשו בתוספות שם על הא דאמר רבא לאביי בכתובות פא, א שיאמר היבם 'אח אני יורש, את אשתו אין אני קובר; ואי משום כתובה – לא ניתנה כתובה לגבות מחיים (שהרי נאמר בכתובה 'כשתנשאי לאחר, תטלי מה שכתוב ליכי' דמינה דייקת: לא ניתנה כתובה לגבות מחיים, דהא אינה יכולה לינשא לאחר) והקשו על זה בכתובות שם: 'מאן שמעת ליה דאית ליה מדרש כתובה – בית שמאי... ומאי קושיא? דלמא אפילו בית הלל נינהו, דהודו להו!

121. דתנן התם (ביבמות דף קטז סע"ב): 'אמרו להם בית שמאי: התרתם ערוה חמורה, ולא נתיר ממון הקל?'

112. לא היתה שותה (דעד אחד נאמן בטומאה, שנאמר: ועד אין בה; ולפי הברייתא המובא בתלמוד ירושלמי מפרש אותה רבי עקיבא כפשוטו שכאשר אפילו עד אחד אין בה בטומאה היתה שותה, אבל אם יש בה עד אחד אינה שותה, שרגלים לדבר (שהרי קינא לה ונסתרה) [אבל רבי ישמעאל דאמר 'כל מקום שנאמר בתורה עד סתם הרי אלו בכלל שני עדים עד שיפרש הכתוב שהוא עד אחד, אמרין בירושלמי (סוטה פ"ו ה"ב): 'אשכח תני: רבי ישמעאל אומר: שני עדים' בעינן גם בטומאה]). ולא עוד אלא אפילו עבד אפילו שפחה.

113. דתניא: 'ועד אין בה. אין לי אלא עד, מניין אפילו עבד אפילו שפחה? תלמוד לומר: ועד אין בה – מכל מקום'.

114. וראה מה שהעיר בזה הרד"ץ לקמן.

115. שעד אחד נאמן לטמאותה כך נאמן להפסידה כתובתה.

116. רבי עקיבא לרבי טרפון.

הכי יש לומר דדוקא אי הנאמנות הוא משום מילתא דעבידא לאיגלווי שפיר יש לחלק בין איסור לממון, מה שאין כן בסוטה שגזירת הכתוב הוא להאמין עד אחד ומשום דרגליים לדבר לא שנא איסור מממון, והרי חזינן באשה שאמרה מת בעלי לא מהימנא רק לגבי נפשה, וצרתה אם היתה בת ישראל לכהן תאכל בתרומה לדברי רבי טרפון במתניתין דיבמות (דף ק"ח.), וכמו שכתבו שם התוספות דחזקה דדייקא ומינסבא לא הוי כאן מילתא דעבידי לאיגלווי כלל) וכיון שכל הנאמנות שמתרת לינשא הוא רק לגבי נפשה לחוד משום הכי לענין הכתובה גם לא מהימנא, מה שאין כן בסוטה כו'.

ובעיקר דברי הירושלמי דסוטה תמיהני על המפרש¹²² שלא הרגיש שיש טעות סופר בירושלמי דאמר דמתניתא משהודה רבי עקיבא לרבי טרפון, והא במתניתין מפורש דנאמן להפסיד כתובתה ומשהודה רבי עקיבא לרבי טרפון אינו נאמן להפסיד כתובתה¹²³, ואולי צריך להיות הגירסא בירושלמי: מתניתא עד שלא הודה רבי עקיבא לרבי טרפון¹²⁴ – אך לפי זה להמסקנא עד אחד בסוטה אינו נאמן להפסיד כתובתה, וזה היפך מהמבואר בכמה מקומות בש"ס ופוסקים¹²⁵! ויתר נראה.. הגירסא בירושלמי.. חזר רבי טרפון להיות שונה כרבי עקיבא, ומתניתא משהודה רבי טרפון לרבי עקיבא, ואתי שפיר המשך הדברים שם עיין שם. ולפי זה יש לומר בפשיטות דפלוגתא דרבי טרפון ורבי עקיבא התם הוא קודם [שהוחזקו] משום נחמי' שמישיאין את האשה על פי עד אחד בשילהי דיבמות¹²⁶, (וכמו פלוגתא דרבי טרפון ורבי עקיבא שילהי יבמות אי בודקין עדי נשים בדרישה וחקירה¹²⁷, שכתב הרמב"ן בשם יש מפרשים

122. הפני משה.

123. ולפי הגירסא שלנו בהברייתא בירושלמי 'חזר רבי עקיבא להיות שונה כרבי טרפון' אפשר לומר דהא דתניא בתוספתא סוטה פרק ה, ד: 'רבי יהודה אומר לא כל הימנו מעד אחד להפסידה מכתובתה' אתי כרבי עקיבא אחר שחזר להיות שונה כרבי טרפון.

124. ועד"ז כתב קרבן העדה 'הכי גרסינן: מתניתין עד שלא הודה רבי עקיבא לרבי טרפון'.

125. שהרמב"ם פסק בהלכות סוטה פרק א הלכה טו: 'אפילו אשה ועבד ושפחה... נאמן לעדות סוטה להעיד עליה שזנתה ותאסר על בעלה לעולם ואינה שותה ותצא בלא כתובה', כסתם משנה בפרק ו דסוטה 'מי שקינא לאשתו ונסתרה... אמר עד אחד: אני ראיתיה שנטמאת, לא היתה שותה; ולא עוד, אלא אפילו עבד אפילו שפחה – הרי אלו נאמנין אף לפסלה מכתובתה'.

126. 'אמר רבי עקיבא: כשירדתי לנהרדעא לעבר השנה, מצאתי נחמיה איש בית דלי, אמר לי: שמעתי שאין משיאין את האשה בארץ ישראל על פי עד אחד, אלא יהודה בן בבא; ונומיתיו לו: כן הדברים. אמר לי:

אמור להם משמי: אתם יודעים שהמדינה משוכשת בגייסות, מקובלני מרבין גמליאל הזקן שמישיאין את האשה על פי עד אחד. וכשבאתי והרציתי הדברים לפני רבן גמליאל, שמח לדברי, ואמר: מצאנו חבר לרבי יהודה בן בבא. מתוך הדבר נזכר רבן גמליאל שנהרגו הרוגים בתל ארזא, והשיא רבן גמליאל נשותיהן על פי עד אחד; והוחזקו להיות משיאין עד מפי עד, מפי עבד, מפי אשה, מפי שפחה'.

ועל המשנה (יבמות פט"ז ה"ח) 'רבי אליעזר ורבי יהושע אומרים: אין משיאין את האשה על פי עד אחד. רבי עקיבא אומר: לא על פי אשה ולא על פי קרובים' מקשינן בירושלמי: 'תנינן: הוחזקו להיותן משיאין עד מפי עד מפי אשה ומפי עבד ומפי שפחה ומפי קרובים, ואת אמר הכין?', ומשינן 'מתניתין כמשנה הראשונה' (כלומר קודם שהוחזקו).

127. דתניא ביבמות קכב, ב: 'אין בודקין עדי נשים בדרישה וחקירה דברי רבי עקיבא. רבי טרפון אומר בודקין' (אבל בכתבי יד של הגמרא שם גורסין: 'אין בודקין עדי נשים בדרישה וחקירה; רבי טרפון ורבי

דפלוגטייהו קודם שהשיאו על פי עד אחד), אם כן באמת השתא שמיאינן על פי עד אחד הוא מדין תורה וכנ"ל.

מיהו מהא דאיתא בירושלמי סוף יבמות מעובדא דפונדקית שהיתה נאמנת משום שעשו אותה כחיה על אתר¹²⁸, ומשמעות הלשון שמדרבנן הוא שעשו אותה כחיה, ועיקר נאמנות החיה על הולד בגמרא דקדושין (דף ע"ג: ודף ע"ד¹²⁹), מבואר שם בר"ן דהוא תקנתא מדרבנן, ואם כן מדאורייתא לא היתה הפונדקית נאמנת, ותיקשי לפי דברי הרא"ה והרשב"א דסבירא להו דכל היכי דאינו נאמן מדאורייתא אין חכמים יכולים לעקור דבר מן התורה ולהאמינו מדרבנן! ויש ליישב לפי מה שכתבתי לקמן דהא דבמשיב על שאלה לא הוי מסיח לפי תומו זהו [מדרבנן] – ומדאורייתא יש לומר דנאמן, אם כן הא דבפונדקית נאמנת כו' הוא לענין הנאמנות דרבנן ולא קשה מידי.

אך עיקרן של דברים הוא כמו שכתבו הרא"ה וריטב"א והנימוקי יוסף¹³⁰, שענין עדות אשה הכתוב מסרו לחכמים לדעת איזהו דבר מפורסם וניכרין דברי אמת שיהא חשוב כעדות עד כאן לשונו, וכהאי גוונא כתב הר"ן ביומא ריש פרק יום הכפורים דכל ה' עינויים דאורייתא רק דהני דאתי מריבוי הכתוב מסרן לחכמים והן הקילו בהן כפי מה שראו והתירו כו'. וכהאי גוונא נמי איתא גבי מלאכת חול המועד לפי דעת הרמב"ן דסבירא ליה דהוי מדאורייתא והכתוב

משיב אינו נקרא גוי מסיח לפי תומו, בהכרח דלא סבר כרבי שמואל בר סוסרטא שהרי שאלו אותה 'איו חבירינו?', אלא סבר כרבי אחא בשם רבי חנינא).

129. 'אמר רב חסדא: שלשה נאמנים לאלתר (ולא לאחר זמן), אלו הן: אסופי (דכל זמן שהוא מושלך בשוק, אביו או אמו מעידין עליו; נאסף מן השוק, צריך ב' עדים), חיה, ופוטרת חברותיה (מן הטומאה).. חיה – דתניא: חיה נאמנת לומר: זה יצא ראשון (ובכור הוא) וזה יצא שני. כמה דברים אמורים שלא יצתה וחזרה, אבל יצתה וחזרה – אינה נאמנת... ועד"ז גרסינן בירושלמי קידושין פ"ד ה"ב: 'רבי בא בשם רב חסדא: שלשה הן שהן נאמנין על אתר: חיה ושיירה והמטהרת חברותיה. חיה – ותקח המיילדת ותקשר על ידו שני לאמר זה יצא ראשונה'.

130. בפרק האשה רבה (אהא דאמר רבי זירא: מתוך חומר שהחמרת עליה בסופה הקלת עליה בתחלתה): 'דקים להו לרבנן דמילתא דעבידא לגלויי שהחמרת עליה בסופה כל כך – ודאי קושטא קא מסהיד; וכי דייקא ומנסבא בדין מנסבא, ואנן סהדי במילתא. ופרסום כזה נחשב בכל מקום כעדות גמורה ואפילו מדאורייתא' (חידושי הריטב"א שם בשם הרא"ה. הובא בנימוקי יוסף שם).

עקיבא בודקין' (ועד"ז גרס לה בתוספות ישנים שם), ובתוספתא יבמות פרק יד, י תניא: 'אין בודקין עדי נשים בדרישה ובחקירה, רבי טרפון ורבי עקיבא אומרים: בודקין עדי נשים בדרישה וחקירה', ועד"ז הגיה בהגהות הגר"א ליבמות שם).

128. דתנן בסוף מסכת יבמות אהא דאמר רבי עקיבא שאין משיאין את האשה לא על פי אשה ולא על פי קרובים: 'אמרו לו: מעשה בבני לוי שהלכו לצוער עיר התמרים, וחלה אחד מהם בדרך והניחוהו בפונדק, ובחזירתן אמרו לפונדקית: איו חבירינו? נומת להם: מת וקברתיו, והשיאו את אשתו. אמרו לו: לא תהא כהנת כפונדקית? אמר להם: כשתהא הפונדקית נאמנת – הפונדקית הוציאה להן מקלו ותרמילו וספרת תורה שהיה בידו. וגרסינן עלה בירושלמי: 'רבי אחא בשם רבי חנינא: עשו אותה כחיה שהיא נאמנת על אתר' שהמיילדת נאמנת על הולד לומר שזהו בכור, ודוקא לאלתר בצאתו מרחם אמו; כך לדעת רבי אחא בשם רבי חנינא אין הפונדקית נאמנת אלא אם כן אמרה על אתר כשנשאלה 'איו חבירינו?' – 'מת וקברתיו' (מה שאין כן רבי שמואל בר סוסרטא סובר בירושלמי שם שעשו אותה כגוי מסיח לפי תומו; ובירושלמי שם נתבאר דריש לקיש דאמר שכל ששואלין אותו והוא

מסרו לחכמים (הובא בבית יוסף אורח חיים סימן תק"ל) עיין שם¹³¹. והכי נמי בעדות אשה הכתוב מסרו לחכמים כנ"ל.

ובזה יש ליישב גם כן הסתירה בדברי הרמב"ם שבסוף הלכות גירושין מוכח דעתו דעד אחד באשה נאמן באשה מדאורייתא¹³², ובפרק ה מהלכות עדות כתב שהוא מדבריהם¹³³, ולהנ"ל ניחא, דכבר כתב הרב המגיד ריש הלכות אישות¹³⁴ במה שכתב הרמב"ם שקידושי כסף מדברי סופרים, דאינו מתקנת חכמים אלא מכלל תורה שבעל פה, ודבר שלא נכתב בפירוש בתורה קרי ליה הרמב"ם דברי סופרים, ומכל מקום דינו ממש כדין תורה לגמרי. והכי נמי יש לומר הכא דמה שהכתוב מסרו לחכמים קרי ליה מדרבנן ומכל מקום הוי דין תורה. לפי זה אפשר להסכים דברי הרמב"ם גם כן להסוברים דכל הנאמנים בעדות אשה הוא מדברי תורה ואפילו מסיח לפי תומו וכנ"ל, והיינו אף על גב דבעלמא גבי מילתא דעבידי לגלויי לא משקרי אינשי סבר הרמב"ם דוקא עד כשר ולא פסול כמו שכתב בהלכות קידוש החודש¹³⁵ וכנ"ל, וכך בעד מפי עד, אפשר דאינו עביד לאיגלויי כל כך שאפשר לו להשמט בדבר זה, ומכל מקום כאן הכתוב מסר לחכמים והם ראו להאמין אף עד מפי עד ומסיח לפי תומו כו' כנ"ל. ובזה אתי שפיר היטיב לשון הרמב"ם סוף הלכות גירושין, שלכאורה דבריו מעורבבים אי כל הנאמנות בעדות אשה מדאורייתא או מדרבנן, וכמתהפך בלשונו, שכתב וזה לשונו: אל יקשה בעיניך שהתירו חכמים הערוה החמורה בעדות אשה או עבד או שפחה או גוי המסיח לפי תומו ועד מפי עד כו' – שלא הקפידה תורה [על העדת שני עדים ושאר משפטי העדות], אלא בדבר שאין אתה יכול לעמוד על בוריו אלא מפי העדים ובעדותם] כו' אבל דבר שאפשר לעמוד

וחקירה, כמו שבארנו – שלא הקפידה תורה על העדת שני עדים ושאר משפטי העדות, אלא בדבר שאין אתה יכול לעמוד על בוריו אלא מפי העדים ובעדותם, כגון שהעידו שזה הרג את זה או הלוח את זה; אבל דבר שאפשר לעמוד על בוריו שלא מפי העד הזה, ואין העד יכול להשמט אם אין הדבר אמת, כגון זה שהעיד שמת פלוני – לא הקפידה תורה עליו, שדבר רחוק הוא שיעיד בו העד בשקר. לפיכך הקלו חכמים בדבר זה והאמינו בו עד אחד מפי שפחה ומן הכתב ובלא דרישה וחקירה, כדי שלא תשאנה בנות ישראל עגונות' (רמב"ם הלכות גירושין פ"ג הכ"ט).

133. 'בשני מקומות האמינה תורה עד אחד: בסוטה.. ובעגלה ערופה.. וכן מדבריהם בעדות אשה שיעיד לה שמת בעלה' (רמב"ם הלכות עדות פ"ה הכ"ט).

134. פרק א הלכה ב.

135. פרק ג הלכה יד בסופו 'שדבר זה דבר העשוי להגלות, ועד אחד כשר נאמן עליו'.

131. שבטור אורח חיים סימן תקל"ו כתב דלהרי"ף מלאכת חול המועד היא מדאורייתא (וראה ב"ח שם). ודעת הרמב"ם והתוספות והרא"ש דאין איסור מלאכה בחול המועד אלא מדרבנן. והנימוקי יוסף כתב בריש מועד קטן שהרמב"ן הטיל פשרה ואמר שכל מלאכה שאינה לצורך המועד ואינה דבר האבד אסורה מן התורה ושהיא לצורך המועד מותרת.. וחכמים מדבריהם אסרו קצת מלאכות אלו, ועיקר חולו של מועד ודאי דבר תורה הוא. ולזה הסכים הרשב"א סוף פרק קמא דעבודה זרה, וגם המגיד בהלכות שביתת יום טוב כתב דברים אלו בשם הרמב"ן והרשב"א (בית יוסף אורח חיים סימן תק"ל). וכתב הבית יוסף (שם): 'ולעניות דעתי נראה דאיסור מלאכה בחול המועד דבר תורה.. אלא שהתורה מסרה לחכמים שיאסרו המלאכות שנראה להם ויתירו מה שנראה להם' (עיין שם בארוכה).

132. 'אל יקשה בעיניך שהתירו חכמים הערוה החמורה בעדות אשה או עבד או שפחה או גוי המסיח לפי תומו ועד מפי עד ומפי הכתב ובלא דרישה

על בוריו [שלא מפי העד הזה] כו' – לא הקפידה תורה עליו [שדבר רחוק הוא שיעיד בו העד בשקר]. לפיכך הקלו חכמים בדבר זה והאמינו בו [עד אחד מפי שפחה ומן הכתב ובלא דרישה וחקירה] כו', עד כאן לשונו (ועיין ברמב"ם פי"ב מהלכות גירושין הט"ו¹³⁶). ולפי הנ"ל אתי שפיר.

וממוצא דבר נשמע לענין החששות שחשו חז"ל בעדות עכו"ם מסיח לפי תומו שמא מתכוין להעיד וכהאי גוונא והצריכו כמה תנאים בהדבר, אם נימא דמדאורייתא אין מסיח לפי תומו נאמן כלל רק מדרבנן האמינוהו אם כן כל שיש בזה חשש שבכהאי גוונא לא האמינוהו הרי היא בחזקת אשת איש דאורייתא; אבל להסוברים דנאמנות מסיח לפי תומו כאן מדאורייתא שוב יש לדין זה לחששא דרבנן, ועוד יש נפקא מינה טובא לדינא בין השיטות שביארנו וכמו שיתבאר בדברינו לקמן.

[ד]

משיב על ידי שאלה במסיח לפי תומו, וביאור סוגיא דפונדקית סוף יבמות

ועתה נבא לברר בנידון שאלתינו – דמהרי"ק בתשובה¹³⁷ התיר עגונה על פי הודאת הרוצח לפני השופט, וכתב על זה ג' טעמים:

א. **[שבכ"ל מקום]** שהדבר מוכיח שאין הגוי מתכוין לא להתיר ולא להעיד הוי מסיח לפי תומו, והא דכששואלין אותו והוא משיב לא הוי מסיח לפי תומו היינו היכא דיש לומר שמתכוין להעיד אבל הכא דאנן סהדי שאם לא היה אמת שהרגו לא היה מודה ומחייב את ראשו למלכות – וכיון דליכא לספוקי במתכוין להעיד לא נפיק מכלל מסיח לפי תומו.

ב. **דיש** לומר דעדיף ממסיח לפי תומו [דהוי סמכינן] על חזקה דערכאות לא מרעי נפשייהו אף להוציא ממון מחזקתו בשטרי מכר¹³⁸; ואפילו לענין ערוה להתיר אשת איש לעלמא, הוה סמכינן אחזקה זו אי לאו ד[לאו] בני כריתה¹³⁹ גינהו, וכל שכן וקל וחומר בנידון דידן דאי לאו דקושטא קאמר שהרגו לא הוה מרע נפשיה להתחייב בנפשו ולשוויי נפשיה רוצח בכדי.

ג. **שיש** כאן הרבה הוכחות לדבריו שנמצאו כליו וספריו בביתו והחלל נמצא במקום שאמר, ודמי לפונדקית דאמרה זו מקלו כו'. עד כאן דברי המהרי"ק מה ששייך לנידון דידן.

138. גמרא גיטין י, ב.
139. הבדלה, לשון ספר כריתות, דכיון דלא שייכי בתורת גטין וקדושין – אין נעשין עדים בדבר, דכתיב 'כתב.. ונתן' – מי שישנו בנתינה ישנו בכתיבה (רש"י גיטין שם).

136. 'מי שהחזקה אשת איש.. ובאה ואמרה: מת בעלי – נאמנת ותנשא או תתיבם. חזקה שאינה מקלקלת עצמה ותאסור עצמה על בעלה הראשון ועל זה.. בדבר העשוי להגלות לכל' עיין שם בארוכה.
137. שורש קא.

והנה בנידון דידן לא שייך כל כך סברא זו דלא מרע נפשיה בכדי לחייב ראשו למלכות, דזהו דוקא שייך אם הרוצח נתפס על עסקי רציחה זו, שאם לא יודה בזה אין לו משפט מות כלל, מה שאין כן בנידון דידן כפי שסיפר אב האשה העגונה שהרוצח נתפס על רציחה אחרת ולא נודע [עדיין] הרציחה ההיא, ואחר כך בהמשך הזמן שאלו השופטים ממנו על רציחות אחרות, על י"א נפשות שנרצחו, והודה בכולם ששאלו עליהם אחת [אחת] בזה אחר זה ובתוכם גם בעל האשה הנ"ל, יש לומר כיון דכבר חייב את ראשו מרציחה ראשונה, מפקיר נפשיה ולא שייך ביה עוד חזקה דלא מרע נפשיה, ואולי אין זה ריעותא לנפשיה כלל, שגם בדיניהם אפשר שאין נפקא מינה כלל בעונשו לפי מספר נפשות הנהרגים שיהיה מירתת לשקר (ומצאתי סברא זו בתשובת בית יוסף דיני מסיח לפי תומו סימן ח').

אך מכל מקום יש לומר דלא נפיק מכלל מסיח לפי תומו כיון שאין מתכוין להעיד ולא להתיר, והיינו על פי מה שכתב הרמ"א בסעיף ט"ו דאם עכו"ם שואלים אותו ומגיד מקרי מסיח לפי תומו, ובלבד ששאלו אותו שלא בפני ישראל – והוא מהתרומת הדשן¹⁴⁰. ומה שכתב הבית יוסף דבתשובת הר"ן¹⁴¹ חולק על זה, תירץ בחלקת מחוקק¹⁴² דשאני נידון הר"ן ששאלו אותו בשם ישראל, ואף לפי הבית שמואל¹⁴³ שרצה לחלק דשאלת השופטים שאני דשואלים אותו שיגיד לשם עדות, היינו דוקא כשהשופט שואל לעדים שיעידו, דאז הם מתכוונים לעדות ממש ולא הוי מסיח לפי תומו, מה שאין כן בנידון דידן שהשופט שאל להרוצח והודה, למה יגרע משאר גוי ששואל לגוי ומעיד דהוי מסיח לפי תומו, ובודאי הרוצח יודע שעל כל פנים לא יהיה לו תועלת מהודאתו, וגם לא שייך בהגדתו שמתכוין להעיד, וכן כתב להדיא בתשובת בית יוסף (דיני מסיח לפי תומו סימן ח') דשאלת השופט לרוצח הוי כשאר גוי ששואל לגוי דהוי מסיח לפי תומו, (עם היות שיש לומר קצת דהבית יוסף לטעמיה דלא סבירא ליה לחלק חילוקים של הבית שמואל הנ"ל דשאלת השופטים שאני כו' מכל מקום זה אינו ועיין שם בבית שמואל), והמהרי"ק דנקט בזה טעמי האחרונים דהוי מסיח לפי תומו, הוא לרווחא דמילתא, ואם כן בנידון דידן יש לומר דחשיב שפיר מסיח לפי תומו, וכאשר חקרתי מאבי העגונה שכל הדאפראס¹⁴⁴ של הגזלן היה שלא בפני ישראל (ואחר כך היתה בתם שם) (וכן אם אינו ידוע אם היה שם ישראל גם כן אין חשש. עיין בבית שמואל ס"ק מ'.

140. ח"א סימן רלט.

העור סימן יז (עיין שם בארוכה).

142. סימן יז ס"ק לב.

143. סימן יז ס"ק מח.

144. הדרושה וחקירה.

141. סימן ג (שנשאל על אשה שהלך בעלה זה כמה שנים למונטפאליר והמיר שם דת כו'): 'כל ששואלין לגוי אחד על פלוני היכן הוא והוא משיב: מת – אין זה מסיח לפי תומו', נעתק בבית יוסף על טור אבן

שכתב שאין לחוש כלל שמא שאל בשם ישראל או שמא היה ישראל שם), וגם יש לצדד קצת אפילו אי היה שם ישראל, דמכל מקום יודע דשאלת השופט לרוצח אינו בעבור עסקי ישראלים העומדים שם כי אם מחוק [המדינה], ולא דמי לשאר גוי ששואל לגוי בפני ישראל, דמסיק אדעתיה הגוי שבשביל ישראל הוא ששואל לו, ומשום הכי לא הוי מסיח לפי תומו, מה שאין כן כאן. ובנידון דידן ששאלו שלא בפני ישראל אם כן בודאי לא גרע מההיא דתרומת הדשן ורמ"א הנ"ל.

ובעיקר דבריו של התרומת הדשן הנ"ל בגוי ששואל לגוי ומגיד דהוי מסיח לפי תומו, לכאורה סברתו נכונה, דעיקר ענין מסיח לפי תומו הוא רק שאינו יודע ומבין שיש נפקותא לישראל מדיבורו, ואף על גב דמשיב על שאלה שפיר דמי, ואין צריך להיות שישיח מעצמו דוקא, רק אם שואל אותו ישראל חיישינן שמרגיש שצריכים לעדותו לענין דינא. וראי' ממה שכתב רש"י בחולין פרק גיד הנשה (דצ"ז ע"א¹⁴⁵) גבי טעימת קפילא וזה לשונו: ואשמועינן דמותר לסמוך עליו לפי תומו ולא יודיעוהו שצריכין לו לדבר איסור והיתר, עד כאן לשונו. הרי דאף על גב ששואלין אותו על איכות הטעם רק שאינו יודע שהוא לענין איסור והיתר הוי מסיח לפי תומו, וכן בגיטין (דף י"ט): בשטרא פרסאה דמקרי ליה במסיח לפי תומו¹⁴⁶, דעל כרחק הוא שואל לו ומשיב רק שאינו יודע שיש נפקא מינא לדינא מזה הוי מסיח לפי תומו, ובכורות (דל"ה ע"א): **שלא לדעת**¹⁴⁷ לאתויי מסיח לפי תומו (עיין שם בפירוש רש"י¹⁴⁸), רק בעדות אשה כששואל אותו הישראל או בפני הישראלי חיישינן דמסיק אדעתיה שהדין תלוי בדברי תשובתו, מה שאין כן כשעכו"ם לעכו"ם משיב על שאלה שלא בפני ישראל, מהיכי תיתי לחוש שיעלה על דעתו מדיני ישראל, ובודאי הוא מסיח לפי תומו.

אלא דיש לחלק דהתם בחולין ובגיטין הנ"ל שם עיקר הנאמנות משום דבמילתא דעבידי לאיגלווי טובא לא משקרי אינשי ואפילו עכו"ם, כמו שהארכנו לעיל אות ב', משום הכי לא בעינן במסיח לפי תומו שישיח מעצמו בלתי שאלה, וסגי בזה רק שלא ידע ששואלים אותו לדינא, שאם ידע זאת אז

145. ד"ה ליטעמיה קפילא.

146. דרב פפא כי הוה אתי לקמיה שטרא פרסאה דעביד בערכאות של גוים (וחותמיהם גוים) מקרי להו לשני גוים זה שלא בפני זה במסיח לפי תומו.

147. דתנן התם: 'זה הכלל כל שהוא לדעת (הישראל שעל ידי הטלת המום בכבוד יותר הבכור בשחיטה) – אסור, שלא לדעת – מותר'.

148. דבא לרבות היכא דאמרו ישראל לגוי אודות בכור זקן: 'בכור הוא ואינו נשחט אלא אם כן היה בו מום',

ונטל הגוי רומח וצרם את אזנו – 'שלא שאלם קסדור: מה טיבו (כהא דתנן במתניתין: 'מעשה בזכר של רחלים זקן ושערו מדולדל (לפי שלא נגזו מעולם), וראהו קסדור (ממונה) אחד ואמר: מה טיבו של זה (שהניחוהו להזקין כל כך)? אמרו לו: בכור הוא ואינו נשחט אלא אם כן היה בו מום..'); אלא הם עצמן מסיחין לפי תומם עם הגוי ואומרים: ראה זקן זה לא ישחט לעולם אלא על ידי מום. ולא נתכוונו לכך שיטיל בו מום' (פירוש רש"י בכורות לה, א ד"ה מסיח לפי תומו).

ודאי ישקר אף במילתא דעבידי לאיגלויי. והכי נמי להרמב"ן וסייעתו דסבירא להו דבעדות אשה גם כן הנאמנות משום דעבידא לאיגלויי וכו"ל.

אבל לרש"י והתוספות דסבירא להו דבעדות אשה לא הוי כל כך עבידי לאיגלויי שמהאי טעמא נאמין גם לעכו"ם, יש לומר דלא האמינו כאן רק למסיה לפי תומו שמסיה מעצמו בלתי שום שאלה, דיש אומדנא דקושטא קאמר, דלבדות מלכו סיפור של שקר על מה שלא שאלו שום אדם זאת לא היה מתעורר מעצמו לומר לפי תומו אי לאו דקושטא קאמר, מה שאין כן כששואלין אותו ומשיב אין לנו אומדנא שהשיב אמת ורק [מה שנפל] בפומיה אמר, ואשר פיהם דיבר כו'¹⁴⁹. וכן משמע בגמרא, דבשאר דוכתי לא מפרש כלל היכא דמי מסיה לפי תומו, והכא ביבמות¹⁵⁰ מפרש ומייתי כמה עובדי לומר דדוקא בכהאי גוונא נאמן [ככהני] עובדי דמייתי שלא הי' שום שאלה, וכמו שלמדו הפוסקים מזה כמה ענינים בדומה להני עובדי: יש שהצריכו קשר דברים במסיה לפי תומו, ויש שהצריכו שיהיה דרך סיפור ולא דרך הודעה; והכי נמי בפשיטות יש ללמוד מזה שיהיה מסיה לפי תומו מעצמו בלתי שום שאלה וכו"ל, ולפי זה יש לומר דכשעכו"ם לעכו"ם משיב על ידי שאלה גם כן לא הוי מסיה לפי תומו.

ול'הוכיח דבר זה, יש לבאר הפלוגתא דאמוראים ביבמות (דף קכ"א): דרב יהודה אמר שמואל כו'¹⁵¹ דמתכוין להעיד עדותו וכדמפרש רב יוסף דבא לבית דין ואמר פלוני טבע זהו נתכוין לעדות ומהימנין ליה, ודוקא אם אמר השיאו את אשתו הוי מתכוין להתיר ואין עדותו עדות, והכי נמי סבר ריש לקיש; ורבי יוחנן סבירא ליה דמתכוין להעיד נמי אין עדותו עדות ובעי דוקא מסיה לפי תומו. והנה אם נימא דמסיה לפי תומו מיקרי אף שמשיב על שאלה רק כשישראל שואל אותו חיישינן דמרגיש שיש לו נפקותא בדבריו וכמו שכתב התרומת הדשן שם להדיא כן, וכן הבינו הבית יוסף ורמ"א (ולעולם לא בעינן במסיה לפי תומו דוקא שמתעורר מעצמו להסיה לפי תומו בלתי שאלה ולא כמו שנתבאר לעיל), אם כן למאן דאמר דסבירא ליה דמתכוין להעיד עדותו עדות אף אם הישראל שואל לעכו"ם (איה חברינו) ומשיב גם כן מהני עדותו לדידיה, כיון דמהני אפילו במתכוין להעיד ממש ובא לבית דין ולא חייש ליה שמא הוא מתכוין להתיר כל זמן שלא אמר השיאו את אשתו ואף על גב דחזינן דיש לו כוונה בהגדתו ובא לבית דין להעיד מכל מקום תלינן בכוונה אחרת ולא חיישינן שמכוון להתיר אשתו רק כוונתו שיתאבלו עליו או שיירשוהו בניו וכהאי גוונא, אם כן למה יגרע זה שמשיב על ידי שאלה לחוש לו שמתכוין להיתר

149. שוא, וימינם ימין שקר (תהלים קמד, ח).

עדות) אלא שנתכוין להתיר, אבל נתכוין להעיד (ולא להתיר את אשתו) – עדותו עדות (ותנשא אשתו).

150. קכא, ב – קכב, א.

151. לא שנו (שבכרי אם היה מתכוין – אין עדותו

אשתו דוקא ולא לכוונה אחרת, ושיגרע יותר מאם בא לבית דין להעיד ממש ומגיד במכוון, זהו נגד הסברא והחוש לומר כן, וכן משמע להדיא בפוסקים (מהרא"י סימן קל"ט בסופו) דלמאן דאמר מתכוין להעיד עדותו כל שכן במשיב על שאלה דמהני, והא דפריך הגמרא גבי פונדקית¹⁵²: והא איה חברינו קאמרי לה!¹⁵³, היינו לפי דקיימא לן כמאן דאמר דמתכוין להעיד אין עדותו עדות. (מה שאין כן אם נימא דלא כתרומת הדשן רק כמו שכתבתי לעיל דהכא בעינן מסיח לפי תומו שיסיח מעצמו דוקא דבכהאי גוונא יש אומדנא דקושטא קאמר מה שאין כן בשואלים ומשיב, לפי זה יש לומר דאף למאן דאמר במכוין להעיד עדותו מכל מקום כל זה בבא מעצמו להגיד ולהעיד דיש אומדנא כנ"ל, מה שאין כן בשואלין אותו מודה דלא הוי מסיח לפי תומו) אבל התרומת הדשן ובית יוסף ורמ"א לא סבירא להו כן.

וְלִפִּי זה יש לדקדק במה שכתב הרמ"א בסעיף ט"ו בהג"ה: ודוקא ששאלו אותו העכו"ם עצמו כו' או שחפשו בעיר אחר יהודי ויצא הקול בזה ובא עכו"ם ומסיח לפי תומו שמת כו' מיקרי מסיח לפי תומו. ומקור דין זה מבואר במהרי"ק מגמרא דבבא קמא (דף קי"ד ע"ב) דאמר רב יהודה אמר שמואל¹⁵⁴: הכא במאי עסקינן כגון שהיו הבעלים מרדפין אחריהם ואשה וקטן מסיחין לפי תומן ואומרים: מכאן יצא נחיל זה, ומשמע להו מדאמר הגמרא סתמא, דמיירי אף על גב שהבעלים מרדפין בפני האשה ומתוך כך נתעורר לומר מכאן יצא, הוי מסיח לפי תומו; ולפי הנ"ל יש לדחות דבבבא קמא שם היא מימרא דרב

דרכי שמעון בן לקיש אמר (בירושלמי שם פט"ז הלכה ה): כל (גוי) ששואלין אותו והוא משיב (נקרא מתכוין, ואין עדותו עדות).

ומשנינן בירושלמי: 'לית כן כההיא דאמר רבי שמואל בר סוסרטא (שאי אפשר להעמיד דברי רבי שמעון בן לקיש כדעת רבי שמואל בר סוסרטא, שהרי רבי שמעון בן לקיש סובר שאם שואלין אותו והוא משיב אין זה נקרא מסיח לפי תומו אלא מתכוין ואין עדותו עדות), אית כן כההוא דמר רבי חנינא: עשו אותה כחיה שהיא נאמנת על אתר' שאפשר להעמיד דברי רבי שמעון בן לקיש כדעת רבי חנינא שעשו את הפונדקית כמילדת שהיא נאמנת על הולד לומר שזהו בכור, ודוקא לאלתר בצאתו מרחם אמו; כך לדעת רבי חנינא אין הפונדקית נאמנת אלא אם כן אמרה על אתר כשנשאלה 'איה חברינו?' – 'מת וקברתי' (ועיין בארוכה בשו"ת צמח צדק חלק אבן העזר סימן עז אות ו).

154. אהא דאמר רבי יוחנן בן ברוקה (במתניתין דבבא קמא קיד, א) 'נאמנת אשה או קטן לומר: מכאן יצא נחיל זה', ומקשינן: 'אשה וקטן לאו בני עדות ניהו!'

152. אהא דתנן בסוף מסכת יבמות אהא דאמר רבי עקיבא שאין משיאין את האשה לא על פי אשה ולא על פי קרובים: 'אמרו לו: מעשה בבני לוי שהלכו לצוער עיר התמרים, וחלה אחד מהם בדרך והניחוחו בפונדק, ובחזירתן אמרו לפונדקית: איו חברינו? נומת להם: מת וקברתי, והשיאו את אשתו. אמרו לו: לא תהא כהנת כפונדקית? אמר להם: כשתהא הפונדקית נאמנת – הפונדקית הוציאה להן מקלו ותרמילו וספר תורה שהיה בידו'.

ואקשינן בגמרא (יבמות קכב, ב): 'מאי גריעותא דפונדקית?', ומשנינן: 'אמר רב כהנא: פונדקית נכרית היתה ומסיחה לפי תומה היתה: זה מקלו, וזה תרמילו, וזה קבר שקברתי בו; וכן תני אבא בריה דרב מניומי בר חייה: פונדקית נכרית היתה, ומסיחה לפי תומה היתה: זה מקלו, וזה תרמילו, וזה קבר שקברתי בו.' [ועד"ז בירושלמי יבמות פט"ז הלכה ט 'אמר רבי שמואל בר סוסרטא: עשו אותה כגוי מסיח לתומו'].

153. ועד"ז בהמשך הירושלמי שם: 'חד אריסטון (אדם אחד שדרכו להכין סעודות לבני אדם) בעא קומי רבי מנא: לית הדא פליג על רבי שמעון בן לקיש?

יהודה אמר שמואל והוא אזיל לטעמיה דביבמות אמר רב יהודה אמר שמואל דמתכוין להעיד עדותו וממילא אף במשיב על ידי שאלה חשיב מסיח לפי תומו וכל שכן כשראה רק שהבעלים מרדפין כו', מה שאין כן לדידן דילמא כשמרדפין ומחפשים הוי כמו שאלה ולא הוי מסיח לפי תומו. אך זה אינו דבשלמא בעדות אשה יש לומר אף שמשיב על ידי שאלה אין כוונתו להתיר אשה כי אם לענין אחר, ולענין האשה הוי מסיח לפי תומו, מה שאין כן התם אי בעלים מרדפין הוי כמו שאלה, אם כן הוי כמתכוין להעיד באותו הענין עצמו, ועל כרחך דברי הכל דזהו לא הוי כמו שאלה.

אך לברר דבר זה למאן דאמר מתכוין להעיד עדותו עדות, אי לדידיה מהני משיב על ידי שאלה גם כן או לא, נראה דזהו תליא בפירוש דברי הירושלמי דיבמות, דאיתא שם¹⁵⁵: **איזהו מתכוין? רבי יוחנן אמר: כל שמזכירין לו אשה, רבי שמעון בן לקיש אמר: כל ששואלים אותו ומשיב. ויש לפרש בשני אופנים: הפירוש הפשוט בירושלמי הוא דהירושלמי שונה בהיפך פלוגתת רבי יוחנן וריש לקיש ממה דאיתמר בבבלי ומוחלפת השיטה, דרבי יוחנן בירושלמי הוא כריש לקיש בגמרא דידן דמתכוין להעיד עדותו עדות ומתכוין להתירו אין עדותו עדות, ואמר רבי יוחנן דאם מזכירין לפלוני אשת פלוני ואמר העכו"ם פלוני מת ודאי מתכוין להתיר אשה הוא, אבל אם שואלין אותו ומשיב שפיר דמי כל שלא הזכירו לפניו אשה, ורבי שמעון בן לקיש בירושלמי הוא כרבי יוחנן בגמרא דידן דמתכוין להעיד נמי אין עדות עדות והוא הדין כששואלין אותו ומשיב, וכן פירש המפרש בירושלמי¹⁵⁶. ואין לתמוה על זה דבירושלמי מחליף שיטתייהו ושנה הפלוגתא איפכא, דכבר כתבו התוספות בכתובות (דף ק"ב סע"א) דבכמה דוכתי פליגו הבבלי והירושלמי אליבא דחד אמורא, ואי משום דהכא מיחלפא שיטתיה דתרווייהו, גם כזאת נמצא הרבה כידוע לכל רגיל בשני התלמודים¹⁵⁷, ונקיטנא חדא לדוגמא כיוצא בדבר בפלוגתא דרבי יוחנן וריש לקיש בפרק ז דגיטין באחזו קורדייקוס (דף ע' ע"ב)¹⁵⁸, דבבבלי איתמר דריש לקיש אמר: כותבין ונותנין גט לאלתר, ורבי יוחנן אמר: אין כותבין אלא לכשישתפה, וקיימא לן כרבי יוחנן, ובירושלמי שם שונה הפלוגתא בהיפך: רבי יוחנן אמר: לאלתר, וריש לקיש אמר: לכשישתפה, (עיין שם באריכות שאי אפשר לשבש הגירסא שם¹⁵⁹), וכהאי גוונא איכא טובא. ולפי פירוש זה מבואר**

155. פט"ז הלכה ה.

157. וכן כתב באור זרוע ח"א סי' תרצה (בשם 'מורי רבינו יהודה בר יצחק שירליאון').

158. על הא דתנן בריש פרק ז דגיטין: 'אמר: כתבו גט, ואחזו קורדייקוס, וחזר ואמר: אל תכתבו – אין דבריו האחרונים כלום.'

159. 'קורדייקוס שאמרו חכמים פעמים שוטה פעמים חלום.. אתא עובדא קומי שמואל, אמר: כד דהוא חלים

156. הרב משה מרגלית בפירושו 'פני משה'. וכן כתב כ"ק אדמו"ר הצ"צ בשו"ת צמח צדק אבן העזר ח"א סימן עא (ק"ז, ב) 'דהכל חדא פלוגתא היא בענין מתכוין להעיד לש"ס דילן או שאלוהו לירושלמי, ומוחלפת השיטה דלש"ס דילן רבי יוחנן מחמיר ולהירושלמי הוא בהיפך.'

דלמאן דאמר מתכוין להעיד עדותו הוא הדין נמי כששואלין אותו ומשיב. ומינה נדון לפום הילכתא דקיימא לן כמאן דאמר מתכוין להעיד אין עדותו עדות, דהא דשואלים אותו ומשיב לא מהני הוא רק משום שמתכוין לעדות; מה שאין כן כשעכו"ם שואל לעכו"ם ומשיב דודאי לא מתכוין לעדות ישראל הוי שפיר מסיח לפי תומו, וכפסק התרומת הדשן והרמ"א הנ"ל. ולהך פירושא דאמרן בירושלמי – אתי שפיר הירושלמי סוף מכילתין¹⁶⁰ גבי פונדקית דאמר רבי שמואל בר סוסרטא עשו אותה כגוי מסיח לפי תומו, ופריך: לית הדא פליג על רבי שמעון בן לקיש, דרבי שמעון בן לקיש אמר: כל ששואלים אותו והוא משיב כו', והיינו דרק ארבי שמעון בן לקיש פליגי, אבל כרבי יוחנן אתי שפיר, דאף כששואלים אותו ומשיב הוי מסיח לפי תומו, דאם לא כן הוה ליה למימר דפליג על רבי שמעון בן לקיש ועל רבי יוחנן והוי לא כמאן, אלא ודאי כנ"ל.

אך המרדכי¹⁶¹ והגהות מיימוניות¹⁶² מפרשים בירושלמי, דרבי יוחנן מחמיר טפי מריש לקיש דאפילו אין שואלין לו אלא מזכירין לפניו שם האשה¹⁶³ לא הוי מסיח לפי תומו. ובאמת זהו חומרא יתירה, דלמאן דאמר דלא פסל אלא מתכוין להתיר היינו דוקא באומר: השיאו את אשתו, ואף לדידן נחלקו הפוסקים בעכו"ם שאומר: אמרו לאשת פלוני שמת בעלה, דהרשב"א והנימוקי יוסף סבירא להו דלא הוי מסיח לפי תומו, והרמב"ם סבירא ליה דהוי מסיח לפי תומו (כמו שיתבאר לקמן אות ז'); ורבי יוחנן אתי למימר דכל שהזכירו לפניו שם האשה לא הוי מסיח לפי תומו. ולפי זה יש לומר דהבבלי והירושלמי לא סתרי כלל, דבדברי יוחנן ודאי ליכא סתירה כמבואר, ואליבא דרבי שמעון בן לקיש נמי אין סתירה מבבלי לירושלמי, דאף על גב דסבר ריש לקיש דמתכוין להעיד עדותו עדות מכל מקום בשואלין אותו ומשיב מודה ריש לקיש דלא הוי מסיח לפי תומו, וכבר כתבתי לעיל שזהו ודאי דבשואלין אותו ומשיב אף שמרגיש שיש נפקותא בדבריו, מכל מקום אין הוכחה שכוונתו להתיר האשה, שלמה לא נתליא בכוונה אחרת, כמו להך מאן דאמר דמתיר במתכוין להעיד ובה לבית דין להגיד בכוונה, מכל מקום תלינן בכוונה אחרת כנ"ל, [אלא ודאי] כמו שכתבתי לעיל שעיקר הדבר דמסיח לפי תומו שמתעורר מעצמו להסיח לפי תומו בלתי שום שאלה דוקא כנ"ל.

יתן גט; מה שמואל כריש לקיש? דריש לקיש אמר: לכשישתפה... רבי יעקב בר אחא אמר: איתפלגון רבי יוחנן וריש לקיש, רבי יוחנן אומר: עודהו קורדייקוס עליו – כותבין גט ונותנין לאשתו, ריש לקיש אמר: לכשישתפה. מחלפה שיטתיה דריש לקיש, דאיתפלגון: נתחרש או נשתטה או נשתמד או שהורו בית דין לאכול חלב – רבי יוחנן אמר: נדחית חטאתו. ריש לקיש אמר לא נדחית חטאתו (ירושלמי גיטין פרק ז הלכה א, עיין

שם בארוכה).

160. יבמות פרק טז הלכה ט.

161. יבמות פרק האשה בתרא (רמז פז).

162. פרק יג מהלכות גירושין הלכה יא אות ב בשם תשובת ראב"ה (בספר ראב"ה סימן תק) [שנעתק גם באור זרוע ח"א סימן תרצג].

163. שמת בעלה.

ונראה להוכיח כן מדברי התוספות דאף למאן דאמר דמתכוין להעיד עדותו עדות, מכל מקום סבירא ליה דכששואלים אותו ומשיב אינו נאמן, ממה שכתבו התוספות סוף יבמות¹⁶⁴ בעובדא דפונדקית, שהקשו התוספות: מה מייתו רבנן ראייה¹⁶⁵ מן הפונדקית דמסיח לפי תומה היתה, ותירצו דלא היתה ממש מסיח לפי תומה כו'¹⁶⁶, ואי נימא דקושיית הגמרא שם: **והא איה חברינו קאמרי לה**, היינו רק לפי מה דקיימא לן דמתכוין להעיד לא מהני, אבל למאן דאמר דמתכוין להעיד עדותו עדות, הוא הדין אם משיב על ידי שאלה שפיר דמי, וכנ"ל לפירוש הראשון שפירשנו בהירושלמי, אם כן להך מאן דאמר תיקשי קושיית התוספות: מה מייתו רבנן ראייה מן הפונדקית דהיא מסיח לפי תומה גמורה היתה להך מאן דאמר, אף על גב דשאלו לה אי חברינו; ואין צריך כלל להצירוף שהוציאה מקלו ותרמילו (דעל זה כתבו התוספות דיש לומר שכוונתה לעדות), אלא ודאי דהתוספות סבירא להו דקושיית הגמרא 'והא איה חברינו קאמרי לה!' היינו אף למאן דאמר מתכוין להעיד עדותו עדות דמכל מקום כששואלים אותו ומשיב מודה דלא מהימן, ומשום הכי אתי שפיר תירוץ התוספות אף להך מאן דאמר. ולפי זה מוכח דשואלים אותו ומשיב לא מהימן לכולי עלמא.

אך יש לדחות, דלעולם יש לומר בדברי התוספות דלמאן דאמר דמתכוין להעיד עדותו עדות הוא הדין בשואלים אותו ומשיב נמי שפיר דמי, ודקשיא לן דאם כן תיקשי לפי זה קושיית התוספות, מה ראייה מייתו רבנן מן הפונדקית דהיתה מסיחה לפי תומה גמורה להך מאן דאמר, יש לומר דאף על גב דפשיט להתוספות בקושייתם דמסיח לפי תומה עדיף מאשה, דמשום הכי הקשו ארבנן דמה ראייה מן הפונדקית, (והרע"ב במשנה זו באמת פירש כן דסבירא להו לרבנן דאשה עדיפא ממסיח לפי תומו, ושפיר מייתו ראייה), מכל מקום במתכוין להעיד אף למאן דאמר דעדותו עדות מכל מקום פשיטא דעדותו לא עדיף מאשה, כיון דאף הוא מתכוין להעיד, ומסיח לפי תומו גמור הוא דעדיף מעדות אשה משום דיש לנו אומדנא דקושטא קאמר ולא שנאמן בדיבורו.

ובזה היה מקום לבאר פלוגתא דרבי עקיבא ורבנן בפונדקית, דאחר כל האמור בסוגיא זו עדיין אין מבואר במאי פליגי. דהמהרי"ק שם הכריח דבאיכות הנאמנות נחלקו רבי עקיבא ורבנן, שלמר היתה מסיחה לפי תומה ולמר לא היתה מסיחה לפי תומה; דאם איתא דבסברא נחלקו דלמר אשה עדיפא ממסיח לפי תומו ולמר איפכא, היה לו לרבי עקיבא להשיב: שאני פונדקית דמסיח לפי תומו

164. קכב, ב ד"ה פונדקית.

165. שמשאין את האשה על פי אשה.

לעשות כן לעדות (ולשון תוספות הרא"ש: 'דכיון שהיה שם, הוצרכה לומר: זה מקלו וזה תרמילו וזה קבר שקברתי').

166. דמה שהוציאה מקלו ותרמילו, זה היתה יכולה

הימננה גם לדבריהם, ומדהוצריך רבי עקיבא לחדש דברים בתשובתו: לכשתהא פונדקית כו', הוציאה להך מקלו ותרמילו וכו', וכדפירש רש"י: לכשימצא הדבר אמת כו'¹⁶⁷, מוכח מזה דלרבנן סמכו על הפונדקית בלא טעם מסיח לפי תומו, ומשום הכי השיב להם רבי עקיבא שאין הדבר כן שהרי לא עלי' סמכו וכו' אלא מסיחה לפי תומה היתה. דליכא למימר בכוונת רבי עקיבא דהפונדקית עדיפא משאר מסיח לפי תומו משום הסימנים והאומדנות כנ"ל, (וכמו שמצינו בשאר איסורים דמסיח לפי תומו אינו נאמן, ומכל מקום בצירוף אומדנות נאמן, עיין ברמ"א ביורה דעה סוף סימן קכ"ד ובש"ך סימן שי"ג ס"ק ד עיין שם); דאם כן תיקשי על הרי"ף וכל הפוסקים שלמדו מהכא דאם התחיל העכו"ם במסיח לפי תומו אף על גב דהדרין ומגלינן למילתא מיניה לא נפיק מכלל מסיח לפי תומו, ואם איתא האיך הוכיחו כן מפונדקית? שאני ההיא דעדיפא משאר מסיח לפי תומו! אלא על כרחך דלא עדיפא משאר מסיח לפי תומו. עד כאן דברי המהרי"ק.

וקצת יש לדחות דבריו, דלעולם יש לומר דלרבנן נמי הפונדקית מסיחה לפי תומה היתה וסבירא ליה דאשה עדיפא ממסיח לפי תומו וכפירוש הרע"ב, ולרבי עקיבא סבירא ליה דשאני פונדקית משום הסימנים והאומדנות ולא דמי לשאר מסיח לפי תומו, ומה שלמדו הרי"ף ושאר פוסקים לשאר מסיח לפי תומו מפונדקית, המה למדו כן מדברי דרבנן דלדידהו לא היתה עדיפא משאר מסיח לפי תומו, והלכה כרבנן לגבי רבי עקיבא (דהלכה כרבי עקיבא מחבירו ולא מחבירו כדמשמע בעירובין דף מ"ו ע"ב), וכמו שכתב התוספות יום טוב פרק א דנגעים משנה ד, וכן מבואר בר"ן נדרים (דף נ"ד ע"ב), ואף לפי דעת הט"ז באורח חיים סימן תצ"ח ס"ק ה דהלכה כרבי עקיבא אפילו מחבירו, מכל מקום הכא רבי עקיבא קאי בשיטתו דאמר: אין משיאין לא על פי אשה כו', והוא בעצמו חזר בו לאחר שהוחזקו כדאמר הגמרא¹⁶⁸ לענין אחר¹⁶⁹). ובפירוש רש"י במתניתין: 'לכשתהא הפונדקית נאמנת כו', שהרי לא עלי' סמכו אלא לפי תומה הסיחה והביאה להם מקלו ותרמילו'¹⁷⁰ משמע

פי אשה) קודם שהוחזקו (להיות משיאין עד מפי עד מפי עבד מפי אשה מפי שפחה), כאן (בברייתא דגיטין דאמר רבי עקיבא דרק צרתה ונשים שאינן נאמנות הוא דלא מהימני) אחר שהוחזקו' [והכי נמי גרסינן בירושלמי יבמות פט"ז ה"ח על המשנה 'רבי אליעזר ורבי יהושע אומרים: אין משיאין את האשה על פי עד אחד, רבי עקיבא אומר: לא על פי אשה ולא על פי קרובים' – 'תנינן: הוחזקו להיות משיאין עד מפי עד, עד מפי אשה, ואשה מפי אשה, ומפי עבד ומפי שפחה ומפי קרוביה; ואת אמר הכין! ומשינן התם: 'מתניתין כמשנה הראשונה'].

170. ועל דרך זה פירש בנימוקי יוסף. והריטב"א כתב

167. שהאמינו פונדקית, הוי נמי שאר אשה נאמנת; שהרי לא עליה סמכו, אלא לפי תומה הסיחה והביאה להם מקלו ותרמילו.

168. יבמות קכב, סע"א.

169. דדייקינן מהא דתניא בתוספתא גיטין פרק ב: 'רבי שמעון בן אלעזר אומר משום רבי עקיבא: אשה עצמה מביאה את גיטה מקל וחומר: ומה צרתה שאין נאמנת לומר מת בעלה – נאמנת להביא את גיטה, היא שנאמנת לומר מת בעלה – אינו דין שתהא נאמנת להביא את גיטה': נשים שאמרו חכמים אינן נאמנות – הוא דלא מהימני, אשה בעלמא מהימנא! ומשינן: 'לא קשיא: כאן (במשנה ביבמות דאמר רבי עקיבא: לא על

כפירוש המהרי"ק, וכמו שיבואר בסמוך, ולגירסת הספרים אחרים שברש"י: 'לכשתהא כפונדקית וכו',¹⁷¹ ועל הסימנים סמכו' זהו כפירוש דאמרן דלא דמי לשאר מסיח לפי תומו (וכן משמע בפירוש הרע"ב).

אמנם לפי דעת המהרי"ק צריך לומר דבהא פליגי: דרבי עקיבא סבירא ליה שהיה לה דין מסיח לפי תומו גמור, אף על גב דעיקר הגדתה: מת וקברתיו – היה אחר ששאלו לה אי' חברינו, מכל מקום ההתחלה היתה במסיח לפי תומה שהוציאה להם מקלו ותרמילו קודם שאלתם¹⁷² וכיון דחזיתנהו בכיא¹⁷³ – משום הכי הוי זה כמו התחלת אמירה שמת, דליכא למימר דהבכי לחוד הוי כמו התחלת אמירתה, דאם כן מה השיב רבי עקיבא במתניתין: הפונדקית הוציאה להם מקלו ותרמילו, היה לו להשיב: משום שבכתה - דהוי כהתחלת אמירה, ושוב נידונית כמסיחה לפי תומה ולא משום מקלו ותרמילו! ועל כרחק דעיקר טעמו שזה שהוציאה להם ואמרה: זה מקלו וזה תרמילו זהו חשוב כתחלת אמירה שמת, ובכיה לחוד לא הוי אפילו התחלת אמירה¹⁷⁴, והגמרא דמשני: כיון דחזיתנהו בכיא – היינו דאם לא כן לא היה מהני הוצאת מקלו ותרמילו, דאף על גב דהוי תחלת אמירה מכל מקום אין הוכחה שאומרת לפי תומה דיש לומר דמתכוונת לעדות כמו שכתבו התוספות. ואף על גב דבכל

התחילה לבכות, ומתוך כך שאלו לה: איה חברנו, ואמרה להם: מת וקברתיו, זה מקלו וזה תרמילו וזה קבר שקברתיו.

173. ולשון הרי"ף 'כיון דחזיתנהו בכתה', ופירש הנימוקי יוסף 'והיינו לפי תומה דקודם ששאלוה התחילה לבכות'. ובשו"ת ריב"ש סימן שפ בתחלתו כתב: 'וכן .. בפונדקית בכתה] פירש רש"י: והיינו לפי תומה דקודם ששאלוה התחילה לבכות'. ומשמע מהריב"ש שם דהיינו מפני שהבכיה קדמה להשאלה (ובשו"ת הרשב"א ח"ב סימן לב כתב: 'אם התחיל מעצמו אף על פי שלאחר מכאן שאלוהו וחקרוהו עדותו עדות, כדמוכח נמי בהוא עובדא דפונדקית דאמרו דכי חזיתנהו בכיה ואמרו לה: איו חברינו').

174. נראה דזהו לפי גירסת הדפוס ברש"י ד"ה הוה בכיא: 'והיינו לפי תומה דקודם ששאלוה התחילה לומר'. אבל המאירי כתב ב'בית הבחירה' בביאור המשנה: 'ומכיון שבשעה שראתה אותם התחילה לבכות ואמרו לה: איה חברנו, ונמה להם: מת כו', סופה הוכיח שעליו היתה בוכה, והרי היא כאמרה כן מתחלה; (וכבר נעתק לעיל לשונו: 'שכשראתה אותם התחילה לבכות, ומתוך כך שאלו לה: איה חברנו, ואמרה להם: מת וקברתיו – זה מקלו וזה תרמילו וזה קבר שקברתיו'). והוא בהתאם לגירסת הנימוקי יוסף והריב"ש ברש"י הנ"ל 'דקודם ששאלוה התחילה לבכות'.

בחידושו: 'לכשתהא הפונדקית נאמנת. פירוש: כשימצא דבר אמת שהאמינו הפונדקית, כלומר שלא סמכו עליה מדין, שהיתה מסיחה לפי תומה'.

171. 'כלומר: באותו ענין שהאמינו פונדקית הוי נמי שאר אשה נאמנת שהרי פונדקית הוציאה להן'. [וקצת משמע בדפוסים שלנו בפירוש רש"י דשני הפירושים תלויים בב' הגרסאות במשנה, אי גרסינן 'לכשתהא הפונדקית נאמנת' או 'לכשתהא כפונדקית – נאמנת'. ובגירסת הספרים אחרים ברור שהמשנה הסתיימה בתיבות 'פונדקית הוציאה להם מקלו ותרמילו וספר תורה שהיה בידו' כגירסא דידן, אבל לפירוש ראשון של רש"י אפשר שהמשנה הסתיימה עם התיבות 'לכשתהא הפונדקית נאמנת' כגירסת הרא"ש ודפוסים ישנים של הרי"ף. והתלמוד ירושלמי על משנה זו מתחילה בהתיבות 'הפונדקית הוציאה להן מקלו ומנעלו ואפונדתו וספר תורה שהיה בידו, ומשמע קצת שלא היה לפניהם תיבות אלו בהמשנה]

172. אבל מלשון הריטב"א: 'ומהדרנין: דכיון דחזנהו בכיא, והאי שעתא אמרו לה: איה חברנו, ואמרה להם: זה מקלו' מוכח שלא אמרה להם 'זה מקלו וזה תרמילו' עד אחרי ששאלו אותה: 'איה חברנו'. וכן פירש רבינו מנחם בר' שלמה המאירי בספרו 'בית הבחירה' בביאור המשנה 'ופירושהו בגמרא שהיתה מסיחה לפי תומה. ואיה חברנו דקאמר, פירשו בו שכשראתה אותם

מסיח לפי תומו דעלמא אין צריך הוכחה שהוא מסיח לפי תומו ובעינן רק שלא יהא הוכחה שמתכוין לעדות, כמו שכתבו הגהות מיימוניות והריב"ש ושאר פוסקים; מכל מקום כאן שעיקר אמירתה מת וקברתיו היה על ידי ששאלו איה חברינו ומתחלה לא שמעו ממנה כלל שמת, רק משום דתחלת אמירה דרך מסיחה לפי תומה אף על גב דהדרין ומגלינן למילתא מיניה לא נפיק מכלל מסיח לפי תומו¹⁷⁵, דתחלתו מוכיח על סופו, אם כן ההתחלה צריך להיות דרך הוכחה שהיא מסיחה לפי תומה, מאחר שעיקר האמירה מה שאנו צריכים היא משיבה על ידי שאלה ובתשובה על ידי שאלה צריך להיות הוכחה שהיא מסיחה לפי תומה וההוכחה היא מתחלת האמירה, ובפונדקית היה הוכחה בשעת תחלת אמירה שהיא מסיחה לפי תומה על ידי מה שבכתה כדחזיתנהו, ובאופן דלרבי עקיבא היתה מסיחה לפי תומה גמורה משום דתחלת אמירה היה במסיחה לפי תומה, וכנ"ל דזה מקלו וזה תרמילו הוא תחלת אמירה, והבכיה היא הוכחה שהאמירה לפי תומה, (והא דאמר בגמרא: מסיחה לפי תומה היתה – זה מקלו וזה תרמילו וזה קבר וכו', לפי המסקנא על כרחך לאו בחדא מחתא אמרינן לכולהו, וזה קבר וכו' אמרה אחר ששאלו אי' חברינו וכו'). ורבנן דפליגי ארבי עקיבא וסבירא להו דלא היתה מסיחה לפי תומה, לפירוש מהרי"ק הנ"ל בוודאי אין סברא לומר דפליגי עם רבי עקיבא במציאות המעשה בגופיה דעובדא היכי הוה, (ועל כן אי אפשר לומר דסבירא להו לרבנן שמעשה בהוצאת מקלו ותרמילו היה אחר השאלה דאי' חברינו, או שלא סבירא להו דבכתה כדחזיתנהו), וגם אי אפשר לומר דרבנן סבירא להו דצריך להיות כל האמירה במסיח לפי תומו ולא סגי בתחלת אמירה, דאם כן הרי"ף ושאר פוסקים שפסקו דסגי בתחלת אמירה במסיח לפי תומו אמאי פסקו כרבי עקיבא ולא כרבנן, הא אין הלכה כרבי עקיבא מחבריו וכנ"ל! אלא ודאי דרבנן נמי מודו דתחלת אמירה במסיח לפי תומו סגי, אלא דפליגי ארבי עקיבא מטעם דסבירא ליה שהוצאת מקלו ותרמילו בצירוף הבכיה ביחד עדיין אינו התחלת האמירה כלל כל שלא שמעו מפיה שמת, ואמירה הוא דבעינן ולא סגי ברמיזות והוכחות אלו; ומהאי טעמא פליגי ארבי עקיבא, וסבירא להו דלא הוי מסיחה לפי תומה, אלא משום צירוף האומדנות, ומכל מקום לא עדיף עדותה מאשה ישראלית, ושפיר מייתי ראייה.

ועדיין לא הונח לנו בזה, דהא גופיה קשיא על הרי"ף וכל הפוסקים: מהיכא פשיטא להו דסגי בתחלת אמירה במסיח לפי תומו אף לרבנן דרבי עקיבא, רק פלוגתת רבי עקיבא ורבנן אי חשיב כתחילת אמירה – הך הוצאת מקלו ותרמילו בצירוף הבכיה ביחד או לא, ומנא להו לחדש דפליגי בסברא

175. מיוסד על לשון הרי"ף כאן: 'שמעינן מינה דהדרנא ומגלינא למילתא מיניה שפיר לא נפיק ליה מהיכא דמתחיל הגוי ומסיח לפי תומו ואף על גב מתורת מסיח לפי תומו'.

דחוקה כזו? דלמא בהך סברא פליגי: דרבי עקיבא סבירא ליה דסגי בתחלת אמירה במסיח לפי תומו, ורבנן סבירא להו דצריך להיות כל האמירה במסיח לפי תומו ולא אמרינן הוכיח תחילתו על סופו בכהאי גוונא, וכמו בכמה דוכתי דפליגי בסברא זו; ולעולם כולי עלמא סבירא להו דהך דהכא הוי כתחלת אמירה, ויש לנו לפסוק כרבנן דרבי עקיבא דלא סגי בתחלת אמירה במסיח לפי תומו.

וְלֹא פִירוּשׁ שכתבתי לעיל בפלוגתת רבי עקיבא ורבנן: דלרבי עקיבא על הסימנים שמכו ועדיפי ממסיח לפי תומו דעלמא, ולרבנן הוי הפונדקית כמסיח לפי תומו דעלמא; והוכחת הרי"ף והפוסקים הוא מדברי רבנן כנ"ל – ניחא קצת.

ומלכוד זה קשה לפירוש מהרי"ק דרבנן דרבי עקיבא סבירא להו דהפונדקית לא היתה מסיחה לפי תומה, ומה שהאמינה היינו משום האומדנות שהוציאה להם מקלו ותרמילו והאמינה כאשה ישראלית וכנ"ל; דבמתניתין לא משמע כלל כפירושו: שהרי בדברי רבנן במתניתין לא נזכר כלל שהוציאה להם מקלו ותרמילו שזהו עיקר גדול במעשה זו שלולא זאת לא היתה נאמנת אף לדבריהם! ולמה עיקר זה חסר במעשה זו שאמרו? ורבי עקיבא שהשיב להם: הפונדקית הוציאה להם מקלו ותרמילו וכו', כנראה מדבריו שחידש בעובדא זו דברים נוספים מה שלדברי חכמים אין צריכים לזה, והרי אף לדברי חכמים לא האמינה אלא משום שהוציאה להם מקלו ותרמילו, ולא מפיה אנו חיים! ואדרבה לדברי חכמים היה כל הנאמנות שלה רק משום האומדנא דהוצאת מקלו ותרמילו שהיה בידה, מה שאין כן לדברי רבי עקיבא דהיתה מסיחה לפי תומה גמורה משום דתחילת האמירה היה במסיחה לפי תומה במה שאמרה: זה מקלו וזה תרמילו, דאמירה זו היה במסיחה לפי תומה משום ההוכחה דבכתה כדחזיתנהו וכנ"ל, אם כן לפי זה אין הנאמנות תלוי במה שהוציאה מקלו ותרמילו דאף אם לא היה בידה כלל מקלו ותרמילו כמו כן היתה נאמנת אם היה איזה תחלת אמירה שלה במסיחה לפי תומה יהיה איזה שיהיה, למה לי סיפור מקלו ותרמילו או סיפור אחר? שהיה נחשב תחלת אמירה דידה במסיחה לפי תומה היתה נאמנת, ומעשה הוצאת מקלו ותרמילו אין לנו שום צורך ותועלת בו! ואין צריך כלל לזו האומדנא שדבריה אמת, דבלאו הכי נאמנת מצד עצמה שהתחילה לומר במסיחה לפי תומה, ואם כן מה זו שהשיב רבי עקיבא לחכמים: הפונדקית הוציאה להם מקלו ותרמילו וכו'? ונהפוך הוא – דחכמים דרבי עקיבא היו צריכים לומר סיפור זה דפונדקית הוציאה להם וכו', ומשום הכי האמינה, מה שאין כן לרבי עקיבא מקל ותרמיל זה לא מעלה ולא מוריד!

ואם נדחוק לומר באופן אחר לפי דברי מהרי"ק: דגם רבי עקיבא נמי סבירא ליה דהוצאת מקלו ותרמילו בצירוף הבכיה ביחד לא הוי התחלת אמירה

ממש לדונה כמסיחה לפי תומה מצד עצמו, ורק מצד האומדנא [וההוכחות] שדבריה אמת היה לה דין מסיחה לפי תומה, ורבנן סבירא להו דמצד האומדנות לא נעשית מסיחה לפי תומה רק האמינוה בתורת עדות כאשת ישראל; מלבד שהסברא דחוקה בזה, וגם דברי הרי"ף הנ"ל לא אתי שפיר לפי זה כמבואר למעיין, עדיין העיקר חסר בדברי המשנה, כיון דבין לדברי רבי עקיבא ובין לדברי חכמים לא האמינוה אלא בצירוף האומדנא שהוציאה מקלו ותרמילו, היה לו לרבי עקיבא להשיב עיקר סברתו במחלוקת זו דעל ידי האומדנא דינה כמסיחה לפי תומה, ולא כסברת חכמים דבתורת עדות הימנוה על ידי האומדנא, אבל תשובת רבי עקיבא השנויה במתניתין אין לה ענין כלל לפי זה, (ולקמן באות ח' יבואר יישוב נכון על זה).

אך להפירוש שכתבתי לעיל (כגירסת הספרים אחרים שברש"י וכפירוש הרע"ב), ניחא: דלרבנן היתה הפונדקית מסיחה לפי תומה על ידי תחילת האמירה במסיחה לפי תומה, ומשום הכי לא הזכירו כלל מקלו ותרמילו כאן, דסיפור זה לאו דוקא והוא הדין אם היתה אומרת שום סיפור שיהיה התחלת אמירה במסיח לפי תומו; ורבי עקיבא השיב להם שאינה נאמנת כלל במסיחה לפי תומה, רק על הסימנים והאומדנא סמכו ואתי שפיר.

אך עוד יש לפרש בפשיטות יותר דלרבנן דרבי עקיבא היתה הפונדקית נאמנת אף בלא הוצאת מקלו ותרמילו, לפי מה שכתבתי לעיל דלמאן דאמר מתכוין להעיד עדותו – הוא הדין אם משיב על ידי שאלה נמי שפיר דמי, וכדברי התרומת הדשן הנ"ל; ולפי זה יש לומר דרבנן דרבי עקיבא סבירא להו כהך מאן דאמר (ואף על גב דזהו פלוגתא דאמוראי¹⁷⁶ במתכוין להעיד אי עדותו עדות, מכל מקום בסמוך יבואר שיש בזה פלוגתא דתנאי), ומשום הכי היתה הפונדקית נאמנת, דאף על גב דשאלו לה: אי חברינו והשיבה: מת וקברתיו – מכל מקום להך מאן דאמר אף משיב על ידי שאלה חשיב מסיח לפי תומו כל שאינו מתכוין להתיר ולא הזכיר אשה¹⁷⁷; ושפיר אמרו: ולא תהא כהנת

177. וכדגרסינן בירושלמי יבמות פט"ז ה"ח: 'חד אריסטון (אדם אחד שדרכו להכין סעודות לבני אדם) בעא קומי רבי מנא: לית הדא [המשנה דפונדקית] פליג על רבי שמעון בן לקיש דרבי שמעון בן לקיש אמר: [איזהו מתכוין] (שבגוי אין עדותו עדות לרבי יהודה בן בבא)?] כל ששואלין אותו והוא משיב (הוי מתכוין להעיד ולא נתכוין להתיר, ואין עדותו עדות)?', ומסקינן התם: 'לית כן כההוא דאמר רבי שמואל בר סוסרטא: שעשו חכמים את הפונדקית כגוי מסיח לתומו' (שריש לקיש דאמר: כל גוי ששואלין אותו והוא משיב אע"פ שלא הזכיר את האשה ולא נתכוין להתיר הוי מתכוין להעיד ואין עדותו עדות, אינו יכול

176. ביבמות קכ"א, ב דרב יהודה אמר שמואל אמר נתכוין להעיד עדותו עדות, ושם נתבאר דהכי סבר ריש לקיש אבל רבי יוחנן אמר בשם חכמים שאם נתכוין להעיד אין עדותו עדות (ולעיל הביא הרד"ך דבירושלמי יבמות פט"ז ה"ה גרסינן איפכא: 'איזו היא מתכוין (שאין עדותו עדות בגוי לרבי יהודה בן בבא)? רבי יוחנן אומר: כל שמוזכרין לו אשה (דהיינו מתכוין להתיר), רבי שמעון בן לקיש אמר: כל ששואלין אותו והוא משיב (דהיינו מתכוין להעיד)', ושם גרסינן: 'אמר רבי חגי לרבי יהושע בן לוי: זכור רבי בשלשים וכמה זקנים שהיו מתריסין כנגד רבי הושעיה למעבר כהדה דרבי שמעון בן לקיש והוא לא מקבל עליו').

כפונדקית, דמתכוין להעיד אף למאן דאמר דעדוהו עדות, מכל מקום פשיטא דלא עדיף מאשה וכנ"ל. ורבי עקיבא השיב להם שהוציא מקלו ותרמילו וכדפירש רש"י דלא עליה סמכו אלא לפי תומה הסיחה, ומסיחה לפי תומה גמור עדיף מאשה כדברי התוספות, וקושית הגמרא: 'והא איה חברינו קאמרי לה' מקשה רק על דברי רבי עקיבא; והרי"ף והפוסקים שלמדו מכאן דסגי בהתחלת מסיח לפי תומו, היינו לפי דעת רבי עקיבא, דעל כרחך קיימא לן כרבי עקיבא מאחר דאיפסיקא הילכתא דמתכוין להעיד אין עדותו עדות על כרחך דנאמנות הפונדקית מדין מסיח לפי תומו וכדברי רבי עקיבא, ולפי זה רווחא שמעתתא. אך מדברי התוספות נראה כפירוש המהרי"ק.

והך מילתא דאמר דאף למאן דאמר דמתכוין להעיד אין עדותו עדות, יש בזה פלוגתא דתנאי: היינו דלעיל במתניתין (דף קכ"א ע"ב): אפילו שמע מן הנשים¹⁷⁸, רבי יהודה אומר: אפילו שמע מן התינוקות¹⁷⁹ בין שהוא מתכוין ובין שאינו מתכוין, רבי יהודה בן בבא אומר: וכו'¹⁸⁰ ובגוי אם היה מתכוין אין עדותו עדות, ופירש רש"י אהא דקתני בין שהוא מתכוין – מתכוין להעיד, עד כאן לשונו, וכן כתב הנימוקי יוסף, וכתב על זה התוספות יום טוב: ומשמע דאילו נתכוין להתיר – לא, וצריך עיון, עד כאן לשונו¹⁸¹. גם ידוע דקדוק הרב מתתיהו שבמהרי"ק דמדייק במתניתין דרבי יהודה בן בבא אומר כו' ובגוי אם היה מתכוין כו', דעדיין לא השמיענו כלל שריותא דגוי מסיח לפי תומו עד דאתי לאשמעינן איסוריה באיזה אופן אינו נאמן. ונראה דלפירוש רש"י הא דתנן במתניתין: בין שהוא מתכוין כו' לא קאי אדלעיל אמאי דסליק מיניה אפילו שמע מן התינוקות כו', דתינוקות באמת אינם נאמנים אלא במסיח לפי תומו דוקא ובמתכוין אינם נאמנים, וכמו שכתב הבית שמואל (בס"ק ל"ד) בשם התרומת הדשן. וכן מבואר מפירוש רש"י בבבא קמא (דף קי"ד ע"ב), דאמר רב אשי: אין מסיח לפי תומו נאמן אלא לעדות אשה בלבד, ופירש רש"י: לעדות אשה, שמע מן התינוקות שהיו אומרים וכו'¹⁸² בפרק בתרא דיבמות, עד כאן לשונו; מבואר מזה דבעדות אשה בעינן קטן מסיח לפי תומו דוקא, דומיא דנחיל של דבורים דהתם דבעינן קטן מסיח לפי תומו דוקא, וכן כתב הראב"ן ביבמות

178. אומרות: מת איש פלוני.

179. אומרים: הרי אנו הולכין לספוד ולקבור את איש פלוני.

180. בישראל אף על פי שהוא מתכוין.

181. ולשון רש"י: 'בין שהוא מתכוין. לעדות, וכן כתב בנימוקי יוסף. ולכאורה לשון זה שברש"י יש לפרש בשני האופנים שבגמרא (להעיד או להתיר).

182. הרי אנו הולכין לספוד ולקבור את איש פלוני.

לסבור שעשו חכמים את הפונדקית כגוי מסיח לתומו. שהרי שאלו אותה והשיבה), 'אית כן כהוא דמר רבי חנינא: עשו אותה כחיה שהיא נאמנת על אתר' שמאן דאמר מתכוין להעיד אין עדותו עדות יסבור אליבא דרבי עקיבא שחכמים שהתירו את האשה להנשא עשו את הפונדקית כמיילדת שהיא נאמנת לאלתר (ומכיון דחכמים סוברים שלא נתכוין להתיר [וגם לית להו האי דינא דרבי עקיבא דפונדקית נאמנת לאלתר דוקא], למדו מכאן שמתירים להשיא את האשה על פי עדות כל אשה).

דתינוקות דוקא מסיחים לפי תומם נאמנים. ולפי זה הא דתנן במתניתין שם: בין שהוא מתכוין – על כרחך לא קאי אדלעיל אלא היא בבא בפני עצמה, דידוע שהתנא לפעמים שונה תחלת הכללים ולפעמים שונה תחלה הפרטים, והכי נמי מתחלה שונה באיזה ענין נאמנים ואחר כך שונה מי הם הנאמנים. ופירוש משנתינו דכל אחד שהאמינו חכמים בעדות אשה (דמפרש ואזיל במתניתין דלקמן.. אשה ושפחה וגוי מסיח לפי תומו) בין שהוא מתכוין בין שאינו מתכוין, וממילא כולל בזה אחד גוי ואחד ישראל, ורבי יהודה בן בבא פליג: בגוי מתכוין אין עדותו עדות; ולפי מסקנת הגמרא דמתכוין היינו אפילו מתכוין להעד ולא להתיר, פירש רש"י במתניתין דלתנא קמא דרבי יהודה בן בבא דסבירא ליה דגוי מתכוין נאמן היינו מתכוין להעיד, אבל במתכוין להתיר תנא קמא נמי מודה דאין עדותו עדות, ולמעט בפלוגתא עדיף. ומיושב דקדוק הרב ר' מתת' שבמהרי"ק וגם הצריך עיון של התוספות יום טוב הנ"ל. ולפי זה יש לפרש בפשיטות דרבנן דרבי עקיבא גבי פונדקית נמי סבירא להו כתנא קמא דרבי יהודה בן בבא דמתכוין להעיד עדותו עדות וכמו שכתבנו לעיל.

העו"ה שיש לנו ג' פירושים אעובדא דפונדקית: מדברי התוספות נראה כפירוש המהרי"ק הנ"ל, ופירוש הרע"ב והספרים אחרים שברש"י הנ"ל, ופירוש זה שאמרנו, ולפירוש זה מוכח ממתניתין דלמאן דאמר מתכוין להעיד עדותו עדות הכי נמי משיב על ידי שאלה וכדברי התרומת הדשן הנ"ל.

ונחזור לענינינו, בגוי שמשיב לגוי על ידי שאלה, שדברי התרומת הדשן והרמ"א והבית יוסף בתשובה דחשיב מסיח לפי תומו, דכל שאין חשש שמתכוין להעיד ולהתיר אף שמשיב על שאלה נחשב מסיח לפי תומו, וכמו דלמאן דאמר דמתכוין להעיד עדותו עדות מתיר אף בגוי שמשיב לישראל על שאלתו כיון שאין חשש שמתכוין להתיר, ואין צריך שיתעורר הגוי מעצמו להעיד וכפירוש הראשון שכתבנו לעיל בהירושלמי בפלוגתא דרבי יוחנן וריש לקיש, הכי נמי לדידן בגוי שמשיב לגוי על שאלה מאחר שאין חשש שמתכוין להעיד לית לן בה; וכדמוכח מהא דלמסקנא דמתכוין להעיד אין עדותו עדות, על זה קאמר הגמרא: היכי משכחת לה במסיח לפי תומו כי ההוא וכו' 183, דבעינן המסיח לפי תומו רק לאפוקי מחשש שמא מתכוין להעיד, אבל כל שיצאנו מחשש זה מהימן שפיר אף במשיב על שאלה, כמו לאידך מאן דאמר דסבירא ליה: מתכוין להעיד עדותו עדות (דלדידי' משמע דלא הוצרך הגמרא מסיח לפי תומו), דהא לא פליגי האמוראים זולת בדין מתכוין להעיד לחוד. וגם יש להוכיח כפירוש הראשון שכתבנו לעיל בירושלמי בפלוגתא דרבי יוחנן וריש

183. דהוה קאמר ואזיל: מאן איכא בי חיזאי (מי חיזאי, ואנסבה רב יוסף לדביתהו (יבמות קכא, ב. עיין משנשי ביתו של בית חיזאי שישמעע דברי, ד)שכיב שם בארוכה).

לקיש, דלפירושו המרדכי המבואר לעיל¹⁸⁴ דרבי יוחנן מחמיר דכל שמזכירין לו אשה לא הויא מסיח לפי תומו, למה לא חשו לו הפוסקים דהלכה כרבי יוחנן לגבי ריש לקיש. וכבר כתבנו לעיל דמהרמב"ם מוכרח שחולק על זה דסבירא ליה אפילו באומר אמרו לאשתו של פלוני שמת בעלה גם כן הוי מסיח לפי תומו, (ומיהו הבית שמואל¹⁸⁵ הביא דברי המרדכי בזה).

ומל"בד כל הנ"ל הא כבר מבואר לעיל דלהרמב"ן והרא"ה והריטב"א דסבירא להו דמסיח לפי תומו נאמן בעדות אשה מטעם מילתא דעבידא לאיגלוויי, אם כן לדידהו ודאי נאמן אף שמשיב על ידי שאלה כל שאינו מתכוין להעיד, דהוי ממש דומיא דמסיח לפי תומו דטעימת קפילא, ומסיח לפי תומו דגבי שטרא פרסאה דמהני בכהאי גוונא וכמו שכתבנו לעיל, והתרומת הדשן והרמ"א פסקו להדיא להתיר בגוי שמשיב לגוי על ידי שאלה ולא מצינו על זה חולק במפורש, דבתשובת הר"ן הנ"ל יש לצדד כנ"ל, ובודאי קיימא לן כן להלכה.

והנה היתר זה הוא רק כשהשופט שאל להרוצח שלא בפני ישראל שיש לו דין מסיח לפי תומו כמו שכתוב בתשובת בית יוסף וכדברי התרומת הדשן והרמ"א, אך אף אם היה שם אשה ישראלית בשעת הדרישות וחקירות מהגזלן כבר כתבנו לעיל שיש לצדד להיתר, דלא דמי לשאר גוי ששואל לגוי בפני ישראל דהגוי מסיק אדעתיה ששואלים לו בשביל ישראל, מה שאין כן כאן שידוע שדרישות וחקירות השופט רק לברר דבר המשפט, וניכרין הדברים שהודאת הרוצח אמיתית בעצמה ולא בעבור עסקי ישראל הודה. וגם יש לצדד עוד במה שכתב המהרי"ק דזה עדיף ממסיח לפי תומו דאי לאו דקושטא קאמר לא היה מחייב את ראשו למלכות כנ"ל, ואמנם בנידון דידן כבר חייב את ראשו מרציחה ראשונה, יש לומר דלא שייך תו חזקה דלא מרע נפשיה וכנ"ל, מכל מקום יש לומר כיון דמהרי"ק הביא ראי' מערכאות דאמרינן בהו: חזקה דלא מרעי נפשיהו ומהאי טעמא היו נאמנים אפילו בדבר ערוה כו' אף על גב דאם היה משקר לא היה מגיע לו היזק כי אם מעט זלזול כו', והכי נמי בנידון דידן אפשר דמכל מקום שייך כהך חזקה דלמה יודה בחנם דאף שכבר מחוייב מיתה, מכל מקום אולי מאשר הרבה לרצוח יעלה חמת השופטים ויוסיפו ליסרה אותו, וזהו לא גרע ממעט זלזול דערכאות שכתב המהרי"ק דמהאי טעמא מהימני אפילו בדבר ערוה, ופרט זה יתבאר בסמוך (אות ה').

ומצורף לזה הטעם הג' של המהרי"ק, דאף אי לא הוי מסיח לפי תומו מכל מקום בצירוף האומדנות וההוכחות יש להאמינו כמו בפונדקית, ואף דלפירושו הרע"ב והספרים אחרים שברש"י אין ראי' כלל משם, דהתם היתה

184. המיוסד על תשובת הראב"ה (בספר ראב"ה) 185. על שולחן ערוך אבן העזר סימן י"ז ס"ק מ"ג. סימן תתק).

מסיחה לפי תומה גמורה בין לרבנן ובין לרבי עקיבא, רק דלרבי עקיבא אין מסיח לפי תומו נאמן רק בצירוף אומדנות, אבל כשאין מסיח לפי תומו גמור, יש לומר דלא מהני צירוף אומדנות, מכל מקום לאידך פירושי מוכח כן, וכן כתבו כמה פוסקים, (אלא דיש לומר דשם עדיף שנמצאו כליה וספריה בביתו של הרוצח, ודמי יותר לפונדקית, מה שאין כן בנידון דידן), וגם הבית יוסף בתשובה כתב זה לצירוף דמוכח דקושטא קאמר, דאם לא כן לא היה אומר כל כך רמזים שהשקר אין לו רגלים. ולפי מה שכתבנו לעיל באות ב' בפירוש התוספתא דפרק ד' דדמאי בפלוגתא דרבי ורבן שמעון בן גמליאל דאף היכא דיש לומר דלהשביח מקוחו אומר, מכל מקום כשיש אומדנא לתרץ דבריו דינו כמו מסיח לפי תומו, אם כן הכי נמי יש לומר בצירוף האומדנא נעשה מסיח לפי תומו, אך עם כל זה לא החלטתי להתיר באופן זה, אבל אם היה הודאת הרוצח בנידון דידן שלא בפני ישראל ההיתר ברור, ואם אי אפשר להתברר דבר זה אם היה שם ישראל באותו מעמד גם כן יש להקל, ועיין בבית שמואל ס"ק מ' 186.

[ה]

בטעם נאמנות ערכאות

ומעתה נבא לברר בנאמנות ערכאות דאמרינן חזקה דלא מרעו נפשיהו, אי נאמנין גם כן בעדות אשה אפילו אינם מסיחין לפי תומן מטעם חזקה הנ"ל, כי היכי דמהימנין להו בממון בשטרי מכר מהאי טעמא, או לא. והמהרי"ק שם פשיטא ליה דנאמנין גם בדבר שבערוה, ובנידון דידן ההיתר תלוי בדין זה, דאי נדון הודאת הרוצח דלא הוי מסיח לפי תומו רק שנאמן משום חזקה דלא מרע נפשיה [דמהימנין בזה] מהא דערכאות נאמנים; אם כן זה תלוי בזה אי ערכאות נאמנים בעדות אשה. ואף לפי מה שכתבתי לעיל דאם הודאת הרוצח שלא בפני ישראל הוי מסיח לפי תומו, ואין צריך לחזקה זו דמהרי"ק – מכל מקום הא לא שמע שום ישראל הודאת הרוצח, [ובמה נדע] שאמר הרוצח שהרגו? רק מה שהועתק מהזורנאל קאפייה מהפאקאזיוני! ושם מבואר הגדת הרוצח; והרי להרמב"ם מסיח לפי תומו בכתב לא מהני, אף על גב דאם היה מגיד בעל פה היה מהני – מכל מקום בכתב לא מהני (כמבואר בבית שמואל ס"ק ל')¹⁸⁷, וכל הפוסקים חשו לדעתו. ואם כן בנידון דידן: הגוי שמספר הגדת הרוצח שהודה

הרמב"ם: 'מצאו כתוב בשטר: מת איש פלוני בן פלוני, או: נהרג פלוני בן פלוני; ונודע שזה כתב ישראל – הרי זה תנשא אשתו'. וכתב המגיד משנה שם: 'ואפשר שכונתו [של הרמב"ם] במה שכתב 'ונודע שזה כתבו ישראל' היא למעוטי: אם היה כתב גוי, והטעם לפי שלא הוכשר גוי אלא במסיח לפי תומו אבל לא כתבו, לפיכך צריך שידוע שהוא כתב ישראל'.

186. 'התרומת הדין פסק: גוי שאמר שנדון בערכאות נאמן, ועוד פסק: גוי מסיח לפי תומו מפי גוי נאמן ולא חיישינן שמא גוי הראשון לא היה מסיח לפי תומו, עוד פסק: גוי השואל לגוי שלא בפני ישראל הוי מסיח לפי תומו. ונראה הני ג' פסקים הכל שיטה אחת' (עיין בבית שמואל שם בארוכה).
187. דברק יג מהלכות גירושין [הלכה כח] כתב

שהרגו אין להאמינו משום מסיח לפי תומו, דהא הוי מסיח לפי תומו בכתב, רק משום דהוי בערכאות נאמנים ונאמנות ערכאות הוא דוקא בכתב, - אם כן צריך לבאר מתחלה אי נאמנים ערכאות בדבר שבערוה, (ולקמן יבואר שיש לומר שבלאו הכי מסיח לפי תומו בכתב ככהאי גוונא מהני אף בלא טעם דערכאות).

והנה המהרי"ק שם כתב דחזקה זו דלא מרעי אנפשייהו עדיף מ[גוי] מסיח לפי תומו, ויש להתיר אפילו בלא טעמא דאשה דייקא ומינסבא וגם בלא טעמא דמשום עיגונא הקילו [כה]; ד[הא] אפילו היכא שצריך עדות גמור כגון להוציא ממון מחזקתו דבעינן שני עדים סמכו אחזקה דלא מרעי נפשייהו גבי שטרות העולים בערכאות של גוים בשטרי מכר כו'¹⁸⁸, ואפילו לענין ערוה החמורה להתיר אשת איש לעלמא הוה סמכינן על חזקה זו אי לאו דלאו בני כריתה נינהו¹⁸⁹. עד כאן דברי המהרי"ק.

ולכאורה יש לומר על ראייתו הראשונה מהא דנאמן לממון, דלפי מה שכתבו התוספות בגיטין (דף ט' ע"ב ד"ה אף על פי) דהא דסמכינן בשטרות העולים בערכאות של גוים באותם העומדים לראיה הוא רק תקנתא דרבנן היכא דקים לן בסהדותיהו שהוא אמת דלא מרעו נפשייהו, ושטר מתנה אף על גב דקים לן דקושטא קאמר חספא בעלמא הוא¹⁹⁰ כו' - אם כן אין להוכיח מכאן שיהיו ערכאות נאמנים בעדות אשה, כיון דתקנתא דרבנן הוא, דילמא בממונא תקנו באיסורא לא תקנו, דאף על גב דבעדות אשה האמינו עד אחד, מה שאין כן בממון, מכל מקום מצינו כמה מילי דעבדו רבנן תקנתא בממון, ובעדות אשה לא תקנו זה, וכמו בבעיא דסימנים דאורייתא או דרבנן (בבבא מציעא דף כ"ז ע"א) דאמרינן שם¹⁹¹: **ואי אמרת [סימנים] דרבנן כי עבוד רבנן תקנתא בממונא אבל באיסורא לא עבוד רבנן תקנתא**, והיינו אף לענין עדות אשה דמייתי שם בסוגיא¹⁹² לפשוט הבעיא (וכן כתבו התוספות לענין חשש שאלה דהוי מדאורייתא, ומ"מ בממון תקנו רבנן דלא ניהוש

(דמקשינן אהא דאמר רבי שמעון דאף גיטי נשים ושחרורי עבדים העולים בערכאות של גוים כשרים 'והא לאו בני כריתה נינהו!'). וזוהי גירסת רש"י ותוספות שם. ופירש רש"י 'כריתה - הבדלה, לשון ספר כריתות; דכיון דלא שייכי בתורת גטין וקדושין - אין נעשין עדים בדבר, דכתיב "וכתב.. ונתן" - מי שישנו בנתינה ישנו בכתיבה'.

190. כדאמרינן בפרק קמא דגיטין (שם).

191. דף כז ע"ב.

192. את המשנה ביבמות (קכ, א): 'אין מעידין אלא על פרצוף הפנים עם החוטם, אף על פי שיש סימנין בגופו ובכליו, ואת הברייתא: 'אין מעידין על השומא, ואלעזר בן מהבאי אומר: מעידין על השומא'.

188. אף בלא טעמא דדינא דמלכותא דינא, כדמוכח בהדיא בפרק קמא דגיטין (י, ב) [שו"ת מהרי"ק שרש קכא]. דאמרינן בגיטין שם 'בשלמא מכר (מובן הדבר ששטרי מכר העולים בערכאות של גוים כשרים אף על פי שחותריהם גוים, שכן) מכי יהיב זוזי קמייהו הוא דקנה, ושטרא ראוי בעלמא הוא, דאי לא יהיב זוזי קמייהו, לא הוו מרעי נפשייהו וכתבין ליה שטרא. אלא מתנה במאי קא קני - לאו בהאי שטרא? והאי שטרא חספא בעלמא הוא!' ואהא משנינן: 'אמר שמואל: דינא דמלכותא דינא' (הרי דהא דשטרי מכר כשרים מובן בלא טעמא דדינא דמלכותא דינא, משום דלא הוו מרעו נפשייהו).

189. הכי גרסינן בכתבי יד של גמרא גיטין שם

לשאלה). ואין לדחות לפי מה דאמרינן בבכורות (דף מ"ו ע"ב) לחלק בין סוף עדות לתחלת עדות כו' עיין שם¹⁹³, ומשום הכי סבירא ליה להמהרי"ק דבנאמנות ערכאות דהיינו סוף עדות אין להחמיר יותר מממון; דהא להרא"ש וסייעתו דפסקו דמקלינן אף בסוף עדות וכאידך איבעית אימא בבכורות שם¹⁹⁴, א"כ ליכא למימר הכי (וגם לפי מה שיתבאר לקמן באות ח' דהסוגיא דבבא מציעא הנ"ל קאי רק להך איבעית אימא, דלשינויא קמא דבכורות הנ"ל לא הוה פשיט מעדות אשה דסימנים דרבנן, דאפילו אי סבירא לי' סימנים דאורייתא יש לומר דהחמירו בעדות אשה בתחלתה כדמוכח שם).

אל"א די"ל בדעת המהרי"ק דאע"ג דאיכא מילי דתקינן רבנן בממון ולא בעדות אשה, מ"מ אי אפשר לחלק כן בחד תקנתא גופיה לענין נאמנות העד שהקילו הרבה בעדות אשה להאמין אף לעד אחד ופסול, משא"כ בממון, ולענין נאמנות הערכאות יהי' התקנתא בממון ולא בעדות אשה, (ובלאו הכי יש לומר: לפי מה שכתבו התוספות בחולין (דצ"ו ע"א סד"ה פלניא) דממון שביד הבעלים אין להוציא על ידי סימנים עיין שם, א"כ אין מזה סתירה על המהרי"ק שכתב דבדבר שמוציאין ממון מחזקתו ה"ה לעדות אשה כו'. אבל גם כזו מצינו בהך תקנתא גופיה, בהא דאמר רבי חנינא¹⁹⁵: דבר תורה אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה, ומה טעם אמרו דיני ממונות אין צריכין דרישה וחקירה שלא תנעול דלת כו', ומ"מ בעדות אשה פליגי תנאי סוף יבמות אי צריכי דרישה וחקירה, והיינו מדינא צריכים דרישה וחקירה ולא להחמיר כדאיתא שם בירושלמי¹⁹⁶, ואף מאן דאמר דסבירא ליה דאין צריכין דרישה וחקירה [בעדות נשים] – טעמיה משום דאיכא כתובה למישקל¹⁹⁷ כדיני ממונות דמי, אבל משום

אימא: יכיר לחוד (דלא כתיב פנים, הוי פדחת היכר) והכרת פנים לחוד.

195. סנהדרין ב, סע"ב – ג, א (ושם נסמן). ובירושלמי סנהדרין פ"א ה"א: 'והיו אלה לכם לחוקת משפט (כתיב בפרשת ערי מקלט בסוף ספר במדבר – שהוא דיני נפשות, ובדיני ממונות כתיב בפרשת נחלות: 'והיה לבני ישראל לחוקת משפט'), הייתי אומר: אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה'.

196. יבמות פט"ז ה"ה (דפרכינן: 'או נימור: משום מה בכך' נוכתבו המפרשים: כלומר: דילמא לעולם סובר רבי טרפון דבעדות אשה לא בעינן דרישה וחקירה, ולא שאלו כן אלא משום מה בכך ולא דדינא הכי, ומשנינן: 'אשכח תני: אין בודקין עדי מיתה בדרישה וחקירה, דלא כרבי טרפון – דרבי טרפון אומר: בודקין עדי מיתה בדרישה וחקירה: הרי ברייתא מפורשת שרבי טרפון סובר עדי מיתה הבעל צריכין דרישה וחקירה ופליג עליויהו דחכמים).

197. כשתנשא על פיהם תטול כתובה. דמספר כתובה

193. דפרכינן אהא דאמר רבי שמעון בן לקיש: 'פדחת (מצח) פוטרת בכל מקום חוץ מן הנחלה (דהבא אחריו בכור לנחלה אלא אם כן יצא פניו של ראשון), מאי טעמא? יכיר אמר רחמנא (והיכרא ליחא אלא בפרצוף פנים)' מהא דתנן בסוף יבמות: 'אין מעידים אלא על פרצוף פנים עם החוטם' ותניא: 'פדחת בלא פרצוף פנים, פרצוף פנים בלא פדחת – אין מעידין עד שיהו שניהם עם החוטם' ואמר אביי ואיתימא רב כהנא: 'מאי קראה? דכתיב: הכרת פניהם ענתה בס'; ומשנינן: 'שאני עדות אשה דאחמירו בה רבנן', ופרכינן: 'ומי אחמירו? והא תנן (בסוף יבמות): הוחזקו להיות משיאים עד מפי עד, מפי אשה, מפי עבד, מפי שפחה! ומשנינן: 'כי אקילו רבנן – בסופה (לאחר שכווננו יפה שזה הוא, הקילו חכמים בסוף עדותן להחזיקן אפילו בעבד ושפחה): (אבל) בתחלתה (תחלת העדות דהיינו ראיית המת) לא אקילו רבנן (עד שיכירוהו יפה)'.
194. דאמרינן שם (מו סע"ב – מז, רע"א): 'ואיבעית

עיגונא לא תקינו רבנן שאין צריכין דרישה וחקירה כמו שתקנו רבנן בממון, ואם כן הכי נמי יש לומר בערכאות שתקנו רק בממון ולא בעדות אשה, שלא יהי הערכאות עדיפי מעדי ישראל בלא דרישה וחקירה (דלא הוה מהימני בעדות אשה אי לאו טעם הנ"ל), והכא לא שייך האי טעמא לומר דמטעם כתובה יאמינו לו למי שאינו נאמן).

אך הרמב"ם (סוף הלכות גרושין) באמת כתב הטעם דאין בודקין עדי אשה בדרישה וחקירה משום התרת עגונה. ובחידושי הרשב"א תמה עליו דלמה שבק טעם הגמרא וכתב טעם זה, ונדחק לתרץ. ולכאורה י"ל דהרמב"ם מפרש הגמרא כמו שכתב בחידושי הרמב"ן בשם יש מפרשים דפלוגתא דתנאי בעדות נשים אי בודקין בדרישה וחקירה הוא קודם שהוחזקו. ולכאורה כוונתו קודם שהוחזקו להיות משיאין עפ"י עד אחד. אבל אי אפשר לומר כן, דהא הגמרא שם פריך: ורבי טרפון לא בעי דרישה וחקירה? והתניא¹⁹⁸: מעשה באדם אחד [שבא לפני רבי טרפון להעיד עדות אשה, אמר לו: בני, האין אתה יודע עדות זו? אמר לו: אני והוא היינו הולכין בדרך ורדף אחרינו גיים, ונתלה ביחור תאנה ופשחו, והחזיר את הגיים לאחוריו. אמרתי לו: יישר כחך ארי! אמר לי: יפה כוונת לשמי, שכך קורין אותי בעירי: יוחנן בן יונתן אריה דמכפר שיחיא. לימים חלה ומת. אמר לו: לא כך אמרת לי: יוחנן בן יונתן דמכפר שיחיא אריה? אמר לי: לא, אלא כך אמרתי לך: יוחנן בן יונתן אריה דמכפר שיחיא. ודקדק עליו שנים ושלושה פעמים, וכיון את דבריו, והשיא רבי טרפון את אשתו], ומשני: תנאי היא כו'. והרי בהך מעשה גופיה השיא רבי טרפון עפ"י עד אחד וכדמוכח מהא דאמר לו: אני והוא היינו הולכים בדרך כו', ומ"מ בדקו רבי טרפון בדרישה וחקירה. הרי דפלוגתייהו אחר שמשיאין עפ"י עד אחד. וצ"ל כונת הרמב"ן דפלוגתייהו קודם שהוחזקו להיות משיאין עד מפי עד, מפי עבד כו', שזה היה מאוחר בזמן אחר שהוחזקו להיות משיאין על פי עד אחד, דהא רבי עקיבא אמר לא על פי אשה כו' אבל בעד אחד ס"ל דמשיאין, ואמר הגמרא שם דאחר שהוחזקו להיות משיאין על פי אשה ועבד הודה רבי עקיבא לרבנן, ושפיר י"ל דפלוגתא דרבי טרפון ורבי עקיבא אי בודקין עד אחד בדרישה וחקירה, היינו אחר שהוחזק להיות משיאין על פי עד אחד קודם שהיו משיאין על פי אשה ועבד, והסברא בזה דכשהיו משיאין על פי עד אחד כשר דוקא א"כ צריך להיות בתורת עדות גמור רק דנאמן במקום שנים, ושייך שפיר להצריכו דרישה וחקירה, ופליגי בזה תנאי, משא"כ אחר שהוחזקו להיות משיאין על פי אשה ועבד כו' וא"צ תורת עדות כלל מה טיבו להצריכו דרישה וחקירה ולכולי עלמא א"צ

נלמוד 'כשתנשאי לאחר – תטלי מה שכתוב ליכי' 198. יבמות סוף פרק יד. (רש"י יבמות קכב, ב ד"ה כיון דאיכא כתובה למשקל).

דרישה וחקירה, ומשום הכי נקט הרמב"ם השתא הטעם שאין בודקין בדרישה וחקירה משום עיגונא (דמשום הכי אין צריך לתורת עדות), שזה טעם מוסכם לכולי עלמא.

עכ"פ חזינן דקודם שהיו משיאין עפ"י אשה כו' היו צריכין דרישה וחקירה אע"ג שכבר הוחזקו להיות משיאין על פי עד אחד, ובממון בעינן שני עדים, מ"מ בממון תקינו שאין צריכין דרישה וחקירה, משא"כ בעדות אשה רק אחר שמשיאין על פי אשה ועבד ממילא לא שייך דרישה וחקירה כלל, משא"כ לענין נאמנות ערכאות שתיקנו בממון, ודאי י"ל דבעדות אשה לא תקינו זה כלל.

אך מ"מ יש לחלק ולומר דשפיר למד המהרי"ק נאמנות ערכאות בעדות אשה מממון: דודאי להוציא ממון מחזקתו דבעינן שני עדים, בעינן נאמנות יותר מבעדות אשה, וכיון דתקינו רבנן בממון להאמין ערכאות – על כרחך דקים להו רבנן בחזקה זו דלא משקרי וכש"כ לעדות אשה; רק לענין דרישה וחקירה שתקנו בממון משום נעילת דלת, וכדפירש"י ריש סנהדרין¹⁹⁹ שחלוה יכפור והעדים ימעו כו' ויפסיד בחנם ועל ידי כן ימנעו מלהלוות עוד, ומשום נעילת דלת תקנו רק בממון ולא בעדות אשה, משא"כ לענין ערכאות דנעילת דלת ליכא שאם שטרי הערכאות של גוים יהיו פסולין כל אחד ואחד ימכור בשטר מכירה דישראל²⁰⁰, ועל כרחך שהתקנה היתה משום עצם הנאמנות דקים להו לרבנן דלא משקרי, ואם כן הוא הדין לעדות אשה, אלא שמדעת הפוסקים משמע קצת דהך תקנתא שתקנו רבנן להכשיר שטרות העולים בערכאות של גוים ג"כ משום נעילת דלת נגעו בה, ובהגהות אשר"י מבואר²⁰¹ דטעם תקנת חכמים שהכשירו שטרות ערכאות של גוים הוא לפי שהגוים מקפידים על השטרות שבערכאותיהם אם ניפסליה, והיינו משום איבה או משום שלום מלכות, וגם לטעם זה י"ל שתקנו רק לענין ממון, אבל לענין עדות אשה לא שייך כל כך האי טעמא. והנראה מפירוש מהרי"ק שנרגש מזה דאין למילף כ"כ נאמנות ערכאות בעדות אשה מממון, ולכן הוסיף להביא ראיה דאפי' בדבר שבערוה להתיר אשת איש לעלמא הוי סמכינן אחזקה זו לענין גיטין אי לאו דבני כריתה נינהו. ואם הי' ראייתו ראיה, שפיר למד מזה לעדות אשה [שיהיו נאמנים ג"כ].

199. ג, א.

פירוש: אע"פ שאין הפסד בזה למלוה מכל מקום הרי הוא מפסיד ללוה! ומשנינן: 'אמר רבי יודן: אלא כדי שלא לנעול את הדלת לפני בני אדם, שלמחר הוא מבקש ללות והוא אינו מוצא' ופירש הקרבן העדה: 'דאין עדי ישראל מצויין בכל מקום, ובעדי גוים לא ילוה לו'. ולכאורה הך טעמא שייך גם בערכאות של גוים.

201. בשם המרדכי.

200. אבל ראה ירושלמי גיטין פרק א הלכה ד: 'שטר יוצא בבית שאן והיו עדיו עדי גוים – רבי יוסי [בר זביד] אומר: איתפלגון רבי יוחנן וריש לקיש, חד אמר: פסול, וחד אמר: כשר; רבי אבהו מפרש: רבי יוחנן אמר: פסול, וריש לקיש אמר כשר. ומה טעמא דריש לקיש? שלא להפסיד לישראל (המלוה) ממון. ופרכינן: 'ואפילו דלית מפסיד לדין, מפסיד לדין'

ועיין במהרי"ק שורש קפ"ד שהוכיח דטפי יש להחמיר בעדות גט מבעדי מיתה יע"ש, ואם יש נאמנות לערכאות בהעדות גט כש"כ לעדות מיתה. מיהו גם בזה מצינו סתירה מדברי הרא"ש גבי עדות האנוסים שעשו תשובה (שהובא בשולחן ערוך²⁰² סימן י"ז סעיף ו') דלא הכשיר עדותם אלא כשגם באותו שעה שראו ההריגה היו כשרים להעיד והו"ל תחלתו וסופו בכשרות, ומדמי לה למי שהיה יודע בעדות עד שלא נעשה חתנו ונעשה חתנו ומתה בתו דכשר להעיד, עיין שם בתשובת הרא"ש²⁰³, אבל בתחלתו בפסלות וסופו בכשרות אינו נאמן לעדות אשה; ולענין עדות הגט פסק הרא"ש גופיה בספ"ב דגיטין (סי' כ"ו) דאם היו פסולים וחזרו בתשובה מהימני ולא בעינן תחילתו וסופו בכשרות יעויין שם²⁰⁴. (אלא דיש לחלק בין עדי הבאת הגט דשם הקילו כבעדות אשה, אבל הכא בערכאות אי סמכינן עלייהו בעיקר עדות הגט כל שכן לעדות אשה). ובלאו הכי לפי דברי הגמרא הנ"ל שתקנו להאמין ערכאות משום שלום מלכות, בודאי האי טעמא שייך טפי לענין גט (כמ"ש כהאי גוונא בתוס' גיטין דף פ' ע"א ד"ה מפני [מה תקנו מלכות בגיטין]²⁰⁵).

אלא אפילו יהיבנא לי' להמהרי"ק דיש ללמוד עדות מיתה מעדות גט בזה, אין ראייתו ראייה כלל, דודאי י"ל דלענין גיטין נמי אין נאמנות לערכאות כלל. – ומה שהוכיח המהרי"ק מהא דפריך בגמרא בגיטין (דף י' סע"ב): 'והא לאו בני בריתה נינהו!', דמשמע דלולי זאת הוה סמכינן עלייהו, הנה התוספות שם כתבו דהוה מצי למימר: הא לאו בני עדות נינהו. ואי נימא דהוכחת המהרי"ק הוא דאם נימא דערכאות אין להם נאמנות כלל מלבד מה שגזירת הכתוב דפסולים לעדות הוי ליה להגמרא למיפריך טפי דאין להם נאמנות, שהיא קושיא יותר אלימתא מהא דפריך: 'והא לאו בני בריתה נינהו!', דהוא מחמת גזירת

202. אבן העזר.

203. בשו"ת הרא"ש כלל נ"ד סימן א (נעתק בבית יוסף על טור אבן העזר סימן י"ז): 'עדות העדים צריך דרישה וחקירה, אם ידוע שהיו אנשים טובים והגונים בשעת הגירות ועתה שבו כהוגן, אם מחמת אונס נפשות חטאו וכאשר מצאו נס והמלטה שבו מיד – לא נפסלו, ואף אם מצאו מקום ושעה לימלט ולא עשו ואכלו נבלות לתיאבון ונפסלו להעיד על מה שראו באותה שעה – מכל מקום מה שמעידים על הריגתם זה היה בשעת הגירה ועדיין לא נשתקעו בין הגוים ובאותה שעה היו כשרים להעיד, ואף אם אחר כך אכלו נבלות ואחר כך שבו – הוה ליה תחלתו וסופו בכשרות, כמי שהיה יודע לו בעדות עד שלא נעשה חתנו ונעשה חתנו ומתה בתו דכשר להעיד (בבא בתרא קכח, א). אמנם צריך לדקדק הרבה בעדות לאפוקי ממונא, כי יש הרבה מן האנוסים שאף קודם הגירות היו חשודים,

ודאי בעדות עגונה היה לנו לקבל עדותן, אך בהוצאת ממון צריך לדקדק'.

204. וזה לשון הרא"ש שם: 'ואם היו [הבאים להעיד על הגט] פסולין [לעדות מן התורה] כשנתמנו שלוחים [להביא את הגט] וחזרו בתשובה קודם שמסרו לאשה – כתב ה"ר מאיר הלוי ז"ל דכשרין [להביא את הגט]; וכן מסתבר: דבני בריתה נינהו, ואין פסולין אלא משום דחשדינן להו דמחמת רשתתן קא מסהדי שיקרא, וכיין דעשו תשובה מהימני, ולא בעינן תחלתו וסופו בכשרות, מידי דהוי אפתוח ונסתמא' (עיין שם בארוכה ד"אם היה מקויים אפילו לא עשו תשובה כשר דבני בריתה נינהו ולשיקרא ליכא למיחש', והוא דלא כמו שכתב הרמב"ם בפרק ו מהלכות גירושין).

205. שדוקא בגיטין יש לחוש לשלום מלכות שמקפדין לפי שהוא דבר גדול שמפרידין איש מאשתו (וכן כתבו בתוספות יבמות צא, ב ד"ה מלכות בשם ר"ת).

הכתוב, אלא מוכח שערכאות היו נאמנים לענין זה אי לאו גזירת הכתוב; גם זה אינו, דאם נפרש קושית הגמרא 'והא לאו בני כריתה נינהו!' היינו דמשום הכי פסולים לעדות גט, בודאי קשה למה לא פריך והא לאו בני עדות נינהו, דאף דמצינו בכמה פעמים בגמרא דפריך קושיא זו והוה מצי למיפרך קושיא אחריתי, אבל הכא הא זו הקושיא בעצמה הוה ליה למיפרך בסתמא דגוים לאו בני עדות נינהו בכל התורה, ולמה עושה מזה פסול דרק לעדות הגט פסולים עד שנצרך לזה לחפש דרשה דוכתב ונתן, כדפירש רש"י, וזהו דבר תימה.

א"ל נראה דקושית הגמרא היא דהא לעיל בסמוך פריך: קא פסיק ותני, לא שנא מכר לא שנא מתנה. בשלמא מכר – [מכי יהיב זוזי קמייהו קני], ושטרא ראייה בעלמא הוא, דאי לא יהיב זוזי קמייהו, לא הווי מרעי נפשיהו וכתבין ליה שטרא; אלא מתנה במאי קא קני – [לאו] בהאי שטרא והאי שטרא חספא בעלמא הוא כו', וכמו שכתבו התוס' (בדף ט ע"ב) ד'תקנתא דרבנן הוא' באותן שטרות העומדים לראיה משום דקים בסהדותיהו שהוא אמת, דלא מרעי נפשיהו, אבל בשטר מתנה 'אף על גב דקים לן דקושטא קאמר.. הרי אין כאן שטר'; והכי נמי פריך הגמ' לרבי שמעון דמכשיר גיטין העולים בערכאות של גוים: 'והא לאו בני כריתה נינהו!', דהשתא קיימינן כמאן דאמר עדי חתימה כרתי (דזה משני ליה באמת, דרבי שמעון סבר כרבי אלעזר דעדי מסירה כרתי). והשתא קושיא אלימתא קפריך, דבשלמא אי שטר הגט לראיה בעלמא, הוה מצינן למימר לדברי רבי שמעון דתקנתא דרבנן שערכאות נאמנים תקנו כן אף לענין גט (אף דלפי האמת אינו כן), אבל מאחר שהגט אינו בא לראיה בעלמא, אלא הגט הוא ספר כריתות הכורת ביניהם ועדי חתימה כרתי, אם כן האיך שייך להכשיר עדי גוים שיהיו הם הכורתים הגט, והא לאו בני כריתה נינהו, וזה גרע עוד יותר משטר מתנה דאמרינן: חספא בעלמא הוא ואין כאן שטר; ומשני הגמרא דרבי שמעון סבר עדי מסירה כרתי כו'²⁰⁶. וכן מבואר בפירש"י שפירש²⁰⁷ קושית הגמ' מדכתיב וכתב ונתן כו'²⁰⁸, והיינו דלמאן דאמר: עדי חתימה כרתי – קאי 'וכתב' אחתימת עדים כדפירש רש"י (בדף כ"א ע"ב²⁰⁹).

ו"ל פי זה אין ראייה כלל למהרי"ק דערכאות נאמנים בעדות אשה, דהגמרא הכא פריך קושיא אלימתא שלא נוכל לדחות ולומר שאף בגט עבדו רבנן תקנתא דערכאות לדברי רבי שמעון.

206. בד"ה כריתה.

208. מי שישנו בנתינה ישנו בכתיבה.

209. ד"ה חתמו שנינו: 'בסיפא דמתניתין: תלשו חתמו ונתנו לה – כשר, ואף על פי שנכתב כולו במחבר; דכי כתיב 'וכתב' דקרא – אחתימת עדים שהיא עיקר, ורבי מאיר היא'.

206. 'אמר רבי זירא: ירד רבי שמעון לשיטתו של רבי אלעזר דאמר: עדי מסירה כרתי. והכי נמי גרסינן בירושלמי גיטין פ"א ה"ד: 'והא רבי שמעון מכשיר בגיטיהו! רבי בא בשם רבי זעירא: אתייהא דרבי שמעון כרבי אלעזר, כמה דרבי לעזר אמר: אף על פי שאין עליו עדים כשר – כן רבי שמעון אמר: אף על פי שאין עליו עדים כשר'.

ובחידושי הרשב"א כתב וזה לשונו: **והא לאו בני כריתה נינהו**, פירוש: לשון זה כלל הוא דאינו שייך כלל בכריתות גט כו' לא בכתיבתו ולא בחתימתו בעדותו, עכ"ל. והאמת שקושית הגמרא היא כוללת דהם מצד עצמם פסולים בין בכתיבתו ובין בחתימתו, וגם קשה דלאו בני לשמה נינהו, ועוד כמה קושיות, וכל זה נכלל בלשון הגמרא: **והא לאו בני כריתה נינהו**, - והיאך יעלה על דעתינו להקשות שיהי' הגמרא שביק כל הקושיות הללו ולהקשות מדין הנאמנות, שהיה אפשר לדחות אולי הימנינהו רבנן גם לענין גט לדעת רבי שמעון (וכדסובר המהרי"ק באמת), באופן שהוכחת המהרי"ק זו תמוה מאד (אם לא נימא דהמהרי"ק סבירא ליה כדעת יחידאי דסבירא להו דגוי כשר לעדות מן התורה, וכבר דעה זו דחוויה ונשתקע הדבר כו').

אלא דקצת איכא למשמע כדברי המהרי"ק מהא דאמר הגמרא שם אהך דפריך אלא מתנה במאי קני כו': 'ואיבעית אימא: תני: חוץ מכגיטי נשים', ופירש רש"י: [כל שמרות שהן כגיטי נשים] שע"י השטר הדבר נגמר דהיינו נמי שטר מתנה וכו'. והשתא בשלמא אי נימא דבגיטין נמי ערכאות פסולים רק משום דלאו בני כריתה נינהו, אבל מצד הנאמנות הוה סמכינן עלייהו, ניחא, דכגיטי נשים חשוב שטר מתנה, דמאותו הטעם עצמו שפסולים ערכאות לגיטין מהאי טעמא פסולים לשטר מתנה שהדבר נגמר ע"י השטר; אבל אם נימא שבגיטין בלאו הכי פסולים ערכאות אפילו לראיה בעלמא משום דבממון הימנינהו רבנן ולא בדבר שבערוה, אם כן היאך נפרש במתני' חוץ מכגיטי נשים דהיינו שטר מתנה, דמה שייכות זה לזה, דבגיטין בלאו הכי אין להם נאמנות כלל, משא"כ בממון!

וגם זה יש לדחות - דבמתניתין תני: [כל השמרות העולים בערכאות של גוים אע"פ שחותמיהם גוים - כשרים] חוץ מגיטי נשים ושחרורי עבדים, דגם כן נפרש מכשחרורי עבדים, ואע"ג דגמרינן גזירה שוה דלה לה שחרור עבד מגט אשה, זהו שייך לענין מה שהוא מדאורייתא, משא"כ לענין תקנתא דרבנן בערכאות מה שלא תקנו כן לענין שחרורי עבדים הטעם משום שע"י השטר הדבר נגמר כמו בשטר מתנה, ובלאו הכי נמי יש לדחות כפשוט ואין להאריך.

אך מ"מ מהא דמוציאין ממון בשטרי ערכאות יש ראיה למהרי"ק וכמ"ש לעיל. **ויותר** נראה לומר דמהרי"ק סבירא ליה דבערכאות נאמנין בעדות אשה מדאורייתא ולא מתקנתא דרבנן. ואף על גב שכתבו התוספות דלענין שטרי מכר הוא תקנתא דרבנן, אין כוונתן לומר שמדאורייתא לא אמרינן כלל בערכאות חזקה דלא מרעי נפשיהו, דזה ודאי חזקה מדאורייתא, דומיא דהא דאמרינן חזקה אומן לא מרע אומנתו שזהו מדאורייתא דהא סמכינן על זה באיסורי תורה, רק דמדרבנן תקנו שיהיה עליהם תורת עדות להוציא ממון כמו בשני עדים,

ומדאורייתא אף על גב דהוי חזקה דלא מרעי נפשייהו, מ"מ לא הוו בתורת עדים להוציא ממון על פיהם, וכמו שכתוב בהגהות אשר"י²¹⁰ דהא משה ואהרן ודאי לא מרעי אנפשייהו ומ"מ התורה פסלתן עדותם, ומשום הכי לענין ממון הוי ערכאות תקנתא דרבנן, אבל לענין איסור נאמנין ערכאות מדאורייתא וסמכינן אחזקה כמו דסמכינן באיסורי אחזקה דאומן לא מרע אומנתו, וסבירא ליה להמהרי"ק דבעדות אשה נמי ערכאות נאמנים מדאורייתא משום חזקה, והא דילפינן דבר שבערוה גזירה שוה דבר דבר מממון, כבר ביארתי לעיל (אות ג') בשם הריטב"א²¹¹ דהיינו דוקא לענין עדים שצריך שני עדים כמו בממון, אבל בנאמנות שאינו מצד עדות רק משום רובא או חזקה בזה לא ילפינן דבר שבערוה מממון.

אל"א דמ"מ עדיין צריך להבין: דהא בעדות אשה יש שני חזקות לחומרא חזקת חיים וחזקת אשת איש, ואם כן: מהיכא פשיטא להמהרי"ק דערכאות נאמנים מדאורייתא משום חזקה? הא אמרינן בכתובות (ריש דף ע"ו) דחדא חזקה במקום תרתי חזקות לא אמרינן! ואף דיש חזקות דאלימא טובא אף להוציא ממון כמ"ש לעיל (ובמהרי"ק שורש ע"ב); מ"מ הכא בחזקה זו דערכאות דלא אלימי להוציא ממון, אם כן דילמא גם בעדות אשה לא סמכינן אחזקה זו נגד ב' חזקות.

וי"ש לומר בדברי המהרי"ק כמו שכתבו התוספות דחזקה דאשה דייקא ומינסבא מרע לחזקת אשת איש, וחזקת חיים נמי יש פוסקים דס"ל דליכא חזקת חיים אלא כשלא נמצא הרוג כלל, אבל אם נמצא הרוג, רק דאינו ידוע אם הוא זה או אחר, לא שייך לאוקמי אחזקת חיים דגם אותו האחר היה לו חזקת חיים ומה לי זה או זה דעכ"פ אחד יצא מחזקה זו. ואף דהבית שמואל (בס"ק פ"ד) סבירא ליה דבאיש אשר לא ידענו אותו לא שייך לאוקמי אחזקה, ולזה הידוע יש לאוקמי אחזקת חיים, מ"מ יש חולקים על סברא זו כמ"ש לקמן, וכיון דאין כאן חזקת איסור כלל ממילא יש לסמוך בערכאות דלא מרעי נפשייהו דהוא חזקה דאורייתא, מדסמכינן ע"ז באיסור תורה כנ"ל, רק בממון לא הוי חזקה זו במקום עדים מדאורייתא רק מדרבנן. ובלאו הכי יש לומר לפי מה שכתבו הרשב"א והנימוקי יוסף ריש פרק ט"ו דיבמות²¹² לענין חזקה דכאן נמצא כאן היה

210. פרק קמא דגיטין סימן י (בשם המרדכי פרק קמא דגיטין רמז שכד).

211. יבמות קכב, ב ד"ה במאי קא מפלגי: 'זמורי הרב פירש בשם אחיו הרב פנחס ז"ל דלכולי עלמא בענין שריותא דאשה ובענין גט וקדושין לא בעיא דרישה וחקירה מן התורה מדין עצמה: דלא ילפינן דבר ממון אלא לענין דבעי ב' עדים כדבר שבערוה, דגבי הא כתיב דבר – על פי שנים עדים יקום דבר; אבל ממון בעי דרישה וחקירה מדאורייתא כדרכי חנינא, ואף

ממון של כתובה בכלל, עיין שם בארוכה.

212. בסוגיא דיצחק ריש גלותא בר אחתיה דרב ביבי (יבמות קטו, ב) ד"ה אביי אמר. וזה לשון הנימוקי יוסף שם: 'ואם תאמר והיכי פסקינן הכא כרבא מטעם כאן נמצאו וכאן היו? והא בפרק המדיר (כתובות עה, ב) שהוא עיקר טעמיה דרבא לא פסקינן כוותיה אלא כרב אשי (שם עו, א) דלית ליה דרבא כלל! ויש לומר: דלגבי ממונא הוא דלא אמרינן הכי, הא לגבי אשה משום עגונא אמרינן, וכן כתב בחידושי הריטב"א שם.

דלהוציא ממון מחזקתו לא אמרינן חזקה זו ולא קיימא לן כרכא בכתובות²¹³, ומ"מ לגבי אשה משום עיגונא אמרינן חזקה זו; והכי נמי יש לומר בזה, (ועוד היה נראה לי דאף אי ערכאות לא מהימני כאן מן התורה, מ"מ כיון דבעדות אשה מסיח לפי תומו נאמן, ובערכאות יש יותר אומדנא שלא ישקרו מהאומדנא דמסיח לפי תומו אינו משקר, וכיון דהאימניו למסיח לפי תומו כל שכן לערכאות. אך המהרי"ק שכתב דערכאות נאמנים אף בלא טעם דמשום עיגונא הקילו ובלא טעם דאשה דייקא ומינסבא כו', אי אפשר לומר בכוונתו כנ"ל). ומ"מ קשה להעמיד בזה על דעת המהרי"ק שאין על זה ראייה מוכרחת מהגמרא.

והנה לכאורה יש להוכיח דערכאות לא מהימני בעדות אשה ודלא כהמהרי"ק, מגמרא דגיטין (דכ"ח ע"ב): 'תא שמע²¹⁴: שמע מבית דין של ישראל שהיו אומרים: איש פלוני מת, איש פלוני נהרג – ישיאו את אשתו; מקומנטריסין של גוים: איש פלוני מת, איש פלוני נהרג – אל ישיאו את אשתו. מאי מת, ומאי נהרג? אילימא מת – מת ממש, ונהרג – נהרג ממש, [דכוותיה גבי גוים] אמאי אל ישיאו את אשתו? הא קיימא לן דכל מסיח לפי תומו הימוני מהימני ליה!²¹⁵ ומבואר ברמב"ם²¹⁶ ובטור ושלחן ערוך דפירוש קומנטריסין הוא ערכאות עיין שם. ובתוספתא סוף יבמות²¹⁷ איתא ברייתא זו ושם הגירסא בקומנטריסין של מלכים²¹⁸, ומדפריך הגמרא: 'אמאי אל ישיאו את אשתו? הא קיימא לן דכל מסיח לפי תומו [הימוני מהימני ליה!]', מוכח דנאמנים רק במסיח לפי תומו כשאר גוים, אבל משום חזקה דלא מרעי אנפשייהו אין נאמנים להשיא את אשתו, אע"ג דודאי לפי המסקנא בגמרא דגיטין שם דאמרינן דבמילתא דשייכי בה עבידי לאחזוקי שיקרייהו ולא מהימני במסיח לפי תומו, ניחא – דמהאי טעמא גופיה לא שייך בזה חזקה דלא מרעי נפשייהו דאדרבא עבידי

וקתני: בבית דין ישראל ישיאו את אשתו (ומוכח שגם היוצא ליהרג בבית דין של ישראל, כיון דגמיר ליה דינא לקטלא – מיקטל קטלי ליה)!' (גמרא שם).

²¹⁶. הלכות גירושין פי"ג הלכה ג: 'אם שמע מערכאות של גוים שאמרו: הרגנו פלוני – אינם נאמנים, שהם מחזיקין ידי עצמם בכוב כדי להטיל אימה, וכן כל כיוצא בדברים אלו.'

²¹⁷. פרק יד, י.

²¹⁸. ובתוספתא כתב יד ערפורט: 'מקוראנטריסין של מלכות, ובירושלמי יבמות פט"ז ה"ה: 'שמע... מקומנטריסי המלך: מת פלוני, נהרג פלוני – אין משיאין את אשתו; מבית דין של ישראל]: מת פלוני, נהרג פלוני – משיאין את אשתו'. והכוונה (ב'קומנטריסי המלך') להממונה על שמירת המסמכים של בית המשפט (שדנים בו דיני נפשות).

²¹³. עה, ב דאמר: 'רישא (דמתניתין) (שם עה, א) 'היו בה מומין ועודה בית אביה – האב צריך להביא ראייה שמשנתארסה היו בה מומין הללו, ונסתחפה שדהו (אם בא לתבוע כתובה מן האירוסין מזה שמאן לקתחה)' – כאן (בעודה בבית אביה) נמצאו וכאן היו, ואם רוצה האב לטעון אחרת – עליו להביא ראייה); סיפא (דמתניתין) 'נכנסה לרשות הבעל (והוא בא להוציאה בלא כתובה על מומין שבה) – הבעל צריך להביא ראייה שעד שלא נתארסה היו בה מומין הללו, והיה מקחו מקח טעות' – (כיון שנמצאו המומים בבית הבעל, אנו אומרים) כאן (ברשות הבעל) נמצאו וכאן היו'.

²¹⁴. להוכיח שגם היוצא ליהרג בבית דין של ישראל, כיון דגמיר ליה דינא לקטלא – מיקטל קטלי ליה.

²¹⁵. [ופירש רש"י: הא קיימא לן בפרק בתרא דיבמות (קכא, ב): 'נכרי מסיח לפי תומו – כשר לעדות אשה!']. 'אלא לאו: מת – יוצא למות, ונהרג – יוצא ליהרג;

להתפאר בשקר כדפירש רש"י, אבל השתא לפי הסלקא דעתך דגמרא דמקשה דליהימני במסיח לפי תומו דלא ידע מסברת המתרץ דעבידי לאחזוקי שיקרייהו, א"כ למה מקשה דליהימני במסיח לפי תומו שנאמן בעדות אשה מדרבנן – טפי היה לו להקשות דאפילו בלא מסיח לפי תומו ערכאות נאמנים מדאורייתא לפי דעת המהרי"ק הנ"ל.

אמנם לפי מה שכתב הרא"ש בפרק קמא דגיטין (סי' י"א) דערכאות דוקא לחתום בשקר לא מרעי נפשייהו, אבל בעדות בעל פה מרעי נפשייהו, אם כן לא קשה מידי הכא דשמע מקומנטריסין היינו עדות בעל פה דמרעי נפשייהו ומשום הכי פריך רק ממסיח לפי תומו; אבל לדעת המרדכי בגיטין דערכאות אף בעדות בעל פה לא מרעי נפשייהו א"כ קשיא (ובאורים ותומים סוף סימן ס"ה העלה דהעיקר כהמרדכי בזה יעויין שם)! אך י"ל דלהמרדכי נמי דאף בעל פה לא מרעו נפשייהו, היינו ודאי במתכוין להעיד דוקא, משא"כ במסיח לפי תומו יש לומר דגרע דלא שייך בזה חזקה דלא מרעי נפשייהו במה שאומר דלא מתכוין; ומ"מ קשה קצת דמהברייתא משמע דהקומנטריסין בכל ענין אין נאמנים, ותיקשי כנ"ל.

ואי אפשר לתרץ דהמקשה דפריך רק ממסיח לפי תומו היינו משום דרצה להקשות מהלכה מפורשת... לחזק הקושיא יותר, דהנה הריטב"א²¹⁹ הקשה על דברי הרמב"ם דסבירא ליה דמסיח לפי תומו צריך לומר קברתיו דוקא דהא הכא פריך הגמרא דליהימני במסיח לפי תומו אע"ג דלא אמרו רק מת פלוני ולא אמרו קברתיו²²⁰, (והריטב"א סבירא לי' בדעת הרמב"ם דמסיח לפי תומו אפילו מזכיר שמו צ"ל קברתיו אלא אם כן מעייל נפשיה דרך הכרזה להכריז פלוני מת²²¹, הובא בבית שמואל ס"ק נ"ד), וכן הקשו מהכא על דעת הפוסקים דסבירא להו דמסיח לפי תומו צריך להיות בקשר דברים אחרים כמו שכתב

219. ביבמות קכא, ב ד"ה מאן איכא בי חיזאי.

220. וזה לשון הריטב"א שם: 'ואמרינן נמי בפרק כל הגט: שמע מקונטריסים של אומות: איש פלניא מת, איש פלניא, נהרג - לא תנשא אשתו, ופרכינן: והא קיימא לן דגוי מסיח לפי תומו דהימניה מהימנן! ופרכינן: [הני מילין] היכא דלא שייך במילתא, אבל במלתא דשייכי בה - עבידי לאחזוקי שקרייהו, אלמא בגוי דאלמא אף על פי שלא אמר אלא מת פלוני או נהרג פלוני - תנשא אשתו.. ותמהני על הרמב"ם ז"ל שכתב: 'והוא שאמר: קברתיו וקברנוס', היאך נעלמו ממנו המעשיות האלו דשריזה כיון דאמר גוי: שכיב פלוני!' (ועד"ז כתב בחידושי הרשב"א יבמות קכא, ב: 'ותניא נמי בברייתא דאיתנין לעיל [בחידושי הרשב"א שם ד"ה אפילו שמע מן הנשים מת איש פלוני דין]: שמע מקומנטריסין של אומות העולם: מת

פלוני נהרג פלוני - לא תנשא אשתו, וההיא ודאי בשלא אמרו קברתיו מיירי, ואפילו הכי אקשינן עלה בגמרא בפרק כל הגט [גיטין דף כח]: אמאי? והאי קיימא לן דכל מסיח לפי תומו מהימנן!, אלמא בגוי מסיח לפי תומו אף על גב דלא אמר קברתיו מהימנן.. ותמהני על הרמב"ם ז"ל שכתב: והוא שאמר קברתיו וקברנוס!.

221. שעל הקושיא הנ"ל תירץ בחידושי הריטב"א שם: 'ויש לומר: דכל היכא דגוי מכריז: מאן איכא בי פלוני, שכיב פלוני - בהא סגיי, כדאמרן בהני עובדי; דכיון דמעיל נפשיה לאכרוזי ולמימר הכי, אי לאו דקים ליה דשכיב - ודאי לא הוה אמר. אבל בגוי מסיח לפי תומו דעלמא, היישנין דילמא אמר בדדמי, וצריך שיאמר: קברתיו. כן נראה לי לפירוש הרב ז"ל, וטעמא דמסתבר הוא.'

הר"ן, וכפשטות דברי הרמב"ם, דהא בקומנטריסין לא היה קשר דברים, ומ"מ פריך הגמרא דליהימני במסיח לפי תומו.

והל"ח משנה תירץ (בפי"ג מהלכות גירושין הלכה ט"ו) דהגמרא הכי קא מקשי דעל כרחק הך דקומנטריסין מיירי שהיה בזה הקדמת דברים וכדין מסיח לפי תומו, דאם לא כן מאי שנא קומנטריסין דנקט, כל גוי נמי אינו נאמן בכהאי גוונא וכו', עיין שם. ובזה מתורץ ג"כ קושית הריטב"א הנ"ל דהמקשה הכריח דהברייתא מיירי דאמרו ג"כ קברתיו מכח הוכחה הנ"ל דאם לא כן מאי שנא קומנטריסין דוקא וכו'. ולפי זה צריך לומר דפשיטא ליה להמקשה דקומנטריסין בלא מסיח לפי תומו לא מהימני ולא עדיפי משאר גוים לומר דלא מרעי נפשיהו, דאם איתא דנאמנים מטעם לא מרעו נפשיהו, א"כ ה"ל למיפרך דמהאי טעמא יהיו נאמנים ולא מטעם מסיח לפי תומו, דאין הכרח כלל בברייתא שהם מסיחים לפי תומן לפי זה. ולפי מה שכתבתי בסמוך דחזקה דלא מרעי נפשיהו שייך רק היכי דמעידים כדרך עדות דוקא, א"כ קשה יותר על הגמרא: מאי קשיא לו [לברייתא]? דלמא לעולם כפשוטו שלא היה קשר דברים ואין זה מסיח לפי תומו, וקמ"ל דלא מהימני משום חזקה דלא מרעי נפשיהו, כיון דלא הגידו דרך עדות ממש! דודאי אין זה הכרח שכל שאינו מגיד לשום עדות ממש יהיה לו דין מסיח לפי תומו.

אך יש לדחות דלעולם ערכאות היכא דשייך החזקה דלא מרעי נפשיהו נאמנין מן התורה בעדות אשה, והמקשה דהכא כבר ידע סברת המתורץ דעבידי לאחזוקי שיקרייהו לענין דלא שייך בזה לומר דלא מרעו נפשיהו דכן דרכם להתפאר בשקר, רק דהמקשן הוה סבר דמ"מ במסיח לפי תומו נאמנים ואין חשש שאומרים לכוונת התפארות כיון דאומרים דרך מסיח לפי תומו, וכל מסיח לפי תומו מהימן, ומשני הגמרא דבמילתא דשייכו בה אפילו מסיחין לפי תומן אינם נאמנים וחיישינן להתפארות כו'. ולפי"ז אין מכאן סתירה להמהרי"ק, דלעולם י"ל דהיכא דלא שייך החשש שאומרים להתפאר כמו בנידון דידן דאומרים שנהרג ע"י הרוצח שאין זה התפארות להם – אפילו אינם מסיחין לפי תומן נאמנים מדאורייתא דחזקה דלא מרעו נפשיהו.

אך עיקר פירוש הלחם משנה הנ"ל הוא דחוק, דלא הוה ליה להקשות בפשיטות: 'והא קיימא לן דכל מסיח לפי תומו מהימן!', כיון דלפי האמור בברייתא אינם מסיחין לפי תומן כלל, לפי דעת הרמב"ם הנ"ל, רק שההכרח דמיירי במסיח לפי תומו דאם לא כן מאי שנא קומנטריסין דנקט, והשתא דמיירי במסיח לפי תומו קשיא ליה אמאי לא מהימני קומנטריסין, וכיון דסוף סוף קשיא ליה הברייתא מהיכא פשיטא ליה האוקימתא דמיירי במסיח לפי תומו עד שהתחיל להקשות מהך גיסא. וגם עיקר ההכרח דמיירי במסיח לפי תומו – דאם

לא כן מאי שנא קומנטריסין דנקט, אין זה הכרח כלל, דבודאי יש בזה צד רבותא עכ"פ דבכה"ג לא אמרינן חזקה דלא מרעו נפשיהו מאיזה טעם שיהיה, ואין בזה שום קושיא להכריח מזה דמיירי במסיח לפי תומו עד דנקט כן בפשיטות, והדרא קושיא לדוכתיה על הרמב"ם מה דפריך הכא ממסיח לפי תומו.

ע"ל כן היה נראה דמכאן ראייה להמהרי"ק דערכאות נאמנים בעדות אשה ולא מטעמי דמהרי"ק, אלא כמ"ש לעיל דנאמנות ערכאות בעדות אשה הוא נלמד מנאמנות מסיח לפי תומו, דמסיח לפי תומו אינו נאמן בתורת עדות רק משום דאומדנא הוא דלא משקר בדרך מסיח לפי תומו, וה"ה לערכאות, דלעולם יש אומדנא דלא ישקרו להיות מרעי נפשיהו, דזו אומדנא טובה יותר ממסיח לפי תומו. ולפי"ז הא דלא חשיב לי' בסוף יבמות הוא ג"כ משום דממסיח לפי תומו הוא נלמד. והשתא הא דפריך הגמרא בקומנטריסין דליהמני דקיימא לן דכל מסיח לפי תומו וכו', היינו דאף אם נימא דהברייתא מיירי בלא קישור דברים או דלא אמרו קברתי, מ"מ לא גריעי ממסיח לפי תומו מעליא דמהימן (דבמה שהצריך הרמב"ם במסיח לפי תומו לומר קברתי, [יש] שפירשו טעמו ג"כ מחשש דלמא משקרי ואחר כך ישתמט לומר דאמר בדדמי, ואכמ"ל).

וי"ש ראי' לפירוש זה דאי נימא כפירוש הלחם משנה דברייתא זו דקומנטריסין על כרחך מיירי במסיח לפי תומו וכו"ל, תיקשי בגמרא בסוף יבמות (דף קכ"א ע"ב) בנכרי דאמר לישראל: קטול אספסתא ושדי לחיואי בשבתא²²² ואי לא קטילנא לך כדקטילנא לפלוני [בר ישראל, דאמרי ליה: בשיל לי קדירה בשבת, ולא בשיל לי, וקטילתיה. שמעה דביתהו²²³, ואתאי לקמיה דאביי], שהייתא תלתא ריגלי²²⁴, עד דפשטה רב יוסף²²⁵ מברייתא דגבי ערלה דאם מתכוין להשביח מקחו לא הוי מסיח לפי תומו, והיינו דהכא נמי במתכוין להטיל אימה אינו מסיח לפי תומו, וקשה דלמה ליה לרב יוסף לפשוט האיבעיא בעדות אשה מההיא דערלה, ובדרך דמיון נתכוין להטיל אימה לנתכוין להשביח מקחו, טפי הוה ליה למיפשטיה הבעיא מברייתא דקומנטריסין דאפילו מסיחין לפי תומן אין נאמנים בעדות אשה משום דעבידי לאחזוקי שיקריהו, ופירש"י שמתפארין [שהרגו בדין]. וברמב"ם²²⁶ פירש הטעם דמתכוונים להטיל אימה. הרי דאע"ג דאין לנו בזה שום הוכחה רק שדרכם להטיל אימה משום הכי לא

222. קצור את האספסת והטל לבהמותי בשבת.

223. דההוא דאמר נכרי עליה: קטילתיה.

224. השהה אותה אביי שלשה רגלים שבהם נאספו חכמים ללמוד, ולא מצא פתרון לספק זה.

225. ולפי נוסח הכתבי יד במסכת יבמות שם: רבא בריה דרב יוסף (וכן נראה מלשון הגמרא: 'אמר לה רב אדא בר אבהו: זיל לקמיה... דחריף סכינא'; והשתא

בשלמא אי גרסינן: 'זיל לקמיה דרבא בריה דרב יוסף' והיה זה אחרי פטירת רב יוסף, מובן מדוע באה האשה לפני אביי ולא הביא שאלה זו לרב יוסף; אבל אי גרסינן: 'זיל לקמיה דרב יוסף' והיה זה לפני פטירת רב יוסף, מדוע לא הביא אביי שאלה זו לרב יוסף (מכיון שלא היה יכול לפשוט שאלה זו).

226. פרק יג מהלכות גירושין הלכה יג.

הוי מסיח לפי תומו, א"כ מכל שכן בהוא נכרי דאמר ליה קטול אספסתא ואי לא קטילנא לך כו', שהדבר ניכר שכוונתו להטיל אימה דלא הוי מסיח לפי תומו! ובשלמא ללישנא בתרא דרב יוסף בגיטין שם דלא שנו²²⁷ אלא בבית דין של אומות העולם²²⁸ אבל בבית דין של ישראל [כיון דנפק ליה דינא לקטלא קטלי ליה], דלפי זה יש לפרש הברייתא דקומנטריסין²²⁹ דמת היינו יוצא למות ונהרג יוצא ליהרג כו', ע"ש, א"כ לא מצי למיפשט שם מברייתא זו; אבל ללישנא קמא דרב יוסף דאמר דלא שנו אלא בבית דין ישראל²³⁰ כו', דלא מצי לפרש בברייתא מת יוצא למות, דא"כ אמאי בבית דין של ישראל ישיאו את אשתו, ועל כרחך לפרש דמת ממש, ומ"מ לא מהימני במסיח לפי תומו, א"כ למה לא פשיט רב יוסף האיבעיא דיבמות מברייתא דקומנטריסין וכנ"ל?! ואף דיש לומר: דמשום הכי לא פשיט רב יוסף מברייתא זו כיון דיש לדחות מאי מת יוצא למות, ונימא דאפילו הכי בבית דין של ישראל ישיאו אשתו אע"ג דבאמת לא סבר כן רב יוסף; אבל זה דוחק: דללישנא קמא דרב יוסף שם דאמר: לא שנו אלא בבית דין של ישראל כו', היינו מסברא פשוטה דאין לו שום הוכחה על זה, וכיון דפשיטא לי' הכי הוה לי' למיפשט הבעי' מברייתא דעדות אשה ולא מברייתא דערלה.

וְלִפִּי דברינו הנ"ל ניחא דבברייתא דקומנטריסין יש לפרש דאינם מסיחין לפי תומן כלל, משום דלא היה שם קשר דברים, או דלא אמרו קברתי, רק דקמ"ל דאינם נאמנים מטעם חזקה דלא מרעו נפשייהו כיון דבהא עבידי לאחזוקי שיקרייהו, אבל אם היו אומרים דרך מסיח לפי תומו הי' צ"ל דנאמנים ואין לחוש שאומרים בכוונה להטיל אימה בדרך מסיח לפי תומו, ומשום הכי הוצרך רב יוסף ביבמות לפשוט האיבעיא מברייתא דערלה. אבל לפי דעת הלחם משנה דברייתא דקומנטריסין על כרחך במסיח לפי תומו מיירי, א"כ הדרא קושיא לדוכתיה: למה לא פשיט ליה רב יוסף מהכא וכנ"ל.

מִיָּהוּ לקושטא דמילתא מה שהקשו על הרמב"ם מסוגיא זו דקומנטריסין דפריך הגמרא ממסיח לפי תומו, ואין כאן קשר דברים ולא קברתי כו', לדידי לא קשיא ולא מידי, ומהתימא על הגדולים שנתחבטו בזה, דקושית הלחם משנה מהא דליכא כאן קישור דברים, שתי תשובות בדבר:

חֲדָא דטעם הפוסקים המצריכים קשר דברים הוא דאם לא כן נראה כמתכוין להעיד כמ"ש הר"ן, אבל למאן דאמר דמתכוין להעיד עדותו עדות

227. דיצא ליהרג נותנין עליו חומרי חיים.

228. דשקלי שוחדא.

מקומנטריסין של גוים: איש פלוני מת, איש פלוני נהרג – אל ישיאו את אשתו.

230. שלאחר גמר דין זימנין דחוזו ליה זכותא ומחזירין אותו.

229. שמע מבית דין של ישראל שהיו אומרים: איש פלוני מת, איש פלוני נהרג – ישיאו את אשתו; אותו.

פשיטא דמסיח לפי תומו א"צ קישור דברים דאפי' ידענו שכוונתו להעיד נאמן הוא לדידי' כל שאין לנו גילוי שמתכוין להתיר אשתו, ובסוף יבמות בהא דאמר רב יהודה אמר שמואל דמתכוין להעיד עדותו עדות, רב יוסף מפרש למילתא התם²³¹ דסבירא לי' כוותיה, עיין שם דמשמע דכן סבירא לי' לרב יוסף, והכא בגיטין הגמרא מוטיב לרב יוסף, א"כ שפיר פריך להימני במסיח לפי תומו, דלרב יוסף לטעמיה אין צריך קישור דברים כלל.

ועוד נראה דבלאו הכי נמי לא קשיא מידי, דהכא בגיטין כברייתא דקתני ברישא שמע מבית דין של ישראל שהיו אומרים פלוני מת כו' ושיאו את אשתו, ולמאי דמפרשינן מת ממש יש להפליא על הברייתא בזה וכי אתא לאשמעינן דלא נימא שדייני ישראל יהיו פסולים לעדות אשה. ועל כרחך דפירוש שמע מבית דין של [ישראל שהיו אומרים פלוני מת] כו' לא שאמרו כן להגיד לשומע, אלא שמע שמישיחין כן ביניהם, (ועיין פירוש רש"י סוף יבמות²³² במתניתין דאפילו שמע מן הנשים²³³), ודומיא דהכא בסיפא דברייתא: שמע מקומנטריסין מת פלוני היינו ג"כ ששמע משוחחים זה עם זה, ובסיפורי גוים זה עם זה לכולי עלמא אין צריך קישור דברים כמו שכתב הבית שמואל ס"ק ל"ח²³⁴, ושפיר פריך הגמרא דהוה מסיח לפי תומו.

ולענין אידך קושיא על הרמב"ם: דמסיח לפי תומו צריך לומר קברתיו, וכאן כברייתא לא נזכר קברתיו, וקושיא זו היא רק לחד דיעה דסבירא להו דאף בהזכיר שמו צריך לומר קברתיו להרמב"ם²³⁵ וכנ"ל, יש לומר לפי מה שכתבו הרי"ף וכל הפוסקים דאם התחיל לומר במסיח לפי תומו אע"ג דהדרין ומגלינן מילתא מיניה לא נפיק מכלל מסיח לפי תומו, והיינו אף שבתחלת האמירה לחוד עדיין לא גמר עדות המיתה על בוריה, ואם כן כל שכן דלהרמב"ם דמסיח לפי תומו צריך לומר קברתיו, דמ"מ אם אמר עדות המיתה במסיח לפי תומו דהדרין ומגלינן מילתא מיניה אם יאמר קברתיו. והשתא שפיר פריך הגמרא אקומנטריסין דליהמני במסיח לפי תומו, דליכא למימר הא דתני אל ושיאו את אשתו היינו משום דלא אמרו קברתיו, דאם כן מאי האי דתני אל

שמע מן הנשים. שלא היו מתכוונות להעיד ומסיחות לפי תומן.

234. בשם תשובת רש"ך ח"ב סימן מ'. וכן כתב הרד"ך בתשובה (הובא בהגהות רעק"א על שולחן ערוך אבן העזר סימן י"ד ס"ק כ') 'דשאני התם [בפרק כל הגט: שמע מקומנטריסין כו'] דהנכרים מספרים זה עם זה, בזה לא צריך קישור דברים'. וכן כתב בית יוסף בתשובה בדיני מסיח לפי תומו סימן א' (הגהת רעק"א שם).

235. והיא דעת הריב"ש בשו"ת הריב"ש סימן שע"ז.

231. דאהא דאמר רב יהודה אמר שמואל: 'לא שנו (שבגוי אם היה מתכוין אין עדותו עדות) אלא שנתכוין להתיר, אבל נתכוין להעיד – עדותו עדות' בעינן בגמרא שם: 'היכי ידעינן (איזהו נתכוין להתיר ואיזהו נתכוין להעיד)?', ומשינן: 'אמר רב יוסף: בא לבית דין ואמר: איש פלוני מת, השיאו את אשתו – זהו נתכוין להתיר, מת סתם – זהו נתכוין לעדות'.

232. קכא, ב.

233. אומרות: מת איש פלוני – דיו (ויכול לילך להעיד ולהשיא את אשת אותו פלוני), ופירש רש"י: 'אפילו

ישיאו וכו', הוה לי' למיתני: שואלין אותם אם יאמרו קברתיו ישיאו ואם לאו אל ישיאו, ועל כרחך דלא מהימני כלל, ואתי שפיר. ולפי זה אין מסוגיא זו לא ראייה ולא סתירה להמהרי"ק.

אך מה שיש לדון בזה בנידון דידן, דאף אם נימא כהמהרי"ק דערכאות נאמנים בעדות אשה משום חזקה דלא מרעו נפשיהו, מ"מ בנידון דידן ליכא חזקה כלל, דבשלמא בשטרי מכר או בגיטין אם יעשו זיוף הלא הבעל דין יכחישנו ויפרסם קלונו ועל ידי זה מירתת לארועי נפשיה, וגם עיקר התמנותם בדברים שבין אדם לחבירו ואם יתפסו בזיופים לא ידונו לפניהם עוד, מה שאין כן בעדות מיתה לא מרעי נפשיהו כלל בשקר זה ומצו לאשתמוטי נפשיהו לומר שהרוצח הודה על שקר וכהאי גוונא, וגם עי"ז לא יפסידו נאמנות לדון בין אדם לחבירו כו', (ובזה היה סברא לומר בההיא דקומנטריסין דאמרו מת פלוני דלא שייך בזה חזקת ערכאות רק בדברים שבין אדם לחבירו כנ"ל), (וחוץ מזה הרי יש לחוש עוד: דילמא בכהאי גוונא נמי שייך עבידי לאחזוקי שיקרייהו, שמתפארים בשקר לומר שידם רמה להעמיד המשפט על מכונו וחכמתם עמדה שיוודה הרוצח על מעשיו, ואין נאמנים בכהאי גוונא כלל! אלא שמדברי הפוסקים מוכח דמ"מ נאמנים בכהאי גוונא במסיחין לפי תומן, אבל משום ערכאות אין להאמינם בזה).

אמנם נראה שבנידון דידן אין צריך כלל לנאמנות ערכאות, רק משום נאמנות מסיח לפי תומו, ומה שחששו לדעת הרמב"ם דסבירא ליה: מסיח לפי תומו בכתב לא מהני והיינו מ"ש הרמב"ם בסוף הלכות גירושין²³⁶: 'מצאו כתוב בשטר: מת איש פלוני [בן פלוני] כו' ונודע שהוא כתב ישראל²³⁷ — הרי זה תנשא אשתו'²³⁸, דמוכח דכתב גוי לא מהני. ויש בזה ג' פירושים:

הא' מה שפירש הרב המגיד וז"ל: לפי שלא הוכשר הגוי אלא במסיח לפי תומו אבל לא כתבו עכ"ל. והב"י בבדק הבית תמה על זה: שאין לו טעם, שאם היה הכתיבה דרך מסיח לפי תומו — למה יגרע! ובלבוש יישב: דהטעם דהוה

236. פרק יג הלכה כח.

237. על פי לשון טור אבן העזר סימן יז בשם הרמב"ם יידוע שהוא כתב ישראל' ונוסח הדפוס ברמב"ם ינודע שזה כתב ישראל'.

238. שבירושלמי יבמות פט"ז הלכה ז (הובא ברי"ף ורא"ש פרק בתרא דיבמות סימן ט) גרסינן: 'מצאו בשטר כתוב וחתום: מת איש פלוני, או: נהרג איש פלוני — רבי ירמיה אומר: משיאין את אשתו, רבי בון בר כהנא אומר: אין משיאין את אשתו. מתניתא מסייעא

לדין ולדין: מסייעא לרבי ירמיה, דתניא: על פי עדים - ולא על פי כתבם, ולא על פי תורגמן, ולא על פי עד אחד, ועכשיו הלא משיאין על פי עד אחד ועל פי עד מפי עד, ודכותה: על פי כתבם ועל פי תורגמן משיאין; מתניתא מסייעא לרבי בון, דתניא: יפה כח העדים מכח השטר, שהעדים שאמרו: מת פלוני, נהרג פלוני - משיאין את אשתו; מצאו כתוב בשטר: מת פלוני - אין משיאין את אשתו' (ולא הכריעו בירושלמי וברי"ף וברא"ש הילכתא כמאן).

ליה תרי קולי, גוי, ומפי כתב²³⁹, ותרי קולי לא מקילינן אפילו בעדות אשה²⁴⁰, ופירוש זה אתי שפיר לפי דברי הטור חושן משפט סימן כ"ח שכתב בדעת הרמב"ם דס"ל כרש"י שאין העדים יכולים לשלוח לב"ד עדותן בכתב מן התורה, דאע"ג דראויין להעיד מ"מ בעינן מפיהם ולא מפי כתבם²⁴¹; אך להגירסא שלפנינו ברמב"ם (פרק ט' מהלכות עדות הלכה י"א) שכתב: ²⁴²צריך להעיד בפיו או שיהיה ראוי להעיד בפיו, הרי בהדיא שהרמב"ם ס"ל כדעת ר"ת²⁴³ דמפיהם ולא מפי כתבם לא ממעט אלא אלם שאין ראוי להעיד בפיו²⁴⁴. והבית יוסף כתב שהטור היה לו גירסא אחרת בהרמב"ם²⁴⁵. והלחם משנה (פ"ג מהל' עדות הלכה ד') העלה דהעיקר שדעת הרמב"ם כדעת ר"ת דיכולים לשלוח עדות בכתב כשראויין להעיד בפיהם; לפי זה הכא גבי עדות אשה בכתב גוי אין תרי קולי דחדא קולא היא, שאם היה עדות גמור כהאי גוונא היה מועיל מן התורה. אלא דגם לפי דעת הטור ברמב"ם דסבירא לי' כרש"י דעדות בכתב לא מהני מן התורה, אכתי יש לומר: דחדא קולא היא, דבעדות גזירת הכתוב הוא, אבל במסיח לפי תומו מה לי אם מסיח מה לי אם כותב; ותדע, דאי לא תימא הכי אם כן מאי איריא כתב גוי? הכי נמי נימא בכתב אשה ועבד דהוה לי' תרי קולי דהמה פסולים וגם היא עדות בכתב, והא מפורש ברמב"ם הנ"ל רק שהוא כתב ישראל אבל אין לידע שהוא כתב איש דוקא ושיהיה הכותב כשר לעדות, א"כ כתב גוי נמי אמאי לא, והא דעת התוספות וכמה גדולים דמסיח לפי תומו עדיף מאשה (כנ"ל אות ד'), וא"כ למה כתב גוי הוה תרי קולי יותר מכתב אשה, ואף

על הפסוק 'על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת': מפיהם ולא מפי כתבם; וכן יראה מדברי הרמב"ם, שכתב (בהלכות עדות פרק ג הלכה ד): דין תורה שאין מקבלין עדות [לא דיני ממונות ולא דיני נפשות] אלא מפי העדים, שנאמר: על פי שנים עדים - מפיהם ולא מפי כתבם; אבל מדברי סופרים שחותכין דיני ממונות בעדות שבשטר אף על פי שאין העדים קיימים, כדי שלא תנעול דלת בפני לוויין; הרי שלא התירו אלא לחתום בשטר.

242. 'אחד חרש מדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר, אע"פ שראיתו ראה מעולה ודעתו נכונה - צריך להעיד בבית דין בפיו...'

243. בתוספות יבמות לא, ב ד"ה דחזו (ועוד), הובא בטור שם.

244. כדרדשינן בתורת כהנים על הכתוב בפרשת ויקרא 'אם לא יגיד ונשא את עונו' - 'להוציא את האילים'.

245. דלא גרס בהרמב"ם התיבות 'או שיהיה ראוי להעיד בפיו' (וכן נסמן בשינויי נוסחאות שנדפס ברמב"ם הוצאת ר' שבתי פרנקל, שבכתבי יד של הרמב"ם שעם הגהות מיימוניות ליתא לחיבות אלו בהרמב"ם).

239. דהקילו בעדות אשה, כמו שכתב הרמב"ם בהלכות עדות פרק ט הלכה י"א: 'אם נשתתק אע"פ שנבדק בדרך שבדקין לענין גטין ונמצאת עדותו מכוונת והעיד בפנינו בכתב ידו - אינו עדות כלל; חוץ מעדות אשה, לפי שבעגונה הקלו'.

240. וכעין זה הביא הב"ח אבן העזר סימן יז בשם הגהות מרדכי פרק ב דיבמות סימן ק' פעמים רבות תמהתי: איך מתירים לינשא על פי הכתב, כיון דאיכא מאן דאמר בירושלמי דאוסר; ואפילו למאן דמתיר צריך עיון דשמא אינו מתיר אלא כשהעד חתם וכתב בכתבו.. אבל עתה דנהגו לכתוב ששמעו מפי עד או גוי או אשה שמת פלוני, דתרי קולי עבדינן: עד מפי עד או אשה, וגם על פי כתבם ולא מפיהם; וזה אינו מפורש בירושלמי להקל כל כך אף למאן דאמר: משיאין [ראה ב"ח שם ש"כך היא דעת הרב בתשובתו אע"פ שאין זה לשונו] (ובמרדכי שם נתבאר דהירושלמי איירי שמאליהן כתבו ולא על פי בית דין).

241. וזהו לשון הטור שם: 'כתב רש"י [בפירושו על הכתוב בפרשת שופטים] 'על פי שני עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר' [שאין העדים יכולין להעיד עדותן בכתב וישלחו אותו לבית דין, כדאמרינן [בספרי

אם נימא דהרמב"ם חולק על התוספות וסבירא ליה דאשה עדיפא ממסיח לפי תומו (משום דאשה יש לה נאמנות באיסור כו'), מ"מ מאן שקל ומאן פלג ליה להרמב"ם לחדש מדעתו חילוק בזה בין גוי לאשה, וא"כ טעם הלבוש הוא דחוק. **הפירוש** הב' בדברי הרמב"ם הוא מה שכתב הרשב"א²⁴⁶ והובא בהרב המגיד [בהלכות גירושין] שם, שמה שהצריך שיהא כתב ישראל הוא מדין קיום שטרות, והרב המגיד הקשה דאם כן מה שכתב הרמב"ם 'ונודע שהוא כתב ישראל', הוה ליה לכתוב: 'והוא שיתקיים או ש[נודע מי כתבו]. ונראה דהרמב"ם ג"כ סבירא ליה דהכא אין צריך קיום וכדאמרינן בריש גיטין (דף ג' ע"א) דכיון דקיום שטרות דרבנן משום עגונא הקילו, אלא דלפי מה שכתב הרשב"ם בבבא בתרא (דף ק"ע ע"א ד"ה אין צריך [לקיימו]) דהא דמדאורייתא שטר אין צריך קיום הוא משום שלא נחשדו ישראל לעשות שמרות מזוייפים, משום הכי כתב הרמב"ם 'ונודע שהוא כתב ישראל', דאז מדאורייתא אין צריך קיום משום דלא נחשדו ישראל כו' ומדרבנן הקילו משום עיגונא, אבל כשיש ספק שמא הוא כתב גוי אם כן צריך קיום מן התורה דלא שייך לומר לא נחשדו ישראל ואין להקל משום עיגונא, ואתי שפיר. וזהו דלא כהאחרונים שהבינו בדברי רשב"א לפי דעת הרמב"ם שכתב ישראל ג"כ צריך קיום וזה אינו וכנ"ל.

ולפירוש זה אם כן בנידון דידן יש לסמוך על הכתוב בזורנאל דודאי חשיב כמקויים, ולענין זה אהני לן סברא דערכאות ובודאי ליכא זיוף בחתימיה דמי שיזייף לחתום בשמם מחייב ראשו כו', וממילא בכהאי גוונא מהני מסיח לפי תומו אף בכתב.

הפירוש הג' בדברי הרמב"ם הוא הנראה מדברי הב"י²⁴⁷ וכן כתבו כמה גדולים דטעם הרמב"ם דאינו מכשיר מסיח לפי תומו בכתב הוא דיש לחוש שאינו מסיח לפי תומו, ובפרט דהרמב"ם סבירא ליה דמסיח לפי תומו צריך להיות קישור דברים וכל זה מחשש שמא מתכוין להעיד ובכתב אי אפשר לעמוד עליה כל כך אם הוא מסיח לפי תומו גמור כמו באומר בעל פה והוא טעם נכון, מיהו גם לפ"ז נראה דהחשש רק כשיש להסתפק בדבר זה בכתב הגוי אם הוא במסיח לפי תומו, אבל אם ניכר מתוכו שכותב דרך מסיח לפי תומו גמור אין לחוש למידי וסומכין עליו כמו במסיח לפי תומו בעל פה.

ואמינא הוכחה לזה, דהנה רוב הפוסקים הסכימו דמסיח לפי תומו אין צריך קישור דברים, והריב"ש (סימן ש"פ) האריך להוכיח זה ושכן דעת הרמב"ם גם כן²⁴⁸, וכתב וזה לשונו: ואל ישיבני אדם מההיא ד[אמרינן ד]מסיח

247. בקונטרס מסיח לפי תומו בשו"ת בית יוסף.
248. שכתב בפ"ב מהלכות גירושין (הלכה ט"ז): גוי מסיח לפי תומו נאמן ומשיאין על פיו כמו שיתבאר, ואם נתכוין להעיד אינו נאמן וכו'. ובפ"ג (הלכה י"א)

246. בחידושי הרשב"א סוף מסכת יבמות (בדעת הרמב"ם): 'נראה שהוא ז"ל סובר דדוקא כשנתקיים אותו כתב, דומיא דההיא דפרק מי שאחזו שהוא כותב ומשליך בפניו, אבל אם אין עדים מצויים לקיימו אין משיאין.'

לפי תומו מעלין אותו לכהונה. כי הא דאמר רב יהודה אמר שמואל: [זכורני כשאני תינוק ומורכב] על כתיפו של אבא, והוציאוני מבית הספר והפשיטוני את כותנתי, והטבילוני לאכול בתרומה לערב.. והעלהו רבי לכהונה על פיו' בכתובות (דף כ"ו²⁴⁹), ובבבא קמא (דף קי"ד²⁵⁰) שהעלוהו לתרומה דרבנן, עיין שם] שמזכיר [הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה פ"כ הי"ד] כל אותו סיפור²⁵¹, ובודאי לעיכובא הוא, דליכא למימר [דאם אמר אדם כמספר דברים: דעו שאני כהן – שיעלו אותו לכהונה], והכי נמי נימא בגוי שאמר: איש פלוני מת לא יהא נאמן! דהתם שאני שהוא קרוב אצל עצמו ויש לנו לחוש שיכוון שיעלוהו לכהונה [כל שיאמר: 'אני כהן' לבד; אבל כאן כשהגוי יאמר: 'איש פלוני מת' מעצמו כמספר דברים, יש לומר שראוי ליקרא מסיח לפי תומן], עכ"ל. מוכח מזה דבמסיח לפי תומו דהתם שמעלין אותו לתרומה על פי עצמו שם יש לחוש יותר שמא מתכוין וכו' טפי ממסיח לפי תומו דגוי בעדות אשה, משום דאדם קרוב אצל עצמו ומשום הכי בעינן שם קישור דברים דוקא, מה שאין כן במסיח לפי תומו [דגוי בעדות אשה], ולפי"ז אם נימא במסיח לפי תומו גוי דבכתב חיישינן שמא אינו מסיח לפי תומו כלל כל שכן דהתם הוה חיישינן לזה. והתם מוכח דמעלין אותו לתרומה עפ"י עצמו במסיח לפי תומו אפילו מסיח לפי תומו בכתב: דבכתובות (דף כ"ד ע"ב) איבעיא להו: מהו להעלות משטרות ליוחסין? – היכי דמי? אילימא דכתיב ביה (בשטרא) 'אני פלוני כהן חתמתי עד' – מאן קא מסהיד עלוי' כו', וכתב על זה הר"ן וזה לשונו: כלומר ופשיטא דאין מעלין הימנו ליוחסין, מיהו לתרומה דרבנן מהימן דלא גרע ממסיח לפי תומו דמכשירין לקמן, עד כאן לשון הר"ן, הרי להדיא דמסיח לפי תומו מהימן אפילו בכתב ומעלין אותו לתרומה; ואם כן כל שכן בגוי מסיח לפי תומו בכתב בעדות אשה, כמו שהוכחנו, דבמסיח לפי תומו דהתם שמעלין אותו עפ"י עצמו שם יש יותר חשש דילמא מתכוין מבמסיח לפי תומו דגוי בעדות אשה כנ"ל. ואין לומר דהר"ן בכתובות שכתב כן דמסיח לפי תומו בכתב מהני הוא מהחולקים על הרמב"ם כאן בדין זה הסוברים דמסיח לפי תומו לא שנא בכתב ולא שנא בעל

כתב: כבר אמרנו שהגוי שהסיח לפי תומו משיאין על פיו. כיצד? היה גוי מסיח ואמר: 'אוי לפלוני שמת, כמה היה נאה וכמה טובה עשה עמי!', או שהיה מסיח ואומר: 'כשהייתי בא בדרך, נפל פלוני שהיה מהלך עמנו ומת; ותמהנו לדבר זה, כיצד מת פתאום', וכיוצא בדברים האלו שהם מראין שאין כונתו להעיד – הרי זה נאמן. נראה שכל שידענו שאינו מתכוין להעיד נאמן. אע"פ שהרב [הרמב"ם] ז"ל הביא בדבריו שיאמר הגוי: אוי לו לפלוני שמת.. וכו' – איני חושב שאמר זה הרב ז"ל לעכובא, דהא משמע בגמרא מעובדא דהויא וחסא דכל שאמר גוי מעצמו בלא שאלה: איש

פלוני מת, בזה די; דהא לא קאמר אלא: שכיב היואי, טבע חסא' (תשובת הריב"ש שם, עיין שם בארוכה).
249. ע"א.
250. ע"ב.

251. וזהו לשון הרמב"ם שם: 'אם היה מסיח לפי תומו – נאמן. כיצד? מעשה באחד שהיה מסיח לפי תומו ואמר: זכור אני כשהייתי תינוק והייתי מורכב על כתפו של אבי, הוציאוני מבית הספר והפשיטוני כותנתי והטבילוני לאכול תרומה לערב, וחברי בודלין ממני, והיו קוראין אותי: יוחנן אוכל חלות – והעלהו רבינו הקדוש לכהונה על פי עצמו.'

פה, משא"כ להרמב"ם גם שם לא מהימן מסיח לפי תומו בכתב; זה אינו, דאנן חזינן דהר"ן גופיה בגיטין פרק מי שאחזו, גבי מצאו כתוב בשטר מת פלוני, הביא דברי הרמב"ם שכתב: ונודע שהוא כתב ישראל כו' ולא חלק עליו כלל (וגם משמעות הגמרא בכתובות כן, דהאיבעיא אי מעלין ליוחסין אבל לתרומה לא קמיבעיא; ואי איתא [דבמסיח לפי תומו בכתב לא מהימן אפילו לתרומה], הוה לי' [להגמרא בכתובות שם] למימר [לדעת מאן דאמר אין מעלין ליוחסין] דבכהאי גוונא ד[כתוב ביה בשטרא:] 'אני פלוני כהן [לוייתי מנה מפלוני]' [וחתימו סהדי], אפילו לתרומה לא). ואם כן נשמע מזה לענין גוי מסיח לפי תומו בעדות אשה דאף בכתב מהני כל שניכר מתוכו שכותב דרך מסיח לפי תומו גמור. ובנידון דידן נמי מלבד הסברא דערכאות הרי זה מסיח לפי תומו גמור, דהנכתב בזורנאל, וידוע שזהו מנימוסיהם שצריך להיות בכתב רשום כל המעשה והדברים שעברו [שערכו], ולמאי לחוש לה שיתכוין להעיד או להתיר, הא ודאי ליתא. ואף גם לפי דעת הלבוש הנ"ל דסבירא לי' בדעת הרמב"ם משום דתרי קולי לא מקילינן, מ"מ בנידון דידן יש לומר דחדא קולא היא, לפי מה שכתבתי לעיל דאף אי ערכאות אין להם נאמנות בתורת חזקה מ"מ לא גריעי ממסיח לפי תומו דיש בזה אומדנא דלא משקרי כאומדנא דמסיח לפי תומו, וכבר נתבאר לעיל דהא דערכאות לא מרעו נפשיהו זה שייך יותר בכתב, אם כן חדא קולא הוא אם באנו לסמוך אאומדנא זו, באופן שבנידון דידן יש לסמוך על הזורנאל ויש להם נאמנות לכל הדיעות.

[1]

בדיני הזכרת שם הנהרג

ונבא לבאר דין הזכרת שמו, שהרוצח הזכיר שמו דוד ושהיה מחזיק הריחיים סמוך לפאהשט לוזיא ולא הזכיר שם אביו, ועוד ריעותא דלא אמר קברתיו. הנה בדין אמר שמו ושם עירו ולא הזכיר שם אביו נחלקו הפוסקים²⁵²

בשמו – מתירין את אשתו. ואם לא היה מיוחד בשמו, צריך להזכיר שמו ושם אביו ושם עירו; ואם הזכיר שמו ושם עירו ולא הזכיר שם אביו, מפשפשינ באותה העיר, ואם לא יצא משם מי ששמו כך אלא הוא – תנשא אשתו. כמבואר בקונטרס הראיות]. וכן כתב בשו"ת הריב"ש סימן תק"ח דבעינן נמי שם עירו.

אבל בשו"ת הרא"ש כלל נ"א סימן א כתב דאע"ג שלא הוזכר שם עירו ולא שם אשתו מהני (נעתק בארוכה בשו"ת מהר"ם אלשיך סימן מ"ב).

252. שבשו"ת המהרי"ק שרש קפד הביא מה שכתב בפסקי רבינו ישעיה אחרון ז"ל מטראני פרק האשה שלום: 'ואם אמרו העדים: יוסף בן שמעון מת, ולא ידעו מאיזו עיר היה – אע"פ שלא הוחזק יוסף בן שמעון אחר בעיר הזאת חוששין ליוסף בן שמעון אחר בעולם ואין מתירין אשתו של זה יוסף בן שמעון הידוע לנו'. הרי בפירוש דשם עירו בעינן [ובפסקי הרא"ה ז"ש שם ממשיך: 'ונראה בעיני: שאם הזכירו שם עירו אע"פ שלא הזכירו שם אביו אם לא הוחזק אחר כיוצא באותה העיר כגון שהיה מיוחד

(עיין בקונטרס עגונות סי' ק"א²⁵³ וקכ"ט²⁵⁴ ושי"ד²⁵⁵), ובתוספתא שלפנינו²⁵⁶ הגירסא: אין מעדיין עד שיהיו מזכירין שמו ושם אביו ושם עירו. ולפי זה משמע דבחד מינייהו סגי או שמו ושם אביו או שמו ושם עירו, דאם לא כן הוה ל' למימר: שמו ושם אביו ושם עירו. אך יש גורסים בתוספתא שמו ושם עירו לחוד [ומפרשים] דשם אביו בכלל שמו ובעינן כולהו, שמו ושם אביו ושם עירו²⁵⁷. ועיין בבית יוסף באבן העזר סימן ק"כ שהוכיח מדברי הרמב"ם פרק כ"ד מהלכות מלוה גבי כתיבת שטרות שצריך שיכירו שמו ושמה דסבירא ל' להרמב"ם דגם שם אביו בכלל שמו²⁵⁸. ובתשובת הרשב"א (סימן תקנ"ה) פריך ממתניתין דשינה שמו ושמה כו', אבל שם אביו לא תנן²⁵⁹, ובפסקי מהרי"א (סימן קל"ח) השיב גם כן דשם אביו בכלל שמו, ולענין עדות אשה אם באנו ללמוד מכמה עובדא דמייתי הגמרא שהשיאו אשתו איכא למימר הכי ואיכא למימר הכי ולא מכרעא מילתא, ובדברי הרמב"ם גם כן יש להסתפק בזה כמו שכתב הבית יוסף בשם מהרי"ק²⁶⁰.

אך בזה נראה דלכולי עלמא מהני ואין צריך לומר שם אביו, חדא דמה שחזיר שם מקום הריחיים שהיה מחזיק זהו עדיף משם עירו, דבשלמא בשמו ושם

253. מתשובת הרב אלי' מזרחי סימן עו' יש להסתפק בפירוש התוספתא: אין מעדיין אלא אם כן מכירין שמו ושם עירו, אי פירוש שמו בלא שם אביו או שמו ושם אביו יחד ששניהם נקראים שמו; ואע"פ שהדברים נזכרים יחד כפי זה הפירוש ששמו היינו שמו בלא שם אביו, מ"מ לא אוכל להתיר אשת איש לעלמא בעדות שמו ושם עירו לחודיה בלא שם אביו.

254. מתשובת הרב יעקב בר שמואל בתשובות בית יוסף [קונטרס מסיח לפי תומו דף ק"א] סימן ב: 'מאחר דארבעה גדולי הדור דהיינו רבינו ישעי' [אחרון ז"ל] מטראני וריב"ש ומהרי"ק והרא"מ כתבו להדיא דצריך להזכיר שמו ושם אביו ושם עירו, מי הוא שיקל ראשו בדבר ערוה נגד המלכים האדירים האלה, בפרט בהיותם בתראי והלכה כבתראי מאביי ורבא ואילך, וכל שכן בהיות הרא"מ ביניהם והוא אחרון מכולם ופלפל בזה מאד'.

255. מתשובת מהר"ם לובלין סימן נ"ז: 'כשהזכיר שמו ושם עירו אע"פ שלא הזכיר שם אביו משיאין אשתו כשלא הוחזקו שנים בעיר ששםם כן, והוא הדין דעל ידי בדיקת בני העיר משתרי'.

256. 'במות פי"ד, יא.

257. ובתוספתא כ"י ערפורט שם הגירסא: 'שמו ושם אביו' (וליתא להתיבות 'שמו ושם עירו').

258. שהרמב"ם כתב בהלכות מלוה ולוה פכ"ד ה"ג: 'אחד השטרות הנכתבין לאחד שלא בפני חברו ואחד השטרות שאין כותבין אותן אלא מדעת שניהם ושניהן

עומדין, כגון שטר שכותבין למלוה או ללוקה – כולן צריכין העדים שיהיו מכירין השמות שבשטר: שזה הוא פלוני בן פלוני וזה הוא פלוני בן פלוני, שמה יבואו שנים ויעשו קנוניא וישנו שמותיהן כשמות אחרים ויודו זה לזה, ומלשון זה הוכיח בבית יוסף אבן העזר סימן קכ' דלא סגי בשיכירו שמו ושמה, אלא גם שם אביהם צריכים להכיר'.

259. וזה לשונו בשו"ת הרשב"א ח"א סימן אלף קעו: 'הכותב גט.. אפשר שאינו צריך לכתוב שם אביהם כלל; דשמה ושם עירו תנן, שם אביו ושם אביה לא תנן'.

260. שבשו"ת הרא"ש כלל נ"א סימן א' הביא לשון הרמב"ם בהלכות גירושין פי"ג הכ"ד: 'בא אחד ואמר: אמרו לי בית דין או אנשים: כשתלך למקום פלוני אמור להם שמת יצחק בן מיכאל.. הואיל ואנו יודעים פלוני הידוע בשם זה – הרי אשתו מותרת, ואין אומרים שמה יצחק בן מיכאל אחר הוא שמת', ומדייק מרמב"ם זה דאע"ג שלא הוזכר שם עירו ולא שם אשתו מהני (נעתק בארוכה בשו"ת מהר"ם אלשיך סימן מ"ב). אבל בשו"ת מהרי"ק שרש קפד דייק דמדקאמר הרמב"ם 'כשתלך למקום פלוני' משמע דאיכא קפיידא בידיעת שם עירו. וכן כתב בשו"ת הריב"ש סימן תק"ח דלדעת הרמב"ם בעינן שם עירו. וכן דייק בשו"ת מהר"ם אלשיך סימן מ"ב מהרמב"ם הלכות גירושין שם הכ"ז: ישראל שאמר מת איש יהודי עמנו במקום פלוני.. אין אומרים באומד הדעת: פלוני הוא, עד שיעיד העד שהוא פלוני ויזכיר שמו ושם עירו'.

עירו בלא שם אביו יש לומר דהוי זה כמו שהוחזקו שני יוסף בן שמעון בעיר אחד כיון שלא אמר כלל שם אביו, וכמה יוסף איכא בשוקא, משא"כ במחזיק הריחיים שהחזיק לבדו למאי נחוש לה! ואפילו בלא הזכרת שמו היה נראה לי דהוי כמו שהזכיר מקומו לחוד דמחפשים באותו העיר כו' וכאן א"צ חיפוש ופישפוש דידוע שלא היה אלא אחד, ועוד דמחזיק הריחיים הוא שם אומנות, וכבר הסכימו כמה פוסקים דהזכרת שם אומנתו הוי כשם אביו, וליכא למימר דדוקא אומנות קבועה משא"כ בהחזקת הריחיים שהדבר עשוי להשתנות תמיד, שהרי הזכירו דפלוני הקונה שוורים הוי ג"כ שם אומנות, וכהאי גוונא טובא, ויש סוברים דכשהזכיר שם אומנות סגי אף על גב דלא הזכיר שמו כלל (כמו שכתבו בתשובות גאוני בתראי סימן כ"ה²⁶¹ ובתשובת הרב מאיר אבי הש"ך), וראייתם... דכמו בהנהו עובדא דהתם כ'מאן איכא בי חיואי ו'מאן איכא בי חסא' דהזכיר שמו לחוד דודאי לא סגי בזה, אלא דמיירי במכירו ויודעיו היה שעליו הוא מעיד, דבכהאי גוונא אין צריך להזכיר שמו כלל כמו שכתבו הבית יוסף ושאר פוסקים, וא"כ הכי נמי יש לומר בההוא פרשא וכו' אבל מ"מ במזכיר שמו ושם עירו מסתברא כדעת האומרים דשם אומנתו הוי במקום שם אביו.

וְלַבַּר מִן כָּל דִּין, יֵשׁ לְהַתִּיר בְּנִידוֹן דִּידוֹן, מִמַּ"שׁ הַרְמַב"ם בְּתִשׁוּבָה (הוֹבֵא בְּמַהֲר"ם אֶלְשֶׁקֶר סִימָן ס"ז) בְּעֵדוֹת גּוֹי מְסִיחַ לְפִי תוֹמוֹ שֶׁאִמַּר שְׁמוֹ וְשֵׁם מְקוֹמוֹ וְשֶׁהִיָּה בִּינוּנֵי בְּקוֹמָה וְזָקְנוֹ שְׁחוֹר²⁶², וְכָתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: [מָה שֶׁנִּרְאָה לִי הוּא, שֶׁאִם יִבְאוּ עֵדִים מִמְּנִיָּא זְפֵתָא וְיַעֲרִדוּ שְׂכִילָף בְּעַל זֹאת הָאִשָּׁה הִיָּה בְּעַל קוֹמָה בִּינוּנִית וְזָקֵן שְׁחוֹר, אַז] מוֹתֵר לָהּ לְהִינְשָׂא עַל פִּי זֹאת הָעֵדוֹת, לְפִי שֶׁשְׁמוֹ

בדמשק, אל בית הדיין רבינו פינחס וסיפרה לו הענין. שלח [הדיין] אחריו [=אחרי הגוי הנ"ל מאנשי דמשק], וסיפר לו [הגוי הנ"ל] זה הסיפור שהזכרנו לעיל. עשתה האשה הנזכרת שטר בזה, וזה לשונו אות באות ומילה במילה: "נמצאנו אנן חתומי מטה בבית הדיין רב פינחס שצ"ו, ובאה אשה מאנשי מניא זפתא, ושמה: נעיע בת אבו אלרצ"א, ואמרה, שלה בעל בדמשק בשם כ'לף בן אבו אלסרור. ובא עמם לבית הדיין איש מאנשי דמשק, ושמו: אבו אלחסן בן אלמאורדי, ואמר: שהיה בדמשק בפונדק איש בשם כ'לף, תוארו בעל קומה בינונית וזקן שחור, ושהה זמן מה בדמשק. חלה האיש לפני שלש שנים וחצי, ואני נמצאתי בעת מיתתו ובקבורתו, והיה כ'לף זה הנזכר אומר שהוא ממניא זפתא.. וכאשר אמר אבו אלחסן הדמשקי הנזכר, שהוא רוצה לנסוע, בקשה [האשה] הנזכרת [שנקיים בחתימתנו את] מה שסיפר זה האיש בבית הדיין בפנינו אנן חתומי מטה, וקיימנו חתימתנו בזה בעשור האמצעי מחדש אדר שני שנת דתתקנ"א ליצירה במדינת נא אמן דעל כ"ף ימא מותבתא.

261. בתשובת הרב יצחק (נקרא: אייזיק) בר' יעקב בסופו, שהוכיח כן כמה שכתב בתשובת מהר"ם אלשיך סימן מ"ב ביהודי אחד בשם ברזילי בר' יצחק שהיה יושב בחנות באדרינופולי והיה מנהגו לצאת לפעמים להכפרים לגבות חובותיו, והעידו מפי גוים שנהרג: 'כיון שהעד השני אמר שהסיח הגוי התוגר ואמר: יהודי אחד שמו ברזילי שהיה בכפרים גובה נכסיו וכו', ואנו יודעים כי זה ביחוד הוא שהיו לו נכסים בהקפה בכפרים ההם.. ודאי לא חיישינן לברזילי אחר מעלמא'. 262. בתשובות הרמב"ם (תרגום יהושע בלאו, ירושלים תשמ"ו) ח"ב סי' רמו בדבר אשה שבעלה נסע לפני כמה שנים, ולא שמעה עליו שום ידיעה כלל. ואירע שבא איש מאנשי דמשק וסיפר מסיח לפי תומו בפני שני יהודים ואמר: "בא אלינו לדמשק איש ושמו כ'לף, תוארו בעל קומה בינונית וזקן שחור, ושהה מספר שנים בדמשק. ונפטר זה האיש לפני שלש שנים וחצי ונמצאתי אני בעת מיתתו ובקבורתו. וכבר שמעתי זה כ'לף הנזכר אומר: אני מארץ מצרים מן מניא זפתא". הלכה אשת זה האיש, אשר נאמר עליו שנפטר

ושם עירו עם אלו הסימנים שאין מובהקים יספיקו בהודעתו לענין התרת עגונה. וכתב משה, עכ"ל תשובת הרמב"ם. מכבאר מדבריו דכשהזכיר שמו ושם מקומו בצירוף הסימנים גרועים אלו סגי כאילו הזכיר ג"כ שם אביו, (ומזה יש לפשוט ספיקו של הבית יוסף בשם מהרי"ק בדעת הרמב"ם בדין זה כנ"ל). ואם כן הכי נמי בנידון דידן שהרוצח הזכיר שמו ושם מקומו וסימנים גרועים דהיינו שאמר ששערותיו שחורות, וחוטמו רחב, ולחייו ארוכים קצת, וקצת סימני בגדים, (כמו שכתוב בגביית עדות הארוך בסופו), בודאי לא גרע נידון דידן מנידון של הרמב"ם הנ"ל שהתירו לינשא. – אלא שבנידון דידן בשעה שאמר הגוי שהיה דוד מחזיק הריחיים במקום הנ"ל כבר נדחה ממקומו חצי שנה מקודם רק שעדיין היה נקרא בפ"ב... הנ"ל שהיה מחזיק בריחיים יותר מג' שנים ואחריו לא החזיק שום יהודי את בית הריחיים הנ"ל כמבאר בגביית עדות הארוך [ולפני] שהיה היהודי דוד מחזיק הריחיים הנ"ל היה האדון בעצמו מחזיק אותם עד שבא דוד לשם, וגם נתברר שאין שם עוד שום ריחיים השייכים לפאהשט לוזיא כ"א זו שהיה דוד מחזיק, אשר על כן אין ספק שאמירת הגוי על דוד מחזיק הריחיים דפאהשט לוזיא הוא על בעל האשה הזאת בלא שום גמגום ופקפוק.

ואין לחוש שמא מקודם... היה יהודי אחר מחזיק הריחיים הנ"ל ושמו דוד, וברבות הימים נשכח שמו ואבד זכרו ע"כ לא ידע איש ממנו, ועליו כיון זה הרוצח באמרו שהרגו, זה ודאי חשש רחוק ומוקצה מהדעת שאחר שנים רבות כאלה יהיה עדיין שמו עליו לקרותו [מחזיק] הריחיים דפאהשט לוזיא והשכל מכחיש זה. – ואף שבתשובת מהרי"ט חלק אבן העזר (סימן כ"ג) שנשאל כמה שהעיד עדות א', שנהרג באלי איזנימיטאלי דהיינו שמו ושם עירו דהיינו שהוא מאיזנימיט, וכתב המהרי"ט על זה שיש לנו להסתפק שמא אינו בעל האשה שהיה דר עתה באיזנימיט אלא שהוא באלי מעיר אחרת וקורין לו בשם איזנימיטאלי, לפי שהיה מתחלה באיזנימיט או שנולד שם, וכמו אנדרולאי נהרדעא דבקולוניא מתא²⁶³, אין זה דומה לנידון דידן. דשם עירו שאני דאדם נקרא על שם מקום דירתו פלוני ממקום פלוני, כמו שכתב הרא"ש בגיטין פרק הזורק ופשוט בפוסקים, ואף לאחר שיצא משם לפעמים עדיין ישאר שמו עליו כנראה בחוש, וכן מצינו בגמרא דיבמות סוף פרק קמא (די"ז ע"א) גבי רב המנונא שהיה מהרפניא ואמר לי' עולא: 'כסף גלגלתא להיכן יהבת?' אמר לי': לפום נהרא! אמר לי': 'אם כן מפום נהרא את!'²⁶⁴, וכן מצינו כמה תנאים

263. דההוא גיטא דאשתכח בנהרדעא וכתב [ביה]:
בצד קלוניא מתא אנא אנדרולאי נהרדעא פטריה
ותרכית ית פלונית אנתתי, ושלחה אבוה דשמואל
לקמיה דרבי יהודה נשיאה, ושלח לי: תיבדק נהרדעא

כולה (יבמות קטז, ב, עיין שם שנחלקו בזה אבוי ורבא
אם הפסק של רבי יהודה נשיאה הוא מן הדין או רק
משום כבודו דאבוה דשמואל הוא דשלח הכי).
264. ולא מהרפניא שאינם מיוחסים.

ואמוראים שכל אחד ואחד נקרא על שם מקומו, אף דאח"כ לא היה דר שם ואין להאריך בזה שהוא דבר מפורסם.

משא"כ בשם שמחזיק הריחיים באיזה מקום, לא שייך לומר שיהיה שמו לעולם מחזיק הריחיים ממקום פלוני אף אחרי ימים ושנים רבים, וזה דבר בטל, ובודאי הגוי כיוון על בעל האשה שהיה מחזיק הריחיים עתה, זה זמן רב, ונדחה בחצי שנה מקודם, דאפשר דעכו"ם זה חשב שעדיין הוא שם, ואף להיודעים שיצא משם עדיין לא נשתקע שם זה ממנו בזמן מועט כזה, ואף בספק של המהרי"ט שנסתפק שמא נקרא אוזנמיטאלי על שם שהיה מתחלה שם, מ"מ מוכח מדברי המהרי"ט שם דאם היה קצת אומדנא שהוא זה באלי מאיזנמיט היה מתירה, (שכתב וזה לשונו: וממה שהוזכר בעדות הראשונה שאמרו שהלך יחידי להגיע לאיזנמיט נראה קצת כי שם ביתו כו' ואפשר דלהגיע לאיזנמיט לשבות קאמר עכ"ל המהרי"ט).

ובנידון דידן יש כמה אומדנות שהוא זה שאמר עליו שהיה הולך לקנות סמאלע, כאשר ידענו שדוד זה הלך לקנות סמאלע, והזמן שאמר הוא אותו זמן שיצא זה מביתו ונאבד, וגם כיון שאמר שבסיבת זה הרגו שיש לו מעות ושהוא מחזיק הריחיים הנ"ל, בודאי לא כיוון על איש שהיה מחזיק הריחיים בימי קדם לפני שנים רבות שאין זה הוכחה על שיש לו מעות עכשיו, וגם לפי מה שכתבתי לעיל בשם תשובת הרמב"ם דסימנים גרועים שאמר הוי זה במקום שם אביו, וא"כ כמו במזכיר שם אביו שזה מספיק לנו להוציא מספק שמא הוא איש אחר כל שלא הוחזקו שני יוסף בן שמעון בעיר א', הכי נמי כמה שאמר הגוי הסימנים גרועים כמה וכמה סימנים כנ"ל שוב אין לנו להסתפק על איש אחר, מכל הני טעמי נראה דבנידון דידן שריא לכולי עלמא דהוי כמזכיר שמו ושם אביו ושם עירו, ונראה פשוט להתירו, אבל בלא הזכרת שמו כלל רק שם מקום הריחיים הנ"ל לא החלטתי עדיין להתיר, ואחר שמעלתו יעמוד על הבירור בזה יודיעני ונתיישב בדבר, אך זה פשוט שאין הפרש בין אם הרוצח אמר שמו או אם אמר שותפו השיינקער מאשייקין, כל שאחד מהם הזכיר שמו דוד ושם מקום הריחיים הנ"ל הוא פשוט להתיר.

[1]

במסיח לפי תומו - אי בעינן שיאמר: קברתיו

ובנידון מה שבנידון דידן לא אמר הגוי: קברתיו, ודעת הרמב"ם דמסיח לפי תומו צריך לומר: קברתיו, והתרומת הדשן בפסקיו (סי' רכ"ג) כתב על זה: 'מסקנא דמילתא שלא נהגו העולם כלל לומר וקברתיו', אך הרמ"א כתב²⁶⁵

265. בהגהותיו לשולחן ערוך אבן העזר סימן יז סעיף יז.

על דברי הרמב"ם הנ"ל: 'ודוקא בכהאי גוונא שאינו מזכיר שם המת ואינו מכירו, אבל אם מכירו לא בעינן קברתיו במסית לפי תומו, וכן פשט המנהג', עכ"ל הרמ"א. וכן כתבו הר"ן והבית יוסף והריב"ש והתרומת הדשן לפרש כן בדעת הרמב"ם. ובחילוק זה יתיישבו כל העובדות דמייתי הגמרא סוף יבמות: דהתם בעובדא ד]ההוא דהוה קאמר ואזיל: ['מאן איכא בי חיואי? מאן איכא בי חיואי? שכב חיואי!'], וההוא ד]ההוא קאמר ואזיל: ווי ליה ל]פרשא זריזא [גבור חיל וישאל היה) מפומבדיתא], וההוא ד]ההוא קאמר ואזיל: ['מאן איכא בי חסא? טבע חסא'] [ואמר רב נחמן: 'האלקים! אכלו כוורי לחסא', ומדיבורי דרב נחמן (דאמר: אכלוה כוורי, ולא אמר: מי יתן שיעלה וינצל) אזלא דביתהו דחסא ואינסבא ולא אמרו לה ולא מידי (עיין שם בגמרא)], לא נזכר בגמרא שאמרו: קברתיו; וכן בההוא נברי דאמר לי' לישראל: קטול אפסתא [ושרי לחיואי בשבתא²⁶⁶ ואי לא קטילנא לך] בדרקטילנא לפלוני [בר ישראל, דאמרי ליה: בשיל לי קדירה בשבת, ולא בשיל לי, וקטילתיה. שמעה דביתהו, ואתאי לקמיה דאבי, שהיתא תלתא ריגלי, עד דפשטה רב יוסף²⁶⁷ מברייתא דגבי ערלה דאם מתכוין להשביח מקחו לא הוי מסית לפי תומו], דמוכח בגמרא דאי חשוב מסית לפי תומו הוה שרי, וגם כן לא אמר קברתיו; דכל שהזכיר שמו או מכירו אין צריך לומר: קברתיו. ואחר כך במעשה דאבא יודן איש צידן, בכל תלתא עובדי שאמר הזכיר קברתיו²⁶⁸, כיון שהגוי לא הזכיר שמו; ובמתניתין בעובדא

266. קצור את האספסת והטל לבהמותי בשבת.

267. ולפי נוסח הכתבי יד במסכת יבמות שם: רבא בריה דרב יוסף. וכן נראה מלשון הגמרא: 'אמר לה רב אדא בר אבה: זיל לקמיה.. דחריף סכנא'; והשתא בשלמא אי גרסינן: 'זיל לקמיה דרבא בריה דרב יוסף' והיה זה אחרי פטירת רב יוסף, מובן מדוע באה האשה לפני אבי ולא הביא שאלה זו לרב יוסף; אבל אי גרסינן: 'זיל לקמיה דרב יוסף' והיה זה לפני פטירת רב יוסף, מדוע לא הביא אבי שאלה זו לרב יוסף (מכיון שלא היה יכול לפשוט שאלה זו).

268. דבגמרא יבמות קכב, א גרסינן: 'אבא יודן איש צידן אומר: מעשה בישראל וגוי שהלכו בדרך ובא גוי ואמר: חבל על יהודי שהיה עמי בדרך שמת בדרך וקברתיו, והשיאו אשתו. ושוב מעשה בקולר של בני אדם שהיו מהלכין לאנטוכיא ובא גוי אחד ואמר: חבל על קולר של בני אדם שמתו וקברתים, והשיאו את נשותיהם. ושוב מעשה בששים בני אדם שהיו מהלכין לכרכום ביתר ובא גוי ואמר: חבל על ששים בני אדם שהיו מהלכין בדרך ביתר שמתו וקברתים, והשיאו את נשותיהם. אבל בתוספתא יבמות פרק יד, י תניא: 'אבא

יודן איש צידן אומר: מעשה בגוי וישאל אחד שהיו מהלכין בדרך, אמר אותו גוי: הוי וחבל על ישראל אחד שמת כאן וספדתיו וקברתיו, ובא מעשה לפני חכמים והשיאו את אשתו. אמר רבן שמעון בן גמליאל: מעשה בקולר של בני אדם שהלכו לאנטוכיא, ובחזירתן אמרו: נהרג ממנו איש פלוני יהודי, ובא מעשה לפני חכמים והשיאו את אשתו. ושוב מעשה בששים בני אדם שירדו לכרכום ביתר ולא עלה אחד מהם ובא מעשה לפני חכמים והשיאו את נשיהם' (ושם נזכר רק במקרה הראשון שאמר הגוי 'וקברתיו'. ובתוספתא משמע דבעובדא דקולר של בני אדם שהלכו לאנטוכיא (דלפי התוספתא נהרג רק יהודי אחד מהקולר), לא אמר[ן] הגוי[ם]: 'וקברתיו'; ואתי שפיר לפי מה שכתב הר"ן דבהזכיר את שמו אין צריך לומר: וקברתיו, דמכיון דלפי נוסח התוספתא בקולר של בני אדם שהלכו לאנטוכיא אמרו הגויים בחזירתן 'נהרג ממנו איש פלוני יהודי', לא היו צריכים לומר: 'וקברתיו'. וכן בעובדא דששים בני אדם שירדו לכרכום של ביתר לא אמר הגוי 'וקברתיו' (ויזמתק סברת שאר הפוסקים דאין הגוי צריך לומר 'וקברתיו', על פי נוסח התוספתא שרק במקרה הראשון אמר הגוי 'וקברתיו', דמעשה שהיה כך היה).

דפונדקית גם כן אמרה וקברתיו כיון שלא הזכירה שמו, וגם לא היתה מכירו אעפ"י שחלה בביתה כמ"ש בתשובת הר"ן.

וְלִפִּי זה אתי שפיר גם כן בההיא דקומנטריסין בגיטין (דף כח). שלא הזכירו קברתיו כיון שהזכירו שמו, באופן שלפי חילוק זה מדוקדק היטב לשון הגמרא בכל דוכתא היכא שהוזכר קברתיו מהיכא שלא הוזכר קברתיו, ולא נדחוק לומר: מעשה שהיה כך היה.

וביותר מוכרח חילוק זה בדברי הרמב"ם בפ"ג מגרושין דכשביאר דין מסיח לפי תומו (שם הלכה י"א) כתב וזהו לשונו: 'כיצד? היה גוי מסיח ואמר: אוי לפלוני שמת כו'; או שהיה מסיח ואומר: כשהייתי בא בדרך – נפל פלוני שהיה מהלך עמנו ומת, ותמיהני לדבר זה כיצד מת פתאום וכיוצא וכו' – הרי זה נאמן, עכ"ל הרמב"ם. הרי שלא הוצרך כלל במסיח לפי תומו לומר קברתיו, ואחר דברים רבים שכתב הרמב"ם אח"כ, כל דיני מים שאין להם סוף ואח"כ דיני הכרת האיש, כתב שם (בהלכה כ"ה): 'יצא גוי וישראל כו' ובא הגוי והסיח לפי תומו ואמר: איש שיצא עמי מכאן מת – משיאין את אשתו, ואעפ"י שאין הגוי יודע אותו האיש; והוא שאמר: קברתיו, עכ"ל. הרי מבואר להדיא דמה שהצריך הרמב"ם לומר קברתיו הוא רק כשהגוי אינו מכירו ולא הזכירו שמו, וכן כתב הרב המגיד שם, והסברא בזה דכשמעיד על דבר ברור שמכירו או שמזכיר שמו אפילו לא אמר קברתיו לא חיישינן דאמר בדדמי, דמסתמא דק שפיר במילתא כשבא להודיע להשומעים בפרטות מי הוא האיש, ועוד שבודאי לא יאמר בדדמי ויבא להעיד בדבר שאחר כך יתבדה ויאחז ולא יהיה מצי לאישתמוטי נפשיה ובודאי קים ליה במילתא בבירור, משא"כ כשאינו מכירו ולא מזכיר שמו רק אמר איש שיצא עמי כו' מאחר שלא נתבררו דברים על איזה איש אומר חיישינן דאמר בדדמי ליה כיון שאינו מודיע בפרטות שידעו השומעים על מי הוא מעיד שאין תכלית כוונתו לומר דרך הודעה ובירור הדברים, וגם אם יהיה טועה בדמיונו בסיפור זה לא יכזיבוהו על פניו אח"כ ומצי לשמוטי נפשיה.

וְעַל פי דעת כל הגדולים הנ"ל דסבירא להו חילוק זה, וכן משמע בגמרא וברמב"ם כנ"ל; לפי זה בנידון דידן שהזכיר שמו אין צריך לללוח קברתיו, וכבר העיד הרמ"א שכן פשט המנהג. אך לרווחא דמילתא נראה שבנידון דידן שריא לכל הדיעות כמו שמבואר.

וְלִכְאוּרָה לפי דעת הריטב"א, והובא בנימוקי יוסף, דסבירא ליה בדעת הרמב"ם דאפילו מזכיר שמו צריך לומר קברתיו, רק בהנהו עובדי דמאן איכא בי חיואי דהגוי היה מכריז דשכיב פלניא – בכהאי גוונא דוקא אינו צריך לומר: קברתיו, דאי לאו דקים ליה דשכיב לא היה מעייל נפשיה לאכרוזי

כן. לפי זה בנידון דידן היה צריך לומר: קברתיו. (ובכית שמואל²⁶⁹ הביא עוד שני שיטות בזה ויבואר). ולפי דעת הריטב"א קשה מעובדא דגוי דא"ל לישראל קטול אספסתא כדקטילנא לפלניא כו', ומההיא דגיטין (דף כח.) בשמע מקומנטריסין כו' שלא הזכירו קברתיו, ולפמ"ש לעיל (אות ה') ליישב הא דקומנטריסין ניהא גם כן הך דקטול אספסתא כו', אבל מ"מ קשה בדעת הרמב"ם הנ"ל (בפ"ג מהלכות גרושין הי"א), דלהריטב"א על כרחך צריך לדחוק דהרמב"ם שם איירי שאמר הגוי דרך הכרזה דוקא, ואין זה במשמע דבריו כלל.

אך לכאורה יש להוכיח כהריטב"א בדעת הרמב"ם מגמרא דיבמות (דף כ"ה ע"ב) גבי הא דרבי יהודה אומר: [דמי שבא לבית דין ואמר:] הרגתו [לאיש פלוני] – לא תינשא אשתו²⁷⁰, דלא סבירא לי': פלגינן דיבוריה²⁷¹, וכברייטא שם²⁷²: 'אמרו לו לרבי יהודה: מעשה בליסטים אחד שיצא ליהרג [במגיות קפוטקיא], ואמר להם: לכו אמרו לה לאשת שמעון בן כהן אני הרגתי את בעלה [בכניסתו ללוד], והשיאו את אשתו'. והקשו הרשב"א²⁷³ והנימוקי יוסף דמה הקשו רבנן לרבי יהודה? דלמא לאו בתורת עדות הימנוהו רק משום דמסיח לפי תומו היה!²⁷⁴ ותירצו: דכיון דאמר אמרו לה לאשתו – הוי כאומר השיאו את אשתו, דמתכוין להתיר הוי ואינו נאמן משום מסיח לפי תומו²⁷⁵.

אך הרמב"ם בתשובה (הועתק בשו"ת מהר"ם אלאשקר סי' כ"ו) התיר בגוי מסיח לפי תומו שאמר מי יודיע לאשת ראובן היהודי שהוא טבע כו' והותרה לינשא, עיין שם²⁷⁶. הרי הרמב"ם חולק על דעת הרשב"א והנימוקי יוסף

269. על שולחן ערוך אבן העזר סימן י"ז ס"ק נ"ד.

270. משנה ביבמות (כה, א).

271. ולפיכך 'לא תנשא אשתו אפילו לאחר על פיו, לפי שהוא משים עצמו רשע – והתורה אמרה: אל תשת רשע עד' (רש"י יבמות שם).

272. יבמות כה, ב (על פי תוספתא יבמות פ"ד, ד).

273. בחידושויו על מסכת יבמות (כה, א) ד"ה גולן דדברי תורה.

274. דהא כתב הרי"ף ביבמות פט"ז ויגרסינן בראש השנה בפירקא קמא נעל הא דרייקנן מהמשנה 'אלו הן הפסולין: המשחק בקוביא, ומלוי בריבית... זה הכלל כל עדות שאין האשה כשרה לה, אף הן אינן כשרים לה' – 'הא עדות שהאשה כשרה לה, אף הן כשרים לה': אמר רב מנשה: זאת אומרת: גולן דדבריהם כשר לעדות אשה, ופרק כיצד אשת אחיו (יבמות כה, סע"א-רע"ב) נמי אקשינן מינה: והאמר רב מנשה: גולן דדבריהם – כשר לעדות אשה, גולן דתורה – פסול לעדות אשה. ושמעין מינה הפסול מדברי תורה הוא הפסול לעדות אשה אבל פסול מדרבנן כגון משחק בקוביא וחבריו כשרין לעדות אשה. ומסתברא לן דפסול מדברי תורה מסיח לפי

תומו – משיאין אשה על פיו, דלא גרע מגוי, שרק בנתכוין להעיד או להתיר את האשה אמר רב מנשה דפסול לעדות אשה, משא"כ במסיח לפי תומו.

275. ולשון הרשב"א בחידושו: וי"ל דמדקאמר: אמרו לה לאשתו – מתכוין להעיד או להתיר את אשתו הי' ואינו מסיח לפי תומו. וכדאמרין בשלהי מכלתין דבגוי לכולי עלמא מסיח לפי תומו עדותו עדות, אבל מתכוין להתיר או נתכוין להעיד אין עדותו עדות, ואמרין: 'פלוני מת, השיאו את אשתו' – זהו מתכוין להתיר, בא לבית דין ואמר: 'מת פלוני' – זה הוא מתכוין להעיד. ועד"ז כתב בחידושו הריטב"א שם כה, ב ד"ה משם ראייה באומר אני הייתי: יש לומר: דכיון שאומר: אמרו לאשתו – מתכוין להעיד ולהתיר הוא' (ונעתק בשינויים בנימוקי יוסף יבמות פרק ב ד"ה גולן דאורייתא פסול לעדות אשה: 'ותירצו דכיון דאמר: אמרו לאשת פלוני – מתכוין להעיד הוא').

276. ולשון השואלים להרמב"ם (מתורגם מערבית ללה"ק בתשובות הרמב"ם בערכת יהושע בלאו בהוצאת "מקצי נרדמים" (מהדורא שניה מתוקנת, ירושלים תשמ"ו) כרך ב ע' 410 ואילך סימן רלא,

הנ"ל, וסבירא ליי דבכהאי גוונא הוי שפיר מסיח לפי תומו, דדוקא באומר: השיאו את אשתו – הוי מתכוין להתיר בפירוש, אבל באומר אמרו לאשתו לא מוכח שמתכוין להתירה רק להודיעה שהתאבל עליו, וכמו במודיע לבניו ולבני ביתו וכהאי גוונא דמאן איכא בי חיזאי עיין שם בפירוש רש"י²⁷⁷. ולפי זה לדעת הרמב"ם קשה קושית הרשב"א והנימוקי יוסף הנ"ל: דמה אותיבו רבנן לרבי יהודה ממעשה דליסטים אחד כו', דלמא היה נאמן משום מסיח לפי תומו, דאע"ג דאמר: אמרו לה לאשת כו' – מסיח לפי תומו הוא לפי דעת הרמב"ם! ויש לומר דהרמב"ם לטעמיה דמשמע מדבריו בפ"ג הי"א הנ"ל שמצריך קישור דברים במסיח לפי תומו, וכאן לא היה קישור דברים, משום הכי לא היה נאמן משום מסיח לפי תומו. אך לפמ"ש לעיל (אות ה') דלמ"ד מתכוין להעיד עדותו עדות פשוט דא"צ קישור דברים כלל דהמצריכים קשר דברים במסיח לפי תומו הוא רק מחשש שמתכוין להעיד, אם כן למאן דאמר: מתכוין להעיד עדותו עדות, לדידיה ודאי אין צריך קישור דברים, לדידיה תיקשי הברייתא מה השיבו רבנן לרבי יהודה ממעשה דליסטים אחד כו' דלמא היה נאמן במסיח לפי תומו וכנ"ל.

ופוסקת ההלכה בדבר אשת הנפטר הנזכר.. יורנו אדוננו, מה מתחייב בזה מצד הדין.

והשיב הרמב"ם (נעתק בשינויים בשו"ת מהר"ם אלאשקר הנ"ל): 'כבר הותרה אשת הנפטר הנזכר על פי דברי זה הגוי המסיח לפי תומו, ומותרת להנשא לכתחלה על פי אלו הדברים הנכללים בשטר. וכתב משה'.

[ובתשובת מהר"ם אלאשקאר שם כתב: 'הרמב"ם ז"ל סמך לו על הסימנים הגלויים ומובהקים שאמר הגוי והכירום העדים והכירו אותו בהן הכרה גמורה', דאי לאו הכי הוי נפל למים שאין להם סוף דאסורה מדרבנן].

ולהעיר דכתשובת הרמב"ם איירי באמר 'וקברתי' (שלשון הגוי היה: 'מי יודיע למשפחת מפצ'ל בן אבו אלרצ'א היהודי [ובשו"ת מהר"ם אלאשקר: מי יודיע לאשת ראובן היהודי].. וטמנתי בעפר'), ובמשנה סוף יבמות אמרינן דכשאמר הגוי: 'מת וקברתי' הוי כמסיח לפי תומו אפילו אם אמירה זו באה אחרי שנשאל הגוי על ידי ישראל: 'איה חברנו', ולכאורה הוא הדין באומר 'מי יודיע למשפחת מפצ'ל בן אבו אלרצ'א היהודי' [ואפילו כהלשון בשו"ת מהר"ם אלאשקר: 'מי יודיע לאשת ראובן היהודי'], דלא גרע מאם אמירה זו באה במענה על שאלת היהודי 'איה חברנו'.

²⁷⁷. יבמות קא, ב ד"ה היכי משכחת לה: דלא נתכוין להעיד ולא להתיר [במסיח לפי תומו, כי ההוא דהוה קאמר ואזיל: 'מאן איכא בי חיזאי (שם האיש)? מאן איכא בי חיזאי? (מי מאנשי ביתו של בית חיזאי שישמע דברי, דשכיב חיזאי!'].

וחלקו נעתק בשינויים בשו"ת מהר"ם אלאשקר שם): 'מעשה שהיה בפנינו אנו העדים החתומים למטה, כן היה. כשנתפרסם הדבר, בשוב הנוסעים בים הגדול לעיר אלכסנדריה, במשפחת השיך' אבו אלמפצ'ל בן השיך' אבו אלרצ'א, ירחמיהו ה', כאשר גזר עליו ה' למות בעת טביעת הספינה הידועה בלב ים.. ובעוד שאנו העדים החתומים בסוף זה השטר עומדים ביום תאריכו בשוק העיר הנזכרת ביום השמיני לחדש תמוז שנת דתתקל"ה ליצירה, בנא אמון דעל כיף ימא מותבה, הנה עבר עלינו ברחוב גוי, מלח מכלל הספנין, והוא מסיח לפי תומו כראוי, על דרך מי שאינו מתכוון לאדם מסויים ולא היתה לו ידיעה קודמת עליו ולא נשאל על זה הענין; ולא ידענו שום סיבה לחשוד בו שהוא מפיק תועלת או גומל חסד למשפחת זה הנפטר או שומע להם, אלא בכלל דיבורו וסיפורו על אודות מי שנספה מן הנוסעים בים, אמר: מי יודיע למשפחת מפצ'ל בן אבו אלרצ'א היהודי [בשו"ת מהר"ם אלאשקר: מי יודיע לאשת ראובן היהודי], שהוא טבע ופלטו הים, וראיתו והכרתו אל נכון וטמנתי בעפר. וסיפר לנו, אנו העדים החתומים בסוף זה השטר, (זה הגוי הנזכר) הסימנים הגלויים על מראה הנפטר וסימני פרצוף פניו; והכרנום, משום שהתחברנו עמו בעת חייו ולפי שהיתה לנו ידיעה ברורה מדמותו, ממראהו ומצורתו. וכאשר שמענו אנו העדים סיפור הגוי, את אשר הגיד על אבו אלמפצ'ל בן השיך' אבו אלרצ'א, כתבנוהו בשטר וחתמנו עדותנו בסופו, כדי להגיש מה שנכלל בה לבית דין, ויעשו בה מה שמחייב הדין

אמנם פשוט הוא דלא קשה מידי על הרמב"ם, דהרמב"ם לטעמיה דסבירא ליי דמסיח לפי תומו צריך לומר: קברתיו, וכאן לא אמר קברתיו, וע"כ דבתורת עדות הימננהו, ושפיר השיבו רבנן לרבי יהודה. ולפי זה מוכח דאפילו במזכיר שמו צריך לומר: קברתיו, דכאן אמר: אמרו לאשת שמעון בן כהן, הרי הזכיר שמו, ואפילו הכי אין מסיח לפי תומו נאמן בלא קברתיו, ועל כרחך דבהנך עובדי דבגמרא דהימנו למסיח לפי תומו בלא קברתיו²⁷⁸ היינו באומר דרך הכרזה דוקא, וכדעת הריטב"א הנ"ל.

אך יש לדחות קצת דבעיקר מה שהוכיחו הרשב"א והנימוקי יוסף מכאן דבאומר אמרו לה לאשתו לא הוי מסיח לפי תומו, ולכאורה יש לחלק דישראל פסול גרע טפי מגוי בזה, וכמבואר בט"ז סי' ס"ט ס"ק כ"ג דבעכו"ם שיודע בטיב ישראל לא חשיב מסיח לפי תומו, אא"כ יש הוכחה שלא על דבר זה נתכוין להודיע כו'. והנ"ל דבגוי אפי' אמר אמרו לאשת פלוני או מי יודיע לאשת פלוני לא חיישינן שמתכוין להתירה, רק י"ל לכוונה אחרת כו', ולא מסיק אדעתיה היתר האשה, ורק באומר להדיא השיאו את אשתו הוי מסיח לפי תומו, משא"כ בישראל פסול ודאי כל שמזכיר אמרו לאשתו וכהאי גוונא חיישינן שנתכוין להתיר, ומש"ה שפיר הוכיחו רבנן לרבי יהודה ממעשה בלסטים אחד כו', דבישראל לא הוי מסיח לפי תומו בכהאי גוונא, ולעולם י"ל כהר"ן וסייעתו הנ"ל בדברי הרמב"ם דבמזכיר שמו אצ"ל קברתיו וכפסק רמ"א הנ"ל.

והנה המהרי"ט חאה"ע (סימן ל"ב) כתב שהרמב"ם לא הצריך שיאמר קברתיו, אלא כשהגוי לפנינו שאפשר לברר הדבר, אבל היכא דלא אפשר לא חיישינן, וראיה לזה דאם לא כן תיקשי לדעת הרמב"ם מההיא דאחד שעמד על ראש ההר [ואמר: איש פלוני בן פלוני ממקום פלוני מת, הלכו ולא מצאו שם אדם, והשיאו את אשתו]²⁷⁹ דפריך הגמרא דניחוש 'דלמא שד הוה', 'ודלמא צרה הואי'²⁸⁰ כו', ואכתי תיקשי דלמא גוי הוא דשכיח טפי, ולא מהני עדות עד שיאמר קברתיו; אלא ודאי דפשיטא להגמרא דאפילו היה גוי לא חיישינן כשאינו לפנינו כו', הלכך בנידון דידן אפילו להרמב"ם לא חיישינן, עד כאן דברי המהרי"ט. והמשנה למלך (פ"ג מהל' גרושין הט"ו) הביא דברי המהרי"ט ודחה ראייתו, וזה לשונו: ואין ראייתו ברורה: דאם בן תקשי להר"ן דסבירא ליי דמת פלוני סתם דלא חשיב מסיח לפי תומו כל שלא הקדים דברים אחרים, אמאי לא פריך התם: ודלמא גוי הוה? אלא על כרחך דגוי מה לו לעמוד בראש ההרים

278. כגון 'מאן איכא בי חיזאי?.. שכיב חיזאי' ו'מאן איכא בי חסא? טבע חסא'.
לה (רש"י יבמות שם).

279. משנה שלהי יבמות (קכב, א).

במקום שאין אנשים לומר מת פלוני כו', אבל הכא צרה דמתכוונת לקלקלה כו' הוא דחיישינן לה, וזה ברור, עכ"ל המשנה למלך.

וְלַעֲנֵד דברי המשנה למלך אינם ברורים, דמה שכתב דאם כן תיקשי להר"ן שמצריך קישור דברים במסיח לפי תומו כו'²⁸¹, הא באמת הריב"ש הקשה כן²⁸² על הר"ן מהא דלא פריך הגמרא הכא וניחוש דלמא גוי הוה, (והמשנה למלך גופיה הביאו בהלכה י"א שם), וביאר דבריו הבית שמואל (ס"ק ל"ח) דאע"ג דלא חיישינן דהגוי יבא להכשיל ישראל בחנם, מ"מ כל שאינו דרך מסיח לפי תומו לא מהני שכן דרכו לשקר אע"ג דאין כונתו להכשיל, ולעולם אינו נאמן רק במסיח לפי תומו²⁸³, וכש"כ שקושית המהרי"ט חזקה דניחוש דלמא גוי הוא ואינו נאמן בלא אמירת קברתיו מטעם דאמר בדדמי, ואין כוונתו כלל להכשיל ולקלקלה שלפי דעתו אינו משקר כלל. ועוד דאפילו אם היה המהרי"ט סובר כדברי הר"ן הנ"ל דצריך קישור דברים במסיח לפי תומו, מ"מ אתי שפיר הוכחתו זו לענין אמירת קברתיו: דקושית הריב"ש על הר"ן הנ"ל ביאר המשנה למלך (בהל' י"א שם) דהוא מפרכת המקשה: ודלמא צרה היא, דיש לדחות שלא היה לו אשה אחרת כשיצא מכאן כו', וטפי הוה לי' להקשות ודלמא גוי הוה דלא הוי מסיח לפי תומו בלא קישור דברים כלל, וע"ז יש להשיב דהמקשה רוצה להקשות אליבא דכולי עלמא, ואי הוה מקשה: ודלמא גוי הוא, לא הוה קשיא מידי למאן דאמר דסבירא לי' דמתכוין להעיד עדותו עדות, דלדידיה [פשיטא] דאין צריך קישור דברים כנ"ל; משא"כ לענין הוכחת המהרי"ט דהוה לי' להגמרא להקשות: ודלמא גוי הוא, ולא אמר קברתיו, זהו ג"כ קושיא לכולי עלמא, ושפיר הוכיח המהרי"ט.

א"ל דלפי דעת הר"ן וסייעתו הנ"ל דסבירא להו בדעת הרמב"ם דבמזכיר שמו אין צריך לומר: קברתיו, א"כ הכא במתניתין הרי הזכיר שמו, ואם גוי הוא היה נאמן אע"ג דלא אמר קברתיו, ולא הוכיח המהרי"ט כלום. אך לדעת הריב"ש הנ"ל דאף מזכיר שמו צריך לומר קברתיו כל שאינו אומר דרך הכרזה, א"כ שפיר הוכיח המהרי"ט. והנה י"ל דהכא נמי שעלה על ראש ההר לומר מת

שמת כמה היה נאה כמה טובה עשה עמי וכו'; איני חושב שאמר זה הרב ז"ל לעכובא, דהא משמע בגמרא מעובדא דהיואי וחסא דכל שאמר גוי מעצמו בלא שאלה: איש פלוני מת - בזה די, דהא לא קאמר אלא 'שכיב היואי.. טבע חסא.. וכן מההיא דתנן: מעשה שעמד אחד בראש ההר ואמר: איש פלוני בן פלוני מת וכו'. ומקשינן בגמרא: ודלמא שד הוא [כו'] ודילמא צרה היא, ולא מקשינן: דילמא גוי הוא ואין זה מסיח לפי תומו'.

283. דרך קישור דברים, אלא על כרחך דאפילו אי לא הוה דרך קישור דברים מיקרי מסיח לפי תומו.

281. כדמשמע לכאורה מלשון הרמב"ם הלכות גירושין פי"ג הי"א: 'כבר אמרנו שהגוי שהסיח לפי תומו - משיאין אותו. כיצד? היה גוי מסיח ואמר: אוי לפלוני שמת, כמה היה נאה וכמה טובה עשה עמי; או שהיה מסיח ואומר: כשהייתי בא בדרך נפל פלוני שהיה מהלך עמנו ומת, ותמהני לדבר זה כיצד מת פתאום, וכיוצא בדברים האלו שהן מראין שאין כונתו להעיד - הרי זה נאמן'.

282. בשו"ת הריב"ש סימן ש"פ: 'מדברי הרמב"ם ז"ל .. נראה שכל שידענו שאינו מתכוין להעיד נאמן. אע"פ שהרב ז"ל הביא בדבריו שיאמר הגוי: אוי לו לפלוני

פלוגי הרי זה כמו הכרזה דכמו דלא מעייל נפשיה... אי לאו דקים ליה בבירור שמת, הכי נמי לא עביד מעשה כזה אי לאו דקים לי בבירור שמת. וגם י"ל דכל שאינו מספר לאיש פרטי כי אם להודיע לרבים גלוי לכל זהו חשיב הכרזה דאמרינן דקים לי בבירור שמת, ולא אמר בדדמי. מיהו יש לומר דהוכחת המהרי"ט מרישא דמתניתין דהתם ד'משיאין על פי בת קול' [ופירש רש"י]: ששמעו קול צועקת: פלוגי מת ולא ראו אדם בצלמו, שכאן לא נזכר ראש ההר וגם לא נזכר שהיה הקול דרך הכרזה, וליכא למימר דרישא דמתניתין מיירי באמת ששמע בת קול: פלוגי מת וקברתיו, דהא משמעות המשנה דמעשה באחד שעמד על ראש ההר כו' הוא בחד גוונא עם הרישא דמייתי עובדא על זה לחזק דבריו, וא"כ רישא נמי מיירי בלא קברתיו, וא"כ שפיר הוכיח המהרי"ט דאף לדעת הרמב"ם: כל שאין הגוי לפנינו ואי אפשר לברר הדבר – אם יאמר קברתיו לא חיישינן לבדדמי ואיתתא שריא²⁸⁴. וכל זה לדעת הריטב"א הנ"ל, משא"כ לפי דעת הר"ן וסייעתו דבמזכיר שמו אין צריך לומר קברתיו ליתא להוכחה זו דהמהרי"ט וכנ"ל, והשתא אתי שפיר טובא מה שמקשים על הריטב"א מעובדא דקטול אספסתא כו' כדקטילנא לפלוגי כו', וכן מקומנטריסין בגמרא גיטין שלא הזכירו קברתיו. והשתא רווחא שמעתתא דלפי דעת הריטב"א בלא"ה מוכרח דכשאי אפשר לברר הדבר שרי, ולא מעכב אמירת קברתיו, ולא קשה מידי.

וּלְפִי"ז בנידון דידן לכולי עלמא שרי: דלהר"ן וסייעתו במזכיר שמו אין צריך לומר קברתיו, ולפי דעת הריטב"א על כרחך צריך לומר דאמירת קברתיו לא מעכב וכנ"ל. ובלאו הכי יש לומר דבנידון דידן אף להריטב"א אין צריך לומר קברתיו, דאמר דרך הודאה לפני השופט דאמרינן מסתמא קים לי בבירור שמת כמו באומר דרך הכרזה דאמרינן דמסתמא קים לי ולא דמי לסיפור דברים כו'.

ובבית שמואל (ס"ק נ"ד) הביא עוד שני שיטות בדעת הרמב"ם לענין אמירת קברתיו במסיח לפי תומו: דהרב יוסף שאגיש²⁸⁵ מחלק ד[לא הצריך הרמב"ם שיאמר: קברתיו אלא] דוקא היכא שהגוי היה בשעת מיתתו או הריגתו [ד]חיישינן דילמא אמר בדדמי²⁸⁶, וצריך לומר: קברתיו²⁸⁷; והרא"ם²⁸⁸ מחלק

285. הובא בבית יוסף אבן העזר סימן י"ז (בדיונו בתשובת הרמב"ם דלקמן).

286. כי הנהו עובדי דיצא גוי וישראל מעמנו וכו' וההיא דקולר של בני אדם וכו' שנמצא הגוי בעת מיתת הישראל. 287. אבל היכא שלא נמצא שם הגוי בעת ההריגה, מודה הרמב"ם שאין צריך שיאמר קברתיו.

288. בתשובותיו סימן לו, הובא בשו"ת רבינו בצלאל אשכנזי [דפרס ויניציאה (ה'שנ"ה)]: סימן לב, ובדפוס לעמבערג ואילך: סימן ל; בית יוסף אבן העזר סימן י"ז (בדיונו בתשובת הרמב"ם דלקמן).

284. ויש לדחות: דאי נימא ד'משיאין על פי בת קול' הוא כלל שדוגמתו בהפרטים: 'מעשה באחד שעמד על ראש ההר ואמר: איש פלוגי בן פלוגי ממקום פלוגי מת, הלכו ולא מצאו שם אדם והשיאו את אשתו. ושוב מעשה בצלמון באחד שאמר: אני איש פלוגי בן איש פלוגי נשכני נחש והרי אני מת והלכו ולא הכירוהו והלכו והשיאו את אשתו, אם כן יש לומר דאין בכלל אלא מה שבפרט: שהזכיר שמו של האיש והיה בדרך הכרזה (מה שאין כן כשאינו בדרך הכרזה, אפשר דצריך לומר: וקברתיו).

בין אם יצא עמו או סבר שמת כיון שנפרד ממנו²⁸⁹. והבית שמואל הקשה על זה מסעיף י"ד אמאי אין צריך לומר: קברתיו, והוא בעצמו הדין שכתב הרמב"ם בפ"ג מהלכות גרושין הט"ו! וכבר כתבתי לעיל שמדברי הרמב"ם בהלכה י"א ובהלכה כ"ה הוכחה עצומה להר"ן וסייעתו דמזכיר שמו אין צריך לומר קברתיו, ולכאורה קשה מזה על דעת הרב יוסף שאגיש ועל דעת הרא"ם.

אך המעיין בבית יוסף יראה מבואר שהרב יוסף שאגיש לא בא לחלוק [על דעת] הר"ן דמזכיר שמו אין צריך לומר קברתיו, רק בא לתרץ ההיא דתשובת הרמב"ם שהביא הבית יוסף שהתירו בית דין שבעכו, והסכים הרמב"ם²⁹⁰ ושם לא נזכר קברתיו, ועל זה תירץ הרב יוסף שאגיש לחלק כנ"ל, והיינו דאף בלא הזכיר שמו כנידון דתשובת הרמב"ם, מ"מ כשלא היה בשעת מיתתו אין צריך לומר קברתיו, והר"י שאגיש להקל בא ולא להחמיר, ולעולם מודה דבמזכיר שמו אין צריך לומר קברתיו אפילו היה בשעת מיתתו וכמבואר ברמב"ם בהלכה י"א הנ"ל. ומשום הכי לא הביא כלל הבית יוסף דברי הרב יוסף שאגיש על מקומו, שהזכיר דעת הר"ן ברמב"ם הלכה י"ד, ודעת הריטב"א ברמב"ם הנ"ל, ותו לא מידי; ואחרי הפסק כמה ענינים ודינים אחרים בב"י שהביא תשובת הרמב"ם הנ"ל לענין אחר, בסופו [הקשה הבית יוסף]: 'ועדיין יש לתמוה על תשובת הרמב"ם הנ"ל שלא הצריך שיאמר: קברתיו כמו שהצריך בחיבורו, [וכתב:] והרב יוסף שאגיש [נר"ו] תירץ כו'. ואינו חולק כלל על הנ"ל.

ודברי הרא"ם שכתב הבית שמואל, לכאורה גם הוא לא עשה חילוק כולל שעל פיה בלבד יתיישבו כל העובדות דבגמרא, שהרי בעובדא דפונדקית לא שייכת סברתו כלל, ומ"מ נזכר במשנה שאמרה קברתיו, וליכא

לכתיבם שמא יארע לכם מה שאירע ליהודי אחר. שאלוה: מה אירע לו? אמרה: יצא מעיר פלוני ללכת לעיר פלוני יצאו אחריו והרגוהו. שאלוה: מאין תדעי זה האיש? אמרה: הוא היה מודעתנו כשהיה בעכו ועושה מלאכתנו, וסיפרה להם דמותו, וכשבאו העדים השומעים אל בית דין שבעכו השיאו האשה על פיהם. ויש אצלנו מי שממחה בדבר ויביא ראיות, והם יגיעו אל שער דינו של אדונינו. יורנו ויקבל שכרו מהשם יתעלה.

תשובה: זאת האשה – מותרת לינשא, שזו הגויה מסיחה היא לפי תומה, ואף על פי שחזרו ושאלו אותה, כמעשה דצוער עיר התמרים, ואף על פי שלא הזכירה שמו ולא ידעה אותו בשמו כמעשה דצידן ואנטוכיא. וכל אלו הדברים חוזרים לעיקר אחד, והוא: שאין מדקדקין בעדות אשה עגונה; וכל המחמיר ודורש וחקר בדברים אלו – לא יפה הוא עושה ואין דעת חכמים נוחה הימנו, שעיקר תקנתם בעיגונא הקלו משום עיגונא דאיתתא'. עכ"ל.

289. דאפילו הרמב"ם ז"ל אינו מצריך לומר קברתיו אלא היכא דשייך בה אומדנא, וההיא דאיש יהודי שיצא עמי וכו' שייך בה נמי אומדנא דומיא דטביעה, דלפעמים בהולכי שיירות כשהולכים הדרך והקרה לשום אחד שום מקרה שנשאר מן החברה והחברה בקשוהו ולא מצאוהו חושבים באומדנא דדעתא: ודאי מת או נהרג, דאזלי בתר רוב נפטרים, דרוב הנפטרים מן החברה הם מתים או הרוגים בודאי.. אבל בשאר מסיח לפי תומו אינו מצריך: וקברתיו.

290. וזה לשון השאלה ותשובת הרמב"ם שנעתק בבית יוסף: 'ראובן היה נושא ונותן בחוץ ויצא לישא וליתן כמנהגו בכפרים של עכו ובא אצל יהודי אחד והפקיד כליו שם, ולקח מהם מקצת והלך למכור בעיר אחרת, המתין עליו היהודי [שנים] שלשה ימים ולא בא, אז הביא שאר כליו לאשתו; שאלוהו עליו אמר: הלך ולא חזר. לימים עברו יהודים מבני עכו דרך שם אמרה להם גויה אחת: ואנה אתם הולכים? אמרו לה: לכפר פלוני, אמרה להם: לא תזונו מכאן, לכו וחזרו

למימר: מעשה שהיה כך היה, דא"כ מנא לי' להרמב"ם כלל לחדש דמסיח לפי תומו צריך לומר: קברתיו אם לא מהנך עובדי דבגמרא שהזכירו קברתיו, וסובר הרמב"ם שהוא בדוקא ולא משום מעשה שהיה כו'. (ודוחק לומר דמה שנזכר בפונדקית וקברתיו הוא לענין אחר שמהאומדנות דשם שאמרה זה קברו כו', שהרי רבנן דרבי עקיבא לא הזכירו ממקלו ותרמילו, ומ"מ הזכירו קברתיו). אך ספר תשובת הרא"ם אין בידי לעיין בדבריו. ועל כל פנים זה ברור דלפי דעת הרא"ם הנ"ל צריך לומר דלא תיקשי עליו מהרמב"ם בהלכה י"א הנ"ל ושולחן ערוך סי"ד הנ"ל, ועל כרחך צריך לומר: דדוקא היכא שיש חשש לומר שהגוי לא ראה שמת רק שאמר כן מאומד כיון שנפרד ממנו בזה צריך לומר קברתיו, משא"כ בדין של הרמב"ם ושולחן ערוך הנ"ל שהגוי אמר שנפל לעיניו ומת פתאום שהדברים מוכיחים שראה בו סימני מיתה ולא מאומדנא שנפרד מחבירו אמר כן, בכהאי גוונא אין צריך לומר קברתיו אף לפי דעת הרא"ם הנ"ל. ואחר שביארנו כל הדיעות בזה, מבואר הוא שבנידון דידן איתתא שריא אף על גב דלא אמר קברתיו לכל השיטות והדעות בלא שום חולק.

[ח]

**בביאור הגמרא דצורבא מרבנן אם איתא דסליק קלא אית ליה
ובטעם שהחמירו רבנן במים שאין להם סוף**

עך כה ביארנו צדדי ההיתר עפ"י נאמנות הגוי דחשיב מסיח לפי תומו. ועתה נבאר דיש להתיר בנידון דידן מטעם אחר, אף אי נחליט דהגוי לא הוי מסיח לפי תומו משום שהשיב על שאלה והיה שם ישראל באותו מעמד וכנ"ל, לפי מה שכתב הרמ"א סימן י"ז סעיף ט"ו וזה לשונו: **ואם שאלו ישראל והגוי הגיד שמת והגיד אומדנות המוכיחות אעפ"י שאינו מיקרי מסיח לפי תומו ואסורה לינשא מ"מ אם עברה ונישאת עפ"י חכם שהתירה לא תצא אם יש ראיות ואומדנות שמת, עכ"ל הרמ"א.** והחלקת מחוקק²⁹¹ והבית שמואל²⁹² כתבו דאפילו בלא הגדה כלל היכא דאיכא ראייה ואומדנות דומה לטבע במים שאין להם סוף דאם ניסת לא תצא – ולמעשה צריך להתיישב.

ומקור הדברים בפסקי מורינו הרב ישראל איסרלן (סימן קל"ט)²⁹³ שם מבואר טעמא דמילתא דהוי אומדנא דמוכח טובא, שזה כמה שנים שנשתקע שמו ואבד זכרו, ועכשיו בגלותינו אנו מפוזרים מעט בכל מקום ואילו היה חי

291. ס"ק לג.

292. ס"ק נ.

איסרלן הישיש מוהר"ר טעביל לאינסובי לעלמא מחמת העדות שנתקבל מן הנכרי שהגיד על מיתתו של ר' יצחק הנ"ל שראהו מת והרוג (ואחרי שהישיש מהר"ר טעביל התיר זאת האשה קהעו"ץ ונשאת על פיו, בא מהר"ר פרץ ואסרה).

293. בתשובה אודות האשה מרת קעהו"ץ שהיתה אשת יצחק מזאלצבורג, והתירה מחותנו של הרב

[ברחוק מאתים או שלש מאות פרסה] היה נודע ונשמע לנו, וכהאי גוונא מיקרי רובא דשכיח טובא ו[במרדכי שילהי יבמות מ]דמי [להו ל]מים שאין להם סוף (דאם ניסת לא תצא), וכהאי גוונא אמר הגמרא²⁹⁴: **צורבא מרבנן אי איתא דסליק קלא אית ליה** [ומוכח מהתם בתשובה במרדכי פרק בתרא דיבמות דאזלינן בתר אומדנא דדעתיה²⁹⁵], ואע"ג דמסיק [תלמודא] שם: **לא שנא צורבא מרבנן [ולא שנא אינש דעלמא]** היינו לענין לכתחילה [כדמסיק שם: דיעבד אין לכתחלה לא, משום] ד[לכתחילה] אין לנו לחלק בגזירת חכמים [כדמסיק נמי בתשובה שבמרדכי הנ"ל דאין לבדות חילוקים מלבנו²⁹⁶], אבל בדיעבד שפיר

294. יבמות קכא, א.

295. דבתשובת הרב רבינו אליעזר (ב"ר שמואל) מוירונא (שנעתק בראבי"ה סימן תתקא, ובקיצור במרדכי פרק בתרא דיבמות סימן צב) דקדק: מדקאמר 'מים שאין להם סוף – אשתו אסורה', ולא קאמר: אסורה לעולם – שמע מינה: דלאו לעולם קאמר. וכן נראה שתלו רבותינו עליהם השלום על חכמי הדור ויראי שמים שיתכוונו וישכילו על ענין המאורע בדורם [ולא יסמכו על רוב ספינות המטורפות בים ונטבעות שרובם למיתה]; והאריך מאד למצוא עילה להתיר אשה שנתעגנה, 'שעתה שבע שנים בין פסח לעצרת שנטבעה הספינה בים סמוך לעיר פיזארו ופאנו, שתי קהילות בפחות ממהלך יום, וערב שבת נסעה הספינה שהיה בה ר' שלמה בנו של ר' יעקב מוורונא, וגם יהודי אחד עם בנו שהיו רוצה להביאו לוורונא ללמדו תורה והוא היה מקהל בפאנו, ובליל שבת היה רוח סערה בים, וכל הספינות שנמצאו באותו הלילה באותו יום כולם נשברו.. הנה חזקה שאם היו בחיים איך היו עומדים ז' שנים חוץ לביתם. ובאותה הספינה שהיה אב ובנו ואותו ר' שלמה מוורונא, נמצא משרי הספינה והכלים של שמן שהיו בה על שפת הים סמוך לעיירות שהיו דרים בה ישראל (ואותו ר' שלמה מוורונא שאנו מסתפקים עליו להתיר את אשתו הנ"ל, היה ילד כבן עשרים וארבע או פחות .. ואשתו כבת עשרים. והיה לו בן ובת ממנה).

וכתב רבינו אברהם בר' משה [מריגנשבורק]: 'שכל מה הורגלו העולם לפרש דאסורה לעולם – נראה משום דסתמא קאמר: אסורה, ולא יהיב קצבה לדבר; ועל זה המשמעות יש לתמוה: דהא רב אשי הוה סלקא דעתיה למימר: צורבא מרבנן אפילו במים שאין להם סוף מותרת דאי סליק קלא אית ליה, אם כן לדברי המפרש: אסורה לעולם ואזלינן בתר סתמא דקתני אסורה סתם, אם כן צורבא מרבנן למה לא נתנו שיעורא מתי מותרת? שהרי זה הוא כמו נתתה דברין לשיעורין, דשמא הרחיק מהלך יום או יומים ויצא והרי היא צריכה להמתין עד שיבא שום אדם ויגיד איך נעשה דבר; וכמו שזה הדבר דצורבא מרבנן סמכו

באומדן דעתן אע"פ שאין הדבר מפורש, כמו כן כאן יש לומר דאפילו היכא דליכא צורבא מרבנן סמכי באומדן דעתא דמאי שנא.

296. דהרב אברהם ב"ר משה [מריגנשבורק] כתב להראבי"ה 'וקשה לי להכניס ראשי במה שלא הורגלו העולם לפרש.. וגם בעוד מורי הרב רבינו ברוך ז"ל עמדי, לא היה נראה בעיניו להתירה לכתחלה. על כן איני יכול לסמוך על דעת הענייה..'

ובתשובת הראבי"ה (בסימן תתקא) כתב ד'אחרי שלא התירו חכמים לכתחילה לינשא גבי מים שאין להם סוף, וחזינו בגמרא דראוי לשמתא המתיר לכתחלה, כעובדא דרב שילא' [דגרסינן ביבמות (קכא, א)]: 'הווא גברא דטבע באגמא דסמקי (אגם של אותו מקום), אנסבה רב שילא לדיביתהו; אמר ליה רב לשמואל: תא נשמתי, אמר ליה: נשלח ליה ברישא. שלחו ליה: מים שאין להם סוף – אשתו אסורה או מותרת? שלח להו: אשתו אסורה. ואגמא דסומקי – מים שיש להם סוף או מים שאין להם סוף? שלח להו: מים שאין להם סוף הוא. ומר מאי טעמא עבד הכי? מיטעא טעינא, אנא סברי: כיון דקרו וקיימי (אגם מרש"ט בלע"ז עומד במקומו ואינם מים חיים) כמים שיש להם סוף דמי (שאינו יכול לשוט על פניהם למרחוק, הלכך אם איתא דסליק הוי חזו ליה); ולא היא: כיון דאיכא גלי אימור גלי אשפלו (למקום רחוק ומשם יצא). קרי שמואל עליה דרב: לא יאונה לצדיק כל און (שלא באתה תקלה זו לידו של רב לנדות את רב שילא), קרי רב עליה דשמואל: ותשועה ברוב יועץ (תשועתי מן המכשול על ידי שנטלתי עצה משמואל)!' ולא קבעו חכמים זמן לדבר, ואין בדינו לבדות זמן מלבנו בלא ראייה ולתת אמתלאות. כי ראינו במקום שרצו חכמים להתיר פירשו דבריהם, כגון במסיה לפי תומו ועד מפי עד ופסולי עדות.. ויש מקומות שהחמירו חכמים ולא חשו לעיגון, כמו במים שאין להם סוף ואין שום עדות אפילו של גוי המסיה לפי תומו. ולא סמכו אסימנים שבכלי ושבגופו' (עיין שם בארוכה). ומסיק הראבי"ה 'בתשובתו שהשיב להרב רבינו אלעזר מוורונא זצ"ל ולמורי הרב רבינו אברהם מריגנשבורק' (לשון האור זרוע ח"א סימן

דמי למיזל בתר אומדנא דמוכחא טובא כי הך, ו[נראין הדברים] בזמנינו אפילו אדם בינוני אם איתא דחי [הוא עדיין] אית ליה קלא טפי מצורבא מרבנן בימי חכמי התלמוד [שהיו ישראל עם רב בכמה וכמה מקומות], ועוד דהגדת הגוי אף ששאלוהו מ"מ לא גרע ממים שאין להם סוף דהגוי שמשיב על שאלה פליגו אמוראי²⁹⁷ ובמים שאין להם סוף ליכא מאן דשרי (ובתחילת דבריו שם כתב²⁹⁸ משום דהנאכד בעל השם היה ויש לו קרובים בכמה מקומות, מ"מ מדבריו אח"כ מבורא דלאו דוקא הוא והוא הדין לאדם בינוני; גם מה שנזכר בתחילה שם דנפיק עליה קלא שמת, נראה דלסניף בעלמא הוא ולא לעיכובא, וכדמוכח מהמשך דבריו, והוא הדין אם יש שאר אומדנות בדבר ג"כ היה מתיר בדיעבד, וכדמוכח להדיא שפירש כן כדברי התרומת הדשן). ולפי"ז בנידון דידן נמי שהגוי הגיד אומדנות המוכיחות, וזה כמה שנים שנשתקע שמו ואכד זכרו, ויש כמה אומדנות שמת, א"כ אסורה לינשא רק מדרבנן.

ומל"ב ד זה לפי מה שאמר אבי האשה שכשהלך חתנו לקנות סמאלע אמר המשלחו שידע שהלך בדרך הזה שמצאו אח"כ שמה עצמות אדם ושאר דברים ובגדיו, וכבר ידוע דעת המבי"ט ([בשו"ת המבי"ט סימן קלה, נעתק] בקונטרס עגונות סי' רכ"א) שאם נמצא הרוג על הדרך שנאכד [יהודי ממקום פלוני למקום אחר] מדאורייתא תלינן שזהו הנאכד [דאם איתא שהנאכד ניצול היה נודע מקומו] ו[על כן] אם ניסת לא תצא כו', (ואף שבנידון דידן נמצא רחוק שבעה קלאפטיר מן הדרך, הא ידוע שכל הנהוגים נמצאים בסמוך לדרך ואין מניחין אותן על אם הדרך וכמו שכתבו הפוסקים דבכהאי גוונא אמרינן שפיר זהו שנאכד זהו שנמצא), ואף שרבו החולקים על דעת המבי"ט הנ"ל, וגם שלפי דברי המבי"ט נמי יש לומר: דדוקא כשנמצא ההרוג שלם בגופו, משא"כ בנידון דידן שנמצא רק עצמות אדם ולא כל הגוף, וכדמוכח בפסחים (דף י' ע"א) גבי: על ובדק ואשכח²⁹⁹ – דאף אי אמרינן דהככר שנאכד הוא הככר שנמצא³⁰⁰ מ"מ בעכבר שנכנס וככר בפיו, ונכנס אחריו ומצא פירורין

אבל בתחילה לא אקילו, פירוש: בגוף העדות לא אקילו; אבל אם יש עדות אפילו פסולין רק שמעידין דבר ברור מקילינן וכדפרישית (עיין שם בארוכה).

297. דרבי אחא בירושלמי לא קפיד אשאלה, ומ"מ בתלמוד דידן מתיר אפילו מתכוין להעיד.

298. בעל תרומת הדשן בפסקים וכתבים סימן קל"ט.

299. נכנס העכבר בפנינו ובדק בעל הבית אחריו ואשכח פרוסה ואינו יודע אם זו היא שהיה בפי העכבר (רש"י שם).

300. כדברי רבי בשדה שנאכד בה קבר.

תשד"מ): 'היכא שעל פי עדות הברור להם באנו להתיר, הקילו והתירו על פי פסולים ועל פי גוי המסיח לפי תומו, דסמכו אעדות כל דהו, דאשה דייקא ומנסבא. דכיון דיש קצת עדות הברורה דייקא וחוזרת אחר עדות טפי, שסבורה: כמו שזה יודע גם אחרים יודעים וחוששת לקילקול. אבל כשאין כלל עדות או סימנין ברורין, מחמירים. כדאמרינן בהדיא בפרק יש בכור: שאני עדות אשה דאחמירו בה רבנן, ופריך: מי אחמור? והתנן: הוחזקו להיות משיאין עד מפי עד וכו', ומשני: כי אקילו בסופה, פירוש: אחר חקירת העדות או בטביעות עין או בעד אחד כפי מה דפירשו חכמים,

אמרינן (שם ע"ב) דלא זהו הככר שהכניס העכבר³⁰¹, רק דיש לומר: דהכא אורחיה הוא כן³⁰² כמו התם בתינוק שדרכו לפרר דאמרינן זהו הככר [שהכניס התינוק], וכמו שיתבאר דבר זה לקמן. ואם נניח שבנידון דידן יצאנו מחשש איסור תורה, רק אסורה לינשא מדרבנן; לפי זה יש להתירה לינשא לכתחלה מחמת הסימנים והטביעת עין שבבגדיו דאף על גב דקיימא לן דחיישינן לשאלה, מ"מ באיסור דרבנן יש לסמוך על הפוסקים הסוברים דלא חיישינן לשאלה³⁰³ (הביאם הש"ך בחושן משפט סי' ס"ה ס"ק כ"ו³⁰⁴) וכמו שיתבאר לקמן.

והנה במה שכתב התרומת הדשן הנ"ל בנשתקע שמו ואבד זכרו לדמות להא דאמרו בדף קכ"א ע"א דצורבא מרבנן אי איתא דסליק קלא אית ליה, לכאורה הא בגמרא אמרו זה בנפל למים שאין להם סוף דליכא בזה אלא חומרא דרבנן, ובזה סבר רב אשי למימר דמשום אומדנא זו יתירו חכמים כו' ואמרינן עלה: ולא היא [לא שנא איניש דעלמא ולא שנא צורבא מרבנן: דיעבר - אין, לכתחלה - לא], ומה הדמיון לומר אומדנא זו באשת איש דאורייתא? אך התוספות שם כתבו וז"ל ואע"ג דרובא צורבא מרבנן אי סליק קלא אית ליה, מ"מ לא חיישינן לאותו רוב ולא תנשא לכתחילה כמו גבי גוססין דאין מעידין עליהן אעפ"י שרובן מתים, עכ"ל התוספות. מוכח מדבריהם דסבירא להו הא דצורבא מרבנן אי סליק קלא אית ליה דבר זה הוא בתורת רובא, רק דמ"מ לא תינשא לכתחילה עפ"י רוב זה. וא"כ אפשר שהוא הדין באומדנא דתרומת הדשן הנ"ל יש בזה דין רוב להוציא מאיסור תורה כנ"ל.

אפילו למאן דאמר: סימנין דרבנן, דלשאלה לא חיישינן (נעתקו בבית יוסף על טור אבן העזר סימן יז)

301. וכתב הש"ך שם 'מהרי"ף והרמב"ם [שהבית יוסף כתב באבן העזר סימן יז דסבירא להו בסימנין מובהקים קצת כלישנא בתרא דסימנין דרבנן] ובעל העיטור [שכתב באות ק': 'ומסתברא דליכא סימן מובהק אחרנא בגופו אלא הכרת פנים, דהא קיימא לן סימנין דרבנן.. והוא שינויא דמשני: גופו דאריך וגוץ אליבא דמאן דאמר סימנין דאורייתא היא ודחיייתא הוא, ולא סמכינן בשום סימן אחר אלא על פרצוף פנים עם החוטם'] לאו מוכח מידי [שחולקים על הר"ן והנימוקי יוסף דלא חיישינן לשאלה], דיש לומר דאינהו מיירי בסימנים שאינן מובהקים, אבל במובהקים ביותר מהני אפילו בכלים'. ועיין בש"ך שם שכן משמע ממה שכתב הרב המגיד פי"ג מהלכות גירושין דין כא על מה שכתב הרמב"ם: 'אע"פ שיש סימנים בגופו ובכליו כו' וזה לשונו: 'כבר כתבתי בהלכות גולה ואבדה שיש סימנים מובהקין ביותר שהם מן התורה בכל מקום ואף כאן מעידים עליהן. וכן כתב הרמב"ן והרשב"א ז"ל.

301. רש"י פסחים י, ב (ד"ה ונכנס אחריו ומצא פירורין צריך בדיקה).

302. מפני שאין דרכו של עכבר לפרר (מימרא דרבא בגמרא פסחים שם).

303. והם: הנימוקי יוסף שכתב בפרק בתרא דיבמות (אהא דאמר רבא בגמרא שם קכ, ב: 'דכולי עלמא סימנין דרבנן והכא בשומא סימן מובהק הוא קא מיפלגי'): 'ואף על גב דסימנין דרבנן, אסימן כי האי סמכינן אפילו באיסורא דאורייתא. והכי הלכתא שמעידין בסימן מובהק בין בגופו בין בכליו כדאמרינן (במסכת גיטין) גבי גט: מצאו קשור בכיס בארנקי ובטבעת או שמצאו בין כליו וכו' כשר.. ומתניתין דהכא [ביבמות קכ, א דתנן: 'אין מעידים אלא על פרצוף פנים עם החוטם אע"פ שיש סימנים בגופו ובכליו'] - מיירי בשאינו סימן מובהק כגון ארוך וגוץ, ובכליו: חיוירי וסומקי', והר"ן שכתב בחידושיו פרק ב דבבא מציעא (דף כז ע"ב) ד"ה אי חיישינן לשאלה בשם י"א: 'למסקנא לא חיישינן לשאלה כלל, ולפי זה: בסימנים מובהקים בכליו - מעידין עליו לכולי עלמא

אלף דלכאורה התוספות דכאן הוא כדעת התוספות בבכורות (דף כ' ע"ב) דבמים שאין להם סוף מיעוט הנמלטים הוא מיעוט דלא שכיחא ומשום הכי בדיעבד אשתו מותרת ולא אמרינן סמוך מיעוטא לחזקה במיעוטא דלא שכיחא רק לכתחלה החמירו משום חומרא דאשת איש וכמו שהחמירו בגוססים, ואף דהכא גבי צורבא מדרבנן יש עוד רובא, מ"מ החמירו לכתחילה בחומרא דאשת איש. אבל לפי מה שכתבו התוספות ביבמות (דל"ו ע"ב ד"ה הא לא) דבמים שאין להם סוף הטעם דאשתו אסורה משום דמיעוט הנמלטים הוי מיעוט המצוי, רק שסיימו בדבריהם: 'אף על גב דשמא התם משום ערוה החמירו', והם המסתפקים בזה אי הוי מיעוט המצוי, מ"מ התוספות במסכת עבודה זרה (דף מ' ע"ב ד"ה כל הצלמים) כתבו בפשיטות דבמים שאין להם סוף ובגוסס דאשתו אסורה הוא משום דהמיעוט הוא מיעוט המצוי, לפי"ז צריך לומר הכא דלא התירו במים שאין להם סוף אפילו גבי צורבא מדרבנן דאיכא עוד רובא דאי סליק הוה ל"י קלא, ובודאי בזה המיעוט הוי מיעוטא דמיעוטא (וכדאמרו ביבמות דף קי"ט: ובע"ז דף ל"ד: היכא דאיכא רובא וחזקה הוי ליה אידך מיעוטא דמיעוטא, כל שכן כאן דאיכא תרי רובא), ולמה נישחש ליה, אלא ודאי דהך אומדנא דאי סליק הוה ל"י קלא אינו בתורת רוב, רק אומדנא בעלמא דהוה סבר למימר באיסור דרבנן, ונדחה סברתו.

ואו"י מ"מ י"ל דאומדנא זו היא בתורת רוב רק דאע"ג דעיקר החומרא דמים שאין להם סוף הוא משום דהוי מיעוט המצוי מ"מ אחר שגזרו כן לא פלוג רבנן והחמירו אף באופן שיהיה מיעוטא דמיעוטא, ומ"מ בכוונת התוספות דיבמות (דף קכ"א.) הנ"ל אי אפשר לומר כן, שכתבו: **ואע"ג דרובא צורבא מרבנן [אי סליק – קלא אית ליה, מכל מקום לא חיישינן לאותו רוב, ולא תנשא לכתחלה], כמו גבי גוססין דאין מעידין עליהם כו'.** ולפי הנ"ל דרק משום לא פלוג אתינן עלה אין על זה ראייה מגוססים כו', אבל אם נימא בכוונתם כדעת התוספות בבכורות דבמים שאין להם סוף הוא מיעוטא דלא שכיחא כנ"ל ניהא. ומה שכתבו הראיה מגוססים דלא תנשא משום רובא ולא ממים שאין להם סוף גופא דלא תינשא משום רובא, יש ליישב לפי מה שכתב בתרומת הדשן שם בתשובה הנ"ל דכל היכא דאיכא חזקה דאשה דייקא למינסבא מרע ליה לחזקת אשת איש, משא"כ במים שאין להם סוף דאמרי בדדמי ולא דייקא ומינסבא, איכא חזקה דאשת איש, א"כ היה י"ל דבמים שאין להם סוף החמירו מטעם סמוך מיעוטא לחזקת אשת איש, משא"כ במיעוטא דמיעוטא לא אמרינן סמוך כו', אבל מדהחמירו [בגוסס] דליכא חזקת אשת איש כיון דדייקא ומינסבא, ומ"מ החמירו לחוש למיעוטא מוכח כן שפיר דלא אזלו בתר רובא באיסור אשת איש, מיהו ד' התרומת הדשן הנ"ל אינו מוכרח).

והנה דעת הרמב"ם בזה לכאורה נראה להוכיח דס"ל כדעת התוספות דבכורות דבמים שאין להם סוף הוי המיעוט מיעוטא דלא שכיחא, ממה שכתב הרמב"ם בפרק ז מהל' נחלות ה"ג: מי שטבע במים שאין להם סוף [ובאו עדים שטבע בפניהם] ואבד זכרו כו' [יורדין לנחלה בעדות זו, אף על פי שאין משיאין את אשתו. שאני אומר: שלא החמירו בדברים אלו אלא מפני איסור כרת]; אבל לענין ממון אם העידו העדים [בדברים שחזקתם למיתה] וכו' [ואבד זכרו, ואחר כך נשמע שמת] – הרי אלו נוחלין על פיהם, (ועיין שם בכסף משנה במ"ש ששמעו שמת אם הוא דוקא, ועיין בבית יוסף בחושן משפט סוף סימן רפ"ד מה שכתב בבדק הבית שם³⁰⁵) וקשה הא אין הולכין בממון אחר הרוב, ועל כרחק הוי מיעוטא דלא שכיחא ואפילו בממון הולכין אחר רוב כזה. אך יש לומר דהרמב"ם סבירא ליה כהתוספות כיבמות ודעבודה זרה דבמים שאין להם סוף הוי מיעוט המצוי, (ולכאורה מוכח כן לפי דעת הרמב"ם, דלפי דעת התוספות בבכורות דהוי מיעוט דלא שכיחא, צריך לומר דמשום חומרא דאשת איש אמרינן סמוך מיעוטא לחזקה אע"ג דבעלמא לא סמכינן לחזקה מיעוטא דלא שכיחא, אבל ליכא למימר דמשום חומרא דאשת איש חשו למיעוטא דלא שכיח לחודא, והכא עקרו רבנן הא דאמר רחמנא למיזל בתר רובא, שאף בדיני נפשות אזלו בתר רובא כדמסיק בסנהדרין (דף ס"ט ע"א), וכל זה לדעת התוספות דסבירא להו דאמרינן בכל דוכתא סמוך מיעוטא לחזקה, ומהאי טעמא פסקו דחלב אינו פוטר מבכורות³⁰⁶, אבל להרמב"ם (פרק ד מהלכות בכורות³⁰⁷) שפסק דחלב פוטר מבכורה³⁰⁸ ולית ליה סמוך מיעוטא לחזקה, צריך לומר דמה שהחמירו במים שאין להם סוף הוא משום דהוי מיעוט המצוי), ומה שכתב הרמב"ם בהלכות נחלות דבמים שאין להם סוף... יורדין לנחלה, י"ל דלא לחנם כתב שם הרמב"ם: ובאו עדים שטבע בפניהם ואבד זכרו כו', ובסוף דבריו כפל עוד הפעם וכתב: 'אבל לענין ממון אם העידו העדים בדברים שחזקתם למיתה והעידו שראו אותם הדברים ואבד זכרו ואחר כך נשמע שמת...', שבצירוף אומדנא זו שאבד זכרו, הולכים בממון אחר רוב הנטבעים במים שאין להם סוף, וכמו שכתבו כבעל המאור ובמלחמות רפ"ב דכתובות שהולכין בממון אחר הרוב בצירוף חזקה, עיין שם [במלחמת ה' להרמב"ן] שכתב כן בשם הירושלמי³⁰⁹, ועיין תוספות כבא בתרא דף צ"ב ע"א ד"ה וליחזי, ומהכא נמי

308. וזה לשונו: 'בהמה שהיא חולבת פטורה מן הבכורה, שרוב הבהמות אין חולבות אלא אם כבר ילדו'.
309. כתובות פ"ב ה"א (שהקשו על המשנה: 'האשה שנתארמלה או שנתגרשה, היא אומרת: בתולה נישאתי, והוא אומר: לא כי אלא אלמנה נשאתיך; אם יש עדים שיצאת בהינומא וראשה פרוע – כתובתה מאתים'); (ניחא שנתגרשה (והוא טוען: ברי לי כי אלמנה נשאתיך;

305. 'ומה שכתב בסוף דבריו: ואחר כך נשמע שמת – לאו דוקא, דאם לא כן קשיא רישא'.

306. דסמוך מיעוטא דבהמות דחולבות אף על פי שאין יולדות לחזקה דהעמד בהמה בחזקת שלא ילדה, ובהמה שהיא חולבת אינה פטורה מן הבכורה.

307. הלכה ת.

סייעתא להתרומת הדשן דהך אומדנא דאבד זכרו מילתא היא, (ומה שכתב הרמב"ם בפ"ג מהל' גרושין הלכה כ: וכן האשה [שהעיד לה עד אחר שמבע בעלה בים או במים שאין להם סוף ולא עלה] ואבד זכרו ונשתכח שמו – הרי זו לא תינשא, היינו לרבנותא דאפילו הכי לא תינשא לכתחילה).

וקצת ראייה שבמים שאין להם סוף אין הולכין אחר הרוב לחודיה לענין ממון אם לא צירוף אומדנא, מהא דבכורות (דף מ"ו ע"ב) דפריך הגמרא אהא דאמרינן דבעדות אשה אחמירו רבנן: 'ומי אחמירו? והא תנן: [הוחזקו להיות משיאים עד מפי עד מפי אשה מפי עבד מפי שפחה]!'. ולכאורה להמקשה תיקשי ליה לנפשיה מהא דאחמירו בעדות אשה במים שאין להם סוף אף על גב דלענין ממון הולכין אחר הרוב וכדעת הרמב"ם הנ"ל, ולמאי דמשני לחלק בין תחלת עדות לסוף עדות ניחא³¹⁰, אבל להמקשה קשיא כנ"ל. מיהו התוספות כתבו בכמה דוכתי דאין הכי נמי דהגמרא הוה מצי למימר: ולטעמך.

אך קשה להרא"ש וסיעתו דלא פסקו הך חילוקא בין תחלת עדות לסופה, והיינו דסבירא להו דלהאי בעית אימא דהתם תו לא מחלקינן בין תחלת עדות לסופה, אם כן תיקשי באמת: במים שאין להם סוף למה החמירו בעדות אשה יותר מלענין ממון, (ודוחק לומר דלא קשיא להגמרא שם רק היכא שהחמירו בעדות אשה אף בדיעבד שאם נישאת תצא, משא"כ במים שאין להם סוף דהחמירו רק לכתחילה לא קשיא ליה, וגם לפי דעת הרבינו ירוחם (שהובא בבית שמואל ס"ק ק"ב) דאף היכא דתנן אין מעידין, איכא דוכתא דאם נישאת לא תצא, א"כ מנא לי' להגמרא שם להקשות על רבי יוחנן³¹¹ ממתניתין דאין מעידין כו'³¹²), אלא ודאי דבמים שאין להם סוף, לענין ממון נמי אין הולכין בו אחר הרוב, וקושית הגמרא: 'ומי אחמירו?', היינו שלא החמירו יותר מבממון. ואף דבממון הולכין אחר הרוב בצירוף אומדנא הנ"ל ומ"מ לא תינשא, לא קשיא מידי דלענין איסור שייך לומר לא פלוג משא"כ בממון, ואתי שפיר. ולפי שאין לנו עסק כעת בדיני מים שאין להם סוף על כן ההכרח לדלג על ענין זה.

ונחזור לענינינו, דהך אומדנא דהתרומת הדשן דאם היה חי הוה לי' קלא יש לה שורש בגמרא, וי"ל כן בדעת הרמב"ם וכנ"ל.

310. 'כי אקילו רבנן בסופה (לאחר שכוונו יפה שזהו הקל חכמים בסוף עדותן להחזיקו אפילו בעבד ושפחה) אבל בתחלתה (תחלת העדות דהיינו ראיית המת) לא אקילו רבנן (עד שיכירוהו יפה)'.
311. דאמר התם דאפילו לנחלה הוי בכור אפילו לא יצא פניו.

312. אלא על פרצוף פנים עם החוטם, ותניא (בבכורות שם): 'פדחת בלא פרצוף פנים, פרצוף פנים בלא פדחת – אין מעידין עד שיהו שניהם עם החוטם'.
313. אלא על פרצוף פנים עם החוטם, ותניא (בבכורות שם): 'פדחת בלא פרצוף פנים, פרצוף פנים בלא פדחת – אין מעידין עד שיהו שניהם עם החוטם'.

אבל נתאלמנה – מי עורר? היורשים! (והלא אין טענתם אלא טענת שמה) והלך אחר הרוב, ורוב הנישאות – בתולות נישאות, אמור מעתה: בתולה נישאת! זאת אומרת שלא הילכו למידת הדין [=דיני נפשות] ולממון אחר הרוב.. אמר רבי אבון: ובדבר אחד הלכו במידת הדין ולממון אחר הרוב, כהדא דתני רבי אחא: גמל שהיה אחר בין הגמלים ונמצא שם אחד מהן מת, חייב; אני אומר: אותו שהיה אחר – נשכו' [= על ידי רוב ועל ידי חזקה (מלחמת ה' להרמב"ן שם)].

ובתשובת הרדב"ז (ח"א סי' תקכ"ו) כתב לדחות הך אומדנא דתרומת הדשן מהא דאמרין ביבמות (דף קט"ו ע"א): **ההוא גברא דבשילהי הילולא איתלי נורא בי גנני** [= שבסוף חתונתו פרצה אש בבית החופה (בו מצויים החתן והכלה)], **אמרה לחו דביתהו: 'חזו גבראי, חזו גבראי!'** [= ואמרה האשה להמסוכים: **ראו בעלי, ראו בעלי!** (שהאש אוכלתו)], **אתו חזו גברא חרובא דשדי, ופסתא דידא דשדיא** (= באו, ראו איש חרוך (שלא היה ניכר מי הוא, ש)היה מוטל, ופיסת היד שמוטלת). **סבר רבי חייא בר אבין למימר: היינו 'עישינו עלינו בית'** (הציתוהו באש ונתמלא עשן, ואני ברחתי והוא נשאר שם ומת), **'עישינו עלינו מערה'** (דתניא ביבמות שם שאינה נאמנת, דאמרין לה: כי היכי דלדידך איתרחיש ניסא – לדידיה נמי איתרחיש ניסא); **אמר רבא: מי דמי? התם – לא קאמרה 'חזו גבראי, חזו גבראי', ועוד: גברא חרובא דשדי ופסתא דידא דשדיא.** **ורב חייא בר אבין: [גברא חרובא דשדיא – אימא איניש אחרינא אתא לאצול, ואכילתיה נורא (יש לחוש ולומר שמא אדם אחר בא להציל ושרפתו האש)]; ופסתא דידא דשדיא – נורא איתליא ואיתליד ביה מומא ומחמת כיסופא אזל וערק לעלמא (יש לחוש ולומר שמא האש נתפסה בו ונולד בו מום (שנקטעה ידו), ומחמת בושה הלך וברח לעולם (ועדיין חי הוא)); ולכן לא רצה רבי חייא בר אבין לסמוך על העדות)³¹³. והכא נמי יש לומר כן.**

ואין דבריו מוכרחים, **חדא:** דהתם חזינן פיסתא דידא דשדיא וחזינן דאיתלי ב' נורא חיישין דלמא הוא חי, וערק מחמת כיסופא; משא"כ בנידון דידן: מהיכי תיתי לחוש שיתילד בו מום כמה שעריך מכיסופא. ועוד: דהא התרומת הדשן לא אמר האומדנא שמת מחמת שאינו בא לביתו, רק משום דהוי ליה קלא אם היה חי, וזה כמה שנים שנשתקע שמו ואבד זכרו, והתם בגמרא מי יימר דמיירי בכהאי גוונא שנשתקע שמו מזמן רב, ואף אם מיירי בכאי גוונא הא כתב התרומת הדשן בהאומדנא מחמת שבזמנינו אפילו אדם בינוני היה לו קלא טפי מצורבא מרבנן בימי חכמי התלמוד, ועל כל פנים בימיהם לא היה קלא כי אם לצורבא מרבנן כדאמר בגמרא בהדיא, ואם כן במעשה דההוא גברא דאיתלי ביה נורא מי יימר שהוא צורבא מרבנן.

ועוד דהא התרומת הדשן נמי סבירא לי' דלכתחילה אסורה לינשא מתמת האומדנא, והתם בגמרא לא מפרשי אי אסורה מדאורייתא או מדרבנן, ולפי דעת המבי"ט הנ"ל דסבירא לי' דאמרין חזקה זהו שנאבד זהו שנמצא מדאורייתא, אם כן על כרחך הא דחשו הכא שמא הגברא חרובא הוא אינש אחרינא הוא מדרבנן, (מיהו לפי דעת הרמ"ה³¹⁴ והובא בבית שמואל ס"ק ק"ס

313. ומדברי שניהם (רבא ורב חייא בר אבין) נלמוד לעלמא (שו"ת הרדב"ז שם).

314. הובא ברבינו ירוחם נתיב כג ח"ג 'מי שנשרף ויש לתלות שמא אירע בו מום ומחמת כיסופא אזל

דמפרש שם דהגברא חרוכא היה עם ב' ידים, ועוד פסתא דידא, אם כן על כרחך היד הוא מגברא אחרינא ולא ידעינן מי שנאבד ומי נמצא, אבל לפי דעת הרשב"א בחידושו ליבמות (דף ק"כ.) דמפרש³¹⁵ לא כהרמ"ה הנ"ל על כרחך צריך לומר כנ"ל, ואדרבא מדהוצרך הגמרא למימר דאתייליד ביה מומא ומחמת כיסופא ערק לעלמא משמע דאם לא כן היה יש להתיר מחמת האומדנא שלא בא לביתו).

ומצינו דאומדנא זו נמי מילתא היא, בכתובות (דף כ"ב ע"ב) [תנו רבנן: 'שנים אומרים: מת, ושנים אומרים: לא מת.. הרי זו לא תנשא, ואם נשאת – לא תצא'³¹⁶]. ופרכינן עלה: מכדי תרי ותרי נינהו, הבא לעיה באשם תלוי קאי (שבא על ספק כרת, והאיך אומרים: לא תצא)! ומשנינן: אמר רב ששת: כגון נשאת לאחד מעדיה (שאמרו מת, דאין אשם תלוי אלא למי שלבו נוקפו, וזה אומר ברי לי). ופרכינן: היא גופא באשם תלוי קיימא! [ומשנינן: באומרת ברי לי. ופירש רש"י: שאומרת אין לבי נוקפת, שברי לי אילו היה קיים היה בא. ופירש הר"ן דכוונתו דאילו אומרת ברי לי שמת תיפוק לי' דאשה שאמרה מת בעלי נאמנת, רק שהקשה הר"ן דכיון שאין יודעת בבירור כמה תפטר מאשם תלוי, ועל כרחך דרש"י סבירא לי' דאומדנא זו היא סברא דאורייתא ועכ"ז פטורה מאשם תלוי, וכן מוכח נמי בכתובות (דף ס"ב ע"ב) גבי יהודה בריה דרכי חייא חתניה דרכי ינאי [הוה אזיל ויתיב בכי רב, וכל בי שמישי (ערב שבת בין השמשות) הוה אתי לביתיה וכי הוה אתי הוה קא חזי קמיה עמודא דנורא,

הוא, והכין מוכח ממאי דאמרינן דדילמא חרוכא גברא אחרינא הוה וכו', ולא אמרינן דפסתא דידא אחרינא הוא, אלא דאמרינן דדילמא איתליא ביה נורא וחזא נפשיה בעל מום וערק מחמת כסופיה ואזל לעלמא' (עיין שם שכתב: 'ומסתברא דהלכתא כרבא, דמסתבר טעמיה; ועוד דרב חייא בר אבין לא קאי במילתיה דאלא דאמרינן מאי דהוה סבר למימר, ופרישנא טעמיה במאי הוה תלי סברא דידיה. וכן דעת מורי הרב זכורנו לברכה).

316. והכי גרסינן נמי בירושלמי יבמות פ"י ה"ג (וירושלמי כתובות פ"ב ה"ב): 'אמר רבי יוחנן ותני כן: שנים אומרים מת ושנים אומרים לא מת – לא תינשא, ואם נישאת – לא תצא' [וגרסינן בירושלמי שם: 'שנים אומרים נתגרשה ושנים אומרים לא נתגרשה – לא תינשא ואם נישאת תצא. תמן אמר: לא שנייא היא מיתה היא גירושין לא תינשא ואם נישאת לא תצא; ובתלמוד בבלי 'תנו רבנן: שנים אומרים מת ושנים אומרים לא מת, שנים אומרים נתגרשה ושנים אומרים לא נתגרשה הרי זהו לא תנשא ואם נישאת לא תצא, והוא כהא דגרסינן בירושלמי ד'על דעתיה דרבנן דתמן' (בבלי) 'היא מיתה היא גירושין'.

וצעקה אשתו ואומרת: ראו בעלי שנשרף – נאמנת. ודוקא דליכא שום דבר שמורה שהיה שם עוד אחר; אבל אם נשאר יד ואנו מכירים שאין זה מאיש שנשרף, אף על גב דאמרה: בעלי נשרף – אינה נאמנת. וכן כתב בבית הבחירה לרבינו מנחם בן שלמה המאירי יבמות שם בשם גאוני ספרד 'דדוקא בכעין מעשה זה שראו החרוך שלם ופיסת יד של אדם אחר לשם, ועל כל פנים אדם אחר היה שם, ואחר שכן יש לתלות על אותו פס יד שהוא של בעל; אבל כל שלא נמצא פס יד אלא גברא חריכא, או שנמצא שם גברא חריכא וחזר פס ידא ונמצאת פס ידא סמוכה לו, כל שהיא אומרת: חזו גברא – נאמנת'.

315. בחידושו ליבמות שם ד"ה ורב חייא בר אבין אינש אחרינא אתא לאצוליה ואכלתיה נורא: 'כלומר: ואף כאן בדדמי קא אמרה, סברה בעלה הוא. ומיהו מדקא אמרינן: סבר רב חייא [בר אבין] – משמע דלית להו הלכתא הכי, אלא כדרבא דאמר דלא דמיא דכיון דאמרה חזו גבראי לא אמרינן בדדמי. ובחידושו הרשב"א יבמות שם ד"ה הוה גברא.. וכו' ופסתא דידא דשריא כתב: 'פירוש: והכירה יפה דפסתא דידא דבעלה

יומא חד משכתייה שמעתא ולא אתי לביתיה בי שמשוי, כיון דלא חזי רבי ינאי ההוא סימנא] אמר להו רבי ינאי לאנשי ביתו כפו מטתו (כדת המתאבלין דחייבין בכפיית המטה) שאלמלא יהודה קיים [לא ביטל עונתו]³¹⁷, וידוע דאין מתאבלין אלא בעדות שמשויאין את האשה על פיו, והאיך אמר להו ר' ינאי כפו מטתו, ודוחק לומר דמילתא בעלמא אמר שלא כדין, אלא דאומדנא כזו היא סברא דאורייתא כו', והוא הדין לאומדנא של התרומת הדשן הנ"ל דאם היה חי הוה לי' קלא לכל הפחות אף אם לא היה בא לביתו, ובצירוף עוד אומדנא יצא מאיסור דאורייתא.

אך במה שכתב עוד התרומת הדשן דגוי שמשיב ע"י שאלה ג"כ לא גרע ממים שאין להם סוף, לכאורה לא דמי כלל: דבמים שאין להם סוף מן התורה בודאי מותרת לינשא, רק מדרבנן אסרוה לכתחילה; אבל גוי מסיח לפי תומו מן התורה לא מהימן כלל, רק דרבנן הימננהו, והיכא שאינו מסיח לפי תומו גמור דלא מהימן מדרבנן ממילא קיימא בחזקת איסור אשת איש דאורייתא! ובשלמא לפי דעת הרמב"ן וסייעתו דגוי מסיח לפי תומו נאמן מן התורה (כנ"ל אות ב'), שפיר יש לומר דבמשיב ע"י שאלה דחיישינן שמא מתכוין להעיד חששא זו הוא מדרבנן, ומדאורייתא מהימן, (וכמ"ש לעיל אות ג' להוכיח כן מהירושלמי דגבי פונדקית דעשאוה כחיה אף דנאמנת רק מדרבנן, ולפי דעת הפוסקים הנ"ל לא היה מהני נאמנות דרבנן וכן"ל, משום דמדאורייתא בלאו הכי נאמנת מדין מסיח לפי תומה אע"ג שהשיבה על שאלה); אבל לשיטת רש"י ותוספות וסייעתם דמדאורייתא בעינן עדות גמורה, ורבנן הקילו בעדות אשה, אם כן כל שאינו נאמן מדרבנן הוי אשת איש דאורייתא, אך בבית יוסף כתב לענין ה' נשים שאין נאמנות משום דמתכוונות לקלקלה³¹⁸ דבחמותה הבאה לאחר מכן איבעיא בגמרא ולא איפשיטא³¹⁹, וכתב הב"י בדעת הרי"ף והרמב"ם דכיון דרבנן מהדרי

ינאי: אי אפשר שיהודה [חתני] ישנה ממנהגו לבא בכל ערב שבת בכו השעה, ואמר: אי אפשר שלא ארעו לגוף הצדיק הזה איזה יסורין, דומה שאין לנו יהודה ברבי (- שנפטר). ואמרינן עלה (בכתובות שם): 'הואי כשגגה שיוצא מלפני השליט, ונח נפשיה [דרבי יהודה בריה דרבי חייא].'

318. דתנן ביבמות פרק טו: 'הכל נאמנין להעידה חוץ מחמותה ובת חמותה ובת חמותה וצרתה ויבמתה (=אשת יבמה) ובת בעלה, ופירש רש"י (יבמות קיז, א): 'מפני ששונאות אותה ומתכוונות לקלקלה: חמותה – שונאתה, שאומרת בלבה: זו תאכל כל יגיעי ועמלי; וכן בת חמותה אומרת: זו תירש כל עמל אבי ואמי, ואני אדחה; ויבמתה – יראה שמא סופה להיות צרתה; ובת בעלה – זו באה במקום אמי אוכלת כל עמלה.'

319. דגרסינן התם: 'אמר רב אחא בר עובי: בעי במערכא: חמותה הבאה לאחר מכן (אם יבמה היא

317. ועד"ז גרסינן בירושלמי ביכורים פ"ג ה"ג: 'יהודה בר חייא הוה יליף, סליק ושאל בשלמיה דרבי ינאי חמוי מערב שבת לערב שבת, והוה יתיב ליה על אתר תלי בגין מיהמוניה ומיקם לי' מן קמוי; אמרין ליה תלמידיו: לא כן אילפן רבי: לזקן – ד' אמות! אמר לון: אין ישיבה לפני סיני. חד זמן עני מסיק, אמר: לית אפשר דיהודה ברי משני מנהגיה. אמר: לית אפשר דלא יגיעון יסורים בההוא גופא צדיקא, מסתברא שאין לנו יהודה ברבי' (וכתב ה'פני משה': רבי יהודה ברבי חייא היה יושב ולומד, והיה רגיל לעלות ולשאל בשלום רבי ינאי חמוי מערב שבת לערב שבת, והיה רבי ינאי יושב במקום אחד ותולה עיניו לראותו ולקום מפניו, והיו תלמידיו אומרים לו: לא כן למדתנו רבינו: לזקן – ד' אמות (בלבד)! ואמר להן: אין ישיבה לפני סיני (זה רבי יהודה ברבי חייא, שהוא סיני). פעם אחד (בערב שבת) נתאחר מלעלות, ואמר רבי

להקל בעדות אשה בכמה דברים, בהא נמי דחששא בעלמא הוא שמא יקלקלו במילתא דעבידא לגלויי נקטינן לקולא, ומשמע דבדאיכא חששא בעלמא לא הוי משום זה אשת איש דאורייתא.

וראייתי במשנה למלך פי"ב מהלכות גירושין הט"ז שנסתפק בעדות ה' נשים שאין נאמנות אי [הויא אשת איש גמורה, דכיון דאינן מעידות מוקמינן ליה בחזקת חי, ואיהי נמי] מוקמינן לה בחזקת אשת איש, או כיון דחששא היא שמא כווננו לקלקלה – מידי ספיקא לא נפקא שמא העידו אמת, והוי ספק אשת איש; והעלה שדין זה תלוי בפלוגתא דהרמב"ם והראב"ד³²⁰ בכת ישראל הנשואה לכהן שהעידו לה אחת מה' נשים [הללו שמת בעלה] אי אוכלת בתרומה כו', ולפי זה לפי דעת הראב"ד [דפסק כרבי עקיבא] דהוי ספיקא [דאסורה לינשא ואסורה לאכול בתרומה] יש לומר גם כן דהוא חששא רק מדרבנן.

ואם היינו סוברים כדעת התרומת הדשן בגוי שמישיב על שאלה מדאורייתא נאמן רק חששא דרבנן הוא אולי מתכוין להעיד בזה, היה אפשר לפרש סוגיא דפונדקית שהקשינו לעיל (אות ד') לפי המהרי"ק שם, דרבנן דרבי עקיבא דסבירא להו דלאו מסיח לפי תומה היתה, רק היתה נאמנת משום צירוף אומדנא דמקלו ותרמילו כו', דאם כן למה לא הוזכר כלל בדברי רבנן מקלו ותרמילו, רק בדברי רבי עקיבא, מאחר שגם לדבריהם לא היתה נאמנת בלא זה, ולהנ"ל ניחא דסבירא להו לרבנן דאין להתיר אשת איש דאורייתא משום אומדנא דמקלו ותרמילו אלא דמדאורייתא בלאו הכי היתה נאמנת, אף על גב שהשיבה על שאלה, ולענין חששא דרבנן מהני אומדנא דמקלו ותרמילו, ומשום הכי הזכירו רק העיקר דאמרה מת וקברתיו, ורבי עקיבא סבירא ליה דמשום מקלו ותרמילו היתה מסיחה לפי תומה כנ"ל, ובלא זה לא היתה נאמנת מדאורייתא כלל דלא עדיפא מאשה ישראלית שאינה נאמנת לדידיה, ודוקא במסיח לפי תומו גמור שיש אומדנא דקושטא קאמר בזה יש לומר דעדיף מאשה לפי דעת התוספות וכמ"ש לעיל.

והנה לפי מה שכתוב בתשובת אדמו"ר³²¹ בסוגיא דיבמות ודבכא מציעא דמוכח הגמרא דסימנים דאורייתא ממתניתין דאין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם אע"פ שיש סימנים בגופו ובכליו, - דעל כרחך סוגיא זו לא סבר כשינויא קמא דבכורות (דף מ"ו ע"ב) דשאני עדות אשה דאחמירו בה רבנן (דמדאורייתא יש הכרה בפרצוף פנים בלא חוטם), דלפי זה דלמא לעולם סימנים דאורייתא אלא

מיכן פשיט לן כדאמר במתניתין: ויבמתה, דהיינו משום צרות העתידות לבא; התם הוא דציערא דגופה הוא ומסקא אדעתה טפי, אבל שנאת חמותה לכלה מחמת ממון הוא ו(אפשר ד)דלא מסקא אדעתה כולי האי.

320. פרק ט מהלכות תרומות הלכה ד.

321. שו"ת אדמו"ר הזקן סימן כח סוף אות טז.

ולא אם בעלה, ושנא סופה להיות חמותה) – מהו (מי נאמנת לומר: מת בעליך, והתייבמי לבני או חלצי והנשאי לאחר)? מי מסקה (הך אם יבם) אדעתא (דלמא) מית בעל ונפלה קמי יבם (ברה) וסניא לה (ומתכוונת לקלקלה מעכשיו כדי שלא תתייבם עוד לבנה) או לא, ופירש רש"י דאע"ג דצרה הבאה לאחר

דרבנן אחמירו כאן שלא לסמוך על סימנים כמו שהחמירו שלא לסמוך על פרצוף פנים בלא חוטם; אלא על כרחך דסוגיא זו סבירא לה כאידך שינויא דבכורות דיכיר לחוד וכו', ומדאורייתא בעינן פרצוף פנים עם החוטם, ולעולם בעדות אשה אפילו בתחלתה לא אחמירו רבנן, כן כתב שם בתשובה הנ"ל; לפי זה ניחא שפיר בסוגיא דיבמות ודבבא מציעא הנ"ל דמשני בחד שינויא דאסימנים דכליו לא סמכינן משום חזקה דחיישינן לשאלה, אף דמתניתין מוכח דאעפ"י שיש סימנים בגופו ובכליו מ"מ אין מעידין על פרצוף פנים בלא חוטם דאיסור דאורייתא הוא וחיישינן לשאלה, אבל לשינויא קמא דבכורות הנ"ל דבפרצוף פנים בלא חוטם הוי רק חומרא דרבנן, ואם כן בכהאי גוונא תו לא הוה חיישינן לשאלה, לפמ"ש דבאיסור דרבנן לא חיישינן לשאלה לכולי עלמא. ולפי זה לשינויא קמא דבכורות הנ"ל צריך לומר כאידך שינויא ביבמות ובבא מציעא דסימנים דכליו³²² היינו בחורוי וסומקי³²³ או דתפשוט דסימנים דרבנן ולא קשה מידי לדבריהם כנ"ל. ואף אם תמצי לומר דלהחוששים לשאלה אפילו באיסור דרבנן חששו, מ"מ באיסור דרבנן יש לסמוך על הפוסקים דלא חיישינן לשאלה כלל וכלל דהוי ספיקא דרבנן ולקולא. ומה שכתב ברמ"א³²⁴ סוף סעיף ל"ב להתיר במים שאין להם סוף כשראוהו נטבע בבגדים אלו³²⁵, דוקא שם יש היתר אפילו לא שהה כדי שתצא נפשו דאסורה מדאורייתא³²⁶.

פ"ט"ז ה"ו (וירושלמי גיטין פ"ג ה"ג) אמרינן: 'בר בר חנה אייתי גיטא ואבד מיניה, אשכיה חד סרקאי (סוחר ישמעאלי), אתא עובדא קמי רבנן ואכשרון... סימן הוי ליה ביה. ולא כן תני: אין סימן לגיטין? בההוא דו אמר: תרתי שורין (שיש שני שורות בהגט, שאין זה כלום, שיש כאלה הרבה); ברם הכא: ה"א שבו היה נקוד (וזהו סימן מובהק). והכי תנינן לה וגרסינן לה בתלמוד בבלי (גיטין כז, ב): 'ואפילו שהה ויש בו סימנין – מעידים עליו, דאמרי: נקב יש בו בצד אות פלונית; ואין מעידין על סימני הגוף (של גט), דאמרי: ארוך וגוין (שאינן אלו כלום, שיש כאלה הרבה)'. ולפי זה משמע דמצאו קשור בכיס או בארנקי או בטבעת' הכוונה שהאיש שאבד ממנו הגט מצאו בכיס שלו או בארנקי שלו או בטבעת שלו. ולפי זה מובן הא דבפרק "אלו מציאות" איבעיא לן אי סימנין דאורייתא או דרבנן, ולא מייתי לה; כמו שהעירו בתוספות גיטין שם ד"ה מצאו קשור בכיס או בארנקי. ועיין שם בשם ר"י: דבמסקנא דיבמות (קכ, א-ב), דמייתי תנאי ומסיק דכולהו סברי דסימנים דרבנן – איכא לפרושי דהך ברייתא נמי סברא הכי. ובבית שמואל שם כתב: 'ומה שכתב [המחבר] בסימן קל"ב [סעיף ד] אם נמצא הגט בכלי שהיה בו הגט וכו' וינ[דע] שלא השאיל[ן] לאחר[ן], לא איירי בידוע שאבד בכלי זה, כי בכהאי גוונא לא חיישינן לשאלה; אלא שם איירי דרגיל היה להניח הגט בכלי זה ולא ידע שנאבד בכלי זה, אז צריך שידע שלא השאיל. מיהו כאן אם

322. דתנן במתניתין פ"ט"ז דיבמות (קכ, א): 'אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם, אף על פי שיש סימנין בגופו ובכליו' דלא סמכינן אסימנייהו.

323. דלא אמרינן הוי סימן במלבושיו אי שחורין היו או לבנים היו, דאין זה סימן שהרבה יש שחורין ולבנים ואדומים (רש"י יבמות קכ, ב); אבל אי נמצא סימן מובהק בבגדיו מעידין עליו, 'ולעולם לא חיישינן לשאלה' (תוספות יבמות שם ד"ה איבעית אימא כליו בחיורי כו').

324. על שולחן ערוך אבן העזר סימן יז.

325. ומקורו מתשובת מהר"ם פדוואה סימן ל"ז.

326. אלמלא ראוהו נטבע בבגדים אלו. וכתב הבית שמואל ס"ק צח: 'דין זה איתא בתוספות ביבמות דף ק"כ ובגיטין דף כ"ז: אם ידוע שנאבד הגט בכלי זה לא חיישינן לשאלה'.

כדתניא במסכת גיטין (כז, סע"ב – כח, רע"א): 'המביא גט לאשה ואבד הימנו, (ו)מצאו קשור בכיס או בארנקי או בטבעת (ומכיר את הכיס או את הארנקי או את הטבעת שהן שלו), או שנמצא בין כליו (בין כלי ביתו) אפילו לזמן מרובה – כשר'. ובתוספתא גיטין סוף פרק ב תניא: 'גט שאבד ממנו, ומצאו לאחר זמן, אף על פי שמכיר את סימניו – פסול, שאין סימן לגיטין. אי זהו אחר זמן – כדי שילך אחר לאותו מקום. אבל נתנו בשידה, בתיבה ומגדל, ונעל בפניו ואבד, אף על פי שמצאו לאחר זמן כשר' [ובירושלמי יבמות

אך בעיקר הדבר בנידון דידן לא נתברר לי מהגביית עדות אם הפאציטקע והקאלנער שהכירה אותם היו מונחים על ההרוג או סמוך לו, והבית שמואל (בס"ק ס"ט בסופו) כתב וז"ל, וכל זה ³²⁷ איירי כשנמצא בבגדיו אשר לבוש ארנקי או נמצא בידו טבעות, אבל אם נמצא ארנקי סמוך לו לא מהני כי יש לומר: הארנקי מונח מאז ומקדם, ואין לדמות [דינים אלו] להא דאיתא בפרק אלו מציאות: אם נמצא פירות סמוך לכלי, כמו שכתוב בחושן משפט סימן רס"ב [סעיף יט]. ופשוט בעינינו עכ"ל. א"כ לדעתו בבגדים שנמצאו סמוך לו לא מהני כלל אף אי לא חיישינן לשאלה, ובקצות החושן סימן רס"ב ³²⁸ חלק עליו בזה ³²⁹, ולא ראיתי להאריך בזה יען כי ראיתי בתשובת רום מעלתו גם כן בא לדון בדין חיישינן לשאלה, וחזקה על חבר וכו', ומסתמא נתברר לו שיש לסמוך ע"ז זולת חשש שאלה. ומלבד דברים הנ"ל יש לומר עוד היתר לפי מה שכתבתי לעיל לקיים דברי התרומת הדשן ורמ"א דבנידון דידן יצאה מאיסור אשת איש דאורייתא ואסורה רק מדרבנן, ולענין האיסור דרבנן יש לסמוך על דעת המבי"ט דאמרינן זהו שאבד זהו שנמצא וכו', ואי אפשר להאריך עוד. מכל הני טעמי יש לצדד להתיר בנידון דידן.

וצורה כנגד טבעתו וילך ויראהו לאשתו ויטול הימנה כל אשר ישאל). כיון וארנקי מנחשי איניש (שלא יטול זה מזלו) ולא מושלי'.

328. סוף ס"ק ב.

329. וזה לשונו: 'ופשיטותיה דידיה [של הבית שמואל] לא נדע, דנראה דהוא דומה ממש להך דהכי' [בחושן משפט סימן רסב סעיף יט שכתב המחבר 'שאם מראים הדברים שהם של אדם אחד חייב להכריז. כיצד: .. היו פני הכלי לפני הפירות חוששין שמא מן הכלי נשפכו.. היו מקצת הפירות בכלי ומקצתם בארץ חייב להכריז']. ונראה ששאלת הקצות החושן הם מהיכא דהיו מקצת הפירות בכלי ומקצתם בארץ (שהרי אם היו פני הכלי לפני הפירות אינו חייב להכריז אלא מספק). ובנתיבות המשפט שם ס"ק ו כתב ד"לא דמי כלל: דבשלמא באבידה כשאומר הבעל אבידה: כלי פלוני עם פירות אלו נאבדו אצלי, והרי ידענו שהיה פירות בכלי זו בשעת אבידה, דהא כתבו התוספות בבבא מציעא דף כ"ב (ע"ב) בד"ה ואי דליכא דלא חשדינן ל' למשקר רק דאמרינן דילמא גם מאחר נפל עיין שם, משום הכי תלינן שפירות אלו היו בכלי זה כיון שראויין ליפול למקום זה, ולא חיישינן לחשש רחוק לומר שהפירות שהיו בכלי זה נאבדו והני אחריני ניהו או לומר שבעל הפירות משקר..; משא"כ הכא שנמצא הרוג וארנקי סמוך לו, ואין אנו יודעין אם היה כלל על הרוג זה ארנקי זה, שפיר יש לחוש שהאיש שהיה עליו ארנקי אבד זה הארנקי סמוך לנהרג זה עיין שם בארוכה.

ראו אחד נטבע והיה לבוש בגדים אלו ואחר כך נמצא אדם במים אשר מלובש בגדים אלו, יש לחוש שמא הראשון יצא והשני בלבוש אלו ואחר נטבע; אלא כאן איירי שנטבע אחד והיה לבוש בגדים אלו, ונמצא מיד אחר מלובש בגדים אלו – אז מעידים עליו. ובחלקת מחוקק שם ס"ק ס כתב: 'בנדון דידן שנפל לים בבגדים והוציאו רגל אחד מלובש בבגדים שנפל, ודאי לא שייך לומר: חיישינן לשאלה; דאיך פשט בגדיו בתוך המים והשאלין לאיש אחר תחת המים? ודאי לחשש רחוק כזה אין חוששין. אך מי שנטבע בבגדים ואחר כמה ימים הכירו מת אחד נפלט על שפת הים מלובש בבגדים אלו, בזה יש להסתפק עיין שם בארוכה.

327. דלא חיישינן לשאלה בארנקי וטבעת. דבפרק בתרא דיבמות (קכ, א) הוה בעי למידק מהא דתניא במסכת גיטין (כז, סע"ב – כח, רע"א): 'המביא גט לאשה ואבד הימנו, ומצאו קשור בכיס או בארנקי או בטבעת (ומכיר את הכיס או את הארנקי או את הטבעת שהן שלו), או שנמצא בין כליו, אפילו לזמן מרובה – כשר' דסימנין דאורייתא, ונתבאר בתוספות גיטין כז, ב (ד"ה מצאו בארנקי) דהוה משמע ליה להגמרא דאיירי הברייתא כשמצאו אחר ומהדרין ליה (להבעל או שלוחו שרוצה למסור את הגט להאשה) על ידי סימן זה, כדפירש רש"י ביבמות (שם): 'ולא חיישינן דלמא האי כיס והאי טבעת דאיניש אחרינא הוה והאי גט אחר הוא'. ופרכינן התם (קכ, ב): 'אי חיישינן לשאלה.. מצאו קשור בכיס ובארנקי ובטבעת היכי מהדרין? ומשנינן: 'טבעת – חייש לזיופי (שלא יעשה חותם

סימן ד

קצב שמסר לשוחט עגל תוך ז'
ימים בחזקת בן שמונה ימים

הרב מאיר חן
מו"ץ דבאצייקעוו¹

כבוד ושלום רב לידיד אבי מורי וידיד נפשי הרב הגדול מפורסם ותיק בחסידות
ובקי יר"א כו' מו"ה ישראל נח נ"י בש"ק האדמו"ר שליט"א
לכל הנלווים והמסתופפים בצלו, שלום וברכה עד עולמי עד אמן.
א"ה. כאשר הייתי עש"ק ראש חודש מרחשון תחת צל קורתו של כת"ר
הבטיחני כבודו לדרוש טובתי. אך זאת ציווני לבוא בכתובים למען
להכירני ביותר. והנה בבואי לביתי שלום טרוד אנכי במעט בעוסקי במלמדות,
אמרתי אשלח לכת"ר שאלתי האמורה אשר שלחתי להרבנים דצאשניק על
המעשה אשר נעשה בפה באצייקעוו ותשובתם אשר הגיעני מהם ואת אשר
הכנותי להושיכם על תשובתם. וצירף לזה עוד שאלה קטנה אשר לא מצאה יד
שכלי לבררה, ואתחיל בטוב ואנא יהי' נא חסדם לעיין בעיני שכלם הזך והברור
ולהטיב חסדם להשיבני שורות שתים.

הנה ביום ה' ער"ח סיון העבר הביא קצב מפה (מהות האיש בכלל הוא כדרך
כל הקצבים דזמנינו עם הארץ גמור) עגל מכפר לשחוט, ושחטה ערך אחר
חצי היום הנ"ל, אח"כ הביאו הקצב והשו"ב דפה את הריאה לפני, כי היתה בה
כמין סירכא קטנה וקולא מאד, ושאלתי את השו"ב: אולי זה העגל גדול שמנה

באהלי שם (שבעריכת הרב אלי' יוחנן גורארי') חוברת
ח' ע' לב ואילך מכתב יד שבספריית ליובאוויטש
(והוגהה כאן ע"פ הפקסימיליא שנרפסה שם ע' לח ואילך).
ומכתב הרב מצאשניק (שרובו נעתק במכתבו של הרב מאיר
חן) נדפס בשלימותו בקובץ מבית חיינו ח"ג (שיו"ל ע"י
תלמידי תו"ת המרכזית בשנת תשס"ד), עפ"י צילום
שנשלח ע"י ר"י מונדשיין שי' (והוגה כאן מהטעויות).
ונערכו כאן מחדש בתוספת הערות.

הגה"ח הרב מאיר חן היה בנו (בכורו מזיווג ראשון)
של הגאון החסיד הרב פרץ חן זצ"ל, ובשעת כתיבת
תשובה זו היה מורה צדק ומלמד בבאצייקעוו, ולימים
נתמנה בתור רב בטאראפעץ (תולדותיו בספר "אבני חן
- תולדות משפחת חן" שיראה אור בקרוב).

1. מו"מ בהלכה בין הגאון החסיד הרב מאיר חן והרב
יוסף חיים בן הרב צבי הירש רב דצאשניק (בחודש סיון
תרל"ה).

מכתב זה (המכיל שאלת הרב מאיר חן (ששאלת חכם היא חצי
תשובה) ותשובת הרב דצאשניק והשגת הרב מאיר חן בענין ביטול
נאמנות הקצב) נכתב ע"י הרב מאיר חן בחורף תרל"ו
(כשהיה מלמד ומורה צדק בבאצייקעוו) אל כ"ק אדמו"ר
ר' ישראל נח מניעזין זצ"ל בן כ"ק אדמו"ר הצמח צדק על
מנת שיכריע במחלוקת בינו לבין הרב דצאשניק [והושלם
ע"פ גוף המכתב של הרב דצאשניק מיום שלישי י"ט סיון
תרל"ה] בענין ביטול נאמנות הקצב (ובסופו הוסיף שאלה
אודות אמירת קדיש על אב ואם ושייכותה לכיבוד אב ואם).
מכתב הרב מאיר חן (מחורף תרל"ו) נדפס לראשונה

ימים²? והשיבני בזה הלשון: הוא קטן מאד – אף הסימנים³ אין לו, ולא רציתי לשוחטו, ואמר לי הקצב הנ"ל שקנהו מיהודי ולא איכפת לו על הסימנים, אבל קטן הוא מאוד, כן אמר לי אז השו"ב – ודבריו אמתים בוודאות, והטרפתי אותו. ו**למחר** והנה בהכפר ההוא שקנה הקצב הנ"ל העגל, מחזיק שם יהודי אחד הבית מלון; וראה קצב אחר מפה, ואמר לו שיגיד בפה אשר העגל שקנה הקצב אתמול הוא תוך זיי"ן ימים. וכאשר שמעו הקצב הקונה הנ"ל את השמועה נסעו לכפר ההוא, על מה ולמה לא ידועים לי; ולעת ערב בא לביתי והודיע לפני בזה"ל: היהודי אומר שאינו ידוע ברור יום לידתו של העגל אם בש"ק או ביום א' שאחריו, ואין ידוע לו אם יום שנשחטה הוא יום וא"ו או יום ה' ללידתו; והערלים אמרו לו שנולד ביום ועש"ק ההוא, וזה ה' לו יום הזיין. ויהי' איך שיהי', קודם הזמן היתה. ושאלתי אותו: איך שקרת לומר שקניתו מיהודי? ואין מענה בפיו, כי אם כל התנצלותו כי הערל המוכר אמר לו שהוא ב' שבועות; ועוד שכאשר הי' צריך לשלם לו – הי' אצלו א' רו"כ שלם ונכנס לבית היהודי להחליפו על מעות קטנים (והיהודי ההוא לא הי' בביתו אז) ולא אמרה לו אשת היהודי הנ"ל דבר, וגם אמר לו הערל הנ"ל שהיהודי הי' רוצה לקנותה. ואולי ינתן להקצב הנ"ל כל השקרים שלו, וניכר הדבר אשר כל סמיכתו הי' על הערל כידוע לו אשר מנהגם לבל למכור בתוך ב' שבועות וע"ז הסמך שיקר לומר שקנה מיהודי בכדי לשוחטה, כי: מה הי' לאשה לידע מה קנה! ואף אם ידעה, מנא לה לידע שבתוך זיין אין ראוי לשוחטה! ואף אף זאת ידעה, למה לה להודיעו על לא שאלה דבר מזה ואולי אין בדעתו לשוחטה כ"א אחר זמן! ע"כ לפי ענ"ד אין אני רואה בזה שום התנצלות (אף אם הי' מועיל התנצלותו, ובפרט כאשר מבואר בסי' קי"ט אצל הוציא טריפה שאין לו התנצלות כו'⁴).

ו**הנה** לפי ענ"ד הדין פשוט שהוא חשוד על איסור דרבנן, כי מדאורייתא הולכים אחר הרוב שאינם מפילים כאשר לא ראינו ריעותא (כמבואר הדבר בהתבואות שור סי' ט"ו בארוכה), וא"כ לכאורה נידון עגלים הדין נותן שלא להאמינו כלל ונקרא חשוד ע"ז בפעם אחד כמבואר בארוכה בסי' ב' בש"ך ס"ק י"א ובפר"ח שם⁵ ובט"ז סי' קי"ט ס"ק ט"ו, וכמבואר בסי' קי"ט ס"ב שזה העובר עבירה נק' חשוד כמבואר שם בט"ז ס"ק ד' ובש"ך ס"ק ה' ובפר"ח שם.

2. שהרי אם אין ידוע שכלו לו חדשיו – אסור משום ספק נפל, עד תחלת ליל שמיני' (שו"ע יורה דעה סימן ט"ו סעיף ב. ושם נסמן).

3. שכתב הפרי חדש ביוורה דעה סוף סימן טו (בשם מהריק"ש ששמע מפי בקיאים שכל שגדלו שיניה – בידוע שעברו עליה ז' ימים שלימים, וכתב על זה הפרי חדש: וגם אני שמעתי מפי בקיאים כן; ועוד שמעתי לבדוק בקרנים, שכל שאינם רכים עדיין שיכול לתחוב

בהם הצפורן אלא שהם קשים וחדודים סומכין עליהו להתירם), הובא בדרכי תשובה שם ס"ק לו (עיין שם בארוכה).

4. בשו"ע יו"ד סימן קיט סעיף יז: 'טבח שיצאת טריפה מתחת ידו אין לו התנצלות לומר: שוגג הייתי כמו שכתב הרשב"א בתשובה (ח"א סי' כ וסי' תרלב); הובא בשו"ע אדה"ז יו"ד סי' ב קו"א ס"ק ה.

5. הובא בשו"ע אדה"ז שם.

ודמי זה הדין להוציא טרפה מתחת ידו לענין הנאמנות בעגלים כנ"ל, ובפרט כי בנידון דידן לא שייך שום סברא לומר ששוגג הי' (אף אם הי' זאת התנצלות), ואין עליו שום למוד זכות בזה; כי אם לומר שהאיש הוא עם הארץ לסמוך את עצמו על הערל ועל מנהגם שאינם מוכרים עגלים קודם ב' שבועות ולא רצה להאכיל ח"ו איסור, אלא שסמך כנ"ל שבוודאי עבר הזמן. גם זה אינו כי זה ערך ב' חדשים שמעתי מתקוטט עם השו"ב על שלא רצה לשחוט לו עגל שלא היה לה קרניים ניכרים, והשיבו הקצב הנ"ל: הלא מן הסתם שלא היה ידוע לי ברור שהיא אחר הזמן לא הי' קונה אותה, וזה כלל שלא ימכרו ערלים עגלים קודם ב' שבועות – וכאשר שמעתי דברים כאלה אמרתי לו שאין לסמוך על זה כלל וכלל⁶, והשיב לי שידוע מזה שעל העכו"ם אין לסמוך אך ידוע לו שהיא אחר הזמן – שברצונו הי' לקנותה בח' ימים מקודם, והזהרתי אותו אז עוד הפעם לבל יסמוך על דברי גוי ח"ו כי אין בזה שום ממש; א"כ איך כעת סמך על הגוי והוסיף לשקר שלקחה מיהודי! וא"כ לכאורה חשוד בידון לזה.

אך החשוד לדבר אחד אינו חשוד לשאר דברים (כמבואר בסי' ב', סי' וא"ו, ובסי' קי"ט ס"ה). ובש"ך שם (סי' קי"ט ס"ק יב) ג' פירושים, הלכאורה בהטור⁷ וב' פירושים בהשו"ע⁸, בענין החשוד לחמור חשוד להקל ממנו. ולפי הא' והג' עולה שהחשוד לדבר החמור בעיני הבריות חשוד על הקל בעיני הבריות אף שהוא חמור בעונש, ולזה הסכים הפר"ח והביא ראיה חזקה מהרא"ש פרק כל פסולי המוקדשין סי' ח'⁹; א"כ בנידון דידן יש לעיין אולי חמור בעיני הבריות איסור דקודם הזמן

קאמר: לא מיבעיא אם החמור חמור ממנו בעונש – דאז פשיטא שחשוד על דבר הקל ממנו בעונש אם שניהם שוים בעיני הבריות, אלא אפילו אין החמור חמור ממנו בעונש אלא שחמור בעיני בני אדם, אז חשוד גם על דבר שאינו חמור כ"כ בעיני בני אדם; אבל כשחשוד על איסור חמור אינו חשוד על איסור קל ממנו אם הקל חמור בעיני הבריות, דאולי מורא הבריות עליו יותר ממורא שמים. ואפשר לומר לדעתו ג"כ: דהחשוד על דבר החמור בעיני הבריות אינו חשוד על דבר הקל ממנו בעיני הבריות אם הוא חמור בעונש, דאולי כבוד שמים חביב עליו יותר. וכדי שלא להוציא האדם מחזקת כשרות, דיינינן ליה הכא והכא לקולא. ואולי דעת המחבר דהכל תלוי במה שהבריות נוהגין בו, אלא היכא דבעיני הבריות שניהם שוים – אז אזלינן בתר הקל והחמור בעונש.

9. וזהו לשון הרא"ש שם (בשם רבינו יונה): 'וחמור וקל דקאמרינן, לא שוה לאו וזה עשה, אלא האי הוא דחמור לאינשי וזהירי ביה והאי לא זהירי ביה; ובהאי גוונא הוא דמחזקינן ליה בחשוד מזו לזו, ולא בחומרת וקולת העבירה עצמה' (עיין שם בארוכה שהביא ראי

6. כמפורש בשו"ע יו"ד סימן טו סעיף ג': 'אין סומכין על הגוי בגדיים קטנים הנקחים ממנו ואומר שהם בני ח' ימים'. אבל בתשובת אדה"ז בשו"ת סימן יא כתב דבתשובת הרשב"א (ח"א סי' רכג) וש"ע (הנ"ל) לא הזכירו רק גדיים קטנים, והתבואות שור (בשמלה חדשה סי' טו סעיף ה) הוסיף מדיליה גם עגלים הרכים, והסיק אדה"ז לא להחמיר כל כך כהתבואות שור. וי"ל דשאני הכא שלבסוף נתברר מפי היהודי שהיה זה ודאי תוך ז' ימים.

7. דלשון הטור הוא: 'ומיהו החשוד לדבר החמור הוא חשוד גם לדבר הקל ממנו, אפילו אין החמור חמור ממנו בעונש אלא שחמור בעיני בני אדם שזהירין בו יותר מבוה'. וכתב הש"ך שם: 'ומשמע לכאורה דהכי קאמר: לא מיבעיא אם החמור חמור ממנו בעונש דאז אפילו הקל ממנו בעונש חמור בעיני בני אדם חשוד גם עליו.. אלא אפילו אין החמור שחשוד עליו חמור ממנו בעונש אלא שחמור בעיני הבריות – אפילו הכי אמרינן: מדחציף נגד הבריות, חשוד גם אדבר שהוא קל בעיני הבריות וחמור בעונש'.

8. שבש"ך שם כתב: 'אבל המחבר נראה שהבין דהכי

יותר משאר איסורים כמו הקרומים או מאיסור הסרות הסירכות. אך לפירוש הב' בש"ך שם אינו חשוד על החמור בעונש אף אם הוא קל בעיני הבריות, ולפענ"ד ניכר מהש"ך שמסכים לזה הפירוש לעיקר – כניכר בדבריו שם; א"כ לפי פירוש זה בנידון דידן אפשר מהראוי להתירו בקצבות בגסות או דקות הנראים זקנים אשר לא יהי' נצרך לסמוך על נאמנותו – ועל איסורים אחרים כמו החלב והסרות הסירכות וכדומה לא אחזיקנהו לחשוד מתמת האיסור הקל הזה שעבר, ודי להחזיקו חשוד בזה ולא לסמוך עליה בלתי הסימנים הניכרים שהם אחר הזמן.

ולפיענ"ד באפשר לסמוך בנידון דידן על פירוש הש"ך הנ"ל, בצירוף שיש בכאן עוד סברא לומר שלא הי' במחשבתו של הקצב הנ"ל להאכיל בשר דקודם זמן, ואם הי' ידוע לו ברור שהיא קודם זמן בוודאי לא הי' מאכיל, אך כי אמר שבוודאי היא אחר הזמן מנאמנותו להערל שבוודאי לא ימכור קודם; ומה ששקר לומר שלקח אצל יהודי, הוא כי ידע מה שהזהרנו מכבר לבל יסמוך על הערל – וחשב בדעתו שהוא זהירות יתירה אבל באמת לא ימכרו קודם ב' שבועות כמנהגם. ואם כן אין עליו אשמה כי אם שעבר על הציווי והאזהרה, ולזה נחשד לעבור; ולזה בוודאי קל הוא בעיני הבריות לעבור על דעת הרב.

מכ"ל הנ"ל לפיענ"ד בערך אחר זמן חודש או ב' חדשים יש להתירו לעסוק בקצבות, אך לעיין עליו ביותר ולא להאמינו עוד, כי אם שיהיו הסימנים. ולתשובתם הרמה אצפה.

עד כאן דברי אשר שלחתי להרב המפורסם¹⁰.

וזאת אשר השיבני:

[ב"ה יום שלישי בטו"ב סיון תרל"ה¹¹.

דרישות שלום לידידי הרב המופלג השנון מתון ומסיק שמעתתא כו' מו"ה מאיר נ"י,
אחד"ש.]

מכתבו קבלתי.

על דבר שאלתו שטבח הביא מכפר עגל תוך שבעה לשוחטה, והשו"ב שחטה מחמת ששקר ענה בו שקנה מיהודי. ומקודם מעלתו הזהירו לבל יסמוך על עכו"ם, והוא שנה באולתו.

40-39 (ושם נדפס בטעות: תרכ"ד). והכוונה ליום י"ט ('בטו"ב') סיון שחל בשנת תרל"ה (שהיתה שנה מעוברת, וקביעתו: זחג, והיה ר"ח סיון בו ביום ו') ביום שלישי פרשת שלח [ובכותרת נדפס: 'תשובות הגה"ח הרב פרץ חן ע"ה', וצריך תיקון כי רק המכתב הב' שנדפס שם ע' 40 ואילך נכתב ע"י הגה"ח הרב פרץ חן – אבל המכתב הא' (שנדפס בעמודים 39-40 כנ"ל) הוא תשובת הרב מצאשניק].

לזה מהא דתנן בפרק ד דמסכת בכורות דחשוד על השביעית אינו חשוד על המעשר אע"ג דמעשר חמור יותר משביעית, אלא ע"כ היינו משום דשביעית חמור יותר בעיני הבריות).

10. הרב יוסף חיים בן הרב צבי הירש, מטשאשניק.

11. הושלם ע"פ העתק גוף המכתב שנדפס מארכיונו של הר"י שי' מונדשיין בקובץ מבית חיינו ח"ג הנ"ל ע'

בודאי כמזיד דיינינן ליה. וניכר אשר בשאט נפש ובקלות עשה זאת. וכבר פסק אדמו"ר בסי' ב'¹² שצריך אז תקנתא דפרק זה בורר¹³ דוקא¹⁴, ובקבלת דברי חברות¹⁵ לא סגי ליה. ובפרט אשר זהו פעם שני, וכבר פסק אדמו"ר שבתרי זימני הוי בזה חזקה¹⁶.

וגם אינו שייך לומר מקל לחמור, כיון דבאמת דעת כמה פוסקים דהוא¹⁷ מדאורייתא, ויש אריכות בזה לברר הענין, וכעת אין הפנאי מסכים לבא בארוכה (ועיין בדגול מרבבה בסי' ט"ו ססעי' ג', דדעתו ג"כ שהוא מדאורייתא); לזאת מאן מפיס ל' להקל? מגין לו לידע זאת! רק הוא עבר בזדון ואינו חושש לאיסור. ואשר גם בעיני הבריות הוא איסור חמור.

גם לדעת הב"י אשר כן הוא עיקר: שבדבר מאכל חשוד על שאר דברים ולא הוי איסור אחר, כיון שכולם הם בדבר מאכל חשיב מין איסור אחד (עי' ב"י סי' קי"ט בסוף ד"ה ועל מ"ש ואפי' על הקל ממנו אינו חשוד); ויש בזה איסור קל שחשוד על זה כגון בניקור גידים שהם משום דם, ובמליחה שמוכר בשר מלוח ג"כ לפרקים, ובשריה אחר ג' מעת לעת שזהו רק חומרת הגאונים וכדומה – לזאת אין להאמינו על זה שיהיה מוכר לאחרים.

אך אם זהו פסקי' חיותי' וטפלי דתלוי בי', נצרך בזה לעיין טובא במילתא (עיין חולין דף י"ח ע"א¹⁸). אך נצרך להחמיר עליו בהעברת חודש או יותר לפי ראות עיני הדיין ובהכרזות – ויתוודה מה עשה ויקבל דברי חברות, והכל כדי שיהי' התשובה באמת. וכבר האריכו בזה גדולי האחרונים בתשובותיהם. ורבינו הגדול (בקו"א ש"ע החדשים ס"ק ה'¹⁹ בסי' ב) האריך קצת בזה²⁰. ומי יבוא

12. קו"א ס"ק ה.

13. סנהדרין כה, א: 'ההוא טבחא דנפיק דנפיק טריפתא מתחת ידיה, פסליה רב נחמן ואעבריה, אזל רבי מושיה וטופריה (הגדיל שעריו וצפרניו לנוול עצמו לעשות תשובה), סבר רב נחמן לאכשוריה, אמר ליה רבא: דילמא איערומי קא מערים! אלא מאי תקנתא? כדאמר רב אידי בר אבין: החשוד על הטרפה אין לו תקנה עד שילך למקום שאין מכירין אותו (דתשובה דהתם לאו איערומי הוא) ו... יוציא טרפה מתחת ידו בדבר חשוב משלו, פירוש ששחט לעצמו (קו"א הנ"ל. עיין שם בארוכה).

14. כמו שכתב האור זרוע (ח"א) בפרק גיד הנשה (סי' תמח).

15. ראה בכורות ל, ב.

16. כמו שנתבאר ב(ט"ז) אורח חיים סימן תקכ"ז (ס"ק ט) גבי השוכה עירובי תבשילין ב' פעמים [בדעת רש"י ביצה טז, ב ד"ה לדידך] [שו"ע אדה"ז יו"ד סי' ב בקו"א ס"ק ה ד"ה ואם].

17. איסור שחיטת עגלים וגדיים קודם יום השמיני.

18. ההוא טבחא דלא סר סכיננו קמיה דרבא בר חיננא, שמתיה ועבריה ואכריו אבשריה דטרפה היא; אקלעו מר זוטרא ורב אשי לגביה, אמר להו: ליעיינו רבנן במילתיה (של טבח זה אולי תמצאו לו זכות) דתלו ביה טפלי (בנים קטנים תלויים עליו לזון וצריך להשתכר), בדקה רב אשי לסכיניה ונמצאת יפה ואכשריה, אמר ליה מר זוטרא: ולא ליחוש מר לסבא (לרבא בר חיננא שהעבירו ואתה מכשירו)! אמר ליה: שליחותיה קא עבדינן (שהרי ציונו למצוא לו זכות, ועכשיו שמצינו אין אנו צריכין לחזור ולהימלך בו).

19. אבל בדפוסים הראשונים של שו"ע אדה"ז נסמן ס"ק זה באות א.

20. שהראב"ה כתב בסי' אלף וצח (פרק גיד הנשה): 'וטבח שנמצא אחריו אפילו בב' וג' מקומות בין כולם כזית חלב, מלקין אותו ומעבירין אותו מאומנותו עד שיקבל עליו דין שמים ויתקן עוותו; ואם נמצא אחריו במקום אחד כשעורה, מעבירין אותו ולא מלקיין. והאור זרוע (ח"א) פרק גיד הנשה (סי' תמח) כתב:

אחרי אשר כבר עשהו. לזאת אם יקבל תשובתו באמת, אז יחזור לקדמותו. ובאמת הכל לפי מה שהוא אדם ולפי ראות עיני הדיין, וכן יעשה וד"ל. ועיין בשארית יהודא בתשו' סי' ב'²¹, וקצת בזה כי סמכתי על המבין אשר יבין דבר מתוך דבר [וכאשר מעיין בדינא בחוט של מתון, ומתון מתון כו'.

וה' יגדור פרצות עמו, ושים שלום וחוו"ש מאדון השלום, כנפשו ונפש ידידו יוסף חיים בהרב מו"ר מוהרר"ץ הירש שיחי' מפ"ק משאשניק יצ"ו.

מזה שלא כתבתי אתמול בעת שקבלתי מכתבו ע"י המיוחד שמסר מכתבו, כי חקרתי והנה הוא בנו, על כן לא רציתי. ובע"פ הגדתי לו שהוא מעשה רשע וראוי להחמיר עליו. ידידו הנ"ל²². עב"ל הרב דצאשניק הנ"ל.

וזאת אשר הכנתי להשיבו על תשובתו

(אך אח"כ נחמתי ולא שלחתי לבל יחשדוני אשר אוהב אנכי הנצחון):

הנה שמעתי ולא אבין תשובתם לגמרי, ובפרט מה שנתן לו דין הוחזק בבי' פעמים לא אבין כלל, וכי בשביל הזהרתי אותו כמבואר בשאלתי אחשיבהו לעובר? הלא אז לא פעל שום עוולה! וכי אם אזהיר לאדם ואח"כ יעבור יחזקהו לעובר ב' פעמים? הלא לא יצא מתחת ידו שום סיבה כי אם זאת! ומה לי להאריך.

ורא' מצאתי מפורש (אף שאינה צריכה) מהפר"ח סי' קי"ט ס"ק כ"ח בד"ה אמנם שמביא דברי הראב"ד²³, וז"ל שם: ואם יאמר מה שהנחתי היתר

והכרוזות בית הכנסת, ולא סגי בקבלת דברי חברות לחוד כמו שכתב הר"ן (פרק גיד הנשה) בשם הראב"ד (באיסור משהו פרק ב ד"ה נחזור לדברי), משום דחיישינן שמקבל עליו כדי שלא יעבירוהו כמו שכתב הרשב"א (בתשובה ח"א סי' כ וסי' תרלב; הובא בב"י יו"ד סי' קיט); אבל כשמבזין אותו כל כך הוא ירא לנפשו מכאן והלאה.. ומשום הכי סתם רמ"א סוף סי' סד (סעיף כא) וכתב: הכל לפי ראות עיני הדיין [שו"ע אדה"ז בקו"א הנ"ל].

21. 'שהעברת חדש היא לבוא לתשובה על העבר וקבלת דברי חברות הוא להזהיר על להבא. וע' בדברי קדשו של רבינו הגאון אחמו"ר ז"ל.. וכך מבואר שם מלשון ראבי"ה, וכ"כ כל הפוסקים שמתחלה יעבירוהו ויכריזו עליו סתם, אלא שכתבו שיעמוד כך חדש ימים ואח"כ יבא לבית דין ויתחרט ויקבל תשובה וגם יקבל דברי חברות' [שארית יהודה יו"ד סי' ב].

22. ומעבר לדרך נרשם: להרב המופלג השנון וכו' מוהר"ר מאיר נ"י מ"ץ בבאצייקעוו.

23. באיסור משהו (פרק ב) [נעתק בשו"ת מים עמוקים להר"א מזרחי ח"ב סימן כ"ד (ומשם בפרי חדש שם)],

הלכה למעשה: [טבח שנמצא אחריו חלב] כשעורה במקום אחד, מעבירין ליה ולא מלקינן ליה; נמצא אחריו כזית אפילו בבי' וג' מקומות, מלקינן ליה וכש"כ דמעבירינן ליה עד שיקבל עליו דין שמים ויתקן עוותו על פי תלמידי חכמים שבעירו. ונראה שיש להכריז [עליו] בבית הכנסת שני חמישי ושני: פלוני הטבח העבירוהו מאומנותו מפני שנמצא אחריו חלב כשעורה, ויהיה חדש ימים שלא יעסוק באומנותו; ולאחר חדש ימים יבא אצל תלמידי חכמים שבעירו או עיר הסמוכה לעירו ויאמר: כך וכך עשיתי וחטאתי ותוהא אני על הראשונות, ויתנו לו הדין כפי ראות עיניהם, ואחר כך יכריזו בבית הכנסת: פלוני הטבח שהעבירוהו משחיתו מפני שנמצא אחריו חלב כשעורה כבר תוהא ונתחרט לפני תלמידי חכמים על המעשה הרע אשר עשה וקיבל עליו כמו שציוו עליו תלמידי חכמים ומכאן והלאה החזירוהו לאומנותו והרי הוא נאמן לסמוך עליו כבראשונה, וקודם שישמעו הכרזה זו בבית הכנסת אין לסמוך עליו ואסור ליקח ממנו בשר' הובא בהגהות אשר"י פרק גיד הנשה (סימן טז).
הנה החמיר עליו כל כך לבנותו בהעברת חדש ימים

הוא ובחוקת היתר הנחתיה, אם התרו לו כבר חכמים ובקיאים ממנו שיקבל עליו מן הדין לבטל דעתו מפני דעתם ולא חש לדבריהם – נראה שהוא מן החשודים וקרוב הוא אליהם. ונמצא מבואר שם שאינו נקרא כי אם עובר פעם אחת, אך בשם החמיר עליו לקרבו לחשוד אף בפעם אחד וד"ל; נמצא מפורש שאינו כי אם קרוב לחשוד ע"י פעם אחת כמבואר שם בעוד שורות שתיים ע"כ וד"ל.

על כן מוכרח אנכי להציע הדין לפענ"ד במעט אריכות, והגם שבאפשר הם למותר לפני כבוד תורתו, ודי לפניו ברמיזה, אך בקט שכלי יוטב לפני להאריך מעט.

הנה בביאור האדמו"ר נ"ע בקונטרס אחרון סימן ב' ס"ק ה' מחלק בכלל ענין הוצאת טריפה מתחת ידו לג' חילוקים: מזידים ופושעים ושגגה.

ודין המזיד (היינו בכוונה כמו חשוד שפירוש שאינו חושש ומקפיד על האיסור), ואם בכגון זה יצא פעם אחת טריפה מתחת ידו לא יועיל לו קבלת דברי חברות בפני שלשה חברים אף אחר שיהיה דואג ומתאנח כי אם התשובה דפרק זה בורר (וזהו הדין האמור בשו"ע סי' קי"ט סעיף ט"ו, וזהו לשונו שם: המוכר דברים האסורים מעבירים אותו כו' ואין לו תקנה כי אם שילך כו' ויוציא טרפה לעצמו בדבר חשוב שאז בוודאי עשה תשובה בלא הערמה).

דין הפושע (היינו שלא בכוונה ורצונו עשה כי אם שלא זהיר לבדוק יפה), ואז הדין כן: שכאשר רואים אותו דואג ומתאנח תיכף שנתוודע לו המכשול שיצא מתחת ידו ונראה שבאמיתות הוא – מעבירים אותו ומתירים אותו בקבלת דברי חברות כנ"ל²⁴ כי בוודאי יזהר עוד מכאן ולהלן, ובאם לא ניכר לנו שדאגתו לאמיתותו כי אם באפשר הוא מערים – יבזוהו בהכרזות ואח"כ בקבלת דברי חברות כנ"ל יחזירוהו כי בוודאי יהיה זהיר עוד לבדוק יפה מחמת הבזיונות והכרזות כנ"ל, ויקיים עליו קבלת הדברי חברות באמת בוודאי (וזהו הדין האמור סי' קי"ט ס"ח ברמ"א וזהו לשונו שם: והא דצריך לילך [למקום שאין מכירין אותו ולעשות תשובה] היינו שעשה במזיד או מוחזק לכך, אבל אם נוכל לומר שבטעות נעשה לו סגי ליה בקבלת דברי חברות ויעשה התשובה לפי ראות עיני הדיין²⁵), שיהיה נראה לפי האדם והפושעים שיהיו תשובתם נכונה שבוודאי לא ישוב עוד כנ"ל, ויהיה נזהר לבדוק יפה להבא.

25. ומקורו בתשובת ריב"ש סימן קי"ג (הובא בדרכי משה יורה דעה סימן קי"ט): 'הא דמוכר דברים האסורים אין לו תקנה עד שילך למקום שאין מכירין אותו כו' היינו שהוא מוחזק לכך או שמעשיו מוכיחים שעשה במזיד, אבל אם הוציא טרפה מתחת ידו ואינו מוחזק לכך לא מחמירין כולי האי, והכל לפי ראות עיני הדיין.'

אודות הטבח שהוא מנקר הבשר ונמצא אחריו חלב או גיד הנשה.

24. כמו שכתב בתשובת רשב"א (ח"א סימן כ ותרלב): 'אף בקבלת דברי חברות, אם ראינוהו דואג על מה שאירע ומתאנח על כך – מקבלין אותו.. והכל לפי מה שהוא אדם.'

לכך אם נראה וניכר הדבר באמת ששגגה היה, שהאיש כשר וירא שמים, אז בקבלת דברי חברות בלבד סגי (כמבואר מלשון הרמ"א הנ"ל. ואף הרשב"א ז"ל שכתב שאין לו התנצלות לומר שוגג הייתי²⁶, פירש טעמא: כי פושע הוא שאינו נזהר, ועוד שמצוי הוא לשקר ולומר שוגג הייתי²⁷; אבל באופן שניכר ונראה ששוגג באמת היה, די בקבלת דברי חברות בלבד).

ודין הפושע הנ"ל: אם לפי ראות עינינו נראה וניכר שבשאת נפש ובקלות לא בדק יפה כמו המעשה בהב' שוחטים הובא בשו"ע סי' י"ח סעיף י"ט²⁸ שידוע לו דיני בדיקות הסכין וראה בעינו שלא עשה ההוא כדין ולא חש על זה א"כ הוא נוטה למזיד שמקיל לו בבדיקה שלא כדין; או אף אם לא ניכר לעין שעשה בשאת נפש, אלא שהוא באופן שיש בו חימוד ממון כמו השוחט לעצמו ומוכר כו' ויצא טריפה מתחת ידיו – דנינן להו כמזידים וצריכים התקנה דפרק זה בורר. וכל זה אף בפעם אחד; אבל בב' [אף אם ידוע שהוא אדם] כשר וניכר היה ששגגה היה, מיקרי פושע ולא סגי ליה בקבלת דברי חברות בלבד כי אם שראינו דואג ומתאנח .. תיכף בלא הערמה. ובתלתא זימני הוי מזיד גמור. כל זה מבואר בדברי האדמו"ר נ"ע הנ"ל.

בהפרי חדש סי' קי"ט ס"ק כ"ח²⁹ מבואר שאין לחלק בזה בין איסור דאורייתא לדרבנן לענין חזרתו לקדמותו. ולכאורה מבואר (בשו"ע סי' ס"ד בסופו) חילוק, וזה לשונו שם: **טבח שדרכו לנקר בשר ונמצא אחריו חוט או קרום, מלמדין אותו ומוזהירין אותו שלא יזול באיסורים; ואם נמצא אחריו חלב, אם הוא שעורה – מעבירין אותו כו', א"כ מבואר שבאיסור דרבנן לא מחמירין עליו להעבירו כמו באיסור תורה! ע"כ צריכים לחלק כי בשם מיירי באופן שאינו נעשה מזיד ח"ו כ"א דרך פושע הנ"ל, ודרכו לנקר, וחימוד ממון בכאן ג"כ אין, על כן בענין איסורין דרבנן דיינינן ליה לשגגה, אבל במה שלא נזהר יפה באיסור תורה דיינינן ליה לפשיעה; אבל באם ניכר הדבר שבמזיד עבר על איסור דרבנן, אין לו תקנה כ"א בפרק זה בורר כמו באיסור תורה.**

26. כמו שכתב בשמו בתשובת ריב"ש סימן קי"ג (הובא בב"י יורה דעה סימן קי"ט): 'זכתב הרשב"א: דטבח שיצתה טרפה מתחת ידו אין לו התנצלות לומר: שוגג הייתי – שאם כן, לעולם יאמר כן'.

27. כמו שכתב הב"י (יורה דעה סימן קי"ט): 'זו"ל הרשב"א בתשובה: כל טבח שיצתה טריפה מתחת ידו אסור לאכול משחיטתו שהרי זה פושע או שאינו חושש אם מאכיל טריפות.. ולא כל הימנו לומר: שוגג הייתי'.

28. שנשאל הרשב"א (בשו"ת הרשב"א ח"א סימן תקצד) בשני שוחטי העיר שנתן אחד מהם סכינו לחברו לבדוק לו ובדקו ב'פעמים מן הי"ב פעמים הצריכים

לבדוק הסכין ונתנו לו והלך לשחוט בו ולא בדקו בעצמו, ובא אחר ונטל הסכין ובדקו קודם ששחט בו השוחט ומצאו פגום, היכול זה השוחט להתנצל שהיה בדעתו לבדוק קודם שישחוט; והשיב הרשב"א: 'באמת כך נראים הדברים שזה מיקל בבדיקת הסכין, כי בוודאי כשנתן הסכין לחברו לבדוק לו – לא לבדוק לחצאין נתנו לו אלא לבדוק כדינו, וכשראה שבדקו שלא כדינו וקבלו מידו והלך לשחוט – מעשיו מוכיחים עליו שהיה די לו בבדיקות הללו ומיקל בבדיקות הוא, ולפיכך מעבירין אותו' (לשון רבינו בקו"א ה' לסי' ב).
29. מקטע המתחיל: 'ועדיין נשאר לנו לברר, עד קרוב לסוף ס"ק כ"ח.

הנה עד כה בררנו החילוקים בין מזיד לשוגג. והנה עוד יש לברר השייך לנידון דידן, כי מבואר בסימן קי"ט סעיף ז: החשוד לאיסור אחד נאמן לשאר איסורים (אפילו בשל עצמו אפילו למכור וכן לאכול עמו (ש"ך שם ס"ק יז)). והנה חשוד נקרא בפעם אחד ואינו חושש לאיסור אף בנמצא היתר אצלו, אך לא להכעיס (כמבואר בהש"ך שם ס"ק י"ח ובסי' קכ"ז ס"ק י"ט); ובזה כולי עלמא מודה. אך במומר (היינו שהוא מועד בג' פעמים) יש בזה פלוגתא: הרשב"א ז"ל³⁰ ס"ל שדינו ג"כ כחשוד; והרמב"ם ז"ל³¹ ס"ל שנצרך לבדוק לו סכין, כי כאשר ראינו שלהנאתו הוא עובר על איסור א' חיישינן שלא יטריח בשביל שום מצוה³², אבל באופן שיהי' בנמצא לו היתר ואיסור הגם שההיתר אינו בביתו אם הוא במקח אחד, בוודאי לא יאכל האיסור, כמו חמצן של עוברי עבירה כו'³³ כיון שאינו מומר כ"א לתיאבון, ובזה הוא קל מחשוד (כמבואר מש"ך סימן קי"ט ס"ק ה').

וא"כ נידון דידן לפענ"ד על דברים האסורים מן התורה לא הפסיד נאמנותו אף אם אחשביהו למזיד (כאשר יש בזה חימוד ממון וכנ"ל) שהאכיל עגל בלא בדיקה יפה אחריו אם יצא הזמן ולא יגרע דינו כחשוד כנ"ל, ואף אם נאמר שזה האיסור דתוך הזמן חמור בעיני הבריות ונאמר כפי הש"ך והפרי חדש אשר קל וחומר [דהחשוד לדבר הקל חשוד לדבר החמור] היינו בעיני הבריות כנ"ל באריכות בשאלתי [שכן מוכח] בדברי הראשונים, הלא כל זה אין מדברים מאיסור דרכנן לאיסור תורה, ובפרט כאשר בנידון דידן לא שחט עגל תוך זי"ן שידע מזה (כמו החשוד) – זאת אומרת שאפשר שסמך על דברי הערל בחזקה שמוחזק לו שאינם מוכרים תוך כ' שבועות; ואף שהזהרתי אותו מקודם כמבואר לעיל בשאלתי לבל יסמוך על עכו"ם, הלא מבואר בשם כי אפשר לומר שחשב שזה כי אם זהירות יתירה, ובפרט כי אפשר לומר שלא על דבריו סמך כ"א על החזקה, וכמבואר לעיל החילוק אשר באיסורים דרכנן אין אנו מחמירים לעשותו פשיעה כמו באיסור תורה אפילו ספיקא דאורייתא כנ"ל, ולכל הפחות יצורף הכל לפירוש הש"ך דלעיל אשר לאיסור חמור בעונש נאמן החשוד לקל בעונש

33. דבחולין דף ד ע"א ואילך גרסינן: 'אמר רבא: ישראל מומר אוכל נבילות לתיאבון – בודק סכין ונותן לו ומותר לאכול משחיתתו, מאי טעמא? כיון דאיכא התיירא ואיסורא – לא שביק התיירא ואכיל איסורא.. אמרו ליה רבנן לרבא: תניא דמסייע לך (דכל מי שאינו עושה להכעיס ואיכא התיירא [ואיסורא] קמיה – לא שביק התיירא ואכיל איסורא) [דתניא בתוספתא דפסחים פרק ב הלכה ג]: חמצן של עוברי עבירה – אחר הפסח מותר מיד מפני שהן מחליפין.. אלמא לא שביק התיירא ואכיל איסורא.'

30. בשו"ת הרשב"א ח"א סי' תל ותרפז, נעתק בשו"ע יורה דעה סי' קי"ט סעיף ז.

31. הלכות שחיטה פרק ד הלכה יד.

32. רא"ש פרק קמא דחולין סימן ז (והרמב"ם ז"ל כתב דישאל עבריין לאחת מן העבירות צריך לבדוק לו סכין, ואפשר דסבר כיון דחזינן שלתאותו עובר אחת מן העבירות שבתורה חיישינן דפקר שלא לטרוח לקיים שום מצוה כהלכתה', עיין שם דלדעת הרמב"ם נקט רבא בחולין דף ד 'מומר לאכול נבילות' לאשמועינן דשרי לאכול משחיתתו ע"י בדיקת סכין).

כנ"ל בארוכה. ובפרט לפי טעם השני דהרשב"א ז"ל דלעיל שמפני זה אין לו התנצלות לומר שוגג הייתי מחמת שמצוי הדבר לשקר ולומר: שוגג הייתי, א"כ אינו שייך כי אם לעשות כפשיעה נידון זה הדבר בעצמו ולהחמיר על תשובתו עליו; אבל לענין לעשותו חשוד לענין שאר דברים, לכאורה לא שייך לפי זה הטעם, כי הלא לא ישקר עוד כאשר נחמיר עליו בתשובתו. ולכאורה די בכל הנ"ל שלא יהי' נחשב לו לחשוד לאיסור תורה מאיסור דרבנן, [ובפרט] אשר מבואר בהתבואות שור ז"ל סי' ט"ו אשר כמה פוסקים סוברים שכאשר בדיעבד נשחט בתוך הזמן יהי' מותר לאכלה, אך אין הלכה כן.

ועל דברים הקלים באיסורי דרבנן כגון ניקור הגידים והקרומים שהם מדרבנן, אף אם נאמר שזה קל מהאיסור דתוך הזמן, מ"מ הלא אין באפשרות לחשדו כאן שעשה לתאוותו (ולא להכעיס ח"ו) – כי אם שלא הי' לו מה לשחוט והי' דוחק בהעיר על בשר (או שראה שהוא בזול) וצריכה הי' לו, ועבר וקנה הספק בלא בדיקה אחריי', ולמה אחשדהו שישבוק היתר ויאכל כו', למה יגרע מדין חמצן של עוברי עבירה ומומר לתאבון שנאמן לומר מומחה ששחט לו, ואף כי בשם ירא לשקר – כי אילו ישאל אצלו המומחה הלא בכאן בוודאי יש לחוש שימצא אח"כ הגידים, ובפרט כי בשם נאמר אף בעת שעדיין הוא מומר לפנינו אחר שיקבל דברי חבירות – ואף מקודם אינו מומר כנ"ל. וכ"ז ההיתר מחמת יראה הנ"ל אינו נצרך כ"א באופן שיהי' לו טרחה מרובה כמו להלוך אחר המומחה האחד אשר בעיר, ופעם שצריך לילך אחריו כמה פעמים; אך באופן שהטורח בזה מועט כמו בחמצן שמוצאים עם מי להחליף – אין צריך לזה טעם דיראה כי אם סגי לן הטעם דלא שביק התיירא ואכיל איסורא (כן מבואר בשו"ע דאדמו"ר נ"ע סימן ב ס"ק י"ב³⁴).

ובפרט כאשר אפשר לצדד בזה נידון דידן שלא לחשבו כמזיד גמור וחשוד על זה כנ"ל, וכאשר הוא עם הארץ גמור כדרך הקצבים וכל מסחרו

הפסח אסור מכל מקום מחליפין הם חמצן בחמץ של נכרים שמותר לאחר הפסח ולא שביק התיירא ואכל איסורא בשביל טרחה ההלכה אל הנכרים; אלא שיש הפרש בין נכרים שמצויים הרבה להחליף עמהם ובין מומחין לשחיטה שבעיר שאינן אלא אחד או ב' וג' ויש לחוש שמא לא יטרח הרבה לחזור אחריהם עד שימצאם אם ילך אצלם ולא ימצאם בביתם, משום הכי בעי הכא שיאמר מומחה שחט לי – דאיכא עוד חדא למעליותא דמירתת לשקר שמא ישאלו את המומחה' (ומקורו במשמרת הבית שם). וממשיך כ"ק אדמו"ר שם: יאף על גב דאמרינן לעיל דמומר לא מירתת דסבור שלא יבדקו אחריו, שאני הכא שכיון ששואלים אותו מאין לו בשר זה והוא צריך לומר מומחה שחט לי – אם כן רואה הוא שבודקין אחריו ואין מאמינים לו על השחיטה עיין שם.

34. שעל מה שכתב בטור ושו"ע יורה דעה סימן ב סעיף ד (ומקורו בתורת הבית הארוך והקצר להרשב"א בית א שער א): 'מומר לתיאבון ששחט בינו לבין עצמו ויש עמו סכין יפה ושאינו יפה, ואומר שביפה שחט (פירוש שאומר: בזה שחטתי, ואנו רואין שהיא יפה) – נאמן, ואפילו אם יש בידו עוף.. אם יש אנשים מומחים עמו במדינה – נאמן לומר: ישראל מומחה וכשר שחט לי', כתב אדמו"ר בס"ק י"ב: 'דלא שביק התיירא להולין למומחה שבעיר ואכל איסורא. ולא אמרינן דמיטרח לא טרח אלא בבדיקת סכין שהיא טרחה רבה, אבל טרחה זוטא כטורח ההליכה לא מיקרי טורח לו בזה למיכל איסורא בשביל זה, כדאמרינן בגמרא גבי חמצן של עוברי עבירה שלאחר הפסח מותר שאף על פי שאינן מבערין חמצן לפני הפסח וחמץ של ישראל שעבר עליו

עם ערלים מיום הולדו ונשרש אצלו הדבר בחזקה שבוודאי אינם מוכרים תוך ב' שבועות ובאפשר אף אם ראה פעם ושתיים אשר ברצונו הי' לוקח עגלים ולא מכרו מחמת זה. על כרחך דאפשר להיות אשר לא היה אף ספק בזה אלא שבוודאי עבר הזמן. וכאשר כעת ראה בעיניו מה שעלה מנאמנותו לחזקה – ששחט בתוך הזמן, בוודאי אפשר לומר שלא ישוב עוד לכסלה.

על כן נראה לי אם יסכים לזה כ"ק דעת תורתם, לאחר זמן העברת חודש או ב' חדשים ומעלה – בקבלת דברי חברות אחר כך, באפשר לצדד להתירו אף לעגלים הרכים; אך זאת [אין] כל כך נפקא מינה, כי באפשר לצוותו לבל יקנה בלתי הסימנים, ולמה נסמוך אף אם היא ספק ספיקא כיון שיש לו מתירים בלתי זאת.

ולתשובתו הרמה אצפה להשיבני בזה המעשה.

אמירת קדיש על אב ואם ושייכותה לכיבוד אב ואם

עוד אטריח את כת"ר יפשוט נא לי ספיקותי בדין למעשה, אשר הי' פה איתנו איש אחד והוא בן יחיד לאביו ולאמו, והנה נחלה אמו רחמנא ליצלן ושבקה חיים לנו ולכל ישראל, וקודם פטירתה אמרה לבנה הנ"ל בזה הלשון: הלא ידוע שהוא יחיד לה והיא הולכת לעולמה והוא ילך לריגא על הגריניץ עם בן אחיה שי' ושיהא בתוך הדרך ערך ב' שבועות או יותר, על כן בדעתה ורצונה לבל ילך לריגא מחמת מניעת אמירת קדיש אחריה, ובפרט בתוך שלשים. ואחר דבריה אליו בערך ב' שעות שבקה חיים לנו ולכל ישראל. והאיש בנה הנ"ל בכלל נצרך לפרנסה, כי באפשר יש לו ערך ק"נ רובל כסף – ולמה יחשב בעיתים הללו לפרוש בני ביתו לחם, ואם יושב בלא רווח מאכלים שנה על צד היותר; ואין אני יודע מה לדון בזה (הגם שכל זה עבר, כי הלך לריגא אעפ"כ, אך תורה היא כו'), כי לכאורה דין דמצוה לקיים דברי המת³⁵ לא שייך כאן, כי נפסק הלכה בטור ושולחן ערוך חושן משפט סימן רנ"ב סעיף ב כי אינו שייך (אף על [נכסיו] של המוריש) כי אם באופן שהושלש מתחלה על כך (והוא מתוספות בבא בתרא קמ"ט ע"א ד"ה קא מגמרי כו'³⁶ ותוספות במועד קטן די"ג ע"א ד"ה והא לא מצינו), ובפרט נידון הפסד רווח לבנו.

תנון שקל לבני כו', וכי ההיא דמסכת כתובות פרק מציאת האשה: המשליש מעות לבתו – יעשה שלישי מה שהושלש בידו ומוקי התם טעמא: משום דמצוה לקיים דברי המת, ומיירי שהושלש מתחלה לכך; כי היכי דלא תקשה ממעשה דאיסור גיורא [הוה ליה תריסר אלפי זוזי בי רבא, רב מרי בריה – הורתו שלא בקדושה ולירתו בקדושה הואי ובי רב הוה, אמר רבא: היכי ניקנינהו רב מרי להני זוזי? אי בירושה – לאו בר

35. כדתנן במסכת כתובות פרק מציאת האשה (דף סט ע"ב): 'המשליש מעות לבתו, והיא אומרת (לאחר שנשאת): נאמן בעלי עלי (שלא יעכבנה לעצמו, תנם לו והוא יקנה לי שדה כשארצה) – יעשה שלישי מה שהושלש בידו, דברי רבי מאיר, ומוקי התם (דף ע ע"א) טעמא: משום דמצוה לקיים דברי המת.

36. 'ורי' תירץ דלא אמרינן מצוה לקיים דברי המת אלא היכא שהוא ביד שלישי, כי הא דתנניא: האומר

אך בזאת ספיקותי, כי ראיתי במהרי"ק סי' למ"ד שהאמירת קדיש שייך לכיבוד, והרי אביו שחייב לכבדו אף אחר כו' כמבואר בטור ושולחן ערוך (סימן ר"מ סעיף ט). והגם שאינו מחויב לכבדו כי אם [מ]מעו של אב כמבואר בטור ושולחן ערוך (שם סעיף ה) ³⁷, הלא כל זה לענין ממונו מכיסו אבל מניעת הרווח מחויב בשביל כבודו כמבואר בהר"ן דקידושין שם דף ל"ב ³⁸.

ולכאורה היה נראה לי להוכיח זה מתוספות שם קידושין דף ל"ב ע"א ד"ה רב יהודה אומר משל בן שמסיק שם .. דאף להמ"ד דמשל בן מחלק הר"י וזהו לשונו: דהא דאמר כיבוד אב קודם היינו דוקא להניח לאביו לעשות רצונו בממונו לפי שזהו גוף הכיבוד (כגון להאכילו ולהשקותו), אבל באבירתו כיון שאין האב נהנה באבירה עצמה אין הכן חייב להפסיד אבירתו בשביל אביו.

ולכאורה אפשר להוכיח מדברי התוספות אלו נפקא מינה אף לדינא שפסקו הפוסקים משל אב, לענין הרווח (שמחויב להניח הרווח בשביל כיבוד אב אף לזה המאן דאמר, כמו שמחוייב להפסיד מכיסו למאן דאמר משל בן); דכמו שלמאן דאמר משל בן מחלקין בממונו מכיסו כנ"ל, כן נחלק למאן דאמר משל אב לענין מניעת הרווח – ואינו מחויב להפסיד רווח כי אם כשיהיה בזה עצמו כיבודו, וכאן נידון דידן אין לה שום הנאה ממה שאינו מרויח כמו שם אצל אבירתו.

אך לכאורה זה אינו, כי הלא מבואר שם בגמרא דף ל"ב הנ"ל, דמותבינן ליה למאן דאמר משל אב מהא דתניא: 'נאמר: כבד את אביך ואת אמך, ונאמר: כבד את ה' מהונך; מה להלן – בחסרון כיס, אף כאן – בחסרון כיס', ואי אמרת: משל אב – מאי נפקא ליה מיניה? ³⁹ ומתרץ הגמרא: 'לביטול מלאכה' ⁴⁰, הרי מחוייב להפסיד רווחו אף שבכלל אין בזה שום כיבוד לאב כי אם בכדי לשמשו וכן מבואר זה הדין בטור ושולחן ערוך (סי' ר"מ סעיף ה הנ"ל) וזהו לשונו: 'אבל חייב לכבדו בגופו אעפ"י שבתוך כך בטל ממלאכתו ויצטרך לחזור על הפתחים, ודוקא דאית לבן מזונות לאיתזוני ההוא יומא', ובנידון דידן יש לו מעט כנ"ל. אך שם מדבר הכל בחייו, אך לא מצאתי חילוק מפורש בזה. וד"ל.

בירושלמי פאה פ"א ה"א וירושלמי קידושין פ"א ה"ז).

38. בד"ה משל מי: 'כי אמרינן משל אב, הני מילי בדאיכא חסרון כיס, אבל התם עבורי רווחא בעלמא הוה'.

39. ומפרש רש"י: מאי חסרון כיס איכא לגביה?

40. ומפרש בפירוש רבינו אברהם מן ההר (שנדפס על גליון התלמוד בבלי דפוס ווילנא בכותרת: תוספות ר"י הזקן): 'שנתבטל ממלאכתו כשמאכילו'.

ירושה הוא! אי במתנה, מתנת שכיב מרע כירושה שויה רבנן, כל היכא דאיתיה בירושה איתיה במתנה – כל היכא דליתיה בירושה ליתיה במתנה כו', דהכא לא אמרינן: מצוה לקיים דברי המת ואע"ג דהוה ביד שלישי, אלא היינו טעמא: משום דלא הושלש לו מתחילה לכך'.

37. כרב נתן בר אושעיא דאמר בקידושין דף לב ע"א שכיבוד אב הוא משל אב (וכן אמר רב הונא בר חיאי

סימן ה
קצב שמסר לשוחט עגל תוך ז'
ימים בחזקת בן שמונה ימים

הרב פריץ חן
אב"ד משערניגאווי¹

בעז"ה

לאהובי בני חביבי וידידי ה"ה הרבני החר"ף א"א כבוד שמו מו"ה מאיר נ"י, עם שארי זוגתו הצנועה והחסודה מרת מריאשי שרה שתחי', עם שארי בתו הכלה המהוללה מרת חסיה תחי', עם שארי הרבני המיועד להיות למדן א"ה אלחנן נ"י².

תודה לה' אתנו כולנו החיים והשלום כה יתן ה' עד עולם אמן.
קבלתי מכתבו עם שתי שאלות וגם תשובתו נידון הקצב ראיתי, והנה כולו נחמד ונעים וששתי על דבריו כעל כל הון יקר ונעים, כן יזכנו ה' על להבא.
ומ"מ לפי הנראה בדבר הקצב הוא מזיד גמור, ולא נכנס בסוג פשיעה כלל שלא בדק יפה, כי לא הי' עליו חוב בדיקה כלל, אלא כל שאינו ידוע לו שהוא חי יותר מז' ימים אסור לשחטו, וכל ששחטו קודם שנודע לו כו' הוא מזיד לעבור על דברי חכמינו ז"ל.

ומה שכתב כבודו שקל לעבור על דברי הרב, היינו אם אומר לו דבר מוסר, אבל בהוראה אם עבר על דבריו הוי כעובר על דברי חכמים ממש, ובפרט בעם הארץ אשר אין יודע שום הפרש, אם יקל בדבר אחד אף על כל איסורים דאורייתא יכול לומר כן שהם רק חומרות בעלמא. אך אעפ"כ י"ל כיון שלא הי' ידוע שהוא ברור תוך ז' אלא שעבר על מה שצריך לידע ברור שהוא אחר ז'

1. יהושע מונדשיין שי' (עם הערות ותיקונים שנערכו ע"י ר' דוד צבי הילמאן נכד מרת מוסיא דוברוסקין בת הרד"צ בן הרב פריץ), ונערך כעת מחדש בתוספת הערות ותיקונים (מוגה מצילום גוף התשובה הנמצאת בארכיון הר"י שי' מונדשיין). ותודתינו נתונה להרי"מ שמסר את צילום התשובה על מנת לפרסמה.
2. ר' אלחנן נתמנה אח"כ לרבה של פיראטיץ, בתו צעסיה נישאה לר' דוד גוראריה (בן הרב שמואל גוראריה מחאראל).

1. כנראה שהרב מאיר חן שלח העתק ממכתבו הנ"ל סימן ד' גם לאביו הרב פריץ חן. תשובת הרב פריץ חן נדפסה לראשונה בקובץ מבית חיינו ח"ג ע' 40 ואילך (בתוספת איזה הערות) עפ"י צילום גוף התשובה [שהכתיבה הרב פריץ לנכדו ר' מאיר שמחה חן (בנו של ר' אברהם אהרן) שלמד אצל סבו הרב פריץ י"ז זמנים] כלומר: שמנה שנים ומחצה] (ובימי זקנותו של הרב פריץ כשכבדה עליו כתיבת התשובות, היה מכתוב אותם לר' מאיר שמחה) ואח"כ הגיחה הרב פריץ והוסיף הערות בין השיטין שנשלח ע"י ר'

ללידתו והקל בזה, אפשר לומר שמשום דאיסור זה דאמרו חכמים הוא משום ספק, א"כ לא נחשד אלא בדבר שהוא ספק ואפשר לתלות שהוא ודאי לאחר ז', דדוקא בכהאי גוונא הוא מיקל לתלות שהוא לאחר ז' שלא כדין תורה. אבל בשארי איסורין לא נחשד.

וכמו שמצינו דוגמא לזה: נשים עצלניות הם לבדיקות³, כל זה מפני דהא כל דצריך בדיקה הוא מספק⁴ על כן מקילין ותולין שאין כאן חמץ וכמו שכתבו התוספות⁵ והרא"ש, ומ"מ נאמנים בכל שארי איסורין. וכמו כן יש לומר נידון דידן, שמפני שהאיסור מספק תולין באומדנא קלה שהוא בודאי לאחר ז' שלא כדין תורה. ובפרט בדבר שכל העגלים שקונין אצל ערלים מכשירים על פי סימנין ואומדנות, על כן נתאמת באומדנא שלו שהוא לאחר ז', והוא יותר בקי מהשו"ב בזה. ומפני שידע שהשו"ב לא יקבל אומדנא שלו, ומפני שאומדנא שלו הוחזק אצלו שהוא בודאי לאחר ז', על כן מלאו לבו לאמור שקנה אצל יהודי.

וה"פ זה אף שמקיל בספק כנ"ל, אינו נחשד על כל איסורין; כמו נשים ממש דנאמנין על כל איסורין, אפילו על בדיקת הריאה וכן שארי איסורים כמו גבינות העכו"ם, כיון שחכמים אסרו בהחלט מפני הספק, הוי כמו ודאי איסור אף אצלם. אבל בנידון זה לא אסרו, אלא שהצריכו שיתברר ואומדנא שהוא לאחר ז', לכן מקיל בכגון זה. ולכן לא דמי לריאה ג"כ אף שהוא מספק, דהתם אפשר שיהא טריפה ועיניו רואין דמילתא דשכיחא שימצא, וכיון דאפשר להיות ברור שהוא טריפה, לא יקל בבדיקתו. אבל בדבר שאי אפשר להתברר כלל, או איכא טירחא יתירה, הם מקילין לתלות שלית כאן איסור.

ובפרט בנידון דידן: הא שימכור עכו"ם קודם ז' ימים – זה לא נתברר לו מעולם, על כן אף שנחשד על זה לא נחשד על כל איסורין; ואף על זה לא מקרי מויד גמור, כיון שתולה ומקיל ונדמה לו שהוא מותר גמור, ואינו צריך אלא להזהירו בתוקף ויקבל על עצמו דברי חברות. אך בהעברה ובזיונות וקבלת דברי חברות דמהני בפושע, כל שכן דמועיל בכהאי גוונא.

ובגוף הדין אם החשוד על איסור דרבנן צריך לתשובה המבואר בפרק זה בורר⁶, כמו בחשוד על איסור דאורייתא; כדעת הפרי חדש⁷. והפרי

3. ירושלמי פסחים פרק א הלכה א לגבי בדיקת חמץ: 'מתוך שנשים עצלניות – הן בודקות כל שהוא'..

4. שאין שם חמץ ידוע.

5. פסחים ד, ב ד"ה הימנוהו. ועד"ז בר"ן פסחים משנה א ד"ה וכולן ובתורת הבית הארוך להרשב"א בית א שער א (הובא בקו"א (א) לשו"ע אדה"ז יורה דעה סימן א).

6. סנהדרין כה, א: 'ההוא טבחא דנפיק טריפתא מתחת ידיה, פסליה רב נחמן ועבריה.. מאי תקנתא? כדאמר רב אידי בר אבין: החשוד על הטרפה אין לו תקנה עד שילך למקום שאין מכירין אותו (דתשובה דהתם לאו איערומי הוא) 1. יוציא טרפה מתחת ידו בדבר חשוב משלו'.

7. יורה דעה סימן קי"ט ס"ק כ"ח (מקטע המתחיל: 'ועדיין נשאר לנו לברר' עד קרוב לסוף ס"ק כ"ח).

כתב בהא דרב נחמן דשמתיה¹⁶, וכן הוא בבית יוסף¹⁷ סימן של"ד, ובהלכות עדות כתב בכסף משנה בפרק י"ב: וכן המבח כו' [שם: ההוא מבח דאישתכח דנפיק טרפה מתותי ידיה] פסליה רב נחמן. ונראה שצריך להיות: שמתיה ופסליה [רב נחמן] ועבריה. והיינו דבגמרא שלנו¹⁸ דילגו תיבת שמתיה, והרב אלפס¹⁹ דלג תיבת פסליה).

דזזה לשון הרמב"ם בפרק י"ב מהלכות עדות: וכן טבח שהוא בודק לעצמו ומוכר לאחרים ויצא טריפות מתחת ידו, הרי הוא בכלל אוכלי טריפות [שהם פסולים לעדות]²⁰ עכ"ל. וכתב בכסף משנה וזה לשונו: וכן נראה²¹ מדברי רבינו שכתב שהרי הוא בכלל אוכלי טריפות שהם פסולים לעדות, נראה שטעם הפסול ביוצא טריפות מתחת ידו לפי שכיון שהוא מאכיל הטריות חזקה שגם הוא אוכל והוא ליה עובר על לאו דבשר בשדה טריפה לא תאכלו; שאם תאמר שאינו נפסל אלא מפני שמאכיל טריפות ועבר על ולפני עור לא תתן מכשול כו' – הא לא מפסל בהכי, דאינו נפסל אלא כשעבר עבירה שחייבין עליה מלקות כו', אלא ודאי משום הכי מפסל – דחשוד הוא שגם הוא אוכל עכ"ל. הרי מבואר דמיירי דמפסל דאורייתא דוקא.

ולכאורה יש להקשות להרמב"ם דחזקה דאוכל בעצמו, דלמא אינו חשוד אלא אלפני עור כו', ואפילו הכי פסליה רב נחמן, דאף דאינו לקי עליו מ"מ לא גרע מעבר על איסור דרבנן דפסול מדרבנן, וכמו שכתב בבית יוסף²² בסימן ל"ד מחודשים ב' דאף הרמב"ם סבירא ל' כן דעובר על איסור דאורייתא דלא לקי – פסול מדרבנן לכל הפחות²³. אלא מזה מוכרח לומר דדעת הרמב"ם מדשמתיה והחמיר עליו שילך למקום שאין מכירין, ודעת הרמב"ם דהא דסבר רב נחמן לאכשורי היינו לעדות, ואפילו הכי פליג רבא ואמר ליה: דלמא איערומי קא מערים כו'²⁴; על כרחך הא דפסליה רב נחמן הוא מן התורה, דאי

16. כנ"ל הערה 14.

17. על טור יורה דעה.

18. ובפירושו רבינו חננאל, דגרסי: פסליה רב נחמן ועבריה.

19. דגרס: שמתיה רב נחמן ועבריה.

20. ומשמע שהרמב"ם פירש הגמרא דההוא טבח דאישתכח דנפיק טרפה מתותי ידיה ששחט לעצמו (כמו שנתבאר בקו"א לשו"ע אדה"ז יורה דעה סימן ב ס"ק ה. עיין שם בארוכה)

21. 'דהא עובדא [דההוא טבח דאישתכח דנפיק טרפה מתותי ידיה] בשוחט ובודק לעצמו ומוכר לאחרים מיירי, ומשום הכי לא הכשירוהו עד שילבש שחורים וכו'; דכיון דהוי מילתא דממון, מצרכין ביה הני מילי לאכשורי – שיתברר לנו שחזר בו מחמדת ממון. אבל

השוחט לאחרים ויצאה טרפה מתחת ידו, כיון דלאו מידי דממון הוא – כיון שעשה תשובה מתכשר, אבל תשובה מיהא בעי' (כסף משנה שם).

22. על טור חשן משפט.

23. וזה לשון הבית יוסף: 'ואף על פי שמדברי הרמב"ם ורבינו נראה שאינו פסול מדרבנן אלא העובר על דברי רבנן, משמע דכל שכן הוא לעובר על דברי תורה שאין בהם מלקות'.

24. דגרסינן בסנהדרין שם: 'ההוא טבחא דנפיק טריפתא מתחת ידיה, פסליה רב נחמן ועבריה, אזל רבי מזייה וטופריה (הגדיל שערו וצפרניו לנוול עצמו – לעשות תשובה), סבר רב נחמן לאכשוריה, אמר ליה רבא: דילמא איערומי קא מערים! אלא מאי תקנתא? דאמר רב אידי בר אבין: החשוד על הטרפה אין לו

לא הי' מפסל אלא מדרבנן, לא היו מחמירין עליו כל כך והיה מועיל תשובה גמורה במקומו, ולא הוה חיישינן לאערומי. מזה נראה דלא כפרי חדש.

ועיין שכתב עוד בכסף משנה דלפי טעם זה הא דכתב הרמב"ם דמיירי במוכר לאחרים ומטעמי דכתיבנא, לא נשתנה דינא בין של עצמם בין של אחרים פסולין הן, אלא שהמאכילים משל אחרים – בתשובה כשרים; ומפני שהחמירו עליו שילך למקום שאין מכירין כו' על כן בהכרח לומר דמיירי כשהוא בודק לעצמו ומוכר לאחרים דווקא. אבל כשבודק לאחרים אף שיש טעם זה דערומי קא מערים, לא מחמירינן כל כך, מכל שכן בעבר איסור דרבנן דלא מחמירינן כל כך.

והנה הסמ"ע²⁵ והגהות שבת"ז²⁶ פליגי על פירוש הבית יוסף בדברי הרמב"ם והטור, וסבירא להו דהא דכתב הרמב"ם הרי הוא כאוכלי טריפות, ופירש הטור דהיינו כמו שאוכל טריפות לתיאבון²⁷, ונראה דפי' דברי הרמב"ם הרי הוא כאוכל טריפות שנתבאר בגמרא – שאמר רבא: אוכל נבילות לתיאבון פסול לעדות²⁸, אף דסבירא ליה לרבא דלא נפסל כי אם בעד חמס²⁹ מ"מ כל שאוכל לתיאבון הוי כמו עד חמס; וכמו כן טבח ששוחט לעצמו ומוכר לאחרים³⁰, כיון שעובר בשביל ממון על לאו דלפני עיור פסול לעדות כמו בעד חמס. וכיון דכל שעושה איסור בשביל ממון הוי בכלל עד חמס לרבא, א"כ אפילו אינו עובר

תקנה עד שילך למקום שאין מכירין אותו (דתשובה דהתם לאו איערומי הוא) ו. ויציא טרפה מתחת ידו בדבר חשוב משלו.

25. על שו"ע חשן משפט סימן לד ס"ק טז. (הועתק לקמן הערה 31) וכן בהגהות דרישה ופרישה חשן משפט סימן לד ס"ק כג [ובהוצאת מכון ירושלים ס"ק יח]: 'מלשון שהביא [הבית יוסף מהנימוקי יוסף בסנהדרין] משמע דלאחרים וכו' [שכתב הנימוקי יוסף: 'והא דאמרינן שיוציא טרפה בדבר חשוב, בששחטה לעצמו מיירי; דלאחרים אי אפשר, דהא עברינן ליה והוא הלך לשם לשוב בתשובה – ואיך יעבור גזירתם!'] רוצה לומר דישחוט ויבדוק בהמות אחרים, ופירוש זה תמוה דאיך סלקא דעתך להכשירו מה שמוציא טריפות מתחת ידו בבהמה שאינו שלו, ועוד: בגמרא אמרו בהדיא שהוציא טריפות מתחת ידו בדבר חשוב משלו, שמע מינה דמשלו דוקא בעינן; אלא כמו שכתבתי בפרישה דלאחרים רוצה לומר ששחט בהמות עצמו ומכר לאחרים. וזה ברור'. וכן כתב הלחם משנה בהלכות עדות פי"ב ה"ט בסופו 'דין כוונת הרב הנמוקי [יוסף] לדחות דלא איירי בשוחט בהמות של אחרים, דהא ודאי פשיטא – דמאי איכפת ליה!; אלא לעולם איירי בשוחט בהמות של עצמו, אלא נשמר שלא נפרש דאיירי בשוחט למכור לאחרים בהמות של

עצמו – דהא עברינן ליה! אלא איירי בשוחט בהמת עצמו לאוכלה ולא למוכרה'.

26. על טור חושן משפט סימן לד: 'טבח שנמצא אחריו נבלה, הרי הוא כאוכל נבלות לתיאבון ופסול' – רבינו צריך ליתן הטעם דהרי הוא כאוכל נבילות לתיאבון, משום דטבח שנמצא אחריו נבילה עובר על לפני עור לא תתן מכשול והוא לאו שאין לוקין עליו, והעובר על לאו שאין לוקין עליו אינו פסול, לכך אמר דכאן מ"מ הוא פסול משום דהוי כאוכל נבילות לתיאבון משום חימוד ממון אבל בעלמא בלאו שלוקין עליו אפילו היכא דליכא חימוד ממון הוא פסול. ובה יתורצו כל הקושיות שמקשין העולם בכאן'.

27. ולשון הטור: 'טבח שנמצא אחריו נבלה, הרי הוא כאוכל נבלות לתיאבון ופסול. לשון הרמב"ם: טבח שבודק לעצמו ומוכר לאחרים ויצאה טרפה מתחת ידו, פסול; יראה מלשונו שהבודק לאחר – אינו נפסל אם יצאה טריפה מתחת ידו'.

28. סנהדרין כז, א.

29. ולכן סבירא ליה לרבא התם דמומר אוכל נבילות להכעיס כשר לעדות (אבל אביי פליג עליה ואמר דפסול דהוה ליה רשע ורחמנא אמר אל תשת רשע עד. והלכתא כוותיה דאביי (דהלכתא כוותיה ביע"ל קג"ם)).

30. ויצאה טריפה מתחת ידו.

כ"א לאו שאינו חייב עליו מלקות – ג"כ פסול לעדות כמו בלאו דחמס שאינו לוקה עליו; דדוקא לאביי דסבירא ליה ד[אוכל נבילות להכעיס] פסול דנקרא רשע, אינו פסול אלא בלאו שלוקין עליו – דאז דוקא הוא דנקרא רשע.

ובאמת דברי הטור יהיו מדוקדקים מאוד, ששינה לשון הרמב"ם וכתב נבילה במקום טריפה שכתב ברמב"ם, וגם בגמרא אמרו דאישתכח טריפתא; וגם הוסיף מילת לתיאבון לבאר דהפסול הוי משום דדמי לאוכל נבילות לרבא וכו'.

וכתב הסמ"ע³¹ דלכן דוקא שוחט לעצמו הוא דפסול לעדות, אבל במוכר של אחרים שאין לו הנאת ממון אינו פסול לעדות אף שעבר על לאו דלפני עיור כו', משום דאין חייבין עליו מלקות. ולכאורה מכל מקום הוא פסול מדרבנן כמו שכתב [הב"י לדעת] הרמב"ם וכו'! וצריך לומר דכוונת הסמ"ע דאינו פסול מן התורה, והרמב"ם והטור מיירי בדאורייתא.

ולכאורה על הרמב"ם קשיא, דהא לא כתב [בהלכות עדות] האי דינא דטבח שיצא טריפות בדין שהוא נפסל בזה – אלא בחזרתו לכשרותו, א"כ הי' לו לכתוב סתם דכל שיצא טריפות אפילו בשל אחרים מ"מ אינו חוזר לכשרותו אלא שילך למקום שאין מכירין אותו. ואי לאשמועינן דפסול מן התורה בשוחט לעצמו, הוה ליה לכתוב דין זה במקום שכתב הדין שפסולין לעדות³². אלא על כרחך אתא לאשמועינן דאינו צריך תקנה זו לילך למקום שאין מכירין אותו כי אם בשחט לעצמו ומכר לאחרים, אבל ביצא טריפה מתחת ידו בשל אחרים, דאינו נפסל אלא מדרבנן, אינו צריך תשובה חמורה כל כך.

והנה בטעם שהחמירו בטבח וכן בעד זומם שצריך לילך למקום שאין מכירים כו'³³ וכן במועלין בשבועות³⁴, כתב הב"י³⁵ משום דצריך לקבל על להבא

תשובה וחזר לכשרותו; וכן כל כיוצא בזה' [וכן כתב בטור חשן משפט סוף סימן לד': 'וחזרת עד זומם, שהולך למקום שאין מכירין אותו ונותנין לו ממון חשוב להעיד שקר ואינו מקבל; וכן כל כיוצא בזה'], וכתב המגדל עוז שמקורו 'בתשובת הגאונים ז"ל מן הירושלמי' [ועל דרך זה כתב בדרכי משה על הטור 'דהרמב"ם למד דין עד זומם מדין חשוד על השבועה (שנתבאר בירושלמי שבועות פ"ז ה"ד) דלא מכשרין ליה לשבועה עד שילך למקום שאין מכירין אותו כו' והוא הדין עד זומם לענין עדות, ולכן הוא חמור יותר מבשאר תשובות פסולין לעדות].

³⁴ כמו שכתב הרמב"ם בהלכות עדות פי"ב ה"ט: 'מאימתי חזרת המועל בשבועה? משיבא לבית דין שאין מכירין אותו ויאמר להם חשוד אני או יתחייב שבועה בבית דין שאין מכירין אותו בממון חשוב וישלם ולא ירצה להשבע' ונעתק בטור חשן משפט [שם] (ומקורו בירושלמי שבועות פ"ז ה"ד: 'החשוד בשבועה – מאימתי מקבלין אותו? משיבא בבית דין

³¹ על שו"ע חשן משפט סימן לד' ס"ק טז: 'עייני פרישה, שם הוכחתי דעת הטור ודעת הרמב"ם הוא דאינו נפסל לעדות אם שחט ובדק בהמות דאחרים והכשיר את הטרפה, חדא דאיכא למימר דטעה וסבר שאינה טריפה שהרי אין אדם חוטא ולא לו, ועוד אפילו עשאה במזיד אכתי לא עבר אלא אלא דלפני עור לא תתן מכשול ומפני זה לא נחשד להעיד שקר ולהוציא בשקרו ממון מיד חברו, וכן כתב הכסף משנה בפרק י"ב דעדות עיין שם; אלא מיירי בטבח ששחט בהמות עצמו ונמצא טריפה ורצה למוכרה לאחרים, ואע"פ שאינו אוכל ממנה מ"מ כיון שמפני חימוד והנאת ממון רצה להכשיל אחרים – אמרינן: בשביל הנאת ממון יעיד ג"כ שקר'.

³² כלומר: בתחלת פרק י"ב ביחד עם פסולי עדות, ולא בסופו (שם דן באופן חזרתו בתשובה).

³³ כמו שכתב הרמב"ם בהלכות עדות פי"ב ה"י: 'וכן עד זומם שהלך למקום שאין מכירין אותו ונתנו לו ממון חשוב להעיד בשקר ולא רצה, הרי זה עשה

שיעשה לפנים משורת הדין, ובשלשה אלה אי אפשר לקבל לעשות לפנים משורת הדין אם לא שיהיו פסולין לאותו דבר שנפסל, וממילא פסול אף לעדות, כי אם יעשה תשובה גדולה שאינו צריך מעתה לעשות לפנים משורת הדין אף להבא³⁶. **בן**³⁷ נראה כוונת הב"י³⁸ מחודשים ל"ח במה שכתב³⁹: וזה בשנטל שכר כו'⁴⁰. **(ועוד** כתב טעם אחר, משום דרוצה לחזור לכשרות לאותו דבר עצמו שנפסל, ובנשבע לשקר כיון דאי אפשר לחזור להיות נאמן בשבועתו כי אם בתקנה הנ"ל, ע"כ אף לעדות אי אפשר להכשירו כי אם בכהאי גוונא, כן נראה לי בבית יוסף⁴¹. וכן כתב הסמ"ע⁴². אך לפי מה שמבואר בבית יוסף דדעת הרמב"ם דוקא בשוחט לעצמו ומוכר לאחרים שיש לו הנאת ממון הוא שצריך תקנה זו שילך למקום שאין מכירין אותו, אבל במוכר של אחרים אינו צריך תשובה חמור כזה, א"כ על כרחך בעד זומם וכן בנשבע על כרחך ג"כ מיירי שהי' להם הנאת ממון. אי נמי (בעד זומם) אפילו לא נטל שכר על כך כיון דעדות שקר העיד לא מתכשר לעדות עד שילך למקום שאין מכירין⁴³. אבל

עדות, ונראה שלמד כן מדין הטבח המוזכר בסמוך (וראה ג"כ לחם משנה פי"ב מהלכות עדות ה"ט, נעתק בחידושי הגהות הנ"ל).

40. על פי מה שכתב בב"י שם מחודשים ל"ב: 'ואפשר דדוקא בפסולי ממון הוא דבעי לפנים מן השורה אבל לא באינך'. ובגוף כתב יד הרב פרץ חן נוספו כאן עוד כמה תיבות שאינן ברורות.

41. במה שכתב בתירוצו הב': 'אי נמי אפילו לא נטל שכר על כך, כיון דעדות שקר העיד לא מתכשר לעדות עד שילך למקום וכו' כחמור שבפסולים, והאי טעמא שייך לנשבע לשקר במידי דממון' (ועיין גם כן לעיל מיני' במחודשים ל"ב: 'ונראה שטעם הטבח, מפני שכיון שהעבירוהו מאומנותו בשביל אותה עבירה חמיר טפי. ומכאן נלמד שכל מי שהעבירוהו מאומנותו בשביל איזו עבירה דהוי דינו כטבח; ונראה לי שכשיבוא לבית דין שבעירו לקבל עליו שלא יחזיר לאותו חטא, צריך שיקבל עליו שום גדר לאסור עצמו במותר לו בדבר הנוגע לאותו ענין, עיין שם).

42. חשן משפט סימן לד ס"ק פ: 'ובפרישה כתבתי.. דחז"ל החמירו בדבר שיש להן הכשר לשוב אליהן עצמו, דהיינו: טבח שחטא בטבחות וחזר להיות טבח, וכן עד זומם לחזור להיות כשר לעדות, וכן במועלי שבועות דחששו שיעשה תשובה לעניהם בעירו; וכיון דהוצרכו להחמיר עליו לענין להכשירו לאותו דבר עצמו שחטא בו, החמירו עליו ג"כ שלא להיות כשר אפילו לענין עדות ושבועה בעירו – דאין הכשר למחצה' עיין שם.

43. לשון הב"י חשן משפט סוף סימן לד (מחודשים ל"ח).

ויאמר חשוד אני נעתק ברי"ף פרק זה בורר, ובירושלמי שם ממשך: 'מה נן קיימין? אם הוא דקאים חייב להכריה שבועה, ובית דין מוסרין שבועה לחשוד? ! אלא כן אגן קיימין שהוא דאול מידון בבית דין דלא חכמין ליה ויימר לון ההוא גברא חשוד הוא, אף בהוא דקאים וחייב ליה שבועה ומחליה ליה' (ועיין שם במראה הפנים).

35. על טור חשן משפט סוף סימן לד.

36. וזהו לשון הבית יוסף במחודשים ל"ב אחרי שכתב שהרמב"ם הצריך בפרק י"ב מהלכות עדות לעד זומם שילך למקום שאין מכירין אותו: 'ולדבריו צריך טעם מאי שנא הני (טבח, עד זומם ומועלי בשבועות) דבעו מקום שאין מכירין טפי מאינך? ונראה לי לחלק דבהלואה בריבית ואינך דשייך בהו להכנס לפנים משורת הדין כיון שקבל כך בפני בית דין שבעירו הוכשר, אבל בטבח אי אמרינן ליה: אל תאכל בשר אפילו כשר – א"כ נראה דעדיין פסול הוא, והאי טעמא שייך בחשוד על השבועה ובעד זומם.

37. קטע זה נוסף בגוף כתב יד הרב פרץ.

38. על טור חשן משפט סוף סימן לד.

39. אחרי התיבות: 'ויחזיר אבידה או יוציא טריפה וכו' (בד"ה: וחזרת טבח וכו'). וראה חידושי הגהות ס"ק כד שלכאורה התיבות: 'זה בשנטל שכר על כך, שהוא פסול בממון. אי נמי אפילו לא נטל שכר על כך, כיון דעדות שקר העיד לא מתכשר לעדות עד שילך למקום וכו' כחמור שבפסולים, והאי טעמא שייך לנשבע לשקר במידי דממון. ועוד טעם אחר כתבתי לעיל' (שבסוף ד"ה וחזרת טבח וכו') שייכות לד"ה 'ומה שכתב: וחזרת עד זומם וכו' כן כתב הרמב"ם פי"ב מהלכות

לעדות בטבח ומועל בשבועות אינו צריך תקנה זו, כי אם כשיש להם הנאת ממון, אז עכ"פ צריך תקנה זו כיון שעדיין אינו נאמן על שבועות או למכור בשר. ונראה שלתירוץ זה מסכים בדרכי משה).

אב"ל הסמ"ע הסכים לתירוץ הב', ומ"מ סבירא ליה דבעד זומם אפילו בלא נטל שכר, וכן במועל בשבועות אפילו בשבועת שוא בלא הנאת ממון צריך תקנה הנ"ל. ולא דמי לטבח, מטעם המבואר לעיל בשם סמ"ע דבטבח לא עבר כ"א על לאו דלפני עור כו' דאין לוקין, לכן צריך שיהי' לו הנאת ממון; אבל בעד זומם ומועל בשבועה אינו צריך שיהי' לו הנאת ממון כלל, כיון שהוא בכלל העבירות שנקרא רשע מן התורה.

הנראה מכל הנ"ל, לפי דעת הרמב"ם והרא"ש⁴⁴, ואפשר דאף התוספות⁴⁵ מודים בזה, עיין בדרכי משה שם⁴⁶, דלפי חומר האיסור החמירו בתשובתו; א"כ בוודאי אין ללמוד מי שעבר על איסור דרבנן ממי שעבר על איסור דאורייתא, דלא כפרי חדש⁴⁷. וכן כתב הפתחי תשובה בסי' ס"ד⁴⁸ בשם עבודת הגרשוני⁴⁹ וכמהריב"ל⁵⁰, אף שמדברי הרשב"א אין הכרח. ובפרט לפי שכתב אדמו"ר נ"ע⁵¹ שלכן סגי במלקות ובזיונות כתקנת ראבי"ה⁵², משום דאז מקבל עליו באמת להיות נזהר דמרתת לעבור משום דירא לנפשו לא יעבור עוד על זה. ומ"מ למזיד לא סמכינן על מה שיהי' ירא לנפשו, כמו דלא סמכינן על כל איסור דאורייתא על סברה זו דמרתת. אבל באינו נחשד אלא על איסור דרבנן שפיר סמכינן על הא דיהי' ירא לנפשו.

על כן נידון שאלתו. בהעברתו ובזיונות שהי' לו עד הנה מותר להחזירו לכשרותו על ידי קבלת דברי חברות בפני ג'.

ובנידון שאלתו הב' עדיין לא מצאתי לי פנאי להשיבו, ובעז"ה אקח מועד להשיבו ג"כ.

בעדות ע"כ תשובתו קשה כתשובת הטבח, א"כ אפשר לומר דגם התוספות מודים בזה כמו בטבח'.

47. יורה דעה סימן קיט ס"ק כח (נסמן בתשובת הרב מאיר חן).

48. ס"ק ח.

49. סימן ט"ו בטבח שמכר בשר שלא הודח ולא נמלח יותר מג' ימים אחר השחיטה שאין צריך להעבירו רק מלמדין אותו כו' אם לא משום גדר.

50. חלק ראשון ריש כלל תשיעי.

51. יורה דעה (הלכות שחיטה) סימן ב קונטרס אחרון אות ה.

52. המובא באור זרוע ח"א סימן תמח.

44. כמו שנתבאר בב"י חשן משפט שם: 'דלהרמב"ם והרא"ש דוקא בטבח שבודק לעצמו ומוכר לאחרים שיש לו הנאת ממון הוא דאמר דבעינן כל הני מילי, אבל אם לא היה בודק לעצמו אלא לאחרים לא בעי כל הני מילי אלא בתשובה לחוד סגי ליה'.

45. שהביא רבינו ירוחם במישרים נתיב ב ח"ד 'כי כל אלו (מלוי בריבית ומשחקי בקוביא ומפריחי יונים) חזרתן במקומן ואין צריך לילך למקום שאין מכירין אותו, וזולתי הטבח.. דחיישינן שמא הערים כדי שיחזירוהו לאומנותו'.

46. שבדרכי משה חשן משפט סוף סימן לד כתב י'אם נאמר דסבירא ליה להרמב"ם דעד זומם חמור תשובתו מאחר שרוצה לחזור לענין הכשר עדות והוא נחשד

ודע, נידון אם תוך ז' הוי דרבנן, כבר החליט אדמו"ר נ"ע⁵³ דהוי דרבנן. ויש לי בזה קצת באריכות, ואם יהי' לי פנאי אכתוב לכבודו.

נידון מחותנו של אחיך בני היקר הנעלה שי', כתבתי לו שיהי' החתונה עכ"פ בחודש מרחשון, ואף שם לא פעלתי כי לפי הנראה הוא עשה. אך מ"מ אילו הי' באפשרך לפעול שיהי' החתונה לזמן הנ"ל אזי מה טוב, כי זה רצוני; ואם לאו, מה דעביד רחמנא לטב⁵⁴.

ואסיים בטוב, ויקבל מטוב כל טוב, ירים קרן בתוך קרן ישראל כלבבו ולב הדורש שלומו תמיד מלב ונפש חפיצה באמת, המשתוקק להתראות אתו בחיים ושלום הטוב ברוב עוז וחדוה,

אביך פריץ בא"א מ"ו אלחנן זל"ה"ה

קבלתי מכתב מאחי וחתני דודו ה"ה הרב המפורסם מו' זלמן נ"י⁵⁵. ומבתי זוגתו הצנועה חנה, ומשלום בניו שי'⁵⁶. והוא נתמנה למ"ץ בקלימאווין, ומתמה על כבודו שאין לו ממך שום מכתב.

53. בשו"ת סי' יא.

54. ברכות ס, ב.

ור' פרץ גידל אותו בביתו ולימדו תורה. לימים, משראה שהנער הוא כלי יקר, עמד והשיא לו את בתו חנה. מהזיווג הזה יצאה שושלת חן מדווינסק, פאלאצק, וארשא'. (ראה אודותם בארוכה בספר "אבני חן - תולדות משפחת חן", שיראה אור בקרוב).

56. ר' דוב בער בנו של ר' זלמן נשא את רייצא בת ר' זוסמאן (נרשמו ביחד עם בתם פריידא ברשימת תושבי קלימאוויתש משנת תרמ"א).

55. הוא הנזכר ברשימת מרת שושנה זהבי חן בת הרה"ג ר' שלמה מנחם מענדל חן הי"ד רבה של ניעזין (שנהרג בפרעות תרע"ט) מפי דודתה מרת מוסיא דברוסקין בת הרד"ץ: 'אה קטן הי' לו לר' פרץ בשם זלמן [נולד לר' אלחנן חן מסמיליאן אחרי פטירת אדמו"ר הזקן (בכ"ד טבת תקע"ג)], שנתיים בילדותו

סימן ו

טעה הסופר והניח פרשיות דרש"י בבתים
דר"ת ופרשיות דר"ת בבתים דרש"י

הרב מאיר חן

מו"ץ דבאציקעוו וטאראפעץ¹

שאלה: אחד הי' לו שתי זוגי תפילין היינו רש"י ור"ת.. ואח"כ קנה שתי זוגי בתים מיוחד שהי' ג"כ מונחים בהם פרשיות רש"י ור"ת, ונתן לסופר להניח הפרשיות תוך הבתים, וטעה הסופר והחליף והניח [פרשיות] דרש"י בבתים שהי' מאז דר"ת וכנצרך לדעת ר"ת – שמע בבית החיצון, ודר"ת הניח בשערות – דרש"י יוצאים אצל פרשה אחרונה, ודר"ת באמצע; והחזיק בעל התפילין כך והניחם כן כמה שנים, עד שנתן לבודקם והנה מחולפים, והסופר שבדקם [לא] שאל איך לעשות, והחליף והחזיר פרשיות דרש"י לבתים דרש"י ודר"ת לבתים דר"ת כמו שהי' מאז מקודם שהחליפם הסופר הראשון בטעות. ולאחר שהתפלל בהם בעל ה[תפילין] התיישב הסופר שבדקן לשאול אם עשה כדין תורה וכראוי.

ולכאורה מתחילה לא טוב עשה הסופר הזה, .. הפרשיות של ראש שהחליף הראשין והניחם בבית דרש"י, שחשב שהם דרש"י והניחם כדעת רש"י והי' אם שמוע בבית החיצון, נמצא נתקדש כדעת רש"י.

כי מה שכתבת הפרשה דוהי' אם כו' נכתבה כדעת ר"ת שהניח את על הארץ חלק כשיעור ט' אותיות² – בדיעבד כשר גם לדעת רש"י כמבואר בשו"ע סימן ל"ב.

ואשר שינה מר"ת לרש"י ולא כדין עשה שאין לשנות כו', הלא ספיקא דדינא ה[וא] זה, אם עביד את אשר אמר רחמנא לא תעביד אם מה שעשה עשוי אם לאו כמבואר חושן משפט סימן ר"ח בש"ך³; ובפרט שזה שאין לשנות

1. הנמיח שהוא שמאל הקורא.. וצריך להניח חלק כדי ט' אותיות בסוף שיטה אחרונה שבפרשת והיה אם שמוע, כדי שפרשת שמע שבראש שיטה העליונה בדף שלאחריה תהיה פרשה פתוחה כמו שהיא פתוחה בתורה.
2. ס"ק ב.

1. נדפס כאן לראשונה מגוף כתב יד הרב מאיר חן, ונערך בתוספת הערות.

2. כמבואר בשו"ע אדה"ו או"ח סימן לד סעיף ג: ור"ת וסייעתו מפרשים מה שאמרו חז"ל שמע והיה אם שמוע משמאל – שמאל זו התחלתה היא בבית החיצון שמימין

כו' דרבנן הוא כמבואר בשו"ע אדמו"ר סוף סימן לד⁴. לבד זה לכאורה לא דמי נידון זה לשם⁵, ששם עשה דבר שאסור, שאפשר אין בעשייתו כלום; אבל כאן כל האיסור לשנותו הוא מחמת ספק כדעת מי האמת ואם האמת כרש"י טוב עשה ונתקדש התפלין ואין רשאים לשנותם. ואם נדמנו להקדש בטעות⁶, שרצונו הי' להניח של רש"י בהבית והניח דר"ת – ג"כ לכאורה לא דמי כלל, ששם אמר שחור ויצא לבן, וכל הקדושה תלוי במה שהוא מקדשו, ואם לא עלה ככוונתו ודיבורו לא קידש; אבל כאן, אין קדושת התפלין תלוי במן[חשבתו] כ"א בהנחת הפרשיות כראוי נתקדשה קדושת תפלין.

א"כ לכאורה של ראש דרש"י שהניח בו פרשיות שהיו ברבינו תם והניחם כדעת רש"י והניחום כו' בבית החיצון, נצרך הי' להניחם כך לשל ראש דרש"י; אך השל יד אשר שם פרשה אחרונה שמע נצרך לישראל על דרבינו תם – שהם⁷ שתי מצות מחולקים, והניח בעל התפלין מעת טעות הסופר שהחליף כנ"ל השל ראש דרש"י והשל יד דרבינו תם, וכן נצרך הי' להניחם כעת השל ראש דרש"י והשל יד לר"ת.

אך הדין הב' – שלקח פרשה דרש"י ששם על הארץ בסוף השיטה והניחם כמו לדעת ר"ת שמע בבית החיצון, לא כשר לא לרש"י כי והי' אם כו' קודם שמע הניח, ולא לר"ת שלא הניח חלק כמו ט אותיות סוף פרשת והי' אם כו' אחר על הארץ כנצרך לר"ת בכדי לעשות פרשת שמע פתוחה, וא"כ לכאורה לא חלה עליה קדושה לב' הדעות כ"א הורידם מקדושתם ומהראוי להחזירם לקדמותם להניחם כדעת רש"י שמע קודם והי' כו' ולעשותם דרש"י! והשל יד הוא של רש"י מתחילה עד סוף: שמע קודם והי', ועל הארץ בסוף שיטה; ממילא הי' נצרך לכאורה לעשותם הכל דרש"י לבד השל יד להניח עד כעת .. דר"ת כנ"ל.

אך מבואר בסימן ל"ב הנ"ל⁸ אשר בשל ראש לא מקפידים על פתוחות וסתומות, וא"כ נק[דש] השל ראש לר"ת כאשר הניח שמע לאחרונה בבית החיצון; ונצרך להחליף השל יד כנ"ל, והשל ראשין ישארו כך, כי זה נקדש לרש"י וזה לר"ת, ולא לשנות.

4. בסעיף ט (על מה שכתב בסעיף ח: 'וכן לא יחליף הבתים והרצועות מזה אלא אם כן התנה מתחלה'): 'כמה דברים אמורים במי שמניח שניהם יחד.. אבל מי שמברך על של רש"י ומניח של ר"ת אחר התפלה.. יכול לסמוך ג"כ במקום ההכרח והצורך לענין איסור זה שגם כן אינו אלא מדברי סופרים.. יכול ליטול רצועה משל ר"ת לשל רש"י בשאין לו אחרת'.

5. חושן משפט סימן רח.

6. שנהלקו בו בית שמאי ובית הלל בריש פרק ה דנזיר, שבית הלל אומרים: הקדש טעות אינו הקדש, 'כיצד? אמר שור שחור שיצא מביתי ראשון הרי הוא הקדש, ויצא לבן; בית שמאי אומרים: הקדש, ובית הלל אומרים: אינו הקדש'.

7. תפלין של יד ותפלין של ראש.

8. בשו"ע אדה"ז שם סעיף נד: 'וכל זה בתפלין של יד, אבל בתפלין של ראש שהפרשיות נכתבים על ד' קלפים – אין להקפיד בהן בפתוחות וסתומות' (אבל מסיים שם 'אבל נהגו להקפיד').

4. בסעיף ט (על מה שכתב בסעיף ח: 'וכן לא יחליף הבתים והרצועות מזה אלא אם כן התנה מתחלה'): 'כמה דברים אמורים במי שמניח שניהם יחד.. אבל מי שמברך על של רש"י ומניח של ר"ת אחר התפלה.. יכול לסמוך ג"כ במקום ההכרח והצורך לענין איסור זה שגם כן אינו אלא מדברי סופרים.. יכול ליטול רצועה משל ר"ת לשל רש"י בשאין לו אחרת'.

5. חושן משפט סימן רח.

6. שנהלקו בו בית שמאי ובית הלל בריש פרק ה

והבתים לכאורה מזוג דרש"י אשר הפרשיות דשל יד דר"ת מונח ב"י ישאר לר"ת, כיון שנעשה דר"ת נתקדש, הגם שמזוג דרש"י הי' ולא רשאי הי' לשנותו אך בדיעבד ונתקדש לר"ת אין לשנותו כעת אם אין לגנונוזו לכאורה, וכמו"כ הבית של יד דזוג השני יצטרף לרש"י כי הוקדש לרש"י כעת כנ"ל כיון שעלה עלה, ולא ירצו לגנוזו מה יועיל.

אך לכאורה הלא אין אדם יכול לאסור דבר שאינו שלו וא"כ היות שבעל התפילין עשה את הסופר הראשון לשליח, הלא שינה שליחותו מדעת הבעל א"כ אין זה שלו לאסור, וכמו"כ אין בידו לעשות דר"ת לרש"י.

אך לכאורה גם אם בלתי שליחות המניחים [בתוך הבתים] אחד הפרשיות הנכתבים לקדושת תפילין סתם (כמנהג הסופרים) ועשה לרש"י .. שהדעת הבית הי' לר"ת ג"כ כשרים היו, כי לא דמי לדין תרומה, או לדין כיס דתפילין שלא נאסר לתשמיש חול⁹, כי שם אין בעשיותיו ממש לחול קדושה או לאסור בהנחתו בשאין שלו; אך הפרשיות קדושים מאז, וכל הנפקא מינה בהנחתם [בתוך הבתים], ואם הניחו לפי דעת רש"י נעשים דרש"י ואין לשנותם. אך הבתים דאפשר כיון ששינה מדעת הבעל אינו יכול לאסור את שאינו שלו, א"כ השל יד דר"ת שהניח בבית שמאז הי' דרש"י – אין בהנחתו כלום, וישאר ר"ת כמאז; וא"כ טוב עשה הסופר השני בהכתים, אך לא בהפרשיות כנ"ל שעשה דרש"י לר"ת. אך אם הבתים חדשים היו, אז השל יד דפרשיות ר"ת ישאר לר"ת ושל יד דפרשיות רש"י ישאר לרש"י. הגם שאין עשיותיו כלום שאינם שלו, אך כיון שלא היה עליהם קדושה מקודם ישארו לאשר נתקדשו מהפרשיות שהניח בהם כי זה תחילת הקדושת תפילין ולמה לשנותם?

אבל כאשר לא התיישב הסופר הבודק ועשה פרשיות דרש"י בבתים דר"ת ובעל התפילין הניחם והתפלל בהם מונחים ישאר כך, כי אין לשנות לא הפרשיות ולא הבתים. כן נראה לפי עניית דעתי.

9. כמו שכתוב בשו"ע אדה"ז או"ח סימן מב סעיף ד אינו נאסר בהזמנה אפילו עשה כיס מחדש לשם תפילין. ואם עשה כיס לשם תפילין.. אם לא צרין בו מעולם תפילין.

סימן ז

מקוה הסמוכה לנהר ויש סדק מתחת לגשר

הרב מאיר חן

מו"ץ דבאצייקעוו ומאראפעץ¹ב"ה יום א' ל"ו למספר בני" לעומר זמר"ת²

שלום ידידי בן אחי הנגיד המפורסם ירא אלקים כו' מו"ה מאיר שמחה חן יחי'³,
הוא וביתו וצאצאיהם וכל אשר להם שלום וברכה אמן.

ב"ה החיים ושלום איתנו שוכן.

מכתבו נכון הגיעני ה' עתה, וכניכר מכתבו: המקוה קרובה להנהר והמים בה נגד גובה המים דהנהר יהי' שיעור מ' סאה גם למעלה מהבריק בכל עת, אף בלי ישפוכו מים שאובין בה, מחמת גובה המים דהנהר, וכאשר נותנים בה המים חמים, אז יותר יגביהו מגובה המים דהנהר, והם כלו בערך ששה שעות, להשקות לתיבה הנהר. ואפשר לחוש ב' חששות: אחת) פן יחסר המ' סאה דמים כשרים מצד תערובותם עם השאובין אשר יחסרו כל יום, שנית) בעת החסירם וכילוי המים יחשב זוחלים מהסדק שתחת הבריק⁴ לשתי ממעלה למטה.

לדעתי אין מקום לחששות אלו כאן:

כי כבר מבואר בצמח צדק⁵ אשר פן יחסרו המ' סאה כשרים אין חשש בכל מקואות, כי ממקום שהולכים יביאו חדשים. הגם שלכאורה היוצאים מרובים מהבאים, כנראה שחסרו וד"ל! אך באמת הלא נראה שגם אם אין נותנים מים

5. חלק יורה דעה סימן קסד בסופו 'מה שהשיג הגר"א [יורה דעה סימן ר"א] ס"ק צ"ז על השולחן ערוך סעיף ג"א [בניקב המקוה ומימיו נוטפים מעט מעט או נבלעין בקרקע מעט מעט כשר, לפי שאין זחילתן ניכרת] וכתב דדברי המחבר בשולחן ערוך שם תמוהין, ד[הא פסק בסעיף נ כהטור בשם אביו הרא"ש דמקוה של מי גשמים שנפרץ אחד מכתליו והמים יוצאים דרך הסדק אם ישארו בו מ' סאה אחר שיצאו קצתן שעד הסדק – כשר, ובלא ישארו מ' סאה אף בניקב פסול; נהפוך הוא דדבריו תמוהין: דכיון שעל ידי נקב לא חשוב זוחלין כלל, מה איכפת לן שאחר כך יטוף מעט מעט עד שלא ישארו בו מ' סאה, דכיון שעכשיו יש בו מ' סאה ויותר והרי הוא מקוה כשר, וזחילה אין כאן – מהיכי תיתי יפסול?!].

1. נדפס כאן לראשונה מצילום גוף כתב יד הרב מאיר חן (שנמסר ע"י הר"י מונדשיין שי), ונערך בתוספת הערות. [פקסימיליא לאחר תשובה זו].

2. כ"א אייר תרמ"ז.

3. בן הרב אברהם אהרן חן אחיו של הרב מאיר. בצעירותו למד אצל זקנו הרב פרץ חן בטשערניגאוו במשך י"ז זמנים. מחסידי אדמו"ר המהר"ש ואדמו"ר הרשב"ב ואדמו"ר הרי"צ. אחרי פטירת זקנו הרב פרץ בשנת תרמ"ג, התיישב בנעויל והיה בעל עסק, ובזקנותו נתמנה למשפיע החסידים בנעויל (ראה אודותיו בארוכה בספר "אבני חן - תולדות משפחת חן", שיראה אור בקרוב).

4. = הגשר.

בכל יום – הי' גם כן גובה המים בהמקוה מצד עצמה כעכשיו אשר נתנו בה כמה ימים וכלו; כידוע ששיעור מים דבור מקוה כמה שהיא, לא יחסרו בכלל, וכמו כן לא יתוספו מנתנת מים בה, כי אם לשעה ואחר כך יעמדו המים לשיעור שהיה, ואם כן לגביה המים לא חסרים היו גם אם לא היו נותנים בכל יום, ואיך נאמר שכעת בהמים – מחצה הניתנים ומחצה בעצמם? איה מקום מים של עצמם! על כרחך מוכרח לומר שמותר לפי וכנגד היוצא ונבלע מהכשרים – חדשים באו, והמותר – בשטח הארץ הסובב הלכו.

ומדין חשש הזחילה כבר נאמר בהצמח צדק שגם דעת הרמ"א⁶ להחמיר דווקא להטביל במים הנזחלים⁷.

ובב"ל: מקוה שלהם, מים רבים בה; אשר גם בכלות התוספת דמים הנזחלים יהיה השיעור כדי להטביל, וגם הרוב בוודאי יהי' בהכשרים העומדים נגד הנזחלים.

ולדעתי, אדרבה: כאשר הבריק באמצע והסדק מתחת הבריק כמכתבו, יותר טוב ונכון. כי כאן למעלה על הבריק לא שייך שם זחילה כלל, כי אם דרך השפלות המים בעת החום שמתקטן המים; מה שאין כן בלא הבריק, העומד נגד סדק שייך לכנות בשם זחלים במקום טבילה.

ואדרבה מבואר בהדיא בהרא"ש בפירושו המשניות במקואות פ"ה... וברבינו ירוחם.. דכל המחלוקת הוא רק אם טובל גם בהם [במים העליונים], ועל זה פסקו הרא"ש ורבינו ירוחם שאם ישאר מ' סאה שלא יזחלו אזי גם המים העליונים הזחלים כשרים ומצטרפים לטבול בהם ג"כ אף לפי שיטת הר"ש (שם אות ג). ולכן על קולא זו י"ל שחשש הרמ"א בסעיף ג' בהג"ה להחמיר לכתחלה לסתום הסדק, כי חושש כפשטיות דברי הר"ש דחשוב זה זוחלין גמורין דפסול מדאורייתא.. ואם הם חשובין זוחלין מדאורייתא, איך יהיו נטהרין על ידי חיבורין למ"ם סאה בלתי זוחלין? הא לא מהני בזה חיבור כמו שכתב התרומת הדשן! לכן אי אפשר לטבול בהם אלא במ"ם סאה הבלתי זוחלין שמלמטה, וזה בלתי אפשר לזוהר; ועוד: דבשעת טבילה עולים המים כנגד גוף האדם שנכנס בהן, אם כן לא ישארו מ' סאה שאינן זוחלים, על כן החמיר הרמ"א לסתום הסדק. ובאמת שודאי נכון לחוש כן לכתחלה; אבל לא שנאמר דהרמ"א חושש לומר שכל המים חשיבי זוחלין אף אותן שלמטה מהסדק, זה ודאי לא ניתן להאמר, דסברא זו לא נזכר אף בהמחמירים ביותר אשר לפירוש ר"ש לא בהרא"ש ולא בהרבינו ירוחם וגם בהמרדכי אין מוכרח כלל לומר דסבירא ליה דכל המים חשיבי זוחלין.. וגם אין לזה טעם כללי (שם סוף אות ד).

6. יורה דעה סימן רא סעיף נ שהגיה על מה שכתוב בשולחן ערוך שם: 'מקוה של מי גשמים שנפרץ אחד מכתליו והמים יוצאים דרך הסדק, אם ישארו בו מ' סאה אחר שיצאו קצתן שעד הסדק כשר, ואם לאו פסול משום דהוי ליה זוחלין ואין מקוה מטהר בזוחלין' – ויש מחמירין אפילו אם ישארו מ' סאה עד הסדק, ויש לחוש לדבריהם לכתחלה לסתום הסדק'.
7. דלפי עניית דעתי אין מוכרח כלל שהרמ"א חושש להחשיב כל המים שבמקוה זוחלין, כי זהו חומרא עצומה בלי טעם כל כך, דמהיכי תיתי שעל ידי מיעוט מים שיוזחלו מהמקוה יהי גם כל המקוה חשוב זוחלין? הלא איפכא מבואר במשנה וגמרא שמיעוט נגרר אחר הרוב בזה, דהיינו הא דהעיד רבי צדוק על זוחלין שרבו על הנוטפין שהם כשרים, ושנויה משנה זו בעדיות פרק ז ובמקואות פרק ה משנה ה ובשבת פרק במה אשה והביאוהו כל הפוסקים (שו"ת צמח צדק חיו"ד סימן קסה אות ב). אבל מה שהרמ"א מחמיר לחוש לכתחלה יותר מפסק הרב בית יוסף בשולחן ערוך נלע"ד שהוא מטעם אחר, כי הגה הרב בית יוסף בשולחן ערוך שפסק כהרא"ש יש בזה תרי קולי: היינו מלבד שעל מים הנשארים אין תורת זוחלין, עוד זאת שאם ישאר בה מ' סאה שאין זוחלין אזי גם המים העליונים אע"פ שהם כמו זוחלין עם כל זה כשרים אף שטובל בהם, ואין צריך לדקדק כלל שיטבול במים התחתונים דוקא,

על כן גם עצתו במכתבו, להשליך הבריק ולשפוך המים ממנה כשיעור אשר אחר נתינת החמים יהיו שוים לגובה הנהר, יתקן הזחילה ויקלקל חשש דחסר מ' סאה כשרים וד"ל. כי הצמח צדק בהשמטות⁸ מיירי שיש עירוב [מקואות] להנהר עיין שם⁹.

על כן לפי הנראה לי מעשה המקוה אין חשש כלל, רק תמיהה: באשר ידעו אשר סדק תחת הבריק, למה לא סתמו? ובכלל רב מוסמך נזהר ונשמר בעניני מקואות ח"ו לא יוצא מכשול, ומטרת הכתיבה לי, כעת קצרת.

ויפרוש שלומי נא לאהובי אחי דודו¹⁰ ידידי יחי' וכל אשר להם שלכם כנפשם ולב נפש דודו ידידו מלב דורש שלומו תמיד כל יום
מאיר באאמו"ר הרה"ג מו"ה פריץ זל"ה"ה חן

פ"ו מ"ח: עירוב מקוואות כו' מביא סלון כו' מוכח דאין המקוה העליונה נפסל על ידי שהמים זוחלין ממנו דרך הסלון למקוה התחתון, ועל כרחק צריך לומר לפירוש ר"ש דמשום שנעשה עירוב מקוואות הם מקוה אחד, ולכן אין פסול מה שזוחל מזה לזה.

10. הרב משה לייב (שנולד בשנת תק"פ בערך, וכדי להיפטר מהגיוס לצבא הצאר ניקאלאיי (שנועד להעביר את היהודים לשמרד ח"ו) שינו את שם משפחתו ל'ליין') שהי' שו"ב בנעויל.

8. מהלכות מקוואות, שכתב 'כשירצו לשפוך חמין לתוך הצאפ, אזי יעשו תחלה סימן תוך הצאפ בדופנו הסמוך לאמצע הנהר לידע עד כמה מגיע גובה מי הנהר, והיינו על ידי שיפתחו הנקב של הצאפ שבדופן ההוא סמוך לשוליו.. ואז יהיה מסתמא גובה המים שבתוך הצאפ כגובה מי הנהר לא פחות ולא יותר' עיין שם בארוכה.

9. שכתב: 'ויזהרו שיהיה הנקב פתוח כל זמן הטבילה בכדי שיהיה נקרא: עירוב מקוואות'. וראה בשו"ת צמח צדק חיו"ד סוף סימן קסה 'ממשנה

סימן ח

הרוצה ליתן מתנת חוב לאחד מבניו

הרב מאיר חן

מו"ץ דבאצייקעוו ומאראפעץ¹שאלה [מהרב דבאבינאוויטש²]

גודל בקשתי מכת"ר למחול ולעיין בשאילה שנצרכתי לו למעשה וקשה עלי בעצמי לחתוך את הדין, והוא זה כי אני זקן ובא בימים – השי"ת ברוב חסדו יאריך ימי ושנותיי, ורוצה אני ליתן לאחד מבניי מתנה היינו מה שיש לו איזה חוב אחד על איש בטוח שמחוייב לסלק לו איזה מאות רוכ"ס לשנה, ושיסלק כן כמה וכמה שנים, ואני רוצה ליתן מתנת חוב זה לאחד מבניי דווקא, מטעם הכמוס עמדי. והגם דלכאורה גם כל בניי שיחי' יקיימו ציווי זה, אך למיחש מיבעי כו'; ע"כ רצוני לעשות איזה חיזוק לזה בהציווי שלא יוכלו כלל בשום אופן לעבור על ציווי הזה.

והשאלה בנויה על דין המשנה פרק ט דבבא קמא דק"ט ע"א: [האומר לבנו קונם אי אתה נהנה..] בחייו ובמותו – אם מת לא ירשנו כו', ואם אין לו לזה ובעלי חוב באין ונפרעין, ואם כן יוכלו לומר שאין להם כפי הצטרכותם עם כל בני ביתם; ע"כ עלה על ענ"ד סברא: דכשהגודר אומר בפירוש שאפילו יליו ממלויים אין להמלויים יכולת להפרע ממצות המודרים כלל ויהיו אסורים עליהם באיסור נדר – דבריו קיימין, דאפילו לפי הסברא בנדרים דמ"ז ע"א דאין אדם אוסר דבר שלא בא לעולם על חברו – הכא הוי דבר שבא לעולם. אכן לא מצאתי מה שכתבתי מפורש בשום פוסק, לכן אין לסמוך על זה.

ע"כ נמלכתי עוד עצה אחת, והוא: שיוכל המוריש להניח לבניו חצי העזבון בתורת ירושה והחצי השני יניח בתורת מתנה, ואף שיהי' ג"כ השיעור לכל אחד כשיעור חלק הירושה – מה בכך! והנה על זה החצי שנותן להם המוריש בתורת מתנה ולא בדרך ירושה, לכאורה יוכל להתנות שאם יערער מי

1. נדפס כאן לראשונה מצילום גוף כתב יד הרב מאיר חן, ונערך בתוספת הערות.
2. בשנת תרמ"ג היה הרב שם הרה"ח ר' יוסף יצחק צירלסאהן, שהיה לאחר מכן רבה של אפאצק, ובשנת תרס"ה נתמנה לרב בלאדמיר. תשובה מהרב צירלסאהן נדפסה באהלי שם חוברת ו ע' 26 ואילך.

1. נדפס כאן לראשונה מצילום גוף כתב יד הרב מאיר חן, ונערך בתוספת הערות.
2. בשנת תרמ"ג היה הרב שם הרה"ח ר' יוסף יצחק

מהם על המתנה שיתן לאחד מבניו – אזי מתנה שנתן להמערער בטלה ומבוטלת, ואפילו יאמר שאין לו כדי צרכו ולוה מאחרים לא יהו באין ונפרעין, דאיהו דאפסיד אנפשיה דבשאט נפש מערער על המתנה הנ"ל.

והנה רבי יוחנן בן ברוקא ס"ל במסכת בבא בתרא פרק יש נוחלין דף קל ע"א: 'אם אמר על בן בין הבנים – שיוורש הכל, דבריו קיימין'³, וכן קיימא לן⁴. ולכאורה דכש"כ הכא שלא אמר על בן בין הבנים רק שיוורש זה החוב, א"כ שייך לו מדין גמור, ומי מן הבנים שירצה ליגע בו – יש עליו דין גזלן. ועיין שם בתוספות דקל"א ע"ב ד"ה דלמא וז"ל: 'ולר"י נראה דבכריא נמי אמר [רבי יוחנן בן ברוקא], מדאמר רבי נתן [לרבי]: שניתם משנתכם כרבי יוחנן בן ברוקא⁵, עכ"ל, ובשו"ע [חושן משפט] סימן רפא סעיף ה לא הובא כלל דעת ר"י⁶, אך עיין שם בבאר היטב ס"ק ה'⁷ 'דבלשון מתנה ובקנין – דבריו קיימין'⁸; שוב ראיתי בטור חושן משפט סימן רפ"א ס"ד הביא דעת רבינו חננאל שהוא כדעת ר"י בתוספות ד"ה דילמא, ושרב האי ורי"ף חולקים על זה, ופסק כן כרב

כרבי יוחנן בן ברוקא, וכן אמר רבא: הלכה כרי יוחנן בן ברוקא' (וכן נפסק ברמב"ם טור ושולחן ערוך).

5. כדגרסינן בירושלמי בבא בתרא פ"ה ה"ה גרסינן: 'רבי שאל לרבי נתן: - בר בא אמר: אכין שאיל ליה: מה טעמא דרבי יוחנן בן ברוקא. רבי זעורה אמר: אכין שאיל ליה: מה ראו לומר הלכה כרבי יוחנן בן ברוקא! [ובירושלמי כתובות פרק ד הלכה יא 'רבי זעירא, רבי יסא, בשם רבי יוחנן: רבי שאל את נתן הבבלי: מה טעם אמרו הלכה כרבי יוחנן בן ברוקא; רבי בא, רבי חייה, בשם רבי יוחנן: מה טעם שאל את נתן הבבלי: מה ראו חכמים לומר הלכה כרבי יוחנן בן ברוקא]. אמר ליה רבי נתן: ואת לא שניתה לנו כן [במסכת כתובות פ"ד מ"א]: 'לא כתב לה (לאשתו בכתובתה): בנין דיכרין דיהוין לך מינאי (בנים זכרים שתלדי לי) [- אינון ירתון] [כסף כתובתיך יותר על חולקיהון דעם אחוהון] (ירשו לאחר מותי את כתובתיך שאירש ממך אם תמותי בחיי ואירש כתובתיך, לבד חלק נחלה שירשו בנכסי הנותרים עם אחיהם שיש להם אז שיהיו לי מאשה אחרת), חייב; שהוא תנאי בית דין' [דתנאי בית דין כאילו כתוב בשטר הכתובה דמי; אלמא מוריש האב לבן בין הבנים יותר מכדי חלקו כרבי יוחנן בן ברוקא (רשב"ם בבא בתרא קלא, א)].

6. ונפסק שם להיפך: 'אם היה בריא אינו יכול להוסיף ולא לגרוע לא לבכור ולא לאחד משאר יורשים'.

7. בשם סמ"ע (ס"ק ו), שהובא בש"ך (ס"ק ד).

8. וכתב הש"ך (שם): 'פי' ובמקצת, דאי בכל הנכסים אף בקנין לא עשאו אלא אפוטרופוס' (הובא בבאר היטב שם).

3. כדגרסינן בירושלמי בבא בתרא פרק יש נוחלין הלכה ה (על המשנה: 'האומר: איש פלוני יירשני במקום שיש בת... רבי יוחנן בן ברוקא אומר: אם אמר על מי שראוי יורשו דבריו קיימין, ועל מי שאין ראוי לו ליורשו אין דבריו קיימין'): 'אמר רבי יוחנן: לא אמר רבי יוחנן בן ברוקא אלא על בן בין הבנים ועל בת בין הבנות; בת בין האחיים – לא, ואח בין הבנות – לא' (ובשינוי קל בירושלמי כתובות פ"ד ה"א). ועד"ז תניא בתוספתא בבא בתרא סוף פרק ז (על דברי רבי יוחנן בן ברוקא): 'כיצד? אמר על בת הבן בין הבנים ועל בת בין הבנות – דבריו קיימין, על הבת בין בנים ועל האח בין הבנות – לא אמר כלום' (ולשון התלמוד בבלי 'רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא אומר: לא נחלקו אבא וחכמים על אחר במקום בת ובת במקום בן שלא אמר כלום, על מה נחלקו? על בן בין הבנים ובת בין הבנות – שאבא אומר: יירש, וחכמים אומרים: לא יירש').

4. כדאמר רבי יוחנן בירושלמי בבא בתרא פרק יש נוחלין הלכה ה: 'הלכה כרבי יוחנן בן ברוקא' [ובתלמוד בבלי בבא בתרא קל, ב גרסינן: 'אמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי חנינא אמר רבי: הלכה כרבי יוחנן בן ברוקא; אמר ליה רבי אבא: הורה איתמר, ובירושלמי כתובות פרק ד הלכה יא גרסינן להיפך: 'רבי יסא בשם רבי יוחנן: מעשה היה והורה רבי כרבי יוחנן בן ברוקא. ושרבי זעירא אמר בשם רבי יסא ורבי בא אמר בשם רבי חייה בר אבא שרבי יוחנן אמר שרבי שאל את נתן הבבלי: מדוע אמרו חכמים הלכה כרבי יוחנן בן ברוקא. והכי גרסינן בתלמוד בבלי בבא בתרא קל, א: 'אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה

האי ורי"ף; ושם סעיף ז' פסק דבלשון מתנה מהני אף עם ירושה כגון יורש ונותן לו.

ובקשתי להושיב לי על זה בהקדם, אם יזדמן איש נאמן שימסור לידי דוקא או ע"י פאצט לבאבינאוויץ על אדרעס שלי ושימסר לידי דוקא. וימחול נא להושיב על שאלה זו בהקדם.

שוב אני שולח לך שו"ת שרצוני להדפיס מה שכתבתי כבר, בקשתי שימחול לעיין בהם; מה שצריך תיקון ימחול לתקן על נייר בפני עצמו – נא ונא.

תשובת הרב מאיר חן:

ע"ד השאלה בנידון ליתן מתנה לא מבניו והוא [מה שיש לון] איזה חוב על איש בטוח שמחוייב לסלק כמה שנים בכל שנה כמה מאות רובל כסף, מבואר שני אופנים: הא' עפ"י מתני' דב"ק (דק"ט ע"א): '[האומר לבנו קונם אי אתה נהנה.. בחייו ובמותו – אם מת לא ירשנו, ו]אם אין לו [לבן מה יאכל], לזה [ואוכל] – ובעלי חוב באים ונפרעים [מן הירושה את חלקו]', על זה י"ל דכשהנודר אומר בפירושו שאף להמלוים לא יהא יכולת ליפרע ממעות הללו המודרים ויהי' אסורים עליהם באיסור נדר – י"ל שדבריו קיימים (ולא חשוב זה דבר שלא בא לעולם, עיין נדרים דף מז⁹); והאופן השני שהמוריש יניח חצי העזבון בתורת ירושה וחצי השני בתורת מתנה כאו"א כשיעור חלקו (מלבד דמי החוב הנ"ל), ובתנאי מפורש שאם יערער אחד מבניו על המתנה (היינו החוב הנ"ל) אזי תהא המתנה שנתן להמערער בטילה. ולדברי הר"י שבתוס' בכא בתרא פרק יש נוחלין (דקל"א ע"ב) דלרבי יוחנן בן ברוקה דקיימא לן כוותיה באומר על בן בין הבנים שירש הכל דבריו קיימין – אפילו בבריא נמי אמר, ונפשטה בעיא דרבא שם¹⁰, וכן דברי הרבינו חננאל הובא ברא"ש¹¹ ובטור¹²; מיהו לרב

9. ע"א דמיבעיא לן אי אדם אוסר דבר שלא בא לעולם על חברו.

10. קלא, א: 'בבריא (שאמר: פלוני יירש שדה פלונית) היאך (מי אמר רבי יוחנן בן ברוקה דקני כיון דראוי ליורשו)? כי קאמר רבי יוחנן בן ברוקה בשכיב מרע דבר אורוהי הוא (ראוי להורישו מיד – שהולך למות, וקרינא ביה: ביום הנחילו את בניו), אבל בבריא לא? או דלמא אפילו בבריא נמי?'.¹

11. פרק יש נוחלין סימן ל' רבינו חננאל כתב: כיון דמסיק (דבתרי בי דינא איתקון כתובת בנין דכרין וכתובת בנין נוקבן [דתנן במסכת כתובות שם: 'לא כתב לה: בנן נוקבן דיהויין ליכי מינאי – יהויין יתבין בביתו ויתזנן מנכסיו עד דתילקחן לגוברין, חייב (שהבנות ניזונות מנכסיו עד נישואיהן אחרי מיתתו) – שהוא

תנאי בית דין], והאי דיליף רבי אלעזר בן עזריה לפני חכמים בכרם ביבנה תקנת הבנות מתקנת הבנים שאינה אלא לאחר מיתת האב, היינו משום) דבי דינא בתרא (דתקון כתובת בנין נוקבן) כבי דינא קמא (דתקון כתובת בנין דכרין) תקון, ו"כ לרבנן דאמרי שאין אדם מוריש בן בין הבנים לא אמרינן דהוה להבנות במתנה ולהבנים בירושה משום דלאו בחד בי דינא איתקון שתי התקנות דכתובת בנין דכרין וכתובת בנין נוקבן, ושפיר קאמר ליה רבי נתן לרבי 'שניתם משנתכם כרבי יוחנן בן ברוקה' – אם כן איפשיטא בעיא (דבבריא נמי אמר רבי יוחנן בן ברוקה שדבריו קיימין), וכן כתב בעל המאור בהשגתו על הרי"ף פרק יש נוחלין. וכן כתב בחידושי הריטב"א בשם מורו הרא"ה.

12. חושן משפט סימן רפא.

האי והרי"ף שחולקין על זה¹³, וכן כתב בשולחן ערוך סימן רפ"א סעיף ה', מ"מ בענין מתנה ודאי מהני אף עם ענין ירושה ג"כ וכמו שכתב שם בשולחן ערוך סעיף ז¹⁴. ולמעשה נוטה שלא לסמוך על אופן הא' הנ"ל כ"א על אופן הב' הנ"ל.

(א) **לכאורה** באופן השני, כשיתן במתנה לא' מבניו החוב של הבטוח הנ"ל צריך לזה או מסירות השטר או במעמד שלשתן, דבאופן אחר אי אפשר להקנות במתנות בריא מלוה שביד אחרים כדאיתא בבבא בתרא (דקמ"ח ע"א): שכיב מרע שאמר תנו הלואתי לפלוני – הלואתו לפלוני, ואף על גב דליתיה בבריא¹⁵, עיין שם ברשב"ם¹⁶, ובדקנ"ב, ובשולחן ערוך חושן משפט סימן רנ"א סמ"ז(?)¹⁷ (והתוספות בבבא בתרא שם משמע דסבירא להו דאגב קרקע יכולים להקנות מלוה¹⁸; ובתוספות כתובות (דנ"ה ע"ב ד"ה שאם) סבירא להו דאגב קרקע נמי אינו יכול להקנות מלוה, וכן משמע בתוספות בבא בתרא דע"ז סע"ב, וכן פסק בשולחן ערוך חושן משפט סימן ר"ג סעיף ט¹⁹, והרמ"א סימן ס"ו סעיף כ"ו הביא ב' הדיעות); ואם הוא שטר עיסקא דפלגא מלוה ופלגא פקדון – פלגא דפקדון אינו נקנה רק באגב כמו שנתבאר בתשובת מהרי"ט חושן משפט סימן כ"א הובא בכנסת הגדולה, ופלגא דמלוה נקנה או במסירה או באגב כמו שכתבו האחרונים בסי' ס"ו מדברי הנימוקי יוסף בבבא קמא גבי עובדא דרב

ברמב"ם הלכות זכיה ומתנה פ"י ה"ב).

18. שכתבו בד"ה שכיב מרע שאמר כו' הלואתו לפלוני אע"ג דליתא בבריא 'דיכול להקנות אגב קרקע' אי גרסינן בבבא קמא (קד, ב): 'דרב פפא הוה מסיק תריסר אלפי זוזי בי חוזאי, אקנינהו ניהליה לרב שמואל בר אפא אגב אסיפא דביתיה (מפתן ביתו, דמחובר לקרקע וכקרקע הוא), כי אתא נפק לאפיה עד תווך (הלך לקראתו עד תווך (שם מקום), שהיה שמח שהביא לו מעותיו). וכן כתב המרדכי בבבא קמא סימן קכו בשם תוספות רבינו ברוך ובשם רבינו יואל ובנו ראבי"ה: 'הא דאמר פרק מי שמת: שכיב מרע שאומר [הלואתי לפלוני] – הלואתו לפלוני משא"כ בבריא, ומסיק דאיתיה בבריא במעמד שלשתן – הוא הדין בקנין אגב קרקע, וכן משמע מפירוש רש"י ריש פרק אע"פ (כתובות נה, ב), וכן כתב ר"א ברבי שמעון' (ועיין שם במרדכי שהר"פ היה דן דאפילו בקנין אגב קרקע ליתא, ועיין שם ג"כ מה שהעתיק מהסמ"ג עשין פב).

19. ראובן שהיה לו חוב על שמעון והקנה ללוי קרקע ועל גבו החוב [שיש לו אצל שמעון], לא קנה החוב [רמב"ם הלכות מכירה פרק ו' (הלכה ז)]; אבל יכול הוא להקנות לו החוב במעמד שלשתן.. [רמב"ם שם (הלכה ח)], וכן יכול הוא להקנותו לו ע"י שימכור לו או יתן במתנה שטר החוב [ראה רמב"ם שם (הלכות י-יא)].

13. שהרי"ף כתב 'בעי רבא: בבריא היא? כי קאמר רבי יוחנן בן ברוקה בשכיב מרע אבל בבריא לא? או דילמא לא שניא? ולא איפשיטא, הלכך לא עבדינן ביה עובדא בבריא', וכתב הרמב"ן במלחמות 'ורבינו האי גאון ז"ל אמר דלא איפשיטא' (וכן כתב הרא"ש והטור שם).

14. 'כתב בין בתחלה בין באמצע בין בסוף משום מתנה, אע"פ שהזכיר לשון ירושה בתחלה ובסוף – דבריו קיימים' (כדתנן במתניתין (בבא בתרא קכו, ב)), ואמרין בבבא בתרא דף קלא ע"א: 'כל לזה בירושה ולזה במתנה אפילו רבנן מודו'.

15. מימרא דרבא אמר רב נחמן.

16. הלואתי לפלוני, ממון שחייב לי פלוני במלוה על פה אני נותן לפלוני ויפרעם לו הלוה במקומי – נתקיימו הדברים ותהא הלואתו לפלוני; ואף על גב דבבריא ליתיה, דאינו יכול להקנות לחברו מלוה על פה דלהוצאה ניתנה, ואין קנין תופס אלא בדבר שהוא בעין אלא אם כן מלוה בשטר וכגון שמסר לו השטר, אי נמי במעמד שלשתן כדאמר בגיטין.

17. צ"ע הכוונה. וראה שר"ע חושן משפט סימן רנ"ג סעיף כ"א 'וכן אמר [שכיב מרע]: שטר חוב שיש לי על פלוני תנו לפלוני – זכה במה שיש בשטר וכאילו כתב ומסר אף על פי שלא משך השטר..' (ומקורו

פפא דאקנינהו לרב שמואל ב"א דכיון דאסור למשתי ב"י שיכרא כפקדון דמי לענין קנין אגב²⁰ (וכן כתבו התוספות בבבא קמא ד"ע סע"א²¹ לחד תירווצא, רק דמהתוספות י"ל דזהו רק לענין הרשאה, ומדברי הנימוקי יוסף משמע גם לקנין). ועובדא דאיסור גיורא (בבא בתרא דף קמ"ט²²) שאמרו שם גם כן קנין אגב קרקע, צריך לומר דשם גם כן היה פקדון או בעיסקא.

(ב) **אמנם** לפי דברי הר"ח והר"י הנ"ל שסוברים דרבי יוחנן בן ברוקא דאמר דיכול להוריש בן בין הבנים שיורש הכל היינו אפילו בכריא כנ"ל, לכאורה יכול להנחיל אף מלוה שיש לו ביד אחרים בתורת ירושה.

אבן הנתיבות (סי' רפ"א ס"ק ג) כתב דבמלוה בעל פה דחשוב אינו ברשותו, ואפילו מלוה בשטר להסוברים דמכירות שטרות דרבנן כיון שאינו יכול להקנותן אינו יכול להנחיל אותן ג"כ; וראייתו מבבא בתרא דקנ"א²³ באימיה דרב עמרם חסידא הוה לה מלוגא דשטרי²⁴ ואמרה²⁵: ליהוי לעמרם ברי, וקאמר²⁶ דקנה²⁷ מטעם מתנת שכיב מרע ולא קאמר שזוכה בו משום ירושה, דהא אמרינן (דף קל"ג ע"א): אם ראוי ליורשו נוטלן משום ירושה²⁸, אלא ודאי דכל מה שאינו יכול להקנות אינו יכול להנחיל ג"כ. עד כאן דבריו.

אל"א דקשה על דברי הנתיבות הנ"ל: אם כן תיקשי ליה לפי דעת רוב הפוסקים הסוברים דמכירות שטרות דאורייתא (הובא בש"ך ריש סי' ס"ו, וכן

וכל היכא דליכא שטר אי אפשר להקנותה אלא או במעמד שלשתן או באגב הא בשטר לא, ואילו הווי פקדון או מלוה בשטר הוי מצי לאקנוינהו ניהלייהו בכתיבה ומסירה, אבל כל שהוא בעל פה אין לו הקנאה אלא באגב ומעמד שלשתן עיין שם בארוכה.

21. ד"ה אמטלטלין דכפריה: 'מה שאנו נוהגין לכתוב הרשאה אפילו במלוה אע"פ שאין אדם יכול להקנות הלואתו לחברו.. ויש סמך למנהג בהגזול [קמא] דרב פפא הוה מסיק זווי בי חוזאי אקנינהו לר שמואל בר יהודה אגב אסיפא דביתיה, כי אתא נפק לאפיה עד תווך; ומסיק משמע לשון הלואה' (עיין שם בארוכה).

22. ע"א: 'דאיסור גיורא הוה ליה תריסר אלפי זווי בי רבא, רב מרי בריה הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה הואי ובי רב הוה; אמר רבא: היכי ניקנינהו רב מרי להני זווי... אי אגב קרקע – לית ליה ארעא'.

23. ע"א.

24. כרך של שטרות, אי נמי: נתיק מלא שטרות.

25. כי קא שכבא.

26. רב נחמן לאחזה דרב עמרם חסידא.

27. רב עמרם חסידא.

28. ואם לאו נוטלן משום מתנה.

20. דאהא דגרסינן בפרק הגזול עצים (בבא קמא קד, ב) וברי"ף שם 'דרב פפא הוה מסיק תריסר אלפי זווי בי חוזאי, אקנינהו ניהליה לרב שמואל בר אחא אגב אסיפא דביתיה כי אתא נפק לאפיה עד תווך' הביא הנימוקי יוסף קושיית הרא"ה 'דהכא ודאי במלוה על פה מיירי.. ואם כן הכי מצי לאקנויי? דהא לית ליה הקנאה – כדאמר בבבא בתרא: אמר רב הונא: כל דאיתא בכריא פירוש בשום קנין בעולם, איתא בשכיב מרע פירוש באמירה בעלמא; ופריך: הא הלואה דליתיה בכריא, ואמרינן: שכיב מרע שאמר הלואתי לפלוני הלואתו לפלוני! ומוקי לה במעמד שלשתן!'. וכתב הנימוקי יוסף: 'ותירץ הוא ז"ל בשם רבו ז"ל דמסיק דהכא לא בעי למימר הלואה גמורה אלא לעסוק בהן למחצית שכר, וכדאמר לקמן [בבא מציעא קד, ב]: לעסקא ולא למשתי ביה שכרא, וכיון דלא נתנו להוצאה – דינם כפקדון שיכול להקנותה'. וכתב בקצות החושן סימן סו ס"ק לה, דמנימוקי יוסף זה נתבאר דבעיסקא דהוי פלגא מלוה ופלגא פקדון הגה חלק המלוה נמי נקנה באגב כיון דאסור למשתי ביה שיכרא. אבל בשיטה מקובצת בבא קמא שם הביא בשם תשובות הרשב"א הבלתי נמצאות בדפוס: 'דבהנך תרי עובדי דרב פפא ורב יוסף לית בהו תקנתא אלא בהקנאה אגב ארעא משום דזווי דפקדון הווי ובעל פה;

אלף י"ל דבלאו הכי לא קשיא מידי מהך עובדא דרב עמרם: דעיקר הא דמייתי הגמרא הך עובדא ודאמר רב נחמן דברי שכיב מרע ככתובים וכמסורים דמי, משמע דיש בזה חידוש דין דאף בשטרות מהני מתנת שכיב מרע (ולהסוברים מכירות שטרות דרבנן ניחא, דהרבנותא דאע"ג דמתנת שכיב מרע גופיה הוא מרבנן גם כן – והוי כמו תקנתא לתקנתא); דלפי מה שכתב הרב המגיד³⁴ בשם הרשב"א דלא מתקנינן לישנא במתנת שכיב מרע עיין שם שאמר תנו שטר חוב לפלוני לא קנה אלא הנייר בעלמא³⁵, וכן כתב הר"ן בתחילת דבריו הובא בב"י³⁶ וכתב לפרש בעובדא דרב עמרם דאימיה אמרה להוי לעמרם הן וכל שיעבודם אף שלא נזכר זאת בהעובדא, לפי זה בלאו הכי י"ל על קושיית הנתיבות הנ"ל דכמו כן אמרה אימיה דרב עמרם בפירוש בלשון מתנה וכדפסק הרמ"א סי' רנ"ג ס"ו באמר בפירוש בלשון מתנה אפילו בראוי ליורשו אינו אלא מתנה³⁷, מיהו הנתיבות שם פקפק על זה³⁸).

אב"ל באמת קיימא לן לדינא דבזה מתקנינן לישנא דשכיב מרע כשאמר תנו שטר זה לפלוני ונכלל בזה כל שיעבוד השטר וזכות³⁹, ועיין בבית יוסף, לפי

הילכך אם נתן שטר חוב, צריך שיאמר: הוא וכל שיעבודיה – כדכתיבנא בפרק הספינה.

36. סימן רנ"ג: 'זכתב הר"ן אהא דאמר רב נחמן שכיב מרע שאמר ידור פלוני בבית זה וכו' לא אמר כלום פי' לפי שאכילה גרידא דבר שאין בו ממש הוא.. ומהא שמעינן דלא מתקנינן לישנא דשכיב מרע אלא דיינינן ליה כדדיינינן בבריא, ולא אמרינן כיון דגלי בדעתיה שהוא רוצה שידור זה בביתו או יאכל פירות דקלו – דבית לדירה ודקל לפירות קאמר; הילכך שכיב מרע שאמר תנו שטר חוב לפלוני – לא קנה עד שיאמר הוא וכל שיעבודה דאית ביה. ומלוגא דשטרי דאימיה דרב עמרם דלקמן, הכי קאמרה: ליהו לעמרם ברי הן וכל שיעבודם; והאי דלא אידכרו לה בגמרא – לישנא קיטא נקט, דלאו משום הכי אתינן עלה. וכעין זה כתב בנימוקי יוסף על הר"ף.

37. ומיוסד על הרמב"ם בהלכות זכיה ומתנה פי"ב ה"ו (ושו"ע חושן משפט סימן רמ"ח סעיף ב): 'שכיב מרע שאמר נכסי לך ואחר כך לפלוני והיה ראשון ראוי ליורשו, ופירש ואמר: לא משום ירושה אני נותן לך שאין זה הפסק אלא במתנה והרי הפסקתיה – השני קונה מה שמשיר הראשון.'

38. דהא לעיל בסימן רמ"ח סעיף א סתם המחבר 'שכל לשון מתנה ליורש – הרי הוא כלשון ירושה' (ומקורו ברמב"ם הלכות זכיה ומתנה פי"ב ה"ד), ואם כוונת הרמ"א בסעיף ו הוא שאמר בפירוש שלא לשם ירושה (ורמזו זה במה שציין לסימן רמ"ח), א"כ מדוע קיצר הרמ"א.

39. כמו שכתב בחידושי הר"ן שם (נעתק בב"י סימן

שלשון הכתובת בנין דכרין הוא 'בנין דיכרין דיהוין לין מינאי – אינון ירתון כסף כתובתיך יותר על חולקיהון דעם אחוהון' הרי נזכר בלשון זה גם שהשאר מתחלק בשוה בין כל היורשים, ולכן נחשב ש'מחלק כל נכסיו'.

34. פרק י מהלכות זכיה ומתנה הלכה ב.

35. וזה לשון הרב המגיד שם (על מה שכתב הרמב"ם שם: 'שכיב מרע שאמר.. תנו שטר פלוני לפלוני – זכה במה שיש בשטר, וכאילו כתב ומסר..'): 'הרשב"א ז"ל כתב דהני מילי בשאמר בפירוש: הוא וכל שיעבודו, ואז קנה המקבל אע"פ שלא כתב ולא מסר שהרי אמירת שכיב מרע ככתיבה ומסירה; הא לאו הכי [שלא אמר בפירוש: הוא וכל שיעבודו] לא, שאפילו כתב ומסר בבריא לא קנה כמו שנתבאר בפרק ו מהלכות מכירה (הלכות י-יא). וזהו לשונו [של הרשב"א] שאמר בפרק מי שמת גבי ההוא דאמר ידור פלוני בבית זה לא אמר כלום [בבא בתרא קמז, ב]: ושמעין מהכא דלא מתקנינן לישנא במתנת שכיב מרע אלא דיינינן ליה כדדיינינן בבריא, דדברי שכיב מרע ככתובין וכמסורין דמי אמרו אבל להוסיף על דבריו לא אמרו.. ולפיכך שכיב מרע שאמר תנו שטר חוב לפלוני – לא קנה אלא הנייר בעלמא.. ומלוגא דשטרי דאימיה דרב עמרם דלקמן – בשאמרה: הן וכל שיעבודן. וכן כתב בחידושי הריטב"א בבא בתרא קמז, ב ד"ה עד יאמר תנו בית זה לפלוני כו' 'שמעינן מהכא דאע"ג דדברי שכיב מרע ככתובים וכמסורים דמו – היינו מה שאמר, אבל אנו אין לנו לתקן לשונו ולומר כוונתו היה לך, דאם כן – נתקן בכך לשונו ונימא דכי אמר ידור בית לדירה קאמר או דקל לפירות; אלא ודאי דהא ליתא.

זה י"ל דזהו גופא הרבותא בהך עובדא, דאע"ג דאמרה רק: להוי לעמרם – הוי כאילו אמרה וכל שיעבודייהו ג"כ (מיהו התוספות בבא בתרא דף ע"ז ע"א ד"ה אמר כו' פירשו בעובדא דרב עמרם הכא הרבותא בענין אחר⁴⁰); א"כ יש לתרץ קושיית הנתיבות הנ"ל⁴¹ דלמה לי שיזכה מדין ירושה, דבזה יש לומר שיזכו רק הנניר כיון שלא פירש השיעבוד, והא דמתקנינן לישנא ומפרישנן דיבוריה כנ"ל היינו רק מטעם דברי שכיב מרע ככתובים ומסורים אף לפרש דבריו וכנ"ל.

אלא דהנתיבות שם חידש דין זה אחר שהעלה שם מתחילה דאין אדם יכול להנחיל לבניו דבר שלא בא לעולם, וראייתו מבבא בתרא (דקל"ג ע"א) דאמרינן⁴²: למאי הילכתא (מה נפקא מינה אי משום ירושה או משום מתנה) ולא אמר הנפקא מינה לענין דבר שלא בא לעולם דבמתנה אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, אלא ודאי דליתא בירושה ג"כ, ועוד ראי' מדאמרינן (בדקכ"ז⁴³) דיכיר אצטריכן לנכסים שנפלו לאחר מכאן⁴⁴, א"כ לפשוט מזה הבעיא (בדקל"א) דבריא אינו יכול להנחיל דאי לא תימא הכי למה לי קרא דיכיר הא יש לו מגו דאי בעי מנחיל! אלא על כרחך דאינו יכול להנחיל דבר שלא בא לעולם, עד כאן דברי הנתיבות.

וגם על דברים אלו יש להשיב:

דעל ראייתו הראשונה (מלבד מה שכתבו התוספות בבא בתרא דף ה ע"ב⁴⁵ דבכמה מקומות הוה מצי למצוא איכא בינייהו טובא ואינו חושש לומר אלא דבר אחד [או שנים], וכן כתבו התוספות בכמה דוכתי) – חדא: דהתם⁴⁶ קאי הגמרא אליבא דרב הונא, ורב הונא סבירא ליה ביבמות (דף צ"ג ע"א) ובבבא מציעא (דף סו ע"ב) דאדם מקנה דבר שלא בא לעולם וא"כ לית ליה נפקא מינה זו⁴⁷ (אלא דלזה אכתי הוה מצי למימר הנפקא מינה בנכסים דלא

44. ופירש רשב"ם: דלרבנן דפליגי על רבי יהודה ואמרי: שכשאחד האחין מוחזק לבכור אין האב נאמן לומר על בן אחר 'זה בני בכור', והקרא 'יכיר – יכירנו לאחרים' איירי בצריך היכרא כגון שבאו מחדש בכאן ואין מוחזקין באחד מהן מי הבכור ומי הפשוט דהאב מהימן; 'לא צריכא. הא דאשמעינן קרא דמהימנין ליה לאב אלא בנכסים שאינו יכול ליתן לו באותה שעה שאמר עליו שהוא בכור, כגון בנכסים שנפלו לו לאחר מיכן – לאחר שאמר בני זה בכורי הוא, דליכא למימר בההיא שעתא: מגו – דהא אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם'.

45. ד"ה ואפילו מיתמי.

46. בדף קלג ע"א.

47. וכן השיג בתשובת חתם סופר חלק חושן משפט סימן קנ (נעתק בפתחי תשובה סימן רפא ס"ק ג).

רנ"ג ובשיטה מקובצת בבא בתרא קנא, א): 'אבל ראיתי לרמב"ם ז"ל בפ"י מהלכות זכייה.. ואפשר לי לקיים דבריו ז"ל דכל שכיב מרע שמתחיל הדבר כדרך שיש לו להתחיל אע"פ שלא גמרו – אנו גומרים דבריו.. עיין שם בארוכה.

40. שהיו אחיו של רב עמרם חסידא סבורים דאע"ג דדברי שכיב מרע ככתובים דמו משיכה מיהא בעי כיון דבעלמא בעי מסירה ושטר, ואמר להו רב נחמן דמשיכה נמי לא בעי.

41. סי' רפ"א ס"ק ג.

42. אהא דאמר רב הונא (אההוא דהוה קא שכיב ואמרו ליה: 'נכסיה למאן? דלמא לפלניא?' ואמר להו 'אלא למאן?') 'אם ראוי ליורשו נוטלן משום ירושה ואם לאו נוטלן משום מתנה'.

43. ע"ב.

עבידי דאתו כמו שכתבו התוספות בבא בתרא (דקכ"ז⁴⁸) או בנכסים שנפלו לו כשהוא גוסס⁴⁹, ויש לומר דעדיפא מיניה קאמר הגמרא⁵⁰).

ועוד יש לומר בפשוט על פי מה שכתבו התוספות בפרק קמא דעבודה זרה (דף י"ח ע"ב ד"ה מאי): תימה⁵¹: **טובא איכא בינייהו בו'**⁵²! ויש לומר דהכי פריך: במקום שמזבלין מאי בינייהו בו'⁵³, עד כאן לשונם, הכי נמי יש לומר הכא דאמר רב הונא: אם ראוי ליורשו נוטלן משום ירושה ואם לאו נוטלן משום מתנה, על זה קאמר: למאי הלכתא היינו היכא דנוטלין מה נפקא מינה אי נוטלן משום ירושה או נוטלן בו'; ולא בא לומר הנפקא מינה היכא שמשום מתנה לא היה נוטלן כלל, דמדברי רב הונא משמע דהיכא שנוטלין ג"כ יש חילוק ביניהם (וגם י"ל: דאי היה הנפקא מינה כנ"ל⁵⁴, לא הוה ליה לרב הונא לסיומי כלל הא דואם לאו נוטלן משום מתנה בו'). וא"כ ראייתו זו דהנתינות הנ"ל אינה מוכרחת כלל.

וראייתו השניה מהא דיכיר, למה לי [קרא דיכיר] הא מיגו דאי בעי מנחיל ליה ותפשוט דבריא אינו יכול להנחיל. מלבד די"ל דאין לפשוט מזה האיבעיא⁵⁵, כי י"ל דדילמא רבנן דרבי יהודה⁵⁶ דאליבא דידהו אוקמינן לקרא דיכיר בנכסים שנפלו לאחר מכן לא סבירא להו כרבי יוחנן בן ברוקה דיכול להוריש בן בין הבנים, ולדידן דקיימא לן כרבי יוחנן בן ברוקה קיימא לן נמי כרבי יהודה בדרשה דיכיר בו'⁵⁷; אך בלאו הכי נמי לא קשה מידי דידוע מחלוקת הראשונים, שדעת הרמב"ם והרא"ש⁵⁸ והטור דנאמן האב לומר על מי

48. ע"ב ד"ה בנכסים שנפלו כשהוא גוסס.

49. ואולי זהו כוונת הפתחי תשובה (שם) שכתב על השגת החתם סופר הנ"ל: 'ולכאורה השגתו זו אפשר לדחות'.

50. שאם אמר נכסי לך ואחריך לפלוני אם היה ראשון ראוי ליורשו אין לשני במקום ראשון כלום שירושה אין לה הפסק.

51. אהא דאקשינן בגמרא שם אהא דתנו רבנן (בתוספתא עבודה זרה פרק ב, ב: 'העולה לתרטיאות של גוים אסור משום עבודה זרה דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים: בזמן שמזבלין אסור משום עבודה זרה, ואם אינן מזבלין אסור משום מושב ליצים' [ועד"ז תני לה בירושלמי שם פרק א הלכה ז]. ובגמרא שם יח, ב תניא): אין הולכין לטרטיאות ולקרטיאות מפני שמזבלין שם זיבול לעבודה זרה דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים: מקום שמזבלין אסור מפני חשד עבודה זרה ומקום שאין מזבלין שם אסור מפני מושב ליצים – מאי בינייהו (ומפרש רש"י: 'לרבי מאיר נמי כולהו אסירי, דהא לרבי מאיר כולהו בחזקת זיבול לעבודה זרה ניהו').

52. דרבי מאיר דוקא אמר: מפני שמזבלין, הא אין מזבלין שם שרי; ורבנן אסרי אף במקום שאין מזבלין. 53. דהא ודאי אף במקום שמזבלין פליג, מהדהזכירו חכמים בדבריהם: מקום שמזבלין; דאי לא פליגי במקום שמזבלין, לא היה להם להזכיר אלא מה שהוסיפו על רבי מאיר – ולומר: אף במקום שאין מזבלין אסור.

54. בדבר שלא בא לעולם (דהיינו נכסים שעתידים ליפול לו) דבירושה איתיה ובמתנה ליתיה.

55. בדף קלא ע"א אי בריא יכול להנחיל אליבא דרבי יוחנן בן ברוקה - דאינו יכול להנחיל (דאי לא תימא הכי למה לי קרא דיכיר הא יש לו מגו דאי בעי מנחיל! אלא על כרחך דאינו יכול להנחיל דבר שלא בא לעולם).

56. דאמרי בדף קכז ע"ב: אין אדם נאמן לומר זה בני בכור.

57. יכיר – יכירונו לאחרים, מכאן אמר רבי יהודה: נאמן אדם לומר: זה בני בכור; וכן נפסק ברמב"ם הלכות נחלות פ"ב הלכה יד, טור וש"ע חושן משפט סימן רעז סעיף יב.

58. פרק יש נוהלין סימן לט בשם רבינו מאיר ז"ל.

שלא הוחזק בנו כלל: בני הוא ובכורי – ונוטל פי שנים אף בנכסים הבאים לאחר כן, והרשב"ם ותוספות (דקל"ד רע"ב⁵⁹) סבירא להו דבאינו ידוע שהוא בנו כלל אינו נאמן בתורת הכרה כי אם מדין מגו משא"כ בנכסים הבאים לאחר כך כו'. ולדברי הרמב"ם ניהא בפשיטות: דיכיר איצטריכונן בכי האי גוונא שאין יודעים אם הוא בנו [דהא] דקיימא לן דנאמן לומר זה בני היינו בתר דכתיב יכיר וילפינן פשיטות מבכורה, וקושיית הנתיבות הנ"ל הוא רק לדברי הרשב"ם הנ"ל, וכמו שכתב כן הנתיבות בקושייתו להדיא: לרשב"ם⁶⁰; א"כ גם להרשב"ם לא קשה מידי, די"ל דמה שכתב כן הרשב"ם לעיל דיכיר רק בידוע שהוא בנו – היינו למאי דקיימא לן דרבי יוחנן בן ברוקה מיירי בשכיב מרע ובכריא לא אמר, ולפיכך צריכין קרא דיכיר בכריא ואין לנו שום ילפותא באין ידוע שהוא בנו, וכנ"ל.

ואין להקשות: לפי דברי הרבינו חננאל והר"י שפסקו באמת דרבי יוחנן בן ברוקה בכריא נמי אמר א"כ קרא דיכיר למה לי? זה אינו דבפשיטות י"ל דהרבינו חננאל והר"י יסברו כהרמב"ם, ומיירי קרא באין ידוע שהוא בנו.

ובלאו הכי נמי לא קשה מידי קושיית הנתיבות דבסוגיא זו הקשו טובא כהאי גוונא, בספר ב"ש הקשה מזה אהא דקיימא לן דאדם יכול להשתעבד בדבר שלא בא לעולם⁶¹ א"כ יכיר למה לי הא מיגו דאי בעי

[לא נגמר]

משום דאיכא למימר מגו. ולשון התוספות: 'דאנכסים שנפלו לו כשהוא גוסס לא [היה] נאמן, אע"ג דלענין בכורה נאמן היינו משום שראוי ליורשו שהרי בידוע שהוא בנו, אבל הכא דלא ידעינן אם הוא ראוי ליורשו או לא – אינו נאמן'.

60. וזה לשון הנתיבות המשפט בסימן רפא ס"ק ג: 'ועוד ראייה מהא דבבא בתרא דף קל"ד שפי' הרשב"ם בד"ה [ליורשו פשיטא] דקרא דיכיר אתי דוקא כשידוע שהוא בנו – אבל אם אינו ידוע שהוא בנו אינו נאמן, א"כ קשה הא דמשני בדף ק"ז] דאיצטריך יכיר לנכסים שנפלו לאחר מכן...'

61. בבא בתרא קנז, ב.

59. ד"ה ליורשו פשיטא. וזהו לשון הרשב"ם: 'דמגו דאי בעי יהיב ליה במתנה, כי אמר נמי: בני הוא ויירשני – נאמן. ואי משום נכסים הבאים לאחר מיכן אתא לאשמועינן דאע"ג דאין יכול להקנותן נאמן, הא לאו מלתא היא – דודאי אינו נאמן דא ליכא למימר מגו; ואע"ג דדרשינן לעיל: יכיר בצריך היכרא, ואוקמינן דהאב נאמן אפילו לנכסים הבאים לאחר מיכן אי נמי שנפלו לו כשהוא גוסס – הני מילי גבי חלק בכורה דידעינן שהוא בנו אך אינו ידוע אם בכור הוא אם לאו ואתא קרא למימר דכיון דידעינן דבנו הוא נאמן לומר בכורי הוא, אבל היכא דלא ידיעינן אי בנו או לאו לא מהימנינן ליה אלא לנכסים שיש לו עכשיו

סימן ט

טבח שמכר בשר בלא ניקור

הרב דוד צבי הירש חן
אב"ד דמשערניגאו¹

אחרי דרישת שלומו הטוב באהבה רבה.

אשר בדק לן מר להשיב גין הטבח, והשאלה שמכר בשר בלא ניקור כלל (מן הסתם הוא חלק הפנים. מנהגם בצלע הי"ב נעלם ממני. גם בשר הטבור נעלם ממני מנהגם), והתנצלות שלו שהי' הקור גדול ולא הי' באפשרו לנקר (והי' בהול למכור), והמציא שימכור בלא ניקור ושילך אחר כך לכל אחד לביתו לנקר, וכן הי' שלאחד הקונים הודיע (אפשר מצד ששמע מהשערורי') ולכל הקונים לא הלך, ניכר ורגליים לדבר שלא הי' מודיע להשאר. גם מכבר בעת שהי' עדיין הרב ר' ניסן במחנם הי' עליו איזה פסול והתירו אותו ע"י איזה היתר. גם אין כל חיותו מזה כי על פי רוב אין מתעסק בקצבות. כל זה תוכן השאלה.

בדרך כלל הכל גלוי וידוע לפני כת"ר בטור ושולחן ערוך ותשובות מה שיש לדבר בזה להקל ולהחמיר. אך רצון כת"ר הנני לקיים.

עיינ בתשובות בית שלמה חלק יורה דעה סי' ל"א ול"ב באריכות בחריפות ובקיאות שצדד להקל קצת, אך הכל לפי מה שהוא אדם. עיינ בתשובות צמח צדק חלק יורה דעה סי' ז.

אך עכ"פ לפי עניות דעתי יש להחמיר בזה לגמרי להעבירו. כי הנה הלכה ערוכה בש"ס ופוסקים בשולחן ערוך² סי' סה סעיף י"ד: ומיהו אין לוקחין בשר מכל טבח ששוחט לעצמו ומוכר לעצמו אלא אם כן הי' מוחזק בכשרות. יעיין בש"ך סי' קיט ס"ק א³. יעיין בש"ע אדמו"ר סבא⁴ שעשה שלום בפמליא של מעלה⁵ דלא כהש"ך עיינ שם. אך עכ"פ כתוב שם שגם בקצב שאינו שוחט

4. אדמו"ר הזקן בשולחן ערוך שלו חלק יורה דעה סימן א קונטרס אחרון סעיף קטן ב.

5. בין הרמב"ם שכתב בהלכות מאכלות אסורות פ"ח הלכה ז: 'ואין לוקחין בשר מכל טבח, אלא אם היה אדם כשר ומוחזק בכשרות, והוא ששוחט לעצמו ומוכר ונאמן' להטור יורה דעה סימן קיט: 'החשוד לאכול דברים האסורים.. אין לסמוך עליו בהן, ואם

1. תשובה זו נדפסה ביגדיל תורה נ"י. חוברת ע' ע' קע [ופקסימיליא מכת"י הרד"צ נדפס שם ע' קעב]. ונערך כאן בתוספת הערות.

2. יורה דעה.

3. שרק בטבח שוחט סובר הטור ביורה דעה סימן ס"ה שצריך להיות מוחזק בכשרות.

צריך להיות לו לפחות חזקת כשרות של כל ישראל, משא"כ השוחט צריך לו חזקת כשרות יתירה.

ועיין לקמן שם: 'ולפי זה מה שכתב הרמב"ם: והוא ששוחט לעצמו, היינו בטבח שהוא הקצב דווקא, שאם אינו שוחט בעצמו אלא איש אחר שוחט והוא מוכר בשר לאחרים נאמן אע"פ שאינו מוחזק בכשרות אלא בחזקת כשרות של סתם ישראל, שכיון שהשוחט יודע מכל הנבלות והטרפות שיצא מתחת ידו הרי הוא מירתת למכרו בחזקת כשרות פן יודע הדבר'⁶ (והנה לפי זה אינו מועיל כי אם במקום שאין אוכלין בשר חוץ, אבל במקום שאוכלין בשר חוץ צריך להיות המוכר בשר בחזקת כשרות יתירה ולא די לו בחזקת כשרות של סתם ישראל) וכו'. 'ואף על גב דבדאורייתא לא סמכינן אמירתת לחוד, וגם לא מירתת אלא כשבודקים אחריו כמו שנתבאר שם'⁷ – היינו בחשוד בודאי; אבל בסתם ישראל שהוא בחזקת כשרות אלא שאינו מוחזק לנו שהוא אדם כשר סמכינן'⁸. עיין שם כו'.

והנה בזה שעבר ומכר לכתחלה בלא ניקור אי אפשר לסמוך עליו כלל, וגם חזינן דלא מירתת. ועיין בסימן ס"ט בהג"ה סעיף י"ד. וכאן בודאי יש לדון אותו למזיד שחצף למכור בשר שאינו מנוקד כלל, וגרע הרבה מנמצא אחריו חלב אפילו בכזית – ששם העצלות גרם לו, אבל אם מכר בלא ניקור הרי מלעיג על דברי חכמים ובודאי שקל כזה יצא מחזקת סתם ישראל.

והנה הגם שאין לחוש שימכור טרפות בפועל ממש, אבל עכ"פ הרי יש כמה חלבים דאורייתא שתחת ידו, ואם ימכור אותן בשומן, ושם אין שייך כלל: מירתת. ועיין בצמח צדק בארוכה שם⁹ סעיף ב בשם תשובת שארית יוסף¹⁰ בענין ההפרש לטבח המנקר למנקר אחר ששם יש לחשוד אותו שעשה מאיזה טובת הנאה¹¹; אך כל זה אם ניקר אלא שנשאר אחריו, אבל אם לא ניקר כלל אין לו שום התנצלות.

10. סימן כ"ב.

11. על פי מה שכתב הבית יוסף ביורה דעה סוף סימן ס"ד: 'כתב בתורת הבית: כל טבח המנקר בשר ומוכר לאחרים אם נמצא אחריו חלב כשעורה מעבירין אותו מאומנותו כו', ונראה מדבריו שאם אינו מוכר בשר אלא שבעלי הבשר נותנין לו לנקר אין מחמירין עליו כל כך' עכ"ל הב"י. וכתב השארית יוסף על זה: ולכן כשאין הבהמה שלו יש לדונו לשוגג כו', שכשהוא שלו הוא בהול למכור ממהר ואינו מדקדק לכן יש להעבירו, משא"כ כשהבשר של אחרים (הובא בשו"ת צמח צדק חלק יורה דעה סימן ה סעיף ב, עיין שם).

נתארח אצלו לא יאכל משלו מדברים שהוא חשוד עליהם. במה דברים אמורים? בחשוד, אבל בסתם כל אדם הוא בחזקת כשר ויכול לאכול עמו'.

6. על ידי השוחט כשישאלוהו (שו"ע אדה"ז שם בקו"א הנ"ל).

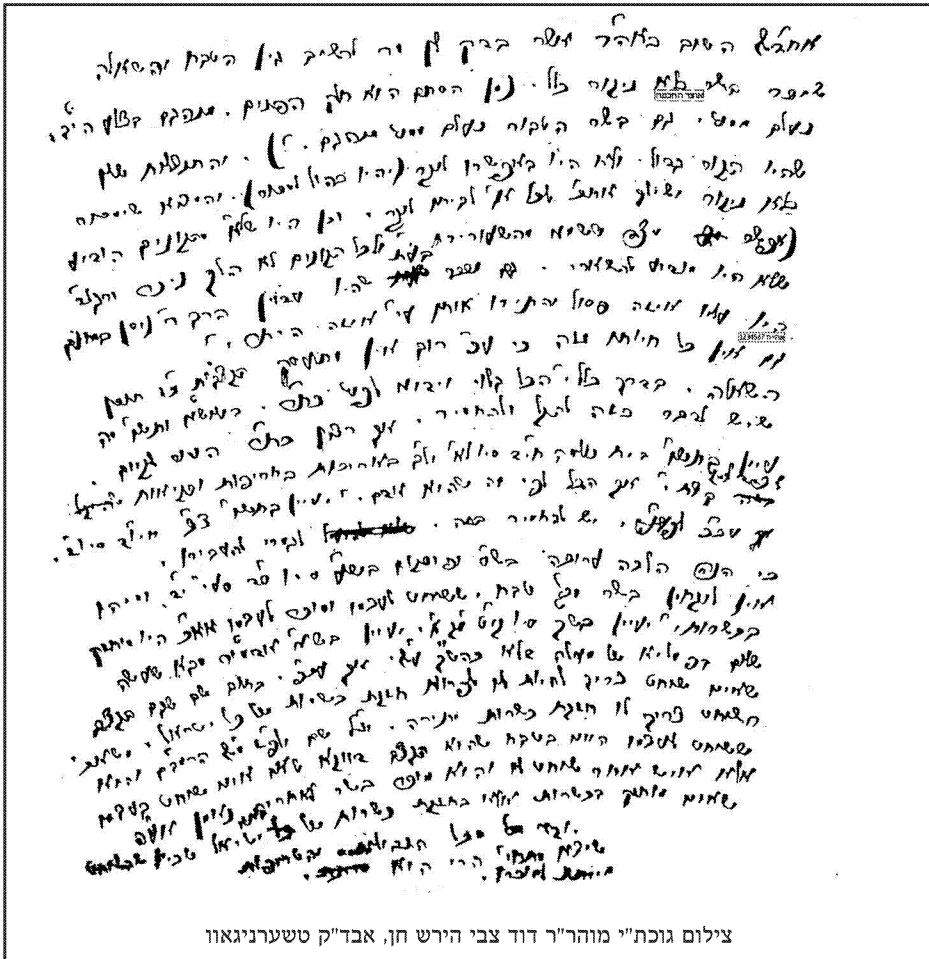
7. בשולחן ערוך אדה"ז יורה דעה סימן ב סעיף ד ס"ק יב.

8. אפילו בדאורייתא אהא דמירתת לשקר אף על פי שאין בודקים אחריו (שו"ע אדה"ז יורה דעה סימן א קונטרס אחרון ס"ק ב).

9. בשו"ת צמח צדק חלק יורה דעה סימן ה.

ואפשר להעמיס כן בכוונת רש"י¹² דף צ"ג ע"א: אתמר טבח שנמצא חלב אחריו כו' פירש רש"י: 'דרך הטבח לנקר בשר'. ואפשר לומר שלכאורה פירושו שנמצא אחריו, ואינו מבואר אפילו אם מכר הבשר, או שנמצא אחריו בכיתו; גם אין הפרש אי מוכר לבקיאים בניקור או לשאינו בקיאים, גם אם יאמר שכוונתו הי' עוד לתקן, ואף על פי כן כל זה אינו מועיל. מכל מקום בדברי רש"י: 'דרך הטבח לנקר', ואם כן אם ראינו שלפי הנראה גמר מלאכתו, אין לו התנצלות; וכל שכן אם יצא מתחת ידו.

אך הנה לפי זה צריך להיות המוכר בשר – איש כשר שלא ראינו עליו שום עון ואשמה. אך הנה במה דלא חמירא לאינשי כבר הקילו בזה; אך אם חשוד לאותו דבר ממש, בודאי יש לסלק אותו.



סימן י

בעל חי שנאסר בשחיטה אם בטל בארץ

הרב ש[למה] מנחם מענדל

בחרב הגאון ר' חיים דוד צבי חן¹

ב"הפלס" ח"א שנה זו צד 15 יתפלא "בר נחמני"² על הר"מ³ דכתב⁴ דצפור מצורע השחוטה אינה בטלה משום בעלי חיים⁵, והא איהו פסיק⁶ דרק משעת שחיטתה נאסרה?⁷

רב גוברי' במקצוע זה⁸ (הנאמן' שם). ומכל כתביו לא נותר לפליטה כי אם מאמרים אחדים ותשובות אחדות שנדפסו לקמן (והסכמה על ספר תורת האדם שנכתב בשנת תרס"ו, וסמיכת חכמים שנתן להרב גרשון חן שנדפסו לקמן בנספחים). תשובה זו נדפסה ב"הפלס" (שיצא לאור ע"י הרב עקיבא רבינוביץ מפולטבה) אייר תרס"ב ע' 456 (מענה לשאלת "בר נחמני" שנדפסה שם ח"א ע' 15). וחזרה נדפסה ביגדיל תורה נ"ג. חוברת סב סימן יב (ע' לו ואילך).

2. 'עלענ'ד ש"בר נחמני" הוא הרה"ח ר' דוב נחמן הורוויץ מו"ץ בוויטעבסק (ומקורם בגלוקאב) בעל המחבר ספר "חידושי בר נחמני" שנדפס בפיעטרקוב עדר"ת (אחר פטירת המחבר בכ"ח אדר"ר תער"ג). ב"הפלס" נדפסו דברים רבים החתומים ע"י ר' דב נחמן הורוויץ, ואחרים החתומים בר נחמני, ומסתמא הוא הוא' (הערת הר"י ש"י מונדשיין ביגדיל תורה שם הערה 17).

3. = הרמב"ם.

4. בהלכות מאכלות אסורות פט"ז ה"ז.

5. ולשון הרמב"ם שם: 'כל בעלי חיים חשובין הם ואינם בטלין. לפיכך: שור הנסקל שנתערב באלף שורים, ועגלה ערופה באלף עגלות, או צפור מצורע השחוטה באלף צפרים, או פטר חמור באלף חמורים – כולם אסורין בהניה'.

ומקורו: בהא דאמר רב אשי במסכת זבחים עג, א 'בעלי חיים חשיבי ולא בטלי'; ובמשנה עבודה זרה פרק ה (עד, א): "אלו אסורין ואוסרין בכל שהוא: יין נסך ועבודה זרה ועורות לבובין, ושור הנסקל ועגלה ערופה וציפורי מצורע ושער נזיר ופטר חמור ובשר בחלב וחולין שנשחטו בעזרה, הרי אלו אסורין ואוסרין בכל שהוא" (ובדפוסים שלפנינו בגמרא נוסף במשנה 'ושעיר המשתלח', וכבר מחקו הגר"א בהגהותיו (ונסמן שם

1. הרב החסיד ר' מנחם מענדל בנו של הרב הגאון החסיד ר' חיים דוד צבי הירש חן רבה של טשערניגאוו (תרל"ט-תרע"ט), 'נתגדל ונתחנך בבית אביו הרה"ג [רד"צ] שליט"א, ונסמך להוראה מאת הרבה מגדולי הדור. ובשנת תרס"ז נתקבל לרב ואב"ד בעיר ניעוין [שבפלך טשערניגאוו]. והוא סופר מהיר ושלם במדעים. ותחת השגחתו מתנהלת ישיבה נכבדה שנתיסדה זה יובל שנים ע"י הרה"ג ר' לוי יצחק שניאורסאהן [נכד אדמו"ר האמצעי, חתן אדמו"ר הצ"צ], בהישיבה הזאת לומדים כחמשים בחורי חמד גפ"ת בעיין אצל ר"מ גדול בתורה. הוצאות הישיבה עולה לאלף ובי' מאות רובל כסף לשנה, ואשר החלק היותר גדול מהסכום הנ"ל נותנים אחינו בני ישראל תושבי עיר ניעוין הנ"ל (אהלי שם, פינסק תער"ב). ושמו גדול ומהולל בתור רב פעלים ועסקן ציבורי (דורות האחרונים, עדר"ת ע' 159).

הוא היה אחד המיוחד מן המצויינים שברבני רוסיא, גאון נשגב ואיש האשכולות, נערץ על ידי גדולי הדור וכל יודעיו: מהכירות אישית; מתוך שאלות ותשובות; ומעסקנותו בענייני הכלל (בשליחותו של כ"ק אדמו"ר מהורש"ב), במשפט בייליס, באסיפות הרבנים שנקראו על ידי הממשלה הרוסית (בהן הופיע כדוברו של כ"ק אדמו"ר מהורש"ב) וכיוצא בזה (ר' דוד צבי הילמאן ב'הנאמן' שנה יג (גליון כא) ע' 3).

קדוש עליון בחייו ובמותו, נהרג על קידוש ה' בד' אלול תרע"ט בעיר רבנותו ניעוין (בלכתו במלאכות הכלל), טרם הגיעו למ' שנה. נאמן כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב ואהובו, ונפשו קשורה בנפשו [מגדל עו' ע' נה. וראה אודותיו בארכה בספר "אבני חן – תולדות משפחת חן", שיראה אור בקרוב].

'השאייר אחריו חדושי תורה רבים בכתב יד, חבילות חבילות תשובות שאלות, ובעיקר בתקנת עגונות דהוה

באחד ומאתים ומצטרפין זה עם זה ואינו צריך להרים' (ועיין עוד במשנה הנ"ל מה שנחלקן בזה רבי אליעזר ורבי שמעון אם מצטרפין זה עם זה), ובירושלמי שם פ"ב ה"א מקשינן: 'הכא (בתרומה ותרומת מעשר והחלה וביכורים) את אמר: צריך להרים, והכא (בערלה וכלאי הכרם) את אמר: אינו צריך!', ומשינן: 'רבי יעקב בר זבדי, רבי אבהו בשם רבי יוחנן: מפני גזל השבט', וכן כתב בר"ן על הרי"ף בשם התוספות. ופרכינן עלה (בגמרא עבודה זרה שם): 'וליתני (הכא): אגוזי פרך ורימוני בדין (של ערלה או של כלאי הכרם) דדבר שבמנין ואיסורי הנאה הוא!', ומשינן: 'הא תנא ליה התם (בסדר זרעים מסכת ערלה פ"ג מ"ז): הראוי לערלה ערלה, הראוי לכלאי הכרם כלאי הכרם' (ולכן לא הוצרך התנא לשנותה עוד הפעם בסדר נזיקין מסכת עבודה זרה). והרי"ף כתב דלא קיימא לן כהאי משנה דעבודה זרה כדאוקמינן לה בגמרא שחמץ דוקא אם הוא דבר שבמנין אוסר בכל שהוא, 'דקיימא לן: דחמץ בפסח אסור ואוסר כל שהוא', ומפרש הרי"ף דחמץ בפסח אסור ואוסר כל שהוא לא רק באכילה אלא גם בהנאה.

ובירושלמי עבודה זרה פ"ה ה"ב גרסינן עלה: 'יין נסך ועבודה זרה ועורות לבובין – על שם: ולא ידבק בידך מאומה מן החרם. ושור הנסקל – ממשמע שנאמר יסקל השור אינו יודע שלא יאכל? מה תלמוד לומר: לא יאכל? מיכאן שאסור אף בהנייה [ובנוסח אחר נוסף: רבי אבהו בשם רבי יוחנן: כל מקום שנאמר: לא יאכל, לא תאכלו.. איסור הנאה במשמע]. עגלה ערופה – שם שם (במרים כתיב: ותמת מרים בקדש ותקבר שם, וכתוב בעגלה ערופה: וערפו שם), מה שם האמור להלן (במיתת מרים) אסור בהנייה אף שם האמור כאן (בעגלה ערופה) אסור בהנייה. וציפרי מצורע – כל צפור טהורה תאכלו זו החיה (צפור המצורע החיה המשולחת על פני השדה), וזה אשר לא תאכלו מהם זה השחוט; או חילוף (שהחיה המשולחת על פני השדה נאסרת והשחוט מותרת)? רבי יוחנן בשם רבי ישמעאל: לא התפיסה התורה איסור הנייה דבר שיש בו רוח חיים. ושיער נזיר – ונתן על האש אשר תחת זבח השלמים. ופטר חמור – עריפה עריפה (נאמרה עריפה בעגלה ערופה ונאמרה עריפה בפטר חמור), מה להלן קוברו ואסור בהנייה אף כאן קוברו ואסור בהנייה. ובשר בחלב – תני: בשלשה מקומות כתיב לא תבשל גדי, לאכילה ולהנייה ולבישול. וחולין שנשחטו בעזרה – רבי יוחנן בשם רבי ישמעאל: אמרה תורה שחוט שלי בשלי ושלך בשלך, מה שלי בשלך אסור אף שלך בשלי; (אי הכי יכול שהשחוט חולין בעזרה) ענוש כרת ולא? רבי ישמעאל אמר: למידין (איסור) מקל וחומר (ובמה מצינו) ואין עונשין (מלקות וכרת) מקל וחומר (ובמה מצינו).

בחצי עיגול: 'וכן בירושלמי ורי"ף ורא"ש ליתא', וכמו כן ציין שם לתוספות זכחים עב, א ד"ה אלא דמוכח בהדיא דלא גריס לה במשנה לתיבות 'ושעיר המשתלח'. ופרכינן בגמרא (עבודה זרה שם): 'תנא מאי קחשיב? אי דבר שבמנין קחשיב (משום דדרכו לימנות לא בטיל ואפילו לאו איסור הנאה), ליתני נמי: חתיכות נבילה; אי איסורי הנאה קא חשיב (שיין נסך ועבודה זרה ועורות לבובין אסורין בהנאה, ושור הנסקל ועגלה ערופה וציפורי מצורע ושער נזיר ופטר חמור ובשר בחלב וחולין שנשחטו בעזרה) נשנו במסכת קידושין פרק ב (נו, ב) בין איסורי הנאה וכלאי הכרם' תנן: 'הערלה וכלאי הכרם עולין באחד ומאתים.. ורק אם הוי הערלה או כלאי הכרם גם דבר שבמנין או ידלקו כולם', ליתני נמי חמץ בפסח!', ומשינן: 'אמר רבי חייא בר אבא ואיתימא רבי יצחק נפחא: האי תנא תרתי אית ליה דבר שבמנין ואיסורי הנאה' ופירש רש"י: 'דאיכא תרתי לחשיבותא דחשיב איסור דידהו, הוא דלא בטיל; אבל חמץ פרוסה בפסח הואיל ואין דרכו למנות בטיל ומשליך אחד מהן לנהר והשאר נותן לכלבו, וחתיכת נבילה אע"ג דדבר שבמנין הוא כיון דלאו איסור הנאה הוא בטלה ברובא ודחידא שרי לכלבים ואיך שרו לאכילה' [ובתוספות ד"ה למעוטי כתבו דלעולם סבר האי תנא דדבר שבמנין אע"פ שאינו איסור הנאה אסור ואוסר כל שהוא, אלא דהאי תנא לא חשיב כאן אלא הנך דאית בהו תרתי: דבר שבמנין ואיסורי הנאה; וכן כתב בחידושי הריטב"א, ומפרש דאתא לאשמועינן דאפילו איסור הנאה אינו אוסר כל שהוא אלא אם כן הוא דבר שבמנין. וכן כתב הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות פט"ז ה"ה (וה"ו): 'חתיכה של נבלה או של בשר בהמה או חיה או עוף או דג הטמאין שנתערבה בכמה אלפים חתיכות – הכל אסור עד שיגביה אותה חתיכה, ואחר כך ישער השאר בששים, שאם לא הגביהה הרי הדבר האסור עומד ולא נשתנה והחתיכה חשובה אצלו שהרי מתכבד בה לפני האורחין. והוא הדין בחתיכה של בשר בחלב, או של חולין שנשחטו בעזרה, שהרי הם אסורים מדבריהם בהנייה, כמו שיתבאר בהלכות שחיטה – אוסרין בכל שהם עד שיגביה אותם. וכן גיד הנשה שנתבשל עם הגידין או עם הבשר – בזמן שמכירו מגביהו והשאר מותר, שאין בגידים בנותן טעם, ואם אינו מכירו – הכל אסור, מפני שהוא בריה בפני עצמו הרי הוא חשוב ואוסר בכל שהוא'. ובחידושי הריטב"א כאן השיג על רש"י דכשאינו אוסר כל שהוא אינו צריך להשליך אחד לנהר, דלא תנן במסכת ערלה (פרק ב משנה א) שצריך להרים רק בתרומה ותרומת מעשר (אפילו של דמאי) החלה והביכורים ש'עולין באחד ומאה ומצטרפין זה עם זה וצריך להרים', אבל בשאר איסורי הנאה אינו צריך להרים כדתנן התם: 'הערלה וכלאי הכרם עולין

וַיִּדְעֵתִי נְרָאָה לִיִּישָׁב בַּפְּשׁוּט, בַּהֲתַכּוֹנֵן תַּחֲלָה לְכָל עֵיקַר דִּינָא דְּבַעֲלֵי חַיִּים לֹא בַטְלֵי וְאִסּוּר הַתַּעֲרׁוּבוֹת בְּשִׁבִיל זֶה לְכָל אָדָם, אֵיךְ וּמֵתִי הוּא הָאִיסוּר? הַן לְאוֹכְלֵם חַיִּים – הֲלֹא גַם מִבְּלֵי תַעֲרׁוּבוֹת הַבַּעֲלֵי חַיִּים אִסּוּרִים, וְכַשִּׁישְׁחַטֵּם הֲלֹא כִּבְר חֲדָלוּ מֵהִיּוֹת עוֹד בַּעֲלֵי חַיִּים! וְעַצֵּם הַשְּׁחִיטָה הֲלֹא מוֹתֶרֶת גַּם לְבַעַל הַחֵי הָאִסּוּר בַּעֲצָמוֹ (כְּשֹׂאִין חֲשַׁשׁ מִצַּד הַבְּרִכָּה, כְּגוֹן בְּשׁוֹחֵט עִמּוֹ עוֹד כְּשֵׁרוֹת)

בבגד שידלק הבגד ומשער הנזיר ומפטר חמור בשק ידלק השק, ועל כרחך משום שהוא סובר כדמשמע מירושלמי עבודה זרה שאיסורי הנאה ממין החי (שיש בהם שיעור איסור) שנתערבו בהיתר אפילו באלף לא בטיל, ושאני ערלה וכלאי הכרם שהם ממין הצומח שאע"פ שהן אסורין בהנאה עולין באחד ומאתים (ובירושלמי ערלה פ"ב ה"א ילפינן לכלאי הכרם שעולה באחד ומאתים וילפינן לערלה מכלאי הכרם) אבל ממין החי גם באלף לא בטיל אפילו אם אינו דבר שבמנין [ובירושלמי ערלה פ"ב ה"א הביאו ברייתא שרבי יהודה סובר שבמקדשין פרוסה של לחם הפנים שנתערבה במאה פרוסות של חולין וכן חתיכה של חטאת שנתערבה במאה חתיכות של חולין יעלו וחולק על תנא קמא דאמר: לא יעלו, וביבמות פא, ב ותוספתא תרומות סוף פרק ח תניא איפכא (ועד"ז שם פרק ה, יז)], ואם כן אינו ענין ליעשרה דברים מקדשין דהיינו רק בערלה וכלאי הכרם (שהם איסורי הנאה מהצומח)! ומשנינן: רבי מאיר כרבי עקיבה, דרבי עקיבה אמר (במסכת ערלה פ"ג מ"ז): אף כיכרות של בעל הבית.

ותלמודא דידן דפריך במסכת תמורה (לד, א) אמתניתין דהאורג מלא הסיט ליבטיל ברובא! (ומשני: 'בציפורתא- ופירש רש"י שם: 'שעשה מן האיסור צורת צפור בשק – דחשיב, דמיפה ליה לכולי שק ולא מיבטיל), אזיל לשיטתיה במסכת עבודה זרה שגם באיסורי הנאה מן החי לא אמרינן דאפילו באלף לא בטיל אלא אם כן הם דבר שבמנין.

6. בהלכות טומאת צרעת פי"א ה"ז.

7. ולשון הרמב"ם שם: 'הצפור השחוטה אסורה בהנאה. ומאימתי תאסר? משעת שחיתתה'. דבקדושין גז, א (וחולין פב, א) פליגי רבי יוחנן וריש לקיש 'ציפורי מצורע מאימתי אסורים? רבי יוחנן אמר: משעת שחיתה, וריש לקיש אמר: משעת לקיחה, ופסק הרמב"ם כרבי יוחנן.

ובהפלא ח"א ע' 15 כתב "בר נחמני": 'ושאלתי לגאונים הדור ולא מצאו מענה, אולי מי מקוראי "הפלא" ימצא על זה תשובה נכונה. ולדעתי נראה שדעת הרמב"ם, דפירוש "בעלי חיים חשיבי" אין הכוונה שהמה עדיין בחיים, רק מין בעלי חיים, שלם, אף שחוט, חשובה; ולא כמו דקיימא לך.

ופרכינן: 'ולמה לא תנינן נבילה עמהן?', ומשנינן: 'אמר רבי יוסי ברבי בון: לא מתני אלא דבר שאסור בהנייה, נבילה מותרת בהנייה'. וגרסינן: 'התיבון: הרי חמץ בפסח (דאסור בהנאה, ולמה לא תנינן חמץ עמהן)? חמץ יש בו כרת ואלו אין בהן כרת (דלא תני התנא אלא אלו אע"פ שאין בהן כרת כיון שהן איסורי הנאה אינן בטלין, והלכך לא חשיב חמץ בפסח בהדייהו)'. ומשמע מהירושלמי שהאיסור הוא רק מפני שהם איסורי הנאה אפילו אם אינם דבר שבמנין.

והירושלמי אזיל בזה לשיטתיה במסכת ערלה, דאהא דתנן התם (פ"ג מ"ג): 'האורג מלא הסיט מצמר הבכור בבגד – ידלק הבגד, משיער הנזיר ומפטר חמור בשק – ידלק השק; ובמקדשין – מקדשין בכל שהן' גרסינן (שם פ"ג ה"ב): 'אית דתני לה (להך מתניתין) בשם רבי מאיר (דאמר: את שדרכו לימנות מקדש את הכל (הראוי לערלה – ערלה, הראוי לכלאי הכרם – כלאי הכרם), ואינו עולה באחד ומאתים), ואית דלא תני לה (להך מתניתין) בשם רבי מאיר; מאן דתני לה בשם רבי מאיר אית ליה: עשרה דברים מקדשין' (דגרסינן בהלכה ד: 'רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש, חד אמר: דברי רבי מאיר עשרה דברים מקדשין, וחרנא אמר: דברי רבי מאיר כל הדברים מקדשין' [ובתלמוד בבלי (ביצה ג, ב; יבמות פא, ב; זבחים עב, ב) גרסינן: 'רבי יוחנן אמר: את שדרכו לימנות שנינו (במילתיה דרבי מאיר, דמשמע: את המיוחד לכך, שאין אדם מוכרו באומדן), ורבי שמעון בן לקיש אמר: כל שדרכו לימנות שנינו (משמע: כל דבר שיש בני אדם המקפידין עליו מפני חשיבותו למכרו במנין)], ומאן דתני להך מתניתין ד'האורג מלא הסיט מצמר.. ומשער.. ידלק.. בשם רבי מאיר, אומר שעשרת הדברים הם: ששה דברים שהזכירו חכמים במסכת ערלה פ"ג מ"ז: 'אגוזי פרך ורמוני באדן וחביות סתומות וחלפי תרדין וקולסי כרוב ודלעת יונית', ז) בגד שצבעו בקליפי ערלה (שנחלקו בו רבי מאיר וחכמים בערלה פ"ג מ"א), ח) הצובע מלא הסיט בקליפי ערלה (שנחלקו בו רבי מאיר וחכמים שם מ"ב, ט) האורג מלא הסיט.. (שם משנה ג), י) מי שהיו לו חבילי תלתן של כלאי הכרם (שנחלקו בו רבי מאיר וחכמים שם מ"ו). ופרכינן: 'מאן דלא תני לה בשם רבי מאיר – מנן אית ליה עשרה דברים מקדשין? [הרי הוא סובר שגם חכמים מודים בהאורג מלא הסיט מצמר הבכור

זולת מצד "אין מבטלין איסור", אשר יש לזה אופנים שיותר, כמו כשאין כוונתו לבטל, כיורה דעה סימן פ"ד בט"ז ס"ק ח"י⁸ וש"ך ס"ק ל"ח ועיין שם ס"ק מ⁹; ואכמ"ל, כי עיקר כוונתי הוא רק בנוגע להאיסור שבו מצד הא דבעלי חיים לא בטלי, דהא על כל פנים כשישחטם יותרו למי שלא נשחט בעבורו כדין מבטל איסור ולרש"ל בט"ז סימן צ"ט ס"ק י אף למי שנתבטל בשבילו כשלא ידע מזה ועיין חידושי ר' עקיבא איגר שם¹⁰, ואם כן הלא נפל דינא דבעלי חיים לא בטלי בבירא, כשלא נצרף אליו דינא דאין מבטלין איסור, דהא סוף סוף ישחטם לא למען התירם לאכילה, כי אם למען טהרם מידי נבלה, כשלא יהיו עוד ראויים למלאכה ותכבד עליו משא הוצאות כלכלתם, וממילא הא יותרו לישראלים אחרים וגם לו כשלא חשב על זה? ובעל כרחינו לומר דענין "בעלי חיים לא בטלי" הוא: שאם יוציא אחד מן התערובות וישחטנו יאסר באכילה לא מצד ענין ביטול איסור, אך מפני האיסור שבו בעצם שלא נתבטל, דבחיותו אין התערובות מועיל לו לבטלנו ועל כן כל אחד מהתערובות הי' נחשב אז כבעל חי אסור, כמובן, ואם כן כשהוציאו ממקום הקביעות ושחטו הרי לקח בעל חי אסור ושחטו שאסור הנהו לכל אדם. והא דשרינן בעלי חיים שנתערבו ונשחטו, היינו דוקא כשגם אחר השחיטה עדיין הנם במקום הקביעות שאז מתבטלים הם אחר השחיטה והוי דינם כשחוטים שנתערבו; אבל להוציא אחד מן הקביעות בעודו

8. על מה שכתב בשו"ע יורה דעה סימן פד סעיף יג: 'דבש שנפלו בו נמלים, יחממו עד שיהא ניתן ויסננו' (ומקורו בארחות חיים הלכות איסורי מאכלות סי' מב: 'מעשה שנפלו נמלים בכלי הדבש, והורו שיחמם הדבש עד שיהא ניתן ויסננו, וישארו הנמלים למעלה'): 'ואין כאן מבטל איסור לכתחלה, שאין כוונתנו אלא לתקן הדבש. כן כתב בית יוסף בשם ארחות חיים'.

9. על מה שכתב בשו"ע יורה דעה שם סעיף יד: 'חטים מתולעים מותר לטחנן והוא שירקד הקמח לאור היום (וכל תולעת שיראה שם יורקנו, והשאר מותר)' (ומקורו בתרומת הדשן סימן קעא דאין להחמיר בחטים מתולעים שלא לטחנן, אבל 'נראה שצריך לרקד הקמח לאור היום כדי לראות יפה אם נפלו בקמח תולעים שמתו מהבל ואבק הקמח דריחיים'): 'שאין דרך כלל שיטחנו התולעים. כי כששופכים החטים בתוך האפרכסת, כל נקב שיש לפניהם שיכולין לצאת רוחשים ובורחים לחוץ דרך דופני האפרכסת מפני קול ונדנדו הרחיים. עד כאן לשון תרומת הדשן. ולפי זה ברחיים שאין בהם אפרכסת כגון רחיים דידיא היה אסור. אלא שאח"כ כתב שם להתיר מטעם אחר שאף אם יטחנו התולעים בטלים בששים תוך הקמח, ואין זה מבטל איסור לכתחלה כיון דספק הוא אם יתערב שום איסור כלל וגם אינו מכוון לבטל. עד כאן לשונו. ולפי

זה בכל רחיים מותר, וכן משמע מדברי המחבר' (ועיין שם דבמקום שאפשר לטחנן ברחיים גדול שיש בהן אפרכסת אין לטחנן ברחיים אחרת).

[ועיין בט"ז שם ס"ק יט: 'מותר לטחנן. דהתולעים בורחים בשעת טחינה משם לדופני האפרכסת, ואף אם נטחנו הרי הם בטלים', ועל מה שכתוב בחצ"ע 'וכל תולעת שיראה שם יורקנו, והשאר מותר' כתב הט"ז בס"ק כ: 'נראה דהא דשאר מותר, הטעם דהא יש ספק ספיקא: ספק אין שם, ואם תמצוי לומר יש שם – ספק נימוח בשעת האפייה, ואין כאן מבטל איסור לכתחילה, שאין כוונתנו רק לאפות הפת ולא לבטל התולעת'].

10. על מה שכתוב בשולחן ערוך יורה דעה סימן צ"ט סעיף ה שאם עבר וביטל איסור לכתחלה במוזיד 'אסור למבטל עצמו אם הוא שלו, וכן למי שנתבטל בשבילו; ולשאר כל אדם – מותר' (ומקורו בדברי הרשב"א בתורת הבית (בית ד שער ג): 'זכי אסרינן ליה במטלו לכתחלה, דוקא למי שעבר וביטל וכן למי שנתבטל בעבורו כדי שלא יהנו לו מעשיו הרעים, אבל לשאר כל אדם מותר דקנסא בלחוד הוא דקנסינן. וכ"כ הרמב"ם, וכ"כ הראב"ד ז"ל'): ואם ביטל על הסתם למי שירצה לקנות הרי הוא כמו שנעשה בשבילם ביחוד, ואסור לכולם; תשובת הריב"ש סימן תצ"ח. ונשמע מזה דאף מי שנתבטל בעבורו לא ידע מזה, ודלא בט"ז ס"ק י'.

חי ולשחטו זהו גזירת חז"ל דבעלי חיים לא בטלי ואסורים לכל אדם, ומטעמא דאמרינן דכל דברים החשובים, ובכללם גם בעלי חיים, מפני חשיבותם אף כשנתערבו באלף לא אבדו מציאותם ונחשבו כעומדים בפני עצמם שלא בחיבור עם התערובות, וכרמב"ם שם הלכה א'¹¹, ומפאת זה נחשב כל אחד מהתערובות כבעלי חיים שספק עליו שלא מצד התערובות שמא אסור הוא, ובהוציאו אחד מהם ושחטו הוי כלקח בהמה שיש בה ספק איסור בעצם ושחטה שאסורה לכל אדם (והא דשרינן בסימן ק"א סעיף ז' אותה שנחתכה¹², היינו דוקא כשנחתכה ממילא במקום התערובות, דאז אם תאמר שהיא היתר מתבטלת אז – דפקע חשיבותה מינה – בהנותרים, אבל לא בהוציא אחד מהתערובות ושחטו).

ובהיות כן יש לומר עוד, דאף מציאות בעל חי שבעודנו חי היתר הוא, אולם כשישחט יתהווה איסור, כציפור מצורע דידן, שנתערב בבעלי חיים המותרים לגמרי, גם כן שייך הדין דבעלי חיים לא בטלי שאסור לקחת אחד אחד מהתערובות ולשחוט ולהנות בו, דכיון שנתערב בעודנו חי הרי מצד חשיבת חיותו לא בטל והוי כעומד בפני עצמו שלא נתערב עמהם, ומה לי שעוד היתר הוא, הא סוף סוף בעל חי הוא, וכי משום דהוא היתר פקעה חשיבותו העצמית ממנו! וממילא כל אחד מהתערובות בספק דלמא צפור הוא ומחשב כספק שלא מצד התערובות. ובשחטו אחד מהתערובות הוי כשוחט צפור שלא נתערבה בשום תערובות ויש ספק עלי' שמא צפור מצורע הוא, שבודאי אסור בהנאה דלמא צפור מצורע הוא ושחיתתו אסרתו, והכי נמי כן הוא אחרי שהתערובות שנתערב בעודנו חי לא פעלה עליו כלל לאבד ולבטל מציאותו והוי מצד חשיבותו כעומד בפני עצמו. ובכך, שפיר קאמר הרמב"ם דכשנתערב צפור מצורע השחוט (העומד לשחוט כמו עגלה ערופה שעומד להערף) בשאר צפרים חיים אסור לקחת מהתערובות ולשחוט ולהנות בו.

לאחר שנודע התערובות). והוא שנתרסקו שלא במתכוין לבטל האיסור, אבל אם נתכוין לכך – אסור למרסק אם הוא שלו וכן למי שנתרסק בשבילי'. ובטור ושולחן ערוך שם סעיף ז כתוב שאם נתערבה חתיכה הראויה להתכבד בין שאר חתיכות ואחר כך נחתכה חתיכה אחת אין תולין לומר האיסור נחתך ומתבטל ויהיו כולן מותרות, אלא אותה שנחתכה לבד מותרת ממה נפשך דאם החתיכה שנחתכה היה חתיכת האיסור (עד ששוב אינה ראויה להתכבד בה) אף כולן מותרות (מכיון שהחתיכה של איסור שוב אינה ראויה להתכבד בה), ואם אינה של האיסור הרי היא לבדה מותרת והשאר (השלימות) אסורות, עיין שם בארוכה.

11. 'כל השיעורים האלו שנתנו חכמים לדבר האסור שנתערב במינו המותר – בשלא היה הדבר האסור מחמץ או מתבל, או דבר חשוב שהוא עומד כמות שהוא ולא נתערב ונדמע בדבר המותר; אבל אם היה מחמץ או מתבל, או דבר חשוב – אסור בכל שהוא' (רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פט"ז הלכה א).

12. דבטור ושולחן ערוך יורה דעה סימן ק"א סעיף ו אמרינן דהא דבריה וחתיכה הראויה להתכבד לא בטלי דוקא בעודם שלימים אבל אם נחתכו או נתרסקו (ולא נשאר שם חתיכה הראויה להתכבד או דבר חשוב, ש"ך שם ס"ק טו בשם תורת חטאת ממשמעות איסור והיתר) עד שנאבדה צורתן בטלי – דתו לא חשיבי, ואפילו אם נתרסקו לאחר שנתערבו עם היתר (ואפילו

והכרח ברור לדעתי זאת הוא ממקור ההלכה דבעלי חיים לא בטלי בזבחים ע"ג, א דזבחים שנתערב בהם שור הנסקל ימותו כולן משום דבעלי חיים לא בטלי¹³, והרבינו תם סובר שם ע"א א' ד"ה אפילו ובסנהדרין פ' א' ד"ה בשור [שלא נגמר דינו], דשור הנסקל אינו נאסר מחיים, ואם כן הוי ממש כצפור מצורע דידן, ובכל זאת קאמר הש"ס מפורש דיש בזה דין "בעלי חיים לא בטלי". ואף התוספות לא דחו שיטת רבינו תם אלא מטעמי אחרוני; ומדוע לא דחו מגמרא זו, דאיך שייך בזה לשיטתו הא דבעלי חיים לא בטלי? ועל כרחך כמו שכתבתי, ונכונים גם דברי הרמב"ם בלי שום דוחק.

ש[למה] מנחם מענדיל בהרה"ג ר' חיים דוד צבי חן הגאבד"ק צערניגוב הי"ו.

אחד ברבוא ימותו כולן, אמר רב אשי (שם עג, א): 'אפילו תימא רבנן (דפליגי ארבי מאיר ואמרי שרק ששה (או שבעה דברים לרבי עקיבה) נחשבים לדבר שבמנין ואוסרין כל שהן), בעלי חיים חשיבי ולא בטלי'.

13. דאהא דתנן בזבחים ע, ב (ריש פרק שמיני דזבחים): 'כל הזבחים שנתערבו בחטאות המתות או בשור הנסקל אפילו אחת בריבוא ימותו כולן', ומוקמינן לה התם (עא, ב), דהכי קאמר: כל הזבחים שנתערבו בהן מחטאות המתות או שור הנסקל אפילו

סימן יא

מי שזינתה תחת בעלה, אם יש להתיר להבעל לישא אחרת עליו

הרב שלמה מנחם מענדל חן
רב בניעוזן¹

בעזה"י נייעזין.

הנוטה כדוק שמים. יכתב ויחתם בספר החיים את כבוד שארי בן דודי. ידידי ורחימי.
הרה"ג המצוין ונעלה, החו"ב ווח"ס. משכיל וחרד לדבר ה', מוהר"ר שמואל דוד נ"י
חן. רב בטשעליאבינסק² תע"א.
שלמא רבא למר, לאורייתיה ולכל דיליה.

מכתבו הנחמד הגיעני בעת היותי בפטרבורג בקיץ הלז³, לרגלי גמר מלאכת
ועידת הרבנים⁴. בשוכי נטרדתי בטרדות שונות עד שאך כאלה הימים
יכולתי להפנות לשום עין על שאלתו. וזהו בקצרה:

בדבר שאלתו על אודות הפרוצה מאמסק שמפורסמת לזונה בכל הסביבה, ויש
עדות משני עדים שראו בפעמים שונות ממנה התנהגויות מכוערות עם

בקרוב. נרשם שהרב דוב בער בן הרב מאיר בן ר' פרץ
חן נשלח ע"י כ"ק אדמו"ר מוהר"ש לשמש ברבנות
בעיר טשעליאבינסק (עיר שהתיישבו בה הרבה
קאנטאניסטים, בצד הדרומי של הרי אוראל ברוסיה).
הוא שימש שם ברבנות למעלה מארבעים שנה (ועיין
שם שלאחר פטירתו (של ר' דוב בער), ירש את מקומו
בנו הר' ברוך); ומכאן מוכח שבקיץ עת"ר כבר נתמנה
ר' שמואל דוד חן לרב בטשעליאבינסק, והדעת נותנת
שגם הוא היה אחד מבניו של הרב דוב בער בן הרב
מאיר חן.

3. עת"ר (ראה אגרות קודש כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב
ח"ה ע' לד' אגרת א'לט) מיום ב' כ"ד מנחם אב עת"ר
(להרש"מ טריינין): 'ובקשתי את ידידי הרמ"מ חן נ"י
ונסע לפ"ב...).

4. לברר מדוע לא נכלל דעת המיעוט (שהיא דעת כ"ק
אדמו"ר הרש"ב והרבנים חסידי חב"ד) בההעתיק
שנשלה לליובאוויטש מדיוני וסיכומי וועידת הרבנים
דפטרבורג (בחדש אדר עת"ר, ועידה בה הרמ"מ נטל
חלק).

1. התשובה נדפסה לראשונה בשערי תורה (שיצא
לאור בווארשא) חלק ה קונטרס ט סימן סט דף עג
ואילך בכותרת: 'תשובה זו הגיע לידנו ע"י גיסו הרב
הק' מ' דובער נ"י מבענדער בהרב הגאון המפורסם ר'
יהונתן אבעלמאן ז"ל'.

סגנון תשובה זו טבוע בחותמו היחודי של הרמ"מ חן
שמשמש לקמן אות ב (בקטע המתחיל: 'ואבאר: לענין
קנס': 'החייב קנס על המעשה הלז או לא') בה' הידיעה
במובן האם (כלומר: האם חייב קנס על המעשה הלז או
לא). ועד"ז בסוף אות ב משתמש בתיבת 'הלא?'
במשמעות 'האם לא', שכתב דעיקר הענין בקבלת
העדות אודות אשה שזינתה הוא לדעת ברור הדבר 'אם
זנתה הלא? (כלומר: אם זנתה או לא); ובמשמעות זה
נמצא 'הלא' בצירוף סימן שאלה גם כמה פעמים לקמן
סימן יב בתשובה דשנת תרד"ע. לדוגמא: בתחלת סימן
יב כותב הרמ"מ: 'פעולת נסיון ובחינה 'הראויים הם
לכתיבת סת"ם עליהם? הלא?' [פירוש: האם ראויים הם
לכתיבת סת"ם עליהם, אם לא].

2. בספר 'אבני חן - תולדות משפחת חן', שיראה אור

נכרים, באופן שאומדן דעת גדול נוטה שזנתה תחת בעלה פעמים רבות כמעשי הקדשות; אם יש להתיר להבעל לישא אחרת עליה בלא היתר מאה רבנים.

פ"ט הגביות עדות מבוארים במכתב כבוד תורתו, העדות גבה כבוד תורתו שלא בפניה וגם שלא בפניו, ואולם באמסק שלחו אחריה שתבוא למען לגבות עדות בפניה ולא באה.

עדות העדים היתה על זמנים שונים: ר' אפרים גאנטאוו ראה עניני הכיעור ממנה בחדשי תמוז ואב דשנת תרס"ט, ועדות ר' שמעון צוקערמאן היא על זמן אחר.

כבוד תורתו במכתבו הסגיר שתי תשובות מגאון דורנו הגאון הנשגב ר' יוסף ראזין, הראהטשובי מדווינסק. בעברי על פני דבריו ראיתי כי יקרים ונעלים המה מאד, פנינים רבים מפוזרים בין דבריו המפליאים את עין המעיין, וכמעט שבקוצר דבריו המרובים באיכות לא הניח מקום לחדש בזה; אפס כאשר שרצון כבוד תורתו לשמוע גם דעתי בזה – הנני לעשות חפצו. ובהיות שהעת לא תרשני להאריך, על כן אקצר הפעם; ואבוא על סדר דברי הגר"י ראזין. וזהו בעזה"י:

בירור שאלתנו זאת מתחלק לשנים:

(א) משפט האשה לענין לבעלה, המותרת היא לו?

(ב) דין הבעל לענין נשואי אחרת עליה. איך?

ומראש נבאר בעזה"י את דינה לענין לבעלה:

(א) **הנה** זהו פשוט בש"ס בכמה דוכתי דלאסור אשה על בעלה צריך עדות ברורה שזנתה, או עסקי קינוי וסתירה, וכמפורש בש"ס כתובות (ט ע"א) עיין שם⁵, גיטין (פ"ט א')⁶ "מה להלן⁷ דבר ברור אף כאן⁸ דבר ברור" עיין שם, ועיין בתוספות יבמות (כ"ד ב) בשמעתתא דרוכל⁹, וכתובות (ס"ג ב')

5. ד"אמר רבי אלעזר: אין האשה נאסרת על בעלה אלא על עסקי קינוי (שאמר לה: אל תסתרי עם פלוני) וסתירה (שבאו עדים שנסתרה עמו אחר קינוי), וכמעשה שהיה (דבת שבע).. דלא הוה קינוי וסתירה, ולא איתסרא' (ועיין שם דהכי קאמר: אין האשה נאסרת על בעלה בעד אחד אלא בשני עדים, וקינוי וסתירה אפילו בעד אחד נמי. ומעשה שהיה בבת שבע הוא כי הא דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו).

6. דרבי עקיבא אמר: משישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה שאשה מזונה, חייב בעלה לגרשה; ונחלק עליו רבי יוחנן בן נורי ואמר לו: 'אם כן לא הנחת בת לאברהם אבינו שיושבת תחת בעלה, והתורה אמרה

7. בפסוק 'על פי שנים עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר'.

8. בפסוק 'כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתות'.
9. דאהא דתניא ביבמות כד, ב' ו'וכל (מוכר בשמים לנשים להתקשט בהן) יוצא (מן הבית) ו(מצא הבעל את ה)אשה (שהיא) חוגרת בסינר (כעין מכנסים שהיו הנשים חוגרות לצניעות), אמר רבי: הואיל ומכוער הדבר (שלא התירתי מעליה אלא לזנות) – תצא; ורק למעלה מן הכילה (ארוכל יוצא קאי, ומצא בעל רוק למעלה בגג הכילה שעל מטתו, מי רוק הרוק למעלה – כי אם השוכב

בר"ה אבל אמרה מאיס כו', שכתבו בהחלט דאין האשה נאסרת על בעלה רק כשיראו דרך המנאפים עיין שם. וכל זה הוא מהדברים הפשוטים והידועים. אך אם כי דעת רוב הראשונים נראה כן בודאי, בכל זאת יש מקום לדון דלדעת אלה מרבתינו הראשונים דמפרשי את הסוגיא דרוכל לענין לבעלה ולא לענין הנטען: רש"י¹⁰, השאלתות¹¹ ומהר"ם מרוטנבורק¹² ועוד, ומוציאין את האשה מבעלה בעדי כיעור וקלא דלא פסיק או בקלא דפסיק לחוד (עיין בבית שמואל¹³ סימן י"א ס"ק ד' שהאריך בביאור השיטות בזה¹⁴. ובחלקת מחוקק ס"ק ה מה שכתב

ואמרין: אין שוטה היא תיפוק בלא פרן, ואין לית שוטה היא תיסב פרן שלימ'.

10. שפירש ביבמות שם ד"ה ואי בעית אימא: דרבי 'מפיק אשה מבעלה בקול כל דהו', ומוכח דמפרש הא דתניא 'רוכל יוצא ואשה חוגרת בסניר, אמר רבי: הואיל ומכוער הדבר (שלא התירתו מעליה אלא לננות) – תצא; רוק למעלה מן הכילה, אמר רבי: הואיל ומכוער הדבר – תצא' דתצא מן הבעל.

11. שכתב בפרשת פנחס: ואי איכא דבר מכוער וקלא דלא פסיק מפקינן לה בין מבעל בין מבעול, דתניא: רוכל היוצא וכו' (נעתק ברא"ש יבמות פרק ב סימן ח). ועיין ברא"ש שם שרבינו תם חזר לפרש כפירוש השאלתות דהאי דקאמר רב (בגמרא יבמות כד, ב) על המשנה בפרק שני דיבמות 'הנטען על אשת איש והוציאוה מתחת ידו אע"פ שכנס יוציא: 'ובעדים', היינו דאיכא עדים בדבר מכוער; משום דקשיא ליה לשון הגמרא יבמות שם דפריך על רב מהא דתניא: הנטען על אשת איש והוציאוה על ידו ונתגרשה מתחת ידי אחר, אם כנס לא יוציא, ואמרין: 'ואי בעדים, כי אתא אחר ואפסקיה לקלא – מאי הוי?', ואי בדאיכא עדי טומאה לא הוה קרי ליה קלא (עיין שם בארוכה). ועיין ברא"ש שם דלדעת השאלתות רבי סבר דבעדי דבר מכוער מפקינן מבעל, ורב סבר ביבמות שם דלא מפקינן מבעל אלא בעדי טומאה; ופסק תלמודא הלכתא כרב בקלא דפסיק שאם ראו עדים דבר מכוער וגם יצא הקול בעיר אבל הוא קלא דפסיק לא מפקינן לא מבעל ולא מבעול, וכוותיה דרבי בקלא דלא פסיק ובעדי כיעור (ועיין שם דבראית הבעל לחוד אפילו בקלא דלא פסיק לא מפקינן ליה).

12. הובא ברא"ש יבמות פרק ב סימן ח (נעתק לקמן).

13. על שולחן ערוך אבן העזר.

14. 'לדעת הלכות גדולות ור"י ור"ת אין מוציאם מבעל אלא בעדי טומאה ואו מוציאם אפילו היה לו בנים ממנה.. והרשב"א פסק ג"כ: מן הבעל אין מוציאם אלא בעדי טומאה.. ויש עוד שיטת השאלתות, ובפירוש דברי השאלתות מחולקים הפוסקים: לפירוש הר"מ [מרוטנבורג] מוציאם מבעל בעדי כיעור, ומה

ופניו למעלה; הלכך זינתה זו, ורקקה בשעת תשמיש), אמר רבי: הואיל ומכוער הדבר – תצא' פירש רבינו תם בתוספות שם 'דתצא מן הרוכל אם נשאת לו', דכל הסוגיא איירי בחשוד שטוענים עליו דברי לעז שבה על אשת איש. 'דאין לומר: תצא מן הבעל – דאין האשה נאסר על בעלה אלא על ידי קינוי וסתירה, או שיראו (שני עדים) דרך מנאפין' (ועיין שם בתוספות בארוכה דכן פירש רבינו חננאל. וכן נראה לר"י).

וכן משמע בתשובת רב סעדיה גאון ד'תצא' היינו מן הנטען. וזה לשון רב סעדיה גאון בתשובתו: 'ששנינו: הנטען מאשת איש והוציאוה מתחת ידו – אע"פ שכנס יוציא. ונאמר בתלמוד: אמר רב: ובעדים, ואמר רבי: ובדבר מכוער. וביאור דבר מכוער היאך יהיה – כגון: רוכל יוצא ואשה חוגרת בסניר, רוק למעלה מן הכילה, מנעלין הפוכין תחת המטה. ובתלמוד ארץ ישראל: שניהן יוצאין מתחת אפלה, מעלין זה את זה מן הבור, טופחות על יריכה מבחוץ. ופסקו ואמרו: הלכתא כרבי, קשיא הילכתא אהילכתא! לא קשיא: הא – בקלא דפסיק, והא – בקלא דלא פסיק. וכללו של דבר: אין כופין את הנטען להוציא אלא בקלא דלא פסיק ובדבר מכוער, או בקלא דפסיק ושני עדים; ושני דברים הללו בשכבר נשאה הנטען כמו שהוא מפורש במשנה: אע"פ שכנס יוציא, אבל קודם שישאנה – אפילו בחשוד קל ובקלא דפסיק מונעין אותו מלישא..'

ולשון תלמוד ארץ ישראל (כתובות פרק ז הלכה ו): 'רבי לעזר בשם רבי חנינא: ראו אותה חוגרת בסניר רוכל יוצא מתוך ביתה, כאור הדבר – תצא; רוק על גבי מיטתה, כאור הדבר – תצא; סנדלו לפני מיטתה, כאור הדבר – תצא; סנדלה לפני מיטתו, כאור הדבר – תצא; שניהם יוצאין ממקום אפל, כאור הדבר – תצא; מעלין זה את זה מן הבור – כאור הדבר, תצא; שניהם טופחות על יריכה במרחץ, כאור הדבר – תצא. חנינא בר איקה בשם רבי יהודה: וכולהן אם הביאה ראייה לדבריה – נאמנת. רב אדא בר אחוה בשם רב: מעשה בא לפני רבי ואמר: מה בכך? בעיין קומי: אפילו ראו אותו נותן פיו על פיה שלה? אמר: כזה באת מעשה באחד שראו אותו נותן את פיו על פיה שלה, אתא עובדא קומי רבי יוסי, אמר: תיפוק בלא פרן (=כתובה), והויין קריביה עריין

בזה¹⁵. ובפרט בשו"ת השיב משה להגאון הצדיק ר' משה טייטלבוים זצוקללה"ה זי"ע תשובה ס' בדרך הראשון, שם הגדיל והפליא לעשות בביאור השיטות בזה. ודעתו שם בנתיב א' דלרש"י מפקינן אף בקלא דלא פסיק לחוד בלא עדי כיעור עיין שם. יתכן לומר דלדעתם כל אומדנות והוכחות טובות שיש לפנינו על אשה שזנתה עם מי, נאסרת כזה על בעלה, ולא רק דוקא ככהא דרוכל וכו', ואך העיקר לדידהו באיכות האומדנות והרגלים לדבר דכל רגלים לדבר ע"י אומדנות והוכחות טובות אוסרים האשה על בעלה, אחרי שנאסרת בעדי כיעור וצירוף קלא דלא פסיק דאין כאן על כל פנים עדות על מעשה הזנות, ובהכרח דלדידהו ברגלים לדבר סגי, רק שפוסקים רש"י ודעימי' כרב דלא מיחשב הוכחה מעלייתא לזנות רק עדי כיעור וקלא דלא פסיק יחד או קלא דלא פסיק לחוד, ולרבי בגמרא שם מיחשב רגלים לדבר בקול כל דהו או בהוכחה אחרת, אבל העיקר לשיטת רש"י הרגלים לדבר, דרגלים לדבר אלימי בכוחם לאסור האשה על בעלה, ואם כן היכא שיש להבית דין אומדנות טובות ואלימות אחרות, אף לא מאותם שנאמרו בשמעתתא דרוכל, שהאשה הזאת זנתה תחת בעלה, יוכל היות דלהנך פוסקים נאסרת על בעלה, וברגלים לדבר אלימי תליא מלתא. ודו"ק.

והנה ברא"ש שם ביכמות פרק ב' סימן ח' לאחר שהביא דברי רבותינו החולקים על רש"י כתב: "ורבינו מאיר (הוא המהר"ם מרוטנבורק זצלה"ה) פירש דלא קשיא מידי לפירוש השאלתות ולפירוש רבינו תם¹⁶. דהא אמרינן בפרק קמא דכתובות¹⁷ בשמעתא דפתח פתוח¹⁸: ולשמעמך קינוי וסתירה – אין, שני עדים – לא! הכי קאמר: אין האשה נאסרת לבעלה אלא בשני עדים, וקינוי וסתירה – אפילו בעד אחד; ופתח פתוח – כשני עדים דמי. הכי נמי נאמר: אם יש עדים שראו דבר מכוער – כשני עדי טומאה דמו, דכיון שראו

על בעלה אלא ע"י קינוי וסתירה אבל בלא קינוי אפילו נסתרה בעדים שריא.

17. שם.

18. אהא דמקשינן אהא דאמר רבי אלעזר: 'האומר פתח פתוח מצאתי (שטוען שבא על אשתו, והרגיש בשעת ביאה שלא היתה בתולה) – (הרי זה) נאמן לאוסרה עליו' [והכי גרסינן לה נמי בירושלמי כתובות פ"א ה"א: 'דאמר רבי אילא בשם רבי אלעזר: מצא הפתח פתוח – אסור לקיימה משום ספק סוטה', ועיין שם בירושלמי דהא דלא אמרינן ד'ספק ספיקא הוא: ספק תחתיו ספק אין תחתיו, ואם תמצא לומר תחתיו – ספק באונס ספק ברצון' (כקושיית הבבלי) הוא משום ד'קול יוצא לאנוסה' והשתא דלא יצא קול הוה ל' רצון רובא ואונס מיעוטא ולא הוי בכלל ספק], מהא דאמר רבי אלעזר: 'אין האשה נאסרת על בעלה אלא על עסקי קינוי וסתירה, ממעשה שהיה (דבת שבע)', קינוי וסתירה – אין, פתח פתוח לא!

דתניא בברייתא: 'אם באו עדי טומאה, אפילו יש לה כמה בנים] – תצא' פירושו: עדי כיעור, ואם יש קלא דלא פסיק – נמי מוציאים מהבעל; מיהו הטור סבירא ליה: כשהיו לה בנים אין מוציאים בקלא דלא פסיק, וכן כתב הרשב"א בתשובה בשם השאלתות; והרא"ש מפרש השאלתות דאירי כל הסוגיא בבעל, ונחשד ובעל – דין אחד לשניהם ואין מוציאים אלא בעדי טומאה או בקלא דלא פסיק ועדי כיעור' [עיין שם בארוכה].

15. 'לפי דברי הר"ם בפירושו לשאלתות דסבירה ליה דעדי כיעור ועדי טומאה חדא – היו מוציאים אפילו יש לה בנים כמו בעדי טומאה, אך לפירושו של הרא"ש בדברי השאלתות אפשר לומר דקאי על הברייתא (הא דתניא: במה דברים אמורים: שאין לה בנים מן הנטען)' [עיין שם בארוכה].

16. (אחרי שחזר לפרש כפירוש השאלתות) מהא דאמרינן במסכת כתובות (דף ט ע"א) דאין האשה נאסרת

רוכל יוצא ואשה חוגרת בסינר וכל הני דלקמן¹⁹ – מוכחא מילתא דיש כאן טומאה. ומה שהקשה רבינו תם כו'²⁰, אבל הכא שיש עדים שראו הדבר מכווער – רגלים לדבר כאילו ראו שנבעלה, ואסרינן לה על בעלה כפתח פתוח או כעד אחד אחר קינאי וסתירה". עד כאן לשון רבינו מאיר שברא"ש²¹. ביאור דברי רבינו מאיר לכאורה יורו דלא העדים שמעידים על מעשי הגנות עושים האיסור דאשה על בעלה, שהרי בקינאי וסתירה סגי אחר כך בעד אחד על הטומאה; ובהכרח דברגלים לדבר של הצטרפות הקינאי וסתירה והגדת העד – מולידים בהצטרפותם יחד אומדנא והוכחה ברורה שזנתה ונאסרת ממילא ע"י האומדנא; אף שחסר פה התנאי העיקרי של עדות דבעינן שני עדים, דבזה הבירור הוא העיקר והרי האומדנא מבררת לנו שזנתה ולכן פתח פתוח, אף דאין כל עדים בזה, על כל פנים כיון שזה מברר הדבר להבעל שזנתה לא גרע מקינאי וסתירה ועד אחד, דהרבינו מאיר לא סבירא ליה דקינאי וסתירה ועד אחד גזרת הכתוב הוא לענין פרט זה; רק שהתורה גלתה לנו דעל ידי צירוף הקינאי וסתירה והגדת העד נולדה אומדנא דמוכח על זנות משניהם ביחד, ואומדנא דמוכח הוי מן הסברא החיצונה כעדי טומאה. ועל פי זה מוסיף רבינו מאיר לבאר: דכן אף הוכחות אחרות שחז"ל שפטו על פי רוח בינתם הטהורה דהויין רגלים לדבר על מעשה הזנות, בכחן לאסור האשה על בעלה; וכל אומדנא טובה, כפתח פתוח דמי.

ועל פי זה יבאר דברי הש"ס בכתובות (ט' ע"א) שהזכירה שם לענין הדין דפתח פתוח הא דקינאי וסתירה ועד אחד אוסרים האשה על בעלה. דלכאורה אחרי דהש"ס קאמר דפתח פתוח כשני עדים דמי, מאי שיאטיה דקינאי וסתירה להכא! ולהאמור: כל חיליה דפתח פתוח מיחשב כעדים הוא מהא דקינאי וסתירה ועד אחד, דזה מורה לנו שבאומדנא ברורה תליא מילתא. כנ"ל, ואולם הסתמא דמילתא בלא עדים גם בירור לא מבריר, אבל קינאי וסתירה וצירוף עד אחד היה ברור על הטומאה; אם כן פתח פתוח דהוה גם כן בירור סגי. ועל פי זה יוכל היות דגם אומדנות אחרות בכחן לאסור האשה על בעלה, כאמור. ודו"ק בפירושונו שיטת רש"י על פי דברי רבינו מאיר.

ונראה לי לומר דרש"י בגיטין צ' ע"ב שכתב לענין רוחצת עם בני אדם²² בד"ה עם בני אדם סלקא דעתך וז"ל: א"כ רגלים לדבר שזונה היא

19. כגון מנעלים הפוכים או רוק בכילה.

20. דהוי קלא דבתר נישואין, ואמרינן בהמגרש (גיטין פח, ב) דלא חיישינן לקלא דבתר נישואין – היינו בלא עדים.

21. עיין שם בארוכה.

22. דתניא בתוספתא סוטה פ"ה, ט (הובא בגמרא גיטין צ, א-ב): 'היה רבי מאיר אומר.. יש לך אדם שזכוב נופל לתוך תמחוי, מוצצו ואוכלו, זו היא מדת אדם רע, שרואה את אשתו יוצאה וראשה פרוע, וטווה בשוק, ופרומה משני צדדיה, ורוחצת עם בני אדם' שוו מצוה מן התורה לגרשה.

ואסורה לו, עכ"ל, אזיל בזה לשיטתיה ביבמות הנ"ל דברגלים לדבר נאסרת על בעלה; וסבירא ליה דהגמרא בשאלת הסלקא דעתך סבירא ליה דהפריצות וההפקרות של רוחצת עם בני אדם יחד הוי אומדנא אלימתא דזונה היא ודינה כדין כל האומדנות דפרק כיצד בסוגיא דרוכל²³, ונאסרת על בעלה בזה.

אך לכאורה איכא למישדי נרגא בכל הנ"ל ולומר דאף לרש"י והשאלות בעינן באמת עדים ותורת עדות, רק שיחדשו דאף כשהעדות לא ה' על מעשה הזנות בפועל רק על כיעור לבד, אז באם יש צירוף קלא דלא פסיק לזה (לדעת הסוברים ברש"י ושאלות דבעינן תרווייהו: קלא דלא פסיק ועדי כיעור) מסייע זה להוכיח שנבעלה בעת מעשה הכיעור, ועדי הכיעור הויין כעדי ביאה בזה. וכן זה שדן הרבינו מאיר שברא"ש על זה מהא דעד אחד לאחר קינוי וסתירה אוסר האשה לבעלה, שם גם כן יש לומר כך: כיון שיש עד אחד שנטמאה זה מוכיח שנטמאה בעת הסתירה, והרי על הסתירה יש שני עדים, ועדי הסתירה הויין עדי הטומאה, והעד אחד רק מגלה לנו שעדי הסתירה הויין עדים על הטומאה, ובאמת עדי הסתירה הם האוסרים; רק שלולא עד הטומאה לא היינו דנין שעדי הסתירה הוו כעדי ביאה וזינתה באותה שעה, ועד הטומאה מחדש בתור הוכחה דעדי הסתירה לעדי זנות יחשבו. והלום ראיתי במשנה למלך פרק א' מהלכות סוטה הלכה י"ד שנגע בפרט זה, עיין שם (ועל דרך שמצינו: הן הן עדי יחוד כו'). אבל באם היכא שהאומדנא אינו מגלה על רגע ההוה שמעדין עדי האומדנא עליו, דברגע ההוה בודאי לא זינתה, רק שהאומדנות מוכיחים עליה בכלל שזונה מופקרת היא וזנתה בעת מן העתים, באופן שבזה הרי לא נוכל לדון שעדי האומדנא לעדי ביאה יחשבו, אחרי שאז לא זינתה, ורק רצוננו לדון לאסור מצד ההוכחה שזונה היא בכללותיה, וזנתה בפעם מן הפעמים; בזה יוכל היות דאף רש"י לא יסבור לאוסרה על בעלה בנדון כזה (וכן כתב הגר"י ראזין בתשובתו בזה בביאור דברי התוספות דכתובות (י"ג ע"א) בד"ה מעלה עשו כו' בזה שכתבו דיחוד דניאוף אוסר האשה, היינו גם כן דיחוד כזה עם המוחזק בכלל לנואף מוכיח שנתיחדה עמו לזנות וזנתה באותו היחוד. עיין בתשובתו). והא דפתח פתוח שנאסרת האשה על ידי זה אף על גב דההוכחה והגילוי שזינתה הוא רק על העבר כמובן, שם הוי בירור גמור להבעל שזינתה ולא רק אומדנא. והוי לגבי דידיה כשני עדים מעידים לפנינו שזנתה אשתו אז ביום ההוא קודם לשאלת השאלה. אבל לענין אומדנא אין לנו להוכיח מהא דקינוי וסתירה הנ"ל כי אם באופן שנוכל לחשוב עדי האומדנא לעדי זנות. וכל

23. יבמות כד, ב – כה, א: 'רוכל יוצא ואשה חוגרת בסניר... רוק למעלה מן הכילה .. מנעלים הפוכים תחת המטה'.

חדושו של רש"י יהי רק לעשות עדי האומדנא לעדי ביאה, אבל לא בגוונא אחריתא. ודו"ק.

לפי זה בנידון דידן אף אם נדין שהאומדנות שראו העדים ממנה ממעשיה ותהלוכותיה הרעות מוכיחים ומסייעים להחזיק הקול שזונה היא. אבל אחרי שבעת ראיית העדים הענינים המכוערים והמתועבים בודאי לא זנתה בפועל אז ברגעים ההם, כמובן, ורק האומדנות יוסיפו לחזק פרסומה לקדשה וזונה בזה; להאמור יתכן לומר דאף לרש"י אין במה לאסור האשה, כאמור.

אפם דברי רש"י דגיטין בהא דרוחצת עם בני אדם הנזכר לעיל יורו דסבירא ליה דאף היכא שהאומדנא איננו על רגע ההוה, רק שבכלל מוכיח ומגלה שזונה היא, גם בזה נאסרת על בעלה, שהרי בעת הרחיצה לא זנתה כמובן, ורק שהרחיצה מבררת שמופקרת לזנות היא. והא דאכלה בשוק, גרגרה בשוק, הניקה בשוק (דפ"ט ע"א²⁴), דאינה נאסרת כו', צריך לחלק לפי זה: דאין כל האומדנות שוות, ואכילתה או הניקתה בשוק לא יוכיחו כל כך שנתה כמו מעשה רחיצה עם בני אדם; אבל באמת גם אומדנות מוכיחות על העבר, אם רק אומדנות אלימי המה, יאסרו באמת האשה על בעלה.

ואם כן בנידון דידן שהאומדנות בצירוף הפרסום הנורא בעיני כל ישראלים ונכרים שזונה מתמנות לזנות היא, מוכיחות ומגלות גילוי מילתא לנו שזינתה פעמים רבות; ועל האומדנות הלא יש שני עדים, יוכל היות דלרש"י ויתר רבוותא תאסור על פי דין על בעלה, אם לא נחלוק בין אומדנות מוכיחות על ההוה למוכיחות על העבר (ולרש"י הבאנו כעין הוכחה מהא דרוחצת²⁵, דלא יחלק בזה; ולהשאלתות ודעימיה שאין הוכחה איך יפרשו הא דרוחצת כו', עוד הדבר צריך תלמוד אם יחלקו בין הוכחה על ההוה להוכחה על העבר או לא). ודו"ק והתבונן בזה.

ב) ומה שכתב הגאון ר' יוסף ראזין בתשובתו שבזה, וזה לשונו: "צריך על זה ב' עדים ודרישה וחקירה, וכמו שכתבו התוספות בסנהדרין (דף ח' ע"ב)²⁶ דזה הוה כמו דין לא בירור. ולכך מבואר בקידושין (דף ס"ו ע"א) דנקרא דבר שבערוה²⁷ אף דזה רק בירור, משום דלאסרה צריך דין ופסק. וזה רוצה

25. ממה שפירש בגיטין דף צ ע"ב דאם רוחצת עם בני אדם רגלים לדבר שזונה היא ואסורה.
26. סוף ד"ה והביא האב עדים והזימום (שלומדים ממה שצריך לומר לפירוש רבינו תם שהאשה שהעידו בה עדים שזינתה מותרת לבעלה כשלא כווננו עדותה או הוכחשו) 'דאי אתו עדים ואמרו: אשת פלוני זינתה, דבעי דרישה וחקירה לאוסרה על בעלה' עיין שם.
27. ופסק רבא שאם אמר עד אחד לבעל שאשתו

24. במסכת גיטין: 'אכלה בשוק, גרגרה בשוק, הניקה בשוק – ככולן רבי מאיר אומר: תצא, רבי עקיבא אומר: משישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה; אמר לו רבי יוחנן בן נורי: אם כן, לא הנחת בת לאברהם אבינו שיושבת תחת בעלה, והתורה אמרה: כי מצא בה ערות דבר, ולהלן הוא אומר: על פי שנים עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר, מה להלן דבר דבר ברור, אף כאן דבר ברור.'

לומר ביבמות (דף כ"ד ע"ב): ובית דין בעדים הוא דמפקי²⁸, דכל דבר הצריך דין לא מהני אומדנא. ובפרט לנו דליכא סמוכים ואין לנו כח לדון אף אומדנא הידוע לנו. עיין בהרמב"ם בהלכות שאלה ופקדון פרק ו הלכה ד דצריך אומדן הדיין²⁹, ובהלכות סנהדרין פרק כ"ד³⁰. ופתח פתוח הוה אומדנא של הבעל עצמו וכמו דמבואר כתובות (דף ט' ע"א). משא"כ אומדנא של אחר אי אפשר לאסרה³¹, עד כאן לשונו. דברי גאונו הקצרים יחדשו לנו לכאורה שני ענינים: (א) דלאסור אשה על בעלה צריך בית דין (כדדייק מלשון הגמרא: ובית דין בעדים כו'), בהיותו דין ולא רק בירור; ולכן אומדנא לא מהני לאוסרה, דבכל מקום שצריך דין לא מהני אומדנא. (ב) דלנו דליכא סמוכים אין כח לדון על פי אומדנא אף באומדנא טובה. והעיר על זה מלשון הרמב"ם בן הלכות] שאלה וסנהדרין שבכל מקום שמדבר מענין אומדנא מזכיר "אומדן הדיין". ומטין דבריו שאף לענין דיני ממונות אין לנו "אינן סמוכין" כח לדון על פי אומדנא. ויש לומר בהסבר דבריו: אחרי שכל עיקר יכלתנו לדון עכשיו כל דין הוא רק משום דשליחותיהו קעבדינן כמבואר בגיטין (פ"ח ע"ב)³¹ ובתוספות שם ד"ה במלתא דשכיחא³² ובחושן משפט סימן א וכו'ודע; ואם כן יש מקום לומר שנתנו לנו שליחות רק על דברים ברורים ולא על אומדנות. כן מוכחין דבריו.

ולדעתו דברי הגאון ר"י ראזין צריכים עיון. הן כל עיקר שחידש הרמב"ם בהלכות שאלה וסנהדרין הנ"ל שלפעמים פוסקין על פי אומדנא לקוח הוא מהש"ס כתובות (פ"ה ע"א וע"ב) לענין רבא ובת רב חסדא³³ ולענין

השבועה – יש לדיין להפוך השבועה על שכנגדו וישבע ויטול, הואיל וסמכה דעתו של דיין על דברי זה. אפילו היתה אשה או עבד נאמנים אצלו, הואיל ומצא הדבר חזק ונכון בלבו סומך עליו ודן.. שאין הדבר מסור אלא ללבו של דיין שידון כפי מה שיראה לו שהוא דין אמת. ובהלכה ב: 'כל אלו הדברים הם עיקר הדין; אבל משרבו בתי דינים שאינם הגונים, ואפילו יהיו הגונים במעשיהם אינם חכמים כראוי ובעלי בינה – הסכימו רוב בתי דיני ישראל שלא יהפכו שבועה אלא בראיה ברורה.. וכן בשאר כל הדינים לא ידון הדיין בסמיכת דעתו ולא בידיעתו... וכן אין מוציאין מן היתומים אלא בראיה ברורה לא בדעת הדיין ולא באומדן המת או הטוען.'

31. 'אנן שליחותיהו (דבני ארץ ישראל) קעבדינן (הם נתנו לנו רשות).. כי עבדינן שליחותיהו במילתא דשכיחא (הלואה, וכן גט), במילתא דלא שכיחא – לא עבדינן שליחותיהו.'

32. 'ואם תאמר: היכי עבדינן שליחותיהו? והא עכשיו אין מומחין בארץ ישראל, ומי יתן לנו רשות? ויש לומר: דשליחות דקמאי עבדינן.'

33. ההיא איתתא דאיחייבא שבועה (שהיה אדם

זינתה, ושתק הבעל – אין העד נאמן (לאסרה עליו), דהוי דבר שבערוה ואין דבר שבערוה פחות משנים.

28. דאמר רבא דלהכי אמר רב שהמשנה 'הנטען על אשת איש והוציאוה מתחת ידו – אע"פ שכנס יוציא' איירי ביש לה בנים ולפיכך דוקא אם באו עדים על קול הראשון שראוה שזינתה עמו אז אע"פ שכנס יוציא, דתנן 'והוציאוה', וכל 'הוציאוה' איירי בבית דין, 'ובית דין בעדים הוא דמפקי'.

29. 'מי שבא ואמר: כך וכך הפקדתי אצל אביכם ונתן סימנין מובהקין ונמצא הפקדון כמו שאמר והיה יודע הדיין שלא היה מת אמוד שזה הפקדון שלו, יש לו לדיין הזה לתת הפקדון לזה שנתן סימניו.. באו עדים והעידו לדיין שאין זה אמוד, אין מוציאין מיד היתומים בעדותן, שאין זה ראייה ברורה, ואומדן דעתן אינו אומדן דעתו, ואין לו לדיין אלא מה שדעתו סומכת עליו, כמו שיתבאר בהלכות סנהדרין.'

30. הלכה א: 'יש לדיין לדון בדיני ממונות על פי הדברים שדעתו נוטה להן שהן אמת והדבר חזק בלבו שהוא כן אף על פי שאין שם ראייה ברורה.. כיצד? הרי שנתחייב אדם שבועה בבית דין, ואמר לדיין אדם נאמן אצלו ושדעתו סומכת על דבריו שזה האיש חשוד על

רב נחמן וחסא דקאמר ידענא בי' בחסא דלא אמיד³⁴, עיין בכסף משנה³⁵. והרי בימי רב נחמן ורבא כבר חדלו מלהיות סמוכים בבבל, כמפורש בבבא קמא (כ"ז ע"ב) דרב נחמן שלח ליה לרב חסדא: קנסא קא מגבית בבבל!. וכן בגיטין (פ"ח ע"ב) קבעי ליי' [אביי] לרב יוסף שהיה עוד מקודם רבא³⁶: והא אנן הדיוטות אנן³⁷! וכן ברש"י בבא קמא (ל"ו ב) בעובדא דרב יוסף לענין ההוא גברא דתקע ליי' לחברי; עיין שם בכל אלה המקומות. וכן בבבא קמא (פ"ג ע"א וע"ב) מפורש דרבא לא הי' סמוך ובימיו כבר פסקו מלהיות סמוכים בבבל. ובכל זאת דן רבא תורת אומדנא בש"ס כתובות הנ"ל. ובהכרח אמרי שבעיקר הדין יש לו כח לדון משום דשליחותיהו קעבדינן – יש לו הכח והשליחות הזאת על כל הפרטים המסתעפים. ופשוט.

והא דכתב הרמב"ם בפרק כ"ד מסנהדרין הלכה ב דמשרכו בתי דינין שאינן הגונין³⁸ כו' לא יחליטו הדין על פי אומדנא ורק בראיה ברורה עיין שם, הוא מדברי הרי"ף בכתובות שם בשם גאון עיין שם³⁹; הוא לא מצד ביטול סמוכין נגעו בזה. ואדרבה: מדבריהם מבואר דאחרי שבזמניהם, זמן הגאונים שהיו זמן רב אחרי ביטול הסמיכה⁴⁰, נתהוו בתי דינין שאינם הגונים במעשיהם ובתורתם, לפיכך אין לבית דין לסמוך על אומדן דעתם הם, דאם כן כל הדיוט

35. שעל מה שכתב הרמב"ם בהלכות שאלה ופקדון שם: 'באו עדים והעידו לדיין שאין זה אמוד, אין מוציאין מיד היתומים בעדותן, שאין זה ראייה ברורה, ואומדן דעתן אינו אומד דעתו, ואין לו לדיין אלא מה שדעתו סומכת עליו, כמו שיתבאר בהלכות סנהדרין', כתב הכסף משנה שם: 'זה יצא לו מלשון הגמרא שאמרו: אמר רב נחמן: ידענא בחסא דלא אמוד, נראה שהדיין צריך לידע. וכל זה לפי שיטתו שהוא סובר שלא היו שם עדי פקדון ואין זה הדין אלא מאומדן הדעת, כמו שכתב פנ"ד מהלכות סנהדרין'.

36. על מה שמצא את רב יוסף שהיה יושב בדין וכופה על מתן גיטין.

37. שאין מומחין אלא סמוכין, דמיקרו "אלקים" = דיינין, ואין סמיכה בחוצה לארץ (פירוש רש"י גיטין שם).

38. ואפילו היו הגונים במעשיהם, אינם חכמים כראוי ובעלי בינה (רמב"ם שם).

39. שכתב בכתובות שם: 'וחזינן לגאון דקאמר: דהאידינא לא אפשר ליה לדיין למימר: קים ליה בגויה, דלא בריר לן קים לן בגויה היכי הוי, הלכך לית ליה לאורועי שטרא או לאפוכי שבועה אלא בעדות ברורה; ואעפ"כ: בעדות אדם נאמן, מחמיצין את הדין ודורשין וחוקרין עד שיתברר הדבר ויצא הדין לאמתו'.

40. בבבל.

תובעה ממון, והיא כופרת) בי דינא דרבא, אמרה ליה בת רב חסדא (אשתו של רבא): ידענא בה דחשודה אשבועה; ואפכה רבא לשבועה אשכנגדה (התובע אותה ישבע ויטול, כדתנן: ואלו נשבעין ונוטלין: שכנגדו חשוד על השבועה). ואמר רבא דהיינו משום 'דבת רב חסדא קים לי בגויה' (דלא משקרא) [כתובות פה, א]. והוא מקור מה שכתב הרמב"ם בהלכות שאלה ופקדון שם: 'ואין לו לדיין אלא מה שדעתו סומכת עליו, ומקור דבריו בהלכות סנהדרין פכ"ד ה"א: 'הרי שנתחייב אדם שבועה בבית דין, ואמר לדיין אדם נאמן אצלו ושדעתו סומכת על דבריו שזה האיש חשוד על השבועה – יש לדיין להפוך השבועה על שכנגדו וישבע ויטול, הואיל וסמכה דעתו של דיין על דברי זה. אפילו היתה אשה או עבד נאמנים אצלו, הואיל ומצא הדבר חזק ונכון בלבו סומך עליו ודן'.

34. דגרסינן התם [פה, ב]: 'ההוא גברא דאפקיד כסא דכספא בי חסא, שכיב חסא ולא פקיד (=לא צוה לאנשי ביתו, שטבע בנהר כדאמר ביבמות בפרק בתרא); אתו לקמיה דרב נחמן, אמר להו: ידענא ביה בחסא דלא אמיד (שאינו עשיר), ועוד: הא קא יהיב סימנא!. ופסקו הרמב"ם בהלכות שאלה ופקדון שם: 'מי שבא ואמר: כך וכך הפקדתי אצל אביכם ונתן סימנין מובהקין ונמצא הפקדון כמו שאמר והיה יודע הדיין שלא היה מת אמוד שזה הפקדון שלו, יש לו לדיין הזה לתת הפקדון לזה שנתן סימניו'.

יאמר: קים לי כו' וכמו שכתב הרמב"ם שם⁴¹. ולא מצד ביטול הסמיכה קאתו עלה, דקודם לזמניהם אף שכבר פסקה הסמיכה⁴², בכל זאת היו דנין על פי אומדנא. וגם בזמן הזה דאיכא בתי דינין שאינם הגונים, דעת הרי"ף דכך קים לי' בגויה דפלוני כו' לא יכול לומר משום דמפאת אי ישרתו הברורה לא יכל להחליט בנפשו שיודע בכרור דהוא גברא איש אמתי הוא, אבל שארי אומדנות דנין אנו גם בזמן שהבתי דינין אינן הגונים כל צורכן עיין שם. באופן דלענין לדון על פי אומדנא אינו מעכב סמיכת הדיין. ואם כן לענין מילתא דאיסורא, אם נאמר שאומדנא בכח לאסור אשה על בעלה, ברור הדבר דאף בתי הדינין דהאינדא שאינם הגונים די צרכם בכחם לפסוק להחמיר על פי האומדנא; דרק לענין להוציא מיד המוחזק או לחייב שבועה את הפטור ממנה על פי עיקר הדין נוטל הכח מבתי דינין שאינם הגונים, אבל לא לענין מילתא דאיסורא כל כמה שעל פי עיקר הדין אסורה היא על בעלה ודו"ק.

ובעיקר הדבר שחידש הגאון הנ"ל דלאסור אשה על בעלה צריך דין ופסק בית דין כנ"ל. הנה אם נאמר כן יש לנו לבאר מראש איכות המצב של הבית דין לענין זה איך? דהנה שני סוגי הצרכת בית דין מצינו: (א) שהבית דין מחדשים החיוב או האיסור. (ב) שהבית דין רק מודיע החיוב. ואבאר: לענין קנס מצינו שכל עיקר המחדש ועושה החיוב של התשלומין הוא רק הבית דין בפסקם, ולולא פסק הבית דין אין עליו חיוב כלל אף לצאת ידי שמים. והיינו דלענין קנס, הבית דין לא רק בבחינת דיינים לדון ולפסוק האם חייב קנס על המעשה הלז או לא; אבל החיוב מתחיל משעת אורעת המאורע מהגנבה או מהטביחה ומכירה וכדומה. לא. אלא שהבית דין המה מחדשי החיוב בעיקרו, דלולא פסק הבית דין לא הי' שום חיוב על הגנב לשלם הקנס. וכמפורש כל זה בקצות החושן סימן א' ס"ק ז' עיין שם בראיתו מן הירושלמי⁴³. וזה האופן הא'

41. 'ולא ידון הדיין בסמיכת דעתו ולא בידיעתו, כדי שלא יאמר כל הדיוט: לבי מאמין לדברי זה ודעתי סומכת על זה'.
42. בבבל. מה שאין כן בארץ ישראל מצינו מכתב של רבי אביתר שנכתב בשנת ד'תתנ"ד, ותוכנו – אודות אחדים שקיבלו סמיכה בימיו (והוא אחד מהם), וממשיך שם שאחד מהם הלך לחיפה בשנת ד'תתמ"ג לערך לקדש את השנה (נזכר בהתוועדות שבת פרשת בראשית תשמ"ה (שנדפס בשיחות קודש תשמ"ה ח"א, ובהתוועדויות תשמ"ה ח"א ע' 474. ושם נסמך)). ונתבאר בארוכה ע"י הרב יוסף יצחק קעלער באור ישראל חוברת יז, שהכוונה לסמיכה איש מפי איש עד משה רבינו שלא בטלה לגמרי בארץ ישראל עד לזמן ההוא, וקידוש החודש היה אז על פי החשבון (דמשעה שהתקין הלל בשנת תר"ע לשטרות (ד'קיי"ט לבריאת העולם) את

43. סוף פרק ג דכתובות: 'מהו שיאמרו לו: צא ידי שמים? נשמעינני מן הדא: מעשה ברבן גמליאל שהפיל

שהבית דין מחדשים החיוב. אבל לענין ממון אף שגם בזה בעינין בית דין, מ"מ הוא רק לפסוק ולגלות הדין לכל מי חייב ומי זכאי, ועל זה בעינין בית דין; אבל עצם החיוב מתחיל משעת המאורע. ולכך לצאת ידי שמים – ידי מצות התורה, חייב כל לזה וכל גזלן לשלם ולהשיב אף טרם שפסקו הבית דין, ממצות התורה דוהשיב את הגזלה ומקרא דהן צדק לרש"י כתובות (פ"ו⁴⁴) ולא יזה מהראשונים מקרא דוהאיש אשר אתה נשה כו', והבית דין רק פוסקים הדין ומגלים ההלכה ולא עושי החיוב בעיקרו.

והנה אם נאמר שלאסור אשה על בעלה צריך בית דין ושהבית דין המה מחדשי החיוב שבלתי פסקם אף כשיש עדים ברורים שנטמאה מותרת היא והוי כמו קנס, יקשה לכאורה שמעתתא דפתח פתוח שהבעל ע"י שיוודע בעצמו שזנתה נאסרת עליו כמבואר בסוגי' שם (ועיין בתוספות ד"ה [ומין] אמר רבי אלעזר⁴⁵), דלפי זה כי אמר פתח פתוח מצאתי מאי הוי? הרי הוא עוד לא שמע פסק בית דין שאסורה עליו! ומוכרח מזה ועוד מקומות דזה בודאי שהבית דין אינן בבחינת מחדשי האיסור, ואף אם צריך בית דין – על כל פנים הבית דין לכל היותר המה רק בבחינת פוסקי הדין, והמה רק מורים ההוראה שאסורה היא לו. ובאמת כל שיוודע הבעל ההלכה בעצמו שאסורה עליו, אסור לו להיות עמה, מקרא דאשר הטמאה או ונטמאה, אף בלי כל בית דין.

וגם בעיקר הדבר של הצרכת בית דין בזה, יש לעורר לכאורה: אם נימא דבעי בית דין בזה מעיקר הדין, הי' לו להצריך על פי דין תורה סמוכים (וכנודע שכל מקום שצריך בית דין מן הדין, בעינין סמוכים); אם כן היכי דנין הדין דלאסור אשה על בעלה, כיון שאין לנו סמוכים! ולדון בזה: שליחותיהו קעבדינן, לא שייך לכאורה לפי המבואר בתוספות גיטין (י"ז ע"ב) בד"ה זנות לא שכיחא ובכתובות (ב' ע"א) בד"ה שאם הי' לו טענת בתולים לחד תירוצא⁴⁶ דכל זנות חשיב לא שכיחא! והרי שליחותיהו קעבדינן לא אמרינן רק במידי דשכיחא כמפורש בש"ס בבא קמא (פ"ד ע"ב⁴⁷) הנ"ל ובחושן משפט סימן א'. ולומר דהוי כמו קבלת גרים שחידש הר"ן בגיטין פרק המגרש בסוגיא דמעשה

מהא דאמר רבי אלעזר דנאמן בלא עדים לומר דמצא פתח פתוח (ומסקנת הגמרא דפתח פתוח כשני עדים דמי).

46. על הא דמשמע במתניתין ריש מסכת כתובות (ב), דמשום חששא דזנות תקנו שתהא נישאת ביום הרביעי, ובפרק ב דגיטין (יז, א) איכא מאן דאמר דזנות לא שכיחא. ולהתירוץ הראשון (בתוספות גיטין שם ובתוספות כתובות שם) רק זנות בעדים ובהתראה (דאתי לידי מיתת בית דין) לא שכיחא, אבל זנות שלא בעדים או שלא בהתראה שכיחא; משא"כ להתירוץ השני גם זנות שלא בעדים או שלא בהתראה גם כן אינו שכיחא. 47. כי קא עבדינן שליחותיהו – במילתא דשכיחא,

שן טובי עבדו, אתא גבי רבי יהושע, אמר: טובי עבדי מצאתי עילה לשחררו; אמר לו: ומה בידך? ואין קנס אלא בבית דין ובעדים. ויאמר לו: צא ידי שמים! ומבואר מזה דאפילו מודה בקנס ואח"כ באו עדים פטור ואפילו לצאת ידי שמים (קצות החושן שם, עיין שם). 44. ע"א ד"ה פריעת בעל חוב מצוה: 'מצוה עליו לפרוע חובו ולאמת דבריו, דכתיב: הין צדק – שיהא הן שלך צדק ולאן שלך צדק'.

45. שכתבו 'דסבירא ליה למקשן דאין דבר שבערוה פחות משנים ואפילו ראה אדם שזינתה אשתו רק שלא היה שם עדים לא היתה נאסרת עליו, ולהכי פריך עלה

אגיטי⁴⁸: דמשום דהיא ענין גדול מקבלין אף בזמן הזה אף דלא שכיחא, והובא בסמ"ע סי' א' ס"ק ג'; דחוק הוא, דקבלת גרים ענין נבדל הוא להכניס הנלוים לה' יתברך תחת כנפי השכינה כבר"ן שם⁴⁹, וזה לא שייך בנידון דידן.

ומוכח מכל זה, דבית דין אין צריך לעצם הדבר, וכל שיש עדים על הטומאה או על הכיעור באם הכיעור אוסר – מוטל על הבעל להפריש את עצמו מאשתו אם רק יודע הדין; ותעודת הבית דין הוא רק להורות ההוראה לאלה שאינן יודעים הדין או לכפות את אלה שאינם רוצים להתנהג כתורה, אבל לא ענין הצריך בית דין בעקרו הוא (ויתכן להיות שאף יחיד רשאי להורות בה ונדון כל הוראת איסור והיתר).

זולת ענין הצרכת בית דין יש לו מקום בנידון דידן: מצד דבלא עדים לא נאסרת על בעלה כנודע, אם כן צריך קבלת עדות, ומי יקבל אותם? וזה תעודת הבית דין! וכן אם נאמר כהתוספות דסנהדרין הנ"ל שצריך דרישה וחקירה – צריך בית דין למען הדרישה והחקירה, דמי ידרשם ויחקרם? הלא כל דרישה וחקירה בבית דין הוא!

ובבן יוכל היות דכשהחליטו רבותינו חכמי התלמוד בקבלת עדות בדיני ממונות יכול לקבל אף בית דין שלנו שאינן סמוכין, הוציאו בזה כל סוג קבלת עדות מהצרכת סמוכין. זה יש לומר בזה.

אשר העולה בקצרה הוא: דעצם ענין ההוראה, בזה אין צריך בית דין; ורק שלמען קבלת העדות ודרישתם, צריך בית דין. ואם כן אין להוציא מזה התולדה שמוציא הגר"י ראזין: דלא שייך בזה לפסוק על פי אומדנא, משום דאחרי דבעינן בית דין בהכרח דהוא דין ולא בירור; דלפי האמור יוכל היות, דלעולם עיקר הענין בזה לדעת ברור הדבר אם זנתה הלא?, ובית דין הוו רק למען צורך קבלת העדות, ואם כן לשיטת רש"י יוכל היות באמת דבהכא דנידון דידן שפירסום הקול בצירוף אומדנות שמדברי העדים שכל זה מצדד שזנתה, יוכל היות דלרש"י לפי פירושו שמעתתא דרוכל, ובצירוף דבריו בגיטין⁵⁰ בהא דרוחצת כו'⁵¹ – נאסרת הך איתתא מעיקר הדין.

(המשך יבא אי"ה).

מנחם מענדל בהגרד"צ שי' חן החופ"ק הנ"ל.

חיישינן במילתא דלא שכיחא למעבד שליחותיהו, אבל להכניס אדם תחת כנפי שכינה אף על גב דלא שכיח עדיף טפי מממונא דשכיח.

50. דף צ ע"ב.

51. דאם רוחצת עם בני אדם רגלים לדבר שזונה היא ואסורה.

[נזקין] אדם באדם דלא שכיחא – לא עבדינן שליחותיהו' (ולפיכך אין גובין אותו בבבל) [ובשערי תורה נדפס בטעות 'פ"ג ע"ב'].

48. 'אביי אשכחיה לרב יוסף דהוה קא מעשה אגיטי' [כופה איש להוציא את אשתו בדין] (גיטין סוף פרק המגרש: פח, ב).

49. ולשון הר"ן 'ונראה לי דבממונא הוא דאמרינן דלא

סימן יב עיבוד לשמה

הרב שלמה מנחם מענדל
בהרב הנאון ר' דוד צבי שליט"א חן
רב בניעזין¹

בעזה"י אור לט"ז באייר תרד"ע. נייעזין.

כבוד הרבני המצוין ונעלה, זקן שקנה חכמה,
חריף ובקי וכו' מר יצחק יעקב פאליי, נ[רו] י[איר] ו[זורח].

טרדותי השונות מנעוני מהשיבו עד כה על מכתבו. ויסלח נא.

ועתה, בדבר שנשאלתי מכת"ר בסופר סת"ם אחד שקנה עורות מהקצב, חדשים וישנים. ובהיות שהסופר חשש פן בהעורות הישנים יש נקבים שאין הדיו עובר עליהם, שעל ידי זה פסולים העורות האלה לכתוב סת"ם; על כן הושווה הסופר עם הקצב שהוא הסופר יעבד את העורות לשמן כדין תורה ואחרי כן יבחנם על ידי שיכתוב עליהם דבר מה, להנכח אם יש בהם נקבים אם לא, והיה העור שלא יוכשר על פי דין לכתובה עליו סת"ם, יהיה אצלו למען לתקן ממנו בתים לתפילין. ועל כן גם מחיר העורות יהי תלוי ועומד: שבעד העור שיהי ראוי לכתובה ירבה המחיר; ובעד העור שלא יוצלח לכתובה, מפני הנקבים, ימעט מחירם. והעיר כת"ר לפסול על ידי זה את כל העורות האלה לכתוב סת"ם, דכיון שיעשה בהם פעולת נסיון ובחינה הראוים הם לכתוב סת"ם עליהם? הלא?, הוו להו – לפי דברי כת"ר – כהא דאמרינן במנחות מ"ב

אם לא, ובאות ג כותב הרמ"מ: אינו ברור לו להסופר הכשר הוא הקלף הלז לסת"ם? הלא?, אינו ידוע לו האם כשר הוא הקלף לכתוב עליו? הלא?; בשני פעמים האחרונות (שבאות ג) המיר הרד"צ הילמן את (סימני השאלה והתיבה) 'הלא?' בתיבות 'אם לא', ובפעם הראשון (שבתחלת התשובה) הרפיס 'דכיון שיעשה בהם פעולת נסיון ובחינה הראוים הם לכתוב סת"ם עליהם, הלא הוו להו' (וניכר שלא הבחין שמשמעות 'הלא' כאן הוא כמו 'אם לא', וחשב שהוא מלשון 'הלא כה דברי כאש' ודו"ק). ובהערה לסימן יא (תשובת הרמ"מ אודות אשה שזינתה מקיץ עת"ר) נסמן שגם שם משתמש בתיבת 'הלא?' במשמעות 'האם לא', שכתב שם סוף אות ב דעיקר הענין בקבלת העדות אודות אשה שזינתה הוא לדעת ברור הדבר אם זנתה הלא? [כלומר: אם זנתה או לא].

1. התשובה נדפסה לראשונה ב'הנאמן' שנה יג (גליון כא) ע' 3, והוגה על פי צילום גוף כתב יד הרמ"מ חן (שנשלח ע"י הר"י שי' מונדשיין).

ר' דוד צבי הילמן (נינו של הרד"ץ שנקרא על שמו) שהתקין את תשובת הרמ"מ חן לדפוס ב'הנאמן', שיפץ באיזה מקומן את לשונו המלוטש של הרמ"מ חן; החזרנו עטרה ליושנה. כמו כן הוספנו בהוצאה הנוכחית איזה נקודות שניקד הרמ"מ חן תיבות מסוימות (או כמה אותיות מתיבות מסוימות), וגם נוספו הערות.

ראוי לציון מיוחד, שימוש של הרמ"מ בתיבת 'הלא' בצירוף סימן שאלה במשמעות האם לא (בתחלת התשובה כותב הרמ"מ: פעולת נסיון ובחינה הראוים הם לכתוב סת"ם עליהם? הלא? [פירושו: האם ראוים הם לכתוב סת"ם עליהם,

ע"ב לענין תכלת: טעימה פסולה², משום דכיון דהתכלת מתבחן ומתנסה אם ראוי וכשר הוא לתכלת או לא, אז אף אם לבסוף עלה שראוי וכשר הוא – בכל זאת פסול דלא היא צביעה לשמה כבש"ס ותוספות שם³. ומדמה כבודו הנסיון של העורות שבנדון דידן דעל ידי הנסיון לא הוי העיבוד לשמה, ופסול ממילא על פי זה לכתובת סת"ם, אף לוא יתברר שאין בהם כל נקב. אלה דברי כת"ר במכתבו.

וְלִדְעוּתִי אי משום דברי הש"ס והתוספות הנ"ל דטעימה פסולה, אין מקום לפסול בנדון דידן את העורות מלכתוב עליהם סת"ם, כאשר אבאר בעזה"י. וזהו:

(א) **הש"ס** במנחות שם קאמר שני ענינים: (א) האודרא⁴ שנצבע בהתכלת שבהביעתא⁵, פסולה לציצית משום דבעינן צביעה לשמה, כלומר, שהתכלת של הציצית נצבעה לשם תכלת, וזאת האודרא נצבעה לשם נסיון לראות אם החלזון עלה יפה בדם-הצבע על הצמר-האודרא. ואף על גב שיש מחשבה בצביעת האודרא, שהאודרא יהי' לציצית; בכל זאת כיון שהאודרא נצבעה לשם נסיון גם כן, הוה ליה לשמו ושלא לשמו, דפסול מצד דלא חשוב זה לשמה. כמפורש בתוספות שם ד"ה מה טעם. ועיין ברש"י שם ד"ה שמע מינה: "מדקלינן לאודרא, בעינן צביעה לשם ציצית" עכ"ל. והוא כאמור ודו"ק.

(ב) הצבע שנשאר בהביעתא פסול ג"כ לצבוע בו תְּקִלּוֹת של ציציות אחרות, מצד דלא הוי לשמה או משום כליל תכלת כמו שיבואר בזה לפנינו בסייעתא דשמיא ביאור הדבר בזה.

והנה הא דפסלינן האודרא לציצית אינו ענין כלל לנדון דידן: התם עצם הדבר דבעינן בו לשמה, היינו הצביעה, נעשה לשם נסיון להִבְחֵן אם החלזון צובע יפה, ולא הויה הצביעה לשמה. מה שאין כן בנדון דידן: מה צריך שיעֲשֶׂה לשמה? הלא הוא העיבוד – והרי בהעיבוד אין כלל מעשה נסיון! העיבוד הוא

גמליאל'. ופירש רש"י 'כל תכלת בעינן שיהא כל עיקר מראה החלזון בצמר שלא יהא דבר אחר צבוע בה מתחילתה' (ועיין תוספות שם ד"ה משום שנאמר כליל תכלת). ובמסכת ציצית בסופה שנינו: 'הצובע טלית לעצמו, אם לנסות בה – הרי זו פסולה'.
3. ד"ה מה טעם טעימה פסולה ו'אפילו לשם ציצית, מ"מ לשם נסיון נמי עבידא; והוי כמנחה שקמצה לשמה ושלא לשמה'.
4. מוך.
5. שבקליפת ביצה (לנסות אם דם החלזון והסממנין שנתבשלו הוא טוב עבור צביעת חוטי התכלת של הצמר).

2. שתערובת דם החלזון והסממנין שנתבשלו שצובע בהם את הצמר לנסות אם הוא טוב עבור צביעת חוטי התכלת של ציצית – פסולה לצבוע בהם את חוטי התכלת של ציצית. נובפירוש רש"י לגמרא מנחות שם נדפס: 'ושמע מינה. מדשדינן ביעתא לברא ולא שדינן ליה ביורה: טעימה פסולה. אם עירה צבע נסיון ביורה, פוסל את כל היורה', וצריך להגיה (במקום): 'טעימה פסולה': 'טעימה פסולה'. ואמרינן בגמרא שם: 'אמר רב אשי: .. מה טעם טעימה פסולה משום דבעינן צביעה לשמה' ואייתנין עלה ברייתא (לגבי בגדי כהונה): 'טעימה פסולה, משום שנאמר (בפרשת תצוה כח, לא) [גבי מעיל]: כליל תכלת; דברי רבי חנינא בן

עיבוד רגיל ופשוט לשם סת"ם ואין שם כלל פעולת נסיון. הנסיון הוא מילתא באפי נפשה לאחרי העיבוד, שמנסה לכתוב – לראות אם יש נקבים; ואטו בשביל הנסיון שאחרי כן – יפסל העיבוד למפרע?! הנסיון והלשמה המה בנדון דידן בשני מעשים וזמנים שונים, וכל חדא היא מלתא באפי נפשה! אבל בהא דתכלת, הצורך של לשמה הוא בהצביעה, ושם גופא הוי הנסיון; ומקלקל את הלשמה. והחילוק פשוט בסברא והוא מובן אף למתחילים: כי הכתיבה שמנסה בו את הקלף, הלא הנהו מנסה בכתיבה אותיות ותיבות בעלמא שלא לשם קדושה כמנהג הסופרים לנסות ולכתוב "עמלק" "המון" וכדומה, ואין כל צורך שם בהלשמה. הכתיבה הכשרה לשם קדושת ספר תורה, הלא יכתוב רק לאחרי שנתברר לו היטב שאין נקבים בהעור, ואין בהכתיבה הכשרה כבר כל ענין של נסיון. באופן שהצורך של לשמה והנסיון תרי מילי נינהו בנדון דידן, ואין מה שיפסול את הלשמה. אבל בהא דתכלת: הלא הצורך של לשמה והנסיון הוא בדבר אחד – בהצביעה, ושפיר מגרע הנסיון את הלשמה. כאמור.

ב) מזה תאמר? אחרי שבדעתו לכתוב על הקלף סת"ם כשלא יהיו בו נקבים, אם כן היה העיבוד לשם קדושת סת"ם! ואיך באופן שיש בו נקבים מתקן ממנו בתים? הרי כיון שנעבד לשם סת"ם אסור להורידו לקדושה קלה! דבגוף הקדושה הרי לכולי עלמא⁶ הזמנה מילתא היא, ועיבוד הקלף לשם קדושת סת"ם מקרי גוף הקדושה, כמפורש כל זה בדברי המאור על הרי"ף בפרק קמא דסוכה בסוגיא דסוכה ישנה⁷, ובשו"ע או"ח סי' מב ס"ג ברמ"א שם⁸;

אבל במלחמות ה' להרמב"ן שם כתב דלרבא דאמר הזמנה לאו מילתא היא לא שניא ליה בין גוף הקדושה לתשמיש של מצוה (והסתייע מלשון הירושלמי ביומא פרק ג הלכה ו' דתני: 'עור שעיברו לשם קמיע – מותר לכתוב עליו מזוזה, רבן שמעון בן גמליאל אומר', וכתב הרמב"ן שם: 'הנה זאת ראייה מפורשת דבעור של כתיבה עצמה נחלקו, ולרבנן לא בעינן לשמה'), נעתק בשו"ע אדה"ז אורח חיים סימן מב סעיף ו' ויש אומרים: שאף בגוף הקדושה הזמנה אינה כלום עד שיעשה בו מעשה של גוף הקדושה כגון שיתחיל לכתוב על הקלף ספר תורה או תפילין ומזוזות והוא הדין שאר כתבי הקודש.. ואז אסור לכתוב עליו דברי חול אפילו התנה עליו בתחלה, לפי שלדברי הכל אין תנאי מועיל בגוף הקדושה להשתמש בו חול כשהוא בקדושתו, אבל לתשמיש קדושה מועיל תנאי לדברי הכל אפילו בעודן בקדושתן' עיין שם בארוכה. ובחידושי הריטב"א פרק קמא דסוכה כתב ('מפי מורי הרב נר"ו' שהוא הרא"ה) 'דבתפילין איכא תלת פלוגתא. חדא: רבנן דפליגי עליה דרבן שמעון בן גמליאל דסבירא להו דתפילין לא בעינן לשמה כלל ואפילו בקדושה עצמה.. ולא משום דסבירא להו

6. הן לאביי דאמר בסנהדרין מז, ב: 'הזמנה מילתא היא', והן לרבא דאמר התם: 'הזמנה לאו מילתא היא'.
7. ובית הלל (דמכשירין בסוכה ישנה) לית להו דרב יהודה.. דבעינן טויה לשמה (סוכה ט, א). וכתב בעל המאור: 'ונראה לי שכל המחלוקת הללו (דאביי ורבא אם הזמנה מילתא היא או לאו מילתא היא) לא נאמרו אלא לענין תשמישי מצוה ותשמישי קדושה, כגון האורג בגד למת וציצית מן הסיסים ורצועות תפילין; אבל בכתיבה עצמה של תפילין ושל ספר תורה דכולי עלמא בעינן לשמה שהוא גוף הקדושה וליכא מאן דפליג בהו. והוא הדין לגיילין של ספר תורה וקלף של תפילין ודוכסוסטוס של מזוזה, דכל דלהדי כתיבה ככתיבה דמי'. וכן כתב הנימוקי יוסף סנהדרין פרק נגמר הדין בסוגיא דהזמנה (סנהדרין מז, ב – מח, א): 'עוד כתב [הריטב"א] ז"ל: כל מאי דאמרין הכא [דרבא אמר: הזמנה לאו מילתא היא] היינו הזמנה דמשמשין, אבל הזמנה דגוף הדבר עצמו מהניא; כגון עיבוד עור הקציצה של תפילין ועיבוד הקלף עצמו אי עבדינן לשמה אסור להשתמש בהן חול בהן הזמנה גרידתא'. וכן כתב בחידושי הריטב"א בפרק קמא דסוכה בשם מורו הרב (הרא"ה).

ואסור להורידו מקדושה חמורה של כתיבה עליו סת"ם לקדושה קלה לעשות ממנו בתים⁹. אך זהו אינו נוגע לנדון דידן לשאלת הנסיון כלל, דבלא זה קשה על כל הסופרים שעושים מכל קלף כל מה שלבם חפץ: ספרי-תורה, תפילין, מזוזות, מגילה, בתים, קנינים על מקומות בית הכנסת, הרי כיון שנתעבד לשם ספר תורה אסור להורידו אף לתפילין ומכל שכן על דברי חול¹⁰.

אבל בשו"ע אדה"ז אורח חיים סימן מב סעיף א כתב ש'אם היו הכתים של תפילין חדשים שלא הניחן עדיין עליו מותר לשנות אפילו משל ראש לשל יד שטולה עליהם מכסה עור אחד ונראית כבית אחד בחוץ, ואף שהם ד' מבנים אין בכך כלום בדיעבד.. ואין בזה הורדה מקדושה חמורה לקדושה קלה הימנה אע"פ שזימנם והכניסם לצורך הראש לפי שהזמנה אינה כלום'. ושם סעיף ו סיים עלה (ראם הזמינו להיות גוף הקדושה כגוף קלף המעובד לשם ספר תורה או תפילין ומזוזות, אסור לכתוב עליו דברי חול אלא אם כן התנה עליו): 'אבל מותר להורידו לקדושה קלה שהרי תפילין של ראש מותר לעשותה של יד אם הם חדשים אף על פי שהם גוף הקדושה, וכן קלף המעובד לשם ספר תורה מותר לכתוב עליו תפילין ומזוזות כמו שנתבאר בסימן ל"ב אף על פי שקדושת ספר תורה גדולה מקדושתן, ומיוסד על מה שכתב המ"א בס"י לב ס"ק י בשם הלבוש ס"י לב סעיף ח על מה שכתב הב"י סימן לב שאם עיבד את העור לשם ספר תורה מהני לכתוב בו תפילין דקדושת ספר תורה חמירה מקדושת תפילין אע"ג דאסור לשנות מקדושה חמורה לקדושה קלה כמו שנתבאר ס"י מ"ב, הכא שאני שאינו אלא הזמנה ומותר לשנותו לקדושה קלה אבל לדבר חול אסור לשנותו'. וכן הוכיח בשו"ת רעק"א ס"י ב מדיוק לשון הגמרא במנחות הנ"ל: 'ולמאן דאמר הזמנה מילתא היא, דאתנו עליה מעיקרא' (ורק באופן כזה מותר להורידו לקדושה קלה), דהא אם הזמינו להיות גוף הקדושה לכולי עלמא מילתא היא; אלא על כרחך דלמאן דאמר הזמנה לאו מילתא היא, גם בהזמינו להיות גוף הקדושה לא אמרו דמילתא היא אלא לגבי הא דאסור לכתוב עליה דברי חול אבל מותר להורידו לקדושה קלה.

ובשו"ת רעק"א ס"י ג חזר בו מדעתו בס"י ב שמותר להורידו לקדושה קלה (ועיין שם מה שיישב הלשון 'ולמאן דאמר: הזמנה מילתא היא' על פי מה שחידש שם בפלפולו שיש מאן דאמר דגם בגוף הקדושה הזמנה לאו מילתא היא), וחזר לפסוק כעבודת הגרשוני הנ"ל דאסור אפילו להורידו לקדושה קלה.

אבל בשו"ע אדה"ז הנ"ל ומ"א הנ"ל מוכח דמחזורתא כמו שכתב מעיקרא בסימן ב.

10. אבל על פי הנ"ל בהערות הקודמות משו"ע אדה"ז (הנ"ל): הנה לדעת הרמב"ם (המובא בשו"ע אדה"ז

הזמנה לאו מילתא היא, דהא אמרינן בפרק נגמר הדין בדבר שהוא גופו קדוש דלכולי עלמא הזמנה מילתא היא. אלא טעמא דרבנן משום דהכי גמירי לה תפילין אינן צריכין לשמה ובהא קיל ממזוזות וספר תורה דבעינן לשמה. ורבנן דמתניא ד'אמר לאומן עשה לי תיק של ספר' או נרתק של תפילין – עד שלא נשתמש בהן קודש מותר להשתמש בהן חול, נשתמש בהן קודש אסור להשתמש בהן חול' [נסהדרין מה, ב. ועד"ז תניא בתוספתא מגילה פ"ב, ח: 'העושה תיבה ומטפחות לספר – עד שלא נשתמש בהן גבוה רשאי להשתמש בהן הדיוט, ומשנשתמש בהן גבוה אין רשאי לשתמש בהן הדיוט' (ועד"ז בירושלמי מגילה פ"ג ה"א)], סבירא להו דכל דבר שבקדושה שהוא עצמו קדוש גמרינן דבעי עיבוד לשמן ואין צריך לומר כתיבה, אבל בתיק ונרתק ורצועות שאינן אלא משמשינן לא בעינן בהו לשמה. ורשב"ג סבר דכיון דבעינן בתפילין לשמן אפילו בעור התפילין וברצועותיהן בעינן נמי עיבוד לשמה (נעתק בשו"ת צמח צדק או"ח סימן יט אות ג). ועד"ז כתב בחידושי רבינו קרשקש וידאל (המיוחסים להריטב"א) על מסכת גיטין מה, א.

8. שכתב: 'וקלף המעובד לשם תפילין אסור לכתוב עליו דברי חול, הזמנה כי האי גוונא לגוף הקדושה מילתא היא'. וכן כתב בשו"ע אדה"ז אורח חיים סימן מב סעיף ו: 'יש אומרים שלא אמרו שהזמנה בלבד אינה מועלת לאסור להשתמש בו חול אלא כשהזמינו להיות תשמישי קדושה כגון כיס של תפילין וכן רצועות של תפילין תשמישי קדושה הן ולא גוף הקדושה; אבל אם הזמינו להיות גוף הקדושה כגון קלף המעובד לשם ספר תורה או תפילין ומזוזות אסור לכתוב עליו דברי חול אלא אם כן התנה עליו'.

9. שהרי מפורש במנחות לר, ב: דלמאן דאמר הזמנה מילתא היא ארבע בתים שנעשו עבור תפילין של ראש אסור להורידה לקדושה קלה של תפילין של יד לעשות בית אחד מאותן ארבע בתים (על ידי טליית עור), אלא אם כן התנה עליהם מתחלת עשייתן שיוכל לשנות. וכתב בשו"ת עבודת הגרשוני סימן סה דהוא הדין לבעל המאור בסוכה והנימוקי יוסף בסנהדרין הזמנה דגוף הדבר עצמו כגון עיבוד עור הקציצה של תפילין ועיבוד הקלף עצמו מהניא, ואי עבדינן לשמה אסור להשתמש בהן חול בהן הזמנה גרידתא, כפסק הרמ"א אורח חיים סימן מב סעיף ג; דגם לקדושה קלה אסור להורידה.

אך באמת על מדוכה זו כבר ישבו רבותינו הגאונים חכמי הדורות בתשובותיהם: הגאון עבודת הגרשוני (מחותנו של הש"ך ז"ל) סי' ס"ה, הגאון רעק"א בתשובותיו סימן ב' וג' והגאון נודע בשערים סי' א' והורו עצות איך להתנהג בזה. ואחריהם האריכו בזה בספר ענג יום טוב להגאון העצום הר"ר יום טוב ליפמן ז"ל מביאליסטוק בסימנים ה' ו' ז' ובשו"ת זכרון יהונתן למחותנו הגאון ר' יהונתן אבעלמאן ז"ל מביאליסטוק בחלק יורה דעה סי' ו', עיין שם שהאריכו מאד בפרט זה. איך שיהיה אין הדבר נוגע בפרט לענינינו, ומה שיונח בכל העיבודים שמעבדים לשם ספר תורה ומורידין לקדושה קלה ואף לדברי חול (ובשו"ת עבודת הגרשוני ורעק"א הנ"ל מבואר דאף במעבדין סתם לשם הכל: לשם ספר תורה, תפילין, מזוזות ועוד, לשם מה שיזדמן לו להסופר, גם כן לא מהני, שבזה הלא עלינו לדון "ברירה" לומר שכשכותב אחרי כן על הקלף ספר תורה הוברר הדבר שהעור הלז נעבד תחלה לשם ספר תורה, ובדאורייתא הלא קיימא לן דאין ברירה, וצורך העיבוד לשמה הלא מדאורייתא הוא. ואכמ"ל, ובשגם שכבר האריכו בזה רבותינו למדי), יונח גם בנדוננו. ואך מה שיש ענין חדש בשאלתנו הלא הוא רק דבר הבחינה והנסיון של העורות. וזה הלא כבר בארנו בסעיף הקודם שמצד זה אין כל מקום לפסול בנדון דידן. והא דטעימה שבמנחות אין לו כל שייכות נגיעה לנדון דידן.

א לכאורה יש מקום לעורר בנדון דידן הערה חדשה ולדון: דאחרי שבשעת העיבוד אינו ברור לו להסופר הכשר הוא הקלף הלז לסת"ם? הלא?, י"ל דאין זה קרוי עיבוד לשמה; דלשמה היינו שיהי' ברור לו להסופר בעת העיבוד שכשר הוא הקלף לספר תורה והלשמה הוי בעת מעשה ברור לו, אבל היכא שבעת מעשה אינו ברור לו שכשר הוא אף שאח"כ נתברר הדבר שכשר הוא י"ל דלא הוי "לשמה" כל היכא שאינו ברור לו שכשר הוא בעת העיבוד.

שכותבים עליו תפילין ומזוזות (ומגילה), ואפילו לעשותן בתים (וראה גם כן שו"ע אדה"ז או"ח סי' לב סעיף נז: 'עור הבתים צריך שיהא מעובד לשמו כמו קלף הפרשיות' עיין שם בארוכה). אבל לכתוב על קלף המעובד לשם ספר תורה גיטין או קנינים על מקומות בית הכנסת, כתב בשו"ת רעק"א סי' ב שאסור אלא אם כן התנה בשעת העיבוד שיהא מותר לכתוב עליו דברי חול (כמו שכתב רבינו בשו"ע אדה"ז או"ח סימן מב שם: 'אם הזמינו להיות גוף הקדושה כגון קלף המעובד לשם ספר תורה או תפילין ומזוזות, אסור לכתוב עליו דברי חול אלא אם כן התנה עליו, ומיוסד על מה שכתב המ"א סי' לב ס"ק יב שאם עיבד את העור לשם ספר תורה 'מותר לשנותו לקדושה קלה, אבל לדבר חול אסור לשנותו').

הנ"ל בשם 'ויש אומרים') שאף בגוף הקדושה הזמנה אינה כלום עד שיעשה בו מעשה של גוף הקדושה' הנה עד שלא התחיל לכתוב על הקלף את התפילין או המזוזה או ספר התורה, מותר לשנות את יעודו של הקלף למשהו אחר אפילו לא התנה עליו; ומשהתחיל לכתוב אסור לשנות את יעודו אפילו התנה עליו. ולדעת בעל המאור בסוכה והריטב"א (שנועתק בנימוקי יוסף) סנהדרין דהזמנה דגוף הדבר עצמו מהניא, כתב בשו"ע אדה"ז הנ"ל ש'מותר להורידו לקדושה קלה, שהרי .. קלף המעובד לשם ספר תורה מותר לכתוב עליו תפילין ומזוזות כמו שנתבאר בסימן ל"ב אף על פי שקדושת ספר תורה גדולה מקדושתן' (ומיוסד על מה שכתב המ"א בס' לב ס"ק י 'הכא שאני שאינו אלא הזמנה ומותר לשנותו לקדושה קלה'); ועפ"ז מיושב מה

לברירה הנזכר לעיל אין זה נוגע. ענין "ברירה" בנדון דידן הוא, כמו שהזכרנו לעיל במאמר המוסגר, כשהננו מסופקין על הקלף הלז אם הוא מהנעבד לשם ספר תורה או תפילין, אז כשהננו לוקחין אחר כך קלף וכותבין עליו ספר תורה עלינו לדון [אם] הוברר הדבר שהקלף הלז הוא שנתעבד לשם ספר תורה, ועל זה קאמרו העבודת הגרשוני והגרעק"א דלא מהני מטעם דאין ברירה; אבל בכאן הרי אף אם לוא יהא שהקלף הוא עם נקבים, בכל זאת מתעבד הוא לשם קדושת סת"ם. ואטו קלף שפסול אינו יכול להיות מעובד לשם קדושת ספר תורה?! אלא שהננו מעוררים הערה חדשה דזה אינו קרוי "לשמה" אם בעת העיבוד אינו ברור לנו שכשר הוא, אף שנתעבד באמת רק לשם קדושת ספר תורה וגם עתה יכתב עליו רק ספר תורה.

הן אמת כי לוא היינו סוברין דיש ברירה, אז אף אם היינו מחליטין דמה שבעת העיבוד אינו ידוע לו האם כשר הוא הקלף לכתוב עליו? הלא?, מזיק זה לענין הלשמה; בכל זאת לאחרי שיתברר לו לאחרי הנסיון שראוי הוא הקלף הלז, הלא נוכל אז לדון שהוברר הדבר למפרע שכשר הוא והוי ה"לשמה" לשמה טוב כיון דיש ברירה והסוף מגלה על מעיקרא שטוב הוא, וכמו כל ענין ברירה שבש"ס. אבל אחרי דקיימא לן דבאורייתא אין ברירה (ש"ס עירובין ל"ז ע"ב, ביצה ל"ח¹¹, גיטין ריש כל הגט, ועוד בדוכתי טובי. ועיין בר"ן נדרים ריש השותפים¹², ואכמ"ל), א"כ התבררותו שלבסוף אינו פועל על המעיקרא, בנדון דידן דצורך

11. דאיתמר בירושלמי עירובין פ"ג ה"ב: 'בהמה של שני שותפין, ועירב זה (מערב יום טוב עירובי תחומין) בצפון וזה (עירב מערב יום טוב) בדרום, מהלכת (הבהמה) בדרום כעירובו של זה בצפון, בצפון כעירובו של זה בדרום, מיצעת את התחום (אם התברר שכל אחד מהם עירב רחוק כל כך לתחום אחר עד שלא נשאר מקום שאפשר לוודא לצד זה או אחר) – אל תזוז ממקומה. שחטוה, רב אמר: איברים יונקין זה מזה, עולא בר ישמעאל אמר: אין איברין יונקין זה מזה (ויכול כל אחד להוליך האברים שלו למקום עירובו); מודה רב בחבית (יין של שני שותפין) שהוא חלקו משעה ראשונה (ומותר כל אחד מן השותפין להוליך חלקו מן היין שבחבית למקום עירובו). וגרסינן בגמרא ביצה (לו, ב) דרבי הושעיא אמר: יש ברירה (וחבית ובהמה מותרין), ומהא דאיתמר על המשנה במסכת אהלות (פ"ז מ"ג) 'המת בבית ולו פתחים הרבה' ו'חשב להוציאו באחד מהן' שמחשבה זו 'מצלת על הפתחים כולן' שאומרים בית הלל שזהו אפילו אם חשב עליו משימות המת: 'אמר רבי הושעיה: לטהר את הפתחים מכאן ולהבא', ודייקנן דסבר רבי הושעיה דאין ברירה, מסקינן (שם לח, א) דכי לית ליה לרבי אושעיא ברירה – בדאורייתא, אבל בדרבנן אית ליה. ודרש מר זוטרא (במסכת ביצה שם): הלכה כרבי אושעיא.

12. דאהא דתנן בריש פרק השותפין (נדרים מה, ב): 'השותפין שנדרו הנאה זה מזה, אסורין ליכנס לחצר; רבי אליעזר בן יעקב אומר: זה נכנס לתוך שלו וזה נכנס לתוך שלו.. היה אחד מהם מודר הנאה מחברו, לא יכנס לחצר; רבי אליעזר בן יעקב אומר: יכול הוא לומר לו לתוך שלי אני נכנס ואיני נכנס לתוך שלך.. היה אחד מן השוק מודר מהם הנאה, לא יכנס לחצר; רבי אליעזר בן יעקב אומר: יכול לומר לו לתוך של חברך אני נכנס ואיני נכנס לתוך שלך', וגרסינן עלה בשור שנגח את הפרה (בבא קמא נא, ב): 'במאי קמיפלגי? רבי אליעזר בן יעקב סבר: יש ברירה, האי לדנפשיה עייל והאי לדנפשיה עייל; ורבנן סברי: אין ברירה', הביא הר"ן קושיית בעלי התוספות: היכי פסקינן בגמרא נדרים (מו, ב) הלכה כרבי אליעזר בן יעקב (דאמר רב הונא: הלכה כרבי אליעזר בן יעקב, וכן אמר רבי אלעזר: הלכה כרבי אליעזר בן יעקב) דסבירא ליה דיש ברירה? הא בפרק משילין (ביצה לח, א) אסיקנא דכי לית ליה לרבי אושעיא בדאורייתא אבל בדרבנן אית ליה! (והאריך הר"ן 'דודאי בדאורייתא אין ברירה.. וכדאיתא בהדיא בגיטין בריש פרק כל הגט, עיין שם בארוכה). ותריץ הר"ן דמשום דהך ברירה דחצר השותפין עדיפא פסקינן הכא בנדרים כרבי אליעזר בן יעקב.

העיבוד לשמה הוי מדאורייתא, דאין ברירה. ועל כן אם נדון דמה שאינו ברור לו הכשר הקלף הלז לכתוב סת"ם פועל לפסול את הלשמה, אז משניהם יחד, מהסברא הזאת ומהא ד"אין ברירה", יולד אצלנו לעורר חשש פסול בנדון דידן, כאמור. ועלינו לברר פרט זה אם "ספק קלף פסול" מגרע את הלשמה.

ולכאורה יש לעורר בזה מדברי הש"ס גיטין פ"ו סע"ב דמפורש שם דלוא היינו מצריכין נתינה לשמה, היה פסול כשנתערבו שני הגיטין ששמותיהם שוים שנתנו אותם לזה ולזה מטעם דכל היכא דלא הוי בירור ידוע לא מקרי לשמה. עיין שם היטב בדברי רבי ירמיה ואביי על המשנה דשנים ששלחו כו'¹³. וא"כ יש לדון מזה לכאורה בדרך דמיון לנדון דידן: דכל כמה שאינו ברור לנו שזה הקלף ראוי וכשר לכתוב עליו סת"ם, לא מקרי העיבוד "עיבוד - לשמה" כיון דמחוסר ברירות הדבר. ודוק בהערתינו מאת דברי הש"ס אלה. ועל פי זה יהיה מקום לפסול בנדון דידן מצד דלא הוי לשמה.

אך לאחר העיון אין הנדונים שוים, דשם לענין שני הגיטין שנתערבו הרי הגט שאינו שלה אין לו כל שייכות אל האשה הזאת וחספא בעלמא הוא לדידה, אם כן כשנותנים לה אחרי כן שני הגיטין, אף דמכל מקום אחד מהגיטין – שלה הוא בודאי, אבל כיון שיש אחד שאינו שלה אם כן אינו קרוי זה "לשמה", ד"לשמה" היינו בירור שצריך להיות הנתינה ברורה (בהצד דבעינן "נתינה לשמה") לשם האשה הזאת, וכאן הרי יש גט אחד ששייך לחברתה ולא יוכל להקרא שנתון הוא לשם האשה הזאת כיון דלא שלה הוא. אבל בנידון דידן הרי אף קלף שיש בו נקבים הפוסלים אותו לכתוב עליו ספר תורה, האמנם אין לו כל שייכות לעיבוד לקדושת ספר תורה? ! לקדושת ספר תורה הרי רק "קלף פסול" הוא (ולא כמו התם: של אשה אחרת), ואטו קלף פסול לא יוכל להתעבד לשם קדושת ספר תורה? ! הפסול מעכבו מלכתוב עליו, אריא הוא דרביע עליה; אבל לא שאין לו כל יחוס ושייכות להיות נעבד לשם קדושת ספר תורה. מה שאין כן התם בגיטין הרי הגט השני אין לו כל שייכות לה. ולכך מחולקים הנושאים ואין כל ראי' לפסול בנדון דידן מפני זה, והיורד לעומקם של הענינים יבין חילוקינו זה.

ועוד יש מקום לחלק דהתם בגיטין מתורת עדות נגעו בזה: דלרבי אלעזר דאמר עדי מסירה כרתי, אם נדון דבעינן "נתינה לשמה", אין כאן עדים לפנינו

מסירה – שפיר דמי, דהא כל גיטין נמי משחתמו העדים אין יודעין למי נתן, דאי רבי אלעזר, כיון דאמר: עדי מסירה כרתי, הא לא ידעי (עדי מסירה) בהי מינייהו קא מגרשה, ואין זו נתינה לשמה מבוררת; ורבי אלעזר, כיון דחתימה לשמה לא בעי – על כרחך לשמה דכתיב בקרא א"כתב ונתן" קאי. אביי אמר: אפילו תימא רבי אלעזר, אימא דבעי רבי אלעזר – כתיבה לשמה, נתינה לשמה מי בעי?.

13. דאחא דתנן (גיטין פו, ב): 'שנים ששלחו שני גיטין שוין (בשמותיהן) ונתערבו, נותן שניהם לזו ושניהם לזו; לפיכך אבד אחד מהן, הרי השני בטל (דלא ידעינן דמאן ניהו)', גרסינן (שם): 'מאן תנא (דקתני דאיכא תקנתא בנותן שניהם לזו ושניהם לזו)? אמר רבי ירמיה: דלא כרבי אלעזר (אלא כרבי מאיר, הלכך כל אחת מהן מתגרשת בשלה, שהרי בא לידה ועדיו חתומים בו. ורבי מאיר כיון דלא בעי עדי

על ה"לשמה"; ד"עדות" על הלשמה היינו שידעו דבר ברור. מה שאין כן בנידון דידן דלא בעינן כאן ענין "עדות", יש לומר דאף היכא דאיכא ספק על כשרות הקלף קרוי "לשמה". כאמור, באופן שמצד זה אין מקום לפסול בנדון דידן הקלף אם אחר כך יתברר שאין בו נקבים. ואי משום הא ד"טעימה", כבר בארנו למעלה שאין לו כל שייכות לנידון דידן כנ"ל בסעיף א'.

והנה למעלה יעדתי לכאר ולברר בענין הפרט השני של הא דטעימה שבש"ס מנחות, בנוגע לעצם הצבע; אך יען שעתי לא תרשני עתה להאריך בזה, על כן אקצר עתה. כן יש עוד הרכה לברר בזה ולכאר הרכה ענינים בענין ברירה ועוד ענינים רבים, אך אין עתי עמדי לדבר בזה בארוכה. והשי"ת יגיענו לברר דיני התורה לאמתתם ולרדת לעומק הענינים בהבנת תורת ה'.

ושלום רב לכבודו ולכל אשר לו. עד זקנה ושיבה ינוב באושר רוחני וחומרי, על מימי התורה והעבודה כחפצו.

ברגשי כבוד וידידות, מברכו ודורש שלומו תמיד.

מנחם מענדל חן

אחרי גמרי מכתבי זה מצאתי לנחוי' להוסיף עוד דברים אחדים:

במכתבי הזכרתי פעמים אחדות שלדון לענין "עיבוד לשמה" סברת הוברר הדבר תלוי בפלוגתא הידועה דש"ס אי יש ברירה או אין ברירה, ואלמלי היינו פוסקין דיש ברירה כי אז היינו דנין הוברר הדבר למפרע גם בענין לשמה; ואך לאשר אנו סוברין שבדאורייתא אין ברירה, אם כן עיבוד לשמה דהוי מדאורייתא אין דנין בזה לומר שהוברר הדבר. זה מבואר מדברי מכתבי.

ולכאורה יש לעורר על זה מדברי התוספות דגיטין דף כ"ד ע"ב בד"ה לאיזה שארצה שחידש שם הר"י דאפילו מאן דסבר בעלמא דיש ברירה מודה לענין לשמה דגט דאין ברירה ובענין דוקא שיהא מבורר בשעת כתיבה. עיין שם¹⁴. אם כן לכאורה מוכח מזה דלענין "לשמה" היכא דבעינן כולי עלמא מודו דבעינן שיהא מבורר מעיקרא, ואין לזה שייכות להמחלוקת דברירה שבש"ס. והוא לכאורה מתנגד לדברינו שתלינו בהמחלוקת הכללית דאין ברירה!

הוברר הדבר דבשעת כתיבה היה דעתו לזו, והרי נכתב לשמה]. ואומר ר"י: דאפילו מאן דסבר בעלמא יש ברירה – הכא מודה, משום ד"וכתב לה" לשמה – משמע שיהא מבורר בשעת כתיבה' (וכתבו דכן משמע בגמרא (גיטין כה, א) דקאמר: אי איתמר בהא [באמר לבלר "כתוב לאיזו שארצה אגרש" דאמר רבי יוחנן שאינו פוסל לכהונה] – [הוה

14. דאהא דתנן (גיטין כד, א-ב): 'כל גט שנכתב שלא לשום אשה – פסול. כיצד?.. היו לו שתי נשים ושמותיהן שוות.. אמר לבלר 'כתוב לאיזו שארצה אגרש' – פסול לגרש בו', כתבו התוספות (שם כד, ב ד"ה לאיזו שארצה אגרש בו פסול): בגמרא (גיטין כד, ב – כה, א) מפרש משום דאין ברירה [דלא אמרינן:

אך באמת גם בשו"ת רעק"א סי' ב הנזכר לעיל מבואר דתלוי זה בענינא דברירה דעלמא, וכבר הקשה לי זה חכם אחד בשכבר השנים על דברי הרעק"א מדברי התוספות הנ"ל.

או"ם באמת דברי הרעק"א נכונים, ודברי התוספות דגיטין אין להם כל שייכות כלל לזה. התוספות קאמר רק לענין כתיבה לשמה דנט, משום דבקרא כתיב "וכתב לה" משמע ד"לה" – "לשמה" בעינן בשעת "וכתב"; היינו שהבירור צריך להיות בשעת כתיבה, ולא שאחרי כן יתברר הדבר למפרע. אבל בנדון דידן אמת הדברים דבעינן עיבוד לשמה, אבל מי יימר שבעינן שהלשמה יהי' מבורר בשעת העיבוד? שמא אף כשיתברר אחר כך שהעיבוד הי' לשמה מהני! הלא אין בכאן קרא המגלה דבעינן שהבירור יהי' מעיקרא, כמו התם דכתיב "וכתב לה" דמוכח שבעת הכתיבה יהיה מבורר. ולכך זה תליא בפלוגתא דברירה דעלמא. ולוא היינו דנין בכל מקום דיש ברירה, היינו סוברין כן גם בנדון דידן; אך לאשר דקיימא לן בכל מקום דבדאורייתא אין ברירה, אם כן ממילא גם בעינן עיבוד לשמה כן. ומדוקדקין דְכָרִי במכתבי הזה. ודוק.

ואפ"ם לענין כתיבת הספר תורה לשמה, יוכל היות דלהרמב"ן במלחמות במסכת סוכה בסוגיא דסוכה ישנה, שכתב דזה דבעינן כתיבה בספר תורה לשמה ילפינן מקרא ד"ועתה כתבו לכם את השירה הזאת" (דמיניה יליף הש"ס בסנהדרין כ"א ב' כל המצוה דכתיבת ספר תורה, כנודע), ומפרשינן: "כתבו לכם" לשם חובתכם, עיין שם ברמב"ן; יוכל היות שגם שם בעינן שהבירור יהא מעיקרא בשעת הכתיבה לכולי עלמא, ולא נדין בזה לומר דהוברר הדבר אף למאן דסבירא ליה בעלמא דיש ברירה, דלישנא דקרא "כתבו לכם" מורה שבשעת הכתיבה יהי' "לכם" לשמכם, וכמו לענין "וכתב לה" דגט הנ"ל. אך כל זה לענין כתיבה להרמב"ן, אבל לענין עיבוד לשמה, דשם אין קרא המגלה שבשעת העיבוד יהי' מבורר, הוי כמו כל ברירה דעלמא, והוא תלוי בהמחלוקת הכללית דיש ברירה. ויש עוד מה להאריך בכל זה, אך אין עתי פנויה עתה, נוסף על חלישות בריאותי, ועל כן אקצר הפעם.

בברכת שלום רב

ידידו מכבדו ודורש שלומו

מ. חן.

סימן יג בעסק עגונה

הרב שלמה מנחם מענדל חן
בהרב הגאון ר' דוד צבי שליט"א חן
רב בניעזין¹

בעזה"י, י"ב מרחשון עתר"ו, ניצו"ן.

בעסק עגונה

מועצה הי' שאחד הלך ושאל מיהודים איה בית הרחיים החדש "של
[זאר] אחאויץ"² והראו לו, ונערה אחת הסתכלה בפניו היטב. למחר
בבקר מצאו אחורי בית הרחיים על שפת הנהר ממש בגדים ומכתבים, ואותו

תחלה לומר שהלך לרחוץ בנהר ובלכתו הפשיט את
בגדיו לפני ירדתו לרחוץ, כמנהג העולם; נפלו שם
טעויות בדפוס, ששתי שורות שהכין מסדר האותיות לדפוס
לתקן בע' קיט [במקום שורה המתחלת 'דיש מקום'
(בקטע המתחיל: ואילולא דמסתפינא), ובמקום שורה
המתחלת 'בכר' (באות ד)] – נסדרו בטעות בע' קיה
[במקום שורה שלישית ורביעית דאות ג, ששורה
שלישית התחילה בתיבות 'ויש מקום']]. וכן בתשובה
השניה הנה שורה המתחלת איניש שבע' קלד קרוב לסופו נכפל
עוד הפעם בע' קלה שורה שביעית (וקודם התיבות 'דלא
שביק' שבסוף השורה הששית דע' קלה נשמטו התיבות
'דיתכן להיות שאותה הסברה בעצמה'); ונתבלבל סידור
ד' שורות האחרונים של ע' קמה ושורה הראשונה של ע' קמו
(ששורה המתחלת סוג (בע' קמו) שייך אחרי שורה המתחלת
הסוגיא (בע' קמה), ואחרי זה שייך שורה המתחלת באשתו (בע'
קמה), ואחרי זה שייכים שורה המתחלת צורת ושורה המתחלת
ואך (בע' קמה), ואחרי זה שייך שורה המתחלת דוקא (בע'
קמה). וכן נשמט ב'שילה ספר זכרון' תיבת 'דו"ק' שנמצא כמה
פעמים במגדל עז].

ובאיוהו מקומן נדפס ב'שילה ספר זכרון' כהוגן, ובמגדל עז
בטעות (וכגון באות י"ד שבמגדל עז ע' סג צויין לקרבן נתנאל
על הרא"ש בפרק האשה שלום סק"ו, ובשילה ספר זכרון ע' קכח
נדפס כהוגן 'סק"י').

2. הוגה על פי הנעתק להלן (קרוב לסוף אות י"ד)
נזכר 'לביית הריחיים של זאראחאויטש', וכן להלן

אמינא] בהא קאמר רבי יוחנן דאין ברירה, משום דבעינן
"לה" – לשמה, משמע: אף על גב דבעלמא יש ברירה
– הכא פסול, משום דכתיב "וכתב לה".

1. בתשובה זו לפנינו, תשובה אחת (שנכתבה לאביו
הרד"צ) שהיא שתים, בענין התרת עגונה. רק שורות
הפתיחה והסיום (ועוד כמה שורות) כתובות בידי
המחבר, והשאר בידי מעתיק. העתקת התשובה השניה
(שנכתבה אחרי שהגיעה לו תשובת אביו הרד"צ מיום
ה' פרשת חיי שרה כ' מרחשון עתר"ו) לא נסתיימה
(וכן לא הגיע לידינו תשובת הרד"צ הנ"ל) וחבל על
דאבדין [וכנראה שתשובות אלו שנשלחו לרד"צ
(שנשאר לו לפליטה מבנו הרמ"מ הי"ד) העלה אתו
הרד"צ לארץ ישראל כשעלה להתישב שם בסוף ימיו].
נדפסו ע"י הרי"מ בספר מגדל עז ע' נה ואילך,
ונדפסו ג"כ (בהשמטת כמה תיבות מפתיחת הרמ"מ לתשובתו
השני) ב'שילה ספר זכרון' [שהוא ספר הזכרון להרב
שמרי' יהודה ליב הלוי מדלי"ן] ע' קיז ואילך ונוסף על
כמה וכמה שגיאות שנפלו ב'שילה ספר זכרון' [ובראש ע'
קלא אחרי התיבות 'דחיישינן לשאלה' נשמטו התיבות:
'אבל הלא נודע שהרבה מגדולי הראשונים והאחרונים
החליטו דלא חיישינן לשאלה'; ובתשובה השניה בע'
קלז לפני שורה המתחלת 'הוא של' נשמטה שורה 'הוא
של המת, וא"כ אם יש הכרה בטב"ע או בסימן מובהק
גמור שהארנקי' ע"י הדומות. ואחרי התיבות 'הופשטו
ממנו בחייו, כמובן' שבע' קמ נוסף במגדל עז: 'שהרי

מצאו בנהר ערך רבע וויארסט או פחות. בהבגדים הי' פאספורט שלו ומכתבים לביתו וחשבונות להמשלחו. ושמנו הי' נרשם על הפוזמקאות וגם בשאר בגדים, וראו אותו אנשי החברה היטב. וכאשר בערך שבועיים אחר הקברו הביאו הפארטרעט שלו; הכירו אותו הרבה אנשים מאנשי החברה, ואשה אחת שראתה אותו בערך שעה או פחות כאשר נשאו מהנהר וכאשר היתה בבית אז וראתה התמונה והעידה שזה האיש. כן הנערה שראתה אותו בחיים העידה ג"כ שזה התמונה הוא מהאיש הלזה הנטבע. כן הי' ליסינע³ אצלו, ועתה זה יותר משנה וחצי שאין זכר למו. עד כאן לשונך בציור השאלה אות באות (בשינוי מלים אחדים) מדברי מכתבך.

כ"ק אאמו"ר חיי רוחי שלימ"א!

בדבר ההכרה של התמונה הפוטוגראפית, העיר כת"ר מש"ס ראש השנה כ"ד⁴: "ראינ[ו]הו ב[מ]י[ם] אין מעידין עליו"⁵, הרי דבעינן הכרה שע"י העצם ולא ע"י דמותו של הדבר. ודחה כת"ר זה דשאני עדות החדש דהקב"ה אמר ליה למשה כזה ראה וקדש לפיכך בעינן ראית הלבנה בעצם, משא"כ בעדות אשה בידיעה בלא ראי' סגי. וגם שם נקל לטעות מדמות הדבר דחוט א' של לבנונית נראה ביום, משא"כ ראיית הפרצוף שהוא משותף מהרבה פרטים: המצח, העינים, גבות העיניים, הלחיים, שפתיים והסנטר ועוד, בזה קשה לטעות וטביעת עין מעליא היא. ואחרי זה העיר עוד כת"ר לענין טביעת עין דקלא. ועל זה נראה לעניית דעתי לומר בעזה"י:

א) דבר היתר הכרה שע"י פוטוגראף נאמר כבר בספרי האחרונים. עיין בספר "עין יצחק" להגריא"ס מקאוונא ז"ל חלק אבן העזר ח"א סי' ל"א אות ג' שהסכים להתיר בפשיטות ע"י הכרה פוטוגראפית. והעיר ג"כ מהא דראש השנה שהביא כת"ר, ודחה ג"כ כמו שכתב כת"ר משום דשם בעינן ראי' בעצם וכזה ראה וקדש. אך לבסוף העלה להתיר בהכרה פוטוגראפית מהא דנאמנת אשה לומר כזה ראיתי ואברתי⁶ (נדה כ' ע"ב, יורה דעה סימן קפ"ח סעיף ב); והרי סמכו חז"ל על אמירתה שאומרת כזה ראיתי ולא דטועה בדמיונות היא. והכרה פוטוגראפית היא ג"כ כמו הכרה של כזה, דשיווי המראות הוא, ופוטוגראף הוי שיווי הצורות. וא"כ אחרי דמועיל הכרת 'כזה ראיתי' לענין איסור נדה ודיני

בתשובה השניה אות ג': 'אחורי בית הריחיים של זאראחאוויטש'. ובהעתקות שבמגדל עז ושילה ספר זכרון נדפס כאן: "של אנאחאוויץ".

3. קרחת.

4. ע"א (ועד"ז בירושלמי ראש השנה פ"ב ה"ד: 'תני: נראה באש ובמים – אין מעידין עליו').

5. שאם אמרו העדים: לא ראינו את הירח עצמו, אלא 'תוך נהר או מעין ראינו דמות של לבנה' (פירוש רש"י ראש השנה שם) – אין מעידין שראו את הירח.
6. מביאה דם אחר (או שלה או של חברתה) ואומרת: כזה ראיתי ואברתי, אם דם זה טהור לא מסקינן ליה בטומאה משום דם האבוד – דמהימנא למימר: כזה ראיתי.

המראות, דרוב דמים טמאים והגדרת המראה למראה טהור הוא נגד הרוב, ובכל זאת מועיל הכרת הדמיון של האשה, אם כן מכל שכן בעדות אשה דאקילו רבנן בודאי דתועיל הכרה פוטוגרפית. אלה דברי הגריא"ס בקצרה.

והנה אם כי לדינא נכונים דברי הגריא"ס וכמו שנבאר בזה בס"ד, בכל זאת באשר שברצוני לבאר הפרט באורך יותר הנני לדבר דברים אחדים הנראה לעניות דעתי בזה בעזה"י, וזהו:

ב) **ידועים** דברי הש"ס בכורות⁷ בריש פרק יש בכור, דלחד שינויא הוי בכל התורה כולה הכרה רק מפדחתו בלבד; ובכל מקום דבעינן לענין דיני התורה הכרה סגי בהכרת פדחת, ורק לענין עדות אשה בעינן דוקא פרצוף פנים עם החוטם, ובלי זה לא מיחשבה הכרה משום דאחמירו רבנן בעדות אשה, ואף דבגדר העדות הקילו חז"ל בעדות אשה לסמוך על עבד ושפחה כו' הוא משום דבסוף העדות אקילו רבנן, אבל בתחלתה לא אקילו עיין שם. והיינו דההכרה צריכה שתהא הכרה טובה וברורה, ורק בגדר העדות – במהותם של הכשרים להעיד – בזה הקילו, עיין שם לשון הש"ס ורש"י⁸, על כל פנים מבואר מזה שלענין גדר ההכרה דין עגונה חמור מכל התורה דאף היכא שמועיל בכל התורה לא מהני בעדות אשה, ובעינן הכרה מדויקה דוקא בעגונה. והוא היפך דברי הגריא"ס הנ"ל, שלמד קל וחומר מהא דמראות דאם שם מועיל מכל שכן בעדות אשה דקילא טפי כו'; דלפי האמור נהפוך הוא: דלענין הגדרת ההכרה, הוי עדות אשה חמור מכל היכא שטעון הכרה ביתר דיני התורה. ולכאורה כשם דהכרת הפדחת אחרי דמיחשב הכרה בכל התורה, בהכרח לומר שיכווין להכיר ולהגדיר את המהות גם על ידי הכרת הפדחת בלבד, דלולא זה לא היה מועיל בכל התורה, ובכל זאת לא מהני לענין הכרת הבעל בעדות אשה; ומוכרח דבעדות אשה בעינן הכרה טובה וברורה בלי כל שמץ ספק, שזה ליכא בהכרת הפדחת, ולזה צריך דוקא הפרצוף והחוטם. ואם כן כמו כן יש לומר לענין הכרה פוטוגרפית דאף דמהני בכל התורה וכמו הא דנאמנת אשה לומר כזה ראיתי וכו', בכל זאת עודנה לא תקרא בשם הכרה אי-ספקית שתועיל גם בעדות אשה,

7. מו, ב – מז, רע"א.

רב כהנא: מאי קראה? הכרת פניהם ענתה בס! שאני עדות אשה דאחמירו בה רבנן; ומי אחמירו? והא תנן: הוחזקו להיות משיאים עד מפי עד מפי אשה מפי עבד מפי שפחה! כי אקילו רבנן בסופה (היכא דידעו דודאי מותרת דקא חזו דמת, הקילו חכמים בסוף עדותן להחזיקן אפילו בעבד ובשפחה), (אבל) בתחלה (תחלת העדות דהיינו ראית העדות) לא אקילו רבנן (עד) שיכירוהו יפה; ואי בעית אימא: יכיר לחוד (דלא כתיב פנים, הוי פדחת היכר), והכרת פנים לחוד.

8. אמר רבי שמעון בן לקיש: פדחת (מצח) פוטרת בכל מקום (דחשיב לידה מיציאת פדחת) חוץ מן הנחלה, מאי טעמא? יכיר אמר רחמנא (והכירא ליתא אלא בפרצוף פנים); ורבי יוחנן אמר: אפילו לנחלה (דפדחת נמי הוי היכירא).. תא שמע: פדחת בלא פרצוף פנים, פרצוף פנים בלא פדחת – אין מעידין (באדם שמת, להשיא את אשתו), עד שיהו שניהם (שראוהו פרצוף פנים עם החוטם); ואמר אביי ואיתימא

ואינה מועלת באמת בעדות אשה. ונסתרים ממילא דברי הגריא"ס ביסוד היתרו לדין קל וחומר עדות אשה מדיני נדה, כאמור.

ג) אך הנה שם בריש יש בכור הנזכר איכא תרי שינויי, ולשינויא בתרא⁹ דיכיר לחוד¹⁰ והכרת פנים לחוד ליכא למידן ההכרח דבתחלת העדות אחמירו רבנן, ויש מקום לקיים דברי הגריא"ס על פי הך שינויא דסבירא ליה לעיקר כתירוץא בתרא דיש בכור. ובעיקרא דהך מילתא להכריע בין שני התירוצים האלה אי אקילו אף בתחלת העדות בעדות אשה יש לנו משנה שלמה דברי רבינו הגדול זצוקללה"ה בתשובתו הארוכה ל[הרב] הקדוש מברדיטשוב זצוקללה"ה זיע"א, שבסוף השולחן ערוך סימן כ"ח¹¹, בראש התשובה, שכתב בהחלט דהעיקר כלישנא בתרא דיש בכור דאקילו אף בתחלת העדות¹² עיין שם, ונסתייע לשטתו מדברי הרא"ש בתשובותיו¹³ ובפסקיו פרק ג דגיטין¹⁴ לענין תרי יצחק עיין שם. ומי יבוא אחרי המלך, מלכה של תורה.

9. בכורות דף מז רע"א.

10. ופירש רש"י: 'דלא כתיב פנים, הוי פדחת היכר'.

11. נדפסה לראשונה בקונטרס בפני עצמו (קאפוסט תקע"ה).

12. ודלא כרבינו נתן בר' שמעון ורבינו שמחה בר' שמואל משפירא שכתבו בעובדא דר' אלכסנדר חתנו של ר' אשר הכהן שהלך ממבצר ויינא, וישם פניו ללכת ולעבור הריינוס ולבא לקופליניץ (בעת מלחמת המלך וילפס במלך אוטא), ואמרו הגוים דבתוך ג' ימים שנהרג ראוהו והכירוהו יפה כי היה צף אצל שפת הנהר לצד ויינא מעבר לנהר הריינוס; וגוי נוסף אמר ששמע רק קולו בעת שנהרג, שהיה מבקש על נפשו שיקח המעות ובגדיו ויניחחו, והרוצח האכזרי לא רצה פן יקבול עליו ר' אלכסנדר להפחה מויינא (בראבי"ה סימן תתק): 'ל'בנו נוקפנו על זה אם גוי מסיח לפי תומו נאמן לומר מצאתי פלוני הרוג עם פרצוף פנים' (עיין שם בארוכה). וכתבו עוד] (נעתק בקצרה במרדכי יבמות סי' צא ובהגהות מיימוניות הלכות גירושין פי"ג אות א): 'שהגוי סח שראהו צף, היאך נתן טביעות עין במים? בשלמא ישראל שמתכוין להעיד – איכא למימר: נתן בו טביעות עין בכוונה. ואין לתלות משום עיגון להקל בגופו של עדות, דדוקא בעדים מקיליניץ ולא בגופו של עדות, כדאמר ריש פרק יש בכור לנחלה: שאני עדות אשה דהחמירו בו רבנן, ומי החמירו? והא תנן: הוחזקו להיות משיאין! ומתריך: כי הקילו – בסופו, פי': אחר שנחקר העדות יפה בטביעות עין; אבל בתחלה – פי' בגוף העדות, לא הקילו' עיין שם בארוכה (ועד"ז בתשובת הראבי"ה סוף סי' תתקא כתב: 'כי אקילו בסופה, פירוש אחר חקירת

העדות או בטביעות עין או בעד אחד כפי מה דפירשו חכמים; אבל בתחלה לא אקילו, פירוש בגוף העדות. אבל יש שם עדות אפילו פסולין רק שמעידין דבר ברור, מקיליניץ נעתק באור זרוע ח"א סי' תשד"מ).

13. כלל נא סימן ב, דנראה מדברי הרי"ף [בפרק קמא דבבא מציעא] דבגט דאפשר לבעל לכתוב גט אחר אמרינן [אע"ג דלא הוחזקו שני יוסף בן שמעון בעיר אחת במקום שהשיירות מצויות לא מהדרינן גט אשה להבעל שיגרש בו], דכיון דלא איפסקא בה הילכתא בהדיא (אי כלישנא קמא דרבי זירא או כלישנא בתרא דרבי זירא) [[עבדינן [בה] לחומרא ... כלישנא בתרא דרבי זירא]; אבל בפלוגתא דאביי ורבא ביבמות דאי חיישינן לתרי יצחק [ריש גלותא בר אחתיה דרב ביבי בקורטבא] – צריכה להתענג כל ימיה, פסק [הרי"ף בפרק בתרא דיבמות] דלא חיישינן לתרי יצחק, דהרבה חשו חכמים לתקנת עגונות והתירוהו כו' שכמה קולות הקלו חכמים משום תקנת עגונות, וגם סמכו על זה שמתוך חומר שהחמרת עליה בסופה דייקא ומינסבא' עיין שם בארוכה.

14. פרק ג סימן ג: 'ואפשר דהכא פסק רב אלפס לחומרא במילתא דאיסורא, ולא מהדרינן גט לבעל לגרש בו, כיון דאפשר שיכתוב גט אחר; אבל בעובדא דיצחק ריש גלותא אי חיישינן לתרי יצחק צריכה להתענג כל ימיה פסק [הרי"ף בפרק בתרא דיבמות] לקולא כמו שמצינו שהקילו הרבה קולות בעדות אשה, שהתירו עד מפי עד ואשה מפי אשה מפי עבד ומפי שפחה ונכרי מסיח לפי תומו, ומשיאין על פי בת קול, ועל חומר שהחמירו בסופה סמכו והקילו בתחלתה משום דאשה דייקא ומינסבא'.

ואילולא דמסתפינא מכ"ק תורתו של רבינו הקדוש נבג"מ זיע"א אשר כגבה שמים מעל הארץ ויותר גבהו דרכיו מעלינו וכו', הנה נראה לדעתי להעיר על דבריו אלה מדברי האור-זרוע הגדול בתשובה סי' תשד"מ שהכריע מפורש אף ללישנא בתרא דיש בכור דיכיר לחוד והכרת פנים לחוד, היינו דהש"ס מחדש דיש מקום לדון זאת הסברא לחלק בין יכיר והכרת פנים, אבל עצם ההנחה של תירוצא קמא דבתחלת העדות אחמירו נשאר על עמדה; ורק הגמרא מחדש דאין הכרח עכ"פ להכריח זה מהא דהכרת פרצוף וחוטם משום די"ל יכיר לחוד וכו', אבל היסוד דאחמירו רבנן בתחלת עדות נשאר קיים. עיין שם דבריו העמוקים¹⁵. אמת שאח"כ הביא האור זרוע שמה, לסייע כללו דתחלת העדות אחמירו את הר"נ והר"ש (שבמרדכי)¹⁶ שכבר הביאם גם רבינו ודחה אותם מהלכה. אבל הלא האור זרוע עצמו הוא ג"כ פוסק קדמון אחד מגדולי הראשונים רבו דרכו של הרא"ש ז"ל (האור זרוע הוא רבו של המהר"ם מרוטנבורג ז"ל רבו של הרא"ש כנודע) והלא נודע שהאור זרוע הגדול (דפוס זיטאמיר תרכ"א) לא יצא לאור עולם בחיי רבינו הגדול ז"ל.

ד) **והנה** עצם המושג של תחלת-עדות, מוכח בשו"ת רבינו הנזכר ובהרבה ספרי גדולי הראשונים והאחרונים כמו המשאת-בנימין שהובא בשו"ת רבינו הנ"ל שהוא כל הנוגע להתרת האשה, כמו הכרה בטביעות עין של הנאבד, הכרה בסימנין, מהות גדר המיתה שמעידים העדים כמו: מלחמה, מים שאין להם סוף וכו', מלבד אשר נוגע לגופי ומהותי העדים עצמם; כל זה מיקרי תחלת העדות דאחמירו ביה רבנן לשנויא קמא דריש פרק יש בכור הנ"ל. וכשהקילו חז"ל בעדות אשה, הקילו רק באישיותם של העדים להכשיר את הפסולים לכל העדיות שבעולם כעבד, אשה, שפחה ועוד; וזה מיקרי "סוף עדות" דהקילו חז"ל בזה. ועל כן הוציא רבינו הגדול מדברי הרא"ש פ"ג דגיטין לענין "תרי יצחק" שדוחה מהלכה שנויא קמא דיש בכור. וכן חידש שם רבינו מן ד"ה ואף גם זאת תימה רבתי וכו' עד סוף ד"ה אלא ודאי דהכי פריך ועד בכלל, להכריח מכח קושיות

פניהם ענתה בס'. אבל האמת דבתחילת דינא לחומרא אזלינן.

16. שאחרי שהביא דברי הראב"י בסוף סימן תקא שכתב ג"כ שבתחלה לא אקילו פירוש בגוף העדות כתב: 'וכן כתב מוריננו רבינו שמחה זצ"ל בתשובה שהשיב על אותו יהודי שנטבע ברינוס סמוך לוויינא, שהוא התשובה הנ"ל מרבני שפירא שבראב"י סימן תתק (שחתומים עליה רבינו נתן בר' שמעון ורבינו שמחה בר' שמואל), שנעתק בקצרה במרדכי יבמות סימן צא.

15. שהאור זרוע מוכיח שם מהסוגיא דפרק יש בכור דבתחלת העדות בעינן שיעידו שבבירור מת. וכתב: 'ואע"ג דאיכא התם לשון אחר, כדמסיק: ואי בעית אימא: יכיר לחוד והכרת פנים לחוד, לאו דהיינו דהדר ביה מסברא קמייתא דשני ביה בין תחילת עדות לסופו; אלא כלומר דמתחילה ליכא פירכא כלל [מהא דאין מעידים אלא על פרצוף פנים עם החוטם אהא דאמר רבי יוחנן דאפילו לנחלה דבעינן יכיר סגי בפדחת בלי פרצוף פנים], דיכיר לחוד [והכרת פנים לחוד, דכתיב בישעיה: הכרת

הגמרא דבבא מציעא¹⁷ ויבמות¹⁸ לענין סימנים, דסתמא בדגמרא בסוגיותיה בבא מציעא וביבמות סבירא להו כלישנא בתרא דיש בכור דאף בתחלת עדות אקילו גבי עדות אשה. עיין שם דבריו העמוקים והמחודשים¹⁹. והכל הולך על פי הגדרת המושג של "תחלת העדות" ו"סוף העדות" האמור.

לכאורה אילולא דבריו הקדושים דמסתפינא מינייהו היה באפשר להגדיר מושג של "תחלת העדות" דלא אקילו ביה רבנן לשנויא קמא דיש בכור, באופן אחר יותר צר בהיקפו; והיינו דתחלת עדות הוא רק עצם ההכרה של הפרצוף ע"י כח הבחנת עינו של העד, ובזה החמירו חז"ל כל עוד שאין ההכרה ברורה ובטוחה בתכלית. והיינו שחששו שמא העד טועה בדמיונו, והבחנתו מטעה אותו ולא ברורה היא לגמרי; וכעין בדדמי²⁰ הוא שחששו רבותינו מאד בעגונה (ואף שבשני עדים ליכא החשש בדדמי לענין מלחמה ועוד²¹ (לבד להרי"ף²² ודעימיה, שיטתם צריך בירור מיוחד), וסתימת לשון המשנה שהצריכה הכרת הפרצוף והחוטם, שהוא לשנויא קמא דיש בכור מצד דתחלת העדות אחמירו כנ"ל, מורה, דאף בשני עדים שהעידו על פדחת בלבד אינו מועיל; יש לומר: דה"בדדמי" הלז של הכרת האיש חמור טובא והחמירו בזה חז"ל אף בשני עדים). אבל לענין פרטים אחרים שאינם נוגעים לדיוק הבחנת העד ולסמיכתו על אומדנת מוחו ורק המציאות ברורה לנו לכולנו, ועלינו אף לברר אם מהני על פי דין הדבר הזה או לא, בזה אין כל הפרש בין שאלת הגדרת המהות של הנאבד – הנמצא עתה לפנינו, בין שאלת מהות ואיכות

17. כז, ב ממתניתין (דפרק בתרא דיבמות) 'אין מעדיין אלא על פרצוף הפנים עם החוטם אע"פ שיש סימנים בגופו ובכליו' – 'שמע מינה סימנים לאו דאורייתא' גבי אבדה ומציאה.

18. קכ, א אמתניתין 'אין מעדיין אלא על פרצוף הפנים עם החוטם אע"פ שיש סימנים בגופו ובכליו' – 'למימרא דסימנים לאו דאורייתא, ורמינהי' (מהא דתניא במסכת גיטין כז, סע"ב ואילך (וראה תוספתא גיטין פ"ב, יב): 'המביא גט לאשה ואבד הימנו) 'מצאו קשור בכיס ובארנקי ובטבעת (ומכיר את הכיס ואת הארנקי ואת הטבעת שהן שלו) או שנמצא בין כליו (כגון שנתנו בשירה או בתיבה ובמגדל ונעל בפניו, ואבד המפתח) אפילו (אם מצא את הכיס ואת הארנקי ואת הטבעת או המפתח) לזמן מרובה כשר (ולא חיישינן במצאו קשור בכיס ובארנקי ובטבעת דילמא האי כיס והאי ארנקי והאי טבעת דאינש אחרינא הוה, והאי גט אחר הוא. אלמא סמכינן אסימנא דאית ליה בכיס ובארנקי ובטבעת ואפילו למישרי איסור אשת איש דאורייתא, אלמא סימנים דאורייתא)'.
19. 'דהכי פריך: משום דאשכחן דבעדות אשה אקילו

רבנן משום עיגונא לעולם בלי שום הפרש בין תחלת עדות לסופה (כלישנא בתרא שבבכורות), ובסופה אשכחן בהדיא דהקילו אפילו בכהאי גוונא דלא מהני מדאורייתא, כגון פסולי עדות דאורייתא ואפילו נכרי במסיח לפי תומו' (שאלות ותשובות אדמו"ר הזקן (עם הערות וצינונים בעריכת הרשד"ב לוי, קהת ג.י. ה'תשס"ז, ע' קיח-קיט ואילך). עיין שם בארוכה).

20. מאומד לבה, ואף על גב דלא חזיתיה דמית (פירוש רש"י יבמות קיד, ב ד"ה בדדמי).

21. כמו שכתב הרא"ש בפט"ו דיבמות סימן ב-ג דהא דתנן: 'שלוש בינו לבינה ומלחמה בעולם, קטטה בינו לבינה ושלוש בעולם; ובאתה ואמרה מת בעלי, אינה נאמנת' הנה דוקא בעד אחד איבעיא לן בגמרא 'עד אחד במלחמה מהו' אבל בשני עדים לא אמרינן בדדמי.

22. בפט"ו דיבמות שכתב דעד אחד במלחמה אינו נאמן אלא אם כן אמר מת וקברתיו, ואי לא קא מסהדי הכי אפילו תרי סהדי לא סמכינן עליהו בעלי, אינה נאמנת' הנה דוקא בעד אחד איבעיא לן בגמרא 'עד אחד במלחמה מהו' אבל בשני עדים לא אמרינן בדדמי.

מיתתו שראו העדים, ובין שאלת האישיות של העד המעיד. ובכל הפרטים האלה הקילו חז"ל בעגונה והכל דינו כמו "סוף העדות" (ו"תחלת העדות" היא רק הכרת הפרצוף שבזה עלינו לסמוך על תפיסת רעיונו והבחנת מוחו של העד כנ"ל), ועל כן "סימנים"²³ הרי מציאות מהותם ואיכותם של הסימנים ידועה לנו ואין שייך לחוש שמא טועה העד בהבחנה או בהדמיון, שהרי הכל רואים שיש שומא בגברא הדין, ורק כל השאלה של "סימנים" היא אם מועיל "סימנים" או "סימנים" נחשבים בירור לענין "עדות אשה"²⁴ בזה בודאי דין הסימנים כמו כל הפרטים של "עדות אשה" דאקילו ביה רבנן. ועל כן שפיר שם קושית הגמרא דיבמות ובכא מציעא לענין "סימנים" אף לשינויא קמא דיש בכור, משום זה מיקרי "סוף העדות" דאקילו אף לשינויא קמא כנ"ל (ועיין היטב בתשובת רבינו בדבור המתחיל הנזכר ותבין לרעי בזה).

וכן לענין "תרי יצחק" שבהרא"ש שבדברי רבינו הנ"ל, ג"כ לפי סברתי האמורה לא הוי בגדר "תחלת העדות" שהרי המציאות ברורה לנו שנאבד אחד "יצחק" והועד ש"יצחק" אחד מת רחמנא ליצלן, והרי אינו שייך להבחנת-הכרה, רק שמשתפקים אנו בהדין אי חיישינן ל"תרי יצחק" או לא, ואין כאן החשש של טועה בדמיונות רק ספק כללי בהלכה אי חיישינן בעגונה לתרי יצחק או לא, בזה שפיר קאמר הרא"ש דהוי כמו "סוף עדות" דאקילו רבנן בעדות אשה. אבל לא שכוונת הרא"ש להכריע כלישנא בתרא דיש בכור, לפי שיטת רבינו בזה, דאף בתחלת עדות אקילו. רק דהרא"ש סובר ד"תרי יצחק" הוי ג"כ בכלל סוף עדות. דרק שאלת ההכרה וההבחנה שיש בהא דהכרת הפרצוף והחוטם מיקריא "תחלת העדות" לענין הא דאחמירו בעדות אשה ללישנא קמא דיש בכור, כנ"ל. ואין ראייה ממילא מהרא"ש דגיטין דסבירא ליה לפרש דלישנא בתרא דיש בכור מקיל בתחלת העדות ומכריע כוותיה להלכה ודו"ק. כל זה הי' נראה לי לכאורה, אילולא דמסתפינא מכבוד קדושת תורתו של רבינו הקדוש, להעיר בענין זה.

ה) **והנה** אם נאמר כן, יצא לנו דלענין הגדרת הבחנת הפרצוף אין ראי' מהרא"ש דסבירא ליה כלישנא בתרא דיש בכור דאקילו בזה, וכן אין ראי' מההכרח שהכריח רבינו מקושית הש"ס דסימנים. וא"כ שפיר יש לומר כלישנא קמא כו' דאחמירו רבנן בזה. ואם כן הרי הכרה פוטוגרפית הוי גם כן

על השומא.

24. ופסקינן כלישנא בתרא דרבא (יבמות קכ, סע"א-רע"ב) 'דכולי עלמא סימנין דרבנן, והכא בשומא סימנין מובהק קא מיפלגי; מר סבר: סימנין מובהק הוא (ואף על גב דסימנין דרבנן, אסימנין כי האי סמכינן אפילו איטור דאורייתא), ומר סבר: לאו סימנין מובהק.

23. כגון שומא שנמצא בהאיש (דבתוספתא יבמות פרק יד, ד תניא: 'רבי אלעזר בן מהבאי אומר: מעידין על השומא', וביבמות קכ, א נחלקו בו רבי אליעזר בן מהבאי ורבנן 'דתניא: אין מעידין על השומא, רבי אליעזר בן מהבאי אומר: מעידין). ונפסקה ההלכה בשולחן ערוך אבן העזר סימן יז סעיף כד שאין מעידין

ענין של הכרה והבחנה, ושפיר יש מקום לדין דקיימא לן כלישנא קמא דיש בכור דאחמירו רבנן בעדות-אשה, ואין ראי' מהא דנאמנת אשה לומר כזה ראיתי ואבדתיו²⁵, דלהאמור הוי לענין הכרת והבחנת הפרצוף עדות אשה חמורה מכל התורה, וכמו לענין הכרת הפדחת דבכל התורה מיחשבה הכרה לכד מבעדות אשה כנ"ל. ואתפלא על הגריא"ס ז"ל שלא שם לבו לדין ולהעיר הא דתחלת העדות כו' כנ"ל.

ואולם אנן בדידן לענין הנראה למעשה, אחרי שרבינו הגדול ז"ל תפש בהחלט דלישנא בתרא דיש בכור סובר דאף בתחלת העדות אקילו, ופוסק להלכה כלישנא בתרא בזה, ומבואר דלולא הסברא דהכרת פנים לחוד הי' מקיל אף בהקרת פדחת, ואם כן אין לנו לחלק לענין הכרה פוטוגרפית, דליכא שם הסברא דהכרת פנים לחוד, להחמיר בעדות אשה מכלל התורה; ואחרי דלענין כל התורה הוכיח הריא"ס מהא דכזה ראיתי ואבדתיו דמועיל הכרת שיווי ודמיון, הכא נמי בעגונה כן לפום הלישנא בתרא דיש בכור, ומי יבא להרהר בענינים של הוראה למעשה אחרי דברי מרן אדמו"ר סבא זצ"ל. וגם, אף שדברי רבינו ז"ל אינם צריכים חזוק, בכל זאת לרווחא דמילתא מצאתי בשו"ת מרן הרדב"ז ז"ל בחלק ראשון סוף סי' רצ"ד שכתב ג"כ כשטת רבינו דיש לפסוק כלישנא בתרא דיש בכור, ושהלישנא בתרא הלז סבירא ליה להקל אף בתחלת עדות. עיין שם, ודו"ק.

אפ"ם גוף הדמיון של תמונה פוטוגרפית לכזה ראיתי אינו מתקבל אצלי כל כך: דשם הוי הדמיון רק בפרט אחד, דמיון המתראה אדום או לבן, וזה בקל להבחין. אבל להכיר פרצוף שראהו כבר מתמונה פוטוגרפית, המורכבת מאסיפת פרטי השרטוטים של הפנים יחד, זה יוכל להיות שקשה להבחין בהבחנה ברורה, ועל זה צריך שהאמן הפוטוגרף יצלם היטב וכדיוק. ואינו דומה לדמיון שני מראות להדדי, דשם הדיוק של הדמיון יש יותר לפנינו, ואין שייך לטעות. מה שאין כן בדמיון פוטוגרפי דתרווייהו איתנהו, ההצטלמות לא לעולם יוצאת בדיוק, וגם הבחנת ההכרה קשה יותר; ויתכן לומר דיש מציאות לטעות בזה. ולמצוא בש"ס וראשונים סמך וגדר דמיון להכרה שעל ידי תכונה פוטוגרפית קשה לי לעת עתה, בכתבי בחפזי וכמעט בלי עיון בספרים (בפרט שכל ענין הצטלמות הפרצופים הוא דבר מחודש שלא הי' בזמן התלמוד, וזה השוואת המציאותות של דברים הנראים דומים לכאורה בהשקפה ראשונה קשה

הכר (מראה אחת), מהו שתהא נאמנת לומר: כזה ראיתי או כזה? רבי בא בשם רב יהודה, רבי חלבו רבי חייה בשם רבי יוחנן: ראת על הכר – נאמנת לומר: כזה ראיתי או כזה. ותני כן: נאמנת' (עיין שם בארוכה).

25. נדה כ, ב (ופירש רש"י: מביאה דם אחר, או שלה או של חברתה, ואומרת: כזה ראיתי ואבדתיו; אם דם זה טהור לא מסקינן ליה בטומאה משום דם האבוד – דמהימנא למימר: כזה ראיתי). ועד"ז גרסינן בתלמוד ירושלמי נדה פ"ב סוף ה"ז: 'ראת על

ולא לעולם נהי' קולעים אל האמת בדברים דתליא באוכנתא דלכא; וככל זאת נראה לי לדין להקל בנדון דידן ע"י הכרת התמונה הפוטוגרפית, וכאשר אבאר בסיעתא דשמיא.

ז) **אם** כי נדון דהכרה הפוטוגרפית אינה מועילה במקום דצריך הכרה, יש לומר בסברא, שהוא לענין הכרה שעל ידי טביעת עין, במקום שדרוש טביעת עין דוקא כמו לענין דיני נפשות (ועיין בחולין צ"ו ע"א²⁶, ובכל השייך לסוגית הגמרא הזאת), מפני שטביעת עין יוכל היות שתקרא ראיית והכרת עצם הדבר ולא על ידי תמונתו הפוטוגרפית. אבל הלא זה בודאי יורה לומר ההגיון הישר, דלא גרע מסימנים. דהנה ענין הכרה שעל ידי "סימן" הוא, שהסימן יוכיח שהוא הוא הפלוני שהי' בו הסימן ההוא; אם כן התמונה הפוטוגרפית ע"י הקוים ושרטוטי הפנים ויתר הרושמים מוכיח שהפלוני הי' כן, הויה הכרה ע"י סימן, וקבוץ כל הקוים ויתר ההרגשות החיצוניות הדקות יוכיח דההוא גברא הוא הוא בעל התמונה הזאת, והויה ההיתר בתורת סימן. כמובן דיש מקום בראש לומר כן.

ח) **ואף** דבעינן סימן מובהק להתיר עגונה וסימן בינוני לא מהני כנודע, בכל זאת קרוב הדבר לומר דהוי סימן מובהק, לפי המבואר בבית שמואל²⁷ ס"ק ע"ב בשם המשאת בנימין, דגדר סימן מובהק הוא שיהי' דבר זר ומופלג ולא ימצא כמותו רק אחד מאלף, עיין שם. אם כן יש לומר בסברא דתמונה פוטוגרפית על ידי התקבצות שרטוטי הפנים ויתר הקוים של הפרצוף לא יטעה את הרואים על אדם אחר בהכרת הדמיון לזה את האיש אשר הננו רוצים להכיר, רק באורח מופלג כאחד מני אלף ולא יותר. אבל בסתם דרוב ככל יעידו ויגידו הקוים, הצבע והשרטוטים, את ההכרה האמיתית של האיש הדרוש לנו; באופן דסימן מובהק הוי בודאי לכאורה התמונה הפוטוגרפית. כן יש לדון לכאורה בסברא.

ט) **בשגם** דלכאורה יש לדון בנדון דידן: דכל עיקר הצורך שיש לנו בעדותה של הכרת התמונה הפוטוגרפית הוא רק מדרבנן. דלענין האשת האיש דאורייתא יש לנו לדון דיצאה ממנה אף בלתי הכרת התמונה, וכל העיקר שדרוש לנו הכרת התמונה רוא רק להתירה גם מהאיסור דרבנן שבה, והוא על פי דברי הפסקי מהרא"י²⁸ שהובאו ברמ"א²⁹ סוף סעיף ט"ו דכל היכא דאיכא אומדנות

26. 'טביעות עינא עדיפא (מסימנא), דאי לא תימא הכי היאך סומא מותר באשתו? ובני אדם איך מותרין בנשותיהן בלילה? אלא בטביעות עינא דקלא! הכא נמי בטביעות עינא. אמר רב יצחק בריה דרב משרשיא: תדע (דטביעות עינא עדיפא) – דאילו אתו בי תרי ואמרי: פלניא דהאי סימניה והאי סימניה קטל נפשא (פלוגי הרג את הנפש ואין אנו מכירין בו מעולם אלא סימנין כך וכך היו בגופו ובכליו של הורג), לא קטלינן ליה; ואילו

אמרי: אית לן טביעות עינא בגויה (ומכירין אנו בו), קטלינן ליה. אמר רב אשי: תדע – דאילו אמר ליה איניש לשלוחיה: קרייה לפלניא דהאי סימניה והאי סימניה, ספק ידע ליה ספק לא ידע ליה; ואילו אית ליה (לשליח) טביעות עינא בגויה (שמכירו), כי חזי ליה ידע ליה.
27. על שולחן ערוך אבן העזר סימן יז סעיף כד.
28. סימן קלט.
29. על שולחן ערוך אבן העזר סימן יז.

אמרי: אית לן טביעות עינא בגויה (ומכירין אנו בו), קטלינן ליה. אמר רב אשי: תדע – דאילו אמר ליה איניש לשלוחיה: קרייה לפלניא דהאי סימניה והאי סימניה, ספק ידע ליה ספק לא ידע ליה; ואילו אית ליה (לשליח) טביעות עינא בגויה (שמכירו), כי חזי ליה ידע ליה.
27. על שולחן ערוך אבן העזר סימן יז סעיף כד.
28. סימן קלט.
29. על שולחן ערוך אבן העזר סימן יז.

והוכחות טובא שמת אז דינה כדין מים שאין להם סוף דאם נשאת לא תצא. ועיין בחלקת מחוקק שם ס"ק ל"ג דאף בלי כל הגדת עדות היה הדין כן דאומדנות טובות דמוכחין טובא שמת עושים את משפטה למים לשאין להם סוף דאיסורה רק מדרבנן, ואם נשאת לא תצא³⁰, עיין שם. ואף הרדב"ז שחולק על המהרא"י בזה כמובא במראות הצובאות שם³¹, יודה בכל זאת באומדנות המוכיחות טובא, עיין במראות הצובאות באורך. ואם כן בנדון דידן אף בלתי ההכרה הפוטוגרפית בכל זאת יש לפנינו בנדון דידן אומדנות המוכיחות טובא ומגידות בכירור שהנאבד דידן מת רחמנא ליצלן, והן:

(א) מה שנמצא טבוע ומת באותו הדרך שכנראה שהלך לשם מראש.
 (ב) מה שעל שפת הנהר נמצאו בגדיו כולם ופוזמקאותיו שהן שלו בודאי, ולוא יהא שמציאת הבגדים והכרתם לא תספיק להיות היתר בפני עצמו (כאשר נדבר עוד להלן מזה בעזה"י) אבל עושה את המאורע לאומדנא גדולה וכמעט ברורה שמת רחמנא ליצלן.

(ג) מה שזה כשתי שנים שאין כל זכר ממנו ונאבד שמו לגמרי, ולא יתכן להאמין, דלוא הנהו חי אף בקצה הארץ הי' איזה ידיעה ממנו; וכעין סברת רש"י כתובות דף כ"ב ע"ב בד"ה ברי לי "שאילו הי' קיים הי' בא". ובשגם דנודע סברת החתם סופר ברבות מתשובותיו שעתה בזמנינו שיש חליפות טלגרמות בעולם במדה רבה ונפרזה, ואם אין ידיעה מבעל לאשתו שחיו יחד כשנה, במשך זמן נכון, זהו עצמו כעין הוכחה שאיננו בעולם רחמנא ליצלן. וכל זה הוו אומדנות על מיתתו של הנאבד דידן.

ובכן על פי דברי הפסקי המהרא"י הנ"ל הוא לה על אתתא דא רק איסורא דרבנן כדין מים שאין להם סוף. ואם כן אף אם לא נדון דהכרה פוטוגרפית הוא כדין הכרה שעל ידי טביעת עין ונסבור דרק תורת סימנים יש לה – וגם נוסף להחמיר ולומר דרק תורת סימן אמצעי יש לזה, אשר אינו מועיל בעלמא בעגונה אם נתפוס דסימנים דרבנן, בכל זה אחרי שדין אנו שמצד האומדנות וההוכחות שיש על מיתתו רחמנא ליצלן הוא דין האשה כדין מים שאין להם סוף דרק איסורא דרבנן יש עליה, ובאיסורא דרבנן הלא כבר מצינו לגדולי האחרונים דסבירא להו דסמכינן על סימן בינוני, אף אם נסבור דסימנין דרבנן: האבן העוזר³², הזכרון כהונה להגאון הקדוש הרי"א מקארעץ זצוקלל"ה ועוד רבים.

30. כמו שנפסק בשולחן ערוך אבן העזר סימן יז סעיף לד. היטב (הוצאת פרופס, אמשטרדם תקי"ג), וחזרה

31. סימן יז ס"ק נח (הובא בקצרה בפתחי תשובה שם תשמ"ח) ע' 381.

32. בתשובתו שנדפסה בסוף שולחן ערוך שעם באר היטב (הוצאת פרופס, אמשטרדם תקי"ג), וחזרה ונדפסה בנספחים לשו"ת אדמו"ר הזקן (קה"ת תשמ"ח) ע' 381.

י"ד) **ואולם** רבינו כתשובתו שם החליט לנגד דעת האבן העוזר הלז, עיין שם בדבריו הקדושים בד"ה והן אמת כי מה שדחה כבוד תורתו וכו' ³³ ובד"ה ומה שכתב באבן העוזר להוכיח וכו' ³⁴. ובתשובה אחת בדיני עגונה כתבתי בעזר ה' יתברך להעיר מדברי תשובות הגאונים, המכונים בשם "חמדה גנוזה" שנדפסו בירושלים עיר הקודש תבנה ותכונן בשנת תרכ"ג, גם כן לנגד דברי האבן העוזר. והוא בתשובה כ"ז תשובה לרב צמח גאון כתוב וזה לשונו: "אם כמו שכתוב בשאלה זו, כך ראינו שכיון שטבע במים שאין להם סוף אשתו אסורה להנשא. ואף על פי שהן אומרים: עמנו הי' ונשקע, חוששין שמא עלה במקום אחר דתניא וכו' ³⁵, גדולים דברי חכמים שאמרו: מים שאין להם סוף אשתו אסורה. ושכתוב: הלכו להם כו' ואמרו להם וכו' עבר עלינו אדם מת וסימני בגדיו כך וסימני פדחתו ופניו כך, יש לומר: שמא אדם אחר הוא, שאף על פי שהן אומרים סימני בגדיו ופדחתו – כבר אמרו חכמים ³⁶: אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם ואף על פי שיש סימנים בגופו ובכליו". עד כאן לשון רב צמח גאון לענינינו. מבורר מזה דגם במי שנטבע במים שאין להם סוף לא מהני הכרת סימנים. והוא לנגד האבן העוזר בהחלט. ואין לומר דבלא ראו ששהה כדי שתצא נפשו מיירי בתשובות הגאונים, דאז הוי דאורייתא כנודע תשובת הריב"ש שבזה ³⁷; דהרי הגאון הזכיר "נטבע" ו"נשקע", והוא לכאורה

סימן כו' [בפרק אלו מציאות (דכ"ד ע"ב)], לא קשה מידי עיין שם בארוכה [שדחה גם ראייתו הראשונה וראייתו השלישית של אבן העוזר]. אבל בהמשך תשובתו של אדמו"ר הזקן (בשו"ת צמח צדק שם סעיף ד ואילך) כתב דאע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר מיהא איכא דצירוף סימנים טובא מילתא היא כמו סימן מובהק (עיין שם בארוכה).

35. בתוספתא דיבמות פי"ד, ח: 'אמר רבי עקיבא: כשהייתי בא בים [הגדול] ראיתי ספינה שטבעה בים והייתי מצטער על תלמיד חכם שבתוכה, וכשבאתי למדינת קפוטקיא ראיתי יושב ושואל לפני בהלכה, נמתי לו: בני! האיך עלית מן הים? גם לי: טרדני גל לחברו וחברו לחברו עד שהגעתי ליבשה. אמרתי: כמה גדולים דברי חכמים' (ונעתק בשניויים בגמרא יבמות קא, א. וראה ירושלמי יבמות פט"ז ה"ד).

36. יבמות קכ, א (במשנה).

37. בשו"ת הריב"ש סימן שעט: 'ההיא דאין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם אף על פי שיש סימנים בגופו ובכליו, גם כן מדאורייתא הוא ואם נשאת תצא... ואם היה בכאן מי שמעיד בטביעה במים שאין להם סוף.. אז לא היתה אסורה אלא מדרבנן לכתחלה.. אבל בכאן אין מי שיעיד בטביעה אלא שמזכיר שאחר יום שנהפכה הדוגיא ראה מכלוף מת על שפת הים, ואינו

33. בשו"ת אדמו"ר הזקן סימן כח (סעיף ב בשו"ת צמח צדק אבן העוזר סימן פז) שהשיב למחותנו הגאון דבארדיטשוב 'כי מה שדחה כבוד תורתו הראיות של אבן העוזר בנדרון צירוף ב' סימנים להיות סימן מובהק, מי יבא אחרי כבוד קדושתו, ובפרט ראיה העיקרית שעליה סמך אבן העוזר בסיום תשובתו, ובגמרא דבריו אדם נתפס, שבנה עיקר יסודו על מה שכתב בבית יוסף ביורה דעה סימן ס"ג בשם ספר התרומה (סוף סימן מז), בהניח בשר בשוק בין הנכרים ומצא במקום שהניח שרי על ידי סימן כו' [והקשה האבן העוזר אמאי שרי בסימן באבד בשוק ורוב נכרים ומצאו במקום שהניחו, והלא יש לחוש שמא שלו ניטל משם ואחר הניח בשר נבילה שם, וזה הוא שמצאו.. אלא ודאי כיון שהניחו שם ומצאו במקומו, ואנן קיימא לן באבידה במקום הוי סימן בינוני כו' לכן כיון שנתן סימן בבשר דהוי שני סימנים בינוניים, הוי כמו סימן מובהק ביותר דמהני גם באיסורא], אשר סתר כבוד תורתו בטוב טעם משום דהתם ליכא איסורא דאורייתא כו', הנה ודאי כן הוא משמעות לשון ספר התרומה' עיין שם בארוכה.

34. בשו"ת אדמו"ר הזקן סימן כח (סעיף ג בשו"ת צמח צדק אבן העוזר שם) שהשיב למחותנו הגאון דבארדיטשוב כי 'מה שכתב באבן העוזר להוכיח דברבנן סמכינן אסימן אפילו אם תמצי לומר סימנים דרבנן, מדין מצא חבית של יין כו' בא ישראל נתן בה

שהה כדי שתצא נפשו שברבי"ש. וגם מסגנון דברי התשובה שהזכיר את ה"גדולים דברי חכמים" וכו' מבואר שהגאון מדבר במים שאין להם סוף שבש"ס, דלא הוי רק מדרבנן, כמובן, ובלי זאת לא מהני סימנין. והוא לכאורה סיעתא גדולה לכת החולקים על האבן העוזר ודעימיה.

יא) אך הראי' שהביא מרן הנודע ביהודה ז"ל ב[מהדורא] קמא מאבן העוזר סימן מ"ג בד"ה ואומר אני, מדברי תשובת הרא"ש כלל ב' סימן ט"ז שהקשה להרשב"א³⁸ על דעת הרמב"ם³⁹ דבהנהגה אינו לוקה משום כלאים רק בטמאה וטהורה, מהש"ס דחולין דקמוכית הש"ס בפרק אותו ואת בנו [דף] ע"ט [סוף עמוד] א' מהא דרבי אבא דסמיך על סימנין לענין כודנייתא בריספק⁴⁰ דסבירא ליה לרבי אבא דסימנין דאורייתא; ולהרמב"ם כיון דכל האיסור בשניהם טמאים הוא מדרבנן, מאי סיעתא? והלא כיון דהאיסור הוא מדרבנן סמכינן אסימנים אף אסימנים דרבנן! אלה דברי הרא"ש עיין שם. ומוכח מזה בהוכחה ברורה דהרא"ש סבירא ליה דבאיסורא דרבנן מהני סימנין אף אי סימנין דרבנן, עיין שם בנודע ביהודה. הראי' הזאת היא ראי' אלימתא לשיטת האבן העוזר ודעימיה. וצריך עיון לכאורה על רבינו הגדול דחביבין ליה תמיד שמעתתייהו דרבינו הרא"ש ז"ל, שלא הזכיר מדברי תשובת הרא"ש האלה שמטין דבריו להכריע כשטת האבן העוזר וסיעתו⁴¹. ועל כן באפשר לומר שלצדק סניף להיתר

למרכבתו של רבי יודן נשיאה) אתון זבנין לו אזנייהון דקיקין שאמו סוסה ואביו חמור' (שאו יוכל לצרף פרידות אלו למרכבה הנהוגה ע"י סוסיו, כהא דתנן: רבי יהודה אומר: כל הנולדים מן הסוס אף על פי שאביהן חמור מותרין זה עם זה, דאזלינן בתר האם ואין חוששין לזרע האב. והכי אמרינן בחולין דף עט סע"א: דרבי אבא דאמר לשמעיה: 'אי מעיילת לי כודנייתא בריספק, עיין להנך דדמיין להדדי', קסבר אין חוששין לזרע האב וסימנין דאורייתא (ופירשו הר"ן והרמב"ן דהכוונה לסימנין אלו של הפרדות שהן דאורייתא)).

41. אך י"ל דמכאן גופא ראי' שלשיטת הרמב"ם אפילו באיסורא דרבנן לא מהני סימנין אי אמרינן דסימנין דרבנן (מהא דמוכיתין בגמרא מהא דר' אבא ביקש לבדוק בשני פרידות (שאפילו אם פרידה אחת הוא בר חמרא והשני בר סוסיא, אינו אסור מדאורייתא) 'דדמיין להדדי' דסבירא ליה דסימנין דאורייתא). והאבן העוזר רצה להוכיח בראייתו השלישית דברבנן סמכינן אסימנין אפילו אם תמצו לומר סימנין מדרבנן מסימנין אזנים וזנב וקול (שלמאן דאמר סימנין דאורייתא סגי בסימנין אחד, קול או אזנים וזנב. והרמב"ם כתב בהלכות כלאים פ"ט ה"ו: 'הרוצה להרכיב פרד על פרדה או למשוך בשתי פרדות – בודק בסימנים: אזנים וזנב וקול אם דומין זה לזה בידוע שאמם ממין אחד ומותרין,

אומר בפירושו שמכלוף היה בדוגיא ושהוא ראה בטביעתו ושהה שיעור שתצא נפשו'.

38. שמימין י"ד עד סוף כלל ב' הוא שאלות שכתב הרא"ש להרשב"א [ועל סימן יד השיב הרשב"א בשו"ת הרשב"א ח"א סימנים תסא-תסד, ועל סימן טו השיב הרשב"א שם סימן תסה, ועל סימן יז השיב הרשב"א שם סימן תסן].

39. הלכות כלאים פרק ט הלכה ז: 'כל העושה מלאכה בשני מיני בהמה או חיה כאחד והיה אחד מהם מין טהורה והשני מין טמאה – הרי זה לוקה בכל מקום, שנאמר: לא תחרש בשור ובחמור יחדיו. אחד החורש.. כאחד, או הנהיגו כאחד'.

40. ד'אמר ליה רבי אבא לשמעיה, אי מעיילת לי כודנייתא בריספק [עגלה שהיה רוכב בה], עיין להנך דדמיין להדדי ועייל לי, דאמר רב פפא: רברבן אודניה וזוטרא גנובתיה (זנבו) – בר חמרא, זוטראן אודניה ורבה גנובתיה – בר סוסיא (חולין שם). ועד"ז גרסינן בירושלמי כלאים פרק ח הלכה ג (וירושלמי ברכות פרק ח הלכה ה): 'ואלו הן הסימנין (להכיר לפרידה אם אמו חמורה או סוסה)? אמר רבי יונה: כל שאזניו קטנות – אמו סוסה ואביו חמור, גדולות – אמו חמורה ואביו סוס' (ולפיכך רבי מנא מפקד לאילין דרבי יודן נשיאה: אין בעיתון מיתבון מולוון (אם הנכם רוצים לקנות פרידות

יש לנו לצרף את שיטת האבן העוזר הזאת, ובפרט שרבים מגדולי האחרונים מסכימים על זה. ואם כן אם נניח ככה, אז כשנדין דהכרת הפרצוף על ידי הפוטוגראף מיקרי על כל פנים סימן אמצעי כנ"ל יש לנו לצרף בנידון דידן להיתרא, אחרי מה שנראה לכאורה לומר דאף בלי כל הכרה כבר יצאה האשה בנידון דידן מאיסור דאורייתא ודינה כדין מים שאין להם סוף כנ"ל על פי דברי המהרא"י הנ"ל⁴², והוי לפי זה בנידון דידן לפנינו הדין דמים שאין להם סוף. ואם כן לפי שיטת האבן העוזר וחבריו דבמים שאין להם סוף סמכין אסימנים אמצעים, אף אי סמנין דרבנן, יש לנו בנידון דידן לפי ההנחה הנ"ל דכל כל פנים הכרה פוטוגרפית לא הויא גרוע מסימן אמצעי, ומהני בנדון כזה, דאף בלתי ההכרה רק איסור דרבנן עליה לפי דברי האבן העוזר. ולזאת אף להצד שנחלוק על הגרי"ס ונסבור דהכרה פוטוגרפית לא מיקריא הכרה של טביעת עין, על כל פנים דין סימן בינוני יש לזה בודאי ומועילה בנידון דידן על פי הסברא הנ"ל דאיסורא דרבנן מהני סימן אמצעי.

י"ב) **ואף** שלכאורה אפשר הי' לומר דאף לדברי תשובת הרא"ש הנ"ל על כל פנים במים שאין להם סוף לא מהני סימן אמצעי, אם נסבור דסימנין דרבנן, משום דהרא"ש קאמר למילתיה באיסור דכל מציאותו הוא מדרבנן, כמו בהנהגת שתי מינין טמאין להרמב"ם. אבל במים שאין להם סוף דהאיסור בעצמו הוא איסור אשת איש דאורייתא ורק מצד שנטבע תחלה במים שאין להם סוף נעשה רק דרבנן, ויש לומר שבזה יחמיר גם הרא"ש. וכמו שמצינו סברות כאלה לענין איסורי דרבנן שיש להם עיקר בדאורייתא דחמורין יותר. עיין בתוספות עירובין ל"ב סוף עמוד א'⁴³ ול"ד ע"ב. ובפרט מים שאין להם סוף הוי גדר

אותו ואת בנו, ומוקמינן לה בגמרא כחנניה דאמר נוהג בזכרים ובנקבות) והכי נמי סבירא ליה לרבא כמו שכתבו התוספות (חולין עט, א ד"ה עייל דחנניה כרבי יונתן כו' ורבא סבר לה כרבי יונתן) ורא"ש שם (פרק אותו ואת בנו סימן ב) [ואמרינן בגמרא חולין שם דשמאל לטעמיה דאמר: 'חכמים אומרים: כל מיני פירות אחת הן' ומותר להנהיג אותם זה עם זה], אלא דאנן חיישינן לחומרא כרבי אבא (דקסבר אין חוששין לזרע האב, ואסור להנהיג פרד שנולד מחמורה עם פרד שנולד מסוסה), וגם קיימא לן כרב אשי דמספקא ליה דלמא סימנים דאורייתא. ומאחר דאיכא כל הני צדדים להקל אין לנו להחמיר יותר מדרבי אבא.

42. אות ט (שהובאו ברמ"א אבן העוזר סימן יז סוף סעיף ט"ו דכל היכא דאיכא אומדנות והוכחות טובא שמת אז דינה כדין מים שאין להם סוף דאם נשאת לא תצא).

43. ד"ה תאנים מתאנתי (אהא ד'אמר רב נחמן: בשל תורה — אין שליח עושה שליחותו, בשל סופרים — חזקה, שליח עושה שליחותו. ורב ששת אמר: אחד זה

משמע שדוקא אם בשני הסימנים (קול ומראה) אזנים (זנב)) דומין זה לזה אז בידוע שאמם ממין אחד ומותרין, אבל אם דומים רק בסימן אחד אינו ידוע שאמם ממין אחד והם אסורים. והרב אברהם ברודא בתשובת חינוך בית יהודא סוף סימן קל הוכיח מזה דחיבור סימנים הוי כסימן מובהק, הובא בשו"ת צמח צדק אבן העוזר סימן פז סעיף ג); וכתב רבינו (בתשובה הנ"ל, ועם הגהות בשו"ת צמח צדק שם) דלא מוכח מידי, דהתם מספקא ליה לרבי יהודה אם חוששין לזרע האב כרב הונא בריה דרב יהושע דאמר: הכל מודין בפרי עם האם שאסור, דסבירא ליה דספקי מספקא לרבי יהודה אי חוששין לזרע האב או אין חוששין [וכן פסק הרמב"ם בהלכות כלאים פרק ט הלכה ו: 'פרד שאמו חמור מותר להרכיבו על פרדה שאמה חמור, ואסור להרכיבו על פרדה שאמו חמור'], ושמאל פסק הלכה כחנניה דחוששים (לזרע האב, ולכן נוהג אותו ואת בנו בזכרים ובנקבות), וכן הוא בסתם משנה (בכורות מה, ב: 'אלו כשרין באדם ופטולין בבהמה:

הדרכנן בזה כמו גבינות של עכו"ם שאסור מדרכנן מטעם חששא דאורייתא שמא יש בזה חלב טמא⁴⁴, ורק שמדאורייתא אין חוששין לחששות כאלה ורבנן חיישי אף לזה; ומים שאין להם סוף הוה גם כן כן שאין זה איסור חדש מדרכנן, רק שמדאורייתא אין חוששין שמא עלה במקום אחר ומדרכנן חוששין והוי החשש בגופה. ואם כן הרי גבינות של עכו"ם רואין אנו שהחמירו כדיני וגדרי הספיקות בהן לעשותן לדאורייתא כמפורש בש"ך כדיני ספק ספיקא מדין י"ז והלאה. ויש לומר דמים שאין להן סוף הוה גם כן כן שהטילו חכמים על זה חומר הדאורייתא שבזה. כמובן שיש לומר כן. ולפי זה לא תהי' סיעתא מתשובת הרא"ש לדינו דרבינו ואבן העזר שמדברים במים שאין להן סוף וכן לנדוננו שמדמין הננו זה למים שאין להן סוף, להקל בזה, כמבואר.

אך באמת מים שאין להם סוף רואין אנו שהקילו בזה יותר מכל איסורי אישות דרבנן שהרי בזה הקילו דאם נישאת לא תצא⁴⁵. ואין סברא לומר שבזה יהי' חמור יותר משאר איסור דרבנן. ולכן רבינו הגדול בעצמו שמה נתן מקום להפרישה⁴⁶ בדעת הטור⁴⁷ דסבירא ליה דבמים שאין להם סוף סמכינן אסימן

כל גילוי שיבש מותר, דארס של נחש אילו היה שם לא היה מניחו ליבש, ופריך רבי ירמיה: לפי שאי אפשר לה בלא צחצוחי חלב, וכיון דאיכא לחלוחית חיישינן שמא יש שם ארס הנחש (והביא ר"י ראי' מן הירושלמי דקאמר 'חלב נכרי למה אסור? משום גילוי, ופריך: 'ייעמיד' גבינה (יבשה)! ויאמר רבי שמואל בר רב יצחק: מפני ארס הנתון בין הנקבים')).

45. כמו שנפסק בשולחן ערוך אבן העזר סימן יז סעיף לג (ובחלקת מחוקק שם ס"ק סא): עד אחד אמר.. שנטבע בים הגדול ומת (כלומר ששהה עליו כדי שתצא נפשו), ו(או אין חשש אלא דילמא גלי אשפילוהו ויצא במקום רחוק או דף נזדמן לו, ובחשש רחוק כזה אמרינן ד)אם נשאת לא תצא (אבל אם לא ראו רק הנפילה לים בלבד, אמרינן: אולי יצא מיד, ואף אם נשאת תצא).

46. אבן העזר סימן יז ס"ק מז.

47. אבן העזר סימן יז: 'ראוהו שנפל למים שאין להם סוף והרי הם גדולים כל כך עד שהעומד על שפתו אינו יכול לראות כל ארבע רוחות אין מעידין עליו שמא יצא לצד אחר, ואם עד אחד מעיד: ראיתו מיד אחר שהועלה והכרתיו על ידי סימנין שהיה לו בגופו נאמן, וכתב הפרישה בס"ק מז: 'נראה דמייירי בסימנין שאינן מובהקין, דאי איירי מבוהקין היה נאמן בכל ענין אף לאחר זמן, דמבוהקין אין שייך לומר שאומר בדמיו.. ואף על גב דלעיל אמרינן דבשאינן מובהקין אין מעידין, הכא מקילינן אחר שראה אותו שנפל למים, ומסברא אמרינן שמת שם, אלא שמחמירין שמא יצא

ואחד זה – חזקה, שליח עושה שליחותו'. ואמר רב ששת: מנא אמנא לה – דתניא (בתוספתא מעשרות פרק ב, ו): האומר לחברו.. 'צא ומלא לך כלכלה זו (תאנים מן התאנה)' – אוכל מהן עראי, ומעשרן דמאי, במה דברים אמורים? בעם הארץ; אבל בחבר נחלקו רבי ורבן שמעון בן גמליאל, שרבן שמעון בן גמליאל סובר שלא נחשדו חברים לתרום שלא מן המוקף ולפיכך אינו אוכל עד שיעשר, ורבי סובר שמוטב שיתרמו שלא מן המוקף ולא יאכילו לעמי הארץ טבלים, ולפיכך אוכל ואינו צריך לעשר. אבל כולי עלמא – חזקה שליח עושה שליחותו): 'אף על גב דמעשר פירות מדרכנן, ורב נחמן מודה דבשל סופרים חזקה שליח עושה שליחותו, כיון דעיקר שם מעשר מן התורה – חשיב לה כשל תורה'.

44. דאמר רבי ירמיה בעבודה זרה לה, א שטעם הגזירה על גבינות עכו"ם 'לפי שאי אפשר לה בלא צחצוחי חלב' ופירש רש"י: 'בין גומות של גבינה נשאר מן החלב, וחלב שחלבו נכרי ואין ישראל רואהו אסור דלמא עריב ביה חלב טמא' (עיין שם בארוכה ובהגהות הב"ח). וכן כתב באיסור והיתר כלל כ"ה שנעתק בתורת חטאת להרמ"א שנעתק כדיני ספק ספיקא להש"ך (ביורה דעה סוף סימן ק"י) אות יז ואילך נאבל בתוספות עבודה זרה שם ד"ה לפי שאי אפשר בלא צחצוחי חלב פירש רבינו תם דקאי אהא דאמר (ר"ש בן פזי אמר ריב"ל, ולגירסת רבינו חננאל: אמר רבי יוחנן) דטעם הגזירה על גבינות עכו"ם משום ניקור (כלומר דחיישינן לארסו של נחש), ומגדף בה רבי אבהו: 'אלא מעתה יבשה תשתרי, דאמר רבי חנינא:

אמצעי, אף דבשאר איסורי דרבנן אין לסמוך אסימן אמצעי אם נסבור שסימנין דרבנן; משום דהאיסור של מים שאין להם סוף הוא רק לכתחילה, דהרי אם נשאת לא תצא. עיין שם בדברי רבינו בסוף ד"ה והן אמת כי מה שדחה כו' 48. ואם כן, קמה לה ראית הנודע ביהודה מדברי תשובת הרא"ש לראי' גמורה; כיון דבכל איסור דרבנן גמור סבירא ליה להרא"ש בפשיטות דמועיל סימן אמצעי קל וחומר במים שאין להם סוף דקיל מאיסור דרבנן אחר. ואם כן ביום שנחליט שנודון דידן הוה, אף בלא ההכרה, כמים שאין להם סוף, ונאמר דהכרת הפוטוגראף הוה על כל פנים סימן אמצעי בודאי, אז לפי דברי תשובת הרא"ש יש מקום לצרף בנידון דידן להיתר, כאמור בסיעתא דשמיא.

ועוד נראה לפי עניות דעתי לומר: דאף אם נדון דלהצד דסימנין דרבנן אז לא מהני אף באיסורא דרבנן ואף במים שאין להם סוף, וכמו שכתב רבינו ז"ל דאם נאמר דסימנין דרבנן היינו שאין סימנין מועילין כלום ורק לענין ממונא מהני משום דהפקר בית דין הפקר⁴⁹, עיין שם; יש לומר דזהו להצד דסימנין דרבנן, אבל אנן לאמיתו של דבר לפי דעת הרבה מהראשונים וגם מגדולי האחרונים מספקא לן אי סימנין דאורייתא, והאיבעיא והפסק דחכמי הש"ס באיכות סימנים אי מועילים אי לא – נשארו בתקפם. אם כן לדידן נראה ברור דבאיסורא דרבנן ומכל שכן במים שאין להם סוף דיש לנו להקל ולתפוס את

היינו משום דאמרי בדדמי. וכן פירש ר"י הא דבעינן הכא סימנין ולא סגי בטביעת עין לחודיה היינו משום דראו הטביעה יאמרו בדדמי, וכן כתב הר"ז הלוי ז"ל. ורבינו חננאל פירש: מדבעינן הכא סימנין, שמעינן דאשה ועד אחד בספינה שטבעה והכירוהו מת לא מהימני, וכל שכן נכרי מסיח לפי תומו. ונהגו האידינא להתיר נשי אנשים שטבעו על ידי הכרה בטביעות עין בלא סימנין, ואפשר דמיירי הכא בשלא נמצא הגוף שלם דאכלזה כוורי ולא נשאר מהם אלא מה ששנוי במשנה: פרצוף פנים עם החוטם, אבל אם גופו שלם ומכירין אותו ואפילו לאחר כמה ימים מהני טביעות עין; וכן פירש ר"ת לקמן גבי: אין מעידין אלא עד ג' ימים. ולמאי דפרישית שיש חילוק בין אותם שראו הטביעה לאחרים, ניחא'. ועיין בחלקת מחוקק אבן העזר סימן יז ס"ק נה בארוכה.

48. ובתוספת הגהות בשו"ת צמח צדק אבן העזר סימן פז אות ב: 'ואף לפי מה שכתב הפרישה בדעת הטור, אפשר דהיינו דוקא במים שאין להם סוף שהוא איסור לכתחלה בלבד, ואין ללמוד משם לשאר איסורי דרבנן שאסרו אף בדיעבד'.

49. כדפירש רש"י בבא מציעא כז, ב ד"ה בממונא (וכן העלה בתומים סימן ס"ה סוף ס"ק י"ב. כמו שכתב הצמח צדק חלק אבן העזר סימן פז אות ב).

במקום אחר עיין שם בארוכה (אבל הרא"ש כתב בפט"ו דיבמות סימן ב-ג (בהא דאתינא למיפשטא (ביבמות דף קטו סוף ע"א) האיבעיא 'עד אחד במלחמה – מהו? טעמא דעד אחד מהימן משום דמלתא דעבידא לגלויי לא משקר, הכי נמי לא משקר; או דלמא טעמא דעד אחד משום דאיהי גופא דייקא ומינסבא, והכא לא דייקא דאמרה בדדמי' מהא דתניא: 'מעשה בשני תלמידי חכמים שהיו באין בספינה עם אבא יוסף בן סימאי וטבעו והשיא רבי נשותיהן על פי נשים', והא מים כמלחמה דמו ומאה נשים כעד אחד דמו וקתני והשיא רבי נשותיהן! ודחינן: 'ותסברא? והא מים שאין להם סוף נינהו, ומים שאין להם סוף אשתו אסורה (ואף על פי שיש עדים כשרים שטבע – שמא צף מתחת המים ויצא)! אלא היכי דמי – דאמרי: אסקינהו קמן [העלו את הטבועים לפנינו] וחזינהו לאלתר [וראינו אותם מיד שהעלו מן המים], וקאמרי סימנין, דלאו עלייהו סמכינן – אלא אסימנין!' ויראה הא דבעינן: ואסקינהו קמן וחזינהו לאלתר, היינו לאותם שראו הטביעה דהנהו אמרי בדדמי, דכיון שראו שנפלו למים – ברבר מועט יאמרו שאלו הם שנפלו למים; אבל מי שלא ראה הטביעה ומצאו שמת ואמר שמכירו, בטביעת עין לחודיה נאמן ואין מדקדקין אחריו, ואתן שראו הטביעה [הא דלא סגי להו בטביעת עין לחודיה]

הצד דסימנין מועילין, וכדין כל ספק דרבנן דלקולא, וכנודע בכל כי האי גוונא דברבנן לקולא.

ועל פי זה לא תהיה גם כן סתירה מדברי התוספות ביבמות קט"ו ב' בד"ה וקאמרי סימנים, שכתבו⁵⁰ "ואי סימנים לאו דאורייתא, איירי הכא בסימנים מובהקים דהוי דאורייתא", והש"ס שם ביבמות מדבר לענין מים שאין להם סוף, ומוכח מזה דגם במים שאין להם סוף לא מהני סימן אמצעי; והוא לכאורה לנגד האבן העוזר. וכבר הזכיר את דברי התוספות האלה רבינו הגדול. ולפי האמור אין מזה סתירה גמורה לדינו דהאבן העוזר, דהתוספות כתבו את דבריהם הנ"ל להצד דסימנין דרבנן בהחלט, וכשנתפוס אף כהצד ההוא אז אין צד ספק אצלנו להסתפק שמא הוו סימנים דאורייתא, אבל אנן בדידן להרבה גדולי הפוסקים דמספקא לן באמת דלמא הלכה דסימנין דאורייתא, אם כן באיסור דרבנן עלינו לתפוס את הצד הקל ולדון דסימנין מועילין להתיר; ושפיר [דמי] דינו דהאבן העוזר לדידן, ודו"ק (אך דברינו שבאות זה לא יתכנו להסוכרים דאנן פסקינן בהחלט דסימנין דרבנן, ויש הרבה אריכות בפרט זה איך הננו דנין אם בתורת ודאי דסימנין דרבנן או לדידן מספקא לן, ולא תרשני עתי עתה להאריך בפרט זה. ועל כל פנים להרמ"ה ודעימיה דסבירא להו שהספק שבש"ס בתועלת הסימנים, אי מדאורייתא אי מדרבנן, נשאר במקומו, יש מקום לומר כאמור).

ואין לרועע את הדבר הזה מטעם דמה מוסיף לן אי הוי ספק דרבנן הלא הוא ספק דרבנן במקום חזקת איסור דאזלינן לחומרא לפי דעת הש"ך בכללי ספק ספיקא דין כ'⁵¹ ועוד רבים מרבתינו דקיימי בשיטתיה, אי משום הא לא

נפשך בהנך משתרי. אבל אלפים שמעירובו ואילך – לא, דילמא לא קנה עירוב; ומביתו ואילך נמי לא – דלמא קנה עירוב. נמצא זה מושכו כאן לילך, וזה מושכו לכאן; כאדם המנהיג חמור וגמל, שהחמור הולך לפניו וזה מנהיגו, והגמל הוא מושך – וצריך לפנות לפניו ולאחרי; רבי יוסי ורבי שמעון אומרים: ספק העירוב כשר. אמר רבי יוסי: העיד אבטולס משום חמשה זקנים שספק העירוב כשר, אלמא דסבר רבי יוסי דספק עירובי תחומין דרבנן להקל; ורמינן עלה (בירושלמי שם פרק ג הלכה ד, ובגמרא עירובין דף לו ע"א) מהא דתנן במקואות פרק ב משנה ב: 'אכל אוכלים טמאים (בשיעור חצי פרס), ושתה (רביעית) משקים טמאים, (או) בא ראשו ורובו במים שאובים (לאחרי שטבל מטומאתו, קודם שהעיריב שמשו), או שנפלו על ראשו ועל רובו שלש לוגין מים שאובין (שכל אלו אינם טמאים אלא מגזירת חכמים), וירד לטבול (מטומאתו זו): ספק טבל ספק לא טבל.. ספיקו טהור. רבי יוסי מטמא' אלמא דבספק לא טבל מטומאה דרבנן רבי יוסי מטמא. ומשני רבא (בגמרא עירובין שם): 'התם היינו טעמא דרבי יוסי: העמד טמא על חזקתו, ואימא: לא

50. אהא דאמרינן ביבמות קטו סע"א: 'מעשה בשני תלמיד חכמים שהיו באין עם אבא יוסי בן סימאי בספינה, וטבעה, והשיא רבי נשותיהן על פי נשים.. ותסברא? מים שאין להם סוף נינהו, ומים שאין להם סוף אשתו אסורה! אלא היכי דמי – דאמרי: אסקינהו קמן וחזינהו לאלתר, וקאמרי סימנין, דלאו עלייהו סמכינן – אלא אסימנין'.

51. דתנן בפרק בכל מערבין (עירובין פרק ג משנה ד) '(היה העירוב תחומין) תרומה ונטמאת (דלא חזיא לא לדידיה ולא לאחרני); מבעוד יום (לפני כניסת השבת) – אינו עירוב (כי כניסת השבת היתה בעת שלא היה לו עירוב), (אבל אם נטמאת) משחשיכה – (כבר קנה עירוב בין השמשות, ו)הרי זה עירוב (ושבת כיון שהותרה הותרה). אם ספק (אם מבעוד יום נטמאת אם משחשיכה), רבי מאיר ורבי יהודה אומרים: הרי זה חמר גמול (דמספקא לן אי קני ליה זה עירוב והכא הוי ביתו, ומהכא יש לו אלפים אמה לכל רוח והפסיד אלפים שמעבר ביתו; או שמא לא קנה עירוב, ומביתו יש לו אלפים לכל רוח ולא קנה לעבר עירובו כלום. ומחמת ספק זה נאסר לילך אלא אלפים אמה שבין ביתו לעירובו, דממה

איריא דכבר נודע שטת המשנה למלך בפרק ב מהלכות טומאת צרעת והפרי מגדים קבע זה במקומות רבים מספרו להלכה דבספיקא דדינא לא אזלינן בתר חזקה דבשביל החזקה לא ישתנה הדין, ואם כן גם בנדון דידן הספק שבש"ס אי סימנין דאורייתא או דרבנן הוי ספיקא דדינא ולא שייך לדון בזה דין חזקה. ומלבד זה מבואר בכתביי באורך בעזה"י לדון דבכי הא לא שייך חזקת איסור כלל. ועל כן יש לקיים דברינו הנזכרים.

באופן דמכל האמור יורה ויראה: אם נדין מראש דעל האשה דנדון דידן אין שוב איסור תורה, אף אילולי הכרת התמונה, משום דבהאומדנות וההוכחות הטובות והרבות שבעלה מת רחמנא ליצלן כבר יצאת מאיסור תורה ודינה נעשית אז לדין מים שאין להם סוף על פי דברי הפסקי מהרא"י⁵² והחלקת מחוקק הנ"ל⁵³, אז ע"י הכרת התמונה הפוטוגרפית אף אם לא נסבור כהגריא"ס דמקריא הכרת פנים, אבל על כל פנים תורת סימן אמצעי הוה בודאי, ואם כן יש לדון שבדרבנן מועיל סימן אמצעי על פי תשובת נודע ביהודה והאבן העזר. ויסודם על פי דברי הרא"ש בתשובותיו כלל ב' הנזכר. ומהניא הכרת התמונה בנדון דידן להתירה כמו שנתבאר בסיעתא דשמיא.

ואמנם עוד עיקר גדול נשאר לפנינו לברר ולבאר בנדון דידן. הן כל יסוד ההיתר בנדון דידן הוא הכרת התמונה הפוטוגרפית שהאנשים שראו התמונה וראו את המת הכירו בו שזה הוא המת בעל התמונה. ובכך עלינו לברר: איזהו העדות בראיית המת מספקת להתיר את האשה? שנאמר שאחר כך על ידי ראיית הפארטרעט הוגדר והוכר שזהו אותו שראהו מקודם מת! ועל זה יש לדון בכאלה בעזה"י:

תחומין (דהוי נמי דרבנן לדעת רבי יוסי) בשם חמשה זקנים [ואניהו סברי דספיקא דרבנן לקולא], והכי נמי גרסינן בגמרא עירובין שם: 'ואיבעית אימא, לא קשיא': הא (דמחמיר אפילו בספק דרבנן) דידיה, והא (מתניתין דעירובין דמקל בספק דרבנן) דרביה (אבטולמוס שהעיד משום חמשה זקנים); כתב הש"ך (בדיני ספק ספיקא שבבירור דעה סימן קי ס"ק סג דין כ) דפסקינן כרבא אליבא דרבי יוסי.

52. סימן קלט. הובא ברמ"א אבן העזר סימן יז סוף סעיף טו: 'ואם שאלו ישראל והנכרי הגיד שמת והגיד אומדנות המוכיחות, אע"פ שאינו מקרי מסיח לפי תומו ואסורה לינשא, מ"מ אם עברה ונשאת ע"פ חכם שהתירה לא תצא אם יש ראיות ואומדנות שמת'.

53. שם ס"ק לג: 'לאו דוקא הגיד, הוא הדין אם יש בלאו הכי ראיות ואומדנות שמת; ואפילו אין כאן עדות כלל, כל שהתירה חכם ונשאת על פיו ואיכא כאן אומדנא דמוכח – דומה למים שאין להם סוף (דפסק בס"י זה סעיף ל"ד אם נשאת לא תצא, גם כאן) לא תצא'.

טבל' ונלפיושו הקרבן עדה בירושלמי עירובין פ"ג ה"ד זהו כוונת רבי יונה דאמר התם 'לא טמא רבי יוסה אלא משום הוכח' שרגלים לדבר שהוא טמא, כיון שהיה טמא מתחלתו, אלמא דספיקא דרבנן במקום חזקת איסור אזלינן לחומרא.

ואע"ג דבעירובין שם איתא שינויא אחרינא (דרב הונא בר חיינא) ד'שאני טומאה הואיל ויש לה עיקר מן התורה' (ופירש רש"י: דיש טומאה מן התורה, ויש להחמיר בספק טבילתה, להכי אחמור רבנן אף בספק טבילת טומאה דרבנן, דלא ליתי לזלולי בספק טבילת טומאה דאורייתא) ונלזה נתכוונו בירושלמי שם: 'הוון בעי מימר.. ואפילו כמאן דאמר תמן (בנטמא טומאה דרבנן וספק טבל ספק לא טבל) טמא, מודי הוא הכא שהוא מותר'; והיינו כשיטת רבי יוסה בר זביד (בר פלוגתיה דרבי יונה) דאמר בירושלמי שם: 'ואפילו מקום אחר (שאינן רגלים לדבר ויש ספק) רבי יוסה [ברבי חלפתא] מטמא' (כהגהת הפני משה בירושלמי שם), ומשנינן נמי בירושלמי שם [אליבא דרבי יוסי בר זביד (לגירסת הפני משה הנ"ל)]: 'תמן בשם גרמיה [אמר רבי יוסי דספיקא דרבנן לחומרא], ברם הכא (בעירובי

הנה ראייתם של אנשי החברה קדישא אותו הי' לכאורה איזה משך זמן נכון לאחר שהעלוהו מן הנהר, ואם כן הלא הלכה ערוכה דבמי שהי' מושלך במים בעינן חזיוה בשעתיה לאחר שהעלוהו מן המים כמפורש בש"ס קט"ו ב' 54 וקכ"א א' 55 וכן נפסק להלכה בשולחן ערוך 56 סעיף כ"ו, ואם לא ראוהו מיד לאחר שהעלוהו מן המים אין מעידין עליו אפילו בתוך שלשה כמבואר ברמ"א סעיף כ"ו 57; ולפי זה: מה יתן לנו שהכירו בהתמונה שזה הוא עצמו אותו שראוהו כשנתעסקו בהלויתו וקבורתו? הלא אותו ראוהו לאחר שעבר זמן נכבד משעת עלותו מן המים! ואם כן אותה ההכרה אינה הכרה, דשמא באמת מפאת ששהה בהיבשה לאחר שהועלה מן הנהר נשתנה באמת ונשתנית צורתו להיות דומה לבעל התמונה, ובאמת בעל התמונה חי הוא ונטבע אדם אחר וההוא נשתנה, כיון דלא חזיוה בשעתיה, להיות שוה בצורתו לבעל התמונה, שהרי רבותינו חכמי המשנה אשר רוח ה' דבר כם החליטו וגזרו אומר שהראי' בלא חזייה בשעתיה איננה ראייה מתרת להאשה. והרי אף בהכירוהו בהכרה גמורה בטביעת עין, את אחד לאחר שעבר זמן משעה שהועלה מן המים שהוא הוא הפלוני, ובכל זאת לא מהני מטעם דיוכל היות דמשתנה בשינוי גמור לצורתו של הפלוני, ובאמת פלוני חי הוא ונטבע איש שאינו ידוע לנו. והוא הדין ועוד יותר מכן בנדרון דידן דהראי' ההיא לא תתן לנו כלום ואין לנו ראי' מספקת להתיר ודו"ק.

אך ראיית האשה שראתה אותו בערך שעה או פחות לאחר שנשאו אותו מהנהר, כלשונך בצירור השאלה, אותה הראי' תוכל היות שראייה מספקת היא להתיר, ולהגדיר את מציאותו של המת מי הוא הכירה האשה ג"כ ע"י התמונה שהוא הוא הנאבד בעל האשה העגונה הנ"ל. דהלא מפורש בחלקת מחוקק ס"ק מ"ט 58 ובבית שמואל ס"ק פ' דכל שעה ראשונה לאחר שהועלה מן המים מיקרי חזייה בשעתיה, ורק אם נשתהה מעט בתוך שעה שניה אין מעידין. ויוכל היות שבנדרון דידן לא שהה יותר מן ששים מינוטין, שהוא שעה משעות השוות, מן ההעלאה מן המים עד ראיית האשה. ובחתם סופר מאבן העזר ח"ב סוף תשובה ק"מ 59 ראייתו שהביא שדעת הרמב"ם שעד אחר שתי

משנה פי"ג מהלכות גירושין הלכה כב. הובא בבית יוסף על טור אבן העזר (ס).

58. 'מיד כשהעלוהו מן המים. לאו דוקא מיד, הוא הדין בתוך שעה ראשונה; אבל נשתהה קצת בתוך שעה שניה, אין מעידין עליו. כך דקדקו המגיד משנה והר"ן בלשון הרמב"ם (בפרק יג מהלכות גירושין דין כ"ב); ועל כן אמרו בגמרא: דחזויהו בשעתיה, ולא אמרו: לאלתר. ועיין בתשובות הריב"ש סימן ש"פ מה שכתב מזה.

59. המתחלת: 'ביום עש"ק י"ג למנין בני ישראל תקע"ט לפ"ק מצאו הספנים סמוך לעירנו.

54. 'דאמרי: אסקינהו קמן וחזינהו לאלתר' פירוש: לאלתר שהעלום מן המים (תוספות יבמות שם ד"ה וחזינהו לאלתר).

55. 'והני מילי דכי אסקיה חזייה בשעתיה, אבל אישתהי – מיתפח תפח'.

56. אבן העזר סימן יז.

57. ומקורו במה שיכתבו הרמב"ן והרשב"א (ביבמות קכא). שברין זה (דאי אשתהי מתפח תפח) אין הפרש בין תוך ג' (ימים) לאחר ג' שאפילו תוך ג' (ימים) כיון שעמד במים אם העלוהו ואשתהי מיתפח תפח' (מגיד

שעות משעה שהועלה לא נשתנה, והראה לעיין בבית יוסף בשם הר"ן עיין שם. אם כי לפי מה שכתב בבית יוסף על הטור בד"ה אין מעידין באמצע דבריו בשם הר"ן בתשובה סימן עא⁶⁰ מוכח דסובר גם בדעת הרמב"ם דרק במשך שמע אחת מעידין, בכל זאת יש מקום לקיים גם דברי החתם סופר, דהרי לפי גירסת הר"ן בהרמב"ם הוא "אבל אם שהה שעות אין מעידין"⁶¹ עיין שם, מוכח דבעינן דוקא שהה שתי שעות וכדעת החתם סופר בדעת הרמב"ם. ואם כן אף אם ראית האשה היתה אחר עבור שעה משעת ההעלאה מן המים, אם רק עוד לא עבר שתי שעות יש מקום לדון דראיה מועילה היא כאמור.

י"ד) ומל"ב ד זה יש לפנינו עוד צדדי-קולא רבים לדון שבנדון דידן מהניא הראי' אף דאשתהי ולא חזיוה בשעתיה:

א] דעת הטור דמי שלא ראה הטביעה מעיד, אף בשעה זמן רב אחר שהועלה מן המים, ולדעת הרבה גדולים ומכללם רבינו בצלאל אשכנזי גם הרא"ש סבירא ליה כן, והיינו באם המת שלם בכל גופו ופניו. ואם כן בנדון דידן הלא אותם שראוהו כשהעלוהו מן המים ולאחרי כן, ומכללם גם האשה הנזכרת לא ראוהו כשנטבע. אך יוכל היות שידעו מהטביעה, ולדעת הדרישה בשם רש"ל והבית שמואל בס"ק פ"ז ידע הוי כראה דבעינן חזיוה בשעתיה אף לדעת הטור. ואמנם בכל זה צד מיהא הוי לדעת הסוברים דידיע לא הוי כראה, עיין בקרבן נתנאל על הרא"ש בפרק האשה שלום ס"ק י⁶² שנראה שתופס כן בהחלט. ואם כן בהצטרף דעת הטור והדעה דידיע לא הוי כראה, יהי' מקום בנדון דידן לבלי להצריך חזיוה בשעתיה דהרי המת שלם והמכירים לא ראו הטביעה.

ב] דעת הרבינו תם שבתוספות⁶³ דף ק"כ ע"א ד"ה אין מעידין ובשולחן ערוך⁶⁴ סעיף כ"ח, הידועה לכל, דבכל גופו שלם מעידין אף לאחר כמה ימים; ולהרמ"א⁶⁵ בדעתו, אפילו בנפל למים ואשתהי מהני לר"ת בכל גופו

מה שכתוב בבית יוסף: 'וכן כתבו התוספות והרא"ש בפרק בתרא דיבמות בשם רבינו תם': 'דאף אם אשתהי, אם מכירין בו סימנים מובהקים מתירין את אשתו. וכן הוא בהדיא לקמן בדברי הטור (בדין מים שאין להם סוף): 'אחר שלא ראה שטבע נאמן אפילו לא ראה מיד אחר שהועלה, ואפילו בטביעת עין בלא סימנים; והוא שיראנו שלם בכל גופו'. ועל מה שכתב המחבר בשולחן ערוך שם סעיף כח: 'א"א בשם ר"ת דהא דאין מעידין עליו אלא עד ג' ימים הני מילי כשהוא חבול בפניו, אבל אם אינו חבול בפניו מעידין עליו אפילו אחר כמה ימים ע"י טביעות עין של גופו וצורתו' הגיה הרמ"א: 'ואפילו נפל למים' וכתב בבית שמואל ס"ק פו: 'כלומר: אפילו אשתהי, מהני טביעות עין אם צורתו

60. 'שהטעם שכתב הרמב"ם: 'אם שהה שעות', משום דאמרינן בגמרא: דהני מילי דכי אסקוהו חזיוהו בשעתיה, משמע דדוקא בראוהו באותה שעה; אבל בששהה עד שעה שנייה דהיינו שעות, חיישינן ולא שרינן לה'.

61. וכן הוא הנוסח בכתבי יד של הרמב"ם (עיין בשניוני נוסחאות שבהוצאת פרנקל).

62. בשם שו"ת צמח צדק (להרב מנחם מענדל מניקלשבורג) סימן מ"ה.

63. יבמות.

64. אבן העזר סימן י"ז.

65. בדרכי משה על טור אבן העזר סימן יז (ציין על

שלם. ודעת ר"ת לא נדחה מהלכה, ומצטרפת דעתו לשאר סברות להקל; כמבואר בבית שמואל ס"ק פ"ו⁶⁶.

ג] דעת הרמב"ם בפ"ג מהלכות גירושין הלכה כ"ב והובא בבית יוסף: בנתפח אין מעידין בלא חזיוה בשעתיה (ועיין בלחם משנה שם) אבל בלא נתפח לא בעינן חזיוה בשעתיה; ואם כן נדון דידן שלא נתפח, אינו מזיק אשתיה. וברמב"ם יש עוד גירסא: י"ב שעות, ואין צורך לזה לנדון דידן.

ד] דעת הנימוקי יוסף בסוגיא דאין מעידין אלא עד ג' ימים בד"ה מתפח תפח (באלפס שאצל הש"ס דפוס זיטאמיר הוא דף נ"ב ע"א) שכתב דהא דבלא חזיוה בשעתיה אין מעידין הוא דוקא כששהה ג' ימים במים, עיין שם⁶⁷. ולדבריו אין חומר בדין מונח במים מביבשה, דג' ימים בעינן לעולם אף במים, ורק יש קולא במים דבחזיוה בשעתיה אז במים אף לאחר ג' ימים מעידין. וחולק על הרמב"ן והרשב"א דלדידהו במים אין הפרש בין ג' ימים לאחר ג' ימים, רק כל הנפקותא הוא בין חזיוה בשעתיה ללא חזיוה בשעתיה. ואם כן להנימוקי יוסף⁶⁸ בנדון דידן שלא מצאוהו לאחר שהי' בודאי ג' ימים במים רק יוכל היות שבתוך ג' ימים לטביעת הנטבע מצאוהו והעלוהו, יוכל להיות דלא בה דלא בעינן חזיוה בשעתיה ואשתיה אינו מזיק. מה תאמר? מאין נדע שההעלה הי' בתוך ג' ימים לטביעתו, הלא הננו חוששין שמא אדם מלעמא בא ונטבע והנאכד דידן הלך לעלמא, ואם כן באפשר הדבר שההוא האדם מעלמא פלוני אלמוני כבר מושלך במים יותר מג' ימים באמת, ונשתנית צורתו להיות דומה לצורת הנאכד, ואין בזה לפי זה ההיתר שעל פי דברי הנימוקי יוסף! אך לשאלה זאת על כל פנים בהצטרף דעת המתירין בספק ג' ימים – התוספות והריטב"א שבנימוקי יוסף⁶⁹, ודעת הנימוקי יוסף עצמו דאף במים בעינן ג' ימים⁷⁰; אז יש מקום לצדד על פי דברי הנימוקי יוסף האלה, ודו"ק.

כתב הנימוקי יוסף 'והיכא דאשכחיהו מת והכירוהו ולא נודע אם תוך ג' הוא או לאחר ג' ימים, מסתברא למימר דשמא נתפח חששא דרבנן הוא ובספק חששא לא נחמיר ולקולא דיינינן ליה דתוך שלשה הוא.. וזה לשון התוספות: ויכול להיות דהיכא שאין ידוע מתי נהרג אין לתלותו אלא תוך שלשה ימים, עד כאן. והריטב"א ז"ל כתב דמסתברא הכי לקולא כיון שאין נראה לנו שום שינוי פנים ושמא נתפח חששא דרבנן היא'. עיין שם בארוכה.

70. וכבר נתבאר לעיל שדברי נימוקי יוסף אלו מקורם בדברי הריטב"א (כפי שציין הנימוקי יוסף בד"ה והני מילי היכא דכי אסקוה חזיוה בשעתיה קרוב לסופו 'כן כתב הריטב"א'), אלא שבנימוקי יוסף אין ברור כל כך מהיכן מתחיל לשון הריטב"א, ורק אחרי העיין

שלם. כן כתוב בתוספות שם בשם רבינו תם, והרא"ש והטור כתבו בזה: דוקא כשהוא שלם בכל גופו'.

66. 'והא דמגיה כאן דברי רבינו תם, אף על גב דדבריו אינם מחוורים בעיני האחרונים; מ"מ לא נדחה דבריו לגמרי, ומצטרפים דבריו לשאר סברות להקל'.

67. שכתב בשם הריטב"א (יבמות קכא, א ד"ה והני מילי דכי אסקוה חזיוה בשעתיה) 'זה הלשון מוכיח שלא שהה כלל אחר שהיה ביבשה, אבל אם שהה במים ג' ימים ושהה אפילו שעה אחת אחר שעלה מן היבשה אין מעידין עליו'.

68. ולהריטב"א.

69. שעל המשנה 'ואין מעידין אלא עד שלשה ימים',

וגם יש לומר שאם הנערה שראתה את האיש כשהלך שפי לבית הרחיים של זאראחאוויטש והסתכלה בפניו היטב, ראתה גם כן אז את הבגדים שהי' לבוש בהם, ואחר כך הכירה את הבגדים שנמצאו על שפת הנהר שהם המה אותם הבגדים עצמם שהי' מלובש בהם בלכתו לבית הריחיים, ומלכתו לבית הריחיים עד מציאותו של הטבוע בנהר לא עבר ג' ימים, אז הוי דיננו דין תוך ג' ימים בודאי; שהרי זה בודאי שבעל התמונה בפוטוגרפית הלך באותם בדים בתוך ג' ימים למציאת נטבע בנהר. מה תאמר? בעל התמונה ההוא הפשיט הבדים והשאלים לאחר והוא הלך לעלמא ואותו השואל את הבגדים הפשיטם ג"כ מעליו ונטבע בנהר ומת והנמצא אחר הוא! על כל פנים לא עבר יותר מג' ימים שהרי בתוך ג' ימים הלך לבוש בהבגדים בעל התמונה הפוטוגרפית, אם עדויות של הנערה והמציאות תסכים לזה בהפרטים. וכאן שבתוך ג' ימים נמצא הנטבע, יש לנו צד נכון את דברי הנימוקי יוסף שבתוך ג' ימים אז אף במים לא בעינן חזיוה בשעתיה. והתבונן היטב בסברא הזאת האחרונה. והסברא הזאת לקחתיה מדברי הנודע ביהודה תנינא סימן מ"ט⁷¹ עיין שם.

באופן שעל פי ארבעת צדדים האלה מיחשב הראיה של האשה, ואולי גם הראי' של אנשי החברא קדישא שראוהו לאחר שהועלה מן המים, מספקת להחשב לראיה טובה; ולכן כשאחר כך ראו את הפוטוגרפיא והכירו בו שהוא הוא האיש שראוהו מקודם כשהועלה מן המים וכשנשאוהו, אז משתי הראיות תצא היתרה על פי דברינו באותיות ה' ו' ז' ח' ט' שהכרת התמונה הפוטוגרפית מהניא להתיר על פיה עגונה. ודו"ק כי קצרת.

ואולם (ט"ו) אכתי עלינו לברר: לוא יהא שכל האמור מועיל להתיר, הכרת התמונה בצירוף הראיות של האשה והחברא קדישא כנ"ל; אבל הרי לפנינו לנגד, ההלכה שעד אחד שמעיד בנטבע העליתו מן הים והכרתו בטביעות עין דלא מהני מטעם דחיישינן דאומר בדדמי, כמבואר ברמ"א בסעיף

בחידושי הריטב"א ליבמות מוכח שהלשון שבתחלת ד"ה והני מילי 'אם שהה במים ג' ימים ושהה אפילו שעה אחת אחר שעלה מן היבשה אין מעידין עליו' הוא לשון הריטב"א.

71. בענין יעקב רופא משרתו של הר"ר צבי בהר"ר יוסף, שהעיד הבחור כמו דוב בער בהר"ר יוסף (בסאטנוב בשנת תק"ל) שהיה אצל החיל של פולין והיה אתו רופא הנ"ל, ודוב בער נשאר בק"ק וולאדאווי והרופא הנ"ל נסע עם החיל של פולין ונהרג (בחדש אלול תקכ"ט, ונקבר ביום ו' ערב שבת קודש) 'שאם היה מעיד זה העד שהובא שם תוך שלשה ימים

לפרידתו ממנו, היה מקום לדון בזה קצת קולא, ואף שיפה כתבת דמה בכך שזה לא נפרד ממנו עדיין שלשה ימים הרי אנו חוששין שזה חי והלך לעלמא וזה הנהרג אחר הוא שכבר עברוש שלשה ימים להריגתו ונשתנה צורתו לצורת יעקב רופא, מ"מ אומר אני מסתמא כשהכיר את ההרוג ראה גם הבגדים שהיה לבוש בהן אחר הריגתו' עיין שם בארוכה (וכל שכן הכא שבפירוש העידה האשה על הבגדים שהיה לבוש בהן שנמצאו כולם על שפת הנהר, והוכרו בטביעות עין גמור שהמה של האיש ששאל איה בית הריחיים החדש).

כ"ח: ויש מחלקין⁷² וכו', והוא מדברי הראשונים⁷³, עיין שם. ולדעת רוב האחרונים הוא אף בחזיוה בשעתיה יש חשש בדדמי בעד אחד; ואם כן בנדון דידן העד העקרי על כל פנים היא האשה שראתה קרוב לשעור הגמרא דחזיוה בשעתיה, ובעדותה שהיא עד אחד ואשה יש חשש בדדמי.

אמנם נראה, דמלבד שהחשש של בדדמי הוא לעיקר רק כשראה העד שההוא נטבע, ובנדון דידן הלא האשה לא ראתה כשנטבע ההוא ואין בזה בדדמי. ואף דיוכל להיות שידעה מהטביעה, על כל פנים כבר הזכרנו דעת האומרים דידע לא הוי כראה בזה; אך אף אם נאמר דידע הוי כראה, נראה בסברא דהיינו דוקא כשהעד ידע שנטבע זה האיש בשמו, למשל העד ידע שראובן נטבע, ורק מפני שמים שאין להם סוף הוא אינו יודע אם מת או לא, בזה לא מהני ראית העד אותו מת אחרי כן, מפני שדמיונו שיוודע במוחו ומחשבתו שראובן נטבע ונחלט במוחו שמת בודאי, דמיונו מטעה אותו לומר שמכירו וזה הוא המת אותו שידוע לו שנטבע. אבל בנדון דידן: נניח שיוודעת האשה שנטבע אחד, אבל מה יודעת היא? היא יודעת רק שאחד פלוני אלמוני נטבע ואינה יודעת מי הוא זה ואיזה הוא; אם כן מאין הרגלים לומר שאחר כך כשתראה אותו כשנושאין אותו מן הנהר ואחר כך את התמונה תכיר שהוא הוא! הלא לא נשאר אצלה כלל מקודם בדמיון מוחה הנחה על איזה איש פרטי ומוגדר שמת רחמנא ליצלן, ועל כן אין זה שייך כלל לבדדמי.

וְחִוּיָן לזה יש להטעים בסברא והגיון בריא שבנדון דידן לא שייך כלל החשש של בדדמי. הן נחזי אנן, על מה יש לחוש לכאורה בנדון דידן לטעות בדמיון! על ראית המת בודאי לא שייך כלל, שהרי ההכרה ההיא לא גלתה עוד כל דבר, והרואים עוד לא ידעו מהראיה ההיא מי הוא זה הנמצא, שהרי אינו ידוע להם כלל תוארו; ורק הראיה ההיא פעלה על הרואים שיקלטו בקרב מוחם ועין ראייתם את הדמות של הנמצא, שאחר כך יהי' ידוע להם במוח מחשבתם וציורם שבראש ועין הראי' את צלמו, ואך אחר כך כשראתה האשה את הפארטרעט הגידה והעידה שזה הוא אותו שראתה אותו מקודם בגוף מת. ואם כן אם אך⁷⁴ נניח שהכרת פארטרעט של האדם הנה הכרה טובה לדמות לגוף האדם, הרי רק אותה ההכרה של התמונה הפוטוגרפית יגמור את הדבר ויגדיר את מהותו של

לפיכך אינו נאמן אלא אם כן שראהו מיד אחר שהועלה ומכירו על ידי סימנים; אבל אחר שלא ראה שטבע נאמן אפילו לא ראהו מיד אחר שהועלה ואפילו בטביעת עין בלא סימנים, והוא שיראנו שלם בכל גופו.

74. אם אך, כך נעתק במגדל עז (ע' סה), ובספר 'שילה ספר זכרון' (ע' קל) נדפס: איך.

72. 'דכל מי שהיה אצלו כשנטבע במים אע"פ שהיה שלם אינו מעיד עליו, אבל מי שלא ראה טביעתו ואומר שמכירו ע"י טביעות עין והוא שלם מעיד עליו' (רמ"א אבן העזר סימן יז סעיף כח).

73. טור אבן העזר סימן יז 'במה דברים אמורים? שראהו העד שנפל שם, דכיון שראהו העד שנפל שם ואומר בדדמי ואמר שהוא הוא אפילו אינו ברור לו,

הנמצא. ואם חפצים הננו לדון חשש בדדמי הוא רק על הכרת הקארטע⁷⁵. ואם כן לא יתכן לומר שהידיעה שידעה האשה שאדם אחד בלתי ידוע נטבע תפעול על המיונה להחליט במוחה שהקארטע שהראו לה היא בודאי של אותו האיש, כמובן שהוא דבר בפני עצמו, הכרת התמונה היא הכרה של איש פרטי, ואינה נוגעת לחייו ולמותו של האיש בעל התמונה. ולא שייך לומר שהידיעה על הטביעה תפעול להטעות בדמיונה בראותה את התמונה לומר שזה הוא על אחר, ולא שייך כלל בזה הסברא של בדדמי. דוק היטב בסברא זאת ותמצא שנכונה היא בסיעתא דשמיא. ובנוגע להחשש בדדמי של הכרה שעל ידי פורטרעט בעצם, מה שאינו שייך לטביעה מראש דוקא, הלא כבר בררנו בעזה"י שהכרת הפורטרעט היא הכרה מספקת להתיר אם מצד תורת טביעת עין, כדברי הגריא"ס ודעמיה, או מצד תורת סימן אמצעי שמועיל בנדון דידן, כנ"ל באורך בעזה"י.

טו"ב) **ואולם** באשר שאחד מיסודי ההיתר בנדון דידן, נוסד מצד האומדנות וההוכחות, ועל פי פסקי המהרא"י הנ"ל; קשה הדבר להחליט את איכותן של האומדנות שהן כמו בהא דמהרא"י הנזכר ושיועילו להוציא את האשה מחשש איסור תורה. וגם שליסוד ועיקר ההיתר שעל פי הכרת התמונה צריך לצרף לזה עוד ההערות שהזכרנו להחליט את הריעותא דלא חזויה בשעתיה שיש בנדון דידן כנ"ל אות י"ג י"ד, והצדדים ההם אם כי נכונים המה אבל יוכל היות שמתנגדים המה לפשטיות דברי השולחן ערוך ורמ"א שהחמירו באשתהי יותר משעה, אף בכל גופו שלם ואף בלא ראה ולא ידע הטביעה, לנגד הר"ת והטור.

לזאת למען שההיתר יצא יותר ברור לעלובתא דא, נראה לי לומר שיש עוד צד היתר בנדון דידן, והוא: הבגדים שנמצאו כולם על שפת הנהר והוכרו בטביעות עין גמור שהמה של האיש ששאל איה בית הריחיים החדש, ושעל פי דברי הנערה שראתה אותו בלכתו לבית הריחיים הכירה על פי התמונה שהוא הוא האיש שהלך לבית הריחיים, והבגדים הוכרו בטביעות עין גמור שהמה של בעל התמונה; וגם הפספורט שלו נמצא שמה ובהפוזמקאות נרשם שמו לאות על בעליהן. כל זה יורה ויצדד לומר שהוא הלך והפשיט את בגדיו והוא הלך ונטבע בנהר או טבע את עצמו לדעת רחמנא ליצלן (כן נראה מצד הדברים לפי עסקיו המסובכים ולפי הרשום בזכרוני ששמעתי פעם ממך אאמו"ר שי'). ואף שבהכרת הבגדים נפול בהמבוכה הגדולה דחיישינן לשאלה, אבל הלא נודע שהרכה מגדולי הראשונים והאחרונים החליטו דלא חיישינן לשאלה⁷⁶, וחזו בודאי לאצטרופי לההיתר של הכרת התמונה שלאחר כל הוא היתר העיקרי

⁷⁵ ס"ק סט דלשיטות תוספות והר"ן והנימוקי יוסף לא

התמונה.

⁷⁶ ראה בית שמואל (על שו"ע אבן העזר) סימן יז חיישינן לשאלה כללי עיין שם בארוכה.

בנדון דידן. וגם כי נודע דעת המהרי"ט⁷⁷ דלשאלת כל בגדיו לא חיישינן דלא שביק איניש נפשיה ערטיילאי, וגם נודעה שיטת האחרונים דפספורט הוא בכלל דברים דלא משיילי אינשי והוי כמו כיס וארנקי דלא חיישינן לרוב ככל הפוסקים. וכבר הלכו בענין הזה נמושות ואין רצוני להאריך בדבר שלא הניחו כבר רבותינו מקום להתגר בזה ובררו כל הצורך בזה. וגם אני בעניותי בארתי בתשובה אחת בדיני עגונה בעזה"י כל מה שיש לדון בזה (ואם תרצה אעתיק לך ביחוד מן התשובה ההיא מה שנוגע לפרט הזה דשאלה). ולוא לא הי' חסרון אחר בהיתר דהכרת הבגדים רק החשש דשמא השאליל הבגדים לאדם אחר והוא נטבע, בודאי שהיינו מחליטין בנדון דידן שעל כל פנים חזי לאצטרופי לההיתר העיקרי שעל פי הכרת התמונה, כאמור.

אך דא עקא: כל ההיתר של הכרת הבגדים הוא רק באם מצאו אדם מת מלובש בבגדים ואת הבגדים מכירים הננו שהמה של ראובן למשל, אז יש לפנינו הוכחה שראובן מת רחמנא ליצלן. שמת מוטל לפני המוצאים רחמנא ליצלן בודאי, והכרת הבגדים מכריחה ומוכיחה שהמלובש בהם – המת – הוא ראובן. אבל בנדון דידן הרי לא מצאו הבגדים על מת, רק מצאו אותם על שפת הנהר, ואם כן אמת שהבגדים המה של הנאבד דידן רחמנא ליצלן, אבל מאין הוכחה שבעל הבגדים מת רחמנא ליצלן? שמא בעל הבגדים הפשיט את הבגדים ולא השאילם למי, והלך לעלמא, והנמצא הוא אחר, ואכתי נשאר רק ההיתר של הכרת התמונה. כמוכן שאין זה ענין מה שנמצאו הבגדים על שפת הנהר להא דהיתר של הכרת בגדים.

ח"י ואולם עתה מצאתי בשו"ת הגרעק"א בסי' ק"ז (ציור השאלה שמה כמעט כמו נדון דידן ואיזה דברים שהזכרתי פה מצאתי שקדמני בזה הגאון העצום הנזכר. ונהנה הנני מאד שכוונתי בעזה"י לדברי גאון נעלה כמוהו, אך בהרכה דברים שונה דבריי מדבריו. ובנדון דידיה מסיק להיתר. אך שם כנראה עצם הטביעה ראה אחד וידע שראובן בעל האשה הוא הנטבע וכל צורך העדות שמה הוא רק על ההכרה שלאחר שהועלה מת, כי בלי זה הוי דינה דין מים שאין להם סוף אמתי. גם שם הויא ההכרה בלי כל פורטרעט רק הכרת פנים בעצמה גמורה) בד"ה ועוד בה שלישיה שמבקש לדון בנדון דידיה שנמצאו הבגדים על שפת הנהר ג"כ היתרא דהכרת בגדים עיין שם. אך שם מסגנון כל דבריו ומצויר שאלתו כנראה שזה הי' ברור שבעל האשה נטבע בנהר וכל צורך העדות הי' רק להגדיר ולהכיר לאחר שהועלה מן הנהר שזה הוא. דבלי זה נשאת אסורה מצד מים שאין להם סוף (מדרבנן או מדאורייתא בלא שהה כדי שתצא נפשו) כנ"ל

77. מהרי"ט, ובספר שתי הלחם למהר"ם האגוז ז"ל כתב שלזה הסכימו ג"כ שלשת הרועים מוהר"ם בנבשתי ומהר"י בנבשתי ומהר"פ הכהן ז"ל (ועיין שם מה שצייין לתשובת נודע ביהודה אבן העזר סימן ל"ב).

77. ח"ב סי' לה (הובא בקונטרס עגונות סי' שפב ובבאר היטב אבן העזר סי' יז ס"ק עא, עיין שם בארוכה). ובפתחי תשובה (שם ס"ק צד) כתב שבתשובות גאוני בתראי סי' כ"א הסכים לדעת

במוסגר, על כן שפיר הויין הבגדים שנמצאו על שפת הנהר גם כן לעד וראי' עליו. אבל בנדון דידן אילולא ההכרה של אנשי החברא קדישא והאשה עם הכרת התמונה ביחד אין לנו כלל ראי' על עצם טביעתו (כן נראה מציוור השאלה ולפי מה ששמעתי ממך לפי זכרוני), אם כן מה יתנו לנו בגדים של אדם אחד שנמצאו על שפת נהר, האמנם אם נמצאו על שפת איזה נהר בגדים ונכיר של מי המה, אף בהסר חשש שאלה לגמרי, יהיה מזה ראייה שבעל הבגדים מת כל עוד שלא ידענו ממיתתו? אתמהה! וכבר צוח בכזה מרן הט"ז בס"ק מ"ו על הלבוש שרצה לומר כן, לפי פירושו של הט"ז בלבוש, עיין שם⁷⁸. ועל כן לעשותו להיתר בפני עצמו קשה הדבר. ואולם לעשות ממנו איזה צירוף ואומדנא להיתר של הכרת התמונה בודאי שהננו יכולין, שהדעת נותנת לפי סיפורה של הנערה וזמני המאורע שההוא הלך במתכוין להנהר למען להטביע את עצמו והפשיט את הבגדים והניחם על שפת הנהר והוא הלך ונטבע רחמנא ליצלן. והרי מצינו אומדנות כאלה שמועילות לענין ממון כמו לענין נגזל ונחבל שנשבע ונוטל במתניתין דכל הנשבעין (שבועות מ"ד] ע"ב[⁷⁹); ועיין בכבא בתרא [דף] צ"ג ע"א לענין גמל האוחר בין הגמלים, דלרבי אחא מועיל אומדנא בדיני ממונות דבעינן עדות ברורה להוציא. ועל כן נהי שחלילה לעשות ממיצאות הבגדים היתר עיקרי, אבל סניף וצרוף להיתר העיקרי חזי לדעתי בעזה"י. ובודאי יש הרבה מתשובות האחרונים שמדברים בענין זה שנמצאו הבגדים על שפת הנהר וכדומה, אך עתי לא תרשני עתה בשום אופן להאריך בזה ולא עיינתי עתה כמעט בשום ספר זולת הספרים שהזכרתי בזה. וכן זכורני שפעם אחת ראיתי בסוף ספר בת עין על התורה להגה"ק הרב אברהם דוב מאוורוטש זצ"ל תשובה אחת בנדון כזה, אך עתה אין הספר עמדי.

י"ט) ועוד יש לצדד איזה היתר בנדון דידן את הקרחה "ליסינא", ויש מקום דאפשר לדין זה לסימן אמצעי לפחות.

ולכאורה יש לדון לפי מה שכתבו האחרונים דכל דבר דהוי מום בכהן מיחשב לסימן, עיין בפתחי תשובה ס"ק] , א"כ קרחה שמבואר במשנה

לזופיצע; וזה אינו נכון כלל, דודאי מה ששינוי בסוף יבמות דמצאו מת ביבשה דאין מעידין על סימני גופו וכליו דהיינו מלבושיו משום דחיישינן לשאלה – היינו שמצאו מתלבש באותן מלבושים' עיין שם בארוכה. 79. במשנה [פרק שביעי דשבועות]: 'ואלו נשבעין ונוטלין: השכיר והנגזל והנחבל.. נגזל כיצד? היו מעידין אותו שנכנס לביתו למשכנו שלא ברשות, הוא אומר: כליי נטלת, והוא אומר: לא נטלתי – הוא נשבע ונוטל.. נחבל כיצד? היו מעידין אותו שנכנס תחת ידו שלם ויצא חבול, ואמר לו: חבלת בי, והוא אומר: לא חבלתי – הרי זה נשבע ונוטל' עיין שם בארוכה (דרבי יהודה אומר: עד שתהא שם מקצת הודאה).

78. וזהו לשון הט"ז שם: 'ובלבוש ז"ל כתב: ויש אומרים דבסימן מובהק אפילו העלו את בגדיו וראה בהם סימן מובהק מהני ומתירין אשתו כו' כן כתב מורי מהרמ"א, ואומר אני שלא אמר כן מורי אלא בבגד שלא היה לו פנאי במים לפשטם כדי להקל מעליו כגון חלוקין או בתי רגליו ובתי זרועיו שקורין זופיצ"א וכהאי גוונא, וכל שכן אם היה בו קרסים שאז ודאי טבע ואח"כ ע"י בלבול המים נתפשטו מעמו; אבל בגד שקורין ראק וכהאי גוונא שיוכל לקורעם ממנו, אין סומכין עליו אפילו בסימן מובהק כו' עכ"ל. במחילה מכבודו שגג הרבה בזה, דהוא הבין דברי רמ"א כשלא נמצא שום גוף רק הבגד לחוד ומשום הכי נחית לחלק בין ראק

בכורות ריש פרק מומין אלו מ"ג ע"א וע"ב שם דכהן קרח פסול לעבודה, וכן נפסק להלכה ברמב"ם בפ"ח] מהלכות ביאת המקדש הלכה א', יש לדון לפי הכלל הנזכר דהוי סימן לענין עגונה, אמצעי לפחות. אך מהות ה"קרח" שבמשנה לענין כהן הוא דוקא בשאין לו שער לאחוריו ויש לו שער לפניו או בשאין לו כלל שער לא לפניו ולא לאחוריו או שהשער מקיף את כל הראש מלפניו ומלאחוריו ובאמצע הראש אין שער כבש"ס ורמב"ם שם, אבל באין לו שער לפניו ויש לו מלאחוריו כשר הוא לעבודה כמפורש שם⁸⁰ ושם⁸¹. אם כן אם נגדיר גדר סימן מקביל למומי כהן, יש לדעת מציאות הקרחה בהנאבד דידן אין; ואם הנהו מתאים לתנאי הקרחה שבש"ס ורמב"ם הנ"ל שאין לו לאחוריו ושיש לו לפניו או שארי שני הפרטים הנזכרים יש לדון להאמור דהוי סימן, אבל באם הקרחה הוא רק מלפניו ומלאחוריו מגודל בשער אז לא הוי סימן.

וגם יש לומר דאף בקרחה הפוסלת בכהן אין ראייה לחשוב אותה לסימן, אף לפי הכלל דכל מום הפוסל בכהן מיחשב סימן, דפסול "קרחה" הוא לא מצד מום כי אם רק מצד שאינו שווה בזרעו של אהרן כמבואר בש"ס שם מ"ג סע"א ורע"ב, וברמב"ם בפ"ו מהלכות ביאת המקדש הלכה ה' ו', ואינו שווה בזרעו של אהרן הוא פסול אחר שאינו מחלל עבודה כבש"ס ורמב"ם שם⁸²; ואם כן יש לומר דכללם של האחרונים הוא רק על מה שפסול מגדר מום ולא על מה שפסול משום שאינו שווה בזרעו של אהרן, אם כן אין ראייה מפסול קרחה בכהן לחשוב לסימן אף לפי הכלל הנ"ל. אף כי לכאורה התדמות "סימן" ל"מום" הוא דבר התלוי בסברא, משום שכל ענין "מום" יורה שאינו מצוי בשאר בני אדם ולכן פסולו משום דמשונה הוא בגלוי לעיני כל, ומזה הדבר עצמו דנין

80. במשנה בכורות פרק שביעי (מג, א): 'הקרח פסול. איזהו קרח? כל שאין לו שיטה של שער מקפת מאזן לאזן, אם יש לו – הרי זה כשר'. ובגמרא שם (מג, ב) איכא דמתני לה לרבא אסיפא: 'ואם יש לו – הרי זה כשר' – 'אמר רבא: לא שנו אלא שיש לו לאחוריו ואין לו לפניו, אבל יש לו בין לאחוריו בין לפניו – פסול, וכל שכן – שיש לו לפניו ואין לו לאחוריו, וכל שכן שאין לו כלל – דפסול' [ובירושלמי כתובות פ"ז ה"ז (וירושלמי קידושין פ"ב ה"ד) גרסינן: 'רבי רדיפה רבי יונה רבי ירמיה שאל (על הא דתנן במסכת כתובות פרק ז משנה ז: 'המקדש את האשה.. על מנת שאין בה מומין ונמצאו בה מומין אינה מקודשת, כנסה סתם ונמצאו בה מומין תצא שלא בכתובה, שכל המומין הפוסלין בכהנים פוסלין בנשים)]: אשה קרחה ושיטה של שער מקפת מאזן לאזן (מי הוי מום באשה? דבאיש דבר נוי הוא). בעיי משמע מן הדא (דתניא בתוספתא כתובות פרק ז): הוסיפו עליהן באשה – ריח הפה, ריח הזיעה, שומא שאין בה שער, ולא אדכרון

קרחה, סברין מימר שאינה מום. אתא רבי שמואל בריה דרבי יוסי בירבי בון אמר רבי נסה: מום הוא, לא מתני אלא דבר שהוא כעור בזה ובזה, מום הוא בזה (באשה) ואינו מום בזה (בכהן); אבל דבר שהוא נוי בזה (באיש) ומום בזה (באשה) כגון הדא קרחת, אף על גב דהוא מום לא תנייתא' עיין שם].

81. ברמב"ם הלכות ביאת המקדש פרק ח הלכה א: 'המומין המיוחדים באדם.. הקרח שאין בכל ראשו שיער כל עיקר, ואם יש בו שיטה של שער מקפת מאחוריו מאזן לאזן – כשר; מי שהיה השער מקיף מאוזן לאוזן מלפניו בלבד ושאר הראש קרח הוא – הרי זה פסול; מי שהיה השער שלו מקיף את כל הראש סביב מלפניו ומאחוריו ואין שם שיער באמצע – גם זה קרח ופסול'.

82. שבפ"ו מהלכות ביאת המקדש ה"ה כתב הרמב"ם: 'ויש מומין שפוסלים באדם בלבד מלעבוד, ובה"ו יוכל מי שיש בו מום מן המומין המיוחדין לאדם ועבר, אף על פי שהוא לוקה לא חלל עבודתו'.

מכתב ב' בעסק עגונה הנ"ל

בעזה"י

כ"ק אאמו"ר חיי רוחי ונפשי שליט"א, אמי מורתי הדרת תפארתני תחי' בכל טוב סלה,
ואחיותי היקרות, רחימות נפשאי, שרה ודבורה, תחינה ותתברכנה בהמון ברכות
וישובע שמחות!

מכתבך, אאמו"ר, האחראי מן יום ה' כ' מרחשון⁸⁴ זה הגיעני אתמול ביום
השבת. החייתני, אאמו"ר, במכתבך החביב, אחרי רוב הצער
שנשאתי משתיקותך. כה יחיינו השי"ת לימים יבאו וישמחנו לשמוע איש מאת
משנהו טוב וחסד ויזכנו לראות בטוב לבב מרב כל.

ועתה בנוגע לשאלת העגונה כבר הצעתי את דעתי שהנני נוטה להתירה
מהטעמים שכתבתי שם. ובאמת נפלאה דעת ממני אשר הנך כותב
שאתה לא תרצה לסמוך על עצמך בזה.

בל"א הפרזה אגיד הלא הנני רואה שכל דרכי ההיתר גלויים וידועים לפני דעתך
הקדושה והעמוקה ומדוע לא תאבה להחליט את היתרה. הלא ידוע דברי
הב"ח בתשובותיו שכל המתיר עגונה מכבלי העגון כאילו בנה אחת מחורבות
ירושלים, ולמה תרצה להניח את זה לאחרים. ובגופא דעובדא יש כבר די בדרכי
ההיתר לעניות דעתי ואין כל צורך להחמיץ בהיתרה.

השינויים המעטים שבהמאורע שנתבארו במכתבך זה אינם מביאים כל
ריעותא בנמוקי התרתה ואדרכא עוד מוסיפים אומץ בשריותא
דידה, כמו: מה שהנך, אאמו"ר, כותב שהאשה שהכירה בהתמונה את הנמצא
טבוע-מת רחמנא ליצלן, בהיותה בביתך על דבר עסק, האשה הזאת ראתה אותו
בקרוב לאחר שהוציאו אותו מן המים "ולפי השערה הי' בשעתיה" כלשונך (אלו
המלים אשר התויתי קו עליהם) במכתבך; אם כן הלא זה יקל לנו את הטורח
הרב שטרחנו בקונטרסנו בד"ה ואמנם עוד עיקר גדול וכו' לסלק את החשש של
לא חזיוה בשעתיה שיש לכורה בנדון דידן, דהרי לפי זה הי' חזיוה בשעתיה.
ועוד ציורי השאלה שבמכתבך זה יחזקו היתרה.

והנה בנוגע להיתר של הכרת הבגדים שבנדון דידן שישנן שתי ריעותות בזה
בנדון דידן: א] הריעותא כללית הידועה, חששא דשאלה. ב] הריעותא
הפרטית והיותר עיקרית בנדון דידן מה שנמצאו הבגדים בסמוך למקום מציאותו

84. לא הגיע לידינו לעת עתה, וחבל על דאברין.

של הנאבד- הנטבע ולא שנמצא לכוש בהם. ועל זה בארתי בקונטרסי באורך בעזה"י דלעשות מזה היתר מיוחד בנדון דידן יוכל היות שקשה הדבר, אך לצרפו לההיתר של הכרת התמונה בודאי שנוכל, כמבואר שמה. ואפס עתה בראותי שנגעת במכתבך בפרט זה דהכרת בגדים הנני להזכיר בזה עוד דברים אחדים בסיעתא דשמיא.

א) **בנוגע** להריעותא הכללית מטעם דחיישינן לשאלה ידועים דברי מרן המהרי"ט בשניות סי' ל"ה שחידש דלשאלת כל בגדיו לא חיישינן דלא שביק איניש נפשיה ערטילאי ומושיל הכל לאחרינא. ובארתי בתשובה אחת באורך דהנחת המהרי"ט דבכל בגדיו ליכא חשש שאלה היא הנחה אמתית ומקובלת, ורק הנודע ביהודה [מהדורא] קמא בסימן ל"ב עורר על זה על פי דברי החלקת מחוקק בס"ק מ"ב שכתב דלאו דוקא לשאלה, דהוא הדין לאבדה ולמכירה ג"כ חיישינן, ומוסיף הנודע ביהודה על זה: חזי לי דלפי זה הוא הדין לגניבה יש לחוש דמה לי גניבה ומה לי אבידה, ואם כן אין ראי' מכל בגדיו דגנב כשמוצא לגנוב לא משייר מידי ולהגנב לא איכפת אם ישבוק את הגנוב ערטילאי. עיין שם בראש תשובה ל"ב בד"ה וכאשר בא הגביית בית דין וכו'. ומתוך דברי הנודע ביהודה מבואר למדקדק בדבריו שמצד חשש מכירה ואבדה לבדה לא חייש בכל בגדיו, דיתכן להיות שאותה הסברא בעצמה דלא שביק איניש נפשיה ערטילאי ומשייל את כל כליו לאחרינא ישנה גם כן במכירה דרחוק לומר שאדם ימכור את כל מלבושיו לאחר ואת עצמו יניח ערום, וכך לאבידה למיחש שמא כל כליו נאבדו הוא גם כן מוזר ורחוק מאד כמובן; ואך כשבא הנודע ביהודה לחוש אף בהכרת כל בגדיו הוכרח להוסיף עוד חשש על דברי החלקת מחוקק הנ"ל, חששא דגנבה, וזה יש לחוש לכל כליו בשוה כמו לבגד אחד, כמובן דהגנב אינו דואג לשלומו של הגנב. ודבר זה מבואר מכל דברי הנודע ביהודה בתשובתו שמה דלחוש בהכרת כל כליו הוא דוקא בהקדם ההנחה שיש לחוש לגניבה. עיין בכל התשובה ותראה שכן הוא. ועל פי זה חדשתי שם לדון בעזה"י:

הנה החלקת מחוקק לא הזכיר מפורש דחיישינן לגניבה, ורק על החששא דשאלה שנזכרה בש"ס הוסיף שכמו כן יש לחוש למכירה ולאבדה; והנודע ביהודה מדעתו השוה חשש גניבה למכירה ואבדה, והמציא על פי זה לחוש אף בהכרת כל בגדיו כנ"ל דבריו. ובכך אלולי דברי הנודע ביהודה היה נראה לי לומר כעין סברא חדשה שעל פיה אין לחוש לגניבה אף בשנדין דלמכירה ואבידה חיישינן, והוא: אם הנמצא לפנינו הרוג או נטבע הוא איש ישראל בודאי באין ספק, כמו אם נמצא למהול במדינותינו דלא שכיח נכרי מהול ומכ"ש כשנמצא לכוש בבגד של ציצית, בטלית קטן או גדול, באופן שאין ספק בדתו וגזעו, ובודאי יהודי הוא, אז אם הכירוהו בכל בגדיו כולם, שיתר החששות

שאלה מכירה ואבדה ליכא למיחש כנ"ל, יש לומר דלגניבה גם כן לא חיישינן, דהן אם ניחוש לגניבה היינו שחוששין אנו שמא זה הנמצא גנב את הבגדים האלה מבעל הבגדים והתלבש בהם ומת, אם כן הרי תצטרך להוציא בזה את איש ישראל מחזקת כשרות ולעשות אותו רשע, יש לומר דבכי הא לא חיישינן לאפוקי גברא מחזקת כשרותו. ואף שאת הנמצא לא הכירוהו מאז (אם תאמר שאינו בעל האשה) ודלמא רשע מעיקרו הוא ואין בכאן חזקת כשרות. אל תאמר ככה, דחזקת כשרות של האיש הישראלי היינו לא חזקה דמעיקרא, שנהיה צריכין לדעת את מצב כשרותו מתחלה; אלא שכל איש יהודי הנמצא ואין אנו יודעין את מהותו הרוחני ומעשיו הטובים, עלינו בסתם להחליטו שכשר הוא. והוא: או חזקה דאתיא מכח רובא משום דרוב ישראל בחזקת כשרים, או חזקה טבעית בתולדה, שכל איש ישראל מתולדתו אי לא אתחזק לפנינו חוטא או פושע אין לנו להוציאו מחזקתו לאשוויי רשיעא, ועיין תוספות בכורות דף כ סוף עמוד א בסוף ד"ה ואי בעית אימא שכתבו וזה לשונם⁸⁵: "ועוד דאין להחזיק שום אדם ברשע בשביל מיעוט שאין מעשרין" עד כאן לשונם, הרי דאף בעמי הארץ ומיעוט של אינן מעשרין יש לפנינו בודאי, ואת האיש הלזה שלוקחין הננו ממנו תבואה אין אנו יודעין מה הוא ומה מעשיו, כמובן, בכל זאת אף לרבי מאיר דחייש למיעוטא אין אנו מוציאים את האיש הבלתי ידוע לנו במעשיו מחזקתו ולעשות אותו לרשע (ועיין בספרי האחרונים בכלליהם לענין גדר הרוב של רוב מצויין אצל שחיטה מומחין. ובספר בית הלוי חלק ב' סימן [א, ד] להגאון הרי"ד מבריסק ז"ל). אם כן באם הנמצא מת לפנינו הוא איש יהודי בודאי ואם תחוש לגנבה הרי תוציא אותו בזה מחזקת כשרות, יש לומר דלא מפקינן גברא מחזקתו ואשוויי אינש רשיעא לא משווינן ולא חיישינן בכהאי גוונא לגנבה. ודו"ק.

ואף שגם חששא דמכירה וחליפין הוא לנגד חזקת מרא קמא כמבואר בשטה מקובצת בבא מציעא להש"ס של דף כ"ז [ז] ע"ב בד"ה או שמצאו בין כליו בשם הרמב"ן⁸⁶ והריטב"א⁸⁷, עיין שם היטב, ובכל זאת חושש החלקת מחוקק

דברי רבי מאיר), משמע דדמאי הוי דרבנן אפילו לרבי מאיר, ולמה אינו טבל דאורייתא דסמוך מיעוט דאין מעשרין לחזקת טבל!

86. (בד"ה 'אי חיישינן לשאלה, חמור בסימני אוכף היכי מהדרינן') קרוב לסופו: 'זמיהו תמיה לי: ליחוש למכירה שמא מכרו וידע סימניו? והיכי מהדרינן לעולם אבדה בסימניו! ואיכא למימר: דכיון שלו היתה – בחזקתו עומדת, ואין אתה רשאי להוציאו מרשותו משום חשש בעלמא'.

87. 'וא"ת: כל אבדה שבעולם לא נחזיר, וניחוש למכירה או למתנה! ויש לומר דמכירה או מתנה מילתא

85. אהא דהקשו על מה שכתבו ד'היכא דחזקה מסייעת למיעוט נראה דחייש רבי מאיר למיעוטא מדאורייתא' מהא דבפרק הזהב (בבא מציעא נה, ב) גבי חמשה חומשין הם (שזר האוכל תרומת מעשר של דמאי בשוגג מוסיף חומש) אמר רב נחמן אמר שמואל: הא מני רבי מאיר היא, דאמר: עשו חכמים חזוק לדבריהם כשל תורה (ועד"ז גרסינן בירושלמי ערלה פ"ב ה"א: 'מאן תנא תרומת מעשר של דמאי? רבי מאיר, דרבי מאיר מחמיר בדבריהן כדברי תורה', ועיין שם דאמר רבי חנינא דהיינו כהא דתנינן במסכת נדה 'הרואה כתם הרי זו מקולקלת וחוששת משום זוב,

להן, ואם כן מה יוסיף להן לכאורה חזקת כשרות שבגללה נחדל מלחוש לגנבה? יש לומר דהתם הטעם משום דאין חזקת ממון למתים כמבואר בספרי האחרונים, או משום דיש חזקת אשת איש לנגד כמבואר בנודע ביהודה [מהדורא] קמא תשובה מ"ד בד"ה וגם [כבר זה] כו', אם כן לגניבה הרי הוי שתי חזקות לנגד חזקת אשת איש: חזקת מרא קמא של הבגדים (דלכאורה גם בגנבה יוצאים הכלים מרשות בעליהם, ומתנגד הוא לחזקת מרא קמא. ויש לדבר בפרט הזה אי גם בגנבה נפקי החפצים מרשות מרא קמא או לא, ובתשובה שם כתבתי מזה), וחזקת כשרות של היהודי הנמצא, יש לומר דבהאי גוונא אף החוששין לשאלה וגם למכירה ואבדה יודו דלגנבה אין לחוש, כאמור. וידוקדקו בזה דברי החלקת מחוקק שהשמיט בחששותיו "גנבה", משום דלגנבה באמת אי באם רואין שהנטבע הוא איש ישראל, אין לחוש כנזכר; ואם כן בהכרת כל הבגדים באם נדין דלשאלה ולאבדה ולמכירה אין מקום לחוש, על פי דברי המהרי"ט הנ"ל, וכן על פי דברי הנודע ביהודה הנ"ל שלא בא לחלוק על המהרי"ט רק מטעם חששא דגנבה כמפורש משטחיות דברי הנודע ביהודה, יש לומר שאם בנדון דידן נתברר לנו בודאי שהנמצא הוא איש ישראל, ורק הספק הוא אם בעל העגונה הוא, אז גם לחשש "גנבה" אין מקום לחוש.

וידעתי שיש מקום למערער לומר דאף שלא ניחוש שמא זה הנמצא בעצמו גנב את הבגדים מטעם חזקת כשרות כנ"ל, על כל פנים ניחוש שמא גנב אינו ישראל אחד את הבגדים מבעל האשה וההוא נתנם אחר כך לישראל אחד וישראל נטבע ומת; ואכתי איכא למיחש לפי זה אף בכל בגדיו. אמנם זהו חשש רחוק מאד לומר שמעשים נוראים כאלה אירעו במכוון במאורע הלז שגוי גנב כל הבגדים של בעל האשה ואחר כך באו ליד ישראל אחר והוא המת, ולא מצינו בש"ס דוגמא לחוש לחששות מוזרים כאלה; ולומר שהגנב בעצמו הוא המת, זהו מתנגד לחזקת כשרות ולא חיישינן לזה, כאמור. באופן שאם בנדון דידן הנמצא הוא איש יהודי בבירור, היה לנו יסוד גדול להתיר בהכרת כל הבגדים על פי דברי המהרי"ט, באין סותר לזה מדברי הנודע ביהודה הנזכר, אילולא הריעותא שיש בנדון דידן שלא נמצאו הבגדים עליו שנבאר מזה להלן אם ירצה ה' (ובתשובתי בארתי באורך את החששות דשאלה ומכירה ודברי הראשונים בזה, ואין אתי הכושר עתה להעתיק את כל אשר כתבתי שם).

ב) **ועתה** אתה כ"ק אאמו"ר שי' נגעת בתשובתך בפרט זה, והבאת את דברי מרן הגאון הקדוש זצ"ל בצמח צדק⁸⁸ סוף סימן ע"ב שכתב דאין

אחריתי היא ולא מפקינן ממנוא מחזקתיה כיון דהוי מידי דלא קאי למכירה ואין זה עשוי למכור את כליו.
88. אבן העזר.

רצונו לומר לא איסור ולא היתר בנמצאו כלים סמוכין ולא עליו; וכן הבאת את דבריו הקדושים בסי' נ"ו שהאריך בפרט זה דנמצאו כליו סמוכים, עיין שם.

והנה לדעתי הדין שבבית שמואל⁸⁹ ס"ק ס"ט לענין נמצא ארנקי סמוך להמת-הנמצא שעל זה דנו רבותינו האחרונים שאחרי הבית שמואל והדין שבהט"ז ס"ק מ"ו שהבאתי המה שני ענינים נבדלים לגמרי: הבית שמואל בסוף ס"ק ס"ט מדבר באם נמצא אחד מת וסמוך לו נמצא ארנקי – דלכאורה היה מקום לדון מצד הסמיכות שהארנקי הוא של המת, ואם כן אם יש הכרה בטביעת עין או בסימן מובהק גמור שהארנקי הוא של בעל האשה היינו יכולין להתיר דהוי כלים דלא מושלי. ועל זה קאמר הבית שמואל דהסמיכות אינו מכריח שמן המת נפל הארנקי ודלמא הארנקי הוא מן הבעל האשה שההוא אבד הארנקי מאז ומקדם והמת איניש אחרינא הוא, ובעל הארנקי שהוא גם כן בעל האשה חי הוא. ואינו דומה לנמצא פירות סמוך לכלי שבחושן משפט סימן רס"ב⁹⁰ דתלינן מפאת הסמיכות דפירות נפלו מהכלי, אלה דברי הבית שמואל. ובטעם שאינו דומה, יפה דיבר הנתיבות בסי' רס"ב ס"ק ו' דשם הרי לפנינו איש אחד עומד וטוען ברי שהפירות היו בכלי ונפלו מהכלי, אבל שאנו מעצמנו נחליט להכריח שהדבר המונח בסמוך נפל מהדבר השני המונח סמוך אצלו זה לא שמענו. ורבינו הקדוש בצמח צדק סי' נ"ו הסכים להסברת הנתיבות הזאת, שכבר קדם את הנתיבות בזה הפני יהושע בגיטין כ"ח.⁹¹ עיין בצמח צדק שם אות א' ובהקיצור.

ולדעתי נראה עוד שני טעמים פשוטים במה שאינו דומה נדון דהבית שמואל להא דחושן משפט סימן רס"ב:

א] יש לומר דהיתר של סמיכות אם היינו דנין יוכל היות דהוי כעין סימן, דמה שנמצא סמוך זהו הוכחה שנפל מהדבר שקרוב לו; דכל הוכחה לכאורה הוי כעין גדר סימן, דהוי גם כן הוכחה שהאיש הלזה או החפץ הנוכחי הוא של בעל הסימן. ויש לדון דהוכחת הסמיכות מיחשבה לסימן אמצעי. ואם כן שפיר נימא דלענין אבידה מהני, דהרי לענין אבדה מועיל סימן בינוני כנודע מטעם דהפקר בית דין, אף אי סימנים לאו דאורייתא. אבל לענין התרת אשה דקיימא לן דסימן בינוני לא מהני, לכך גם סמיכות לא מהני. ואין ללמוד בזה דין עגונה מאבידה, אחרי ההנחה האפשרית דהוי רק תורת סימן, ואחרי ההלכה דסימוכין אינן מועילין בעדות אשה. ואולי

89. על שולחן ערוך אבן העזר סימן י"ז.

90. סעיף יט: 'נמצא כלי ולפניו פירות.. אם מראים הדברים שהם של אדם אחד חייב להכריז'.

91. והביא הנתיבות שם מהתוספות דבבא מציעא דף

כ"ב (ע"ב) בד"ה אי דליכא סימן דלא חשדינן ליה למשקר רק דאמרינן דילמא גם מאחר נפל, עיין שם (נעתק בצמח צדק שם. ועיין מה שהאריך בזה בשו"ת צמח צדק שם).

טעם זה נכלל בה"ועוד נראה" שבנתיבות שם ודברי יתר האחרונים והסברות שהוזכרו בצמח צדק שם.

ב] יש לומר: הנה לכאורה כל טעם ההוכחה של סמיכות שכשמוך הוכחה לפנינו שממנו הוא, נוסד לדעתי לכאורה על הכלל שבש"ס בבא-בתרא כ"ג] ע"ב דקורבא סברא דאורייתא הוא דיליף מעגלה ערופה עיין שם⁹²; ומטעם קורבא הוא. ואם כן הרי הלכה מוחלטת אצלנו דרוב עדיף מקרוב וכדברי רבי חנינא בבבא בתרא שם דרוב וקרוב הלך אחרי הרוב⁹³. ולפי זה אחרי דרואין אנו שלענין היתר אשה גם רוב לא מהני, וכמבואר ממתניתין דגיטין כ"ח ע"ב] לענין ספינה שטבעה במים⁹⁴ דהש"ס בבבא בתרא קנ"ג ע"ב קחשיב לה בכלל רובן לאכד⁹⁵, בכל זאת נותנין על הנטבעים חומרי חיים וחומרי מתים מדאורייתא. ומבואר בהריב"ש סי' שע"ט הטעם שהוא משום דיש שני חזקות לנגד, חזקת חיים של בעל האשה וחזקת אשת האיש של האשה⁹⁶. עיין שם ובספרי האחרונים⁹⁷. על כל פנים רוב לא מהני בעדות אשה בודאי. ולהריב"ש גם מדאורייתא לא מהני⁹⁸ (והא דמים שאין להם סוף הוא רק מדרבנן, הוא משום דכיון ששהה עד כדי שתצא נפשו הוא כמעט מהנמנע שינצל וענין נסי הוא אם ינצל. והוי יותר מרובא, ואולי גם מתרי רובי. ויש להאריך בזה). ואם כן קורבא שהוכחה פחותה מן הרוב היא בודאי שלא יועיל, ולענין אבידה שמועיל גם רובא לענין להחזיר אבידה (דלענין השבת אבידה הרי אין אנו דנין את הכלל של אין הולכין בממון אחר הרוב כמבואר בתוספות כתובות

92. דכתיב: והיה העיר הקרובה אל החלל וגו' (גמרא בבא בתרא שם. ופירוש רש"י שם ד"ה רוב וקרוב).

93. ולפירוש הפני משה להכי אוקמינן בתלמוד ירושלמי בבא בתרא פ"ב ה"ו למתניתין 'ניפול (=גוזל של יונים שנפל) הנמצא.. בין שני שובכות; קרוב לזה – שלו, ולזה – שלו; מחצה על מחצה – שניהן יחלוקו' בשאין דרך הרבים מפסקת בנתיים, משום דליכא למיחש דילמא מרובא דעלמא נינהו ('אבל בזמן שמפסקת' דרך הרבים שם 'לא בדא' אמרו דהולכין אחר הקרוב, משום דאיכא למיתלי בתר רובא דעלמא והוי של מוצאו); אבל הרידב"ז פירש שם שאם היה דרך הרבים מפסקת כבר נתיאש ממנה בעל השובך.

94. ש'עיר שכבשה כרקום (הצר על העיר), וספינה שאבדה בים, והיוצא ליהרג – נותנין עליהן חומרי חיים (שאינן משיאין נשותיהם, דחיישינן שמא השליכין הספינה לחוץ במקום רחוק כשהן חייין) וחומרי מתים (שאם כהנים היו אותן שטבעו, נשיהן ועבדיהן אין

אוכלין בתרומה) (משנה גיטין שם. ופירוש [מגנצא מיסוד] רבינו גרשום מאור הגולה בבא בתרא קנ"ג, ב). 95. שרובן של אנשים שהיו בה - לאיבוד (פירוש [מגנצא מיסוד] רבינו גרשום מאור הגולה בבא בתרא שם).

96. נעתק בשו"ת צמח צדק אבן העזר סימן מט אות ו (עיין שם שכתב: 'ובזה יש ליישב מה שכתב הרמב"ם פ"ו מהלכות גירושין דין כ"ח בהניחו גוסס שהוא ג"כ ספק מגורשת, ואע"פ שבהדיא אמרו בגמרא דרוב גוססים למיתה וכיון דרובא עדיף מחזקה הוה ליה אינה מגורשת כלל לחומרא על כל פנים (דלחומרא לא אמרינן סמוך מיעוטא כו'), ולמה שכתב הריב"ש אתי שפיר). וראה ג"כ שו"ת צמח צדק שם סימן נט אות ג. 97. נודע ביהודה מהדורא קמא אבן העזר סימן מג (ד"ה ועוד ראי'). שו"ת חמדת שלמה אבן העזר סימן כג אות טו ואילך (ושם סימן כד). תשובת בית אפרים חלק אבן העזר סי' ל.

98. ולכן כתב בשו"ת הריב"ש שם (ד"ה והנהו תלת), ד'אם נשאת, תצא'.

ט"ו ע"ב⁹⁹; וכן לפי האמור בתוספות בבא קמא כ"ז ב' שהטעם של אין הולכין בממון אחר הרוב הוא משום דחזקת ממון לנגד, אם כן באבדה הרי ליכא חזקת ממון לנגד. וכידוע על פי דברי וכללי הראשונים והאחרונים), גם המעלה של "קרוב" יועיל. מה שאין כן לענין עדות אשה שרוב אינו מועיל, "קרוב" המועט בסוג מעלתו מן מעלת "רוב" בודאי שלא יועיל. ודו"ק. ועל זה חלקו חבריו וסבירא להו שגם בעדות אשה מהני בזה הוכחה דסמוך. וטעם נבאר הלאה בעזה"י.

אך כל זה הוא באם מת נמצא לפנינו והספק הוא רק על איכות ההוכחה דסמוך כנזכר. והט"ז בס"ק מ"ו מדבר בענין אחר לגמרי: הוא מדבר כשלא נמצא מת לפנינו רק הבגדים, בזה צוח ככרוכיא על הלבוש כמה שנראה מדבריו שגם בזה יש מקום לפעמים להקל, כשראוהו מקודם שנטבע בבגדים אלה. והוא הט"ז החליט שבכהאי גוונא אין שום הוא אמינא כלל להקל בזה, עיין שם. והוא ענין שונה לגמרי מדברי הבית שמואל שמדבר בנמצא גוף מת וסמוך ממש לו מהכלים דלא מושלי, ומכירים בטביעת עין או ע"י סימן מובהק ביותר שהארנקי הוא של בעל האשה; שבזה יש לדון מפני הסמיכות, שהארנקי נפל מהגוף-המת הסמוך ויהי' זה הוכחה שהמת הוא הוא בעל האשה. ובזה נחלק הוא וחבריו¹⁰⁰. אבל אין זה ענין לדברי הט"ז בכלל.

ג) **ועתה** נחזי אנן בנדוננו. בנדון דידן הבגדים נמצאו על שפת הנהר. וגוף-מת הוציאו מן המים אחורי בית הריחיים של זאראחאוויטש, לא הרחק ממקום הבגדים. ונדון זה לכאורה אינו דומה לא לנדון דהלבוש והט"ז הנ"ל וגם לא לנדון של הבית שמואל הנזכר. להא דהט"ז הנ"ל אינו דומה, דשם הרי לא מצאו כל גוף מת, רק מתחילה ראו איש אחד, שיודעין אנו מי הוא ושבעל האשה הוא שנטבע. ואמנם טביעתו לא תספיק להתירה, מצד דהוי מים שאין להם סוף או דהוי גם מדאורייתא בלא שהו כדי שתצא נפשו. בזה צדק הט"ז מאד שמציאת בגדים בלא גוף, יהיה איזה בגד שיהי' זופיצא או ראק (בהלבוש שם מחלק בין בין פרטי הבגדים האלה. עיין בט"ז שם) לא מהני כלל לעשות איזה סניף להיתר. אבל בנדון דידן הרי גם גוף-מת לפנינו מועלה מן המים, ומראים הדברים לכאורה שהבגדים המה מהגוף הטבוע הלז. ויוכל היות דהוי כעין הוכחה באמת שההוא בלכתו לרחוץ בנהר הפשיט את הבגדים האלה מעליו ואלה הם. ויש לומר לכאורה דזה יכנס בסוג דינו של הבית שמואל הנזכר.

אך באמת גם לנדונו של הבית שמואל אינו דומה: הבית שמואל מדבר באם נמצא סמוך הארנקי למקום מציאותו של הגוף-המת, ובגדר סמוך דנו רבותינו החולקים עליו להקל בזה. והגדרת המושג של סמוך מבואר בקצות

99. ד"ה להחזיר לו אבידה.

100. נתיבות המשפט סימן רס"ב ס"ק ו'.

החושן סימן רס"ב ס"ק ב הנזכר שהוא מן אמה עד ד' אמות; ומדמה זה לגדר הסמיכות של מרקוליס בעבודה זרה פרק רבי ישמעאל¹⁰¹, וכן בסוף דבריו שם לענין עגונה מזכיר גם כן את גדר המסוך שהוא מן אמה עד ד' עיין שם. ואם כן בעובדא דידן שמקום מציאתם של הבגדים הוא איותר מד' אמות מן המקום שנמצא הטבוע בהמים, לא יועיל אף להחולקים על הבית שמואל. והקצות בעצמו שהוא מהמקילים בנמצא ארנקי סמוך, שהבית שמואל [החמיר]; התנה שיהי' לא יותר מהרחק ד' אמות, מה שאין זה בנדון דידן.. ואכן בנתיבות שם ס"ק ו חולק על דמיונו של הקצות החושן להא דמרקוליס וסובר דלפי האומד תליא מלתא בהשיעור שיתפזרו הפירות מן הכלי עיין שם. אם כן יש לומר שבנדון דידן גם כן אומדן הדברים שהבגדים ממנו, כשהלך לרחוץ הפשיט את בגדיו והניחם על שפת הנהר. והדר הוה לי' נדון דידן כנדון דסמוך שהקילו בזה החולקים על הב"ש. ואף דהנתיבות בעצמו מכריע כהבית שמואל; בכל זאת אם נתפוש סברתו דאין הגדרה פרטית למדת ה"סמוך" ובאומד תליא מלתא, ובדינו של הבית שמואל נתפוס כהקצות ודעימי' להקל, יצמח מזה כעין קולא בנדון דידן. – ואולם אחרי שהקצות בעצמו הגדיר את המושג של "סמוך" בתחום ידוע של "אמה" או "ארבע אמות", קשה לעשות הר ההר של קולות לסמוך על יתרא ד"סמוך".

אצל מרקוליס קטן, ורבנן אמרי: משום רגלי מרקוליס. כמה הן רגלי מרקוליס? רבי בא בשם רבנן דתמן: חמשים אמה'. ובחידושי הריטב"א עבודה זרה ג, א כתב: 'זמיהו כל שמרוחקות יותר מארבע אמות אפילו רבי ישמעאל שרי, דהא לא אסר אפילו בשלש אלא כשהן בצד מרקולוס; ואף על פי שאמר בירושלמי: וכמה רגלי מרקולוס? חמשים אמה! – בשמפוזרות, אי נמי: הוא בשנשרו ודאי אבל אין אחת מהן רחוקה מדוכתיה ארבע אמות שנראה הכל כגוף אחד שזה ראש ואלו רגלים, וחמשים אמה לאו דוקא'. ובבית הבחירה לרבינו מנחם בר' שלמה המאירי כתב: 'ובתלמוד המערב טעמא דרבנן משום רגלי מרקולוס, כמה רגלי מרקולוס? חמשים אמה, ואם כן נראית עמו היינו חמשים אמה, ואי אפשר לומר כן – שהרי אמרו [בתלמוד המערב] שם: 'נראה עמו – גופו, שאינו נראה עמו – אינו גופו'; אלא שלענין פסק נראה לי שנאמרה על שנודע לנו שזרקה לעבדה, ואחר שכן כל חמשים אמה אסור, משם ואילך אפילו כיון אינו כלום והרי הוא כזורק אבן בדרך שאינו כלום'. ונראה שהריטב"א פירש ד'רבנן אמרי: משום רגלי מרקוליס' אינו פירוש דברי חכמים שבמשנה, כי אם רבנן דפליגי ארבי אמי דפירשו דהא דקאמר רבי ישמעאל 'שלש אבנים זו בצד זו בצד מרקוליס – אסורות' הוא לא משום 'מרקוליס קטן אצל מרקוליס גדול' אלא משום 'רגלי מרקוליס'.

101. דהא דתנן בפרק רבי ישמעאל (עבודה זרה מט, ב. ובפירושו רש"י) 'רבי ישמעאל אומר: שלש אבנים זו בצד זו בצד מרקוליס (גדול שכבר עבדוהו וזרקו עליו אבנים הרבה) – אסורות, ושתיים – מותרות; וחכמים אומרים: שנראות עמו (דנראה שנפלו משם) – אסורות (בין ג' בין שתיים), ושאינן נראות עמו (- אין סמוכות לו) – מותרות (ואפילו ג') אוקים לה רב יצחק בר יוסף אמר רבי יוחנן (בגמרא שם דבידוע שנשרו אבנים הללו מן המרקוליס דברי הכל אסורות); 'במקורבות.. דאיכא למימר: מיניה (מן המרקוליס) נפל – דברי הכל אסורות, כי פליגי במרוחקות.. רבי ישמעאל סבר: עושין מרקוליס קטן בצד מרקוליס גדול, שלש דדמיין למרקוליס – אסורות, שתיים מותרות; רבנן סברי: אין עושין מרקוליס קטן בצד מרקוליס גדול, לא שנא שלש ולא שנא שתיים – נראות עמו אסורות, שאין נראות עמו מותרות' (גמרא שם דף נ רע"א). ופירש רבינו חננאל שם: 'מקורבות.. בתוך ד' אמות' (על פי הא דפרכינן עלה בגמרא שם: 'והא בצד מרקוליס קטני! ומשנינן: 'מאי: בצד? בצד ארבע אמות ידיה'), אבל רש"י פירש שם 'במקורבות [מאד] כגון באמה וחצי אמה' (ועיין בתוספות שם) [אבל בירושלמי עבודה זרה פרק ד ריש הלכה א (תנן): 'וחכמים אומרים: את שהוא נראה עמו – אסור, ואת שאינו נראה עמו – מותר' (וגרסינן: 'אמר רבי אמי: טעמא דרבי ישמעאל – משום מרקוליס גדול

ועוד נראה לי, והוא העיקר, שכל הקולא של "סמוך" שהקילו החולקים על הבית שמואל הוא רק באם יש לדון כבהא דחושן משפט לענין פירות סמוך לכלי שנפלו הפירות מהכלי, אבל היכא שאין לתלות בנפילה כי אם באיזה מעשה במתכוין אז אין לזה שייכות לדיני דסמוך; ורק הוכחות אחרות לפנינו בזה שמוכח הדבר שהבגדים הנם ממנו, אבל אין לנו ענין להא ד"סמוך". ומציאותו של הבית שמואל לענין ארנקי גם כן כן, אם יש מקום לומר שנפל מגופו של המת; אבל היכא שלתלות בנפילה לא שייך, אז אין לו ענין לגדר הדין של "סמוך" שבחושן משפט. ולפי זה בנדון דידן שאין סברא לומר שהבגדים נפלו מהנטבע, כי אם שמזה שנמצא נטבע בנהר ובגדים על שפת הנהר – נדין מזה שההוא כשהלך לרחוץ הפשיט את הבגדים והניחם והוא הלך לרחוץ, אין זה ענין לגדר "סמוך". הוכחה שהבגדים המה ממנו היא, אבל אין זה שייך להא ד"סמוך", ודו"ק.

וגם שיש עוד לומר דכל קולותם של החולקים על הבית שמואל בנמצא הארנקי סמוך, היינו כשמפאת הסמיכות נוכל לדון שנפלו מהגוף-המת כשהוא כבר מת רחמנא ליצלן, שזה הוכחה שבעל הארנקי הוא המת כמובן, אחרי שלאחר מיתתו נפל ממנו הארנקי, ואת בעל הארנקי יודעין אנו שהוא בעל האשה העגונה. אבל בנדון דידן הרי הבגדים בודאי הופשטו ממנו בחייו, כמובן, שהרי [צריך] תחלה לומר שהלך לרחוץ בנהר ובלכתו הפשיט את בגדיו לפני ירידתו לרחוץ, כמנהג העולם; ואם כן הרי משעת הסרת הבגדים מעליו אין הוכחה על מיתתו רחמנא ליצלן, כיון שהוסרו בעודו חי. ואך לאחר כך בהצטרף לזה מציאותו של נטבע, תצורף להוכיח שהוא הוא בעל הבדים האלה; אבל מן ההסרה עצמה של הבגדים אין עוד ראייה שמת. ואם כן אינו ענין לנדונו דהבית שמואל והחולקים עליו, דשם הרי כשהנך דן מסיבת הסמיכות שהארנקי נפל מהגוף הלז שסמוך לו להארנקי, זה גופא תגיד לך שמת בעל הארנקי; מה שאין כן בנדון דידן רגע ההסרה אינו אומר כלום, שהרי בחייו היה, וענין שונה הוא. ודו"ק בסברא זו כי קצרת.

והנה מה שרציתי לומר בד"ה ועוד נראה הנזכר, דהיכא דבעינן לבא להתליה של מעשה במתכוין איננו דנין את הסברא של "סמוך", כאמור, מצאתי עתה להעיר על זה לכאורה מדברי הש"ס דבבא בתרא כ"ד ע"א בסוגיא דרוב וקרוב בההוא חצבא דחמרא דאשתכח בפרדיסא דערלה¹⁰², שהיינו דנין בזה

ולא אחר הקרוב) [ורחינן דאפילו לית ליה דרבי חנינא אי גניב מיניה, אצנוע בגויה לא מצנעי, ופירש רש"י: 'אין דרך גנבים להצניע היין במקום שגנבוהו משם, משום דמתירא שמא ימצאהו דורך הענבים'].

102. כד אחד של יין שנמצא בכרם אחד שהיו בו ענבים של ערלה, והתיר אותו רבינא (ופירש רש"י בד"ה שרי רבינא: ולא חש שמא מכרם זה גנב היין זה). ובעינן למימר שהוא משום דסבר לה דרבי חנינא (שהולכים אחר רוב הכרמים שאינם ערלה,

סברת "קרוב", אילולי דברי רבי חנינא דרוב וקרוב הלך אחר הרוב, עיין שם. והיינו שהיינו אומרים שהגנב גנב את החצבא מהכרם הלז שנמצא בו, מפני היותו סמוך; עיין שם ברש"י ד"ה שרי רבינא. והרי זהו מעשה במתכוין לתלות שהגנב גנב מהכרם! ומוכח שגם במעשה-במתכוין איכא סברא "קורבא". ואם כן לפי הנחתנו שסברת החולקים על הבית שמואל ותולים ב"סמוך" להקל בזה הוא מטעם "קורבא", כנ"ל בד"ה י"ל הנה לכאורה כו', יהיה מוכח לפי זה מדברי הש"ס האלה שגם בעשיה במתכוין יש לדון סברת "קורבא"; דלא כדברינו הנ"ל.

ואפם אף אם נאמר כן, על כל פנים הסברא השניה שבד"ה וגם שיש עוד כו' היא נכונה שנדוננו אין לו כל ענין לדברי החולקים על הבית שמואל בנדון דידי' שנמצא הארנקי סמוך כלל, כאמור בסיעתא דשמיא, באופן שלבנות יסוד עקרי להיתרא בנדון דידן מדעת החולקים על הבית שמואל קשה לדעת. ורק כמו שכתבתי בקונטרסי שערכתי אליך, אבא מארי עטרת ראשי שליט"א, דעל כל פנים הוכחה הוי שהבגדים המה מהנטבע, וחזי לאיטרופי להיתר של הכרת התמונה הפוטוגרפית שיש בנדון דידן; וכמו שבארתי שם בעזה"י. ועוד נדבר מזה ברצות ד'.

והנה הרמ"א בסוף סעיף ל"ב הביא את דעת היש אומרים דכראוהו נטבע בבגדים אלו ואחר כך כשהעלו את אחד טבוע הכירו את הבגדים על ידי סימן מובהק (היינו סימן המועיל אף למאן דאמר: סימנין דרבנן) שהן הן הבגדים שראו את אחד נטבע בהם, מהני להתיר, עיין שם¹⁰³. ובהכרח לומר דאף שאין כל הכרה בגוף הנטבע, דאם לא כן תיפוק ליה מטעם הכרת המת. ולכאורה הוא הדין ע"י טביעות עין בהבגדים מהני בנדון דהרמ"א, דמאי שנא סימן מובהק מטביעות עין. ואולם נידון דידן אינו דומה להא דהרמ"א כלל, כאשר דברנו, דבהא דרמ"א הרי נמצא לבוש באותן הבגדים עצמם, וחדושיו של הרמ"א הוא רק דאין בזה חשש שאלה, דליחוש שמא עלה משם והשאליל בגדיו לחר ונטבע אותו אחר, כולי האי לא חיישינן, כמבואר בחלקת מחוקק ס"ק ס

תאמר: וניחוש לשאלה, כדאמרינן בפרק בתרא דיבמות! ויש לומר... ביודע שבחפיסה או בדלוסקמא איבדו, ומכל מקום צריך שיהא מכיר חפיסה או דלוסקמא בטביעות עינא, דמה שיוודע שבחפיסה או בדלוסקמא איבדו – אין זה סימן. והא דתנן בפרק קמא דבבא מציעא (כ, א): מצא בחפיסה או בדלוסקמא תכריך של שטרות או אגודה של שטרות כו' – התם מיירי שנתן סימן בחפיסה או בדלוסקמא עצמו, ועל ידו מחזיר לו מה שבתוכו, ולא חיישינן לשאלה לענין ממון! אם ידוע שנאבד הגט בכלי זה לא חיישינן לשאלה (עיין שם בארוכה).

103. והוא משו"ת מהר"ם פדווא סימן ל"ז. וכתב הבית שמואל שם ס"ק צ"ח: 'דין זה איתא בתוספות ביבמות דף ק"כ [ע"ב סוף ד"ה איבעית אימא כליו בחיורי: יללישנא קמא [ביבמות ככ, א דאמר רבא דסימנין דאורייתא, והא דתנן ביבמות שם: אין מעידין (על האיש שמת) אלא על פרצוף פנים עם החוטם, אף על פי שיש סימנין בגופו ובכליו] ולא סמיכין אסימנין בכליו, משום] דחיישינן לשאלה, מיירי התם [בפרק כל הגט (גיטין כו, א) דתנן: (שליח) המביא גט ואבד הימנו.. מצאו בחפיסה או בדלוסקמא, אם מכירו – כשר] שידוע שכן איבדו בחפיסה, ולהכי לא חיישינן לשאלה] ובגיטין דף כ"ח [ע"א ד"ה מצאו בחפיסה: 'ואם

ובבית שמואל ס"ק צ ובט"ז ס"ק מו. אבל בנדון דידן מלבד החששא דשאלה הרי יש עו דחשש שמא הפשיט את בגדיו והלך לעלמא כיון שלא מצאתיו לבוש בהבגדים כנ"ל באורך. ונשאר רק הצד דמה שנמצאו על שפת הנהר מיחשב כמו שהי' לבוש בהם, עלפי סברתם של החולקים על הבית שמואל וסבירא להו דמצאו את הארנקי סמוך מיחשב כמו שנמצא הארנקי קשור בו; ועל זה כבר בררנו בארוכה בעזה"י שלדעתנו אין בנדון זה טעמי ההיתר של החולקים על הבית שמואל בהא דארנקי, ורק סניף הוי על כל פנים להיתר של הכרת התמונה, כאמור.

וְדַבְרֵי הרמ"א אלה דאתאן לידן יוכיחו לכאורה לנגד שיטת האבן העוזר ודעימי' שהזכרנו פעמים אחדות בקונטרסנו, המקילים במים שאין להם סוף בסימן אמצעי, דהרי הרמ"א כאן קאי על המחבר דמיירי לכאורה בים הגדול דהוי מים שאין להם סוף, ובכל זאת הצריך הרמ"א סימן מובהק בהבגדים. והרי כיון דלא חיישינן לשאלה בנדון דהרמ"א מטעם שנתבאר שם, אם כן למה לי לצורך ההכרה סימן מובהק? אף סימן אמצעי לכאורה מהני להאבן העוזר כיון דמים שאין להם סוף הוא! ומוכח לכאורה דלא כהאבן העוזר. ואולי יש לומר דהרמ"א מדבר בכל גווני אף בלא ראוהו כדי שתצא נפשו דאז במים שאין להם סוף הוי גם כן איסור דאורייתא כמבואר בהריב"ש ודבברי הרמ"א סעיף ל"ד, ובכי הא אף להאבן העוזר לא מהני סימן אמצעי, ודו"ק].

אמנם מה שהזכרנו לעיל דלכאורה בנדון דהרמ"א גם טביעות עין היה [צריך] להיות מועיל כמו סימן מובהק דמאי שנא, אולי יש לומר דהרמ"א בדיוק הזכיר סימן מובהק דוקא. והוא על פי דברי איזה מאחרונים דאף בהכרת הבגדים אמרינן בדדמי בראוהו שנטבע,; ולזה הצריך הרמ"א היתרא דסימן מובהק דוקא, דבסימן לא שייך סברת בדדמי. ועתה אחרי כתבי מצאתי שבכוונת דיוק לשון הרמ"א כוונתי לדברי הנודע ביהודה ב[מהדורא] קמא סימן מ"ג בד"ה אבל עכ"פ עיין שם. והנאני. ודו"ק. אך העיקר נראה דבהכרת הגדים לא שייך בדדמי כמו שבארנו במקום אחר.

ועתה נבאר עוד בעזה"י בנוגע לעיקר ההיתר שבנדון דידן, הכרת התמונה הפוטוגרפית. והנה אתה אמו"ר שי' העירות במכתבך השני לדון מהא דאין מעידין לאחר ג' ימים וכן באשתהי, אף על גב שהוא מכיר אותו בטביעות עין היטב, על כל פנים יש לחוש שמא אחר הוא דאשתני ונדמה לו שהוא בעל של אשה זו והבעל באמת חי, אם כן איך יש להעיד מהדמות שנלקח. וכן הוספת להעיר על דברי הגריא"ס שהתיר הלכה למעשה באשה שבעלה מת בלונדון ושם הנמוס שמצלמים את הפוטוגרפיא אחרי מותו לדעת את המת מי הוא, ועל פי הכרת התמונה ההיא התיר למעשה; והלא שמא לאחר שלושה ימים צלמו את

דמותו? ואם גם בנטבעים עושם כן מי יאמר שעושים כן בחזיוה בשעתיה, והרי עד שיבוא האומן המטגרף¹⁰⁴ יהי' בודאי לאחרי הראיה בשעתיה שדרוש בנטבע. אלה דבריך אאמו"ר כמעט אות באות בשנוי מלים אחדים. הערות נכונות הנה. ואולם בטרם שאבוא לדון בנוגע להערותיך, אראה לבאר מעט את גדרי ההכרה בכלל מה שנראה לפי עניות דעתי לכלול ולברר על פי כלללי וגדרי הש"ס וראשונים בזה.

הנה בש"ס מצינו, לדעתי, שלושה סוגי הכרות בחפצים ובאדם: א] הכרה שעל ידי טביעת עין. ב] הכרה על ידי סימנין. ג] הכרת הפרצוף באדם. ונבארם בישיע ה'.

א] הכרה על ידי טביעת עין. הוא אף בדברים שישנם דומים זה לזה לגמרי בשוויגמור ועצמי, כמו שני כלים שניתכו על ידי אומן אחד ונדפסו בדפוס אחד; בכל זאת יוכל הכלי הפרטי להגדר על ידי טביעת עין. והיינו על ידי שביעת העין של בעל הכלי שמפני שעינו שבע בראית כליו חק שם יוצר העין, שעל ידי שביעת העין מוגדר ומורגש במוחו הבדל והכרה מהכלי שלו לאחר אף בדברים שוים זה לזה לגמרי והיא הבחנת העין וטביעתו; לא מפאת שיש איזה דבר המסמן ומפריש את הכלי שלו מכלי אחר, כי אם זהו חק הטבע שהטביע יוצר בראשית יתברך בעין האדם להבחין ולהבדיל אף בדברים דומים לגמרי. ועל הכרה זו שעל ידי טביעת עין כזה הננו סומכין מדאורייתא בכל דיני התורה היכא שצריך הכרה גמורה כמו בגט אשה, באיסורין לענין הכרת הבשר בחולין צ"ה ע"ב, וכן במציאה בתלמיד חכם ועוד ועוד. ועצם ההכרה נראה מהש"ס שמיחשבה הכרה טובה ומדויקה ואין חושששין בזה לטעות שמא טועה הוא בהבחנת עינו ובהרגש מוחו, ורק חוששין שמא הנהו משקר, הנו אומר שמכיר את הדבר ובאמת אינו מכיר ואין לו ידיעה בהדבר, בזה דנו חז"ל דבממון מפני חימוד ממון כמו במציאה וכדומה אין מאמינין רק לתלמידי חכמים דלא משנו במילייהו דלא חשוד לשקר. אבל עצם איכות ההכרה הנה הכרה טובה, לא מפני הגדרת הדבר הנטען בהפרש מיוחד, ורק מפני הכרת עין ושביעתה לבדה, והדבר ידוע רק להאדם-הרואה ולא יוכל למוסרה לאחר. אבל כן הוא הדבר שהבחנה והכרה גמורה היא, ולכך היכא דלא חיישינן לשקר, כמו במלתא דאיסורא, סומכין על הכרה כזאת אף באיסורי תורה היותר חמורים. והדברים האלה פשוטים וידועים בהרבה מקומות בש"ס: בכא מציעא כ"ג ע"ב "שבעתן העין קים ליה בגויה", והיינו לענין כלי

104. כן נדפס במגדל עז ע' עה (והוא חיבה שגורה והדפוסו 'המצלם' כפי שהוא נקרא כעת בלשון הרד"ץ מ'פוטוגרפיה'). ובשילהי ספר זכרון ע' קמב המדוברת מלשון 'נעשה אדם בצלמנו'.

שצורת כל הכלים שוה, כמפורש הלשון ברמב"ם בפרק י"ד מהלכות גזלה ואבדה הלכה י"ב¹⁰⁵ ובחושן משפט סימן רס"ב סעיף כ"א עיין שם. בבא מציעא י"ט ע"א לענין גט אשה, אף שיש גיטין שוים זה לזה, עיין ברש"י שם דהכרה הוא ע"י טביעת עין של הכתב והמדה¹⁰⁶ (ולשון רש"י בזה צריך לימוד). חולין צ"ה סע"ב לענין הכרת הבשר¹⁰⁷, אף שישנן חתיכות בשר דומין זה לזה. ופרט זה פשוט למתחילים. ופרטים הדברים בזה מה שנוגע לענין תלמיד חכם ועם הארץ וכן לענין גדר טביעת העין ושביעתה זהו מבואר בראשונים. ושיטת התוספות¹⁰⁸ ידועה דהטביעות עין של עם הארץ הוי טביעה טובה, ורק דחשדינן אותו למשקר. ועל כל פנים אין עתה הביאור בזה ורק כלל ההכרה הוי כאמור, וכל זה ידוע ופשוט.

ב] הכרה השניה שעל ידי "סימן" הנה הכרה לא מצד שביעת העין כי אם מצד איזה דבר המסומן ומובדל בהפרט הזה. והכרה הזאת בנוגע לעצם ההכרה הנה חלושה מהכרה של ידי טביעת עין, שהרי הכרה הזאת היא לחכמי הש"ס בספק, דיוכל היות שאינה הכרה כלל, ורק לענין מציאה [היא מועילה], להצד דסימנין דרבנן אינה הכרה כלל; ולהרבה ראשונים¹⁰⁹ נפשטה האיבעיא¹¹⁰ דסימנין אינן מועילין בתורת הכרה כלל. ובטעם הדבר שלא הויה הכרה הוא פשוט: אחרי שלהאיש השואל אין לו שביעת העין בעצמו על הדבר ורק שמכח הסימן הוי הוכחה שהוא הוא הדבר הנדרש,

שמא בשר נבלות הוא שכן דרך לחתוך נבלות ולהשליכן לכלבים), חתיכות (אם הבשר חתוך לחתיכות קטנות) – מותרות (שאינן אדם טורח לחתוך לחתיכות אלא בשר הראוי לאכילה) [נכלוי (חולין צה, א) דאמר: מותרות באכילה], ולפיכך אמר ליה לרב נחמן מנהרדעא (בגמרא חולין צה, ב) שהוא יכול לאכול את הכבד והכוליא שהשליכו העורבים בערב יום הכיפורים (אע"פ שנתעלם מן העין) [אבל בתלמוד ירושלמי שקלים פ"ז ה"ב משמע דהא דאמר רב 'בשר שנתעלם מן העין – אסור' הוא חומרא בעלמא שהחמיר בסורא, ורב הונא שהיה תלמידו וממלא מקומו בסורא פסק כוותיה; אבל רב כהנא פסק כפי הדין שהוא מותר].

108. בבא מציעא יט, א ד"ה אבל אינש דעלמא לא (בשם רבינו תם).

109. הרי"ף והרמב"ם, מכיין דביבמות ללישנא בתרא אמר רבא: דכולי עלמא סימנין לאו דאורייתא (והם סוברים: שבכל הש"ס כשיש לישנא קמא ולישנא בתרא, תמיד פוסקים כהלישנא בתרא).

110. ביבמות ובבא מציעא אי סימנין דאורייתא או דרבנן.

105. המוצא כלי חרש וכיוצא בהם מכלים שצורת כולם שוה.. אם היה כלים ששבעתם העין – חייב להכירו. שאם יבא תלמיד חכם ויאמר: אף על פי שאינו יכול ליתן בכלי כזה סימן יש לו בו טביעות עין – חייב להראותו לו, אם הכירו ואמר: שלי הוא – מחזירים.

106. ולשון רש"י: 'ואי טביעות עין חשיבא לכו אית לי בגויה טביעות עינא. מכירו אני בכתב ידי הסופר והעדים, מדת ארכו ורחבו, כאדם המכיר את חברו בטביעת עין שטבע בו ואין בו סימן'.

107. רב חייא בר אבין איתבד ליה כרכשא ביני דנא (נאבד לו כרכש בין החביות), אתא לקמיה דרב הונא, אמר ליה: אית לך סימנא בגויה? אמר ליה: לא! אית לך טביעות עינא בגויה (כלומר: מכיר אתה אותה)? אמר ליה: אין! [ואמר לו רב הונא:] אם כן זיל שקול (ופירש רש"י דרב הונא סבר ליה כרב דאמר: בשר שנתעלם מן העין – אסור, ולכן לא התיר לרב חייא בר אבין אלא מפני שהיה לו בו טביעות עין; אבל רב כהנא (רבו של רב אשי, שהיה ישיבתו בפומס נהרא) סבירא ליה כמתניתין דשקלים פרק ז משנה ג' 'בשר שנמצא .. בגבולין (בערי ישראל מחוץ לירושלים): אברין (אם הבשר מחוץ לאברים) – נבלות (חוששים

אם כן מי יאמר? דלמא יש עוד כלי בעולם בסימן כזה! אבל בשביעת העין, מאי תאמר? דלמא יש עוד אחר כזה! על כל פנים העין שבע ויודע, והעין אומרת שהוא הוא החפץ הנטען. ואף אי סימנין דאורייתא, טביעות עינא עדיף כמפורש מהש"ס חולין דלא קטלינן על ידי סימנין. והיינו אף בהצד דסימנין דאורייתא. דעל כל פנים ברור הוי רק טביעת עין. ועיין להלן בעזה"י. ואמנם לעומת זה יש מעלה בסימנין מה שיכול להגיד לאחרים, ולא רק באובנתא דלבא ועינא תלוי כי אם שיכול לספר לאחרים מהסימן וענינו, כמובן. ולכך לענין נאמנות הוי "סימן" יותר טוב לענין עם הארץ במציאה, דאיך ישקר? הלא הוא אינו רואה את החפץ עתה! וה"סימן" מברר את אמתת דברי הדורש את החפץ. ואך עצם ההכרה אינה הכרה להצד דסימנין דרבנן. ורק במציאה משום הפקר בית דין נגעו בזה. וכל זה מפורש בש"ס בבא מציעא כ"ז ב' וברש"י שם וביבמות ק"כ ועוד בדוכתי טובא. והדברים ידועים [ועיין בקצות החושן סימן רנ"ט ס"ק ב חידוש שיטה חדשה בענין סימנין, ודבריו צריכין בירור ולבון מיוחד, ואי"ה לעת הפנאי עוד נדבר בזה. וכן הנוגע לפרטי הסימנין, סימנין אמצעים ומובהקים ביותר זהו בירור פרטי בזה; וכללה של הכרה סימנית היא כאמור בקצרה].

ג] הכרה השלישית היא הכרת הפרצוף. הכרה הזאת נראה לי שהיא חשוב ביותר מכל הכרה טביעות-עינית, בזה שלא רק הכרה של שביעת העין בדברים הדומים זה לזה היא כמו הכרת החפץ על ידי טביעת עין, אך היא הכרה של דברים המובדלים בהבדל מיוחד זה מזה, כי חק שם היוצר בראשית בחותמו שאין פרצופיהן שוין זה לזה כבש"ס סנהדרין ל"ז ע"ב ול"ח ע"א, וצורה מיוחדת ניתנה לכל איש מאת יוצר האדם יתברך, והיא הכרה של ידיעת דבר מובדל אחד מחברו. ויוכל היות שהכרת הפרצוף נושאת בקרבה שני הדברים יחד: טביעת עין וסימנין. היא הכרה של שביעת העין, וגם השרטוטים המובדלים שבכל פרצוף מזולתו, כל הקוים השונים והרושמים הדקים הרי יסמנו ויבדילו אחד מחברו, ויש בזה גם גדר סימן; אך משונה איכות הסימן בזה מכל סימן דעלמא, שכל סימן ביכולת המעיד למסור ולהגיד לאחרים את מציאות הסימן, אבל כאן את גדר ההבדלה של האישי-הנבדל, בלתי שביעת העין לא יוכל לספר ולגלות לאחרים והרי גם זה רק באובנתא דלבא תלוי. אבל על כל פנים הפרט השני של מעלת ה"סימן", איכות ההצטיינות של הפרט הנבדל, ישנו גם בזה. ודו"ק.

והנה כד חזינן שחז"ל לא סמכו בעדות אשה רק על הכרת פרצוף-הפנים והחוטם ולא על הכרת הגוף, לכל הפוסקים לבד דעת ר"ת, זה יוכיח לכאורה שלא רצו לסמוך בזה על טביעת עין סתמי ככל טביעות-העין של דברים דומים, הכרה הא', דאם לא כן מדוע לא יסמכו על טביעת עין של הגוף?

ובהכרח לכאורה מזה שבעדות אשה דקדקו חז"ל לסמוך רק על הכרת הפרצוף שיש בזה הפרט של אינו דומה לחברו ולא על שביעת העין של הגוף (דאף שבשושבינים המכירים את מבנה הגוף של משנהו בטוב גם כן אין סומכין. ואף בהכרת האשה עצמה את גוף בעלה שידוע הלה בכלל היטב לא סמכו בטביעת עין בזה) לחוד¹¹¹. וכנראה שזהו מפני הטעם הלז שרק אין פרצופיהן שוין אמרו רז"ל בדיעתם את החוש העולמי; אבל גופות האנשים יוכלו להיות שוות, ולכן אין בזה רק גדר ההכרה של שביעת העין, ולא מהני בעדות אשה. ויתכן להיות שזה יסוד מחלקותיהם של הרבינו תם ויתר הפוסקים: דהרבינו תם סובר דסמכין על הכרת הגוף, דסבירא ליה מסברא דלא חמיר בזה מכל התורה דסמכין על הכרת טביעות-עינית בדברים דומים, ולא גרע הכרת הגוף משאר הכרה של טביעת עין; והחולקים סבירא להו שבזה צריך דוקא הכרת הפרצוף, שיש בזה המעלה של הטבע היא שאינם דומים זה לזה, ולא הכרת הגוף שרק הכרה של שביעת העין, ומשונה הכרה זאת מכל ההכרות שבתורה גם בפרט זה דכאן לא מהני טביעת עין רק הכרת הפרצוף. ואין זה ענין למה שהבאנו בקונטרסנו הקודם מהש"ס בכורות דלחד שינויא הוי בתורת חומרא, מה דבעינן פרצוף פנים עם החוטם בעדות אשה; דשם הרי מדבר הש"ס בהנוגע לאיכות ההכרה הפרצופית איך, אם צריך הצטרפות החוטם או לא. אבל בזה דלרש"י ודעימיה צריך הכרת הפנים ולא הגוף; זהו מדאורייתא לתרי הלישני, שבעדות אשה, לדידהו לבר מלרבינו תם וסיעתו, צריך דוקא הכרה פרצופית ולא הכרה טביעות-עינית מדאורייתא. והרבינו תם יסבור דהוי כמו בכל התורה דסומכין על הכרה טביעות עינית אף בדברים הדומים.

ובעצם הדבר טעמא בעי: מדוע משונה עדות אשה מכל דיני התורה, דלא מהני בה הכרה טביעות עינית. ולכאורה עלה על לבי לומר שהוא על פי דברי הריב"ש סימן שע"ט שהבאנו בקונטרסנו דבעדות אשה לא מהני מן התורה רובא, משום דיש שני חזקות לנגד חזקת חיים של הבעל וחזקת אשת איש של האשה ורוב לא עדיף משני חזקות. ולפי זה יתכן לומר דהפוסקים סבירא להו שהכרה של טביעות-עין הוי גדר רובא שעל פי הרוב מאמת ההכרה של שביעת העין בדברים הדומים זה לזה; ולכן בעינן דוקא הכרה פרצופית שבזה אחד לא נעדר להיות דומה לחברו, והוא "כל" ולא רק "רוב". והרבינו תם או שחולק על הריב"ש וסבירא ליה שגם בזה מהני מן התורה רובא, או דסבירא ליה שהכרה של טביעות-עין הוי גם כן הכרה ודאית ולא רק רובא.

111. ועיין לקמן בסוף התשובה מה שכתב בזה הפרי מגדים בכללי סימנים וטביעות עין שבסוף הלכות יורה דעה ח"א.

ואפם למה שכתב הנודע ביהודה ב[מהדורא] קמא סימן מ"ג בד"ה ואמנם אמרתי ובד"ה ואולם לפי שכתבתי דהריב"ש לא קאמר למלתיה דשתי חזקות רק היכא שאין מת מוטל לפנינו, כמו במים שאין להם סוף ולא ראוהו בכדי שתצא נפשו, שבוזה מכח החזקת חיים תדון לומר שאין כאן מת כלל ובעלה חי ויצא מן הנהר במקום אחר; אבל היכא שהננו מוצאין מת לפנינו ורק הספק מי הוא, הבעל או אחר, בזה ליכא הסברא דחזקת חיים של הבעל שמכחה תוכיח לדון שהנמצא אינו הבעל רק אחר, דהרי להאחר הי' גם כן חזקת חיים ומאי אולמיה דהבעל מההוא, ואין בזה רק חזקה אחת – חזקת אשת איש של האשה. עיין שם. וכן אני כתבתי במקום אחר כסברא הזאת באורך. וכמדומני שגם אתה אאמו"ר הזכרת סברא זאת בתשובתך. ואם כן על פי זה יסתר מה שרוצין הננו לומר בטעם שאינו מועיל טביעת עין משום דטביעת עין הוי רובא ויש שני חזקות לנגד, דהרי על כל פנים אחד מת בודאי לפנינו בזה, וסרה החזקת חיים כמובן; ואם כן גם הריב"ש לא יאמר בזה דרוב אינו מועיל מן התורה. ואכתי טעמא בעי: מדוע לא תועיל הכרה של טביעת עין בעדות אשה. ודו"ק.

ומל"בד זה: כיון דסימנים אמצעים מועילין להצד דסימנין דאורייתא, והרי לכאורה הכרה שכל ידי סימנין בינונים גם כן יותר מרובא לא הוי, דהרי במיעוט יוכל להיות שעוד לאחד יהיו סימנין כאלה, ואף בסימן מובהק ביותר ימצא אחד ביותר מני אלף; אבל סימן בינוני ימצא במיעוט לכאורה, ובכל זאת מועיל בעדות אשה להצד דסימנין דאורייתא, ולמה יגרע הכרה טביעות-עינית. ומוכח מזה לכאורה דלא כסברתינו הנ"ל. ואם כן טעם הדבר דלא מהני הכרת טביעות עין של הגוף בעדות אשה, צריך תלמוד.

והנה בש"ס חולין צ"ה סוע"ב וצ"ו א' בהא דאמר רבא: מריש הוא אמינא סימנא עדיף מטביעות עינא¹¹²; השתא כו'¹¹³ טביעות עינא עדיפא, דאי לא תימא הכי, היאך סומא מותר באשתו? כו'¹¹⁴ אלא בטביעות עינא דקלא¹¹⁵. אמר רב יצחק בריה דרב משרשיא: תדע [דאילו אתו בי תרי ואמרי: פלניא] דהאי סימניה והאי סימניה קטל נפשא לא קטלינן ליה, ואילו אמרי: ידענא ליה [בטביעות עינא]¹¹⁶ קטלינן ליה כו'. אמר רב אשי כו'¹¹⁷ עיין שם לשון הסוגיא. והן לברר ולבאר פשט הסוגיא ולהסר הדקדוקים שיש בה ובפרטי מלותיה, צריך

116. על פי גירסת הרי"ף [והרא"ש פרק ז דחולין סימן כב] 'ידעינן ליה בטביעות עינא' (ובדפוסים שלנו נדפס בגמרא: 'אית לן טביעות עינא בגויה').

117. תדע דאילו אמר ליה איניש לשלוחיה: קרייה לפלניא דהאי סימניה והאי סימניה, ספק ידע ליה ספק לא ידע ליה; ואילו אית ליה טביעות עינא בגויה כי חזי ליה ידע ליה.

112. דהא מהדרינן אבידתא לכל אדם בסימנא ולא מהדרינן בטביעות עינא.

113. דשמעתניהו להני שמעתתא (דרב הונא ורב חסדא, דשרי איסור בטביעות עינא).

114. ובני אדם איך מותרין בנשותיהן בלילה?

115. שנתן דעתו להכירה בקול (פירוש רש"י שם).

ביאור רב ומיוחד. ואולם פשטיות הסוגיא בראש דבריה בדברי רבא מורה לכאורה כדברינו דהכרת הפרצוף הוא סוג בפני עצמו ונעלה מגדר טביעת עין, דאם לא כן למה הוצרך רבא להוכיח מסומא באשתו וכל אדם בלילה, יוכיח מכל אדם תמיד עם אשתו; ומוכח מזה דהכרת צורת האדם אינה נכנסת בגדר נדנוד ספק ולא מתורת טביעת עין קאתינן עליה. ואך לזה יש לומר דאף אם נרצה לדין דהכרת הפרצוף גם כן יכנס בסוג טביעת עין היינו דוקא בכהא דהתרת עגונה שמכיר על ידי פרצופו את מי שראהו מכבר, הנהו מכירו שזה זה הוא; זה גם כן הוי גדר הכרה, ואולי יש להכניסו תחת שם וסוג טביעות עין. אבל איש ואשה המצויין תמיד ומכירה עתה לא על העבר שזה הוא אותו שראהו כבר, כי אם שיודע עתה אותה בהוה ובתמידות; לא בסוג הכרה ושאלת הכרה יחשב, כי זאת היא ידיעה פשוטה וברורה ונעלה מכל. והרי זהו דומה לדברי הגמרא ביבמות¹¹⁸: 'אתא גברא וקאי, ואת אמרת לא תצא!¹¹⁹ שבדבר הברור והידוע אינו נכנס בגדר ספק ושאלה, ואף ביש עדים לנגד לא מהני בזה לענין הדבר נראה לכל כמפורש בש"ס שם [דף] פ"ח סוע"א ובתוספות בד"ה אתא גברא¹²⁰ עיין שם. והכרת האיש עם אשתו בתמידות הוי כמו כן ויותר מכן אלף פעמים, ולא בזה יהיה איזה שייכות לדון כלל דינא של טביעת עין וכדומה. ואין ראייה לפי זה מדברי רבא להוכיח את הנחתו הנזכרת שהכרת הפרצוף עדיפא יותר מטביעות עין, דהרי הכרת איש ואשתו היא מלתא אחריתא; ולעולם כל הכרת הפרצוף דעלמא כמו בעגונה שמכירו על העבר יוכל היות שתיפול גם כן תחת סוג מסוגי טביעת עין. ואפס אף שאין ראי' מדברי רבא, בכל זאת בעצמותו מסתבר לומר דהכרת הפרצוף נעלה מאד מכל סוג טביעת עין, וגדר מיוחד לזה. ורבותינו חכמי המשנה לא יסמכו להתיר בעגונה, להחולקים על ר"ת, רק על ידי הכרת הפרצוף ולא על ידי טביעות עין; ולזה לא מהני הכרת הגוף, שרק תורת טביעות עין יש להכרה הזאת. ואם כי טעם הדבר נעלם מאתנו, אבל הדבר כן הוא לכאורה, ומשונה הוא להחמיר מכל דיני התורה.

ואמנם מדברי רב יצחק בריה דרב משרשיא, בסוגיא דחולין הנ"ל שהוכיח מהא דאתו בי תרי ואמרי אית לן טביעות עינא בגויה קטלינן ליה, שזהו לכאורה על ידי הכרת הפרצוף שמכירין אותו בצורתו שהוא הוא שהרג

118. פח, א.

119. דאהא דתנן בריש פרק האשה רבה (יבמות פז, ב) 'האשה שהלך בעלה למדינת הים, ובאו ואמרו לה: מת בעליך, וניסית, ואחר כך בא בעלה – תצא מזה ומזה (כשאר אשת איש שזינתה) אמר רב: לא שנו אלא שניסת בעד אחד אבל ניסת על פי שני עדים – לא תצא. וקסלקא דעתך: לא תצא משני (דלא כרב אשי דאוקמא לרב שחצא משני אבל עדיין היא מותרת

לראשון, שכיון שנישאה בדין על פי שני עדים שאמרו שמת בעלה הרי מה שעשתה נחשב כאונס), ומחכו עלה במערבא: אתא גברא וקאי, ואת אמרת לא תצא! (בא בעלה הראשון ועומד לפנינו, ואתה אומר שלא תצא מבעלה השני? הרי גם אם היו בשעתו שני עדים כשרים שמת, הלא הבעל הראשון עצמו עומד לפנינו!).
120. דלגבי דבר הנראה וידוע לכל – לא היה אומר רב: אבל בשני עדים לא תצא.

את הנפש, וכמוכן, ובכל זאת מוכיח מזה דטביעות עינא עדיף מסימנא, מוכח ומוכרח מזה דגם הכרת הפרצוף רק תורת טביעות עין יש להכרה הזאת; דאם לא כן אלא שזה הוא גדר בפני עצמו, מה מוכיח מזה לטביעות עין? ומוכח לכאורה דלא כהנחתנו.

ובן על מה שהזכרנו למעלה לדון דהכרה של הפרצוף גם גדר סימן יש לה, והוי סימן וטביעות עין ביחד. דענין הסימן הוא הבדלת הדבר מחברו, והפרצופים הרי חק שם יוצר האדם בטבע היצירה שאין פרצופיהן שוין כבש"ס סנהדרין ל"ח. וכדברינו בזה באורך. יש להעיר על זה לכאורה מדברי הש"ס דחולין הנ"ל שמוכחי רבא מהא דטביעות עינא דקלא דטביעות עין עדיף מסימן. והרי להנחה הנ"ל, טביעת עין דקול גם מעלת סימן יש לה, שהרי כשם שמשונין בני האדם בפרצופיהן כך משונין בקול, כבש"ס שם בסנהדרין; ואין ראיה מזה לטביעות עין לחוד לכאורה. ומוכח מזה דהצטינות כזאת לא מיקרי בגדר סימן. ואולי יהי' מזה כעין הוכחה דכל סימן שאין באפשריות להגיד לאחרים מה הוא סימנו ואיכותו אין לזה מעלת "סימן"; ומעלת הסימן הוא לא רק ההצטינות, כי אם גם מה שביכלתו להודיע את ההכרה וגדרה לזולתו (והסברא הזאת אמר לי גם הרב מזאוויחאסט בהיותו פה). ויהי' מזה כעין סתירה ליסוד דברינו בקונטרסנו הקודם דהכרה פוטוגרפית מעלת סימן יש לה, דהרי גם שם אין ביכלתו לתארה לאחרים את גדר הסימן, ובאובנתא דלבא רק תליא, ודו"ק. ואך לבנות יסוד מההערה הזאת, גם כן לא נוכל; כי יש מקום לחלק בין הנושאים, בין גדרי ההבדלות של הפרצופים ושל הקולות. והדברים בכלל נבוכים ומסובכים ותלויים בדקות מיוחדת בראית הלב, וקשה לבררם בדבור ומה גם בכתב. ועל כל פנים לא מפני ההערה הזאת נבטל את הנחותינו ודברינו שבקונטרסנו הקודם הצודקים בסברא, והדברים צריכין ליבון ובריור בעזה"י.

ובתוספות חולין צ"ו ע"א בד"ה ולא מהדרינן בטביעות עינא מבואר דהש"ס בסוגיא דחולין שם מדבר בטביעות עינא כל דהו, היינו בטביעות עין והכרה כזאת דאף לצורבא מדרבנן לא מהדרינן אבידתא. והיינו משום דהטביעות עין חלוש בעצם ולא מטעם חשש שקר, דהרי הצורבא מדרבנן אינו חשוד לשקר, ואך דיוכל היות טעות בדמיון, ולכן לא מהדרינן אבידתא דיוכל להיות חשש בדדמי; ובכל זאת לענין איסורין גם טביעות עין כזה עדיף מסימן. ואם כן כשהש"ס מדבר בדברי רב יצחק ברי' דרב משרשיא כן לענין קטלא יהיה הוכחה מזה שגם הורגין את הנפש על ידי טביעות עין כל דהו. והסברא דרוש לומר לכאורה משום דאף לענין חשש בדדמי יש חילוק בין היכא דיש חשש חימוד ממון או לא, ולכן במציאה אף צורבא מדרבנן דלא ישקר, בכל זאת בטביעות עין כל דהו יטעהו דמיונו לומר שהוא חפצו אף על הדבר שאינו שלו ויסבור במחשבתו באמת שהוא שלו, משום דיש לו נטיה מראש בלבבו להתאוות להדבר (וכעין דוגמת סברת מוריא וקאמרה

שבחולין ז' ע"א ורע"ב); אבל באיסורין מפני חומר האיסור ומפני מיעוט החמדה בממון, כל זמן שאינו ברור לו בבירור חזק וקיים שכן הוא לא יאמר בפיו שהדבר מותר, ולכן סמכין על טביעות עין כל דהוא. וכן לענין קטלא כל עוד שלא יהיה ברור וודאי באין ספק ונדנדוד ספק ספיקא שמכירו להרוצח לא יאמר בשום אופן עליו שזה הוא להוציאו להריגה, ולכן סמכין בטביעות עינא כל דהוא. והתבונן בסברא זאת שמצינו פעמים כה רבות בש"ס שחומרת הדבר מביאה לידי קולתה. כן מוכרח לדעתי לומר בביאור דברי התוספות דאם לא כן אין סברא לחלק בין צורבא-מרבנן באבידה להכרת איסורין¹²¹. ועל כל פנים נמצאנו למדין מדברי התוספות טביעות עינא כל דהוא דלא מהני לצורבא מדרבנן באבדה מועיל באיסורין חמורין, ואולי דסמכין גם לענין קטלא. והוא דבר חדש ונפלא שמיתת האדם תהי' קלה יותר מממונו במציאה, אף היכא דליכא חשש דמשקר במציאה כמו בצורבא מדרבנן. ואין לדון בזה את הכלל של אין הולכין בממון אחר הרוב, דבמציאה ליכא זה כבתוספות כתובות ט"ו ע"ב בד"ה שהבאנו לעיל. וגם נודעים דברי השב שמעתתא בשמעתיא [רביעית] שהכריע דברוב כזה דבממון לא אזלינן בתרה, גם לדיני נפשות לא מהני; וכל שכן הוא. עיין שם דבריו כי נעמו, ונמוקו עמו; ויש חבילות ראיות לזה, ואין אתי עתה הפנאי להאריך גם בזה. והערה הזאת שבדברי התוספות, יוכל היות שתהי' דרושה לנו בהמשך דברינו אם ירצה ה'.

ועתה מצאתי להגאון פרי מגדים בכללי סימנים וטביעות עין שבסוף הלכות יורה דעה ח"א (בדפוס קעניגסבערג ו-ווילנא) ד"ה שאלה הרבה חתיכות וכו' שמעיר בזה על חקירתנו הנזכרת בהא דלא מהני טביעת עין בגוף לדברי החולקים על רבינו תם: הלא בכל התורה מהני טביעות עין אף באיסורין! והעלה שהוא משום דטביעת עין בגוף יכול להשתנות לאחר מיתה אפילו בתוך ג' ימים, ורק פרצוף הפנים אינו משתנה עד ג' ימים. ועוד הוכיח שם מהש"ס דחולין הנ"ל: דאילו אתו בי תרי ואמרי [פלניא] דהאי סימניה והאי סימניה קטל נפשא – לא קטלינן ליה, וב[אמרי] אית לן טביעות עינא [בגויה] – קטלינן ליה; דמזה מוכח שגם הכרת הפרצוף הוא בגדר טביעות עינא, עיין שם בדבריו העמוקים. **ונמצא** שביסוד זה יסתרו דברינו שרצינו לומר שטביעות עינא אינו מועיל בעדות אשה, לבני מחלקותו של רבינו תם, ורק הכרת הפרצוף.

ולדברי הפרי מגדים מלתא אחריתא הוא מה שאינו מועיל הכרת הגוף, מצד שהגוף עשוי להשתנות אף בתוך ג' ימים¹²².

אבידתא לכל אדם); והא דשאני התם דחשדינן ליה דילמא משקר שאינה שלו, זהו לפי המסקנא דרבא דהכרה בטביעות עינא הוא דבר שישנו לכל אדם (ולא רק לתלמיד חכם).
122. עד כאן הגיע לדינו מהעתקת התשובה השני'.

121. אבל רש"י פירש (בחולין דף צה סע"ב ד"ה דהא וברף צו רע"א ד"ה בטביעות עינא דקלא) דגם הכא איירי בטביעות עין גמור, והא דאמר רבא דלא מהדרינן אבידתא בטביעות עינא הכוונה דלא מהדרינן לכל אדם אלא לצורבא מרבנן (מה שאין כן בסימנין מהדרינן

סימן יד שמות בגיטין

הרב גרשון חן

אב"ד בחיפה ושיכון חב"ד ירושלים¹

שמות בגיטין אם הוא מן התורה או מדרבנן

ברי"ש סי' קכ"ט כתבו הטור והמחבר "כותבין שם האיש והאשה בגט", ויש לחקור אם הוא מדאורייתא או מדרבנן?, היינו שאם לא הזכיר שמו ושם אשתו בגט רק כתב אני בעלך פטרית ושבתית יתיכי אנתתי ומסר לה גט בפני שני עדים, אם הוי פסול מדאורייתא, או דהוי פסול רק מדרבנן. ונפקא מינה אם קידש אותה אחר אם צריכה גט גם משני או דאין זה גט כלל ולא תפסי בה קידושין כלל.

גם מהו גדר הפסול אם חסרו השמות: אי הוי מטעם חסרון בלשמה, וצריכין לשמה מדאורייתא שנאמר וכתב לה – לשמה; או הפסול הוי משום דצריכין שיהיה ניכר בתוך הכתב שפלוגי מגרש פלוגית, משום דצריכין סיפור בגט שזהו

בשנת תרע"ג נשא את בתו של הרה"ג הרה"ח ר' חיים לייב איטקין (גיסו של הרה"ח הרה"ג ר' מאיר שלמה יאנאווסקי חותנו של הרה"ח הרה"ג ר' לוי יצחק שניאורסאהן) שנפטר כשנתיים לפני כן, וירש את כסא רבנותו באלכסנדר"י של אוקראינה. בהוראתו המפורשת של אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע הקפיד שלא תעבור עליו אפילו שבת אחת שלא יחזור בה דא"ח לפני קהל עדתו, ואף הורה לו דרך החזרה בצורה שתהא מובנת ושווה לכל נפש.

שם היה איתן מושבו עד שנת תרצ"ב, וכשמלכות הרשעה הגבירה את רדיפותיה על הרבנים עקר משם, ובתשעה באב תרצ"ג הגיע לארץ הקודש ת"ו ונאף השתתף בעריכת האנציקלופדי' תלמודית (שני כרכים ראשונים)). נתמנה לחבר בית הדין בחיפה, וכיהן ברבנות זו עד שנת תשכ"ב שבה נקרא לקבל את רבנות שיכון חב"ד בירושלים ת"ו, ואף כאן למד דא"ח ברבים מדי שבת בשבתו, עדי פטירתו בחג השבועות תשל"ח, תנצב"ה. (תולדותיו בספר "אבני חן - תולדות משפחת חן", שיראה אור בקרוב).

(הערה זו נעתקה מרשימת הר"י שי' מונדשיין).

1. התשובה נדפסה לראשונה ביגדיל תורה ירושלים קובץ יא – יד ע' 42, ונדפס כאן בתוספת הערות. הרה"ג הרה"ח התמים ר' גרשון ב"ר דוד חן, נין להרה"ג הרה"ח ר' פרץ חן. נולד בראגאטשאב בערך בשנת תרמ"ו, למד בישיבת תומכי תמימים בליובאוויטש, והיה מקורב לאדמו"ר מוהרש"ב ובביתו היתה אכסנייתו.

בשנת תרס"ז, והוא עודנו בחור בישיבה, חלה המשגיח הרה"ח הרה"ג ר' זאב וואלף הלוי לעוויטין, ופתקא נפקא ממוהרי"צ בכתב יד קדשו, וזהו לשונו: יום ד' ה' מ"ח. להודיע להתל' גרשון חן, כי עד שיעזור השי"ת ויתחזק הרב המשגיח שי' הוא נתמנה בזאל הגדול למשגיח על הסדר, ולהודיע להתל' מזה. ואת אשר ימצא אי סדר או אי שמע ממי מהתל' שי' להודיע אל הקאנטאר. חתימת יד קדשו.

עודנו בבחרותו נסמך להוראה משמונה גדולי הרבנים, מהם הגאון הראגאטשאווי, הרד"צ חן מטשערניגאוו ובנו הרמ"מ חן מניעזין [הסמיכה שנתן לו הרמ"מ חן בכ"ד אלול תער"ב נדפס לקמן בתשואות חן ח"ב סימן ג], הר"ר דוד המ"ץ בליובאוויטש, ועוד.

הפירוש של וכתב לה ספר כריתות ואם אין בגט מפורש השמות אין כאן בירור של ספר, היינו סיפור, כמבואר בגמרא גיטין דף כ"א ע"ב: ורבנן² – אי כתב בספר כדקאמרת³, השתא דכתיב: ספר – לספירת דברים הוא דאתא⁴, עיין שם. והנפקא מינה: אם אומרים שחסרון הוא הלשמה, אם כן אם יש עדים שבוודאי נכתב לשמו ולשמה, רק שאין כתוב בגט, אז הוי מדאורייתא כשר הגט ויהיה פסולו רק מדרבנן; אבל אם נאמר מפני שחסר כאן סיפור הדברים, אם כן הוא פסול בעצם הגט ואין זה מועיל מה שכתבו לשמו ולשמה.

לכאורה יש להביא ראיה מהגמרא בגיטין דף י"ט ע"ב: ההוא גברא דעל לבי בנישתא שקל ספר תורה יהיב ליה לדביתהו ואמר לה: הא גימך; אמר רב יוסף: למאי נחוש לה? אי משום מי מילין – אין מי מילין על גבי מי מילין (פרש"י ד"ה משום מי מילין, שמא כתב לה גט מבחוץ⁵ ואינו ניכר. אין מי מילין [כו], וכל גוילים של ספרי תורה שלהם עבודים בעפצים⁶). אי משום כריתות דאית בה – הא בעינן וכתב לה לשמה וליכא (פירש"י ד"ה כריתות וכו', שכתובה בה פרשת: וכתב לה ספר כריתות. לה – לשמה) – אם כן יש כאן פסול של לשמה – וכי תימא, ליחוש דילמא אקדים ויהיב ליה זוזא לספרא מעיקרא⁷ (אם כן עצם כתיבה הוי לשמה) הא בעינן שמו ושמה שם עירו ושם עירה, וליכא [או כהגירסא: שינה שמו [ושמה ושם עירו] ושם עירה, עיין רש"י בד"ה הא בעינן⁸, ועיין תוספות ד"ה הא בעינן שמו וכו', אבל הכוונה שצריכין שמו ושמה וגם [שם] עירו ו[שם] עירה)]. ומדקאמר רב יוסף: למאי נחוש לה, משמע שהוא פסול דאורייתא.

ומ"מ אפשר לומר דהוי רק פסולא מדרבנן, אבל מכיון שכל המגרש אדעתא דרבנן מגרש, לכך אמר רב יוסף למאי נחוש לה – דהוי בלא השמות כאילו אינו גט כלל כחספא בעלמא, או כיון שהוא פסול מדרבנן לא הוי יהיב פרוטה לסופר בשביל זה.

והנה באור זרוע סימן תשמ"ה דעתו שהוא פסול דאורייתא, וכפי הנראה הוי סברתו שבאם אין ניכרין שם האיש והאשה בהגט הוי חסרון בהלשמה, כן הביא בשם רבינו שמחה; וחילק בין מגילת של סוטה דסתמא כשר⁹ לגט

פירות שונים המכילים חומר מעין החומר המצוי בעפצים).

6. וכיון שכבר יש עיבוד בעפצים של הגוילים עצמם, לא יתכן שיכתוב עוד משהו בעפצים על גביו.

7. לכתוב אותה פרשה לשם גירושיה (פירוש רש"י שם).

8. שינה שמו ושמה. דתנן לקמן (פ, א) דפסול, אלמא צריך לכתוב שמו ושמה; ואית דלא גרסי 'שינה'. ומאן דגרסי ליה – משום מתניתין דלקמן, ואגב גררא גריס לה.

9. כדחניא בירושלמי סוטה פ"ב ה"ד שהוא יכול

2. דפליגי ארבי יוסי הגלילי ואמרי דאפילו כתב את הגט על דבר שיש בו רוח חיים והוא אוכל נמי כשר הגט.

3. מה ספר דבר שאין בו רוח חיים ואינו אוכל, אף כל דבר שאין בו רוח חיים ואינו אוכל; דמשמע: יכתוב בקלף, ומצית למימר דכי רבי מ"וכתב לה" – דומיא דקלף הוא דרבי.

4. אין זו אלא 'וכתב ספירת דברי כריתות', ועל כל מה דבעי לכתוב (פירוש רש"י שם).

5. במי מילין (נוזלים שעושים על ידי שמשרים במים

שמסתמא אין זה לשמה, וכמו שמחלק הגמרא בזבחים דסתמן של זבחים הוי כשר וסתמא דגיטין הוי פסול, ובעירובין דף י"ג דכתב לה לשמה בגט בעינן הכתיבה לשמה ובסוטה הוי העשיה לשמה ועשה לה כתיב¹⁰; ומשום זה מוסיף האור זרוע דהוי פסול דאורייתא, משום דהוי חסרון בלשמה.

אבל לכאורה צריך להבין: אם באמת כתב לשם בעל זה ולשם אשה זאת, למה לא יספיק וכתב לה לשמה? הלא כתב לשמו ולשמה!

דעת הרמב"ן והר"ן דהטעם דצריך לכתוב השמות בגט הוא מטעם דצריכים ספירת דברים, כמבואר בגמרא גיטין דף כ"א ע"ב: אי כתב בספר וכו', השתא דכתוב ספר – לספירת דברים הוא דאתא; ודעת הרמב"ן דאם לא כתב השמות חסר הסיפור דברים שבגט צריך להיות מסופר שפלוני מגרש פלונית (כך מפרש הרמב"ן בחידושו על הגמרא דף כ': בעינן שמו ושמה וכו', דכתיב ספר כריתות והיינו ספירת דברים של כריתות).

ומכ"ל זה משמע דדעת הרמב"ן דהוי פסול מדאורייתא, ומשום הכי אמר רב יוסף: למאי ניחוש לה; ואחר כך מביא הרמב"ן שם בחידושו דאפשר לומר שזהו פסול מדרבנן, אבל שוי רבנן כחספא בעלמא וכל דמגרש אדעתא דרבנן קמגרש.

וכמו כן הוא בר"ן בפירוש הגמרא שם דסובר דהוי פסול מהתורה מפני שחסר בספירות דברים, דכתב: "משום דכתיב וכתב לה ספר כריתות, ואי אפשר לספירת דברים של כריתות אלא אם כן כתב שמו ושמה". ולכן אמר רב יוסף למאי ניחוש לה (ושם עירו ושם עירה לאו דווקא עיין שם).

ובאמת מלשון הגמרא גם כן משמע כהרמב"ן ור"ן דענין השמות שנכתבים בגט הוא לא מטעם דבעינן לשמה דהא אמר בגמרא שם דף כ' ע"א: אי משום כריתות דאית בה, וכי תימא ליחוש דלמא אקדים ויהיב ליה זוזא לספרא מעיקרא (נמצא דהוי לשמה, כדפירש רש"י שכתב אותה פרשה לשם גירושיה (והוי לשמה)), הא בעינן שמו ושמה! משמע לכאורה מפורש דהטעם הוא לא משום לשמה, אלא זהו עוד דין בגט שצריכים שמו ושמה הגם שאין חסר כאן טעם בלשמה, ולפי דעת הרמב"ן והר"ן יש בזה עוד טעם אחר לגמרי לבר הטעם

סבר אם בא למחוק לה מן התורה – מוחק; אע"פ שפרשת סוטה שבספר תורה לא נכתבה לשם אשה זו. 10. ולשון הגמרא בעירובין יג, א: שאין להשוות סוטה לגט 'התם (בגט) וכתב לה כתיב, בעינן כתיבה לשמה; הכא (בסוטה) ועשה לה כתיב – בעינן עשיה לשמה, עשיה דידה מחיקה היא'. וראה תוספות בגיטין דף כ ע"א ד"ה אי משום כריתות דאית בה, ותוספות עירובין שם ד"ה אבל תורה דסתמא כתיבא הכי נמי דמחקינן.

למחוק פרשת סוטה עבור האשה מתוך הספר תורה (ונתבאר שם דהיינו לשיטת רבי מאיר שאין מטילין קנקנתום לתוך הדיו, וממילא הוא יכול להימחק). ובגמרא עירובין יג, א תניא: 'רבי יהודה אומר: רבי מאיר היה אומר: לכל מטילין קנקנתום לתוך הדיו, חוץ מפרשת סוטה', ואמר רב ירמיה התם דאיכא בין רבי יהודה לרבי יעקב שאמר משום רבי מאיר 'חוץ מפרשת סוטה שבמקדש' למחוק לה מן התורה, דרבי יהודה

דצריכים לשמה שזה אפשר שהסופר יכתוב לשם האיש והאשה, וזהו החשש דלמא אקדים ויהיב ליה זוזי לספרא מעיקרא, אבל יש כאן חסרון אחר: והא בעינן שמו ושמה. ומבארים הטעם משום דבעינן ספירת דברים בגט ספר כריתות שבגט כריתות יהיה מסופר שפלוגי מגרש פלונית, ובלי השמות אינו ניכר.

אבל המרדכי בריש פרק כל הגט הביא בשם רבינו יואל הלוי, אי לאו דמסתפינא מחבריא הוה אמינא אפילו לא הזכיר שם האיש והאשה בגט כשר רק שיהא כתוב כהלכתו [אליבא ד]רבי אלעזר דאמר עדי מסירה כרתי וקיימא לן כוותיה דכיון דקיימי עדים קמן ואמרי דנמסר הגט לזו שהגט בידה מיד בעלה מה לנו להזכיר שמותן, וראיה מגמרא פרק כל הגט דף כ"ד ע"ב: "קטנה הוא דלא מצי מגרש¹¹, הא גדולה מצי מגרש בה¹²!", ומשני דגמר על ידי עדי מסירה לרבי אלעזר¹³, ודעתם "דכאן הוי כמו שאין כאן שמות כיון דגם הקטנה נקראת כן והוי כשר על ידי עדי מסירה לרבי אלעזר דהלכה כמותו", עיין שם.

לדעת הרמב"ן והר"ן אין זה ראייה דהלא כאן יש סיפור דברים של כריתות שיש כאן שם האשה ושם האיש, אלא כדי שלא תהא ראייה לרבא שרוצה לומר דהיכי ששני יוסף בן שמעון הדריים בעיר אחת מוציאין שטר חוב זה על זה, על זה מתרץ הגמרא שמכאן אין זה ראייה דאפשר שיהי' ע"י עדי מסירה ורבי אלעזר, אבל בעצם מה ששייך לעיקר הגט יש כאן שמות וסיפור דברים של כריתות שזה פלוני מגרש את פלונית.

וגם מהרמב"ם ז"ל משמע גם כן שלהזכיר השמות בגיטין הוא מדאורייתא, שבעשרה דברים שהזכיר הרמב"ם בפרק א מהלכות גירושין הלכה א מזכיר הרמב"ם: ג': ושיהיה ענין הכתב שגרשה והסירה מקנינה וכו', והפירוש שיהיה ענין הכתב ניכר שגרשה והסירה מקנינה צריך שיהיה ניכר את מי מסיר מקנינו, ואם לא נכתב שמו ושמה לא יהיה ענין הכתב ניכר שמסירה מקנינה, וכל אלו הדברים הוא עיקר מן התורה, כן כתב מפורש: ושאר הדברים שבגט כגון הזמן וחתומת העדים וכיוצא בהן הכל מדברי סופרים, אבל ענין הכתב שגירשה וכו' הוא מן התורה, כן משמע מהרמב"ם לכאורה (עיין שו"ת מכתב מאליהו). ובאמת זהו לכאורה פלא למה לא הזכיר הרמב"ם מפורש פה לכתוב שם האיש והאשה, אבל כאן כתב הרמב"ם בפרק א הלכה א': ושאר הדברים שבגט כמו הזמן וחתומת העדים וכיוצא בהן הכל מדברי סופרים, ובהלכה ז' פה בפרק א חושב התורף שם האיש והאשה ואחר כך הזמן וכו' וחתמו ונתנו

11. ומצאתו זו, דהואיל ונקיטא ליה לגיטא בידה – בדידה מחזקינן לה (פירוש רש"י שם).

13. והוא שיש עדי מסירה שנמסר לגדולה.

11. בהיו לו שתי נשים ושמותיהן שוות, וכתב לגרש את הגדולה.

12. וכי מפקא ליה – לא חיישינן לאיסור אשת איש, למימר: שמא לא לזו ניתן אלא לחברתה, ונפל מידה

לה וכו' ¹⁴, למה לא חשב בפרק א [סוף הלכה א] גם שם האיש והאשה, ולמה פסח על שם האיש והאשה והתחיל לחשב הזמן וחתימת העדים, ומזה לכאורה משמע שדעת הרמב"ם ז"ל שהשמות בגט הוא מן התורה.

אבל הלחם משנה בפרק א על הלכה ד' שכתב הרמב"ם: 'וגופו של גט: הרי את מותרת לכל אדם', הקשה ¹⁵: למה לא הזכיר שם המקום והאשה, מכאן משמע שסבירא ליה להרמב"ם ז"ל דשם האיש והאשה הוי מדרכבנן.

וכן משמע מלשון הרמב"ם ז"ל בפרק ג הלכה י"ד בשינה שמו ושמה אינו גט ¹⁶, משמע דווקא אם שינה אינו גט, אבל אם לא כתבו לגמרי הוי פסול מדרכבנן כדעת הלחם משנה. ועיין שם במגיד משנה הלכה י"ד דהביא דיעות לענין שם עירו ועירה אם לא כתב כלל שם עירו ועירה, ומביא דיעות בזה ¹⁷, אבל אם לא כתב שם האיש אינו מדבר בזה, משמע שדעתו שם דלכולי עלמא אינו מחלק בין שינה או לא כתב כלל; ולפי שמשמע שם בהלחם משנה דאין נפקא מינה בין שמו ושמה או שם עירו ועירה ¹⁸, דאם שינה הוי בטל מן התורה ואם לא כתב הוי פסול מדרכבנן.

היוצא לנו מכל זה: דלדעת הר"ן והרמב"ן והאור זרוע ורבינו שמחה כולם סבירא להו דהוי מדאורייתא דאם לא כתב שם האיש והאשה בגט בטל מן התורה (וכל שכן אם שינה); לדעת רבינו יואל הוי כשר אפילו לא כתב השמות ¹⁹; לדעת הרמב"ם יש סברות בזה איך דעתו, הלחם משנה סבירא ליה דלהרמב"ם הוי רק מדרכבנן, ואחרונים כמו המכתב מאליהו סוברים דדעת הרמב"ם דהוי פסול דאורייתא.

דמתניתין היא: שינה שמו ושמה דתצא והולד ממזר, מ"מ הוה מצי למימר דמתניתין פיסול דרכבנן הוי כו'.. לכך קאמר דלכולי עלמא הוי בטל כדברי רבינו.

19. אבל בתשובת רבינו יואל הלוי שבראבי"ה סימן תתקלט, נוסף בסופו: 'ומיהו בפרק ב דגיטין גרסינן: ההוא גברא דעל לבי כנישתא שקל ספר תורה והב לדביתהו ואמר לה: הרי זה גטך, ואסקינן: וכי תימא ליחוש דילמא אקדים והב ליה זוזא לספרא מעיקרא – הא בעינן שמו ושמה וכו'; אלמא דצריך לכתוב שמו, והאי מעשה בדיעבד הוא ומשמע דפסול' (עיין שם בארוכה שהביא עוד ראי' מדתנן (בדף כא ע"ב): אין כותבין במחובר לקרקע, כתבו תלשו ונתנו לה כשר.. ופריק במסקנא הכי: אין כותבין טופס גזירה שמה יכותוף תורף, ותורף הוא מקום האיש והאשה והזמן כדפירש רבינו שלמה, ועיין שם מה שדחה ראי' זה ומסיק: 'אך מהא דספר תורה דאיתנין לעיל ראייה היא ונלמד ממנה') [הובא באור זרוע סימן תשמה אות ו 'ורבינו יואל הלוי זצ"ל כבר ביאר בזה והביא מפרק ב דההוא גברא דעל לבי כנישתא..].

14. וזה לשון הרמב"ם בפרק א הלכה ז: 'כתב הטופס במחובר ותלשו, ואחר כך כתב שם האיש ושם האשה, והזמן, והרי את מותרת לכל אדם, וחתמו ונתנו לה – כשר'.

15. בר"ה כיצד כתב לה .. וגופו של גט.

16. 'שינה שמו או שמה ושם עירו או שם עירה, אף על פי שכתב: כל שם שיש לו וכל שם שיש לה – אינו גט'.

17. 'ודע שלכתחלה צריך לכתוב שם עירו ושם עירה, וכל שכן אם הגט כתוב במקום אחר, שיאמר: אני פלוני ממקום פלוני מגרש פלונית בת פלוני ממקום פלוני, וכן כתוב בנוסח הגט שכתב רבינו, וכן נראה מן הגמרא, וכן כתבו ז"ל. ואם לא כתב – נחלקו בו המפרשים, ודעת הראב"ד שהוא פסול, ודעת בעל העיטור שהוא כשר, והרשב"א ז"ל נסתפק בתשובה בדין זה; ולדברי הכל אם כתבו בשינוי פסול לגמרי'.

18. שבלחם משנה פרק ג מהלכות גירושין הלכה יד כתב: 'שינה שמו או שמה וכו'. כתב הרב המגיד: ולדברי הכל אם כתבו בשינוי פסול לגמרי, אף על גב

דעת הרשב"א משמע דסבירא ליה דהוי פסול מדאורייתא, שבסימן ל"ב באבן העזר מביא הב"י בסופו שהרשב"א רוצה לומר²⁰ שגם בקידושין צריכים שיהיה כתוב בשטר (אם מקדש על ידי שטר) שם האשה – בתך פלונית משום דהוקשה הויה ליציאה, משמע דסבירא ליה דבגט בוודאי צריכים שיכתוב השם בגט מדאורייתא²¹; וכן מביא המגיד משנה בפ"ג מהלכות אישות בהלכה ד' בשם הרשב"א דבשטר קידושין צריכים לכתוב שם האיש והאשה כגט, מכל זה משמע שבקדושין מספקא ליה, אבל בגט בוודאי צריכים שיכתוב מדאורייתא שם האיש והאשה. וכן הוא להלכה בבית יוסף סימן קכ"ט דאם לא כתב שם האיש והאשה בגט פסול והבנים ממזרים, ומביא בספר הגהת אשר"י פרק ג'²² שהביא דעת רבינו יואל²³ המובא במרדכי²⁴ דהיכי דלא הזכיר שם האיש והאשה דהוי כשר וכו', ובשם אור זרוע²⁵ דהיכי דלא כתוב שם האיש והאשה בגט דהוי בנים

ירושלים תשנ"ד ע' קט, ומה שכתבו בהגהות והערות שם אות טז* צריך תיקון על פי הנדפס בשו"ת הרשב"א הנ"ל ע' קמו, עיין שם בהערה 6].

ובחידושי הרשב"א קידושין ט, א ד"ה כתב לו על הנייר כתוב: 'והא דאמר: בתך מקודשת לי, משום מתקדשת על ידי אביה נסיב ליה; דכי יהיב ליה לאב ועודה לא בגרה צריך למיכתב ליה: בתך פלונית מקודשת לי, ואי כתב ליה: הרי את פלונית מקודשת לי – אינה מקודשת, דכיון דעיקר קדושין מחמת האב הן ועל ידיה יהיב ליה לא מיקדשא אלא אם כן כתב ליה: בתך מקודשת לי. אבל במקדשה על ידי עצמה, אף על פי דאיהי מחמת האב שקיל להו; בין כתב לה: בתך מקודשת לי, בין כתב לה: הרי את מקודשת לי – הרי זו מקודשת. ורב נחמן דנקט בתרווייהו [הן בעל ידי אביה והן בעל ידי עצמה]: בתך מקודשת לי, תרתי קא משמע לן: דאפילו בדרידה כי כתב בתך מקודשת לי – מהני; ואם כתב: הרי את פלונית מקודשת לי, ונתן לאביה קודם שבגרה – אינה מקודשת. אבל בסופה שנתקדשה בין על ידי אביה בין על ידי עצמה לאחר שבגרה, דוקא בשכתב: הרי את פלונית מקודשת לי; אבל אי כתב: בתך מקודשת לי, ונתן על ידי האב – אינה מקודשת, דכיון דלאו ברשות האב קיימא הרי זה ככותב לאחר: פלונית מקודשת, דלא דומיא דגרדושין היא, דאילו בגט לא אשכחן שיהא כותב על ידי שליח אלא: הרי את מגורשת הרי את מותרת, ולא שידבר עם השליח: פלונית מגורשת ממני.

22. סימן א.

23. המובא ברבי"ה סימן תתקלט.

24. בריש פרק כל הגט (סימן שנד).

25. סוף סימן תשמ"ה (וראה ג"כ שם סימן תשטו), הובא גם כן בהגהת אשר"י גיטין פרק ב סימן יז.

20. אהא דגרסינן בקידושין ט, א: 'ואמר רבא אמר רב נחמן: כתב לו... בתך מקודשת לי, בין על ידי אביה בין על ידי עצמה (שקבלתה היא מדעתו של אב) – מקודשת מדעתו (של אב), והוא שלא בגרה'.

21. ולשון הרשב"א בשו"ת הרשב"א החדשות מכת"י (הוצאת מכון ירושלים, תשס"ה) סימן ריא: 'שאלת: גט שצריך לכתוב בו שמו ושמה, אם כתוב: בן פלוני ובת פלוני בלבד, ולא פירש שם המגרש ממש ולא שמה ממש, כשר או לא. מי אמרין דכשר.. דהא אתקש יציאה להויה, ובעינן בהויה לשמה כיציאה, ואמרין דבתך מקודשת לי הרי זו מקודשת, ואף על פי שלא אמר בתך פלונית מקודשת, אלמא בתך ובת פלוני כמפרש שמה דמי.

תשובה: כל שאין כתוב בו אלא בת פלוני אינו כשר, דשמו ושמה בעינן. ובתך מקודשת לי שאמרת שהיא מקודשת אף על פי שאינו מזכירה בשם, ואף על פי שהוקשה הויה ליציאה. אם דעתך לומר שכל הויות של קידושין הוקשו ליציאה, הא ליתא דבמגרש על כל פנים צריך להזכיר את השם.. ולא אמרו שהוקשה הויה ליציאה אלא לכתוב שטר קדושין, ששטר קדושין צריך שיהא כתוב לשמה כשטר גט. ולא לכל דבר הוקשו הויה ויציאה.. ואף כאן אפשר דאינו צריך לכתוב בתוך שטר האירוסין בתך פלונית, אלא אם אין לו אלא בת אחת יכתוב סתם לשמה ויתנו לו. ואפשר דכתב לו על הנייר ועל החרס אע"פ שאין בו שוה פרוטה בתך מקודשת לי, דאמר רב נחמן: בין על ידי אביה בין על ידי עצמה מקודשת מדעתו – דילמא ככותב בתך פלונית, לכשתימצי לומר דאף להזכרת השם ממש הוקשו [הויה ויציאה]. וכן היא כתובה אצלי' (וסיום תשובה זו נעתקה בב"י אבן העזר סימן לב) [קטע מהשאלה (בצירוף קטע נוסף מתוך תשובה זו שלא נעתקה כאן), נעתק בב"י אבן העזר סימן קכט (בהוצאת מכון

ממזורים. והב"י מביא הראיה מהגמרא דף י"ט וכ' [גבי ההוא גברא דעאל לבי כנישתא שקל ספר תורה יהב לדביתהו, ומדברי התוספות שם] דהיכא דלא כתוב שמו הוי גט בטל מן התורה. וכן הביא להלכה בהמחבר²⁶ סימן קכט סעיף יא: אם לא כתב שם האיש והאשה בגט פסול והבנים ממזרים (משמע מדאורייתא). **לפ"א** שבהרא"ש ובהרי"ף לא נזכר דין זה לגמרי, גם לא הגמרא דף י"ט, כ', על דבר מה ששקל ספר תורה ויהיב לדביתהו, ודאמר רב יוסף: למאי ניהוש לה וכו', רק השלטי הגבורים²⁷ מביא בשם הרי"א: וכן אני אומר שאם לא כתב שמו ושמה כל עיקר הרי זה גט בטל מן התורה, (רק שם מיייתי זה הדין גם כן לענין אם לא כתב שם עירו ועירה²⁸).

ועיין בבית שמואל סעיף י"א ס"ק כ"א דהביא שדעת השלטי הגבורים בשם ריא"ז אין כל כך מוכרח מפני שסבירא ליה דגם בלא כתב שם עירו ועירה שהוא בטל מן התורה שעל זה כל הפוסקים חולקים עליו, וגם מה שהבית יוסף כתב בשם התוספות דף כ' דהוי פסול מן התורה זהו דווקא אליבא דרבי מאיר שסבירא ליה עדי חתימה כרתי בלא עדי מסירה, ואזי מוכרחים שיהיה מוכח מתוכו כמבואר גם בתוספות דף כ"ד ע"ב ד"ה בעדי מסירה ורבי אלעזר היא: אבל לרבי מאיר בעינן שיהא מוכח מתוכו [שנכתב לשם זה האיש ואשה זו], אבל לרבי אלעזר בדאיכא עדי מסירה יכול להיות שכשר אפילו לרבנן בלא הזכיר שם האיש והאשה.

ובאמת צריך לעיין אם אפשר להגיד שכל הדברים הללו אליבא דרבי מאיר, הלא אין כאן עדים שלא חתמו כלל כי לא ניכר בספר תורה שום עדות, והראיה דהגמרא חוששת רק על הכריתות דאית ביה: **הא בעינא** וכתב לה לשמה וליבא, וכי תימא דיהיב זוזא לספרא וכו' וכו', משמע מכל זה שהיה ספר תורה כשרה דאי הי' שם עדים אין ספר תורה ואין כאן שום חשש שמא יהיב זוזא לספרא אם הפסיקו בעדים דוודאי כתב לשם האיש והאשה ויש כאן לשמה, ואם כן לרבי מאיר הוי פסול בדליכא עדים ובלא עדים לדידיה הוי פסול מן התורה דעדי חתימה כרתי, אלא וודאי פה מדברים רק אליבא דרבי אלעזר דעדי מסירה כרתי ואזי (יש כאן הסברא) אפשר לומר דיהיב לה בפני עדים כשרים רק השאלה על הכתוב לה לשמה וכו'. ומ"מ אמר רב יוסף: למאי ניהוש לה דהוי פסול לגמרי אפילו לרבי אלעזר, ואם כן למה אמר הבית שמואל שלרבי אלעזר הוי פסול רק לרבנן, אם לא שנאמר שהוא אומר שמהתוספות אין ראייה שלרבי אלעזר הוי פסול אבל רק פסול דרבנן. ועוד יש להבין: איך אפשר שרב יוסף מדבר את הדין שלו אליבא דרבי מאיר, הלא לבד זה שההלכה היא אליבא

26. אבן העזר.

ושמה שם עירו ושם עירה תצא מזה ומזה.

27. פרק הזורק על המשנה (גיטין פ, א): שינה שמו 28. אם היו הבעל והאשה מעיר אחרת.

דרכי אלעזר (מהדרינן אליבא דרבי אלעזר דהלכה כוותיה, בגיטין דף כ' ע"א; ובדף פ"ו ע"ב: אמר רב יהודה אמר רב הלכה כרבי אלעזר בגיטין וכו' וכו' עיין שם), ועוד: הא רב יוסף גופא סבירא ליה כרבי אלעזר בגמרא סנהדרין דף כ"ח ע"ב גבי האי מתנתא דהוי חתימי עלה תרי גיסי דאתא לקמיה דרב יוסף וכו' אמר ליה: זיל קניה בעדי מסירה כרבי אלעזר, ועל ידי זה מדייקו התוספות גיטין דף ד' ע"א דיש ראייה מזה דהלכה כרבי אלעזר אפילו בשאר שטרות.

קיצור. מהרמב"ם ורי"ף והרא"ש אינו מבורר אם הוא דאורייתא או דרבנן, בהרי"ף והרא"ש לא נזכר מזה כלל, רק בדעת הרמב"ם יש דעות: הלחם משנה סובר דלדעת הרמב"ם הוא דרבנן, ויש אחרונים שרוצים לדייק בדברי הרמב"ם שהוא סבר ל"י דהוי דאורייתא.

הרמב"ם והר"ן והרשב"א והאור זרוע ושלטי הגבורים בשם הרב ישעיה אחרון ז"ל כולו סבירא להו דהוא פסולא דאורייתא (עיין שו"ת מכתב מאליהו), כן הובא בהגהת אשר"י בפרק כל הגט דעת האור זרוע ורבינו שמחה. **רבינו יואל** הובא במרדכי פרק כל הגט, הוא סבר ל"י דהוי כשר לגמרי²⁹.

המחבר פסק בשולחן ערוך סי' קכ"ט סעיף י"א דאם לא כתבו שם האיש והאשה בגט הוי פסול והבנים ממזרים ואי אפשר לדעת אם הוי פסול בממזרא דרבנן או ממזרא דאורייתא עיין שם בבית שמואל ס"ק כ"א.

האם יש לחלוק בין שם האיש והאשה בגט

עצם ענין שצריכים לכתוב השמות בגט, זהו מבואר בגמרא מקומות בגמרא גיטין דף כ' ודף ל"ד ע"ב ודף פ' ע"א בענין שינה שמו ושמה, מזה

ורבינו יואל הלוי זצ"ל כבר ביאר בזה והביא מפרק ב דההוא גברא דעל לבי כנישתא...]. ולפי זה גם רבינו יואל סבר דהלכה דפסול גם בדיעבד (ובאור זרוע שם כתב: 'מיהו אינה ראייה, דאיכא למימר: מדרבנן הוא דפסול'; ומסיק: 'מכל מקום נראה בעיני דכל גט שלא נכתב בו שם האיש ושם האשה דפסול מדאורייתא, כדפרישית מהכתוב טופסי גיטין ומירושלמי [דבירושלמי גיטין פרק ג הלכה ב גרסינן: רבי ירמיה בשם רבי זעירא: מפסולו אתה למד הכשרו, ואילו כתב כולו לשמה ושם האיש והאשה שלא לשמה – דשמה כשר? ודכוותא: כתב כולו שלא לשמה ושם האיש ושם האשה לשמה – כשר', הא למדת דאפילו כתב: הרי את מותרת לכל אדם שלא לשמה, הואיל וכתב שם האיש ושם האשה לשמה – כשר, דהא 'כולו' קאמר]; וכן כתב מורי רבינו שמחה, ופירש דלא דמי למגילת סוטה שאין צריך להזכיר שמה משום דסתמא כשר היכא דאיכתב לשם אלות ולא אינתקה לשם אשה אחרת,

²⁹ היינו שבמרדכי הביא מתשובת רבינו יואל הלוי (אביו של הראב"ה) רק את ההוכחות שאפילו לא הזכיר שם האיש ושם האשה כשר לגמרי. אבל בתשובת רבינו יואל הלוי שנדפס בראב"ה סימן תתקלט, נוסף בסופו: 'ומיהו בפרק ב דגיטין גרסינן: ההוא גברא דעל לבי כנישתא שקל ספר תורה והב לדביתהו ואמר לה: הרי זה גטך, ואסקינן: וכי תימא ליחוש דילמא אקדים והב ליה זוזא לספרא מעיקרא – הא בעינן שמו ושמה וכו'; אלמא דצריך לכתוב שמה, והאי מעשה בדיעבד הוא ומשמע דפסול' (עיין שם בארוכה שהביא עוד ראי' מדתנן (בדף כא ע"ב): אין כותבין במחובר לקרקע, כתבו תלשו ונתנו לה כשר.. ופריק במסקנא הכי: אין כותבין טופס גזירה שמה יכתוב תורף, ותורף הוא מקום האיש והאשה והזמן כדפירש רבינו שלמה, ועיין שם מה שדחה ראי' זה ומסיק: 'אך מהא דספר תורה דאייתנין לעיל ראייה היא ונלמד ממנה') [הובא באור זרוע סימן תשמה אות ו

ראיה שצריכים לכתוב שם האיש והאשה בגיטין, וכן נזכר בכמה מקומות בש"ס שנזכר שם הבעל והאשה בגט.

לכאורה כל הפוסקים שמדברים בענין שמות בגיטין לא מחלקים בין שמו לשמה. בגמרא: הא בעינן שמו ושמה, גיטין דף כ' 30; שמי כשמך ושם אשתי כאשתך, כ"ד ע"א 31; זה שמי וזה שם אשתי, שם במשנה; וכו' וכו' 32; שינה שמו ושמה 33. מכל זה אנו רואים שאין חילוק בין שם הבעל לשם האשה.

והנה התורת גיטין רוצה להוכיח שיש כן חילוק בין שם האיש לשם האשה, והוא כיון שאנו רואים דהגמרא מדמה הבעל להלוה והאשה להמלוה דאיתא בגמרא גיטין דף כ"ד ע"ב על המשנה 'כתב לגרש בו את הגדולה לא יגרש בו את הקטנה (כששמותיהן שוות), שואל הגמרא: 'קטנה הוא דלא מצי מגרש, הא גדולה מצי מגרש ביה!' [ומשני:] 'אמר רבא: זאת אומרת שני יוסף בן שמעון הדרין בעיר אחת מוציאין שטר חוב על אחרים, פירוש שהאשה שמוציאה שנתגרשה על ידי הבעל נקראת המלוה ובעל נקרא הלוה, לכן מתמה הגמרא: כיון שאין מוציאין שטר חוב על אחרים, אם כן מוכרח לומר שאפילו הגדולה אינה מתגרשת וכו' עיין שם בגמרא. ואם כן הלא מבואר בחושן משפט סימן מ"ט 34 וסי' נ דאם נכתב שם המלוה בהשטר אזי השטר פסול אם אין שם הלוה מבורר בהשטר היינו שיש שני יוסף בן שמעון אי אפשר להוציא עליהם שטר חוב שכל אחד יאמר לא עלי נכתב שטר זה, היינו לא אחרים יכולים להוציא שטר חוב עליהם 35, ואפילו אם יאמרו העדים בעצמם שזהו השטר שהעדנו עליו יש גם כן דעות שלא מהני 36 עיין שם בש"ך ס"ק י"א בסי' מ"ט, ומכל מקום אם לא נכתב שם המלוה בשטר מהני עיין בסימן נו"ן שם בחושן משפט שאם כתוב אני פלוני לויתי ממך ולא נזכר מי הוא המחזיק ומי הוא המלוה הוי השטר שטר, והוא שם מפורש בכבא בתרא דף קע"ב ע"א וע"ב [ההוא שטרא דנפק לבי דינא דרב הונא דהוה כתיב ביה: אני פלוני בר פלוני לויתי מנה ממך, אמר רב הונא:] ממך אפילו מריש גלותא! [ואסיקנא: 'ממך – מההוא גברא דנפיק מתותי ידיה משמע', אע"פ שלא נתפרש בהשטר] מי הוא המוציא השטר תחת ידו. ואם כן לפי זה רוצה התורת גיטין להוכיח שאם לא כתבו שם האשה רק כתוב שראובן בן שמעון מגרש את אשתו [אני ראובן בן

אבל גט סתמא פסול – כן פירש בסדר עולם שלו'.

30. ע"א.

31. במשנה.

32. משנה בפרק השולח (גיטין לד, ב): 'בראשונה היה משנה שמו ושמה, שם עירו ושם עירה; התקין רבן גמליאל הזקן שיהא כותב: איש פלוני וכל שום שיש לו, אשה פלונית וכל שום שיש לה – מפני תיקון העולם.'

33. משנה בפרק הזורק (גיטין פ, א).

34. סעיף ז.

35. 'שנים שהיו בעיר אחת, שם אחד יוסף בן שמעון ושם אחר יוסף בן שמעון – אין יכולין להוציא שטר חוב זה על זה, ולא אחר יכול להוציא עליהן שטר חוב' (בבא בתרא פ"י מ"ז).

36. בתור מלוה בשטר, אלא רק בתור מלוה בעל פה.

שמעון מגרש] את אשתי הוי הגט גט, ושם בגמרא כבא בתרא [קעב, ב] ג"כ מדמה הגמרא שטר לגט אשה³⁷, ומכיון שהאשה נקראת המלוה בשטר והאיש נקרא הלוח הוי צריך להיות הגט הזה כשר, זהו דעת התורת גיטין לכאורה..

ובסוף מסיק מכאן שבגט צריכים לכתוב מטעם שיהיה ספר – ספירת דברים לדעת הרמב"ן והר"ן (או חסר בהלשמה או בהוכתב) אם כן אין זה דומה ממש לשטר עיין שם.

ועיין בערוך השלחן סימן קכ"ט סעיף י"ב והוא רוצה לחלק בין אם יש לו רק אשה אחת בין אם יש לו הרבה נשים, דבאים יש לו רק אשה אחת, כיון שהעדים יודעים דזאת היא אשתו, אבל אם יש לו שתי נשים או יותר, אז לא נקרא סיפור דברים כלל.

בהמחבר סעיף י"א כתב בפשטות: **אם לא כתב שם האיש והאשה בנט פסול** וכו', אם כן משהו שם האיש לשם האשה.

והנה הנודע ביהודה חלק תנינא סימן קי"ג הביא גם כן הסברא הזאת דהתורת גיטין לענין שם אביה ומחלק כיון שלא כן הדין, אבל הדין הוא כך דבאמת שני יוסף בן שמעון מוציאין שטר על אחרים כמבואר ברמב"ם ובחושן משפט סימן מ"ט סעיף ז' ואביי רק דחה את ההוכחה של רבא³⁸ מהמשנה, אז מכאן יש ראייה לדין זה, וכין שכן הרי האשה היא יכולה להתגרש בזה שהיא המלוה, ואף על פי שאין מוכח מתוכו ולנפילה לא חיישינן עיין שם.

אם כן הוי הסברה הזאת אפילו כשלא נכתב שמה לגמרי כסברת התורת גיטין (אבל הנודע ביהודה מדבר בענין ששמה נכתב אבל לא שם אביה).

ובזה מבאר הנודע ביהודה שם הסברא בהחילוק שבין רבי מאיר ורבי אלעזר. דלכאורה שואל הנודע ביהודה מה בין רבי מאיר ורבי אלעזר? [הא] כי היכא דלרבי מאיר בעינן מוכח מתוכו משום דכתיב וכתב, והכוונה על עדי חתימה, כן לרבי אלעזר צריך להיות מוכח מתוכו שלפי דעתו הפירוש וכתב בפשטות דקאי כל הכתיבה צריכים שיהיה מוכח מתוכו (בשעת הכתיבה). ולמה אמרינן בגמרא דף כ"ד ע"ב: אמר רבא זאת אומרת שני יוסף בן שמעון הדרים בעיר אחת מוציאין שטר חוב על אחרים וכו' ומתוך ליה אביי דהכא הוי כרבי אלעזר בעדי מסירה ואז הוי ניחא, דבאמת אין מוציאין שטר חוב על אחרים,

37. דתניא: גט שיש עליו עדים ואין בו זמן, אבא שאול אומר: אם כתוב בו גרשתיה היום – כשר; אלמא: היום – ההוא יומא דנפיק ביה משמע, הכא נמי: ממך- מההוא גברא דנפיק תותי ידיה משמע'.
38. במסכת גיטין (כד, ב) [קטנה הוא דלא מצי מגרש ביה, הא גדולה מצי מגרש ביה] 'זאת אומרת, שני יוסף

בן שמעון הדרין בעיר אחת – מוציאין שטר חוב על אחרים' [ורחי לה אביי: 'אלא מעתה, רישא דקתני: שמי כשמך – פסול לגרש בו; שני הוא דלא מצי מגרש ביה, הא ראשון מצי מגרש ביה? והא אמרינן: ולא אחר יכול להוציא עליהן שטר חוב! אלא מאי אית לך למימר – בעדי מסירה...].

אבל כשרואין שהוא קבלה אז הוי כשר, וזהו דווקא אליבא דרבי אלעזר אבל לדעת רבי מאיר לא הוי כשר, פירוש משום דבעי מוכח מתוכו ולא מהני עדי מסירה, כן פירשו התוספות³⁹. וזהו ששואל הנודע ביהודה: לכאורה למה לדעת רבי אלעזר אין צריכים מוכח מתוכו, מאי נפקא מינה?

והנודע ביהודה מבאר זה שהמוכח מתוכו צריכים בשעה שהגט נעשה, ולרבי אלעזר דווקא עדי מסירה כרתי אם כן אז צריכים שיהיה מוכח, וכן בעדים רואים הוי מוכח ובשעת כתיבה הוי הכוונה שימסרו לו על ידי שני עדים ויהיה אז ניכר, מה שאין כן לרבי מאיר דלא בעינן עדי מסירה רק עדי חתימה כרתי אם כן בעינן שבשעת החתימה אז יהי' מוכח ואם כן מוכרחים שיהיה מוכח מתוכו, מה שאין כן לרבי אלעזר צריכים גם כן מוכח אבל לא מתוכו רק בשעת מסירה.

וְלַרְבִּי מאיר בעינן שיהיה מוכח בשעת החתימה; אבל כיון שגם לרבי מאיר מוכרחים למסור לה ובלי מסירה לא הוי גט, אם כן בשעה שמבורים לה, אפילו בלא עדי מסירה, אבל מסירה מוכרחים, אם כן לגבי דידה שיש הגט בידה הוי מוכח כמו לרבי אלעזר, והחילוק הוא רק לגבי הבעל, מזה רצה הנודע ביהודה להבין ולהגיד שאם אפילו שמה לא מוכח כל כך רק כתבו שמה בלי שם אביה הוי מספיק דהוי מוכח על ידי המסירה.

וְלַדְעַת רבינו תם שסובר שגם רבי מאיר סובר שצריכים למסור על ידי עדים, מפני שכל דבר שנעשה שינוי והיתר ערוה אי אפשר בלא עדים, וכיון שיהיה עדי מסירה, לכן סובר רבינו תם שגם לרבי מאיר אין צריכים מוכח מתוכו, ולא גרס בגמרא: וּכְרַבִּי אֶלְעָזָר, וּרְקָ: על ידי עדי מסירה (כן הביא הגירסא הרשב"א בחידושו). עיין שם בנודע ביהודה סימן קי"ג מהדורא תנינא⁴⁰.

לְעֵצָם להלכה אם לא הזכירו שם האשה בגט, דעת האחרונים התורת גיטין והערוך השלחן שמכל מקום צריכים להתחשב בזה להחמיר, דהיינו שצריכין עוד גט דהוי גט פסול; אבל מכל מקום אם עד שלא קבלה גט אחר קבלה קדושין מאחר שצריכה גם כן גט מהבעל השני אולי הוי הגט הראשון גט, ואם כן הוי הקדושין של השני קדושין גמורים ומוכרחים שיתן גם השני גט.

מוכח מתוכו; ולפי מה שכתבתי, רבינו תם לשיטתו, דרבינו תם סובר דגם לרבי מאיר אף דסובר עדי חתימה כרתי ובעינן עדי חתימה, מכל מקום אי אפשר לגרש בלא עדי מסירה דאין דבר שבערוה פחות משנים.. ואם כן דלא סגי בלא עדי מסירה לא בעינן מוכח מתוכו.

39. גיטין (כד, ב) ד"ה בעדי מסירה ורבי אלעזר היא 'אבל לרבי מאיר בעינן שיהא מוכח מתוך החתימה שנכתב לשם זה האיש ואשה זו, ולא מהני עדי מסירה'.
40. 'ועל פי מה שכתבתי, ניחא לי מה שכתב הרשב"א בחידושו דרבינו תם לא גריס: ורבי אלעזר היא, דרבינו תם סובר דגם לרבי מאיר לא בעינן

אם צריכים לכתוב שם אביו ושם אביה בגט

אם צריכים לכתוב שם אביו ושם אביה בגט, עיין במשנה לא נמצא ולא כתוב שם האבות בגט, רק שמות האיש והאשה. דף כ"ד ע"א במשנה: איש פלוני מגרש פלונית. בדף ל"ד⁴¹: התקין רבן גמליאל הזקן שיהא כותב איש פלוני גירש אשה פלונית וכל שום שיש לה, ולא נזכר שם האבות איש פלוני בן פלוני וכו'; דף פ'⁴²: שינה שמו ושמה שם עירו וכו', ולא נזכר שינה שם אביו ואביה. דף פ"ו ע"ב: איש פלוני מגרש פלונית ופלוני פלונית (בדף פ"ז ע"ב לענין עדות כן נזכר שם אבי העד: איש פלוני בן איש פלוני וכו', אבל לענין הגט לא הוזכר במשנה שם אביו של המגרש ולא שם אביה של המתגרשת).

41. ע"ב.

42. ע"א.

קונטרס

תשואות חן

חלק ראשון

הנשיאים

משפחות שאלתיאל וכן בספרד וברתים

חלק שני

מפי כתבם

פתגמים ותעודות מצאצאי הרב פרץ חן



חלק ראשון
הנשיאים

משפחות
שאלתיאל וחן
בספרד וכרתים

פרק ראשון משפחת שאלתיאל בספרד

שלשלת היוחסין המפוארת של משפחת חן החב"דית, מקורה בגאונים בעל הסדרי טהרה ובעל הפנים מאירות, ולמעלה בקודש במשפחות "הנשיאים" בספרד וראשי גולת בבל, ויחוסה בן אחר בן מגזע דוד המלך. עובדות אלו פורסמו לפני 101 שנים, בספר אהלי שם שיצא לאור בשנת תרע"ב, בערך אודות הרב דוד צבי חן נכתב כי הוא מגזע בעל סדרי טהרה, ואילו בערך אודות בנו הרב מענדל חן נכתב בהרחבה על שורשי המשפחה:

"ניעזין. הרב ר' מנחם מענדל בהרה"ג ר' חיים דוד צבי שליט"א חן. אביו הרה"ג הנ"ל שליט"א הוא האבד"ק צערניגאוו. ועל פי המסורת תתיחס המשפחה הזאת עד הגאון בעל סדרי טהרה זצ"ל, צור מחצבתה של המשפחה הרוממה הזאת הוא ממדינת אשכנז, משערים: כי המשפחה הזאת גזעה מהגאונים ר' זרחיה ור' שלמה ור' מכיר חן הנזכרים בתשובת הרשב"א נהם גדולי חכמי ספרד בתקופת 'הראשונים'".

ומי קבע את הדברים שיכתבו בערך על ר' מנחם מענדל חן? אחיו הרב אברהם חן הבהיר בחיבורו 'למנחמי' כי ר' מנחם מענדל בעצמו 'החתיים' את יחוס המשפחה בספר 'אהלי שם'. ובסוף קונטרס 'למנחמי' מוסיף הרב אברהם חן לגבי יחוס משפחת חן החב"דית:

"ראש משפחתנו הוא לא אחר מר' שאלתיאל חן, כי החכמים חן שכתשובת הרשב"א...המה אבות משפחתנו, וכי מאז לא נפסקה השלשלת, וכי ה"סדרי טהרה"... הוא דוד זקננו [דודו הגדול של ר' פריץ], וכי אביו של אבי-זקננו הר"פ [הר' פריץ] זצ"ל, מוהר"ר אלחנן חן, עלה לרוסיה משוטלנד, וכי משפחתנו משתלכת כזו של ה"פנים מאירות" שחוטבה מר' יוחנן הסנדלר, מגזע דוד המלך ע"ה".

יוצא איפוא שמשפחת חן החב"דית מיוחסת לבעל הסדרי טהרה ובעל הפנים מאירות, ומקור המשפחה מגזע גדולי החכמים והנשיאים בספרד והללו מיוחסים לרישי גלותא בבבל, ומכאן הגזע ממשיך עד לדוד המלך.

הדברים נכתבו כאן בקצרה ובפרקים הבאים יורחבו אי-אלו גזעים וענפים.

■ ■ ■

ראשית, נרחיב מעט אודות משפחת שאלתיאל אליה מתייחסים בני משפחת חן:

הרב שמעון בן צמח דוראן¹ כתב בשו"ת תשב"ץ ח"א סימן ט"ו: "הרב הנשיא רבי יהודה בן ברזילי אלברצלוני...רב גדול ומיוחס, ואילו הם מתיחסים משפחות בני שאלתיאל אשר בקטלונאי, וחיבר ספרים גדולים: האחד בדיני נשים, שמו: ספר יחוס שאר כשר; והשני בדיני מועד, שמו: ספר העיתים; והג' ספר תקון שמרות, גדול ונכבד".

שורש משפחות הללו היה מבני מר חזקיהו ראש הגולה בן דוד (בן חזקיהו ראש הגולה בן יהודה בן דוד ראש הגולה בן זכאי²) שכבר בשנת ד'תשפ"א נשא במשרת ראש הגולה בבבל, עד שנהרג בציווי הח'אליף של בגדאד בשנת ד'תתי"ה, כעשרים שנה לאחר פטירתו של רב האי גאון, שעם פטירתו סגרו השלטונות את הישיבה האחרונה בפומבדיתא.

וכתב רבינו אברהם בן דוד הלוי בספר הקבלה (שנכתב בספרד בשנת ד'תתקכ"א) ש'בני ישיבת רב האי הקימו חזקיהו ראש גלות בן בנו של דוד בן זכאי, והושיבוהו על כסא רב האי ז"ל'.

תשובתו של חזקיהו בהלכה נזכרה בספר השמרות לרבינו יהודה בר ברזילי אלברצלוני (שיצא לאור ע"י שלמה זלמן חיים האלברשטאם, ברלין תרנ"ח) שטר קבלת עדות (ע' 86-88): 'וכתבנו בהלכות גיטין שאלה לחזקיהו נשיא ישראל והחזרונה כאן במקומה וזו היא נוסחה: לאחר שנפטר רבינו האי גאון זצ"ל לבית עולמו בן ערן נשאל חזקיהו נשיא ישראל בהלכה זו: ושאלת בפני כמה מבטלו...!'

הישיבה פעלה כשנתיים כמו שמספר רבינו אברהם בן דוד הלוי שם, שעמד הישיבה שנתים 'והלשינו בו אל המלך מלשינים, ותפסו המלך ואסרו בברזל, ובכל מיני ענויים ענהו... וברחו ב' בניו אל ספרד אל רב יהוסף הלוי הנגיד בר רב שמואל הנגיד שהיה אוהב לחזקיהו ראש גלות וראש ישיבה, והיו עמו עד שהיה השמד בגראנטה ונהרג הנגיד, וברח האחד מבני חזקיהו לארץ סרקוסטה ונשא שם אשה והוליד בנים. ואחר כך נכנסו בני בניו לארץ ארום. ומהם היה ר' חייא בן אלדאודי ונפטר בארץ קשמיליא בשנת ד'תתקי"ד'. ונרצח חזקיהו בשנת ד'תתי"ח. ואז חדלו השלטונות להכיר בריש גלותא למשך שנים.

שלשה מצאצאיו של מר חזקיהו, מר שאלתיאל, מר יוסף אורובד ומר דוד נמלטו לספרד, ובאותו זמן אכן מוצאים מסמכים בספרד בהם מופיעים השם "מר שאלתיאל"³.

גודלדו ולאשתו דונה אימשנוש מן השדה שלנו בשביל השדה שלהם .. כתוב לעיל בכתובה שלהם, והוספנו אנחנו על השדה שלהם שהמירו לנו בשביל השדה שלנו עשרה זהובים ממטבע איניש טיים מעשרה באוקיא למשקל.. ופיסנו.. בשישי בשבת בעשר ימים לירח מרחשוון שנת שמונה מאות ושנים ועשרים לבריאת עולם למיניין שמונין כאן בברצלונה מתא, וקנו בפנינו אנחנו החתומין למטה. וכתבנו וחתמנו: נתן בר יהודה, שלמה בר' נחמן'.

1. מאחרוני הראשונים, נמלט מספרד ביחד עם הריב"ש בפרעות ה'קנ"א, רבה של אלגיר, נפטר בשנת ה'ר"ד.

2. שמינה את רב סעדיה לגאון בישיבת סורא, ונפטר קודם פטירת רב סעדיה גאון בשנת ד"ש"ב.

3. בספרו של החוקר משה שאלתיאל (באנגלית) נדפס צילום מתעודת תמורה שכתבה דרודה בתו של מר שאלתיאל ובעלה גרשום בר' משה ביום ו' עש"ק י' מרחשוון ד'תתכ"ב 'אני דרודה בת מר שאלתיאל ואני גרשום בר' משה בעלה עשינו תמורה זו לדון מיר

(לאחר עשרות שנים חזר אחד מבניו (דוד) לבגדד, אך לא ירש את ראשות הגולה שהיתה של אביו, אבל בנו יחזקיהו (השלישי), וכן נכדו דוד בן יחזקיהו, שניהם נשאו במשרה רמה זו).

בהיותו מזרע דוד, ומבניו של ה'ריש גלותא', נתמנה מר שאלתיאל ע"י המלך של ברצלונה לנשיא של היהודים, ומאז נזכר בתעודות בתואר: 'שלתיאל הנשיא' ביום ג' ט"ז אלול ד'תתנ"ז נפל הבית על הנשיא שלתיאל ועל בנו ר' שמואל (בספרו של החוקר משה שאלתיאל באנגלית, וכן בספר "אבני חן - תולדות משפחת חן", שיראה אור בקרוב, נדפסו צילומים ממצבות הקברים של ר' שלתיאל הנשיא: 'זה קבר של שלתיאל הנשיא שנפל הבית עליו ונפטר תחתיה יום שלישי ששה עשר יום בירח אלול..'. ובנו ר' שמואל 'זה קבר של ר' שמואל ב"ר שלתיאל הנשיא שנפל הבית עליו ונפטר תחתיה יום שלישי ששה עשר יום בירח אלול שנת ארבע אלפים ושמונה מאות וחמישים ושבע [לבריאת] עולם')

רבינו שלתיאל נזכר בפסקי הרא"ש פרק ד דראש השנה סימן יד: 'רבינו יצחק בר יהודה הנהיג במגנצא לומר והשיאנו בראש השנה ויום הכיפורים בשם רבינו אלעזר הגדול, וכן רבינו משולם שאל את פי ראש ישיבה שבירושלים והשיבו שאומרים והשיאנו בראש השנה ויום הכיפורים, והביאו ראיה מירושלמי פרק הרואה. אבל גאון רבינו יצחק הלוי ז"ל הנהיג בגרמייש שלא לומר, לפי שברכת מועדים לא שייך אלא בשלש רגלים, דכתיב: שלש פעמים בשנה יראה וסמוך ליה: איש כמתנת ידו כברכת ה' וגו'; וכן כתב רבינו שלתיאל: דברכת מועדיך זהו קרבן חגיגה דכתיב ביה: כברכת ה' אלהיך, וזה אינו כי אם שלש פעמים בשנה, ומטעם זה אין לומר: ואין אנו יכולין לעלות ולהראות לפניך, אלא יש לומר: אין אנו יכולין לעשות חובותינו לפניך' (ועד"ז בטור אורח חיים סימן תקפב: 'והשיאנו הנהיג רבינו יצחק [הלוי] בגרמיישא שלא לאמרו.. וכן כתב רב שאלתיאל דברכת מועדיך זה קרבן חגיגה.. אבל רבינו יצחק ב"ר יהודה הנהיג במגנצא לאמרו בראש השנה ויום הכפורים..').

הנשיא רבינו יהודה בן ברזילי אלברצלוני היה בנו של ברזילי בן יוסף אורובד זוגתו מרת בונאדונא בת שאלתיאל, נולד בשנת ד'תתמ"ה. חיבורו ספר העתים נזכר גם בתוספות על מסכת ברכות דף י"ז ע"ב ד"ה תרי. "וראיתי בספר העיתים שחיבר הרב רבי יהודא בר ברזילי ששמע שהיה עמוד של אש יורד וכו'", ובחידושי הרמב"ן על מסכת עירובין דף מ"ג: "ושב בדקתי ומצאתי בדברי הרב רבי יהודה אלברצלוני ז"ל שכתב: ואתינן למיפשטה ממישיח ואליהו דלא אתי בשבתא וכו'", ובמלחמות ה' על מסכת יבמות פרק מצות חליצה "וכבר ראינו לרב יהודה הנשיא שהוא בקי בספרי הגאונים, ועל שולחנו הם תמיד", ובבית הבחירה לרבינו מנחם בן שלמה המאירי בפתיחתו למסכת אבות כתב: "וכן נתחבר חבור כולל בדרך פסק לרב הגדול רבי יהודה בר ברזילי אלברצלוני, ברוב עניני התלמוד, ארוכה מארץ מדתם ורחבה מיני ים" (ועד"ז כתב הרב יצחק די לאטיש בספר שערי ציון שחיבר בשנת ה'קל"ב).

שער השני מספר העתים כולל כל דיני שבת מן ערכי שבתות עד אחר הברלה עם כל דיני תחומין ודיני קריאת התורה, נדפס בקראקא בשנת תרס"ג.

רבינו יהודה הברצלוני כתב גם כן פירוש על ספר יצירה. בהקדמת החכם שלמה זלמן חיים האלבערשטאם להפירוש על ספר יצירה (שנדפס לראשונה בברלין בשנת ה'תרמ"ה) כתב: "הספר הזה הוא חיבור יקר מאד נעלה, מעידה על גדולת מחברו רבינו הגדול ז"ל, עד כמה רחבו ונסבו ידיעותיו של המחבר, כי היה צנא מלא ספרי, ובור סוד שאינו מאבד טיפה מכל הספרים שקדמו לו, והיו פתוחים לפניו וערוכים על לשונו מקרא כולה ותרנומיו, משנה ותוספתא, בבלי וירושלמי, וכל ספרי המדרשים הידועים לנו, ואת שאינם ידועים לנו לכה, פירושים ותשובות של גאוני בבל וזולתן. גם לא הניח ידו מחכמות אחרות, והגה בכל ספרי הפילוסופיה של חכמי ישראל, ומשם ניקח דוגמא מתכונת נפשו היקרה כי היה מלא חכמה ויראת ה' שהורה, ומאד חרד לדבר ה' ולטהרת דתו, והשתדל בכל עוז ליפות דברי חכמינו ז"ל באגדותיהם ולקבלם כפשמן בכל מה שאפשר להיות הדעת מקבלתן, וכתב שם נגד דעת איזו רבוותא האומרים כי דברי הגדות שיש בתלמוד ובזולתו אין מקשין בהן, שיש בהן כמשלים, ויש בהן כסימנין ולמשוך ולשובב דעת עמי הארץ, ואינם כמשמען. ואמר על זה "מיהו לעניות דעתן כמה דאפשר להדורי ולפרושי בהגדות הכתובות בתלמוד, מהדרינן ומפרשינן".

ענוונותו וכיטול עצמותו הייתה באופן קיצוני, כך רואים בהעתקת הרא"ש מדבריו "ואנו לעניות דעתן", וכן בקשר לדברי ההגדה שיש בתלמוד, כותב "מיהו לעניות דעתן", וכך גם בהקדמה לספר יצירה כתב הרב "ואני יהודה, העני הנכאה, והנבוה... ובאתי בחוסר דעת ובחכמה ובתבונה, ונקי מזכויות ומצוות ומעשים טובים.

בחידושיו בהלכה, הלך בדרכו של רבו הרי"ף, להביא את לשון הגמרא ולפרש את ההלכה. הוא התחשב הרבה בדעותיו של רב האי גאון, בתשובות של גאוני שקדמו לו, ובכתביו של ר' שמואל הנגיד.

כפירושו על ספר יצירה, כתב הקדמה להפירוש המשתרע על יותר ממאה עמוד, בהקדמה זו מאריך הרבה אודות יחודו של הבורא, שאין יחיד כמותו, "אחד שאינו במנין ולא בכמות ולא בתמונה, אחד מבלי ראשית ואין לו תכלית". בהקדמה זו מביא כמה פסוקים ומאמרי חז"ל המתארים את גדולתו של הבורא. "אין אדם יכול לדבר מכבודו של הבורא, אלא בתורת משל ודימיון".

הרמב"ם – (שהיה שני דורות אחריו) - הושפע מהברצלוני, וגם הוא משתמש במילים דומות בספרו מורה נבוכים ובספר המדע.

ב"אוצר הגדולים" כותב "חיבורו היה אוצר הלכה שלא הקדימו אדם, וגם אחריו כמעט לא קם כמוהו מאסף כזה. ולכן בימים הקדמונים שהיה הכל בכתב יד קודם המצאת הדפוס, נאבדו רוב חיבוריו שהיה קשה על ההמונים לקנות ספרים גדולים כאלו, ורק חלקים וקטעים נשארו מהם, והרבה חכמים הבאים אחריו, חיברו קיצורים מספרו,

ויש ספרים שהם "תשובות הגאונים" כספר בפני עצמו, וכאמת הם רוב עיקר שלהם מלוקטים מספרי הרב, וחבל על דאברין".

בשנת ד'תתקכ"ה, כתב הנוסע היהודי הנודע ר' בנימין מטודילה, "יומיים משם מצויה ברצלונה, שבה יש קהילה של אנשים חכמים, מלומדים ואצילים, למשל רבי ששת, רבי שאלתיאל, רבי שלמה ורבי אברהם בני חיסדאי ז"ל.

העיר, על אף היותה קטנה, נאה וממוקמת על חוף הים, סוחרים באים אליה עבור סחורות המגיעות מן העולם כולו: מיוון, מפיזה, מגנואה, מסציליה, ממצרים, מפלשתינה, ומארצות סמוכות."

התיאור שנתן ר' בנימין לברצלונה ונסיכיה היהודיים היה מדויק. משפחת שאלתיאל על הסתעפויותיה השונות והמשפחות שהיו קשורות בה – משפחות פרפט, בנבנישתי, קבל'יר, גרסיאן-חן, חיסדאי, וקרשקש – שגשגו, העשירו את קהילתם בחומר וברוח, את שליטיהם הנוצרים ואת עצמם, במשך יותר משלוש מאות שנים.

הנשיאים של ברצלונה המשיכו את המסורות שהביאו עמם מן המזרח, ושילבו למדנות עם עושר, פילוסופיה עם דיפלומטיה. כמה מגדולי הוגי הדעות, רופאים רבים של בית המלוכה של אראגון היו נשיאים.

נמצא בידינו מסמך משנת ד'תתקי"ט שבו חותם ר' שאלתיאל ב"ר ששת זצ"ל ערכות עבור הלואה שלקח המלך, מה שמעיד על מעמד משפחות הנשיאים בתקופה ההיא בספרד.

פרק שני

משפחת גרסיאן-חן בספרד

בתקופה הבאה, כברצלוונה התגוררו רבנים ואישים בני משפחת גרסיאן-חן והם ענף ממשפחת שאלתיאל. משפחת גרסיאן-חן נזכרת לראשונה בתעודה שנכתבה כברצלוונה בחודש תשרי ד'תתקס"ב בו הסכימו 'שלתיאל בר יצחק, האשה דולצא אשת הנדיב שלתיאל" גרסיאן, ואחיו של שאלתיאל: זרחי' בר' יצחק גרסיאן ומשה (בונאשתרוק) בר' יצחק גרסיאן, שהסכימו למכור² שלש שדות בסביבות ברצלוונה³. ובתעודה מחודש אייר תתקפ"ז נזכרו בונאשתרוק (משה), שלמה, (בוניורא, ובנופוש) בני שאלתיאל גרסיאן, ביחד עם קרשקש, משה וששת בני זרחיה גרסיאן, אחייניו של המנוח שהיה סוכן להנסיך כברצלוונה.

על קברו של דון שלמה גרסיאן שנפטר בספרד בשנת ה'ס"ז נחקק: 'גדול מרבן דון שלמה גרסיאן זכר צדיק [בכמה"ר] משה בן הנדיב ר' שאלתיאל בן הנדיב [ר' יצחק בן הנדיב ר'] זרחיה חן תמ"ך וישב שלמה על כסא... חמשת אלפים ששים ושבע לבריאת [העולם] המצבה נמצאת במוזיאון הצבאי (הנמצא בהר היהודים) כברצלוונה, ספרד⁴. על קבר אחיו דון לוביל שנפטר בג' מרחשון ה'ס"ז נחקק 'בישראל גדול שמו חכם חרשים דון לוביל גרסיאן בכמה"ר משה בן הנדיב ר' שאלתיאל בן הנדיב ר' יצחק בן הנדיב ר' זרחיה חן תמ"ך, נתבקש בישיבה של מעלה [י] [ס] ג' חד[ש] חשון שנת חמשת אלפים וששים ושבע לבריאת עולם'.

בתחלת מאה הראשונה לאלף הששי התגורר כברצלוונה הר' זרחיה בן יצחק בן שאלתיאל חן. ר' זרחיה נודע כמומחה במורה הנבוכים של הרמב"ם, עסק בהפצת תורת הרמב"ם, ועקב כך הוא נרדף, הוא נאלץ לעזוב את עיר מולדתו. ונדד לאיטליא; הוא חי ברומא - כפילוסוף, פרשן המקרא ומתרגם, - כעשרים ושלוש שנה, משנת ה'ל"ז - ה'נ'. התכתב בעניני פילוסופיה עם ר' יהודה בן שלמה מברצלוונה (שהיה קרוב משפחתו), ובאחד מהם הוא מספר לו אשר הוא עוסק בהוראת ה"מורה נבוכים" לצעירי רומי, בן הורה פרשנות פילוסופית למקרא, (כפי שכותב במכתבו אל ר' יהודה "כי בחורי רומא

קטלוגי' שם נזכר שמם הספרדי (של זרחי' ומשה) 'יודאל.. בונאשתרוק' שם הספרדי של האבא (לובעל) ושם המשפחה 'גרסיאן', והן בלשון הקודש שם נזכר שמו היהודי של משה ושמו היהודי של האבא: יצחק.

4. צילום המציבה נדפס בספרים הנ"ל, ובתורה 'אבני חן'.

1. בהערה 33 למבוא לדיואן של שלמה בן משולם דאפירה (בעריכת שמעון ברנשטיין, ווינה תרצ"ז) כותב שאולי היה שם המשפחה 'גרסיאן על שם העיר 'גרסיא' (שליד ברצלוונה, ומשם הגיע ענף שאלתיאל זה לברצלוונה).

2. במחיר אלף שש מאות שבעים וחמש סעאלודוס.
3. התעודה נכתבה הן באותיות לטיניות בשפת

בחורי חמד משכונני כחבלי אהבתם לפרש להם ספר איוב (גדפס בספר "תקות אנוש"), כאשר פרשתי להם ספר משלי". (גדפס בספר "אמרי דעת"). ניהל ויכוח קשה עם ר' הלל בן שמואל מוירונא אודות הדרך המתאימה להפצת תורת הרמב"ם, חיבר חיבורים ע"ד החקירה, ביניהם פירושים על ספרי משלי, איוב, ועל התורה, וגם על המורה הנבוכים. תרגם את ספרי הרפואה של הרמב"ם, והיה רופא מומחה בעצמו.

לפני פטירתו הוא ביקש להקבר עם אבותיו בכרצלונה, אך מתנגדיו לא איפשרו זאת. מאבק אדיר התחולל ביהדות אירופה בשנים הבאות, סביב לימוד פילוסופיה וחכמות יווניות. בשיאו של מאבק איתנים זה, הרשב"א (רבי שלמה בן אדרת) שהתגורר בכרצלונה והיה מחשובי פוסקי ההלכה בדור ה"ראשונים" ומגדולי רבני ספרד – ערך בשנת ה'ס"ה (1305) חרם חמור ובו אסר על צעירים יהודים עד גיל 25, ללמוד פילוסופיה וחכמות יווניות ועל החרם ההיסטורי הזה חתומים הרשב"א ובית דינו ועוד רבנים חשובים. ובין החותמים ישנם ארבעה רבנים למשפחת חן.

• שלמה ב"ר משה ז"ל גרסיאן-חן שהיה מבית דינו של הרשב"א. ר' שלמה, היה שופט מטעם בית המלוכה. לפי מספר מקורות ובהם ההסטוריון יצחק בער⁵, בשנת ה'נ"א (1291) מינהו המלך פדרו השלישי לשפוט ביחד עם הרשב"א במספר ערכאות.

- שאלתיאל ב"ר יצחק ב"ר משה ז"ל חן
- מכיר ב"ר ששת תמ"ך חן
- זרחיה ב"ר ששת זלה"ה חן.

וכפי שנפרט לקמן, מלבד רבנים למשפחת חן, חתמו גם כמה רבנים ממשפחת שאלתיאל.

השתלשלות החרם שגזר הרשב"א ובית דינו - היה עקב ריבוי הצעירים שעסקו בפילוסופיה, ונמשכו אחר חכמות יוניות, סילפו את המקורות, והכניסו רוח הופשית בין בני הנוער. אבא מרי מלוניל שבצרפת, היה ראש המתנגדים ללימוד הפילוסופיה. הוא נולד בלוניל וגדל בדרכי התורה והאמונה, למד גם ספרי חכמה ופילוסופיה עבריים וערביים, הוא כיבד את הרמב"ם; אך בחקר האלוקות והפילוסופיה הדתית הלך בעקבות הרמב"ן. התנגד למתפלספים שרכו בימיו בדרום צרפת ובמדינת ארגוניה בספרד. אלה לא ירדו לסוף דעתו של הרמב"ם בכמה עקרים אשר בפילוסופיה הדתית, הוציאו כתובים ממשמעם ופרשו אותם כמשל (אליגוריא), כדי להתאימם לחכמה יונית. הרבה מתפלספים כאלה היו בעיר מונטפילייר, אשר נתיישב בה, ולדבריו רבו בה הדרשנים אשר הכחישו את הניסים והדתות, כפרו בחדוש העולם ובהשגחה פרטית.

5. פרופסור יצחק פריץ בער (תרמ"ט- תש"מ), הביניים. כתב מחקרים וספרים על תקופת היסטוריון, מחשובי החוקרים של היהודים בספרד בימי האינקויזיציה.

הרב שלמה גרסיאן-חן ניסה לפשר בין הצדדים הניצים, אך לא הצליח. אז פנה אבא מרי אל הרשב"א שהיה כאמור מגדולי הפוסקים בכלל ומגדולי רבני ספרד בפרט - לעמוד בפרץ ולעצור את לימוד הפילוסופיה בעם ישראל. ואכן הרשב"א יצא בחרם. בתוקף החרם הזה גזר גם הרשב"א שבמשך חמישים שנה, לא ילמד איש לפני היותו בן עשרים וחמש בספרי היוונים. שלושה חרמות "כתבים" יש בחרם חשוב זה, ולהלן הנוסח המלא, תוך הדגשת שמות רבני חן החתומים על החרמות.

חרם הרשב"א

נוסח חרם הרשב"א ובית דינו- שלא ילמדו מדעים ופילוסופיה עד שיהיו בני כ"ה שנה -

החרם הראשון "הכתב הראשון":

מגידים כל הנעשה בעניין לימוד חכמות חיצוניות, ואל הדורש דרשות של דופי. בהסכמת כל הקהילה הקדושה אשר בכרצלונה, ובהסכמת הרב הגדול מרנא ורבנא רבי שלמה י"ץ ובית דינו⁶.

אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, כי רחקו מעליה הסירו המצנפת והרימו העטרה.

איש מקטרתו בידו וישימו קטורה, לפני בני יון ובני קטורה.

זומרי יקריבו את המדינית לעיני כל ושלחו לאפס אל הזמורה.

לא הכירו פנים במשפט אל הבכירה, ולבני הצעירה נתנו משפט הבכורה.

לא ישיבו ויתן[נ]כרו כנכרים וכשעירים, בראש

כל חוצות לאלה ידקרו ואת בניהם ילמדון.

על כן בראותנו בכנף הארץ פח יקוש, ויונה תקנן בעברי פי פחת; חרדנו ואמרנו: [מחר,] ופשתה המספחת, ועמדנו וכתנו ברית לאלוהים ולתורת ה' אשר קבלנו אנו ואבותינו בסיני. לבל יתערב זר בתוכנו, וקימוש וחוח לא יעלה בארמונותינו. עבדים אנחנו עבדי ה'. הוא עשנו ולא אנחנו.

וגזרנו וקבלנו עלינו ועל זרעינו ועל הגלויים אלינו בכוח החרם: לבל ילמד איש מבני קהלינו בספרי היוונים, אשר חברו בחכמת הטבע וחכמת האלוהות, בין המחוברים בלשונם, בין שהועתקו בלשון אחר, מהיום ועד חמישים שנה, עד היותו בן חמש ועשרים שנה. ושלא ללמד איש מבני קהילתנו את אחד מבני ישראל בחכמות האלו, עד שיהיו בני עשרים וחמש שנה. פן ימשכו החכמות ההם [אותו] אחריהם, ויסירו אותו מאחרי

תשובות הרשב"א על המקרא בעריכת חיים זלמן דימיטרובסקי פרקים צט-קא. קטעים מהמכתב השני צוטטו בכתב ההתנצלות של ר' ישעי' בדרשי [שנדפסו בשו"ת הרשב"א הנ"ל סימן תי"ח].

6. שלשת הכתבים נדפסו לראשונה בשו"ת הרשב"א דפוס בולוניה רצ"ט סימנים תי"ז-תי"ז, והוגה על פי הנדפס בתוספת הערות וצייונים במנחת קנאות שנערך ע"י ר' אבא מרי ב"ר משה מלוניל, ויצא לאור בתוספת

תורת ישראל שהיא למעלה מן החכמות האלה. ואיש איך לא יגור לשפוט בין חכמת אנוש בונה על דמיון מופת ורעיון, ובין חכמת העליון, אשר בינינו ובינו אין יחס ודמיון. ובן אדם שוכן בתי חמר הישפוט אלוה עושהו, לאמור חס ושלום זה אפשר וזה לא יוכל עשוהו. זה באמת יש מביא לידי הכפירה הגמורה, ומזה ינצל באמת כל לומד התורה. והוצאנו מכלל גזרתנו חכמת הרפואות, אע"פ שהיא לקוחה מן הטבע לפי שהתורה נתנה רשות לרופא לרפאות.⁷

ומה שהסכמנו והחרמנו בספר התורה כמעמד כל הקהל, ביום השבת בפרשת אלה הדברים שנת ששים וחמש לפרט האלף החמישי.

שלמה ב"ר אברהם ז"ל בן אדרת
 יצחק ב"ר יוסף בן יש"י יש"ב
 שלמה ב"ר משה ז"ל חן⁸
 יעקב ב"ר חסדאי זלה"ה
 משה הלוי ב"ר יצחק הלוי זלה"ה
 יעקב ב"ר שאלתיאל זלה"ה
 עזרא ב"ר ששת זלה"ה
 ששת ב"ר שאלתיאל זלה"ה
 שאלתיאל ב"ר משה ז"ל חן
 יהושע ב"ר זרחיה ב"ר שאלתיאל זלה"ה
 שמואל ב"ר יוסף זלה"ה
 אבא מרי ב"ר יצחק ב"ר משלם זלה"ה
 מכיר ב"ר ששת ב"ר משה הלוי ז"ל
 יצחק ב"ר טודרום זלה"ה
 זרחיה ב"ר ששת זלה"ה חן
 שמואל הלוי ב"ר יצחק הלוי זלה"ה
 יצחק ב"ר שמואל תמ"ך
 ראובן ב"ר ברזילי זלה"ה בן שאלתיאל
 שאלתיאל ב"ר שמואל בן שאלתיאל זלה"ה
 יהודה הלוי ב"ר אברהם זלה"ה
 יוסף ב"ר בנבנשת זלה"ה
 מכיר ב"ר ששת תמ"ך חן
 ששת בן ראובן תו"י
 יהודה הלוי ב"ר חסדאי הלוי תמ"ך
 יצחק ב"ר שלמה ב"ר אברהם ז"ל בן אדרת

הרביעי מאת רבי שלמה ב"ר משה ושם חתם שלמה

7. ברכות ס, א.

8. וראה בספר מנחת קנאות הנ"ל סימן פ"ז הכתב גרסיאן.

אברהם ב"ר שמואל ב"ר יהודה זלה"ה
 יצחק ב"ר שלמה ב"ר מנחם זלה"ה
 אבא מרי ב"ר חנוך הכהן זלה"ה
 אברהם ב"ר ראובן זלה"ה
 אבון ב"ר אברהם זלה"ה
 שלמה ב"ר יהודה זלה"ה
 משלם ב"ר יצחק ב"ר משולם ב"ר בנבנשת אברהם ב"ר נתן זלה"ה
 אברהם ב"ר יהודה ב"ר ישעיה תמ"ך
 משלם ב"ר שמואל הכהן אבן ארדור
 יצחק ב"ר שמואל קאף ז"ל
 אברהם ב"ר יצחק זלה"ה
 עזיאל ב"ר שלמה זלה"ה

הכתב השני להעיר כל נכברי הקהלות על זה.

מה יוחיל עצור ועצור במלין מי יוכל.
 מי ינחמנו מעצבון לבבנו, ולו יעמדו לפנינו איתיאל ואוכל,
 האם כלכל ודרדר והימן, ירפאו המים הזדונים ונגועי הזמן.
 אל מי מקדושים נפנה ומי בדור נאמן, יביא
 צרי מגלעד לרגל תמעד ולפצע נאמן.
 מקום המשפט ומקום הצדק, שמה ראינו כמה סדקים ואין מחזיק את הבדק.

ארץ ארץ ארץ שם יולדו אנשי השם תורת
 השם בקרבם, חושן המשפט על לבם.
 שמה ישבו כסאות למשפט, זרע קדש שופט ונשפט.
 ועוד היום כל העדה כלם קדושים, זולתי קצת אנשים
 קריאי עדה ולמעלתם על העם ראשים.
 בניהם אשר יקומו מאחריהם בראו משחית לחבל, ובחבל
 נביאים בכינור ונבל, יסובבו עיר וירדפו אחרי החבל.
 כדברם רתת חשבו כי נשאו שם בישראל, ובראש כל
 חוצות ללא אלהי אמת אמרו: אלה אלהיך ישראל.

וזה ימים עוררנו מארץ פרובינסה השרידים,
 בקנאם את קנאתם לדת משה ויהודים.
 כי שם אנשים עושים התורה פלסתר, וחכם יחשב
 כי ישב לנפיל חומות ודברי תורה סותר.
 לחצוב להם בארות נשברים, ומחפאים על
 דברי תורה ודברי חכמים אשר לא כן דוברים

ודורשים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות משתייהן דברים לא יחיו בהן.

ולמרות עיני כבוד כל ישראל פורצים לעיני הכל כל גדרי התורה.
ואף באבותינו הקדושים שלחו לשונם מה שלא עשו עובדי עבודה זרה.
כי יאמרו על אברהם ושרה כי הוא חומר וצורה.
ושנים עשר שבטי ישראל הם שנים עשר מזלות.
השמע עם מיום התחלק הארץ לגבולות כדבר הרע
הזה או הנשמע כמוהו, כי יחזרו הכל לתוהו ובהו.

ועוד אומרים המנאצים השם כי כלי הקדש המוקדשים - האורים
והתומים הם כלי האצטורלאב אשר יעשו להם אנשים.

הכאלה נמצאו בנים כחשים? אלה באמת
נושכים את העם מן השרפים הנחשים.

וללא תועלת וללא סבה חוטאין בדבה ואומרין כי ארבעה
אשר נלחמו את החמשה הם ארבעה יסודות וחמשה
הרגשים. נפשותם של אלו יעשו כליל לאשים.

ואשר אלה לו, וללא תועלת ממשל משלים במקרא כלו,
באמת יקלו ויהפכו במצות כלם, להקל מעליהם את עול סבלם.

ושמועותיהם יבהלוננו, וכל הבאים חדשות ישמיעוננו.

והאמת ברחוב כשל, כי יאמרו מקצתם כי כל מה
שיש מפרשת בראשית עד מתן תורה הכל משל.

יהיו אלה למשל ולשנינה, ולא יהיה להם משען ומשענה; ובאמת
מראים עצמם שאין להם בפשטי המצות שום אמונה.

וכותבין על לבם ובקירות מזבחותיהם, שאין להם חלק
באלהי ישראל ולא בתורה שקבלו בסיני אבותיהם.

וזרים הם מן הנכרים שהם מקיימין בצורתם קצת המצות, ואלה
לא תהיה שארית להם בארץ לעקור את הכל התאוות תאוות.

והגורם הגדול הזה אשר אהבו חכמות נכריות צדוניות מואביות,
ולספרי היונים עשו כוונים, והתערבו עם שונים, וילדו להם בנים.

ובנים המקודשים לשמים מלידה ומבטן יעתיקום משדים, ללמדם ספר
ולשון כשדים; תחת היותם משכימין לתורת בית רבם כדת היהודים.

והנער היולד על ברכי חכמות הטבע, ויראה ראיות ארסטו עליו שבע,
באמת יאמין בו ויכפור בעיקר. ואם נשיב אליו כל שכן דפקר.

רק שלומדים התורה ולכם לא נכון לפנים, ויהפכוה לשבעים פנים.

כי כה אמר אחד מחכמיהם, אשר יחשב ראש לראשי מטותיהם.

לימוד התורה טוב להתערכ כה בינות אנשים וטוב הדבר,
אך בלא חכמת היונים ההוא יקרא פרא למוד מדבר.
לומדי התורה חכמות מה להם, שהם בהמה המה להם.

על כן [לא] יבושו, כי יספרו וידרושו; יאמרו בפיהם
ויורו באצבע, שאי אפשר לשנות את הטבע.

ובזה יודיעו לכל שאינם מאמינים בחידוש העולם,
ולא במופתים שבאו בתורה כולם.

הן אלה קצות דרכיהם, ולו נספר כמו זה שאר דבריהם ומעשיהם,

לא יספיק הדיו. על כן דרשנו כאן דיו, כי
כמעט יסובכו להשכיח את עם ה' שמו.

כי כמעט יסובכו להשכיח את עם ה' שמו.

מארצו יצאו ולא יכירם חס ושלום מקומו.

כורתי ברית לה' ובשם ישראל יכנו, הלזאת לא יחס לבכם היחתו איש בחיקנו

ולא ישרוף כליותנו שביבם? העל זאת ישאו אוהבי

התורה פנים אל אחיהם ואל קרובם.

האם גמר אומר? האפס מוסר?

ואם האומר אל בני, כי יאמרו אלה לעינינו תחזור התורה לסיני.

ואנחנו כי ראינו איש נשקה, יראנו פן תצא איש ומצאה קוצים איש נפשו רקח,

והוא לא ידע ולקה. וחס ושלום תעשה הארץ בוקה ומבוקה ומבולקה.

וכראותנו הדור מתקלקל, ושומעים להקל.

ועשינו גדר וחזקנו את החומה, לתורתנו השלמה.

ואם לא עשינו עתה לכרם ה' צבאות מחיצה גמורה,

נמלנו שיבא מכשורה, והחרמנו בחרם גמור

כאשר תראו רשום בכתב אמת בספר הברית אשר כרתנו

לאלוהינו. שלא ילמדו ושלא ילמדו אותן החכמות

עד שיהיו הלומד והמלמד בן עשרים וחמש שנה,

ואחר שימלא כריסו מעדני התורה, לא יסירה מגבירה

ואשר מנעוריו ייעדנה, גם כי יזקין לא יסור ממנה.

ואך אמנם לא יצאנו ידי חובה, עד נרדפם עד חובה,

ונסיר השיקוצים מבין שיניהם, והספרים ההם אשר עשו ישרפו בשבת לעיניהם.

וזה כמשלש שנים חתרנו להוציא רצוננו אל הכוונה. וחזן הרבינו

בבקשה במטו ובנא, להשיב עטרת התורה לישנה על מכונה.

ולא תהיה היונה כחרב היונה פותה אין לב, ומחר נהיה עלובים מפי עולב.

ולא נכנסו דברינו באוזניהם אך הקשו עוד את דבריהם

הבאים עלינו לכוח ידיהם בכתבם ובלשונותיהם.
 ואנחנו לא חדלנו מכתוב אליהם.
 וקהילות רבות גדולות קשות אשר בגבולות ההם כתבו
 לשם ידיהם, ואמרו להחרים ולנדות ויחתמו אחרינו
 בחפץ כפיהם, כאשר תראו מפי טופסי ספריהם.
 ואתם אילי הצדק אם טוב הדבר בעיניכם, נכתבו לכם כמונו ושאו
 ידיכם קדש לקדש את השדס וכתבו לכם כטוב בעיניכם,
 כי לא טוב הדבר אשר הם עושים, ולא טובה השמועה מעבירים עם ה'
 וחלילה פן יחלק העם לשנים, ויתחלל על ידיהם חס ושלוש שם שמים.
 כי זאת באמת לאמור להם חובה על כל ישראל.
 ולנו בזה עד נאמן את אשר עשו ישראל
 כאשר בנו בני גד ובני ראובן את המזבח מעבר לירדן,
 הלא הם חשו לקרוא לצבא, על ספק המחשבה⁹.
 אף [כין] ישחיתו אלה לעין כל, את כל האשכול.
 וחס ושלוש אם נהיה בהסתירנו פנים לשמועה הרעה, בכלל
 מה שהאשים הנביא¹⁰: שם עמדו לא תשיגם מלחמה בגבעה.
 אתם הרי ישראל פריכם תשאו לעד עם אלוהי אברהם
 תנו עיניכם בבירה, פן תהרוס איוולתם גדר התורה.
 ונהיה לאגודה אחת כי כולנו בני איש אחד אנחנו, ואנחנו ואבותינו בכמה
 בריתות תורות אמת בכתב ובעל פה על ידי אדון הנביאים קבלנו.
 ואיך נעשה בנפשנו שקר, ונפתח לבבנו אחרי מומי היונית לבקר.
 ואשר עיניהם הולכות לפניהם איך ילכו ופניהם אחורנית, וישאו את המדינית.
 קומו השרים משחו מגן, וה' אלוהיכם בעדכם ובעד בתיכם יגן.
 כן נאמן בעל מלאכתכם, ישלם שכר לפעולתכם.

שלמה ב"ר אברהם ז"ל בן אדרת
 יצחק ב"ר יוסף בן ישי ישב.
 משה הלוי ב"ר יצחק הלוי זלה"ה.
 שאלתיאל ב"ר שמואל זלה"ה.
 שלמה ב"ר משה זלה"ה חן.
 יעקב ב"ר חסדאי זלה"ה.
 זרחיה ב"ר ששת זלה"ה חן.
 אברהם ב"ר ראובן זלה"ה.

יהושע ב"ר זרחיה ב"ר שאלתיאל ז"ל.
 יצחק ב"ר משלם זלה"ה.
 מכיר ב"ר ששת תמך חן.
 יהודה הלוי ב"ר אברהם זלה"ה.
 אברהם ב"ר שמואל ב"ר יהודה קאף.
 יצחק ב"ר שלמה ב"ר אברהם ז"ל בן אדרת.
 מכיר הלוי ב"ר ששת תמך הלוי.
 שאלתיאל ב"ר יצחק ב"ר משה ז"ל חן.
 יצחק ב"ר שלמה ב"ר מנחם ז"ל.
 משלם ב"ר יצחק ב"ר משלם זלה"ה.
 שמואל הלוי ב"ר יצחק הלוי ז"ל.
 אבון ב"ר אברהם ז"ל.
 יהודה הלוי ב"ר חסדאי בן חסדאי זלה"ה.
 ששת ב"ר שאלתיאל ב"ר יצחק זלה"ה
 ששת ב"ר ראובן תו"י.
 יעקב ב"ר שאלתיאל זלה"ה.
 עזרא ב"ר ששת זלה"ה.
 יוסף ב"ר בנבנשת ז"ל.
 יצחק ב"ר שמואל ב"ר יהודה קאף תמך.
 ראובן ב"ר ברזילי ז"ל בן שאלתיאל.
 משלם ב"ר שמואל הכהן בן ארדוט.
 אבא מרי ב"ר יצחק ב"ר משלם ז"ל.
 שלמה ב"ר יהודה זלה"ה.
 אבא מרי ב"ר חנוך ז"ל.
 יהודה ב"ר ישועה תמך.
 אברהם ב"ר נתן זלה"ה.
 יצחק ב"ר יהודה ב"ר שמואל קאף.
 דוד ב"ר מנחם זלה"ה.
 אברהם ב"ר יצחק קאף ז"ל.
 עזיאל ב"ר שלמה זלה"ה.

זה הכתב השלישי אשר בתוכו לשון החרם אשר החרומו חכמי ברצלונה כל
 המלעיונים על דברי חכמים רבותינו וחכמי התלמוד, וכל הדורשים בהגדות של דופי וכל
 המנאצים דברי התורה למינות בציורם הכוזב כדי לעקור מה שכוונו בהם רבותינו ז"ל;

והחרימו גם כן כל הספרים אשר נמצאו בהם אחת מן ההריסות הנזכרות בטופס החרם וכל המחזיקים בהם. וזה החרם נעשה כללי, על כן ראוי להיות שומעו בכל המדינות.

וזה [טופס] החרם

קדש ישראל לה' ראשית תבואתה, עם זו יצר לו לספר תהילתו.
 וביום שמחת לבו יום חתונתו, אשר ברכו ה' באחותו כלתו,
 בא ה' אלוקים וכל קדושים עמו, התחילו לשרתו ולברך בשמו,
 ונבדל להקדישו קדש קדשים. כתר מלכות בראשו תפארת אנשים,
 יכתוב לו רובי תורותיו, כי בו בחר וחשק באבותיו.
 ולו צדקות ועוז אמר, ובנביא הוציאו לכתו אחריו במדבר ובנביא נשמר.
 במדבר מקום מטה לחם שבר, לא חסר דבר,
 הביאו המלך חדריו, חדר הורתו פקיד נגיד
 בכל שעריו, ועליו אפריון, עשה לו בציון,
 שם נגלו אליו האלוהים, שם שם לו מעין גנים ומשך חכמה מפנינים.
 וזו חטאנו לו בחטאינו הגלנו מארצנו, וכי
 זר מעשינו זרנו בקצוות ובגוים הפיצנו.
 אמנם עבדים אנחנו, ובעבדותנו לא עזבנו אלוהינו, הוא עשנו ולו אנחנו
 ואם בגויים האלה לא נרגיע לרגעים יבחנונו, עדותיו וחוקיו יום יום ינחמונו,
 ואם חטאינו הסגירונו ואותנו לאויבינו מכר,
 עד נשיר את שיר ה' על אדמת נכר;
 זאת נחמתנו בעונינו, זה ינחמנו ממעשינו ומעיצבון ידינו,
 עד כה ברכנו השם, כי הייתה לו תורתו לתהילה ולשם.
 אך עתה רגזנו ואין נחת, בשמענו כי יצאו אנשים
 דרכם יורדת היא למטה לארץ לבאר שחת,
 עזבו תורת השם ונחת, שלחנם ספרי הגוים עלון ומנחת.
 עשו תורת אמת פלסתר, זה מקעקע הבירה וזה
 סותר, וסותרין את הכל כחומץ על נתר,
 וכבית משתיהם גם כבית כנסיותיהם לא
 יבשו, ובעין כל הגדות של דופי ידרושו
 ומלעיגים על דברי חכמים, כאחד מן העמים,
 וחקקי און בספריהם חוקקים, וממלאין בתיהן כלים רקים
 לאמור כי מבראשית עד מתן תורה הכל משל ואברהם ושרה חומר וצורה
 ושנים עשר בני יעקב שנים עשר מזלות
 וארבעה מלכים אשר נלחמו את החמשה הם ארבעה יסודות וחמשה הרגשים

גם שמענו כי במצות שלחו ידהם לאמור כי האורים והתומים הם מלאכת האצטורלאב ובתפילין ותפלה נתנו תפלה ולא יראו לדבר גם במשה לאמור חס ושלום כי נימוס היה באומרם אין תורה מן השמים רק נימוסין והנהגות שעשה משה עד שאמר אחד מהם דורש ברבים בבית הכנסת כמתמיה מה ראה משה לאסור את החזיר אם מחמת רוע איכותו החכמים לא מצאו בו רוע איכות כל כך ואמר אחד מהם שאין הכוונה במצות התפילין להניחם על הראש ועל הזרוע ממש שאין החפץ בזה רק שיביין ויזכור את השם שמקום התפילין הרמוזין בראש כנגד המוח ובזרוע כנגד הלב שהם כלי ההבנה והזיכרון, לרמוז שיביין ויזכור לא זולת זה. ומכאן מראין באצבע שישולחין אצבע ומדברין און בכל מצות התורה ופרקו העול מעליהן, ואין להם חלק בפשטיהן; וכל איש ואשה, הישר בעיניו יעשה. ורבן של אלו כתב כי מה שאמרו¹¹: מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנם היו עומדים אינו אפשר, שכל בעל גוף אי אפשר שיעמוד, אלא תחבולה וענין היה בפנים ומעמידן. כזה וכזה אומרים אמור, וכל המחזיק בדברי חכמי ישראל נחשב בעיניהם כסוס כפרד וכחמור, על זה ידווה לב כל הדווים, כי נטו קו תוהו על כל הקווים. ובאמת האנשים האלה אם רוח טועים זה בקרבם, ועל זה נשאם לכם, באמת ניאצו ה', כי יכפרו בתורת אלוהינו שנתנה למשה בסיני, ושחתו לכל העם, כי יוסיפו על הרון אף עברה וזעם ויסף עוד להניחנו בגלותנו. ואפילו אחד הפושט ידו באחת מאלה, עליו הכתוב אומר¹²: כי דבר ה' בזה. ומי לנו גדול מן הרב רבנו ז"ל שכתב בספרו כתוב יושר, וזה לשונו¹³: הדין אצלי בכל עבירה שיראה ממנה סתירת התורה או המחלוקת כנגדה, אפילו אכל אדם מישראל בשר וחלב או לבש שעטנו או הקיף פאת ראש מפני דעת שיתבאר

11. מורה נבוכים ח"ג פרק מא.

12. שבת קד, א.

13. שלח טו, לא.

ממנו שאינו מאמין שזאת התורה אמת, היא אצלי שהתורה אמרה [בהם]¹⁴: את השם הוא מגדף, ויהרג מיתת כפירה לא מיתת עונש; ולזה ממונם בשרפה ואינו ליורשיהם כשאר הרוגי בית דין. וכן אני אומר בעשרה מישראל שזדו לעבור על אי זו מצוה שתהיה ועשו ביד רמה יהרגו כולם. וראיה לדבר ענין בני גד ובני ראובן¹⁵, שבא בהם¹⁶: ויאמרו כל העדה לעלות עליהם לצבא. ואחר כן ביאר להם בשעת התראה שהם כבר כפרו בהסכימן על העבירה ההיא, וכפרו בכל התורה כולה. והוא אמרם להם¹⁷ לשוב מאחרי השם. והשיבו גם כן¹⁸: אם במרד אם במעל.

עד כאן לשון הרב ז"ל מורה דעה. ומי כמוהו מורה תורות אמת ומשפטי צדק גם הוא יורה. ישמעו הדור כולם:

הבנים אין לישראל? האין מקנא לתורת האל? האם התורה אין מנהל לה, מכל בנים גדלה. החטאים האלה בנפשותם, מחויבים כל ישראל להחרימם ולגדודם. ולא יכפר להם העון הזה עד ימותו; אש של גיהנם כלה, וגופם של אלו באש לא נפח אש לא תכבה נתון.

הנה אנחנו מסכימים ובגזרת עיריין ובמאמר קדישין מגדים האנשים הפושטים ידם באלה ובאחת מאלה. ומחרימים בבית דין של מעלה ובבית דין של מטה וידרו מטה עד ישובו בתשובה שלימה ולא ישובו עוד לכסלה, ולא ישימו בתורה ובדברי רבותנו ז"ל בעלי התלמוד תהלה. והספרים שחקקו אחת מאלה בתוכם, אנו דנים הבעלים כמין, והספרים כספרי קוסמים, והרי הם והמחזיק בהם בנידוי ובחרם כיוצא בהם, עד שישרפום ולא יזכרו עוד בשמם.

ואשר ישוב וניחם; מן השמים ירוחם, ותשוב אליו הקללה לברכה, ויצלח לכל מלאכה, ויכתב לחיים של שלום, חיים שיזכו לראות את פני אלוהים יום לאומים ידיו, כי במקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אינם עומדים¹⁹.

ובזכות הרחמן וזכותא דאבהתא, תיתי בשורתא טבתא ליהודאי דלא יעדון מן אורייתא.

כן יהי רצון אמן סלה.

שלמה ב"ר אברהם ז"ל בן אדרת

יצחק ב"ר יוסף בן ישי יש"ב

יעקב ב"ר חסדאי ז"ל

שלמה ב"ר משה ז"ל חן

14. שלח טו, ל.

15. שבנו מזבח בגלילות הירדן מול ארץ כנען (יהושע כב, ט).

17. יהושע שם, טז.

18. יהושע שם, כב.

19. ברכות לד, ב.

16. יהושע כב, יב.

משה הלוי ב"ר יצחק הלוי ז"ל
 שאלתיאל ב"ר שמואל בן שאלתיאל ז"ל
 יעקב ב"ר שאלתיאל ז"ל
 אברהם ב"ר ראובן ז"ל
 אבא מרי ב"ר יצחק ב"ר משולם ז"ל
 שמואל ב"ר יוסף ז"ל
 שמואל הלוי ב"ר יצחק הלוי ז"ל
 יצחק חסדאי ז"ל
 ששת ב"ר שאלתיאל ב"ר יצחק ז"ל
 אברהם ב"ר שמואל ב"ר יהודה ז"ל קאף
 אבא מרי ב"ר מכיר י"א
מכיר ב"ר ששת חן תמ"ך
 יצחק ב"ר שלמה ב"ר מנחם ז"ל
 יצחק ב"ר טודרום ז"ל
 מכיר הלוי ב"ר ששת הלוי הכ"מ
 זרחיה ב"ר ששת ז"ל חן
 עזרא ב"ר ששת ז"ל
שאלתיאל ב"ר יצחק יצ"ו ב"ר משה ז"ל חן
 יצחק ב"ר שמואל תמ"ך קאף
 אבון ב"ר אברהם ז"ל
 יהודה הלוי ב"ר חסדאי הלוי תמ"ך בן חסדאי
 ראובן ב"ר ברזילי ז"ל בן שאלתיאל
 משלם ב"ר יצחק חי
 ששת ב"ר ראובן תו"י
 יהודה ב"ר ישועה תמ"ך
 שלמה ב"ר יהודה ז"ל
 יצחק ב"ר שלמה ב"ר אברהם ז"ל בן אדרת
 יהודה ב"ר שלמה י"א ב"ר אברהם ז"ל בן אדרת
 יוסף ב"ר בנבנשת ז"ל בן זבארה

פרק שלישי תשובות משפחת גרסיאן-חן

לפנינו תשובות הלכתיות מרבנים למשפחות גרסיאן-חן ומשפחות הקשורות בקשרי חיתון וידידות עם, כמו משפחות קרשקאש וחסדאי.

[א] באוסף כתבי היד העבריים שבספריית בודליי שבאוקספורד, מספר 2218 (אוסף פוקוק מספר 280), דף 167 ע"ב נמצא שאלת החכם אליהו קרשקאש, בנידון יהודי שהוא ובניו היו גרים תחת שלטון שהיה משתתף במיסוי עם קהל של גירונה כאזרח המדינה והקהילה, תשלומיו היו כמילואם, ויש שנים שהיה בא בפשרה (שלא ברצון) עם הקהילה על גופה המיסים, והיה משלם הכל כראוי למרות שהיה לו פטור ממעם השלטון. אולם אחר כיבושו של פדרו הרביעי את מדינת רוסיליון בשנת ה'ק"ד, עבר היהודי עם משפחתו לפירפיניאן, שם הגיע להסכם עם הקהילה בחלקו שלו במס הכללי של הקהילה, שעלה אז כעשרים אלף דוקאטים, וכן בשאר ההוצאות של הקהילה. הסכם הפשרה נחתם למשך זמן של חמש שנים, משך זמן הדרוש כדי להביא את רכושו מגירונה. גם לקהל גירונה הבטיח לשלם את חובו עד יום עזבו את המדינה, אולם הקהילה של גירונה דרשה שישלם וישתתף במיסוי ובהוצאות כל הימים שיש לו עוד רכוש בגירונה¹:

[א] שאלת החכם מאישמרו אליאש קרשקאש².

ראובן וקצת בניו היו עומדים במקום אחד ממקומות אחד השרים שנהגו לפרוע מס עם קהל גירונא, קצת שנים בפשרה או קצת ברין, אכן ימים רבים להם ולבנו אחר שהיה דר בגירונא שפרעו בפשרה שלא כרצון השר אדוניהם, שהיה לו חרות מאדונינו המלך יר"ה מפטור קצת יהודים תחת ממשלתו, וזה היהודי לא רצה לפטור עצמו בחרות אדונינו. ובבא המלך יר"ה מושל ושלטון במדינת רוסיליון רצה לצאת זה היהודי מתחת ממשלת זה השר עם קצת בניו, ולא היו ימים מועטים עד שעקרו דירתם אותו היהודי וקצת בניו ממקומותם וקבעו דירתם בעיר פירפיניאן, כשעשו פשרה עם קהל פירפיניאן שיפרעו כ"ה דוקאטי לאלף למה שניתנים לאדונו המלך יר"ה בכל שנה ולשאר הוצאותיהם מכל מה שיביאו במדינת רוסיליון מיום שיתחילו להביא מנכסיהם ראשונה עד מלאת להם שנה תמימה ושיתמיד זמן הפשרה ההיא עד תום חמשה שנים, ואולם

1. תיאור קצר זה נמסר על ידי אריה ל. פלדמן שפירסם את התשובות (בתוספת הערות וצינונים) מהכתב יד בגנוזות ספר ראשון (ירושלים תשד"מ) ע' 50 ואילך בכותרת: 'תשובות חכמי ברצלונה וקטלוניה

בענין מיסים וארנוניות ודינא דמלכותא דינא'.
2. בדף 166 ע"ב נמצא הקדמה ארוכה מאת החכם השואל המסתיים בדף 167 ע"ב [נדפס בגנוזות שם ע' עא-עג].

אם יביאו נכסים אחרים אחר השנה הראשונה מיום ההכאה הראשונה במדינה ההיא יתחיבו לפרוע לקהל פרפיניאן ככל חוקותם וככל משפטם מכל מה שיביאו למסים וארגוניות ותשחורות לעזר ושישאה³ לשאר הוצאות והטלות. והיה דעת אלו המעתיקים דירתם לפרפיניאן לפרוע לקהל גירונא או להבטיחם באחריות כל המוטל לחלקם מכל מה שעבר עד היום הזה שהעתיקו דירתם מקופת גירונה, ומהמעתיקים יש שכבר פרעו חלקם המוטל עליהם מחובות הקהל, ובדעת המעתיקים ג"כ לפרוע עם קהל גירונה מכל מה שישאר להם תוך קופת גירונא עד אחר העתקת דירתם עד שיעתיקו הנכסים ההם מקופת גירונה.

ועל יד אחד השפלים אשר יש להם קצת קורבה מועטת במלכות הוציא כתב מאת אדונינו המלך יר"ה. אכן שאין בדעת אדונינו המלך יר"ה לפטרם מחובות הקהל מהזמן שעבר עם יום העתקת דירתם, שהוא גוזר עליהם לפרוע ממה שישאר להם תוך הקופה עד הוציאם נכסיהם מתוך הקופה כמו שקדם, וגם כי קודם זה הכתב שנה או שנתים עקרו דירתם מקופת גירונא וקבעוה במדינת רושילו.

עתה המורים והמלמדים לאדם דעת משפטי ה' את האמת והשלום הבקיאים בחכמה וביראת שמים ופרנסי הדורות המומחים והמהירים⁴ בתקנת הקהילות ובחוקותיהם הישרים לשם שמים להעמידם ולקימם, תורנו רבותינו: אם אחר כל הדברים האלה, המעתיקים דירתם עושים שלא כהוגן בצאתם מעיר לעיר, ואם הרשות בידם עם כל מה שסבר לצאת מקופת גירונא; או אם יש בזה הדבר חולק ומנגד לתקנת הדברים ואם סותר לחוקות הקהילות! ואם זה שהשתדל בהוצאת הכתב המלכיי המרשה אותם להעתיק דירתם על פי הדברים האלה, אם עשה זה כפורץ גדרי הקהילות בחוקיהם הנאמנים או מדין התורה האמת והצדק. ואם אלה הסומכים בהעתקת דירתם על כל דברי הכתב המלכיי, האם פשעו כ"כ שיהיה מותר למנהיגי גירונא ושלוחיהם החדשים להפקיר את ממונם מאלו המעתיקים ולאבדו ולעשותו מוכתב למלכות כדין העוברים על דת משה ויהודית או כדין מורדים במלכות; כי הוציאו כתב אדונינו המלך יר"ה לפרנסי רושילו לקחת את כל אשר לאלו המעתיקים לבקשת נאמני גירונא בזולת התראה תקף ולאשר יעתיקו לעתיד ולצוות שלא יקברו בקברי ישראל אם שמא ח"ו ימותו, ויחרימום בכל הקהילות וישמתום וינדותם, וטעם הכתב הוא בשביל שהעתיקו דירתם לא דבר אחר.

אתם הרים הגבוהים הנשאלים משפטי צדק, ראו כי הנאמנים ההם עישו הבקשה לפרנס רושילו והתרו בו להשלים כל הכתוב בכתב המלכיי שהוציאו, הביטו וראו אם טוב בעיני הקהלות, ואם יש בזה תקנה להם לעכב היחידים ולמנעם מצאת מעיר לעיר וממקום למקום מהמלכות, ואם טוב לאסרם בבית הסוהר כדין שבויים, ואם הוא משפט אמת שהמעתיק דירתו מקופה לקופה [י] פרע מס לעתיד בקופה שיצא משם.

3. = מסים עקיפים.

4. על פי משלי כב, כט: חזית איש מהיר במלאכתו.

[ושם ע' 169 ע"א נמצא תשובת הרב שם טוב פלכו⁵ (המזכיר בתוך דבריו כדף 170 ע"א: 'וכ"כ רבינו מאיר ז"ל מרומנובורק ור' שמחה משפירא...'). נדפס בגנוזות ספר ראשון (ירושלים, תשד"מ) ע' עו ואילך סימן א].

[ב] תשובת הרב חסדאי קרשקש⁶.

אין שאלה זו צריכה פנים⁷ לפי דין הגמרא, שכל אדם מורשה ועומד לצאת ממקום קביעות דירתו כדי להפקיע עצמו משעבוד המסים והתשחורות של אותו מקום וללכת במקום שירצה, ולכך קודם שנתבקש המס לבני אותו מקום, ושירי לבקש לו פטור לעצמו מן היום שעתיד להתבקש, הואיל ולא חל חיובו עדיין, דאמרינן התם⁸: אהין אכסניו פיררא עד דלא ייתון רומאי – שרי משחדיניה⁹, מן דייתון – אסיר, ואכסין פיררא היינו מי שממונה על החיל של מלך שהיה דרכו להטיל על הקהל צרכי אנשי החיל, וקאמר: עד דלא ייתון רומאי, שהם גדולי החיל שאז חל החיוב על הקהל לפרוע הוצאותיהם – מותר לשחדו כדי שיפטרונו ולא יתחייב לפרוע להם כלום, אף על פי שממילא יתרבה חלק האחרים; אבל מן דייתון, שכבר חל החיוב, - אסור¹⁰. ואף על פי שבגמרא לכאורה היה נראה שאפילו מאחר שחל החיוב יהא מותר, דאמרינן¹¹: ההוא דמי בלילא דשדו אמבריה¹² ואתו עם הארץ¹³ לקמיה דרבי, ואמרי ליה: ליתבו רבנן בהדין, אמר להו: לא, ערוקינן¹⁴, ערוקי¹⁵. ומכיון שהרשה אותם לברוח ולא

5. מרבני מירוקה.

6. הוא רבי חסדאי הזקן בן רבי יהודה בן חסדאי (הובא כמה פעמים בשו"ת זכרון יהודה, להרב יהודה בן הרא"ש), נפטר בשנת ה'ק"ח במגיפה השחורה. התשובה נמצא בכ"י אוקספורד דף 171 ע"א [ונדפס לראשונה בתוספת הערות וציטוטים ע"י א.ל. פלדמן בגנוזות ספר ראשון (ירושלים, תשד"מ) ע' פ].

7. ראה בבא מציעא טז, א. כלומר, הדין פשוט וגלוי בהליכות ההלכה בגמרא.

8. ירושלמי בבא קמא פרק ג הלכה א.

9. ובדפוס נדפס: 'הדין אכסני פרכא עד דלא ייתון רומאי שרי מיחשדוניה' [ובערוך ערך אכסנאי פרכא נדפס: 'ירושלמי דבבא קמא פרק המניח את הכד: הדין אכסנאי פרכא עד לא ייתון רומאי שרי מיחשדוניה. פירוש בלשון יוני: פקיד המחלק בתים ומלון לאנשי הצבא'] (ובחידושי הרמב"ן בבא בתרא ח, א: 'אהין אכסנו פרכא עד דלא ייתון רומאי שרי משחדיניה', ובתשובת הרב שם טוב פלכו בשם הירושלמי שהביא הרמב"ן 'אהין אכסנו פירקא עד לא ייתון רומאי שרי משחרי דיניה').

10. ראה בחידושי הרמב"ן (בבא בתרא שם): 'נראה לי שכשהמלך עובר ממקום למקום למלחמה מטיל מס על בני העיר לצורך בני חילא שהולכים עם המלך והם נקראים: אכסנו פירקא, פי' אכסנאי של פרכות כלומר

של היושבים באהלים שאהלים קרויין פרכות מלשון פרוכת שבכתוב, ובלשון חכמים בברייתא דרבי אליעזר פרשה מ"א: תלה בחופת בנו פירכות; ועד דלא ייתון רומאי, כלומר חיל הרומיים – שרי משחדיניה לשר החיל שלא יתן באותה אכסנאי כלום אע"פ שהוא מטיל המס שלו על שאר חבריו שבעיר, מן דייתון רומאי לעיר והמס מוטל עליהם, מעתה אסור להבריח עצמו ממנו וליתן שוחד לפטור עצמו שהוא כמציל עצמו בממון חבריו.

11. בבא בתרא ח, א.

12. שהשליך המלך מס על יושבי טבריא כדי שיקנו לו כתר (פירוש מגנצא מיסודו של רבינו גרשום מאור הגולה בבא בתרא שם).

13. פירוש רש"י בבא בתרא שם (ד"ה אתו).

14. כגירסת הרי"ף והרמב"ן והר"ן בבבא בתרא שם 'ערוקינן', וכן גרס הרב שם טוב פלכו בתשובה שלו; ובדפוסים שלנו נדפס בבבא בתרא שם: 'אמרו ליה: ערוקינן', כלומר: שאמרו עמי הארץ לרבי שיברחו.

15. כן גרס הרי"ף בבבא בתרא שם (ועד"ז גרס הרמב"ן בחידושי והרב שם טוב פלכו בתשובה שלו 'ערוקי'); ובדפוסים שלנו הוגה [אמר להו] 'ערוקי' (ועד"ז איתא בנימוקי יוסף בבא בתרא שם: 'אמר להו רבי: ערוקי'), כלומר: שאמר להם רבי שיברחו.

השיב להם דלאו כל כמיניהו וישאר החיוב על הנשארם, היה נראה לכאורה שיהא מותר להם לעשות כן! לא היה ודאי – שזה פוטר עצמו בממון חברו הוא ואסור, אלא שאפשר לא היה ספק בידו לעכבם שלא יברחו, או שסמך על קבלתם השלימה¹⁶ שאין העולים הכבדים הללו עולים [אלא] בשביל עמי הארץ וכשיברחו יסתלק העול הקשה ההוא, כמו שהיה לבסוף, דאמר[נן]: ערקו בולהו.. במל כלילא¹⁷, ואמר רבי: ראייתם שאין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ. מכל מקום לכולי עלמא עד שלא חל החיוב רשאי כל אדם לבקש לו כל צדדים שיוכל כדי לפטור עצמו מן החיוב שעתידים לחול, אף כשישאר באותו מקום, וכל שכן כשיוצא משם לדור במקום אחר, שאין מקום לפקפק בו אף למתחילים פרק אין עומדין¹⁸ מאחר שהוא מזומן לפרוע כל מוטל עליו מכל חיובים שעברו עד אותו היום.

ואשר שאלת השר אם לפי חוק הקהילות וסדר הנהגתם הישרה יש עון אשר חמא¹⁹ באלה המעתיקים דירתם ואם יש למחות בידם בכח מלכות ולתת על ברזל על צוארם²⁰ – הלא ברצות ה' דרכינו²¹, ובהלו נרו עלי ראשינו²², כימי השרים והסגנים אבותינו וזקנינו, ובטרם נפקד ממנו חכמי הדורות אשר לפנינו, אשר היו אז קטנינו נשמעים לגדולינו²³, לא נשמע ולא עלה על לב איש ולא נראה מעולם אשר ריחו יבאיש, להגלות היחידים וקהילות לענות כבכל רגליהן²⁴, ולתת עול ברזל על צואריהם, ושיהיו ח"ו בתים קבריהם²⁵ אך כל יחיד ויחיד בהצר לו במקומו או בלתי סיבה הכרחית כי יעתיק דירתו ממקום מושבו ומעמדו אל אחת ערי הממלכה או באחת ערי הפרוות הולך ואין ממחין בידו, ונתפשט הדבר הזה ונתחזק המנהג עד כי בחצרות המלכים ובמירדותם בפיהם ובפי יועציהם היתה שומה וחקוקה בלבותם כי כל היהודים בכל מקומות מושבותם בני חורין ללכת באשר יבחרו אין מוחה בידם ואין אונם אותם²⁶. וכאשר קמו שועלים קטנים

16. של חז"ל.

17. כן גרס רבינו מנחם בר' שלמה המאירי בבית הבחירה שלו בבא בתרא שם, ובתשובת הרב שם טוב פלכו, ובנימוקי יוסף (שם). וכתב בחידושי הרמב"ן: 'פירוש במקום שאין רבי יכול לכופם ברחו, שאם היה יכול לכופם – דין הוא לכופם, שאחר דשדי מלכא דמי כלילא נתחייבו כולם ליתן ואקרקפתא דידהו ואניכסייהו מנח, או שמא לא רצה רבי לכופם דניחא ליה דליעקרו וליבטיל כלילא כדי שלא תהא פורענות באה על תלמיד חכמים בשבילם; אבל מן הדין חייבין ליתן אע"פ שיצאו להם למלכות אחרת, ועד"ז כתב בחידושי הר"ן (נעתק בנימוקי יוסף שם): 'פירוש שלא רצה לכופם משם דניחא ליה דלערקו, שהיה יודע דאי ערקו הוה בטל כלילא, הא לאו הכי ודאי לאו כל כמיניהו דלערקו, דמאחר דשדא מלכא דמי כלילא נתחייבו כולן ליתן ואקרקפתא דידהו ואניכסייהו רמי'.

18. פרק חמישי של מסכת ברכות. כנראה שמסכת זו

היו לומדים למתחילים ללמוד גמרא, ויש בזה גם רמז לנדידת היהודים מקהילה לקהילה, ו"אין עומדין" במקומם [הערת א.ל. פלדמן בגנוזות ספר ראשון ע' פ].

19. על פי הושע יב, ט: לא ימצאו לי עון אשר חטא.

20. על פי כי תבא כה, מח: ונתן על ברזל על צוארך.

21. על פי משלי טז, ז: ברצות ה' דרכי איש..

22. על פי איוב כט, ג: בהלו נרו עלי ראשי.

23. על משקל: אשרי הדור שהקטנים נשמעים לגדולים (עיין ראש השנה כה, ב).

24. על פי תהלים קה, יח: ענו כבכל רגלו.

25. כלומר, שיאסרום וישיכרום בבית הסוהר. ראה תפילת כהן גדול ביום הכיפורים על אנשי השרון (ירושלמי יומא פ"ה ה"ב): 'שלא יעשו בתיהן קבריהן'.

26. ראה תוספות בבא קמא נח, א ד"ה אי נמי מבריה ארי מנכסי חברו לית ליה פסידא: 'ואותם היהודים הבורחים מעירם והשר מחזיק קרקעותיהם .. אומר ר"י שאם בא ישראל וקנאו מיד השר מחזירם לבעלים

מחבלים כרמים²⁷ הם מיסדי הקפיטולום²⁸ הראשונים²⁹, העמיקו סרה³⁰ התעיבו עלילה³¹, הוציאו כתבים מלכיים שולחו בכל עם הממלכה שליח לתקלה³², וכרוזא קרי בחיל³³ במצות המלך ומטעמו לאמר: אל יצא איש ממקומו³⁴ ללכת חוץ לממשלתו אפילו למקום השרים והפרשים³⁵, כי כן גזרת המלך, והדת נתנה³⁶ לבל ישלח רצוצים חפשים³⁷. אלה התחילו בעבירה תחלה כדי לעשות סמוכות לקפיטולום ולהלכר בפח יוקשים. ושלוחי קהל גירונא³⁸ הנמצאו שם בעת ההיא המה עזרו לרעה וישימו אשם נפשם³⁹ לקים את כל דבר הקפיטולום ככל דברי כתב הנשתון⁴⁰ והגרשם. ועתה כי קרבו שלוחיהם אלה לחטוא הוסיפו סרה⁴¹, להעביר את בני ישראל בעבודה קשה⁴² נכריה וזרה, ולהגלותם גלות שלמה⁴³ לא יוכלו כפרה⁴⁴, כל אל[ני] נביות וצאן קדר⁴⁵ לא יעבירו בגודל אשמתם אפילו כחוט השערה. ועל הכל כי העמיקו שחתו⁴⁶ למסר ממון אחיהם למלכות בלי עון ואשמה, גדול עונם מנשוא⁴⁷ לא בדעת דברו⁴⁸ ולא בחכמה. והירא את דבר ה'⁴⁹ ואשר כח להם לעמוד בהיכל המלך⁵⁰ כי יקום לעזרה, גם היחידים סגולות וגדולי שלוחי הקהילות אם לעת כזאת יגיעו למלכות⁵¹ ויעלה בידם לתקן את המעוות ולהסיר אלה המכשלות, יעשה ה' עמהם לטובה אות⁵², וכי יצאו לישע עמם⁵³ ויגדרו גדר בכרם ה' צבאות, חפץ ה' יצלה בידם⁵⁴, וימצאו חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם⁵⁵.

ומעתיקים מקומם. הרב חסדאי קרשקש קורא תגר על מסירות אלן, שהביאו למאסר היהודים ולהחרמת רכושם [הערת א.ל. פלדמן שם הערה 27].

39. על פי ישעיה נג, י: אם תשים אשם נפשו.

40. על פי ישעיה א, ה: עוד תוסיפו סרה.

41. על פי עזרא ד, ז.

42. על פי שמות א, יג-יד.

43. על פי עמוס א, ו: על הגלותם גלות שלמה להסגירם.

44. על פי ישעיה מז, יא: לא תוכלי כפרה.

45. על פי ישעיה ס, ז: כל צאן קדר יקבצו לך אלי נביות ישרתונך.

46. על פי הושע ט, ט: העמקו שחתו כימי הגבעה.

47. על פי בראשית ד, יג.

48. על פי איוב לד, לח: איוב לא בדעת ידבר.

49. על פי בא ט, כ: הירא את דבר ה' מעבדי פרעה.

50. על פי דניאל א, ד.

51. על פי אסתר ד, יד.

52. על פי תהלים פו, יז: עשה עמי לטובה אות.

53. על פי חבקוק ג, יג: יצאת לישע עמך.

54. על פי ישעיה נג, י: וחפץ ה' בידו יצלה.

55. על פי משלי ג, ד: ומצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם.

ונוטל מה שהנהגו דאין זה דינא דמלכותא אלא גזילה, כי ראינו במדינה שסביבותינו שמשפט היהודים לעמוד כמו פרשים בכל מקום שירצו' (וכן כתב בפסקי הרא"ש בבא קמא פ"ו סימן ז).

27. על פי שיר השירים ב, טו.

28. חוקים או גזירות.

29. מתקופת המלך אלפונסו הרביעי משנת ה'צ"ג, ואושרו שנית ע"י המלך פדרו הרביעי בשנת חמשת אלפים. כנראה שפקודה זו אמרה כי ליהודים אין רשות עזיבה ממקום למקום, אפילו בתוך תחומי המדינה עצמה [הערת א.ל. פלדמן בגנוזות שם ע' פא הערה 18, ושם נסמן].

30. על פי ישעיה לא, ו: שובו לאשר העמיקו סרה.

31. על פי תהלים יד, א: השחיתו התעיבו עלילה.

32. על פי יומא סז, ב (אודות אברים של שעיר המשתלח דמסתברא כמאן דאמר מותרין בהנאה): לא אמרה תורה שלח לתקלה.

33. על פי דניאל ג, ד.

34. על פי בשלח טז, ל.

35. אנשי האצולה ומושלי המחוזות.

36. על פי אסתר ג, טו.

37. על פי ישעיה נח, ו: ושלח רצוצים חפשי.

38. אנשי גירונה הסכימו ביניהם למסור כל הבורחים

נאום הנדרש אל רצון השואל בנפש ובמאד⁵⁶, כותב מפני היראה ומשיב מפני הכבוד⁵⁷. אני הצעיר בבית אבי⁵⁸, חסדאי קרשקש.

[ג] תשובת בונשינייור גראציאן [חן]:⁵⁹

דבר פשוט הוא שרשות כל אדם נתונה לו להעתיק דירתו מעיר לעיר, והרי הוא כאנשי העיר אשר הלך לשם כאמרם ז"ל: לקופה – ל' יום וכו'⁶⁰, ושנינו⁶¹: ואם בנה⁶² שם בית דירה – הרי הוא כאנשי העיר מיד, ולא אמר רשות⁶³, אבל מצוה לשמוע דברי חכמים⁶⁴ אם אין מקום ישיבתו מתקבל כאמרם ז"ל⁶⁵: מאן דביש ליה בהאי מתא ולא אזיל במתא אחריתי שהוא מן הצועקים ואינם נענים, וגם מא"י לח"ל התירו לצאת כשעמדו סאתים בסלע או שהמעות ביוקר ר"ל שאין הרוחים מצויים שם כדאיתא בפרק הספינה⁶⁶, ואין עליו להמנע מזה כי רוב המשא על הנותנים בהסתלק חלקו, כי גם במקום תחנותו רשאי לפטור עצמו מן המסים העתידים כמו שאמרו בירושלמי⁶⁷: אהין אכסנו פרכא שהוא חיל המלך המתאכסנים עם בני העיר דעד דלא ליתי למתא שרי משחדוניה⁶⁸. ואמנם במה שהוטל כבר על הקהל חייב הוא לפרוע ואינו רשאי לפטור עצמו ממנו, כי ימיל משאו על האחרים ונמצא פוטר עצמו בממון חבירו, זהו לפי דין התלמוד. ואולם הקהלות כולם או רובם הסכימו שלא לפטור שום אדם עצמו מהם מאחר שהוא מתגורר בתוכם. ועוד הסכימו בענינים אלו הסכמות שונות וגדרות, ויש

56. על פי דברים ה, ה: ובכל נפשך ובכל מאדך.

57. על פי ברכות יג, א (במשנה): שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד.

58. על פי שופטים ו, טו: ואנכי הצעיר בבית אבי.

59. אחד מחכמי ברצלונה שרבי קלונימוס בן קלונימוס בסוף ספרו אבן בוחן (שסימו בחדש טבת שנת ה'פ"ג) מזכירו לשבח בין עשר שליטים חכמים שבדורו, אך שמו בעצמו לא נודע. ואפשר שהוא תתנו של ר' יהודה דון לביא בן קלאבריא או בנו שהיה מגודלי ספרד בעיר סרגוסא חצרן שר המסים אלמושריף בימי המלך יעקב הראשון [הערת א.ל. פלדמן בגנוזות ספר ראשון (ירושלים, תשד"מ) ע' פב]. התשובה נמצא בכ"י אוקספורד דף 172 ע"ב [ונדפס לראשונה בתוספת הערות וצינונים ע"י א.ל. פלדמן בגנוזות שם ע' פב ואילך].

60. בבא בתרא ח, א כגירסת כתבי יד מינכן ופלארענץ והרי"ף והרמ"ה: 'שליש יום לקופה, שלשה חדשים לתמחוי' (וכן כתב בשו"ת מהרי"ק שרש יז בשם שני ספרים), וכן פסק הרמב"ם בהלכות מתנות עניים פ"ט הי"ב; ועד"ז תניא בתוספתא פאה פרק ד, ט (ובירושלמי בבא בתרא פ"א ה"ו): 'אם שהה שם שלשים יום – הרי הוא כאנשי העיר לקופה' [אבל בדפוסים שלנו נדפס בבבא בתרא ח, א: 'שליש יום לתמחוי, שלשה חדשים לקופה', וכן היה הגירסא לפני

רב נחשון גאון בתשובת הגאונים הוצאת הרכבי סי' תקלו (ע' 264).

61. שם ז, ב (במשנה).

62. לשון המשנה: קנה.

63. כלומר, שלא אמר התנא במשנה דהרי הוא כאנשי העיר רק אם קיבל רשות מאנשי העיר הראשונה.

64. יבמות כ, א.

65. בבא מציעא סוף פרק איזהו נשך (עה, ב): 'תנו רבנן: שלשה צועקין ואינן נענין, ואלו הן: .. והקונה אדון לעצמו.. קונה אדון לעצמו מאי היא?.. איכא דאמרי: דביש ליה בהא מתא ולא אזיל למתא אחריתי'.

66. בבא בתרא צא, א: 'תנו רבנן [בתוספתא עבודה זרה פרק ה]: אין יוצאין מארץ לחוץ לארץ אלא אם כן עמדו סאתים בסלע' [וכן הוא בבראשית רבה פכ"ה, פ"מ, פס"ד]. ושם צא, ב: 'אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא מעות בזול ופירות ביוקר אבל מעות ביוקר אפילו עמדו ארבע סאין בסלע יוצאין. וברמב"ם הלכות מלכים פ"ה ה"ט: 'אם הפירות בזול ולא ימצא מעות ולא במה ישתכר ואבדה פרוטה מן הכיס – יצא לכל מקום שימצא בו ריוח'.

67. בבא קמא פרק ג הלכה א.

68. ובדפוס נדפס: 'עד דלא ייתון רומאי שרי מיחדוניה'.

שהסכימו בנייהם שכל יחיד המעתיק דירה ממקום חיובם יתחייב לפרוע בכל מסים ותשחורות כאילו לא העתיק עד שיפרע כל מה שחייב לקהל מוזמן שעבר וכל חלקו בחובות הקהל. וזהו הנהוג בהסכמה בברצלונה מימים קדמונים, וכל זה כדי שלא ירגילו היחידים עצמם לגזול או לאחר פרעונם, ויש שנהגו בענין אחר. ואמנם המשתדלים למנוע היחידים לגמרי מצאת ממקום למקום בהסגירם גלות שלמה על אחיהם⁶⁹, ומוסכם היה מקדם בחצרות המלכים ומרגלא בפומייהו שהיהודים בני חורין ואין ביד המלכים למחות בידם להעתיק דירתם אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת⁷⁰. וכאשר רבו המתפרצים ולא רצו לפרוע המוטל עליהם ומצאו להם ערים בצורות להציל עיני הקהל⁷¹, אשר הם שרויים בתוכם, והקהלות ישמיעו קולם בחצר המלך לעשות להם דין, על זה יצאה אש המניעה לכלוא את הרוח⁷² לבל יצא איש ממקומות אדונינו המלך להתגורר בארצות הפרשים; וגם על זה התנפלו לפני אדונינו המלך בשעת הקפיטולוס הראשונים, ושמע לקולנו להתיר לנו כי דבר רב הנזק לאשר מכובד המסים ירכצו היחידים תחת משאם, ואם לא יתחדשו פני אדמה⁷³ בבואם מארץ הפרשים, אין נמלט אשר לא תכל הפרוטה מכיסו כי אם אחד מעיר⁷⁴ בחמלת ה' עליו⁷⁵, ומניעת היציאה סבה למניעת הביאה. ואולם למנוע היחידים מלכת ממקום למקום במקומות אדונינו המלך, זה לא נשמע. ובאמת קשה גזרתם משל פרעה⁷⁶, וכל שכן שאין ראוי [למסור] למלכות ממון המעתיקים, כי מאחר שהם נכונים לעמוד בדיון לפרוע כל מה שהם חייבים לקהל אשר יצאו משם, הן ממסים הן מחובות הקהל, גם אינם פוטרם עצמם מלפרוע בעד הממון הנשאר להם במקום ההוא, מדוע מדדו להם במדה גרושה? והיה ראוי באמת על כל הקהלות להקהל ולעמוד על נפשם⁷⁷, להעביר מחשבתם הרעה, פן תצא כאש⁷⁸ המניעה ונהיה כולנו כלואים במקומותינו ותתפשט הגזרה הלילה. משיב מפני היראה והכבוד⁷⁹ העומדים לנגד עינינו מהאדון השואל, פורע מוסר⁸⁰ בהשמיע קולו לעת כזאת כי ה' הדפו⁸¹ שבע רוגז דוה לב.

בונשינייור גראציאן.

ובדף 173 ע"א עד דף 174 ע"א נמצא תשובת נחמיה בר יצחק בר נחמיה⁸².

69. על פי עמוס א, ט: 'על הסגירם גלות שלמה לאדום, ולא זכרו ברית אחים' (וראה שם א, ו: 'על הגלותם גלות שלמה להסגירם').
70. על פי יחזקאל א, יב.
71. ראה שמואל-ב, כ, ו.
72. על פי קהלת ח, ח: אין שליט ברוח לכלוא את הרוח.
73. על פי תהלים קד, ל: ותחדש פני אדמה.
74. על פי ירמיה ג, יד: ולקחתי אתכם אחד מעיר.
75. על פי וירא יט, טז.
76. על פי סוטה יב, א.
77. על פי אסתר ח, יא.
78. על פי ירמיה ד, ד: פן תצא כאש חמת.
79. על פי ברכות יג, א (במשנה): שואל מפני הכבוד ומשיב... מפני היראה ומשיב.
80. על פי משלי יג, יח: רש וקלון פורע מוסר.
81. על פי ירמיה מו, טו: לא עמד כי ה' הדפו.
82. נדפס בגנוזות שם ע' פד ואילך סימן ד. רבי נחמיה זה היה מחכמי ספרד בדור שאחרי הרא"ש, ויש ממנו כמה תשובות בשו"ת זכרון יהודה להרב יהודה בן הרא"ש.

[ד] מינוי החכם אליהו קרשקש לבא כוחם, מאת ראשי הקהל: בונסינייור גראציאן, אסקפט מליט הלוי, אסקרוק בונסינייור הלוי בן חסדאי, כונפוס מליט הלוי. שלמה קרשקש. כונפוס אלפכים הלוי בן חסדאי.

מי יתן עירנו כירחי קדם, עיר ואם בישראל לגדור בעל פרצים, מי יתן לנו יד מלאה יד חזקה להכות בכל מכה, בלתי סרה אל העוכרים, המצב הורסים ונותצים, פורצי גדרו של עולם, פרצה גדולה וקם זדון, פריץ על פני פריץ הולדין את חסרון, אבל מה נעשה ואנשי אמונה אברו, נפקדו הגדולים אנשי השם מלאכי אלקים עולים. יחידים סגולה ראשי קהילות ובני עליה הם מועטים, והמטים עקלקלותם פרצו ויעבורו דורשים אל האובות ואל האטים⁸³, נפרצה החומה במילואה ורבו בקיעיה, תקעו בתקוע המחבלים הריעו ותפול החומה תחתיה. אנא אצילי בני ישראל אשר בכל עיר ועיר מדינה ומדינה! שמעו נא, ואין נא אלא לשון תחנה. חנונו חנונו אתם קהלות הקודש. עזרונו, עזרונו, קומו צאו לעזרת ה' כי רבים אשר אתנו בידם חרב פיפיות מחצצים ורבים בין משאבים, כל פה דובר פה קדוש ואשר כח בהם מורי הצדק המורים הלכה למעשה אשר גבה להם ויראה להם; ואם יש ככם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם, בלבו אומר בדעתו גומר, צבור נלחם עם יחידים ויחידים עם עדה, מה לנו ולהם, לא מהם ולא מהמהם⁸⁴. בינו נא זאת הבו תמים⁸⁵, השמיעו לאזנכם אוזן שומעת דברים טובים דברים נוחמים, ויקבל הדברים, בגדר אחד נגדרים. יש מי אפסים ומי ברכים ומי שחו⁸⁶, מכסים העינים, עין רואה, עין הלב ראה תראה כבלע את הקודש, וצבא מרמס, עוד מעט וחס השמש ונמס. הן גוענו אברנו, לעבדים ולפחות נמכרנו, אי שמים! ⁸⁷ השמים והארץ הלזה ניחל? אי לזאת נחריש כאלמים, ולא נשמיע קולנו – קולן של סופרים במרומים? הלא זה הדבר, כולנו הגלנו גלות שלמה בכל עבר וכל מעבר לאמר לנו: שבו איש תחתיו, נלכד בפת, נשבה ונשבר, הקולר בצוארו ורגלו בסוגאר⁸⁸, קטון וגדול שם הוא לעבד נמכר. ואם איש אחד ציד רמאי⁸⁹ ולא ידע מאי⁹⁰, או שנים אנשים מרגלים נקראים בשם שלוחים העמיקו סרה ובאו בחצר אדונינו המלך יר"ה בעקבה ומרמה, ויגנבו את לב ק[ה]לם, כל העדה כולם נקיים והם לא ידעו מה; גם אנחנו גם הם כל הקהל כאחד נגביר עליהם לשון מדברת, נרדפם עד חובה, מאבן דרך אלקינו נסקל, ונגזור על האנשים ההם לרגום אותם באבנים ולסקל כרועים ובמקלות, ונקדים לאיהם וקהיל קהילות, ועד העיר מוליטולה מלמלה

88. בכלוב שסוגרים בו חיות (ראה יחזקאל יט, ט: יצתנהו בסוגר ..).

89. ראה עבודה זרה יט, א [ושם נסמן]: 'אמר רב שיזבי משום רבי אלעזר בן עזריה: מאי דכתיב: לא יחרך רמיה צידו? – לא יחיה ולא יאריך ימים הצייד רמאי' (עיי'ן שם בארוכה).

90. עבודה זרה שם (לעיל מיניה במימרא דרבא): 'לא ידע מאי קאמר'.

83. על פי ישעיה יט, ג: וררשו אל האלילים ואל האטים ואל האבת.

84. על פי יחזקאל ז, יא.

85. על פי שמואל-א יד, מא.

86. על פי יחזקאל מז, ג-ה (ויעבירני במים מי אפסים.. ויעבירני במים מים ברכים.. נחל אשר לא אוכל לעבור, כי גאו המים מי שחו נחל אשר לא יעבר').

87. על פי ראש השנה יט, א: 'אי שמים! לא אחיכם אנחנו?'

דגברא וטלטלם טלטלה. ואם חלילה חלילה, יד קהלם הקדוש היתה אתם, לא נאמין כי יסופר, ויתמרמר ויאמר: ידינו רמה, רב לנו איש יודע, ורב כמו שנאמר⁹¹, אנחנו לאו בני חמר, רואים אנו שהדבר רע ומר כפרול, מה נעשה אם הגזרה והתקלה תתפשט ונשמע קולה, עוד מעט שאול ישאלו להיות כל איש ישראל ערבים זה לזה חלילה. אנחנו נלך אחר עצת הרופא האדם הגדול רופא הגוף והנפש, החכם הנכבד השלם מאיסט[רי] קרשקש י"א, אותו נבקש להקהל ולעמוד על נפשנו, וצדקה יעשה בצאתו לריב מהר את ריבנו, ולנקום נקמת ה' במדין, ודין ידין את דינו וינקום את נקמתנו. הוא ילחום מלחמת מצוה, והוא יעלה בתחלה, שלוחא דרחמנא הוא ושלוחא דידן, לבא אל המלך מלך חסד, להתחנן לגדור הפרצה ולתקן התקלה, ומי יודע אם לעת כזאת הגיע למלכות, ועשר ידות לו במלך, לתת ליעפים כה, לקרוא לשבויים דרור ולסורים פקח קוח, ה' צבאות הוא מלך מלכו של עולם, ישלח לנו את אליה הנביא משמיע ישועה מבשר טוב, ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב, ויקיים בנו מקרא שכתוב: וידעו כי אני ה' בשברי (להם) את מוטות עולם והצלתיים מיד (כל) העובדים בהם⁹².

כנפש החותמים:

בונסינייור גראציאן. אסקפט מליט הלוי, אסטרוק בונסינייור הלוי בן חסדאי, בונפוס מליט הלוי.

יען היות הדברים פשוטים ומבוארים בעצמם, אין צריך לחזר אחריהם לדעת מוצאיהם ואיזהו מקומם, וכי כל הקודם בהם זכה, והמחמיר תבא עליו ברכה, להשבית את אשר כבר עשוהו⁹³ לבטל תקלה וקלון. לכן דחקתי ונכנסתי, ועתה באתי בקצרה, כי מלאך ה' דיבר בי והחזיק ביד ימיני, אותי דרש ושמי בקש, אני הוא שלמה קרשקש. לדעתי שפלותי מעוטי ורומי, את אחרונים שמתי מקומי, פתילי וחותמי; ללועזיות בלע"ז זה שמי: בונפוס אלפכים הלוי בן חסדאי.

ושם ע' 175 סע"א נכתב תשובת [כותב על ידי ציווי] שמואל בן בנבנשת⁹⁴.

[ה] תשובת אשתרוק וידאל גראציאן⁹⁵.

יודע אני ומכיר בעצמי שפלותי וחסרון ידיעתי, ולא באתי להכנס לפנים ממחיצתי, כדי ליטול עמרה, ולצאת בעקבות החכמים הנשאים⁹⁶ יודעי דת ודין⁹⁷ בקיאים בדין תורה, ולהביא ראיות מתוספתא וירושלמי והגמרא, לא למדתי חכמה ואיני סובר סברא; אך בראותי תקלה יוצאה מקהל נכבדת ומהודרה, להגלות היהודים האמללים שלא כדין

91. הגדה של פסח: זורב, כמו שנאמר: ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמייך...
92. יחזקאל לד, כז.

93. על פי קהלת ב, יב: שיבא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו.
94. נדפס בגנוזות שם סימן ו ע' פח-צ.
95. נמצא בכ"י אקספארד דף 176 ע"ב. נדפס בגנוזות שם סימן ז ע' צ-צא.
96. ראה שיר השירים א, ח: צאי לך בעקבי הצאן.
97. על פי אסתר א, יג.

וכשורה, כולנו שותפים בדבר זה כקמון כגדול כנקלה כנכבד לזרוק מרה, כי מאחר שהמעתיקים רוצים לפרוע חוב הקהל וגם לפרוע המסים והארנוניות מכל מה שנשאר להם בתיבה שנעתקו ממנה, מי הוא זה ואיזהו אשר מלאו לבו⁹⁸ לומר שלא יוכל ללכת למקום שלבו חפץ ממקומות אדונינו המלך יר"ה. אך אמנה מנהג הוא בברצלונה שכל מי שירצה לעקרו לדירותו מקופתם שי שלו לתת הודאה מכל מה שיוציא מקופתם ומכל מה שישאר לו תוך הקופה; ואם המעתיקים זאת עשו, לית דין ולית דין⁹⁹ לפי הנהגת קהילות אשר אני יודע בזה מעט, שאין אדם יכול למחות בידם.

אני הוא הכותב על ידי ציווי. אשתרוק וידאל גראציאן

[ו] בקשת נאמני קהל ויליא פראנקא¹⁰⁰: שלמה די לה קבלריא, וידאל די מולושה, וידאל דברדשי, יצחק בר משה חן¹⁰¹.

לקול המולה גדולה, אספו עם קבצו זקנים, הביטו וראו כמדורת אש לפנינו כל הגולה, כי אש יצאה ושלהבת קשורה מסורה ביד המחבלים לחבל המחנה הנשאר לפלטה גדולה, הביטו וראו מי יעץ זאת על אחינו בית ישראל להצר צעדי אונם לבל יצא איש ממקומו, לענות אדם נפשו בבית כלא. אוי מי יחיה משומו! ואף גם זאת בארץ איבינו פלילים נמנו וגמרו, והדת נתנה להיות כל יהודי שורר לנפשו, ללכת אל ארץ יבחר ויקרב, להיות לו למנה, לחפשי ישלחנו, רוח המושל בו, לבנות לו בית, אל מקום אשר יהיה שמה הרוח ללכת, אין אונם, עד שהמלך במסבו. ואיך עלה על לב אחד מאחינו להסגירנו ולתתנו לעבדים ולשפחות ביד השרים והסגנים והפחות, אמר לא יכרת לך איש יצא ממשלתו לעד לעולם, זאת היד הנמויה והעצה היעוצה אשר יעצת, כן משפטיך אתה ארצת ככלוב מלא עוף¹⁰² נסגרתם לפני, וכן הייתם בעני, לא באלה חלק ה', עם זו יצר כתב לנחלה לו, ישור על אנשים לרשת משכנות לא לו, ירכיבהו על במתי ארץ, הנה רחבת ידים, תנוה ותעמוד לגורלו, ואם פור נתן קודש וצבא מרמס, לא נרצע לעבד עולם על דבר המס. מי שמע כזאת: מי ראה כאלה? היוחל ארץ מגדרים כאלה ותקנות שונות חוקים ומשפטים! כי יתפוש איש באחיו לאמר שמלה לך¹⁰³, עד פה תבא, אסור ברהטים, טוענו באבנים וסוקרו בסיקרא, עמנו תשב עד שתכלה פרוטה מן הכיס, לא תעבור מעברה, כאן שנו לנעול דלת בפני הבאים לגור על מנת להשתקע, כי יראה הרשת מזורה לפניו, והמצודה פרושה בין עיניו, איך יכנס לפני לפניו, הבמבצרים אם במחנים.

98. על פי אסתר ז, ח.

99. על פי ויקרא רבה ריש פרשה כח.

100. עיר קטנה הידועה כ'יליא פראנקא די קונפלנט', בקרבת עיר פירפינייאן הקרובה לספרד (דרומה של צרפת); להבדיל מן ויליא פראנקא הספרדית בדרום

מערכ לברצלונה.

101. נמצא בכ"י אקספארד דף 177 ע"א. נדפס בגנוזות שם סימן ח ע' צא-צב.

102. על פי ירמיה ה, כז.

103. על פי ישעיה ו, ג.

קומו השרים, משחו בשמן משחת קודש הראוי למשרה ולגדולה, אחד המיוחד בתור האדם המעלה בחור מורם מעם, ואשר כח בו לעמוד בהיכל המלך בחרו לנחלה, הוא יורה הדרך ישכן אור וכיד ה' הטובה עליו יבטל הגזרה מן הנגב והשפלה, יסקל מאבן דרך עמנו יסלול המסילה. ואל שדי ישלח עזרנו מקודש לקרוא שנת רציון לה' לשום פקודתנו שלום ונוגשינו צדקה.

כרצון הבאים על החתום נאמני קהל ויליא פראנקא. שלמה די לה קבלריא, וידאל די טולושה¹⁰⁴, וידאל דברדשי, יצחק בר משה חן זלה"ה

[ז] תשובת הרב דון וידאל די טולוזה זלה"ה [מחבר המגיד משנה]¹⁰⁵

אריץ ממנה יא לחם אכירים ודגן שמים, מקום נהרים יאורים רחבי ידיים, יושביה בקרבה למגדול ועד קמן מלא דעת ויראת ה'; אין בהם: נפתל, ונעקש דרכים, ממה משפט, ואין ברגלים. שופטיה בצדק ישפטו, וזון שמעה משפטיהם ותאשרם, ולחכמתם ומעלתם כל רואם יכירם.

אריץ צבי לכל ארצות גלות החל הזה, מיום הוסדה ועד עתה; לא פרקו ממנו אשכולות ובעלי אמנה, וידם היתה נטויה להוכיח לרשע מומו, לא חרדה ולא נבהלה ולא חתה. פנת שבטיה שבטי יה שכולם מתאימים, ויחדיו יהיו תמים, להחזיק בצדק ובתמים, בתורה ובמצות לשמן, רכב אלהים מלאכי עליון, גיא הזיון לחכמה משכן וליושר אפריון, דבריו כצוקי דבש ומן, משם יצאה הוראה לישראל, ועדיהם הגיע השואל, והמה יביעון בפיהם לקרובים ולרחוקים, תורות אמת ומשפטים ישרים וצדיקים, כמהללם בפרטם וכללם הקיצור סגולה ודומיה תהלה.

ועתה הנביאים איה הם? כי מראש פתנים יינקו, ומגוית האריה ירדו מעט דבש אל ידיהם. חכמי יועצי עצות איך גזרה חכמתם וכינתם? לקחת את אשר יערב לפיהם ויזיק לגופותם! הזה פועל משכיל? לבעבור המציא תועלת לשעה, יחרוש על עצמו את הרעה, כל נזק וכל מחלה, כי מחרש את הנזקים הוא נזק מהם באחרית או בתחלה!

מאז חשבנו אשר אם מחיצת כרמנו נפרצה, עליהם לאמר לגדור לה גדר; ואיך תצא אש מתוכה תלהט מוסי אריץ? על הסגרים גלות שלמה לעדר, עדרנו הנשבה והחולה מרוב מהומות ותלאות, כי יכלא אל מקום לבלתי לכת אנה ואנה לרעות, ח"ו תמוט רגל הצאן במאסרם והיו רק זועות.

המעט בעיניכם האצילים גלותנו וגלותכם, כי עוד תוסיפו עליו?! הנרפים אנהנו ואתם תחת משאנו, כי תכבירו עולנו לבלתי צאת איש ברגליו?!

עם ה' אשר הגלה בין הגוים ואיבינו פליליו, אם קצתו לקצתו ישים פח ומוקש, איך תעמורנה ידיו ולא תמערנה אשוריו?!

104. מחבר המגיד משנה על הרמב"ם.

בגנוזות שם סימן ט ע' צג ואילך.

105. נמצאת בכ"י אקספארד דף 177 ע"ב. נדפסה

אם אנו והם מבקשים להדיח עלינו את הרעות, וכורתים רבים ממנו ומהם יקצצו בנטיעות, איך תארכנה פארותיהם ותרמנה סרעפותיהם, כי יצרו צעדי אונם מלכת ברחובותיהם!?

חלילה לכם האצילים מעשות זאת לתת מקום לשאור שבעיסה, להחמיר בחרי אף ורננות! ולו עיני תראינה יצא מתחת ידכם כזאת, לבי יסוער ויחוש אם יכזב החוש, ולהגיש התנצלותכם לפני כל יודעי דת ודין אמהר ואחוש!

ועתה כבוא אחד מיוחד בחכמה וגדולה, עמרת צבי לשם ולתהלה, ועינו פקוחה לתת הרוחה לאחיו שבגולה¹⁰⁶, שם במכתב דבריו וישאל שאלה, הלא היא כתובה למעלה אות באות מילה במילה, ויקחני בציצית ראשי לדבריו להקשיב, ועל שאלתו ובקשתו להשיב, הפצירני ואילצני, חילני וצוני אשר פניו ריקם לא אשיב.

ואם ידעתי צעיר אני לימים לא למדתי חכמה ודעת מרומים, ואיך אבא אחרי מוסרי ארץ האיתנים הנקובים בשמות ולמעלה רשומים, וגם כי אכנים ראשי בין ההרים הגדולים קהלת גירונא הקדושה וה[מ]הוללה, ולפנים בתוכה ישבו האימים; מצות הארון השואל גדולה אלי, ולהפיק רצונו חובה עלי, ופן נפשי ממעלתו תקע, הריני דן על המבוקש בקרקע, ידוע ובהיר לכל מבין עם תלמיד כי: בדין הגמרא הרשות נתונה לכל אדם המחויב על היחידים או לרבים ללכת אל מקום אשר יהיה שמה רוחו וחפצו, אחר הטלת מס או מסים וארנוניות וכמה פורעניות ואין צריך לומר קודם לכן. ואולם דין חיובו על מה שכבר הוטל ונתבקש קיים ומחויב לפרוע עם קהלו חלקו במס הנשאל בטרם צאתו כפי מה שהסכימו רוב המפרשים ז"ל ועל פי הדין הזה הושם לחוק ומנהג לחייב ליוצא משעת שאלה ובקשה וכבר נתבאר כזה למעלה כל הצריך אשר כתבוהו חכמי הדור מפי ספרים וסופרים, והדברים בעצמים נכונים ופשוטים וברורים. ואולם לבלתי היות מכתבי חלק להוסיף אמרים אמרי יושר מאשר כתבוהו הקדמונים, אכתוב מה שיראה שהוא ענין ויחס דמיון אל המבוקש מהמעתיקים דירתם להגיד: אם אדונינו המלך יר"ה הוא ובניו כל הימים מבלתי מעורר יעירהו יקח לו את נחלתם, מה יהי משפט הלקיחה ממנו בכסף מלא ואם לא באה על זה השאלה הכתובה מדברי ילקח קל וחומר שאין עליו תשובה לכל הכתוב בה.

כתב הרב רבי יהוסף הלוי בן מגש ז"ל¹⁰⁷: כי אמרינן דינא דמלכותא דינא הני מילי לענין כרגא ומיסין וארנוניות ושאר מיני תשחורות דכיון דאכולא מדינתא הוא דקא רמי ליה הוה ליה דינא דמלכותא, אי נמי היכא דגזר ליה גזרתא ונפיקי מיניה הורמנא דמאן דעביד [כך וכך] מקנים בכך וכך הא נמי דינא דמלכותא הוא, ומאן דעבר על ההיא גזרתא וערק [מזבנינן] מנכסיה בכדי מה דאיכא עליה.

106. החכם אליהו קרקש.

שם, ובפירוש קדמון (מרכי ישמעאל בן חכמון) על

107. בחידושו על חזקת הבתים (בבא בתרא נה, א).

מסכת בבא בתרא (יצא לאור ע"י הר"מ הרשלה) ע' פא.

נעתק במילואו בספר הנר להרב זכריה בן אגאמתי

אבל היכא דנקיט לי המלכא באפי נפשיה וקא אתי עליה ב[ד]רך עלילות למישקלנינהו לנכסיה אי נמי למרמא עליה ממונא דלית ליה גביה מניה ולא מידי אע"ג דה[ר]מנא דמלכא היא לזבונניהו [ל]הנהו נכסיה [דיליה], ההוא ודאי לאו דינא דמלכותא מקרי אלא חמסנותא דמלכותא ומאן דמזבין מידי מההוא נכסיה, זביניה לאו זביני נינהו. עד כאן לשונו [ב]בבא בתרא פרק חזקת הבתים¹⁰⁸, וזה דעת תלמידו הרב הגדול רמב"ם ז"ל שכתב פרק ה מהלכות גולה ואבדה¹⁰⁹: כללו של דבר: שכל דין שיהקק [אותו] המלך [לכל] ולא יהיה לאדם אחד בפני עצמו – אינו גזל, וכל שלוקח מאיש זה בלבד שלא כדת הידועה לכל אלא חומס את זה – [הרי זה] גזל. עד כאן לשונו. והם ז"ל סבורים שהמלך יכול לעשות דין חדש וגזרה מחדשת, ובלבד שיהיה הדבר כללי והעובר עליה רשאי להענישו. והרמב"ן ז"ל¹¹⁰ ראה את דבריהם ולא הודה לזה וכתב דדינא דמלכותא אמרו בדוקא והם הדינים הידועים למלך בכל מלכותו שהוא וכל המלכים אשר לפניו הנהיגו הדברים והחוקים ההם והם כתובים בדברי הימים ובחוקי המלכים ובספריהם, אבל מה שהמלך עושה לפי שעה או [חוק חדש שהוא עושה] לקנוס העם במה שלא נהגו בימי האבות חמסנותא [דמלכא הוא, ואין אנו דנים באותו הדין, ודייקינן לה מדאמרינן: דינא] דמלכותא דינא, ולא אמרו: דינא דמלכא [דינא]¹¹¹. ומצאתי לי חבר במה שאמרתי שהמלך שדן דין חדש לא כחוקי המלכים חמסנותא הוא, שכתבו מקצת חכמי צרפת ז"ל בחבוריהם שיש מקומות שישאל יוצאים ממלכות למלכות והמלך מחזיק בכל מה שנמצא להם במלכותו, אם בא ישראל אחר וקנה מן המלך – זה היה מעשה ופסקו את הדין שאין זה דינא דמלכותא אלא חמסנותא דמלכותא, לפי שידוע בדיניהם שדין היהודים כדין הפרשים לדור בכל מקום שירצו¹¹²; וכיון שכן הוא, אם יש מלכות ש[ב]אה לשנות הדין ולעשות דין לעצמה אין זה דינא דמלכותא. וזהו [סיוע] לדברי, עד כאן לשונו.

שמואל הסרדי שער מו ענין ח (נעתקה בחידושי הריטב"א נדרים (כת, א) ד"ה ולמוכסין) [ועל פי זה יש להגיה חידושי הרמב"ן בבא בתרא שם].

111. אלמא דינא דידיע לכולהו מלכי קאמרינן, ולא מה שהמלכים עושים מעצמם באונס (תשובת הרמב"ן הנ"ל).

112. ראה תוספות בבא קמא נח, א ד"ה אי נמי מבריה ארי מנכסי חברו לית ליה פסידא: 'ואותם היהודים הבורחים מעירם והשר מחזיק קרקעותיהם .. אומר ר"י שאם בא ישראל וקנאו מיד השר מחזירם לבעלים ונוטל מה שהנהו דאין זה דינא דמלכותא אלא גזילה, כי ראינו במדינה שסביבותינו שמשפט היהודים לעמוד כמו פרשים בכל מקום שירצו' (וכן כתב בפסקי הרא"ש בבא קמא פ"ו סימן ז).

108. ראה גם במגיד משנה פרק ה מהלכות גולה ואבדה הי"ג 'כבר הודו לו כל בעלי הוראה וכו' וכן עיקר דדינא דמלכותא דינא, אבל גזלנותא דמלכותא לאו דינא, והרי הוא גזל גמור, וקרקע אינה נגזלת ולולעם ברשות הבעלים הוא' (נעתק בבית יוסף על טור חושן משפט). וממשיך במגיד משנה שם: 'וזה מבואר בהרבה מקומות. ועוד הוסיף הרמב"ן ז"ל ואמר: שאם בא מלך לעשות דין חדש אע"פ שחקק אותו לכל, אם לא היה כן מחוקי המלכים הראשונים – לאו דיניה דינא; ואין כן דעת רבינו ז"ל ורותיו ז"ל, אלא הרי הוא יכול לעשות דין חדש ולומר: כל העושה כך יענש כך, ועונשו עונש מן הדין'.

109. הי"ד.

110. בתשובתו שנעתקה בספר התרומות לרבינו

העתקתי דבריהם ז"ל ככתוב בספר, כי לא מלבי¹¹³; ולדברי כולם, אלו המעתיקים דירתם מבבלתי הקדמת גזרת מלך וכרוזא קרא בחיל¹¹⁴, ואדונינו המלך יר"ה חלילה לו מעול כי אוהב משפט צדק הוא והוכן בחסד כסאו¹¹⁵, ח"ו אם יקח את ביתם ומכרו לאחד מבני עמנו חייב להחזיר קרקע לבעליו בלא כסף ובלא מחיר. ואף אחר גזרה נראה שיודו בזה הרב ר' יהוסף והרמב"ם ז"ל כיון שאינה כללית למלכותו ולא למדינה אחת כי אם למקצת יתומים אומללים דלים ונכשלים.

ועתה תמה על עצמך על אלה הדברים! מה ראו על ככה, המשתדלים; ומה הגיע עליהם¹¹⁶, למסור למלכות ממון אחיהם על לא חמס בכפיהם? והלא אם ילכו למקום אחר אשר יד אדונינו המלך יר"ה לא תהיה תקיפה עליהם, ולא פרעו חוביהם ויגולו את קהלם, ויפרקו מעליהם ובמעל עולם; אין כח להם להצר להם רק להפרע מהם מה שחויבו בו בדין או מחמת ההנהגה ולא יותר. וידוע ופשוט שממון הגזלנים והחמסנים אסור למסרו למלכות¹¹⁷, וכבר פסקו בהלכות¹¹⁸ והוכיחו בסוף בבא קמא¹¹⁹ שהלכה כדברי האומר: שממון מסור אסור לאבדו ביד¹²⁰, וכן הסכימו ז"ל¹²¹. ולא יהיו המעתיקים דירתם חמורים מן המסורות שממיתים אותם¹²², ועל אשר נתנו בארץ החיים חתית, גופן כלה וגשמתן נשרפת בשאול תחתית¹²³; וגם לאלו שגופם כלה, לאבד ממונם ידינו אסורות, כדת מה לעשות במבקשי רעת¹²⁴ המשנים את כבודם וידיים ממעל נעורות, ברצותם להתרפס ברצי כסף¹²⁵ ולפרוע את חובם משלם, ואם יצאון מן הארץ לחוץ לארץ לא נרדפם עד חובה¹²⁶ ולא נכם עד חרמה¹²⁷, ובלכתם ממקום למקום בארץ הלזו – ניתן הו[נ]ם ומאדם לבזה ולחמה ושמה?

שם אמר ליה רבי יוחנן לרבי אבהו: 'אני שונה: לכל אבידת אחיך – לרבות את המומר, ואת אמרת: מורידין! סמי מכאן: מומר'. ולכאורה על פי התוספתא הנ"ל היה אפשר לתרץ הברייתות שלא יסתרו אהדדי: כאן במומר לעבודה זרה (דמורידין), כאן במומר לשאר כל התורה כולה (דמחזירין אבידתו). וראה רמב"ם שם ה"י: 'מותר להרוג המוסר בכל מקום, ואפילו בזמן הזה שאין דנין דיני נפשות' (עיין שם בארוכה).

123. 'פרשעי ישראל בגופן.. יורדין לגיהנם ונדונין בה י"ב חדש, לאחר י"ב חדש נפשן כלה וגופן נשרף וגיהנם פולטתן.. אבל המסורות והאפיקורסין.. ושנתנו חיתיתם בארץ חיים.. גיהנם ננעלת בפניהם ונדונין בה לדורי דורות.. שאול כלה והם אינם כלים' (תוספתא סנהדרין פ"ג. ובראש השנה יז, א מסיים בה הכי: 'אבל המינין ומסורות והאפיקורסים.. ושנתנו חיתיתם בארץ חיים.. יורדין לגיהנום ונידונין בה לדורי דורות.. גיהנם כלה והן אינן כלין').

124. על פי אסתר ט, ב.

125. על פי תהלים סח, לא.

126. על פי לך לך יד, טו: וירדפם עד חובה.

127. על פי דברים א, מד: ויכתו אתכם בשעיר עד חרמה.

113. על פי קרח טז, כח.

114. על פי דניאל ג, ד.

115. על פי ישעיה טז, ה.

116. על פי אסתר ט, כו.

117. ראה גיטין ז, א. ורמב"ם הלכות חובל ומזיק פ"ח ה"ט.

118. הרב יצחק אלפסי.

119. רמז רלג.

120. דגרסינן בבבא קמא בסופה (ק"ט, א): 'ממון מסור – רב הונא ורב יהודה, חד אמר: מותר לאבדו ביד, וחד אמר: אסור לאבדו ביד; מאן דאמר: מותר לאבו ביד – לא יהא ממוןו חמו רמגופו! ומאן דאמר: אסור לאבדו ביד – דלמא הוה ליה זרעא מעליא, וכתיב: יכין וצדיק ילבש'.

121. ראה רמב"ם הלכות חובל ומזיק פרק ח סוף הלכה יא: 'ואסור לאבד ממוןו של מוסר, ואף על פי שמותר לענשו, שהרי ממוןו ליורשיו'.

122. עבודה זרה כו, ב: 'המינין והמסורות ומומרים [והאפיקורסים] מורדין ולא מעלין' (ועד"ז בתוספתא בבא מציעא פ"ב, יג (בסופה): 'המומרים לעבודה זרה והמסורות – מורדין ולא מעלין'. ובגמרא עבודה זרה

אין מקום במחשבותי לחול אשר יד השרים והסגנים תהיה בזאת האשמה, מעטים מן העדה הקדושה מבלתי השגחה ועיון מקוצר רוח וסכלות פרך עשו זאת, והמה ישובו וינחמו על הרעה וישתדלוף אף הם לבטל את הגזרה, יחתכו דברים אחר וצור עליון יהפוך לנו ולהם הקללה לברכה; יקל מעלינו העבודה הקשה, ישלח לנו גוהל מהרה יחישה.

כרצון עבד הצעיר, וידאל די מולושה.

וברף 180 ע"א נמצא תשובת איצק ברפת בונפוש¹²⁸, ואולי הוא זקנו של הריב"ש.

128. נדפס בגנוזות שם ע' צו ואילך סימן י.

פרק רביעי הרב שאלתיאל חן

שביבי מידע על חייו ופועלו של הרב שאלתיאל חן (ממלא מקום הר"ן) – שהיו שזורים במדה רבה בחייו של קרוב משפחתו וחברו ללימודים אצל הר"ן, רבינו יצחק בר ששת פרפט (כלומר: סוכן נסיך ברצלונה) – מצאנו בתשובות הריב"ש ומהר"ם חלאווה. מתוך ההתכתבויות ביניהם אספנו את פירוורי המידע אודות הרב שאלתיאל, ואת היחס שגילו כלפיו מהר"ם חלאווה והריב"ש, בשאלות ותשובות שלהם.

תשובות מהר"ם חלאווה נדפסו בשנת תשמ"ז ע"י ר' משה הרשלער. בשנת תרס"א נדפסו בכותרת: 'שו"ת הריב"ש החדשות', ל"ה תשובות מתקופת הריב"ש (מכתב יד ליידן); י"ז מהם נכתבו ע"י מהר"ם חלאווה (סימנים א-ח, י-יא, כ-כו) וששה ע"י ר' יצחק בן שמואל בן שאלתיאל חתן הריב"ש (סימנים טו-יט, כח). וחזרו ונדפסו בסוף שו"ת הריב"ש ח"ב שבהוצאת מכון ירושלים (תשנ"ג) בכותרת: 'שו"ת המיוחסות לריב"ש, והם: לרבי משה חלאווה ולרבי יצחק בונאפוש (חתן הריב"ש) ועוד מחכמי דורם'.

סימן ה' מתשובות החדשות היא תשובת הרב משה חלאווה (נדפס גם בשו"ת מהר"ם חלאווה סימן קלז"א) "פראגה. לחכם הר' שאלתיאל חן נ"ר, החכם עיניו בראשו, זה דור דורשיו, אלי מים אין מים אלא תורה פתוח שרשו, לתורתו איים ייחלו לתכונתו ולחשו, בקצה תבל מלתו על קצותיו אורו ושמשו, דורש טוב לעמו מדי שבת בשבתו ומדי חודש בחודשו, ימלא פי תהלתו ואם קצר קצרה ידי מכתוב ואין בי כח להשיג סתמו כפירושו, בא אלי במגילת ספר דרושו, להשמיע במרום כבודו קולו ואם לא להוראתי הוא צריך רק מאהבת נפשו, יען הנה הוא מורה צדק משפט וצדק בוחן, ואלה דברי פי חכם חן:

מינקת שילדה אחרי מות בעלה בן אחד והניקתהו ג' חודשים, ואח"כ בא אליה חולי וצמקו דדיה מכל וכל, ונתייבש חלבה לגמרי, ושברו לו מניקת זה עשרה חדשים, ועבשיו באה האשה לינשא" (עיין שם מה שהאריך הרב שאלתיאל חן עוד קצת בנימוקי השאלה).

ונכתבה תשובה זו להחכם הרב שאלתיאל חן, בעודנו יושב בפראגה אצל חותנו ר' יוסף רימוך.

1. תרצ"ז עמודים xvii-xix מכתב יד שאלות ותשובות מהר"ם חלאווה (הנמצא בספריית הסמינר בניו יורק) סימן תד.

1. הוגה על פי הנעתק במבוא לדיואן של שלמה בן משולם דאפירה חלק ראשון (שנערך ע"י שמעון ברנשטיין, ויצא לאור בהוצאת דוד פרענקיל, ווינא

ובסוף התשובה מסיים הרב חלאווה: "וכרצון נכון לחפציך אל אשר יהיה שמה רוחך דגלך עלי אהבה.

[הכתובת] שעל הכתב: ידיד ה' ישכון אהלים לילו ויומו, לבקר בהיכלו מושך עצמו ואחרים עמו, לצבי ולכבוד גדול שמו, לתורה ולתעודה יש ידו לאל ונימוקו עמו, חברנו החכם ר' שאלתיאל חן נר"ו".

בשו"ת הריב"ש סימן שסמ, הריב"ש עונה אל החכם ה"ר שאלתיאל חן נר"ב בקשר לשאלתו בפרשת כי תשא מהריב"ש ואחיו ר' יהודה (המכונה: קרשקש) שהתגוררו בברצלונה "בבקשה ממעלתכם השיבוני מיד בשאלתי זו, והודיעוני דעתכם, במה שכתב הרא"ש ז"ל ובנו הר"ר יחיאל ז"ל, בבעל ואשתו שקנו קרקע בשם שניהם, אם יש בו דינא דבר מצרא" (ובהמשך השאלה מבקש הרב שאלתיאל מהריב"ש להכריע במחלוקת שבנינו לבין הריב"ש והמהר"ם חלאווה). בתשובתו פונה אליו הריב"ש בביתו "ומי כמוהו מורה הוראות בישראל... כל רו לא אניס ליה, כל סתום לא עממוהו...".

הרב שאלתיאל נולד לאביו ר' שלמה חן, - (כנראה שה' נכדו של הר' שלמה ב"ר משה חן [אשר בתשובות הריב"ש]), - ונשא אשה מפראגה, ספרד. והתעכב שם אצל חותנו ר' יוסף רימוך שהיה אדם חשוב בקהילתו. זמן מה אחרי חתונתו, בשנת ה'ק"ל נקרא הרב שאלתיאל לכהן פאר בקהילת אלקוליעא². ע"פ בקשת הקהל באלקוליעא ממנו להישבע שיתקיים במשרתו, נשבע להם הרב שאלתיאל. אך בעודו בפראגה, לפני שנכנס למשרתו החדשה, התחרט הרב על פזיונותו, ופנה אל הריב"ש בשאלה אם ימצא לו דרך להתיר את נדרו שנשבע לקהילת אלקוליעא שישב אצלם כרב העדה. וכך הציע את שאלתו, "מי שנשבע לקהל שיעמוד אצלם, ועכשיו הוא מתחרט, האם ב"ד יכולים להתיר נדר כזה שלא בפני הקהל ושלא ברצונם, מפני שלא קיבל טובה מהם, וכן אם בית דין מתירין בלא שמיעת חרטה מפי המתחרט אלא על ידי כתבו או על ידי שליח (שו"ת הריב"ש סימן שע). וביקש ממנו שיציע את השאלה גם לרבו הר"ן.

בפתיחת תשובתו של הריב"ש אליו הוא מזכיר ששלח את התשובה הקודמת (שנדפס בשו"ת הריב"ש סימן שסמ) עם הנשיא דון כנבנישתי: "ועם הנשיא דון כנבנישתי דלקבלריא י"א דסרגוסה, שלחנו הכתב, יציגנו אל כבודך בעברו פראגה, כי שמעתי מפי עוברים, שם ביתך ובסאך נבון" (בפראגה) "ידעתי בו כי הוא זריו ונשכר, ואם לא ימצאך שם ישתדל להגיעם אל כבודך באשר הוא חונה. ואל יתמה ויתפלא האדון על

2. בספר רבי יצחק בר ששת (הריב"ש) מאת הרב אברהם הרשמן (ירושלים תשט"ז) ע' קנט (ציונים נוספים אות ח) כתב שסימן ש"ע נכתב בשנת קכ"ט בקירוב, אבל בקטע השני (שבציונים הנ"ל) שנדפס שם ע' קנט-קס כתב שנמשך בזה אחרי אלה שקבעו רבנות

ר' שאלתיאל חן באלקלע, ודן שמתמא נקרא לשם למלא מקום ר' מנחם בן זרח שהתפטר ממשרתו באותה קהילה בשנה שלפני זה; אבל אחר כך נתברר לו שהרב שאלתיאל חן היה רב באלקוליעא ולא באלקלע, ובטלה הראיה.

האיחור, כי כמו עשרה ימים עמדתי בתפישה עם קצת נכבדי הקהל יצ"ו לפקח בעסקיהם' בסמיכות לראש השנה ה'קל"א³.

הריב"ש השיבו ששבועתו מחייבת אותו לכהן כרבה של אלקוליעא.

להלן קטע מתוך התשובה. "ועם היות כי חפצי וחשקי להפך בזכותך ולעיין בדיניה דמר, ובכל מה שאפשר חפצתי צדקך, אמנם האמת אהובי יותר, שאתה ואני חייבים בכבודך..., וע"כ אכתוב מה שנראה לעניות דעתי ולא אשא פני כבודך לדבר הזה, וגם אתה תודיני כי לא לפניך חנף יבא". ובסוף תשובתו כתב הריב"ש: "בקשתי ממעמך את פני הרב רבינו נסים נ"ר להשיב על שאלתך, ודחה אותי; כי אמר: שאחר שלא יוכל להשיב כאשר עם לבבך וברצונך, מה תסכון לך תשובתו?".

הרב שאלתיאל קיבל עליו את הדין וכיהן כרבה של אלקוליעא למשך כשש שנים.

בשנת ה'קל"ה נבחר הרב שאלתיאל חן לכהן פאר כרבה של ברצלונה, למלא את מקום רבו, רבנו ניסים, שנסתלק בשנה ההיא. והמהר"ם ח'לאווה התיר לר' שאלתיאל לקבל עליו את מינוי הרבנות בברצלונה (אדעתא ששבועתו לקהילת אלקוליעא אינה בגדר התחייבות עולמית ששם תהא קבורתו).

בשו"ת הריב"ש סימן תיג כותב הריב"ש "שאלה סדרתי על ריב בתי תם, ושניתי השמות". השאלה היא אודות מענות מסודרות בענין המפסת מתנת קרקע שהיו חתומים בה שלושה דיינים, ושניים מהם קרובים זה לזה. שאלה זו עוסקת בקשר לבתים שיש לחותנה וחמותה בפרפניאן שזו עתה התאלמנה, עקב מגיפה שהתפשטה בברצלונה בשנת ה'קל"ה.

אחרי מות חתנו של הריב"ש הניח בת קמנה ונתמנה הריב"ש אפטרופוס על נכסיה, וערער חותנה של בתו על שמר-המפסה שהוציאה כלתו (בת הריב"ש) ממתנה שנתן לה. ונתעצמו בדין הריב"ש (אבי האשה) ומחותנו שדר בפרפניאן, בפני דיין שנתמנה על זה מכח המלכות לדון בדיני ישראל, והדיין דן הדין ופסק כנגד המחותר, והיה הפסק דין כתוב ביד החכם דון חסדאי ודון שלמה ששקליטא, וערער המחותר על הפסק דין (משלשה מעמים: א) כי אחד מן השלשה החתומים בהמפסה הוא אחד מעדי המתנה ובהמפסה צריך בית דין ואין עד נעשה דיין, ב) כי השלשה החתומים בשמר ההמפסה שנים מהם קרובים זה לזה. ג) כי יש עדים כשרים לפסול אחד מן עדי המתנה (וידאל מרקדיל) שהלזה לחברו בריבית, ומצא לעזר לו את אנשלמה (ראובן) חן (שכנראה היה אחד מן הדיינים בהדין תורה) שערער גם כן על הפסק⁴. וכתב הריב"ש תשובה להצדיק את הפסק שפסקו בעדו⁵.

4. כנראה משו"ת הריב"ש סימן טו.

5. שו"ת הריב"ש סימן תיג.

3. ראה ספר הנ"ל ע' טו. ומתשובה זו נודע מספר הימים שהיה אסור בתפיסה (שנסתבך בה הרב הרשמן שם, ואשתיטתי לפי שעה המפורש בתשובה זו).

שאר בשרו של הריב"ש, הרב שאלתיאל חן, שנבחר אז לרבה של ברצלונה, כתב לו מכתב לערער על הפסק, שבו הסכים הרב שאלתיאל עם הריב"ש שבהטפסה עד השטר נעשה דיון, וכמו כן פסק שעד המלוה ברבית צריך הכרזה (ועד להכרזה הוא כשר לעדות), אבל נחלק עליו במה שפסל את ההטפסה מפני קורבת השנים מן השלשה החתומים בה.

הריב"ש כתב תשובה להרב שאלתיאל חן (בשו"ת הריב"ש סימן תיד), ובראשיתו מברך אותו הריב"ש לרגל חזרתו הקרובה מפראגה, והיבחרו לרבה של ברצלונה. "אח וגביר ישמרך השומר אמת לעולם, בשרתני ואתבשר בהשיב עמרת תפארתך ליושנה, וחנית במקום תחנות אבותיך, והיית שמה לראש, לאב ולאדון, כי יבא אליך העם לדרוש אלוקים, והודעת את חוקי האלוקים ואת תורותיו כדי אלוקיך הטובה עליך, ברוך אשר נתן כזאת בלבם ובלבבך". וכותב לו 'הודעתני כי השבת אחור מתנגדי ברוב בנין... אמנם נראה שפסלת ההטפסה מפני קורבת השנים מן השלשה החתומים בה... ומדעתי הראה לך בני י"א טענותי אשר כתבתי להראות שההטפסה נכשרת בחתימת שני הדיינים הכשרים] ואחד מן הקרובים'.

ובסוף תשובתו השניה של הריב"ש להרב שאלתיאל חן (סימן תמו) כתב לו הריב"ש: 'ובהיותך בברצלונה בע"ה בקרוב, יראה לך בני י"א קונדרס טענותי, ואז תוכל לעזור על האמת ומבשרך לא תתעלם. ואם יסיתוך אנשי מצותי ובעלי ריבי ועוזריהם לרעה, אל תאבה להם, יפתוך ולא יוכלו לך. ואם יש מהן נראין לך כאוהבין בשעת הנאתן, ראוי לאמת שתהיה אהובה יותר... כנפשך החשובה ונפש אהבתך וידידתך לעמרה על ראשו כותר, כותב בנחץ נאמנך, יצחק ב"ר ששת זלה"ה'.

שעל הכתב: 'עושה גדולות בחכמתו, מעתיק הרים בגבורתו הה"ר שאלתיאל חן נ"ר'.

אחרי הפרעות שהיו בספרד בשנת ה'קנ"א נחרב ביתו של שלמה אביו של הרב שאלתיאל חן שהיה מגדולי קהלת ברצלונה ומנהיגיה. (שניים מבניו של הרב שאלתיאל, נמלטו כנראה למצרים, משם לונציה, ומשם למורקיה, ואח"כ לקאנדיאה שבאי כריתים).

אבל זמן קצר אחרי זה ביום י"ג תשרי ה'קנ"ג הרשה המלך יואן הראשון לשלמה גראסיאן ולבנו שאלתיאל לחזור לברצלונה ולבחור להם מקום ישיבה בכל המדינה כרצונם וגם במדינת סיציליה. החסד הזה לא ארך זמן רב, ביום ד' אלול ה'קנ"ג דרש המלך מאת המלכה שתצוה על הממונה על הכנסות המלך בברצלונה להמציא אליו בתור אסיר את שאלתיאל גראסיאן ה"חשוד בעוונות חמורים"; המלכה נדרשת להשגיח על זה שפקידי השלטונות ימלאו אחרי הפקודה ולבל ישימו מכשולים לזה כדרכם. בשכר זה המלך מבטיח למלכה לתת לה חלק מכסף העונשין שהוא "מקוה להוציא מאת היהודי הזה". בשנת ה'קנ"ה שחרר המלך את שאלתיאל מתשלומי מסים וארנוניות מיוחדים למשך שנה אחת.

אחרי פטירת אביו של רבינו שאלתיאל, דון שלמה גראסיאן, כתב לו הפייטן שלמה בן משולם דאפיירה קינה שנדפס בדיואן שלו.

באוסף כתבי היד העבריים בספריית בודליי שבאוקספורד, אוסף פוקוק מספר 280, דף 165 ע"ב נמצא התשובה דלהלן מחכמי גירונדה, (נדפס (בהשמטת קמע) בשו"ת הריב"ש ח"א סימן רכ, מהנשלח לו ע"י החכם הרב רבי משה אברב אליה, שבכתב יד זה נרשם 'שלמה רבאליה' בתור אחד החכמים החתומים על התשובה), ובכתב יד זה רשום בין החכמים החתומים על התשובה גם 'שאלתיאל חן'.

וזה לשון השאלה והתשובה בכתב יד זה.

נשאלנו על אחד מן התלמידי חכמים שזלזל בו ראובן עם הארץ וחרפו ונדפו ונדהו החכם, אם חייבים בני העיר לנהוג עם ראובן הנזכר כדון מנודה? ואם תמצוי לומר דנדוי החכם הוי נדוי, אם לא נדהו החכם, אם חייבים אנשי העיר לנדותו לכבוד החכם אם לאו.

תשובה: ודאי תלמיד חכם שנדה איזה אדם לכבודו נידויו נדוי, וחייבים כל חבריו וכל אדם לנהוג בו נדוי חוץ מן הרב והגדולים ממנו, והכי אריא בפרק ואלו מגלחין⁶: אמר רבי תנחום בריה דרבי היא ואמרי לה אמר רב הונא: תלמיד חכם שנדה לכבודו – נדויו נדוי, דתניא: מנודה לתלמיד – אינו מנודה לרב, מנודה לרב – מנודה לתלמיד; ודייקינן: לרב הוא דאינו מנודה אבל מנודה הוא לכולי עלמא, מנודה למאי? אי לימא: למילי דשמיא, הא כתיב: אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'⁷ – כל מקום שיש חלול ה' אין חולקין כבוד לרב⁸! אלא לכבוד עצמו. הרי נתבאר שהתלמיד יכול לנדות לכבודו ונדויו נדוי.

וכן נראה שיכול לנדות לכבודו גם כי ליכא עדים כל היכא שיהיה ברור לו שבוהו, מדאמרינן התם⁹: אמר רב יוסף: האי צורכא מרבנן עביד דינא לנפשיה במילתא דפסיקא ליה, ופירש הראב"ד ז"ל: לנדותו, כלומר דהיכא שהחכם ידע שעם הארץ בזהו אע"פ שאין שם עדים רשאי החכם לעשות הדין לנפשו ולנדותו. וכ"כ הרמב"ם בפרק ו מהלכות תלמוד תורה¹⁰ ז"ל: וכן החכם מנדה לכבודו לעם הארץ שהפקיד בו ואינו צריך לא עדים ולא התראה, ואין מתירין לו עד שיתרצה החכם.

ולענין אם לא נדהו התלמיד חכם אם חייבין חברי העיר לנדותו לכבוד החכם אע"פ שלא נדהו החכם, ודאי נראה שחייבים, מדאמרינן התם¹¹: התוא שבחא דאיתפקר

6. מועד קטן טז, סע"ב – יז, רע"א.

7. משלי כא, ל..

8. נעתק בפירושו רש"י מועד קטן טז, ב ד"ה [שמע מינה תלמיד שנדה שלא לשם שמים אלא שהתריס כנגדו] נידויו נדוי, מדקתני: מנודה לתלמיד – אין מנודה לרב, ואי לשם שמים שמתיה כגון שעבר עבירה

– אמאי אין מנודה לרב? הא אין חכמה ואין תבונה לנגד ה' – דבכל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב, הא לכולי עלמא מנודה'.

9. יז, א.

10. הי"ב.

11. טז, א.

ברב טובי בר מתנה, אימנו עליה אבי ורכא ושמתוהו; לסוף אזל ופייסיה לרב טובי בר מתנה, אמר [אבי]: היכי אעביד? אי שרי ליה, אכתי לא חל שמתיה תלתין יומין! לא לישרי ליה, קא מיפטרי רבנן¹²! ומסקינן דאמר שמואל טוט אסר וטוט שרי¹³, והני מילי לממונא אבל לאפקרותא עד דחלא עליה שמתא תלתין יומין. הרי נתבאר שאע"פ שלא נדהו החכם חייבים חכמי העיר לנדוהו, כל היכא דידעי בעדים שזלזל והקל בכבוד החכם, דהא אימנו עליה אבי ורכא ושמתוהו¹⁴. וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפרק הנזכר: אע"פ שהמבזה את החכמים אין לו חלק לעולם הבא, אם באו עדים שבוזהו אפילו בדברים – חייב נדוי, ומנדים אותו בית דין ברבים וקונסין אותו ליטרא זהב בכל מקום ונותנים אותה לחכם.

ולענין אם פיס החכם תוך ל' יום אם צריך לעמוד בנדויו כל ל' יום וכדמסיק אבי ואמר: והני מילי לממונא אבל אפקרותא עד דחלא עליה שמתא ל' יום, כתב הר"ף והראב"ד והר"מ ז"ל דלא קיימא לן הא כשמואל דאמר: טוט אסר וטוט שרי אפילו לאפקרותא, והרא"י מדאמרינן בפרק קמא דנדרים¹⁵: [אמר רב יבא: הוה קאימנא קמיה דרב הונא] שמעה להחיא אתתא דאפקא שם שמים לבטלה ושמתא ושריא לאלתר, ואמרינן: שמע מינה אין בין נדוי להפרה ולא כלום, אלמא דלא בעינן ל' יומין¹⁶. אבל בתוספות כתבו: וכל אפקרותא לא שרי עד דחאיל עליה שמתיה ל' יומין, כמסקנא [ד]הכא, והחיא דנדרים [א]ני שאין הנדוי אלא לאיים עליו שלא יזכיר שם שמים לבטלה פעם אחרת¹⁷, וכן כתב הרא"ש דלוניל¹⁸.

ולבאר הפיוס שצריך עם הארץ לפי החכם הוא בשני פנים: שיפייסוהו בדבריו להקש מחילה ומטו בכל מיני רצון¹⁹, וזולת זה חייב לתת לו ליטרא של זהב על כל פעם ופעם שבוזהו ונותן אותה לחכם אם ירצה לקבלה. ומשקל הליטרא הוא משקל ט' סלעים פחות רביעי, וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפרק ג' מהלכות חובל ומזיק²⁰, והסלע

12. למזיל; אם לא תתיר עכשיו לא אוכל להתירו עוד, דרובם מהחכמים שהסכימו עמי בנדוי רוצין להיפטר מעלי ולילך לדרכם לעריהם, ואם ילכו שוב לא יהיה ניתר (פירוש רש"י [נדפס על פי כ"י ספרד], הוצאת תשס"ז ע' 70).

13. בשופר נדוהו, בשופר התירוהו; ואין צריך ל' יום (פירוש רש"י).

17. על פי לשון הר"ן בנדרים שם בשם התוספות. ולשון התוספות שם ד"ה אין בין נדוי להפרה ולא כלום 'כיון שנידוי זה אינו אלא לכפרה בעלמא וחיישינן עליו שלא ירגיל עוד להזכיר שם שמים לבטלה אין זה נדוי חשיב כאפקירותא [אלא כ]שאר עבירות לחול עליו נדוי שעה אחת'.

14. ועיין בשו"ת הריב"ש (סימן רכ), שמהוהו טבחה יש ראייה רק שרשאין לנדוהו אבל לא שחייבים לנדוהו, ועיין שם שהביא ראייה שחייבים לנדוהו מפרק מי שמתו (ברכות יט, א).

18. קטע זה נשמט בשו"ת הריב"ש שם.

19. בשו"ת הריב"ש שם נדפס: רצוי.

20. ה"ה.

15. ז, ב.

16. ולשון הר"ף במועד קטן שם: 'האי דסבר אביי דלא שרינן שמתא דאפקרותא ואע"ג דמפייס ליה לבעל דינא אלא עד דחיללא שמתא עליה תלתין יומין – ליחא, אלא כי מפייס ליה לבעל דיניה ומפייס – שרי

הוא שני עשר ארגונין כמו שכתב הרמב"ן ז"ל²¹, וקנס זה גובים אותו בכל מקום, והכי איתא בירושלמי²² והביאו הרי"ף ז"ל בפרק החובל²³, וכ"כ הרמב"ם ז"ל שכן פשט המנהג שגובים אותו אפילו בזמן הזה²⁴.

יוסף בילשום.

בילשום פלכון²⁵

בונדיאה פלכון.

ראובן נסים.

טודרוס חסדאי.

[מה אני לבא אחרי החכמים השלמים ולשנות אחר דבריהם הנעימים. נאום דורש שלום תורתך התמימה] אשתרוק שלם.

שאלתיאל חן²⁶.

שלמה רבאליה²⁷

21. תלמידי חכמים שהיו מוחלין על זה וכך נאה להם. ויש שתובע ועושין פשרה ביניהם; אבל הדינים היו אומרים למבייש: חייב אתה ליתן לו לטרא זהב.

22. כן הוא בשו"ת הריב"ש, שבא על החתום פה; אבל בכתב היד בא על החתום בסוף כל החכמים.

23. נוסף בכתב יד זה וליתא בשו"ת הריב"ש שם.

24. בשו"ת הריב"ש שם לא נזכר בין החכמים החתומים על הפסק, אבל החכם הרב רבי משה אברב אליה הוא ששלח תשובה זו להריב"ש בצירוף החתימה: 'אחלי קצין וראש השמיעני גם אתה הוד קולך ודברות קדשך מתוך גחלי אש חכמתך, דורש שלום, מזומן למצותך. משה אברב אליה'.

21. בפירושו על התורה תשא ל, יג ובהלכות בכורות פרק ח.

22. בבא קמא פ"ח ה"ו.

23. בשו"ת הריב"ש נשמטו התיבות: 'והכי איתא בירושלמי והביאו הרי"ף ז"ל בפרק החובל' מקטע זה, ובסוף קטע המתחיל 'ולענין אם לא נדהו התלמיד חכם' (אחרי שהביא דברי הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה פ"ו שקונסין אותו וזהב בכל מקום ונותנין אותה לחכם) כתוב: 'והכי איתא בירושלמי הביאו הרב בהלכות פרק החובל'.

24. ולשון הרמב"ם בסוף ה"ה: 'וקבלה היא בידינו, שגובין קנס זה בכל מקום בין בארץ בין בחוצה לארץ'. ושם ה"ו: 'מעשים היו אצלנו תמיד בכך בספרד, ויש

פרק חמישי

משפחת שאלתיאל-חן בקנדיאה ושאר ארצות

עם גירוש ספרד תם עידן הפוסקים הידועים בשם "הראשונים" והחלה תקופת "האחרונים". משפחת שאלתיאל-חן חיו בעיר קנדיאה שבאי כרתים - והם היו מראשוני "האחרונים" שלאחר גירוש ספרד - קרוב למאה שנה.

המשפחה עברה כנראה דרך העיר ונציה לאי כרתים (שהשתייך אז לממשלת ונציה), לבירתו קנדיאה, עד לכיבושו על ידי הטורקים בשנת ה'תכ"מ.

במשך קרוב ל-80 שנה היו לרבני הקהילה וראשיה. רבני משפחת "חן - לבית שאלתיאל" (כך נהגו להתווסף בגאון, עקב היותם מענף משפחה נשגבה זו) חתומים על למעלה מעשרים! מתוך כשבעים תקנות מ"תקנות קנדיאה" ע"ד חיי הקהילה, בין השנים ה'רס"ד - ה'שד"מ. התקנות עוסקות בעניינים שונים של חיי הקהילה.

תקנותיהם של רבני חן - לבית שאלתיאל מקנדיאה במאה השלישית והרביעית לאלף השישי נלקטו בספר "תקנות קנדיאה וזכרונותיה", (גדפס - ע"י חברת מקיצי נרדמים, בעריכת א. ש. הרטום, ומ. ד. א. קאסוטו, מתוך כתב היד הנמצא בספרייתו של ר' דוד ס. ששון ז"ל - בשנת תש"ג).

אוסף התקנות של הקהילה היהודית שבקנדיאה מתחלת אלף השישי עד לתקנה שנתקנה ביום ו' י"ח כסלו והוכרזה בבית הכנסת בשבת קודש פרשת וישלח י"ט כסלו שנת ה'ר"פ, נערכה בע"ה סימנים שנעתקו בצ"ו דפים (קצ"ב עמודים) הראשונים של כתב יד ששון. 'ותשלם כל המלאכה, היא מלאכת הגדרים, אשר יסדום אבירי הרועים, המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם, שרים וטפסרים, עורכי מערכה בלב, בכ"ט לחדש כסלו, שנת ארפ"ה¹ משובתם.. ע"י יצחק אמליוטי בן לא"א כ"ר שבת'י², ביוזמת הרב

1. נכתב ביום ו' ח"י כסלו שנת ה'ר"פ (כמצויין בע' 81 ו-82 הערה לשורה 29) [ובשנה ההיא עדיין היה ר' אליהו כולי הקונדושטבליו, ור' שמואל הכהן אשכנזי היה חשבן], והוכרו בבית הכנסת בשבת קודש פרשת וישלח י"ט כסלו) נגמר בכ"ט כסלו שנת ה'רפ"א, והתקנה החדשה כבר נכתבה בתור הוספה לספר התקנות בח' אדר ראשון ה'רפ"ה [ובשנה ההיא כבר היה ר' שמואל כהן אשכנזי הקונדושטבליו] (ומוכרע גם הספק שלהם בע' 85 הערה לשורה 87).

2. ראה בספר התקנות הנ"ל ע' 82 הערה לשורות 50-52 שהחתימה 'יצחק אמליוטי' אינה חתימת הסופר, כי אם נעתקה לכאן ע"י המעתיק.

1. היא שנת ה'רפ"א [נספק שנסתפקו בו א.ש. הרטום ומ.ד.א. קאסוטו שהוציאו לאור את התקנות הנ"ל בשנת תש"ג (בע' 82 הערה לשורה 52) אם 'ארפ"ה' הוא לפרט קטן או לפרט גדול, נובע מאי הבנתם שתיבות אלו שבסוף סימן עה מורה על חתימת ספר התקנות ע"י יצחק אמליוטי; אך על פי המוכח מכתב היד שע"ה סימנים הראשונים (שנעתקו בדפים א-צ"ו) נסדרו ע"י יצחק אמליוטי ונגמר סידור הספר בכ"ט לחדש כסלו שנת ארפ"ה; וסימן עו (שנכתב בדפים צו-צט) 'נכתב.. בספר ההדר הנ"ל, חיים הוא למוצאי, והיה זה ביום ח' לאדר ראשון רפ"ה' - מתברר כי סידור ספר התקנות (שתקנה אחרונה שבו, סימן עה

עמנואל חן לבית שלתיאל, שחתם את ספר התקנות בהתיבות: 'מצא ח"ן כמדכ"ר דבר דבור על אפניו, על דברתי ראש דברך אמת, ומצא ח"ן ושכל טוב אחרית דבר מראשיתו, ותהי האמת גם זה לעומת זה, חיים הם למוצאייהם, כי מצאת ח"ן ויחננו אל, עמנואל חן לבית שלתיאל'³.

הרבה מהתקנות בשנים שלאחרי זה נכתבו ע"י ר' אליהו קפשאלי, שהיה מראשיה ומרכניה של קהילת קנדיאה בשנים ההם. התעודה האחרונה שצורפה לספר התקנות נכתב בשנת ה'שר"מ עליה חתום ישראל חן הקטן (בנו של הרב יהודה חן, ונכדו של הרב עמנואל חן), שהיה אחד מרבני וממנהיגי הקהילה בתקופה ההיא.

באותו פרק זמן עמדה העיר קנדיאה, ואתה כל האי (כלומר אי קריטה, או אי כרתים) תחת ריבונותה של וינציה, אותה התקופה היתה התקופה החשובה ביותר בתולדות היהודים שבאי, ובמיוחד של הקהילה הראשית שבה, זו של עיר הבריה קנדיאה. הודות למצבו הגיאוגרפי של האי, נעשתה הקהילה למקום ריכוז של יהודים ממדינות שונות, מעין קיבוץ גלויות בזעיר אנפין. בה נפגשו יהודים מיון, מאיטליה, מארצות המזרח, מספרד, ומגרמניה. נוצרה שם תרבות מיוחדת במינה, מעין מזיגה הרמונית הכוללת יסודות מתרבותיהם השונות של כל אותם הקהילות היהודיות, וזהו מה שמהווה את חשיבותה המיוחדת של קהילת קנדיאה ותולדותיה.

החומר שנאסף נותן הזדמנות להתחקות ולו במעט אחר חייהם של יהודי קנדיאה, בעבודתם, במסחרם, בתעשייתם, בסידורי קהילתם, במנהגייהם, בהשכלתם, ביחסיהם החברתיים, ובמאורעות שאירעו להם בתקופה הנידונה.

התקנות היוו נדבך לפסיקות המכסות את כל תחומי החיים. קובץ התקנות מתחלת אלף הששי עד שנת ה'ר"פ נסדר ע"י הרב עמנואל חן הרופא.

בחודש מנחם אב שנת ה'רס"ז אמר פרח ציציליאן כי בליל רביעי י"ט מנחם אב קידש את הנערה שמחה בת ר' אליהו נחום. וישב ר' יצחק הלוי מאנגלה"יימא, דיין (איטליאני); עמנואל חן לבית שאלתיאל, דיין (ספרדי); הרב שמואל הכהן אשכנזי, דיין (אשכנזי), ודיין אחד איטליאני, ונשתמר גביית עדות שלהם מיום ג' כ"ג אלול ה'רס"ז ומיום ה' כ"ה אלול שנת ה"ל, ותשובת הרב עמנואל חן לבית שאלתיאל. הם הריצו את השאלה להרב אליהו מזרחי (אחד משלושת מפרשי רש"י העיקריים) בקושטא, גביית העדויות ביחד עם תשובת הרב עמנואל חן לבית שאלתיאל נדפס ביחד עם תשובת הרא"מ בשו"ת מים עמוקים סימן ל'.

בניו של עמנואל חן לבית שאלתיאל הם: רבי יהודה חן הרופא, שכיהן ברבנות אחריו; ורבי שאלתיאל. בניו של רבי יהודה: רבי אברהם, רבי יצחק, ורבי ישראל, היו אח"כ לרבני ומנהיגי הקהילה.

3. שורות אלו אינן שייכות לתקנה הספציפית שבסימן עה, אלא לאוסף התקנות בכללותו.

רבני משפחת חן החליפו שאלות ותשובות בהלכה עם גדולי דורם, כגון ר' יעקב הלוי, המבוי"ט (הר"י משה בן רבי יוסף מטראני, הר"ם - ה'ש"מ), ועם בנו המהרי"ט (רבי יוסף טראני, ה'שכ"ח - ה'שצ"ט), הבית יוסף (רבי יוסף קארו, הרמ"ח - ה'של"ו), הרדב"ז (רבי דוד בן זמרה, הר"ל"ט - ה'של"ד), ועוד מחכמי ומקובלי צפת והתפוצות. נביא כאן רק אחדים מהשו"ת.

רבי יהודה חן, בשו"ת בית יוסף דיני יבום וחליצה, סימן ג. ד"ה נמצא מכל, ד"ה תשובתי על, וד"ה שאלת ממני... ובהיות שראיתי האלוף אריה שבחבורה משיב מלחמת דת שיערה מזה... תורה וגדולה במקום אחד כהר"ר יהודה חן י"א: כתב על זה פסק ארוך בראיות ובפולפול עקר הרים ומתנן זה בזה, והעלה שכופין אותו לחלוין, משכתי ידי מלהזקק לדין זה...

[נוכר גם כן בשו"ת מבוי"ט ח"א סי' פ, ד"ה תשובה : הדברים... וראיתי מה שכתב החכם הר"ר יהודה חן יצ"ו וראיותיו שהביא לכופ ללבם זה, ולא רציתי לדקדק אחר ראיותיו... והנראה לי כתבתי וחתמתי, נאם משה ב"ר יוסף זלה"ה מטראני יצ"ו].

בשו"ת בית יוסף (על טור אבן העזר) דיני קידושין סימן י' ישנו תשובה מהרב יהודה הקטן חן לבית שאלתיאל בן הרב רבינו עמנואל תנצב"ה' (התחלת התשובה כדף ט ע"ב וסיומו דף יא ע"א) אודות אליה בכמה"ר שלמה קורוניאו שטען שקידש בפני עדים את אלונא בת כמהר"ר יוסף הלוי, והיא אומרת: להר"מ.

בשו"ת רדב"ז ח"א סי' קסח. ד"ה תשובה אין כאן מחלוקת, ואשה זו מותרת לינשא. דמעשה ב"ד הוא מה שכתבו מקנדיאה, שהרי נתגרשה בב"ד שלנו... ועוד כי יהודה חן הוא רב שבועיר, ומשה קוני הוא חכם וזקן, והם הם הב"ד אשר נתגרשה בפניהם.

גדולי הפוסקים בדור ההוא, היו בקשר עם רבני קנדיאה והנה מכתב שכתבו אליהם רבני צפת ובהם רבי יוסף קארו - הבית יוסף. המכתב מט"ו תמוז ה'שכח ממוען אל "מנתיני ק"ק שבאי קנדיאה יצ"ו, ובראשם החכם השלם הכולל הרב כמהר"ר יאודה חן נר"ו", המכתב חתום ע"י הרבנים דוד ו' אבי זמרה, יוסף קארו, ישראל בר' מאיר זלה"ה, משה בר' יוסף זלה"ה מטראני.

רבי יצחק חן, נוכר בתשובת מהר"ם אלאשקר ששלח לקהל קאנדיה (נדפס ב'בן חנניה שנה ה' ע' 168 מקובץ מתשובות ר' יצחק חן לבית שאלתיאל בקנדיאה' שנזכר בהערת הרא"ח פריימאן לתשובות הרמב"ם (בהוצאת יהושע בלאו) ח"ב ע' 624).

בשו"ת מהר"י בן לב ח"ג סי' ב' השיב להחכם רבי יצחק (ברבי יהודה) חן מקנדיאה (על מאורע שאירע ביום השבת כ"ב מנחם אב שכ"ב שבא נכרי אחד והסיח לפי תומו אודות איש אחד שנהרג אם אפשר להתיר אשתו לעלמא).

ובח"ד סי' טז. ד"ה שאלה אחת מקאנדיה משיב לאליעזר דילמדיגו במחלוקת שנפלה בינו להרב יצחק חן, והמהריב"ל משיב לו 'כפי הנשמע הוא חכם מובהק, וכדאי הוא לסמוך על סברתו וכל שכן אם נעשה מעשה כבר' עיין שם בארוכה.

בכנסת הגדולה על טור אבן העזר סימן ע"ז הגהות בית יוסף אות ט נדפס: 'מה שלא חשש הרא"ש על לעז שיוציאו על הרמב"ם והעומדים בשיטתו, מצאתי בתשובה כת"י להר"ר אליהו חן, משום דלא מוכח בהדיא אי אתריה דהרמב"ם הוא או לא, אבל ודאי אי הוה ידיע דאתריה דהרמב"ם הוה, לא היה מורה נגד הרמב"ם ונגד קהלתו שנמשכו אחרי סברתו' (ועיין שם מה שתמה על זה).

להלן (חלק מ) תקנות קהילת קנדיאה שעליהן חתומים רבני חן.

[א] תקנה/גדר "שלא יקדש אדם אשה בפחות מעשרה מישראל" [כז סיון ה'רס"ד].
 ...ולבעבור תהיה יראת התקנה הזאת על פני כל העם, וגם לעתיד ישמעו ויראו, נתקבצו כל הקהל מגדול ועד קטון בבית הכנסת הגדולה, בשבת הקהל חקה אחת לכם⁴, כעלות תפילת המנחה עמדנו והחרמנו, בהסכמת כל הקהל, ובהסכמת שני הרבנים, שהם מוהר"ר יצחק הלוי מאנגלהיימא ומוהר"ר עמנואל חן לבית שאלתיאל יצ"ו בהוצאת ס"ת, לבל יורשה שום אחד מהקהל לעבור את כל הכתוב לעיל, והכל שריר. שמחו ב י"י וגילו צדיקים, והרנינו כל ישרי לב.
 מה שהיה בחדש סיון, שבעה ועשרים בו, שנת הסדר.

[ב] תקנה/גדר בשביל החתנים שלא יבנסו לבית חמיהם מרם ינשאו בחופה וקידושין כדת משה וישראל [ו' שבט ה'רע"ח].

...והאנשים אשר ישמעו לקולנו ויחזקו בתורת י"י משיבת נפשינו, יראום עיניו וישמח ליבנו, עם לבב אוהבי תורתנו, בבית קדשנו ותפארתנו, ושם יגיה חשכינו, יאיר עיני שכלנו, ומצפוני התורה וסתריה יגלה לנו ולבנו, בית אל ימצאנו, ושם ידבר עמנו, דורש טוב לעמו וזה שמו, אליהו הקטן בהר"ר אלקנה קפשאל יצ"ו, הכותב בששה עשר לחדש שבט, שנת חמשת אלפים ומאתים ושבעים ושמונה לבריאה, פרשת ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר י"י נעשה, ושלוש על ישראל. מנחם בכ"ר שמואל דלמדיגו ז"ל, עמנואל חן לבית שאלתיאל.

[ג] תקנה/גדר בשביל בית המבילה [ט"ז תמוז ה'רע"ח].

...ויהי היום, בששי בשבת, ששה עשר יום לירח תמוז, שנת חמשת אלפים ומאתים ושבעים ושמונה, ...הסכמנו אשר מכאן ולהבא בעת המבילה שום אחד יהיה מי שיהיה, לא יורשה להכנס בעזרת בית המבילה בשעת המבילה בתחילת הלילה, דהיינו מעת צאת הכוכבים..., ובזכות זה נזכה בזה ובבא, בעולם שכולו טוב ומנוחה לחי העולמים, נראה זרע נאריך ימים, כאברהם זקן בא בימים, ובימינו יושע יהודה וישראל, ובא לציון גואל. מנחם בן הר"ר שמואל דלמדיגו ז"ל מאשר הכל. כה תעשה להם לטהרם. עמנואל חן לבית שאלתיאל, כי רוח עברה ותטהרם.

[ד] תקנה/גדר בעד היין [י"ח כסלו ה'ר"פ].

בהיות כי עברו העבריים, יתגאלו ביין משתה הנוצרים, ולא להם לברם נתנה אר"ם החטאה וישת מן היין אשר לא כדת, ...לכן משקלקלו העבריינים מחטיאי הרבים הבלתי נשמרים בהכל משתמר, ויתנו להם כתף סוררת, סרר ישראל ואפילו בסתם יינם, ... ראה ראינו אנחנו בעצת ובהסכמת הרבנים, המה מוהר"ר מנחם דלמדיוגו יצ"ו, ומוהר"ר עמנואל חן יצ"ו, והנכבדים החתומים, לסדר ולתקן חותם ברזל, חרות בו את מספר השנים לפרט, ...וכן ראינו וכתבנו שכל אחד מבני ישראל השולח יינותיו למקום אחר יהיה חייב לתת זפת על מגופת החבית ועל כל הברזאות הנמצאות בחבית, ועל הזפת מעט נייר כתוב בו יין כשר, ועל הנייר ההוא זפת, כי כן פסקו בעלי התוספות ז"ל, באומרם אכן מנהג כשר הוא לכתוב אותיות. ואם לשמירה מעולה ישראלית יעשו תמורת הנייר הנ"ל חותם אחד כפי הדין יספיק להם.

והיה זה יום ו' י"ח לחדש כסלו שנת פר"ה לפ"ג. מנחם בכ"ר שמואל דלמדיוגו ז"ל. עמנואל חן לבית שאלתיאל. מצא ח"ן במדב"ר דבר דבוק על אופניו, ומצא ח"ן ושכל טוב אחרית דבר מראשיתו, ותהי האמת גם זה לעומת זה, חיים הם למוצאייהם, כי מצאת ח"ן ויחחנו אל, עמנואל חן לבית שאלתיאל.

ותשלם כל המלאכה, היא מלאכת הגדרים, אשר יסדום אבירי הרועים, המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם, שרים וטפסרים, עורכי מערכה בלב, בכ"ט לחדש כסליו, שנת ארפ"ה משובתם.

[ה] תקנה/גדר לשמירת השבתות ולכטל מבעוד יום בערב שבת ובערב יום טוב, ושלא לקבול בהם, ושלא לערב מבואות לחצאין, ולשמירת הגבינות, ובעד החתנים שלא יכנסו בבתים שהכלות מתגוררות שם [ר"ח כסלו ה'רפ"ו].

...על כן יאמר בספר מלחמות י"י, אורייתא דאית בה מלחמתה של תורה, בא לטהר מסייעין לו, ויט אלי ה' חסד בעיני השרים והפחות, ובעיני שני צנתרות הזהב המרוקים מעליהם זהב / התורה הטהורה, אלופי המשרה, מור"ר מנחם דלמדיוגו משיב נפשי, ומור"ר עמנואל, וכל אשר נדבר בא יבא לא יאחר, כי עמנו"אל, קראתי למאהבי מורי וגאונני, ...כי לכם המשפט, עיני כל הקהל עליכם, ולמי כל חמדת ישראל, הלא לכם ולכל בית אביכם, תנחומיכם ישעשעו נפשי.

אלה התקנות, דשנות ורעננות, ראויות והגונות, אשר ראו מורי שרי מפסרי חורי התורה למנות, ושכנה קהילתנו בנוה שלום ומשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות.

ראשית עמדנו ותקננו, ויראת י"י בין עיניו שמנו, ולשמירת השבת סייג זו סייגנו, חשנו ולא התמהמהנו.

לכן להסיר ולהרים המכשולות הללו, אנו מתקנים בכח השי"ת ותורתו הקדושה, לבלתי יהא אדם רשאי להוציא חפץ מביתו כלל, ואפילו על פתח ביתו בסמוך,

וגם המפתחות לא ישאם אדם עליו, אם לא שיהיו קשורים ותחובים בכסף, ...והפועלים וכל יתר העם, והחנויות שבקהל יסגרו / ויבטלו ככ"ב שעות בערב שבת ובערב יום טוב.

עוד ראינו לקיים הגדר שעשה בקהילתנו..., שלא יהא אדם רשאי לקבול אחיו הישראלי לפני המשפט, בערב שבת ובערב יום טוב מן הצות היום ומעלה, ובלבד אם היה רצון השררה בכך.

עוד ראינו לחזק הגדר ... שלא לערב מבואות לחצאין, אם לא לדבר מצוה.

ועל בשר בחלב, בראותנו כי התורה החמירה עליו, ותלתא לאוי כתיבי וכו',...לכן תקננו להחזיר הגדר ההדר לקדמותו, ...ולא יהא רשאי שום אחד לעשות גבינה אם לא ברשות ...והוא ימנה אדם הגון לכך...ויחזיק המפתח בידו כדת.

גם תקננו להרחיק הזויפים..., וגם בחליבת החלב לא יהא כל אדם נאמן, אם לא מי שכשר לעדות, וכן לא יהא רשאי לקנות מן גוי,...ולא ימצא בעדותו דבר תרמית.

ועל החתנים אנו מחזירין העמרה ליושנה, לבלתי יכנס / חתן בבית חמיו למקום שהבלה מתגוררת שם,

... וכל אשר יעבור על תקנותינו אלה, הרי אנו מקבלים עלינו לבלתי נישא לו פנים, ...שכל בר ישראל מן הכשרים, לא יתמצא עם העבריינים, לא בשמחתם ולא בחדותם,... ופורץ גדר יקרא לו.

ואעפ"י שקצת מן התקנות הללו כבר נעשו מימי קדם, ...והשועה אל דברינו אלה, ישא ברכה מאת י"י וצדקה מאלהי ישעו, ישע יקרב, אמן. אליהו קפשלי הקמן בלא"א ורבי החכ"ר אלקנה קפשלי ז"ל.

הכותב והמאשר כל הכתוב לעיל, בר"ח כסלו, פרשת כי עתה הרחיב י"י לנו ופרינו בארץ, שנת הרפ"ו. כי ישדים דרכי י"י וצדיקים ילכו בם. עמנואל חן לבית שאלתיאל. טובים הדברים וראוים לקיימם. שלמה דלמדיגו בה"ג מנחם ז"ל. כי ישד הדבר לפני האלוהים. שאלתיאל בן מוהר"ר עמנואל ז"ל.

[ו] תקנה/גדר על הבנים הנולדים בלי חופה וקידושין [י"ד ניסן ה'רפ"ו].

בראותנו אנחנו, מנחם דלמדיגו ועמנואל חן לבית שאלתיאל, שקצת מבני קהלתנו אשר בשם ישראל יכנו זנו אחר התאוות הגשמיות..., ויבואו האנשים על הנשים, בלי חופה וקידושין, ורעה עוד חולה מואת, שלא יחושו לעונש הבא על הנדה או על ספק נדה, שהוא בכרת..., הסכמנו בהסכמת ... כולנו כאחד, שמכאן והלאה כל הבן הילוד אשר תהא הורתו שלא בחופה וקידושין כדת משה וישראל חס ושלום, לא יהיו רשאין החונים של ארכעה בתי כנסיות שבקהלתנו יצ"ו, או אחד מהם או אחרים, יהיו או יהיה

מי שיהיה, להתפלל הכרית מילה בבית הכנסת כמנהג קהלתנו יצ"ו, וכן גם כן לא יורשו החזנים הנ"ל להניח שיומל הנער ההוא בבית הכנסת, אבל יומל בבית אשר בו יולד הנער ההוא, בלי ניגון זומר, ...וכן אנו גוזרים גם כן על הממונה אשר יהיה בקהלתנו מידי שנה בשנה, לפרסם הסכמתנו זאת ברכים שתי פעמים בשנה, או פעם בשנה, ...ואשר ישתדלו ויקיימו הסכמתנו זאת, יבורכו מפי אל עליון קונה שמים וארץ, ויתקיים בנו מקרא דכתיב, והתקדשתם והייתם קדושים וגו'.

והיה זה בארבעה עשר יום לחדש ניסן שנת ה'רפ"ו. מנחם דלמדניגו בכ"ר שמואל ז"ל, מאשר כל הנ"ל. נכון הדבר לפני אל. עמנואל חן לבית שאלתיאל.

תעודה על מבירת זוג תפוחי כסף לצורך פדיון שבויים

אנחנו חותמי מטה, כמו ממוני קהלתנו יצ"ו, בחברת קצת מהנכבדים יצ"ו לתשלום שבעה טובי קהלתנו, בראותנו צרת נפש השבויים, שמואל דודימי ב"ר יוסף ז"ל, ושמריה אנפולי מבני קהלתנו, אשר הם בידי אדונים קשים בעד מאה וחמישים דוקטין, ועם היות שהעמסנו על קהלתנו יצ"ו, ונתנדבו קרוב לשמונים דוקטין, בשארית לא ידענו מאנה ימצאו, ראינו למכור זוג אחד תפוחי כסף שנעשו משל רבים, והיו נמצאים ביד הר"ר שאלתיאל [חן] יצ"ו, ובלכתו מפה הניחם בידי מ' זוגתו, ולקחנו אותם מידה כדון, ...וכן מכרנו אותם למעולה / מוהר"ר אליהו קפשלי יצ"ו... ונתנו המעות בפדיון השבויים, כאשר הדין נותן. ולראיה למוהר"ר אליהו הנ"ל כתבנו וחתמנו...

[זוג תפוחי הכסף "שנעשו משל רבים" ומנורה, הקדישן הרב עמנואל חן לבית הכנסת, ומת; והניחם ביד בנו' הר"ר שאלתיאל 'להוליך אותן לבית הכנסת בעת שיצטרכו להן כגון בשבתות ובמועדים וראשי חודשים ושנים, וכן היה עושה הבן הנזכר' הר"ר שאלתיאל (שו"ת מהר"ם אלאשקר סימן עב⁵ משאלת הרב אליהו קפשלי⁶).

וכשהוצרכו לפדות את השבויים 'מבני קהלתנו' העריכו את חברי הקהלה בשמונים דוקטין, כל חד לפום שיעורא דיליה [ואע"פ שמצות פדיון שבויים היא מצוה גדולה, לא הכריחו אף אחד להוציא מדיליה את כל רכושו, אלא העריכו את כל אחד ואחד לפי הדין שלא יבזבז אדם יותר מחומש וכו'].

עם הנזכר בשאלת הר"א קפשלי הנ"ל [וגם בסימן ע בשאלת הרב אליהו קפשלי נזכר 'צדקות שנדרו קהילות הקודש של רומניא... וריטי"מו לאותה אשה שהיתה שבויה ברודוס... והופקדו ביד החכם כמה"ר עמנואל נ"ע... גם כמה"ר עמנואל נפטר לבית עולמו' עיין שם בארוכה (ועיין גם בתשובת מהר"ם אלאשקר שם סימן עא)], נראה שה'פלוני' שבשו"ת מהר"ם אלאשקר סימן עב הוא הרב עמנואל חן וה'בן' הוא הרב שאלתיאל.

5. בתוך קבוצת תשובות שהשיב הר"ם אלאשקר להר"א קפשלי (סימנים ע-עז).

6. בשאלה עב לא הזכיר הר"א קפשלי שם המקדיש, ולשון הר"ם אלאשקר: 'ובענין המנורה והתפוחים שכתוב עליהן שהקדישן פלוני לבית הכנסת, ומת והניחם ביד בנו להוליך אותן לבית הכנסת... וכן היה עושה הבן הנזכר', אך מהשוואת הנזכר כאן בספר התקנות 'ראינו למכור זוג אחד תפוחי כסף שנעשו משל רבים, והיו נמצאים ביד הר"ר שאלתיאל יצ"ו'

ומכיון שהוצרכו עוד שבעים דוקמי לפדיון שבויים מכרו זוג אחד של תפוחי הכסף שנעשו משל רבים שהיו מונחים אצל הר"ר שאלתיאל חן (בן הרב עמנואל) על מנת לפדות את השבויים, ומוהר"ר אליהו קפשלי קנה את הזוג הזה בכספו במחיר שבעים דוקמי הנותרים.

לאחר זמן 'מטה ידו' של הר"ר שאלתיאל חן, 'ויש לו בנות להשיאן, ואין כל מאומה בידו כי אם אותן תפוחים והמנורה' שכתוב עליהם שהקדישן הרב עמנואל חן לבית הכנסת'. ושאל הרב אליהו קפשלי את הר"מ אלאשקר 'אם יוכל הר"ר שאלתיאל חן למכרן ולהשיא בהן אחת מבנותיו או לא, ואם הוא אינו יכול אם יכולין בני העיר לשנותן וליתנן לו; והשיב המהר"ם אלאשקר שהר"ר שאלתיאל אינו יכול לשנותן ולמכרן כי אינם שייכים לו, אבל בני העיר יכולין לשנות ההקדש לדבר של צדקה. והאריך שם המהר"ם אלאשקר לברר אם נישואי בנותיו שהיא מצוה המוטלת על אבי הכלה הוי דבר של מצוה שיכולים בני העיר לשנות ההקדש עבורן].

[ז] תקנה שלא להסגיר החזנים את המקוה לבלות.

לדעת כי החזנים נהגו להסגיר המקוה לבלות כשהולכות לטבול, כדי לתת להם איזו מתנה בעלמא, ופעם אחת אירע מעשה שהלכה כלה אחת עניה לטבול, ובשביל שלא נתנה ככל אות נפש החזן לא פתח לה פתח המקוה ונמנעה מטבילתה, וחזרה אחורנית בביתה, וכלעומת שבאה כן הלכה, ובשמענו הענין אמרנו זה הבל וענין רע הוא, ובהסכמת יתר הרבנים ... עמדתי בבית הכנסת הגדול ביום הכפורים בשחרית כשהוציאו הספר תורה, ובחברתי עמיתי הנעלה מוהר"ר יהודה חן רופא יצ"ו, והחרמנו שמכאן ולהבא לא יורשה עוד לא חזן ולא שמש, לא נוכרי ולא תושבי, לא איש ולא אשה, הן אשר ישנו פה עמנו עומד היום הן אשר איננו פה עמנו היום, להסגיר עוד המקוה לבלות, ולא יוכל החזן להכריחן לתת לו מאומה, אך הדבר יעמוד ביד הכלה, אם תחפוץ לתת לו יקת, אם אין, לא יקת, והטבילה כדת אין אונס. נאום אליהו קפשלי הקטן.

[ח] תקנה על תנורי הגזים [אייר ה'ש"ז].

... נתעוררתי לדבר הזה, וגזרו עליהם שלא יאפו עוד [עוגיות] בתנורי הגזים, והאלוף מוהר"ר עמנואל חן הרופא ז"ל, ... נתאמץ לדבר הזה, ונכנס בעובי הקורה, ונמנה ונמר ואמר לבער מן הארץ את העבירה.

והיה זה ... בשנת ק"ר/וב'ה' ישועתי לבא, בחדש אייר, י"ח בו, ל"ג למספר בני ישראל; והגדרים הקודמים יהיו בקיומם ובחזקתם.

[ט] תקנה שתיקן מעלת הרב הגדול כמוהר"ר יהודה חן הרופא נר"ו [ב"ב כסלו ה'שכ"ג].

... בפרט בשני דברים הללו, דהיינו סירכת שומן הלב וסירכת טרפשא דכבדא, דלפום שימת הפוסקים, כגון הרמב"ם והרשב"א ור"י ב"ה זצ"ל ושאר כנותהון, אסירי

אפילו כחוט השערה, ... ולא די להם מה שהקלו המנהגים, והבו דלא נוסף עליהו, אלא שרצו להקל כולי האי, וכמה פעמים דרש להם והוכיחם על זה אלופנו מורנו הרב הגדול כמוהר"ר יהודה חן הרופא נר"ו, אשר עיני מעלתו ולבו תמיד להישירנו, ולדרוש לנו מדי שבת בשבתו, להורות לנו את הדרך נלך בה ואת המעשה אשר נעשה, ועכ"ז לא אבו שמוע. לכן אנחנו ח"מ, ממוני קהלתנו יצ"ו, כדי להוציא אל הפועל הסכמת דור"ש טו"ב מורה צדק אלופנו הרב הגדול נר"ו, שדרש לנו הדין הנ"ל והזהרנו בו, הסכמנו להעלות על ספר גדרי קהלתנו יצ"ו מה שהסכים עליו מכ"ת, למען יעמוד ימים רבים, שמכאן והלאה לא יורשה לעשות כדבר הזה, רק שיאחזו בקנה הריאה וינפחנה ככתוב במנהגים, בלי ערמה ועקבה בדבר, וגם הטבח (השוחט) לא יורשה להניח לשום קצב לשלוח ידו בלב ולעשות ... גרם ניתוק; גם לא יורשה הממעך להחזיק עפר בידו בשעת המיעוך, ... שאם יעבור הקצב הסכמתנו זאת, להכריז על הבשר שהוא טריפה, ושיעבירוהו חדש ימים שלא יהיה נאמן לטבוח טבח, ... לקונסו דמי הבהמה.

... והיה זה היום יום ה' כ"ב כסלו, שנת ובציר ישי"ג את זרע, בסדר וי"ד א"ל תש"לחו ב"ו.

[י] תקנה שלא לפתות איש משודך או אשה משודכת ותחת אישה תקח זרים [ה'שכ"ו].

ועוד תקנות על הגבינה והחמאה והחלב של גוי.

הן עניים צעקו חוצה ואביונים מר יכיוון, ... מבקשים לפתות בני טובים ובנות ישראל, ולהשיא לב אבותיהם, להפריד בין איש למשודכתו, בהרבות עליהם מהר ומתן, ובהעלות לאיש דמי נדונייתו יתר על נדוניית משודכתו... דבר אשר לא כדת, שנים רעות המה, ...חדא, דלית לך השגת גבול גדולה מזו, דכתיב לא תסיג גבול רעך... שניה לה, דאי אפשר שהמפתה ישיג מבוקשו בנדון זה אם לא בדברו דברי נגין כמתלהם בסתר נגד המשודך או המשודכת להבוזתן לעיני המתפתה... והתורה אמרה: לא תלך רכיל.

גם ראינו לתקן... להסיר המכשלה מבני עמנו... קונים גבינת גוים וגבינה עשויה שלא בהכשר, הפך הדין ונגד תקנות קדומות... ומוכרים אותם לקהל בחזקת גבינת ישראל כשרה... לכן הסמנו כולנו בלב אחד, והחרמנו את כל מי אשר ימכור לישראל גבינת גוים לאכול ממנה. וכל הממרה דברינו אלו, פורץ גדר יקרא לו, ויבדל מעדת ישראל עד שובו מרשעו, ומחטאתו אשר חטא, ונסלח לו.

גם נהגו היתר והורגלו במה שהחמירו אבותינו ואבות אבותינו ונהגו אסור בחמאת גוים ובחלבם, ... וכל המשנה ידו על התחתונה.

מה שהיה בזמן... הנעלה הכ"ר מנחם דלמינו והכ"ר אליהו נחום יחיים ה', בשנת ה'שכ"ו ליצירה, ט"ט למספר בני ישראל.. ישראל חן הקטן בן הארון מר רב יהודה חן נר"ו. יצחק חן בן הגאון מר רב יהודה חן ה"ב הרופא נר"ו.

[יא] תקנה שלא ישדך איש את בתו או קרובתו לאיש אשר בא לגור פה עד מלאת לו שנה תמימה [י"ד מנחם אב ה'שכ"ז].

כאשר גלו הגרים עלינו, ... ונושאים נשים מבנות עירנו, ועל הרוב הם נשואי נשים בארץ אחרת, ומטופלים בבנים, וכמה מילי דלא מעלו נפקי מהכא : חדא, שבוגדים בנישי נעוריהם, ... ורעה עוד מזאת, כי יטמאו את הארץ ותמלא זמה, בשכבר קדמונו רבנן בהחולץ באמרם לא יקח אדם אשה במדינה זו וילך ויקח אשה במדינה אחרת, שמא ידרונו זה על זה ונמצא אה נושא אחותו ואב נושא בתו, ועל זה נאמר ומלאה הארץ זמה. כל שכן שרוב המקומות נהגו בנשואיהם, בשבועת ה' אשר ביניהם, שלא לישא נשים על נשותיהם. ... והמאוחר קשה מכולם, כי נסעים לדרכם גם מהנה לשוב, ... ומניחים גם את הנשים אשר להם פה העירה, צרורות כאלמנות חיות, וכמה תקלות יוצאות מזה. לכן עמדנו ותקננו, שמכאן והלאה לא יורשה שום אחד מבני קהלתנו לשדך, ואין צריך לומר לקדש, את בתו או את קרובתו שהיא תחת רשותו, לשום יודי מארץ נכריה, וכן כל בת ישראל אשר תהיה ברשות עצמה לא תהא רשאה להשתדך, ואין צ"ל להתקדש, ליודי הבא מארץ אחרת, עד מלאת לו שנה תמימה אחרי בואו הנה, ואם אחר תום שנתו יגיש ראייה / אל רבני קהלתנו יצ"ו שאין לו אשה במקומו, אז יורשה מן השרידים ליקח אשה מכל אשר בחר.

... והיה זה יום י"ד למנחם שנת ה'שכ"ז. והתקנה הנז' תוכן מכאן ועד חמש שנים, ועבור החמש שנים הכל לפי ראות שר הדור, אם להתמיד אם אין. עצה טובה ונכבדת. יאודה חן במאו"ר מר רב עמנואל זצ"ל. כי נכון הדבר מעם האלהים. יצחק קפשאלי בלא"א כה"ר אלקנה ז"ל. נאה הדבר ומקובל. נאם ישראל חן במאו"ר מר רב יהודה חן נר"ו.

[יב] מכתב מרכני צפת תוב"ב, גדר בעד המופקרות, ושלא לומר לחברו משומד [ט"ו תמוז ה'שכ"ח].

הנבירים השועים, בני ציון היקרים, אנשי תבונה ומדע, מנהיגי ק"ק שבאי קנדיאה יצ"ו, ובראשם תחכם השלם הכולל הרב במת"ר יאודה חן נר"ו, לשלום אין קץ.

זכרנו ימים מקדם, היתה קהילתכם לשם ולתהילה ולתפארת, ועתה שמענו דברים אשר ... נמצאו לוקחים פלגשים מבנות ישראל בלא חופה וקידושין ובלא כתובה כמנהג שנוהגים הגוים, כאשר אירע... אוי לה לאותה בושה, אוי לה לאותה כלימה... לכן בהסכמתכם אנו מגדים ומחרימים ... לכל בר או בת ישראל אשר יעשה כדבר הרע הזה, ואם ימצא ח"ו מי שיעבור על גזירתנו זאת, תרדפוהו עד החרמ"ה, גם ע"י השררה יר"ה, ותודיעונו ונחרים אותו (גם בארץ ישראל במקומות הקדושים) על קברי הצדיקים בחרם גדול שסידרנו ליסר בו החטאים בנפשותם, ולא ישלים חדשו כמו שאירע לאחרים, ואתם בני אל חי עמדו על משמרתכם לגדור הפרצה הזאת כי רבה היא, והשם יהיה בעזרכם.

עוד זאת נדרש לכם, על כי שמענו שאנשים שטבעו כמי השמד, וכאים אצלכם לחסות תחת כנפי השכינה, וכשמתקוטטים עם אחרים מחרפים אותם וקורין אותם משומדים, וזה עון פלילי שנועלים דלת בפני בעלי תשובה, והעושה זאת גדול עונו מגשוא, וחטא הרבים תלוי בו... לכן מהיום והלאה יזהר כל אדם מלהכשל בדבר זה, ומלהכוות מגחלתו של רבינו גרשום מאור הגולה, ואפילו יחרפהו הלה לו ולאבותיו, יחרפיהו גם כן הוא בדברים אחרים, אך לא בדבר זה... גם תחקרו אם יש קצת עבירה אחרת ביד קצת, תפרישום ותעשו סייג לתורה, ובשכר זה ירחם ה' עליכם, ותזכו לראות בבנין הארץ, וישלח ה' ברכה והצלחה בכל מעשי ידיכם ובאסמכם...

הכותבים והחותמים במו"ו לתמוז ה'שכ"ח, בסדר ויכפר על בני ישראל, פה צפת תוב"ב. דוד נ' אבי זמרה (הרדב"ז), יוסף קארו (הבית יוסף), ישראל בר' מאיר זלה"ה, משה בר' יוסף זלה"ה מטראני (המבי"ט).

[יג] תקנה שכל החזנים יהיו מחוייבים ללוות את המת עד לבית הקברות [כ"א כסלו ה'של"ז].

המנהג הפשוט הוא בכל גלילות ישראל שבכל מת, קטן וגדול שם הוא, החזנים מלוים אותו עם הקינות מפתח ביתו עד קברו, והנה אנחנו, מנהיגי קהלתנו יצ"ו, בא באזנינו צעקת הקהל על זה, באמרם למה ניגרע אנחנו קהל קנדיאה מזה הכבוד מכל קהלות ישראל, ובכן, כדי להשוות הדיעות, ולחבר הקהל להיות אחד, אשר מעולם היינו כן, הסכמנו גם בהסכמת מעלת הרבנים נר"ו, ועשינו הגדר הלו, שמהיום והלאה אם ח"ו שיקרה שום מת בקהל, כך גדול כמו קטן, כך עשיר כמו עני, כך איש כמו אשה, שיהיו החזנים של ארבע בתי כנסיות מחוייבים ללוות המת שהוא מפתח ביתו עד הקבר שלו עם הקינות, ...ובשכר זה ה' למען רחמיו הרבים יקיים בנו מקרא דכתיב בלע המות לנצח ומחה ה' דמעה מעל כל פנים, כי פי י"י דבר, אוי"ר.

והיה זה יום א', כ"א כסלו ה'של"ז, פה קנדיאה. ישראל חן הקטן, אליעזר דלמדיגו.

[יד] תקנה שכל סמיכות [רבנות?] שיבא מחוץ לאי לא ישוה כלל [ח' תמוז ה'של"ז].

חזות קשה הוגד לנו, שקצת מתלמידי עירנו, היות ליכם גם בהוראה קודם בא עיתם, עלה ברוחם לשלוח לחכמי ישראל אשר בו בשם רב או בשם חכם או בשם חבר יכוננו, מהדרת קדושתם כתב סמיכות, אשר בו בשם רב או בשם חכם או בשם חבר יכוננו, ובהיות כי זה יגרום בטול התורה מקהלתנו יצ"ו, כי יראו התלמידים שבנקלה ישיגו כתר תורה חוץ מאיינו קודם בא זמן הגעתם להוראה, ...והמה יבקשו הוד התורה וכתרה מאשר לא ידעום ולא יכירום ולא תהו בקנקנם אם כדים הם אם אין, על כן חשנו לכבוד התורה ולומדיה, וקראנו את מעלת הרבנים אשר להם משפט ההסכמה להסכים על זה, בהיתו דבר הנוגע לרבנים בענין הסמיכות, וכן הושמו הפרטים לפני מעלת הרבנים

החתומים מטה, דהיינו מוהר"ר שמואל אלגזי נר"ו ומוהר"ר ישראל חן נר"ו ומוהר"ר ישראל יעקב כולי נר"ו ומוהר"ר שמואל קזאני נר"ו, ושלהנו אחרי מוהר"ר אליעזר דלמדיגו נר"ו ולא בא, שכל סמיכות אשר יבא מהיום והלאה מחוץ לאי ומחוץ ק"ק קנדיאה הלז, הן לרב הן לחכם הן לחבר, יהיה בטל ומבוטל כאלו לא נעשה.

... והיה זה יום א' ח' תמוז ה'של"ז, בבית הכנסת כהנים, פה קנדיאה. שמואל אלגזי בן מ"א הכ"ר יצחק זלה"ה, ישראל חן הקטן בן הגאון מר רב יהודה חן זצ"ל, ישראל יעקב כולי, המשפט כבד, ויש ברירה בבדיקה, איש צעי"ר שמואל קזאני בן החכם כמוהר"ר שבת יצ"ו.

[מז] תקנה שלא לשחוט שום בהמה ביום שישי מחצות היום ולמעלה אם לא לצורך השבת [י"ב אדר ראשון ה'של"ט].

בהיות כי ראיתי הערמת ורוע לב הקצבים, וקצת מבני קהלתנו מערימים ושוחטים בהמות, בערב שבת ולא לצורך השבת, אלא כדי שיהיו מוכנים ועומדים למוכרם ביום ראשון באשמורת הבקר, ולפעמים ממשכא להו מלאכתם עד דאתו לידי חלול שבת, על כן הסכמתי בהסכמת יתר הרבנים נר"ו ובהסכמת יתר מנהיגי קהלתנו יצ"ו, ופרסמתי הסכמתנו זאת ברבים בבית הכנסת הגדול בהוצאת ס"ת, ששום אחד מן הטבחים ומן הקצבים לא יהא רשאי לשחוט בהמה העומדת למכירה, הן גסה הן דקה, הן שלו הן של אחרים, בערב שבת מחצות היום ולמעלה בקנס נח"ש, אם לא לצורך השבת, וברשות מנהיגי הקהל יצ"ו,

והיה זה היום יום א' י"ב אדר ראשון ה'של"ט, שמואל אלגזי בן מ"א הכ"ר יצחק זלה"ה. נאום העבד ישראל חן הקטן בן הגאון מר רב יהודה חן הרופא זצ"ל.

[מז] תקנה שלא יורשה שום יהודי להפשיט סוס או פרד או חמור [י"ב אדר ראשון ה'של"ט].

תכתב זאת לדור אחרון, למען לא נהיה ללעג וקלם בתוך העמים, כי עלתה ההסכמה בינינו, אנחנו ממוני הקהל ומנהיגי קהלתנו יצ"ו, בהסכמת יתר הרבנים נר"ו, ופרסמנו הסכמתנו זאת ברבים בהוצאת ספר תורה בבית הכנסת הגדול, ששום אחד מבני קהלתנו יצ"ו, הן אשר ישנו פה עמנו היום הן אשר איננו פה, לא יהיה רשאי להפשיט סוס או פרד או חמור.

והיה זה יום א' י"ב אדר ראשון ה'של"ט, שמואל אלגזי בן מ"א הכ"ר יצחק זלה"ה. נאום העבד ישראל חן הקטן בן הגאון מר רב יהודה חן הרופא זצ"ל.

[יו] תקנה שנתחדשה שלא לקבול איש את חברו בימי הפורים⁷ [ה'שמ"ב].

להיות שהורונו ב"ד יפה לקיים את כל תוקף מקרא מגילה, ...לכן ראינו אנחנו ממוני קהלתנו יצ"ו, בעצת ובהסכמת מעלת הרבנים, לגדור ולתקן שלא יורשה שום יהודי אשר ימצא פה בקהלתנו לקבול את חברו לפני המשפט ביום/בימי הפורים.

והיה זה בזמן הקונדושטבלו הכ"ר דוד כהן ספרדי יצ"ו בהכמ"ר מכיר כ"ץ ז"ל, בשנת ושרת בש"ם.

שמואל אלגזי בן מ"א הנ"ר יצחק זלה"ה, מסכים.

ישראל חן הקמן.

[יח] תקנה שלא לצאת עוד הנשים אחר המת [כ"ד שבט ה'שמ"ב].

עין כי בעוננו, וברוב מרינו, וחשך משחור תארנו, בארץ גלתנו, אוי נא לנו, כי היינו לקוצים בעיני צרינו, ולצנינים בצדי אויבינו, והיה כראותם איש יהודי ישליכו עליו אבנים גדולות כי יאמרו לסקלו, ... כל שכן וכל שכן בלויית הנשים ממת המת מחוץ לעיר במקום קבורתו הלך וזעוק, ילעיגו עליהן בשפה, בחרפה וגדופה, וילדי נוכרים ישפקו עליהם כפם, כאבן או באגרוף, ולא יחמולו, ...על כן ראינו להסיר חרפת מצרי"ם מעלינו ומעל נשינו, לגדור גדר בקהלתנו זו, שמעתה ואילך כל הנשים יתנו יקר לבעליהן ולכל מתיהן למגדול המדרגה, לבכות ולספור ולהאנח עליהם עד פתח ביתן לבד, ואחר כך תשובן בבית מיד כאשר ישאו גופת המת, ולא תלכין עוד מפתח ביתן ללות מתיהן כאשר בראשונה. ...והתקנה הלז תוכן מכאן ועד שתי שנים, וקודם עבור הזמן חדש ימים יהיה מחוייב הקונדושטבלו אשר יהיה בזמן ההוא לעשות קבוץ עם מעלת חשבנו יצ"ו ועם מעלת מורי התורה נר"ו לראות אם רצונם להאריך הזמן עוד אם אין.

נכתב יום ד', כ"ד שבט, שנת אנחנו בש"ם ה' לאמר. שמואל אלגזי בן מ"א הכ"ר יצחק זלה"ה מסכים, אליעזר דלמדיגו, ישראל חן הקמן בן הגאון מר רב יהודה חן זצ"ל.

דוד כהן ספרדי בלא"א הכמ"ר מכיר כ"ץ נ"ע קונדושטבלו לקהלתנו יצ"ו.

אישור התקנה הקודמת [מ"ו מרחשון ה'שד"מ].

הקטן בן הגאון מר רב יהודה חן זצ"ל. דוד כהן ספרדי בלא"א הכמ"ר מכיר כ"ץ נ"ע קונדושטבלו לקהלתנו יצ"ו; אך כנראה שהמסדר את התקנות לפי התאריכים (שהוסיף אח"כ מיספור של סימנים) סבר בטעות שתקנה זו נכתבה בשנת ה'ש"ב, וסידר אותה בסימן קג (עט) בין תקנה המתיהסת לענינים שאירעו באלול שנת רננ"ו (ה'ש"ו) לתקנה שנכתבה בשנת ה'שכ"ו).

7. תקנה זו נכתבה בשנת ה'שמ"ב (והחתימה: 'והיה זה בזמן הקונדושטבלו הכ"ר דוד כהן ספרדי יצ"ו בהכמ"ר מכיר כ"ץ ז"ל, בשנת ושרת בש"ם. שמואל אלגזי בן מ"א הנ"ר יצחק זלה"ה, מסכים. ישראל חן הקטן. אליעזר דלמדיגו, מתאים להחתימה על התקנה מכ"ד שבט ה' שמ"ב: 'נכתב יום ד', כ"ד שבט, שנת אנחנו בש"ם ה' לאמר. שמואל אלגזי בן מ"א הכ"ר יצחק זלה"ה מסכים. אליעזר דלמדיגו. ישראל חן

ראה ראינו אנחנו מנהיגי קהלתנו יצ"ו את אשר כבר עשו סייג לתורה, וגדור גדול גדרו מעלת הממונים ומורי ההוראה נר"ו זה שנתיים ימים, יען כי גבהו בנות קנדיאה, ותלכנה נטויות גרון ומשקרות עינים, להתגודד ולשים קרחה בין עיניהן למת... על כן אנחנו גוזרים להנתן דת לקיים כל דברי התקנה ההגונה הזאת, חקרנוה אשרנוה וקיימנוה עוד שלש שנים, למען הסיר חרפה מעל ישראל כנוצר... ושומע לנו ישכון בטח ושאנן.

והיה זה חמשה עשר לחדש מרחשון שנת ביאת ה'מ'ש'יה בן ד'וד. שמואל אלגזי בן מ"א הכ"ר יצחק זל"ה, אליעזר דלמדינו, ישראל חן הקמין.

בקנדיאה היה עוד רב אחד ממשפחת חן, הרב אליהו. הוא אינו חתום על אף לא אחת מהתקנות, אך בשאלות ותשובות של ר' יעקב הלוי וכן בשאלות ותשובות המהרי"ט, מצאנו שו"ת מהרב אליהו חן.

בשנת ה'תכ"ט, כבשה טורקיה את האי כרתים מהוניציאים, ונתנו רשות לאלה שרצו בכך, להגר לוניציה. הרבה מיהודי המקום, ובפרט האמידים מביניהם, עזבו את האי ועברו לוניציה ולליוורנו שבאיטליה, וגם לקושטא, סלוניקי, ג'בראלטר ועוד, וביניהם עזבה גם משפחת חן.

למשפחה זו השתייך כנראה גם הרה"ג ר' אברהם יוסף שלמה בן מרדכי גראציאנו. הוא נולד בפיסארו שבאיטליה בשנת ה'ש"פ לערך, ונתמנה לאב"ד בקהילת מודינה בשנת ה' תכ"ו. היה מגדולי המשיבים בדורו וחיבר כמה ספרים, רובם ככולם לא נדפסו. נפטר בחודש חשון שנת ה'תמ"ה.

אין בידינו לעת עתה עוד ידיעות ע"ד הגירתם של בני משפחת חן לארצות אירופה, אבל יתכן, שעברו דרך איטליה לערי צפון אשכנז ופולין, שם אנו מוצאים את השו"ב רבי מאיר חן, אבי משפחת חן בהוה, בעיר שאטלאנד, פרבר דאנציג, לערך בשנת ה'תק"מ.

פרק שישי משפחת ר' אלחנן חן מסמיליאן

ר' אלחנן חן - אביו של הרב פריץ חן - הגיע לחסידות חב"ד באופן מופלא, ועל כך מסופר הסיפור הבא: אחד מחסידיו הגדולים של אדמו"ר הזקן, ר' אלכסנדר סענדער משקלאוו, היה נוסע לחוץ לארץ לרגל עסקיו, עם אנשיו העוזרים לו במסחרו. פעם שאלו אדמו"ר הזקן מדוע אינו נוסע לשאטלאנדר¹.

החסיד נסע לשם, והואיל וזו לו הפעם הראשונה במקום זה, התעניין באיזה מקום יוכל להתאכסן ולאכול, הודיעו לו שבבית אחד אפשר לאכול אוכל כשר בתכלית עם כל ההידורים, היה זה בבית בתו של רב מפורסם בצדקתו וביראת שמים ותלמיד חכם גדול, הוא נפטר והשאיר בת צעירה משכילה ויראת שמים כאביה, ראשי העיר השיאו אותה לתלמיד חכם², ובביתם מהדרים בכל ההידורים כבבית אביה.

שלח ר' אלכסנדר לשאול אותה באם אפשר להתאכסן אצלה, היא ענתה שהיות ובעלה נסע לרגל עסקיו, אין באפשרותה לעשות זאת. אבל הודיעו לה שהם קרוב למנין אנשים, והיא הסכימה לארח אותם.

בליל שבת קודש ישבו ר' אלכסנדר ועוזריו, גם הם חסידים ואנשי מעשה, לסעודה, הם זמרו זמירות וניגנו ניגונים. פתאום שמע ר' אלכסנדר קול בכי עצום, וראה שהנה בעלת הבית עומדת בחדר השני סמוך לפתח חדרם ובוכה. שאל אותה לפשר בכיה, וענתה שמאז פטירת אביה לא זכתה לסעודת שבת כזו, ועכשיו נזכרה באביה, ולא יכלה להתאפק ובכתה.

בנתיים שאלה על דבר מצב החינוך ברוסיה באמרה שענין זה מעורר בה דאגה רבה בגלל בנה בן השבע שאיננה יודעת מה לעשות בו, כי כאן במקומה קיים חינוך חובה בבתי ספר מטעם הממשלה. אמר לה ר' אלכסנדר שברוסיה איו דבר כזה, וכל אחד יכול לחנך את בנו כרצונו. אמרה לו האשה, שגדול רצונה לשלוח עמו את בנה לרוסיה! שאל אותה ר' אלכסנדר ומה יאמר על זאת בעלה, היא ענתה לו שבודאי יסכים גם בעלה.

ואמנם כאשר נסע משם ר' אלכסנדר, הוא לקח עמו את אלחנן, בנה של האשה, וכתב ב'פאספארט'³ שזהו בנו והם נסעו לרוסיה. אז הבין החסיד ר' אלכסנדר את כוונת האדמו"ר ששאל מדוע אינו נוסע לאותו מקום³. ר' אלחנן גדל בבית החסיד ר' אלכסנדר וגם בבית אדמו"ר הזקן.

1. ליד עיר הנמל והמסחר דאנציג, בצפון 2. הרב מאיר חן.
3. שמועות וסיפורים מרבותינו הקדושים שגרשם ע"י פולין-פרוסיה.

אחרי נישואיו, התיישב ר' אלחנן חן בסמיליאן, ושם נולד לו בשנת תקנ"ז בנו הרב פריץ (שכיהן אח"כ ברבנות בביעשענקאוויץ, נעוויל ומשערניגאוו).⁴

ה"סדרי טהרה" וה"פנים מאירות"

הרב אברהם חן כותב בקונטרס "למנחמי"⁴ כי מסורת משפחת חן הוא שבעל ה"סדרי טהרה" היה דודו זקנו של ר' אלחנן חן.

הרב אלחנן אשכנזי⁵ נולד בשנת תע"ד לאביו הרב שמואל זנוויל, שנתקבל בשנת ה' תקי"א לאב"ד במדינות קלוניא וגליל ארנשבערג ומדינת מינשטער, וכסא רבנותו בקהילת בונא (בון) במערב גרמניה. גאון גדול הי'; החתם סופר בתשובותיו מכנה את הסדרי טהרה "גדול האחרונים"⁶.

הרה"ג הרב אלחנן ז"ל נתקבל לרב בקהילת פרדאן (במדינת פולין) בגיל י"ח שנה בלבד, ואח"כ נתקבל לרב בקהילת שאטלאנד, הקהילה הכי חשובה בין חמשת הקהילות שבסמיכות להעיר דאנציג, ונחשב לאב"ד של דאנציג והמדינה כולה, ומאד התחבב על בני קהילתו.

אביו של ר' אלחנן, הרב שמואל זנוויל, לפני פטירתו בשנת ה' תקכ"ז, ביקש מבני עדתו למנות את בנו הרב אלחנן במקומו, והסכימו ושלחו אל בנו כתב רבנות. גם הוא הסכים וכבר שלח לפניו את כל ספריו ורכושו בספינה, שעלה לו הון רב. אך רק יצא מהעיר, וכל בני קהילתו שליוו אותו בדרכו נתנו את קולם בבכי ושטחו את עצמם על הארץ לפני מרכבתו לבלי לתת לו לנסוע. ובסוף ריחם עליהם והסכים להשאר. בעת פטירתו בשנת תק"מ, היה בן ס"ו. אחר פטירתו עסק בנו הר' יהודה ליב בהכנת כתביו לדפוס, וקרא את חידושיו להלכות נדה בשם "סדרי טהרה" ולמסכת נדה בשם "חידודי הלכות", ולהל' טבילה וחציצה בשם "שיורי טהרה", נדפס בשם 'סדרי טהרה' בברלין שנת תקמ"ג, החידושים על הלכות נדה והלכות טבילה וחציצה חזרו ונדפסו בסוף שלחן ערוך יורה דעה (חלק ב'), הלכות נדה (הוצאת ווילנא וצילומיו).

כדאי לציין שבהגהות כ"ק אדמו"ר הצ"צ שנדפסו בתוך דרושי כ"ק זקנו אדמו"ר הזקן בספרו "לקומי תורה" (דרושים לראש השנה נמ, ד), מסתייע מדברי ה"סדרי

התמים ר' רפאל נחמן הכהן ז"ל, נדפס לראשונה בשנת תשכ"ד (ובעיבודים ושיפור הסגנון בשנת תשל"ב) ע' לב נושם ע' לג: 'שמעתי ממרת מוסייה דוברוסקין, בתו של ר' דוד צבי חן ז"ל. והיא סיפרה שכאשר היתה בלויבאוויטש הזמינה אותה אליה הרבנית רבקה, ואמרה לה: הרי אנחנו קרובי משפחה; כי אביה של הרבנית ר' אהרן ז"ל, היה נכד ר' אלכסנדר סנדר'.⁴

שם המקום 'שאטלאנד' על פי ההערה בסוף קונטרס למנחמי [ע' 70]: 'אביו של אבי זקנו הר"פ זצ"ל,

מהר"ר אלחנן חן, עלה לרוסיה משוטלנד'.⁵

4. שנכתב בתור מענה לאלו שניחמו אותו עקב פטירת אביו הרד"ץ ז"ל בשנת תרפ"ו (ונדפס בשנת תרצ"א).

5. כן נכתב שמו בשער הספר 'סדרי טהרה': 'הרב הגאון המפורסם מוה"ר אלחנן זצ"ל בן הרב הגאון מוה"ר שמואל זנוויל אשכנזי' [ובקונטרס למנחמי כתב: 'ה"סדרי-טהרה', שעל הלכות נדה ומקואות, ר' אלחנן חן, וצריך לתקן על פי הנ"ל].

6. שו"ת חת"ס יו"ד סי' קמב וסי' קמד

מהרה" שגם הוא כחידושיו, בשם הרשב"א והר"ן, מפרש את הגמרא כמו רבינו הזקן. ומוזה רואים גודל מעלתו וקדושתו של מחבר זה, שהיה מזקני בני דורו של כ"ק אדמו"ר הזקן, שמוכא בספרי דא"ח של רבותינו נשיאינו הק' (וכידוע שלא כל ספר מוכא בספריהם אלא א"כ הוא בר סמכא ביותר).

יחוסה של משפחת חן אל הגאון הנ"ל הוא כנראה, שהרב אלחנן אשכנזי היה אביה של אשת הר' מאיר חן, אמו של הר' אלחנן חן (אביו של הרב פריץ), ולכן כנראה נקרא על שמו של הגאון המנוח, כי לידתו היתה בערך בזמן ההוא [יתכן גם שהיתה נכדתו, בת בנו הגאון ר' משה שנפטר על פני אביו והרבה מתורתו נכלל בחיבורי אביו (ראה בהקדמת בנו לספרו הנ"ל)], ולהעיר שבנו השני של ר' פריץ היה שמו ר' משה ליב (ליין), ונקרא על שם שני בניו של הגאון ר' אלחנן, משה [ויהודה] ליב, ואולי היה שמו באמת משה יהודה ליב].

גם היחוס של משפחת חן אל בעל ה"פנים מאירות" הוא כנראה מצד משפחת אמו של הר' אלחנן, (אביו של ר' פריץ) ושם משפחתו גם הוא היה אשכנזי. הרה"ג ר' מאיר אשכנזי, אחד מגדולי התורה המפורסמים בדורו, בקי בכל מכמני התורה, נגלה ונסתר, והוא היה בן אחות הש"ך. הוא נולד בשנת ה'ת"ס נתמנה לראש ישיבה בוורמש, ולאחר זמן קצר לאב"ד בקהילת פרוסטיץ במורביה. שם גידל בביתו את הרה"ג המפורסם ר' יונתן אייבשיץ, כי נתייתם מאביו בעודו נער (והוא הספיד את מהר"מ אחרי פטירתו). אחר כך נתקבל לאב"ד בקהילת שידלאווצי, ובשנת ה'תע"ו, בקהילת אייונשטאט, הראשונה מה"שבע קהילות" המפורסמות, וישב שם כ"ו שנה [ומכאן שמו מהר"ם א"ש].

הוא היה מגדולי חכמי דורו, ותלמידים רבים נהרו ללמוד בישיבתו. פרסומו הגיע למרחקים, ופנו אליו בשאלות של הלכות אפילו ממקומות רחוקים כאיטליה וטורקיה. תשובותיו וכן חידושיו על כמה מסכתות נדפסו בשלשה חלקי ספרו "פנים מאירות" שנתקבל בין הלומדים ונתפרסם כאחד הגדולים. ממנו נדפסו עוד כמה חיבורים: חידושים למסכת בבא קמא, "אור הגנוז" (חידושים למסכת כתובות ולזורה דעה הלכות יין נסך), "כתנות אור" (חידושים על התורה בדרך פלפול), והסכמותיו מתנוססות בראש כמה מחיבורי בני דורו.

אחת מתשובותיו בספרו "פנים מאירות" (חלק א סימן לט) נזכרת בספר "כתר שם טוב" להרב אהרן בן צבי הירש הכהן מאפטא (שרובו ככולו הוא ליקוט דברי הבעל שם טוב מספרי התולדות יעקב יוסף והלקוטים ישרים) סימן רו: [אחרי שהעתיק מלקוטים יקרים שנלקט ע"י תלמידי הרב המגיד ממעזריטש דפוס ראשון דף יז ע"א (ובהוצאה שנדפסה ע"י האדמו"ר מתולדות אהרן: סימן קצט)⁷: 'טעם למה אנו אומרים: אלקינו ואלקי אבותינו. כי יש שני מיני בני אדם המאמינים בהש"י: א', שמאמין בהקב"ה מחמת

7. נעתק ע"י הרב שמחה זיסל זיו 'הסבא' מקעלם
גם יש לפרש הפסוק טעמו וראו כי טוב ה', ר"ל: טעמו

קבלת אבותיו⁸ ועכ"ז אמונתו חזקה; והב', מי שבא על האמנת הדת מחמת החקירה. והחילוק ביניהם הוא, שהא' יש לו מעלה שאי אפשר לפתות אותו אף אם יאמרו לו כמה חקירות הסותרות ח"ו, כי אמונתו חזקה מצד קבלת אבותיו, ועוד שלא חקר מעולם, אבל יש לו חסרון, שהאמונה אצלו הוא רק מצות אנשים מלומדה, בלי טעם ושכל. אבל הב' יש לו מעלה, שמחמת שהכיר הבורא ית' מחמת גודל חקירתו הוא חזק אצלו באמונה שלימה ובאהבה גמורה, אבל ג"כ יש לו חסרון, שבקל יכול לפתותו, ום יביאו לו ראיות הסותרות אמונתו יתפתה ח"ו. אבל מי שב' המדות בידו, אין למעלה ממנו; ולזה אנו אומרים: אלקינו מצד חקירתנו, ואלקי אבותינו מצד קבלתינו⁹. [וכן כתב בתשובת פנים מאירות דעל כן אומרים אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב ואין אומרים אלקי אברהם יצחק ויעקב, לומר לך דיצחק ויעקב לא סמכו על קבלתם מאברהם אלא חקרו האלקות בעצמם]. שאלת הפנים מאירות הנ"ל נעתק גם ע"י כ"ק אדמו"ר הצ"צ ב"אור התורה" (על הסידור, ע' קפז) [ושם כתב תירוץ נוסף על קושיית הפנים מאירות הנ"ל שלקח ממה שנתבאר בתורה של רבינו הזקן על פסוק קחו מאתכם תרומה כו' כל נדיב לבו משבת פרשת ויקהל תקס"ח (שנדפס אח"כ בתורה אור פרשת ויקהל פח, ד ואילך)].

הרב מאיר אשכנזי רבה של אייונשטאט נפטר בכ"ז בסיון, ה'תק"ד.

אבותיו), ובלקוטים יקרים נדפס 'שהולך בדרכי אבותיו הקדמונים' (וכן נעתק בספר חכמה ומוסר ע"י הסבא מקלם). ובהיכל הבעש"ט שם ע' רמו בהעתקה מכתר שם טוב הדפיסו כאן 'שהולך בדרכי אבותיו הקדמונים', ואולי העתיקו כאן מכתר שם טוב הוצאת תשס"ד שנערכה מחדש ע"י הרב יעקב עמנואל שחט, ושם הגיה בתוך הכתר שם טוב (בחצי אריח) ע"פ המקורות שהעתיק מהם (ובסימן זה ע"פ הלוקוטים יקרים).

9. כן ('אלקינו מצד חקירתנו ואלקי אבותינו מצד קבלתינו') העתיק בכתר שם טוב, ובלקוטים יקרים נדפס 'אלקינו ואלקי אבותינו' (וכן נעתק בספר חכמה ומוסר ע"י הסבא מקלם). ובהיכל הבעש"ט שם ע' רמו בהעתקה מכתר שם טוב הדפיסו כאן 'אלקינו ואלקי אבותינו' (כבלקוטים יקרים).

– מחמת החקירה, וראו – הוא לשון ראיית ההנהגה כמו שנהגו אבותינו' (נעתק בספר חכמה ומוסר שם, שהוא העתקה מהלקוטים ישרים) (וכן נוסף הקטע הנ"ל (פירוש הפסוק טעמו וראו) מהלקוטים יקרים בכתר שם טוב הוצאת תשס"ד שנערכה ונסדרה מחדש ע"י הרב יעקב עמנואל שחט). תוכן הקטע על טעמו וראו נעתק ע"י הסבא מקלם בחכמה ומוסר (מהדורת ג. תשי"ז) ע' מט בסיומת: 'ותהלה כי מצאתי בריב"ש ז"ל על טעמו וראו כנ"ל, וכתב שם כי בלי טעם אין זה כי אם מצות אנשים מלומדה, ורק הקבלה והטעם יחדיו המה כחומה בצורה לאמונה' (צילום נדפס בהיכל הבעש"ט שם ע' רמו).

8. כן ('קבלת אבותיו') העתיק בכתר שם טוב (על פי הנדפס בהמשך הסימן: 'כי אמונתו חזקה מצד קבלת

חלק שני

מפי כתבם

פתגמים ותעודות

מצאצאי

הרב פרץ חן

סימן א שטר מכירת חמץ

הרב מאיר חן

רב בטאראפען¹

שטר מכירת חמץ דשנת תר"ן

ח"י דלמטה תעיד עלי כמאה עדים כשרים ונאמנים, איך שמכרתי אני הח"מ בשליחותם [מהיהודים החתומים] מטה שעשו אותי החתום מטה שליח כד"ת כמבואר בשטר שליחות שתחת ידי הערל מוכ"ז הקונה, ומכרתי לערל מיכאליע מאקירעוויץ מוכ"ז במכירה גמורה [וחלוטה במעטה ומעכשיו] בכל לשון ויפוי כח היותר מועיל עפ"י תיקון חז"ל את כל רווח שכר עוסקיהם אשר הם עוסקים בשכירות אצל אדונים וערלים עפ"י האופנים והפרטים הנדברים ונעשים אושלאוויץ ביניהם עם השוכרים אותם להיות עוסקים בזאוואדין די"ש ושיכר ושמרים ופאדוואלין וואדעצניעס אצורטקעס ובית הטחינות ומלאטארניעץ וחנויות במשך שנים עשר יום אלו היינו מיום ה' י"ג ניסן עד עד יום ג' כ"ה ניסן הבע"ל דשנת דלמטה; הן השכר מעות העולה להם על משך הי"ב ימים ע"פ האושלאוויעס והאפמאחין שלהם כנ"ל, והן האנדאנאריעס ושאר פריטים דהכנסת הבאות לידם בעת עוסקיהם. את הכל מכרתי בשליחותם במכירה גמורה כנ"ל, להערל מוכ"ז הנ"ל במקח 11 רוי"כ פחות מכאו"א דהשכירים המבוארים מטה מסך אשר עולה להם לכאו"א ס"ה הכנסה בהי"ב ימים הקדומים היינו מר"ח ניסן עד יום ה' י"ג ניסן הנ"ל, והסך אשר עלה לכאו"א במשך הי"ב ימים הקדומים הנ"ל אחרי ניכוי ה 11 רוי"כ הנפחת הנ"ל זה יהי' המקח דהי"ב ימים המכורים להערל מוכ"ז הנ"ל בכדי שירוויח 11 רוי"כ בכל שכר ושכר הנרשם מטה, מלבד אשר אף אם יעלה לו מותר שייך הכל לו.

ובפירוש הותנה עם הערל הקונה המוכ"ז הנ"ל שאין להיהודים השכירים ההם הנרשמים מטה שום התחייבות לעסק גם לא ליכנס לתוך מקום עסקיהם הנ"ל בכל ימי חג הפסח הבע"ל מערב פסח עד אסרו חג פסח הבע"ל היינו ט' ימים אלו, רק עבור הכינותם שם האפשרים קודם ערב פסח ויעסקו

1. שטר מכירת חמץ זה והבא לאחריו, נדפסה כאן (חן), מו"ץ דטאראפען. לראשונה מגוף כתב יד הרב מאיר חן (בן הרב פרץ

השלושה ימים דחול השייך להי"ב ימים הנמכרים לו; ועבור כי המה קיבלו העוסקים הנ"ל מהאדונים והערלים מתחילה, עבור זאת נותן להם הערל הקונה הנ"ל דמי מכירה הנ"ל. והערל מוכ"ז הנ"ל יעסוק כל הצטרפות עוסקיהם הנ"ל במשך ט' ימים מערב פסח עד אסרו חג הנ"ל בעצמו, או יעמוד בשבילו פועלים אחרים אשר יוכשרו בעיני האדונים והערלים השכורים של היהודים ההם.

ואף גם אם לא יתרצו האדונים והערלים ההם לפועלים אחרים ויפסיד הערל הקונה המוכ"ז הסך שכירותם דהימים המכורים לו, אין שום שייכות לי החתום מטה; כי כבר מכרתי להערל מוכ"ז כהנ"ל את כל הנ"ל במכירה גמורה כו', הן לשכר כאשר בטוח הערל מוכ"ז שיתרצו האדונים והערלים השוכרים בו בוודאי, והן להפסד כדרך כל מו"מ. וכבר קבלתי אני החתום מטה ממנו כל דמי המכירה עד פרוטה אחרונה היינו שקבלתי ממנו עירבון שקורין זאדאטיק על כל הנ"ל עשרה קט'. ועל המותר לתשלום כל דמי המכירה דהי"ב ימים הנ"ל אשר יעלה לפי המקח והחשבון דהי"ב ימים הקדומים הנ"ל קבלתי ממנו חתימת יד ר' אהרן צבי ב"ר יצחק יעקב שנכנס בערב קבלן בעד הערל המוכ"ז הנ"ל לסלק בעדו ס"ה המגיע ממנו והתחייב את עצמו בקנין אגב סודר לסלק לזמן פרעון המבואר בחתימת יד הערב קבלן הנ"ל במזומנים בעד הערל המוכ"ז הקונה הנ"ל. ומעתה ומעכשיו נקנה כל דמי שכירותם והאנדאנאריעס והכנסות דהי"ב ימים הנ"ל להערל מוכ"ז הנ"ל בקנין גמור לחלוטין, ואין לי החתום מטה שום טענות ומענות ודין ודברים בעולם על הערל מוכ"ז הנ"ל; וכל המעות והאנדאנאריעס והכנסות שיגיע להערל מוכ"ז הנ"ל מיד האדונים והערלים או מיד היהודים השכירים - הכל מחויב הערל מוכ"ז הנ"ל לסלק ליד ר' אהרן צבי ב"ר יצחק יעקב הנ"ל החתום בחתימת ידו שנכנס בערב קבלן כנ"ל, ולא לידי כלל כי אם לערב קבלן על חובו. רק אם יתרצו ויתפשרו ביניהם הערל מוכ"ז הנ"ל עם הערב קבלן הנ"ל אחרי הפסח הבע"ל לקבל הכנסות שכירותם הנ"ל בחובו ויתן להערל מוכ"ז ריוח כמה שיתפשרו ביניהם, ולי החתום מטה אין שום עסק בזה כלל.

גם ביקש הערל מוכ"ז הנ"ל להיהודים השכירים, אם אפשרי יהי' להעמיד שם פועלים בשבילו בט' ימים הנ"ל, ותשלום שכירותם יהי' על הערל מוכ"ז הנ"ל; רק עבור שאי אפשר להערל מוכ"ז הנ"ל לעשות הכל בעצמו, נותן רשות ומבקש למי שיתרצה ויהי' באפשרו להעמיד פועלים בשבילו, ותשלום שכירותם יהי' על הערל מוכ"ז הנ"ל. גם נותן רשות הערל הקונה הנ"ל להיהודים השכירים הנרשמים מטה הנ"ל לקבל מהאדונים והערלים או מהפועלים שיעמידו בשבילו או שיעמיד הערל מוכ"ז בעצמו, סך שכירותם והכנסות הנ"ל שיתנו האדונים הערלים במשך ימים השכורים להערל מוכ"ז הנ"ל בשבילו.

וכ"ל הנ"ל נעשה בתקיעת כף ובפרעון מעות ובקנין גמור אגב סודר ובכל אופן היותר מועיל עפ"י תיקון חז"ל, ורשות נתונה מאתי החתום מטה להערל מוכ"ז הקונה הנ"ל להעתיק כתב זה בכתב ולשון רוסיא ולשלם נתינת הקיר"ה כנימוס ולהיות תוקף כתב זה כתוקף קאנטראקט הנעשה כנימוס.

ולראי' באתי על החתום יום ה' י"ג ניסן שנת תרן פה טאראפעץ
נאום מאיר בא"א מו"ר הרה"ג מו"ה פריץ זל"ה"ה חן.

ר' שלום בן אברהם יצחק וויילביץ, דאווערנער, אצל אדון קאספאריקע מפה טאראפעץ; ר' יעקב יוסף ב"ר זאב דוב, פאדוואלניער, אצל אדון הנ"ל פה הנ"ל; ור' נחום צבי מנעוויל כ"ץ, וויינער, אצל אדון הנ"ל בזאוואדמיץ דפה הנ"ל.

ר' יעקב ב"ר צבי שרחין, דאווערנער, אצל אדון ניקאלאי קרוקאווסקאי בחצר פיטוצקע, אויעזד טאראפעץ; ר' יהודה ליב ב"ר ברוך חיים טיראצינסקע, וויינער, אצל אדון הנ"ל בחצר הנ"ל; ר' שמעון יצחק ב"ר יהושע דוד, עושה חומץ, אצל אדון הנ"ל בחצר הנ"ל.

ר' ישראל דוב ב"ר שמואל, בחצר אולין אצל אדון שקרידלעוו, פאדוואלניער; וגיסו: ר' אליעזר ב"ר יהודא ליב, וויינער, שם אצל אדון הנ"ל בחצר הנ"ל, אויעזד הנ"ל.

ר' יהודא ב"ר צבי, אצל ערל אירזעווקין, וויינער בזאוואדמיץ, בחצר קאנאפלישציע; ור' צבי ב"ר חיים דוב, פאדוואלניער, שם.

שמר מכירת חמץ דשנת תרנ"ג

ח"י דלמטה תעיד עלי כמאה עדים כשרים ונאמנים, איך שמכרתי אני הח"מ להערל מיחאיילע מאקיעראוויץ מוכ"ז במכירה גמורה וחלוטה במעטה ומעכשיו ובכל אופן ולשון ויפוי כח היותר מועיל עפ"י תיקון חז"ל, בשליחות מהיהודים החתומים מטה כמבואר בשטר שליחות שתחת ידי הערל מוכ"ז הנ"ל שעשו אותי שליח כד"ת גם לזה, את כל שכר שכירותם ורווח עסקיהם אשר המה עוסקים בשכירות אצל אדונים וערלים עפ"י האופנים והפרטים הנדכרים ונעשים אוסלאוועס ביניהם עם השוכרים אותם להיות עוסקים בזאוואדין די"ש ושיכר ופאדוואלין וואדעצנעס ובית הטחינות וחנויות במשך שנים עשר ימים אלו היינו מיום ה' י"ג ניסן עד יום ג' כ"ה ניסן הבע"ל דשנת דלמטה; הן השכר מעות שעולה להם על משך הי"ב ימים עפ"י האושלאוועס והאפמאכין שלהם כנ"ל, והן האנדאנאריעס ושאר פרטים דהכנסת הבאים להם בעת עיסקיהם. את הכל מכרתי בשליחותם במכירה גמורה כנ"ל, להערל מוכ"ז הנ"ל במקח 11 רוי"כ פחות מכאו"א דהשכירים ההנ"ל ונרשמים מטה, מסך אשר עולה להם לכאו"א ס"ה הכנסה בהי"ב ימים הקדומים היינו מר"ח ניסן עד יום ה' י"ג ניסן הנ"ל;

והסך אשר עלה לכאו"א במשך הי"ב ימים הקדומים הנ"ל אחרי ניכוי ה 11 רו"כ הנפחת הנ"ל, יהי זה המקח דהיי"ב ימים המכורים להערל מוכ"ז הנ"ל בכדי שירוויח 11 רו"כ בכל שכר ושכר הנרשמים מטה, מלבד אשר אף אם יעלה לו מותר שייך הכל לו.

ובפירוש הותנה עם הערל הקונה המוכ"ז הנ"ל שאין על היהודים השכירים ההם הנרשמים מטה שום התחייבות לעסק גם לא ליכנס לתוך מקום עסקיהם הנ"ל בכל ימי חג הפסח הבע"ל מערב פסח עד אסרו חג פסח הבע"ל היינו ט' ימים אלו, רק עבור הכינותם האפשרים קודם ערב פסח ויעסקו השלושה ימים דחול השייך להי"ב ימים הנמכרים לו; ועבור כי המה קיבלו העוסקים הנ"ל מהאדונים והערלים בתחילה, עבור זאת נותן להם הערל הקונה הנ"ל דמי מכירה הנ"ל. והערל מוכ"ז הנ"ל יעסוק כל הצטרכות עסקים הנ"ל במשך ט' ימים מערב פסח עד אסרו חג הנ"ל בעצמו, או שיעמוד בשבילו פועלים אחרים אשר יוכשרו בעיני האדונים והערלים של היהודים ההם.

ואף גם אם לא יתרצו האדונים והערלים ההם לפועלים אחרים ויפסיד הערל הקונה המוכ"ז הסך שכירותם דהימים המכורים לו, אין שום שייכות לי החתום מטה; כי כבר מכרתי להערל מוכ"ז כהנ"ל את כל הנ"ל במכירה גמורה כו', הן לשכר כאשר בטוח הערל מוכ"ז שיתרצו האדונים והערלים השוכרים של היהודים ההם, והן להפסד כדרך כל מו"מ. וכבר קבלתי אני החתום מטה ממנו כל דמי המכירה עד פרוטה אחרונה, היינו שקבלתי ממנו עירבון שקורין זאדאטיק על כל הנ"ל עשרה קט'; ועל המותר לתשלום כל דמי המכירה דהיי"ב ימים הנ"ל אשר יעלה לפי המקח והחשבון דהיי"ב ימים הקדומים הנ"ל, קבלתי ממנו חתימת יד ר' אהרן צבי ב"ר יצחק יעקב שנכנס בערב קבלן בעד הערל הנ"ל המוכ"ז לסלק בעדו סך הכל המגיע ממנו, והתחייב את עצמו בקנין אגב סודר לסלק לזמן פרעון המבואר בשטר חתימת יד הערב קבלן הנ"ל במזומנים בעד הערל המוכ"ז הקונה הנ"ל. ומעתה ומעכשיו נקנה כל דמי שכירותם והאנדאנאריעס והכנסות דהיי"ב ימים הנ"ל להערל מוכ"ז הנ"ל בקנין גמור לחלוטין, ואין לי החתום מטה שום טענות ומענות ודין ודברים בעולם על הערל מוכ"ז הנ"ל; וכל המעות והאנדאנאריעס והכנסות שיגיע להערל מוכ"ז הנ"ל מיד האדונים והערלים או מיד היהודים השכירים - הכל מחויב הערל מוכ"ז הנ"ל לסלק ליד ר' אהרן צבי ב"ר יצחק יעקב הנ"ל החתום בחתימת ידו שנכנס בערב קבלן כנ"ל, ולא לידי כלל כי אם לערב קבלן על חובו. רק אם יתרצה ויתפשרו ביניהם הערל מוכ"ז הנ"ל עם הערב קבלן הנ"ל אחרי הפסח הבע"ל לקבל הכנסת שכירותם בחובו ויתן להערל מוכ"ז רווח כמה שיתפשרו ביניהם, ולי החתום מטה אין שום עסק בזה כלל.

גם ביקש הערל מוכ"ז הנ"ל להיהודים השכירים שם, אם אפשרי יהי' להעמיד שם פועלים בשבילו בט' ימים הנ"ל ותשלום שכירותם יהי' על הערל מוכ"ז הנ"ל; רק עבור שאי אפשר להערל מוכ"ז הנ"ל לעשות הכל בעצמו, נתן רשות ומבקש למי שיתרצה ויהי' באפשרו להעמיד פועלים בשבילו. גם נתן רשות הערל מוכ"ז הנ"ל להיהודים השכירים הנרשמים מטה הנ"ל לקבל מהאדונים והערלים או מהפועלים שיעמיד הערל מוכ"ז או שיעמידו הם בשבילו כנ"ל, סך שכירותם והכנסת הנ"ל שיתנו האדונים והערלים במשך ימים השכורים להערל מוכ"ז הנ"ל בשבילו.

וכ"ל הנ"ל נעשה בתקיעת כף ובפרעון מעות ובקנין אגב סודר ובכל אופן היותר מועיל עפ"י תיקון חז"ל, ורשות נתונה מאתי החתום מטה להערל מוכ"ז הקונה הנ"ל להעתיק כתב זה בכתב ולשון רוסיא ולשלם נתינת הקיר"ה כנימוס ולהיות תוקף כתב זה כתוקף קאנטראקט הנעשה כנימוס.

ולראי' באתי על החתום יום ה' י"ג ניסן שנת תרנ"ג פה טאראפעץ
נאום מאיר בא"א מו"ר הרה"ג מו"ה ר' פריץ חן.

ר' יעקב² שובין³, ור"ז אחיו; ור' שמעון יצחק⁴; ור' יהודה ליב
 ב"ר ברוך חיים⁵, אצל אדון קרוקאווסקאי בחצר פיאטוצקי⁶.

ר' שלום⁷ וולביץ⁸, אצל אדון קאספערקע פה טאראפעץ.

ר' יהודא ב"ר צבי, בקאנאפלישציע, וויינער; ור'
 חיים שמרי' בר"י שם אצל ערל אירזעווקין

6. אויעזר טאראפעץ.

7. בן אברהם יצחק.

8. דאויערנער.

2. ב"ר צבי.

3. דאויערנער.

4. ב"ר יהושע דוד, עושה חומץ.

5. טיראצינסקע, וויינער.

סימן ב
מינוי שד"ר לשיבת
[תורת אמת"ב] עיר הקודש חברון

הרב מנחם מענדל חן¹

בעזה"י, עש"ק י"ט מרחשון תער"ב ניצוין

ידיד עז ואהבי הדבק הרה"ג החסיד האמתי, המצוין ומאד נעלה, תפארת החסידים וכו'
 מהר"ר יוסף יצחק שניאורסאהן שליט"א,

ברכה ושלום!

באל"ה, הימים מתארח פה ניצוין ידידי הרה"ג החו"ב וכו' הר"ר אלטר לעוין
 הרב דטשערניענקא פלך מאהליב, בימי שבתו פה הכרתיו לאיש נכבד
 ומאד נעלה בכל הפרטים איש אשר רוח חם בו לאהבת התורה ולחבת הקנינים
 הקדושים והרוחניים של עמנו, איש אמונים איש חלק וזך. ונוסף על גדלו
 בתורה הנהו חסיד נכבד ויקר-ערך, הנהו מקושר אל חבת-הקודש לכ"ק מרן
 שליט"א.

לדעתי ראוי הנהו ומוכשר למלא את הצעתו בדבר התמנות למשולח על
 ישיבת "חברון" שנוסדה עתה². הנני משער ומקוה לאל גומר עלינו

להתמנות למשפיע ומשגיח מחלקת ישיבת תומכי
 תמימים" בעה"ק חברון ת"ו.
 ובמכתב כ"ק אדמו"ר הרש"ב מחודש מרחשון
 לידידינו ואנשי שלומנו (אגרות קודש כ"ק אדמו"ר
 מוהרש"ב ע' תקצו-תקצט) כותב: ושולחים אנחנו
 משולחים מיוחדים על הדבר הזה ביחוד.
 בי"ג מרחשון הפליגו הרש"ז הבלין (עם הקבוצה
 הראשונה של הבחורים התמימים שנשלחו לתורת
 אמת, והבחור מנחם שמואל שניאורסאהן (קורנובסקי)
 מאודיסה, וביום ב' ט"ו מרחשון הגיעו לקושטא; וביום
 ד' כ"ד מרחשון הגיעה האניה לחוף יפו, וביום א' כ"ח
 מרחשון הגיעו לחברון (תולדות חב"ד בארץ הקודש ע'
 קפג-קפה).
 ובמכתב מיום ג' אדר"ה כסלו תער"ב בסופו (שם ע'
 כח) כותב לו אדמו"ר הרי"צ: הישיבה נקראת "תורת
 אמת".

1. אגרת הרב מנחם מענדל חן מעש"ק י"ט מרחשון
 תער"ב לכ"ק אדמו"ר הרי"צ (שהיה אז מנהל פועל
 דישבת תומכי תמימים שבהנהלת אביו כ"ק אדמו"ר
 הרש"ב), בו ממליץ אודות מינוי הר"ר אלטר לעוין
 (הרב דטשערניענקא פלך מאהליב) לשד"ר לשיבת
 "תורת אמת" בעיר הקודש חברון שנוסדה בתחלת שנת
 תער"ב; נדפס באהלי שם חוברת ח ע' סט (בהשמטת
 שם המשולח 'הר"ר אלטר לעוין'), והושלם והוגה כאן
 על פי הפקסימיליא מגוף כתב יד הרמ"מ חן שנדפס
 שם ע' ע.
 2. במכתב כ"ק אדמו"ר הרי"צ מער"ח מנחם אב
 אעת"ר למוהר"ר יצחק חן (אגרות קודש כ"ק אדמו"ר
 מוהרי"צ ח"א ע' ג) מבשרו: כי בחסדי השי"ת קרוב
 כ"ק אדמו"ר הרה"ק שליט"א ליסד ישיבה בעיה"ק
 חברות"ו, ובמכתבו מיום השני לחודש מרחשון תער"ב
 לר' שלמה זלמן הבלין (שם ע' נא-נב) כותב לו: יתכבד

תשובות

סימן ב

חן

שכה

שיצליח במלאכותו ויביא ברכה רבה להשיבה הנעלה הזאת בחומר ורוח, רצוי הוא לאחיו ומשלתו תעשה פרי בחסד השי"ת.

בתקוה להתכשר בקרב משום כתר"ה כאש"ל היקר לי מאד. הנני נשאר אוהבו נאמן וידידו עז מוקירו ומכבדו ודו"ש באה"ר.

מנחם מענדל חן

סימן ג סמיכה לרב גרשון חן

הרב מנחם מענדל

בהרב הנאון ר' דוד צבי שליט"א חן

רב בניעזין¹

הנצב בזה, שארי, נ"ד [נכד דודי] וידידי, האברך המצוין ומאד נעלה, הרב הנכבד ויר"א, חו"ב וכו' הר"ר גרשון נ"י חן מראהאטשאו, אחרי למדו בשבת תחכמני, במתיבתא חדתא, שנוסדה ע"י כ"ק שליט"א מליובאוויטש - בליובאוויטש, שנים רבות, בא אחרי כן אלינו ניעזינה ויתמהמה פה יותר מחצי שנה. במשך העת השתעשענו יחד פעמים רבות בשעשועין דאורייתא, ומצאתיו מלא דבר במקצוע ההוראה למעשה, בקי הנהו ביורה דעה ואבן העזר וחושן משפט. ובכל הנוגע להוראות איסור והיתר, דיני נדה ומקואות, גיטין וקדושין ועוד; בלבבו הנבון יבין, יבאר וישכיל כל דבר הלכה לברר וללבן לאשורו על בוריו, בשכלו הבריא וסברתו הישרה יברר היטב וינתח כל דין לפרטיו ולחלקיו באופן עמוק ונעלה. גם בסוגיות התלמוד והראשונים ונו"כ בהרבה מקצעות תורתנו רכש לו ידיעה נכונה ועמוקה במדה נכבדה.

ובבין, תעודתי הזאת נתונה לו, לשארי הר"ג חן, בזה לסמכו בסמיכת הרבנות, יורה יורה, יסדר גיטין, חליצה וקדושין, ככל בעלי ההוראה היותר מובהקים. והנהו רשאי להורות, בכל מקום דליכא כלל דררא דהשגת גבול, כאחד הרבנים.

ובשומי אל לבי יראתו את ד' המוטבעת במוחו ובלבבו פנימה והנקנית לו בבית המדרש הגדול מקור היראה הטהורה שבלובאוויטש, אשר זה בודאי תסייעו להנצל מכל מכשול בהוראה ושגגת תלמוד; ונעם מדותיו

נתפרסם גם ברכת הרב יהושע ליינאין נכד דודו זקנו: 'הנני מתנדב ח"י ק[א]פ[א]ק[עס] במקום ט"ג. מז"ט לנכד ד"ו הרב הנכבד מר גרשון חן שי', ליום חתונתו ועלותו על כסא רבנותו בעיר אלכסנדר' וממעמקי לבבי הנני מברך את הזוג שי', יהי ביתם כבית פרץ ויעלו מעלה מעלה על במתי ההצלחה לתורה ולגדולה. כברכת נד"ז, יהושע ליינאין]. החופ"ק כעשענקאוויץ'.

1. סמיכה זו שנתן הרב מנחם מענדל חן להרב גרשון חן מראהאטשאו (תלמיד ישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש) נכד דודו הרב אברהם אהרן חן בכ"ב אלול תער"ב, נתפרסמה לראשונה ע"י הרב יהושע שי' מונדשיין בצירוף הפקסימיליא מגוף כתב יד הרמ"מ חן. יום חתונתו של הרה"ח הנעלה מו"ה גרשון חן ועלותו על כסא רבנות בעיר אלכסנדר' ביום ו' ז' אדר א' תער"ג [האח שנה שלישיית חוברת 23 ע' 192. שם

תשואות

סימן ג

תן

שכז

התרומיות אשר בעזה"י חונן בהם - אבטח בלי כל תפונה שהעדה הישראלית אשר תשימו אלופ לראשונה, תרוה ותשבע ענג ורצון מאתו במדה נעלה מאד. וכדאי הוא מינוי הדיינין הכשרים להושיב ולכונן את ישראל על אדמתן (רש"י ריש פרשת שופטים מספרי) ויגדיל תורה ויאדיר.

ברגשי כבוד, **מנחם מענדל** בהגרד"צ ש"י חזן, החופ"ק.

כ"ב אלול תער"ב. **ניעזין**.

סימן ד

סמיכה למשפיע הרב שאול ברוך

הרב יהושע

ברח"ד נ"י ליינ

רב בביעשינקאווין¹

ב"ה יום ג' שהוכפל בו כי טוב לסדר הכו לכם חכמים.

האברך הנוכחי הרב המופלג בתורה ויראה ר' שאול שי' ב"ר ישראל בנציון ז"ל, מכירו אנכי מעת ישבו פה מחנינו מתחלת שנת עתרו, ולמדנו יחד כחברים, וגם כל הבא לפני בהוראת או"ה ובשאלות נשים נמלכתי עמו, כמעט כל החרף דשנת הנ"ל, וגם אח"ז כל דבר השייך בו ישוב ועיון דברתי עמו, והנהו בב' חלקי היו"ד בקי בהלכתא בטעמא, וגם בשאר הטורים יש לו ידיעה, ובעל סברא ישרה ע"פ דעת תורה מכרעת, להוציא דין מן ראשון ועד האחרונים, ומתון ומסיק, ולפי הכרתי אותו הנהו ראוי להיות מורה הוראה בישראל, יורה יורה ידין ידין, ומותר לסמוך על הוראתו כעל הוראת כל המורים בעם, ולבד כל אלה יש לו ידיעה בתלמוד ושקידה ויראה הקודמת לחכמתו אשר קבל בחינוכו במוסד תומכי תמימים מימי עלומיו משנת תרס"ט, אשר לכן שגור על פיו ולשונו דא"ח וחוזר ומסביר היטב.

כרכה של אסטראוונע (הקרוב לוויטעבסק), ובחודש אייר תרע"א נתמנה לרבה של ביעשינקאווין. אחרי פטירת אשתו הראשונה, נשא את זוגתו השני' מרת רישא בת ר' אורי יפה. העיר ביעשינקאווין עלתה באש בשלהי תרפ"ב, והרב יהושע ליינ הגיע לנעויל בתרפ"ג, ובקיץ תרפ"ד נפתח הסניף של תומכי תמימים בנעויל בביתו. כשנסגרה הישיבה בנעויל בכסלו תרפ"ט, עבר לרודניא; אחרי מאסרו ושחרורו בשנת תרח"ץ, נפתח בביתו שברודניא סניף לתומכי תמימים, ולמד שם עם התמימים שלום דובער נאטיק ומרדכי זאב (וועלוועל) אווערבאך. נהרג על קידוש ה' עם שאר יהודי רודניא בתוך בור עמוק שנכרה בפקודת הנאצים מחוץ לעיר רודניא ביום א' דר"ח מרחשון תש"ב, ה' יקום דמם. בשנת תשכ"ד כשהעבירו את גופי הקדושים לבית עלמין היהודי, נדהמו למצוא את גופו הקדוש של הרב שלם בכל רמ"ח אבריו, ומחזיק בידיו את ספר התהלים שלו, כאילו הוא חי ממש!

1. סמיכה זו נתן הרב יהושע ליינ להרב שאול ברוך (תלמיד ישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש משנת תרס"ט ואילך) בער"ח מנחם אב תרפ"ב בביעשינקאווין. הרב יהושע ליינ נולד לאביו הרב חיים דוד שו"ב ליינ בנעויל בשנת תרמ"א בקירוב, בהגיעו לגיל בר מצוה למד אצל הרד"ץ בטשערניגאוו, אח"כ היה מהיושבים בליובאוויטש, נשא בזיווג ראשון את זוגתו מרת מאשא. על תשרי תרס"א הגיע לליובאוויטש, ובשמחת תורה אחר קריאת התורה כשמרקדים עם הספרי תורות רקד עם ר' אברהם יעקב מאזאריץ ור' שלמה דער געלער מנעויל בהתלהבות עצומה, ואמר על זה כ"ק אדמו"ר הרש"ב שזהו חב"ד טאנץ (ראה בארוכה באגרות קודש כ"ק אדמו"ר הרי"צ ח"ד ע' רצ ואילך, במכתב מאדר ב' תרח"ץ להרא"ח אלטהויוז). בשלהי קיץ תרס"ב נתמנה 'האברך' התלמיד יהושע ליינ למשפיע בתומכי תמימים בסניף דאקשיץ (שנפתחה אז), אח"כ הורה לו כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב לכהן פאר

ואחר כל אלה עם כי יוכל היות, שיאמרו עלי די להפקיע את עצמו, אך את אשר ידעתי בל אמנע הטוב לכחד תחת לשוני ולכפול כי הרב המופלג בתורה ויראה ר' שאול ברוק מפה ראוי לאותה איצטלא, ולסמוך עליו בכל הפרטים, גם בעניני גיטין וקידושין, כי בודאי לא יורה, כי אם אחרי החיפוש והעיון הדרוש לפי ערך יראתו בעזרת השי"ת, ובטוח אני בו שהעיר אשר תקבל אותו לרב ומו"ץ יפיקו רצון ממנו בכל הפרטים, בהנהגת העיר, ובהחזקת תורה, על פי היראה.

המודיע נאמנה לכבוד התורה והיראה,

היום יום ער"ח מנחם אב תרפ"ב.

ביעשינקאוויץ

יהושע ברח"ד נ"י ליי(א)ן,

מ"ץ דפה הנ"ל.

סימן ה

**אמירת תהלים והתועדות בשבת מברכים,
גודל כח התועדות, קטע מסיפור מאדה"ז,
פ"ש בשלום הקרובים (בבריה"מ)**

כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע¹

ב"ה

נהנתי במאד מאמירת התהלים ברכים בכל שבת מברכים כפי אשר הציע לי די"נ וידי"ע החסיד רח"ד² שי' שו"ב ומההתועדות במסיבת אוהבים נאמנים וידידים, אשר כל התועדות מביאה תועלת רבה בחיזוק פנימי ברוחניות ובאהבה וקירוב הדעת, אשר איש את רעהו יעזרו בכל מה דאפשר בגשמיות כאחים על פי התורה להיות כל איש ואיש נוגע לו עניני חבירו כעניני עצמו ממש, לקחת חבל בשמחתו של חבירו בהגש פנימי ולהשתתף בהפכו ח"ו לעודדו ולחזקו, אשר זה כל תוכן עניני התועדות אנ"ש מאז ומקדם קדמתה לעורר את הלכות בעבודת ה' באהבה ויראה, אשר התחלתה של אהבה והכלי

באגרות קודש על פי הנדפס בקובץ מכתבים].
[הרב חיים דוד ליין נולד לאביו משה לייב ליין (בנו השני של הרב פרץ חן שנוולד לו בזמן רבנותו בביעשינקאוויץ בשנת תק"פ, ומחמת גזירת הקאנטאניסטים שינו את שמו ל"ליין", והיה שוחט ובודק בנעויל) בנעויל בשנת תר"ח. בהגיעו לפרקו, נשא את מרת צביה, והיה מהיושבים בליובאוויטש; זוגתו ילדה לו שלשה ילדים: א) הרה"ג הרה"ח ר' יהושע ליין, ב) הרה"ח ר' מנחם מענדל ליין שו"ב (זוגתו רבקה רייזא הי"ד), ומרת מלכה צפורה ע"ה (בעלה ר' יעקב ז"ל צינמאן). נתמנה לשוחט ובודק בנעויל (על מקום אביו הרב משה לייב), היה מקושר לכ"ק אדמו"ר מהר"ש, לכ"ק אדמו"ר הרש"ב, לכ"ק אדמו"ר הרי"צ. בשנת תרצ"ה הציע לכ"ק אדמו"ר הרי"צ לאור המצב בעולם (רדיפות היהודים והיהדות בבריה"מ, ומלחמת היטלר ימ"ש נגד העם היהודי) שיאמרו את כל התהלים בכל שבת בבוקר לפני התפלה, וכ"ק אדמו"ר הרי"צ קיבל את ההצעה לגבי שבת מברכים. נפטר בשנת ה'תרצ"ט בנעויל].
2. [ר' חיים דוד ליין].

1. במכתב זה שנכתב ע"י כ"ק אדמו"ר הרי"צ לאנ"ש בנעויל, ונדפס בשעתו (מימיוגראף, לפני י"ב-י"ג תמוז תרצ"ה) ע"י הרב יחזקאל פייגין [שהוסיף בשולי הגליון: 'ממכתב זה יראו עד כמה גדול כח אנ"ש בעת התועדותם באהבת רעים.. והנה מתקרבים ימי הגאולה י"ב וי"ג תמוז בטח יתועדו אנ"ש שיחיו במחנם...], נזכרת הצעת החסיד ר' חיים דוד ליין לאמר תהלים ברכים בכל שבת מברכים. נדפס גם (בהשמטת התיבות 'מאמירת התהלים ברכים בכל שבת מברכים כפי אשר הציע לי ידי"נ וידי"ע החסיד רח"ד שי' שו"ב ו' בראשו, והתיבות 'אכפול בקשתי לפרוש גיני בשלום הקרובים וב"ב שי' והש"ית יה' בעזרם בגו"ר' בסופו) בהתמים חוברת ב (נ"ע) [166]. קובץ מכתבים א [בכותרת: 'מכתב לקהלות אנ"ש בעיר ידועה אשר בו נראה כמה גדול כוחה של התועדות אנ"ש באהבת רעים'] - בתוספת מראי מקומות והערות מכ"ק אדמו"ר זי"ע המועתקות לקמן [מטופס שנשלח לכ"ק אדמו"ר, שכנראה נשמטו בו השורות שנוספו בשילוח המכתב לרוסיה]. נדפס בשלימות באגרות קודש כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע ח"ג ע' תיא ואילך סימן תשפד [ונתקנו כאן טעויות הדפוס שנפלו

שלה³ היא אהבת ישראל בכלל ואהבת אחים במשפחת אנ"ש בפרט, ואהבה זהו מביאה קירוב הדעות בהחלטות טובות בקביעות שיעורי לימוד בדא"ת.

וברירן מילתא שהתועדות אנ"ש באהבה וידידות פנימית בסוד כי אב אחד לכולנו⁴ גורם נחת רוח למעלה מעלה בהיכלי נשמות הצדיקים הוד כ"ק אבותינו רבותינו הק' שמסרו נפשם⁵ הק' לטובתן של אנ"ש בגו"ר, ופועל להצמיח ישועת צדקה לכל אשר יברכו בכרכה המשולשת בבני חייא ומזונא לאחד החברים המסורים ונתונים לשמור לעשות ולקיים בלימוד ובפועל ככל אשר הורנו הוד כ"ק אבותינו רבותינו הק' צוקללה"ה נבג"מ זי"ע.

בקיין תרמ"ט התארח בליובאוויטש הרה"ח הנודע לשם תהלה בתוככי גאונים המשכילים והעמלים בעבודה שבלב זו תפלה מוהר"ר גרשון דוב זצ"ל.

בעת ההיא הי' שם גם הרה"ח הנודע לשם תהלה בתוככי אנ"ש מוהר"ר אברהם פערסאן והרה"ח המפורסם מוה"ר מנחם מאניש מאנעסזאן ז"ל, ועוד איזה חסידים נוסף על אנ"ש החסידים הנקובים בשם ר' חנוך הענדיל, ר' מאיר מרדכי, ר' אבא ואחדים מאזרחי העיר שהיו עוסקים בלימוד החסידות כמו מלמדי ר' ניסן ר' אהרן חוזר, ר' יעקב קאפל ועוד.

באחד הימים התועדו אצל החסיד הרמ"מ מאנעסזאן, וספורים שונים סופרו אז, והרה"ח הרב גרשון דוב שהי' תלמיד מובהק של הרה"צ ר' הלל מפאריטש זצ"ל סיפר, אשר פעם אחד הפליג ר' הלל בשבח התועדות אנ"ש ואמר בזה"ל "דאס וואס עס קען אויפטאן א חסידות'שער פארבריינגען קען מלאך מיכאל ניט אויפטאן". ואמר ר' הלל שבלשון הזה שמעתי מהחסיד ר' זלמן זעזמיר בשם זקני החסידים, וגם - הוסיף ר' הלל - ספר החסיד ר' זלמן זעזמיר מה ששמע בעצמו מזקני החסידים מקושרי הרמ"מ מהארדאק אשר בנסוע הרמ"מ לאה"ק נתקשרו אח"כ לכ"ק רבנו הזקן:

פעם ישבו חסידי הרמ"מ מהארדאק בהתועדות וחזרו התורה ששמעו ובעת ההיא הי' גם רבינו הזקן בהארדאק, ולאחר חזרת התורה פעמים ושלש התחילו לשוחח שיחות קדש, וגם הביאו משקה. בתוך הדברים עמד אחד החסידים שהי' ל"ע בעל יסורים באיזה מחלה אשר הרופאים לא מצאו לו מזור והתחיל לבכות ולבקש ברכה מאת המתועדים שיברכוהו ברפואה שלמה.

איזה מהחסידים כשמעם בקשת החסיד התחילו לשחוק ממנו, וכי אנחנו בכחנו לברך, מה ראית על ככה, ואחדים גם התרעמו עליו שהוא מאמין באנשים פשוטים כמהם, כי הברכות שייכות רק ליחידי סגולה, צדיקי הדור.

3. ראה שיחת יט כסלו תרפ"ט [ומכתב ט"ז אייר].
4. ראה תניא פל"ב.
5. [כן נדפס לנכון בקובץ מכתבים].
תרצ"ה (שנדפס באגרות קודש כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ ח"ג ע' שעא). ושם נסמן].

אבל החסיד לא שת לכו אליהם והרבה עוד להפציר, ומתוך התחננותו נתעורר מאד ויבכה בדמעות שלישי מעומקא דליבא.

פלוגת החסידים הנ"ל כראותם שחברם מתאמץ בבקשתו התחילו לנגן, בחשבם אשר בזה ישקיטו וירגיעו רוחו.

אז הכריז כ"ק רבנו הזקן "שא" וידמו המנגנים, וגם החסיד הבוכה חדל לבכות, ויאמר רבינו הזקן: אחי ורעי האם שכחתם אותא הפסקה⁶ אשר משמי שמיא נחיתא בטל אורות בגזרת עיריין קדישיין בסוד החבריא קדישא תלמידי רבינו הקדוש: דאס וואס עס קען אויפטאן א חסידישער פארבריינגען קען מלאך מיכאל ניט אויפטאן.

כל חברי הועידה בזכרם המאמר המסופר נתלהבו בלהבת שלהבת אהבת רעים וכולם כאיש אחד התכוננו לברך את אחיהם החסיד בכרכת רפו"ש. [...]

[...] **אכפול** בקשתי לפרוש גיני בשלום הקרובים וב"ב שי' והשי"ת יהי' בעזרם בגו"ר.

6. כן הוא בהוצאה הראשונה וגם ב"התמים" ח"ב. וצע"ק. ואולי צ"ל: הפתקא.

סימן ו פניני יהושע

לקט מפתגמים ואמרותיו של הרה"ג ורה"ח הרב יהושע לייב הי"ד,
מרשימות תלמידו הרה"ח ר' שלום דובער נומיק ז"ל¹

[א]

וכל מי שאינו לא חיגר ולא סומא ולא פיסח ועושה עצמו כאחד מהן
אינו מת מן הזקנה עד שיהא כאחד מהן

(פאה פרק ח משנה ח)

איתא בתניא²: "כשירגיל לשמח נפשו בה' על ידי התבוננות בגדולת ה', הרי
באתערותא דלתתא אתערותא דלעילא, וכולי האי ואולי יערה עליו רוח
ממרום ויזכה לבחינת רוח משורש איזה צדיק שתתעבר בו לעבוד ה' בשמחה
אמיתית כו".

אף שנאמר "וכלי האי ואולי" - הרי במשנה שנינו: "וכל מי שאינו לא חיגר
ולא סומא ולא פיסח ועושה עצמו כאחד מהן אינו מת מן הזקנה עד שיהא
כאחד מהן", ומרובה מדה טובה ממדת פורענות³.

[ב]

הוא עצמו מחזר עליו לשורפו, מיכל קאכיל מיניה?!

(פסחים דף יא ע"א)

אמרן בגמרא, שהמוצא חמץ בתוך הפסח מותר לגעת בו בשעה שעוסק
בביעורו מן העולם, ואין לחוש שמא ישכח ויאכלנו, כי "הוא עצמו
מחזר עליו לשורפו, מיכל קאכיל מיניה?!" [מאחר שכל מטרתו בפעולה זו היא
לבערו מן העולם - איך יתכן שישכח ויאכלנו?].

והוא הדין בלימוד פנימיות התורה, שאי אפשר לבוא לבוא ממנו לידי ישות
וגאווה [כי מאחר שכל ענינו של לימוד החסידות הוא לבטל את הישות
- אי אפשר שלימוד זה עצמו יביא לידי ישות].

1. לקט מהפנינים על המשניות ותלמוד בבלי. הפנינים
במילואם כפי שנרשמו ע"י הרשד"ב נאטיק, נמצאים בספר
2. פרק יד.
3. סוטה יא ע"א.
"אבני חן - תולדות משפחת חן", שיראה אור בקרוב.

[ג]

ריש תורא בדיקולא, סק לאיגרא

(פסחים דף קיב ע"ב)

"ריש תורא בדיקולא, סק לאיגרא" [אפילו כאשר ראש השור בתוך הסל שממנו אוכל, ברח לגג כדי שלא יגח]. יש לפרש: אף על פי ש"ריש תורא" - הנפש הבהמית, "בדיקולא" - מונחת בגשמיות; "סק לאיגרא" - הנך יכול בכח נשמתך האלוקית להתעלות מעלה מעלה.

[ד]

ויקר אלו תפילין

(מגילה טז ע"ב)

"ואדם ביקר כל ילין נמשל כבהמות נדמו"⁴. פירוש: "ואדם ביקר" - אלו תפילין⁵. "כל ילין" - לא יישן בהם, מפני ש"נמשל כבהמות נדמו" - שמא יפיה בהם⁶.

"אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו"⁷. פירוש: "אדם ביקר ולא יבין", כשהוא מעוטר בתפילין ואינו מרגיש בקדושתם - הוא "נמשל כבהמות נדמו".

[ה]

שלא יאמרו: באין מקדושה חמורה לקדושה קלה.

(יבמות כב ע"א)

וכי בשביל שאני חסיד ואומר "הודו" קודם "ברוך שאמר", מותר לי לדבר באמצע "הודו"!?!

[ו]

מודה בקנס ואחר כך באו עדים, רב אמר - פטור

(בבא קמא עה, א)

"וסלחת לעונוני כי רב הוא"⁸ - פירוש, כי הלכתא כרב במודה בקנס ואחר כך באו עדים⁹ [שפטור מקנס. ובענייננו: מאחר שמודה אני על עוונותי, גם אם יבואו המקטרגים ויעידו בי, זכאי אני למחילה].

4. תהילים מט, יג.

5. ע"פ דברי הגמרא - "ויקר אלו תפילין" מגילה טז ע"ב. ובאזה"ת להצ"צ (יהל אור) ע' קפט: "פסוק אדם ביקר... נתבאר בפרשת ויצא ע"פ וילן שם כי בא השמש", ושם (באזה"ת פרשת ויצא) מקשר ענין "ואדם

ביקר כל ילין" עם מחז"ל "ויקר אלו תפילין".

6. כמובא בפוסקים שאסור לישן שלא יפיה בהם.

7. תהילים מט, כא.

8. תהילים כה, יא.

9. בבא קמא עה ע"א.

[1]

היכי דמי מחאה? אמר רב זביד: פלניא גזלנא הוא - לא הויא מחאה; פלניא גזלנא הוא, דקאכיל לארעאי בגזלנותא¹⁰, ולמחר תבענא ליה בדינא¹¹ - הויא מחאה.

(בבא בתרא לח, סע"ב - לט, רע"א)

ענין הנסיעה לרבי הוא ענין המחאה ביצר הרע, כדין מחאה על גזל שדה, שצריך למחות ולומר "פלניא גזלנא הוא, דקאכיל לה לארעאי בגזלנותא" [פלוגי גזלן הוא, שאוכל פירות אדמתי בגזלנות. והוא הדין בענינינו, שהנסיעה לרבי היא כאמירה שכל פעולותיו והשפעותיו של היצר על האדם גזל הם בידו, והאמת צריכה להיות כפי שהרבי דורש]. ולכן צריך לנסוע לרבי לפחות פעם אחת בכל ג' שנים¹² [כדין מחאה, שצריך למחות פעם בכל ג' שנים כדי שלא יחזיק הגזלן בקרקע].

10. ועיקר: פלניא גזלנא הוא, ואפילו הזכיר על קרקע זה שמחזיק - לאו מחאה היא, שהרי לא מיחה מחמת עצמו.. שהרי אינו מזכיר שהוא שלו; אבל אם פירש דקאכיל לארעאי בגזלנותא - הרי מיחה מחמת עצמו והודיע שהקרקע שלו מחזיק [הגזלן] בעולה, והויא מחאה, ואף על גב דלא סיים: למחר תבענא ליה בדינא, ופירוש הוא למאי דקאמר: דקאכיל לארעאי בגזלנותא.

12. וראה ספר הזכרונות ח"ב ע' 98.

10. כגירסת הרשב"ם (ובדפוסים שלנו נדפס: 'דנקיט לה לארעאי בגזלנותא', והגיה הב"ח 'דקאכיל' במקום 'דנקיט').

11. וכתב הרשב"ם (בדף לט רע"א): 'ואי לא אמר: למחר תבענא ליה בדינא ומפיקנא מיניה, אלא: פלוגי גזלן דקאכיל לארעאי בגזלנותא בלבד - הרי הוא כנותן פגם בחברו ולא כמוסר עדות, אינה מחאה. כן פירש רבינו חננאל. לשון אחר שמעתי משמועת רבי יעקב בר



ISBN: 978-0-8266-5222-5



9 780826 652225